

عِبْرَاتُ الْأَوَّلِينَ

فِي إِمَامَةِ الْأَيْمَةِ الْأَطَهَارِ

خَيْرُ الْعَالَمِينَ

مِنْ

الْأَمَامِ الْمُجْتَمِعِ لِلْعَامَّةِ السَّيِّدِ سَيِّدِ الْحَقِّينِ الْمَلِكِ الْحَقِيِّ

تَحْقِيقُ

غُلَامُ مَرْضَى سَوْلَانِ الْبَرْزُورِيِّ

ابنُ الْغَائِثِ

عِبْقَاتُ الْإِنْفَارِ

فِي إِمَامَةِ الْأَمَّةِ الْأَطْهَارِ

حَدِيثُ الْغَيْثِ

قسم الدلالة

مركز تحقيق كتاب علوم راسدي

تأليف

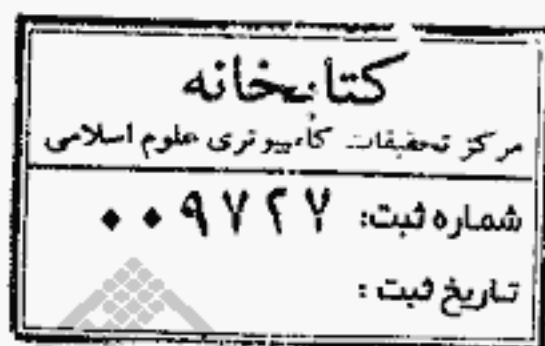
الْأَمَامُ الْحُجَّةُ الْمُجَاهِدُ

السَّيِّدُ حَامِدُ حُسَيْنِ الْكَشَّوُورِ

مُتَحَقِّقُ

غُلَامُ رِضَا مَوْلَانَا بَرُوجُورِ

الجزء العاشر

شناسنامه کتاب:

- کتاب: عبقات الانوار فی امامة الائمة الاطهار: ج ۱۰ .
مؤلف: السيد مير حامد حسين اللکهنوی
تحقیق: غلام رضا مولانا بروجردی
ناشر: غلامرضا مولانا بروجردی
نوبت چاپ: اول
چاپخانه: چاپ سیدالشهداء علیه السلام - قم
تاریخ چاپ: ۱۴۱۱ هـ ق - ۱۳۶۹ هـ ش
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
قیمت دوره: ۲۵۰۰ تومان

تقریظ عیقات الانوار

از
رهبر کبیر انقلاب اسلامی
امام خمینی رضوان الله علیه

«هر کس بخواهد اطلاع از چگونگی حدیث غدیر پیدا کند باید رجوع کند به کتاب عیقات الانوار ....

چنین کتابی تا کنون نوشته نشده ....

بر علماء شیعه بالخصوص و دیگر طبقات لازم است این کتاب بزرگ

را که بزرگترین حجت مذهب است ، نگذارند از بین برود و بطبع آن اقدام کنند» .

— کشف اسرار ، ص ۱۴۱ —

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

« شان نزول سال سائل بروایت ابن الصباغ »

اما روایت شیخ نورالدین علی بن محمد بن احمد بن عبدالله المعروف بابن الصباغ ، که از اکابر مالکیه ، وأجله مشهورین ایشان است ، وسابقاً دانستی که شمس الدین محمد بن عبدالرحمن السخاوی ، که تلمیذ رشید ابن حجر عسقلانی ، واستاد ابن روزبهان است ، از او اجازه گرفته ، واکابر سنیه اورا اجازه داده اند ، واحمد بن عبدالقادر در « ذخیره المال » اورا باین اوصاف یاد کرده : الشيخ الامام علي بن محمد الشهير بابن الصباغ من علماء المالكية .

واضافه محمد بن عبدالله المطیری المدني الشافعی الاشعري النقشبندی در کتاب « ریاض زاهره فی فضل اهلبیت النبی وعترته الطاهره » ظاهر است که ابن الصباغ از علمای عاملین واعیان است ، در کتاب « فصول مهمه فی معرفة الائمة » که از آن در « تفسیر شاهی » روایتها نقل میکند ، ونورالدین حلبی در « انسان العیون » ، وعبدالرحمن صفوری در « نزّهة

المجالس» وسید محمود شیخانی در «صراط سوی» و احمد بن عبد
القادر شافعی در «ذخیره المال» از آن نقل می کنند .

وسید نورالدین سمهودی در «جواهر العقدین» بروایت او استناد
و استشهاد مینماید ، و فاضل رشید آن را در مقام مباهات و افتخار بتصنیف
اهل سنت کتب فضائل اهل بیت علیهم السلام ، و اثبات ولای ایشان باین
حضرات در «ایضاح» ذکر کرده ، گفته :

[ونقل الامام ابو اسحق الثعلبی رحمه الله تعالى في تفسيره أن سفيان بن عيينة
رحمه الله سئل عن قول الله عز وجل : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ فيمن
نزلت ؟ فقال للسائل : سألتني عن مسألة ما سألتني عنها أحد قبلك ، حدثني أبي ،
عن جعفر بن محمد ، عن آبائه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كان بغير
خم نادى الناس فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي وقال : ﴿ من كنت مولاه فعلي مولاه ﴾
فشاع ذلك وطار في البلاد ، وبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري ، فأتى رسول
الله صلى الله عليه وسلم على ناقة له ، فأناخ ناقته ونزل عنها وقال : يا محمد أمرتنا
عن الله عز وجل أن نشهد أن لا إله الا الله وأنك رسول الله فقبلنا منك ، وأمرتنا أن
نصلي خمساً فقبلنا منك ، وأمرتنا بالزكاة فقبلنا ، وأمرتنا أن نصوم رمضان فقبلنا
وأمرتنا بالحج فقبلنا ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله علينا
فقلت : « من كنت مولاه فعلي مولاه » أفهذا شيء منك ، أم من الله عز وجل ؟ فقال
النبي صلى الله عليه وسلم : « والذي لا إله الا هو ، ان هذا من الله عز وجل » .

فولى الحارث بن النعمان وهو يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقوله
محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب أليم ! فما وصل الى
راحلته حتى رماه الله عز وجل بحجر فسقط على هامته ، فخرج من دبره فقتله ،
فأنزل الله عز وجل : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع من الله ذي

المعارض ﴿ ١ ﴾ .

« شان نزول سأل سائل بروایت جمال الدین محدث »

اما روایت سید جمال الدین عطاء الله بن فضل الله المحدث شیرازی که از اکابر محدثین، واعاظم معتمدین، و افاحم ثقات و آجله اثبات است، و از مشایخ اجازة فاضل مخاطب میباشد ، كما لا يخفى علی ناظر رسالته فی اصول الحدیث ، و ملا علی قاری تصریح فرموده بآنکه او از کبار مشایخ است ، چنانچه در « مرقاة » در حدیث : « لاندخلون الجنة حتی تؤمنوا » گفته : [اما نسخ « المشکوة » المصححة المعتمدة المقررة علی المشایخ الکبار کالجزري ، والسید اصیل الدین ، و جمال الدین المحدث ، و غیرها من النسخ الحاضرة ، فکلها بحذف النون] .

و نیز از شروع « مرقاة » ظاهر است که سید جمال الدین محدث از محدثین مشهورین است، و افضل و ارجح و اوثق است از جمعی از ائمه و اساطین سنیه مثل علامه شیخ عطیه سلمی ، که او را بفرد عصر و وحید دهر ستوده، و سید زکریا ، که او را بزبدة الفضلاء و عمدة العلماء وصف کرده ، و شیخ علی متقی ، که او را بعالم عامل و فاضل کامل عارف بالله المولی ملقب ساخته .

و نیز در شروع « مرقاة » سید جمال الدین را باین وصف یاد نموده : [السید السند مولانا جمال الدین المحدث صاحب « روضة الاحباب »] . و نیز شیخ عبدالحق در « مدارج » ، و ملا یعقوب در « خبر جاری » ، و حسین دیار بکری در « خمیس » ، و شاه ولی الله در « ازالة الخفا » از

سید جمال الدین نقلها می آرند ، و دیگر مدائح و مناقب و مفاخر و مآثر
سید موصوف در مابعد انشاء الله تعالی خواهی شنید .

پس در کتاب «اربعین» که در مناقب جناب امیرالمؤمنین علیه السلام تصنیف
کرده و نسخه عتیقه آن پیش فقیر حاضر است ، و در خطبه آن تصریح
کرده باینکه این احادیث را از کتب معتبره جمع ساخته ، گفته :

[الحدیث الثالث عشر : عن جعفر بن محمد ، عن آبائه الکرام علیهم السلام : ان
رسول الله صلی الله علیه وسلم لما کان بغدير خم نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ
بيد علي وقال : « من كنت مولاه فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه
وانصر من نصره واخذل من خذله وادر الحق معه حيث كان » . وفي رواية :
« اللهم اعنه وأعنه به ، وارحمه وارحم به ، وانصره وانصر به » . فشاع ذلك
وطار في البلاد ، فبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري ، فأتى رسول الله ﷺ
على ناقه له ونزل بالابطح عن ناقته وأناخها ، فقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله ان
نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله ، فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصلي خمسا
فقبلناه منك ، وأمرتنا بالزكوة فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصوم فقبلناه منك ، وأمرتنا
بالحج فقبلناه منك ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله علينا
وقلت : « من كنت مولاه فعلي مولاه » . فهذا شيء منك أم من الله عزوجل ؟ ،
فقال النبي صلی الله علیه وسلم : « والذي لا اله الا هو ان هذا من الله عزوجل » .
فولى الحارث بن النعمان وهو يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان مايقوله
محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو اثنتا بعذاب أليم ! ، فماوصل الى
راحلته حتى رماه الله عزوجل بحجر ، فسقط على هامته وخرج من دبره ، فقتله
وانزل الله عزوجل : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع ﴾ [.

شان نزول سأل سائل بروایت عبدالرؤف مناوی

اما روایت شیخ شمس الدین عبدالرؤف بن تاج العارفين المناوی :
پس در « فیض القدير شرح جامع الصغير » که مصطفی بن عبدالله کاتب
جلبی در « کشف الظنون » در بیان آن گفته :

[وشرح شیخ شمس الدین محمد المعروف المدعو بعبدالرؤف المناوی
الشافعي المتوفى سنة ثلاثين وألف تقريباً . شرح أولاً بالقول كابن العلقمي ^(۱)
فاستحسنه المغاربة والنمسوا منه أن يمزجه ، فاستأنف العمل وصنف شرحاً كبيراً
ممزوجاً في مجلدات وسماه « فيض القدير » . أوله : الحمد لله الذي جعل الانسان
هو الجامع الصغير ، فطوى فيه ما تضمنه العالم الاعظم الذي هو الجامع الكبير]
الخ .

علی مائقل صاحب « الزهدة » طاب ثراه فی بعض منتخباته ، در شرح
حدیث « من كنت مولاه فعلي مولاه » گفته :

[وفي تفسير الثعلبي ، عن ابن عيينة قال : ان النبي صلى الله عليه وسلم لما
قال ذلك ، طار في الافاق ، فبلغ الحارث بن النعمان الفهري ، فأبى رسول الله
صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله بالشهادتين فقبلناهما ، وبالصلوة
والزكاة والصيام والحج فقبلناها ، ثم لم ترض حتى رفعت بضبعي ابن عمك
ففضلته علينا ، فهذا شيء منك أم من الله ؟ ! ، فقال : « والله الذي لا اله الا هو ، انه من
الله » . فولى وهو يقول : اللهم ان كان ما يقوله محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة
من السماء ، أو ائتنا بعذاب أليم ! ، فما وصل الى الراحلة حتى رماه الله بحجر

(۱) ابن العلقمي محمد بن عبدالرحمن القاهري الشافعي المتوفى (۹۶۳) .

فسقط على هامته ، فخرج من دبره ، فقتله (١)] .

وعبدالرؤف مناوي از اجلة فحول أعلام، واساطين مهرة فخام، وائمة
كبار ثقات، وشيوخ عظام اثبات، وفضلاء زهاد ونبلأ نقاد است .
محمد امين بن فضل الله بن محب الله بن محمد الحموي الدمشقي در
«خلاصة الاثر في اعيان القرن الحادى عشر» گفته :

[عبدالرؤف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الملقب زين الدين
الحدادى ثم المناوي القاهري الشافعي .

وقد تقدم ذكر تمة نسبه في ترجمة ابنه زين العابدين الامام الكبير الحجة
الثبت القدوة، صاحب التصانيف السائرة، واجل اهل عصره من غير ارتياب .
وكان اماماً ، فاضلاً ، زاهداً ، عابداً ، قائماً لله ، خاشعاً له ، كثير النفع ، وكان
متقرباً بحسن العمل ، مثابراً على التسبيح والاذكار، صابراً ، صادقاً . وكان يقتصر
يومه وليلته على اكلة واحدة من الطعام ، قد جمع من العلوم والمعارف ، على
اختلاف انواعها ونباين اقسامها ، ما لم يجتمع في أحد ممن عاصره .

نشأ في حجر والده ، وحفظ القرآن قبل بلوغه ، ثم حفظ «البهجة» وغيرها من
متون الشافعية و« الفية ابن مالك » و« الفية سيرة العراقي » و« الفية الحديث »
له أيضاً ، وعرض ذلك على مشايخ عصره في حياة والده .

ثم اقبل على الاشتغال ، فقرأ على والده علوم العربية ، وتفقه بالشمس الرماي
وأخذ التفسير والحديث والادب عن النور علي بن غانم المقدسي ، وحضر
دروس الاستاذ محمد البكري في التفسير والتصوف . وأخذ الحديث عن النجم
الغيطي ، والشيخ قاسم ، والشيخ حمدان الفقيه ، والشيخ الطبلاوي ، لكن كان اكثر
اختصاصه بالشمس الرماي وبه برع .

(١) فيض القدير في شرح الجامع الصغير ج ٦ / ٢٨١ .

وأخذ التصوف عن جمع، وتلقن الذكر من قطب زمانه الشيخ عبدالوهاب الشعراوي، ثم أخذ طريق الخلوتية عن الشيخ محمد المناخلي أخى عبدالله وإخلاه مراراً، ثم عن الشيخ محرم الرومي حين قدم مصر بقصد الحج، وطريق البيرامية عن الشيخ حسين الرومي المنتشوي، وطريق الشاذلية عن الشيخ منصور الغيطي، وطريق النقشبندية عن السيد الحسيب النسيب مسعود الطاشكندي وغيرهم من مشايخ عصره، وتقلد النيابة الشافعية ببعض المجالس، فسلك فيها الطريقة الحميدة، وكان لا يتناول منها شيئاً، ثم رفع نفسه عنها، وانقطع عن مخالطة الناس وانعزل في منزله وأقبل على التأليف، فصنف في غالب العلوم.

ثم ولى تدريس المدرسة الصالحية، فحسده أهل عصره وكانوا لا يعرفون مزية علمه لانزوائه عنهم، ولما حضر الدرس فيها، ورد عليه من كل مذهب فضلاؤه منتقدين عليه، وشرع في اقراء «مختصر المزني»، ونصب الجدل في مذاهب، وأتى في تقريره بما لم يسمع من غيره، فاذعنوا لفضله، وصار أجلاء العلماء يبادرون لحضوره.

وأخذ عنه منهم خلق كثير منهم: الشيخ سليمان البابي، والسيد ابراهيم الطاشكندي، والشيخ علي الاجهوري، والولي المعتقد احمد الكلبي، ووالده الشيخ محمد وغيرهم. وكان مع ذلك لم يخل من طاعن وحاسد، حتى دس عليه السم، فتوالى عليه بسبب ذلك نقص في أطرافه وبدنه من كثرة التداوي ولما عجز سار ولده تاج الدين محمد يستملى منه التأليف ويسطرها.

وتأليفه كثيرة منها: تفسيره على سورة الفاتحة وبعض سورة البقرة. وشرح على «شرح العقائد» للسعد التفتازاني سماه «غاية الاماني» لم يكمل. وشرح على «نظم العقائد» لابن ابي شريف. وشرح على الفن الاول من كتاب «النقاية» للجلال السيوطي.

وكتاب سماه « اعلام الاعلام باصول فنى المنطق والكلام » . وشرح على متن « نخبة كبير » سماه « نتيجة الفكر وآخر صغير » وشرح على « شرح النخبة » سماه « اليواقيت والدرر » . وشرح على « الجامع الصغير » ، ثم اختصره في اقل من ثلث حجمه وسماه « التيسير » ، وشرح قطعة من زوائد « الجامع الصغير » وسماه « مفتاح السعادة بشرح الزيادة » .

وله كتاب جمع فيه ثلاثين ألف حديث وبين ما فيه من الزيادة على « الجامع الكبير » وعقب كل حديث ببيان رتبته وسماه « الجامع الازهر من حديث النبي الانور » .

وكتاب آخر في الاحاديث القصار عقب كل حديث ببيان رتبته سماه « المجموع الفائق من حديث خاتمة رسل الخلائق » ، وكتاب « انتقاء من لسان الميزان » وبين فيه الموضوع والمتروك والضعيف ورتبه كالجامع الصغير ، وكتاب في الاحاديث القصار ، جمع فيه عشرة آلاف حديث في عشر كراريس كل كراسة ألف حديث ، كل حديث في نصف سطر ، يقرأ طرداً وعكساً ، سماه « كنز الحقائق في حديث خير الخلائق » ، وشرح على « نبذة » شيخ الاسلام البكري في فضل ليلة النصف من شعبان ، وكتاب في فضل ليلة القدر ، وشرح على « الاربعين النووية » ، ورتب كتاب « الشهاب » للقضاعي وشرحه وسماه « امعان الطلاب بشرح ترتيب الشهاب » .

وله كتاب في الاحاديث القدسية وشرح الكتاب المذكور ، وشرح الباب الاول من « الشفا » ، وشرح « الشمائل » للترمذي شرحين : أحدهما « مزج » والاخر « قولات » ، لكنه لم يكمل .

وشرح « الفية السيرة » لجده العراقي شرحين : أحدهما « قولات » ، والاخر مزجاً سماه « الفتوحات السبحانية في شرح نظم الدرر السنية في السيرة

الزكية» ، وشرح «الخصائص الصغرى» للجلال السيوطي شرحين : صغير سماه «فتح الرؤف المجيب بشرح خصائص الحبيب» ، وشرح كبير سماه «توضيح فتح الرؤف المجيب» ، واختصر «شمائل الترمذي» وزاد عليه أكثر من النصف وسماه «الروض الباسم في شمائل المصطفى أبي القاسم» ، وخرج احاديث القاضي البيضاوى .

وكتاب «الادعية الماثورة بالاحاديث الماثورة» ، وكتاب آخر سماه بالمطالب العلية في الادعية الزهية ، وكتاب في اصطلاح الحديث سماه «بغية الطالبين لمعرفة اصطلاح المحدثين» ، وشرح على «ورقات» امام الحرمين ، وآخر على «ورقات» شيخ الاسلام ابن ابي شريف ، واختصر «التمهيد» للاسنوى لكنه لم يكمله .

وله كتاب في الاوقاف سماه «تيسير الوقوف على غوامض احكام الوقوف» وهو كتاب لم يسبق الى مثله ، وشرح «صفوة زبد بن اربلان التي نظم فيها اربعة علوم : اصول الدين ، واصول الفقه ، والفقه ، والتصوف ، وسماه «فتح الرؤف الصمد بشرح صفوة زبد» ، وشرح «التحرير» لشيخ الاسلام زكريا ، سماه «احسان التقرير بشرح التقرير» .

ثم شرح نظمه للعريطى بالنماس بعض الاولياء ، وسماه «فتح الرؤف الخبير بشرح كتاب التيسير نظم التحرير» وصل فيه الى كتاب «الفرائض» وكمله ابنه تاج الدين محمد ، وشرح على «عماد الرضى في آداب القضاء» ، سماه «فتح الرؤف القادر لعبده هذا العاجز القاصر» ، وشرح على «العباب» ، سماه «اتحاف الطلاب بشرح كتاب العباب» انتهى فيه الى «كتاب النكاح» ، وحاشية عليه ، لكنه لم يكملها .

وشرح على «المنهج» ، انتهى فيه الى «الضمان» ، وحاشية على «شرح

المنهج» لم تكمل ، وكتاب في احكام المساجد ، سماه «تهذيب التسهيل» ، وكتاب في مناسك الحج على المذاهب الاربعة ، سماه «اتحاف الناسك بأحكام المناسك» وشرح على «البهجة الوردية» ، سماه «فتح السماوى بشرح بهجة الطحاوى» ، ثم اختصره في نحو ثلاث حجومه وكلاهما لم يكمل .

وكتاب في احكام الحمام الشرعية والطبية ، سماه «النزهة الزهية في احكام الحمام الشرعية والطبية» ، وشرح على «هدية الناصح» للشيخ احمد الزاهد ، لكنه لم يكمل ، وشرح على «تصحيح المنهاج» ، سماه «الدر المصون في تصحيح القاضى ابن عجلون» ، لكنه لم يكمل ، وشرح على «مختصر المزنى» ، لم يكمل ، واختصر «العباب» وسماه «جمع الجوامع» ولم يكمل .

وكتاب في الالغاز والحيل ، سماه «باوغ الامل بمعرفة الالغاز والحيل» ، وكتاب في الفرائض ، وشرح على «الشمعة المضيئة في علم العربية» للسيوطي ، سماه «المحاضر الوضيئة في الشمعة المضيئة» ، وكتاب جمع فيه عشرة علوم : اصول الدين ، واصول الفقه ، والفرائض ، والنحو ، والتدريج ، والطب ، والهيئة ، واحكام النجوم ، والتصوف ، وكتاب في فضل العلم واهله ، وكتاب اختصر فيه الجزء الاول من «المباح في علم المنهاج» للجلدكى .

وشرح على «القاموس» ، انتهى فيه الى حرف الذال ، واختصر «الاساس» ورتبه كالقاموس وسماه «احكام الاساس» .

وكتاب «الامثال» ، وكتاب سماه «عماد البلاغة» ، وكتاب في اسماء البلدان وكتاب في التعاريف ، سماه «التوقيف على مهمات التعاريف» ، وكتاب في اسماء الحيوان ، سماه «قرة عين الانسان بذكر اسماء الحيوان» ، وكتاب في احكام الحيوان ، سماه «الاحسان ببيان احكام الحيوان» .

وكتاب في الاشجار ، سماه «غاية الارشاد الى معرفة احكام الحيوان والنبات

والجماد» ، وكتاب في التفضيل بين الملك والانسان .

وكتاب الانبياء ، سماه «فردوس الجنان في مناقب الانبياء المذكورين في القرآن» ، وكتاب الطبقات الكبرى ، سماه «الكواكب الدرية في تراجم السادة الصوفية» .

وكتاب «الصفوة بمناقب بيت آل النبوة» وافرد «السيدة فاطمة» بترجمة ، و«الامام الشافعي بترجمة» ، وكذا «الشيخ على الخواص شيخ الشيخ عبدالوهاب الشعراني» وله شرح على «منازل السائرين» ، و«حكم» ابن عطاءالله ، و«ترتيب الحكم» للشيخ على المتقى ، سماه «فتح الحكم بشرح ترتيب الحكم» لكنه لم يكمل .

وشرح على رسالة ابن سينا في التصوف ، سماه «رسالة اهل التعريف» ، وشرح قصيدته العينية ، وله شرح على «المواقف التقوية» لم يكمل ، وشرح على رسالة الشيخ ابن علوان في التصوف ، وكتاب «منحة الطالبين لمعرفة اسرار الطواحين» .

وكتاب في التشريح والروح وما به صلاح الانسان وفساده ، وكتاب في دلائل خلق الانسان ، و«شرح المعول عليه في المضاف والمضاف اليه» و«قصد السبيل فيما في لغة العرب من الدخيل» و«الدواء الموصوف في الصفة والموصوف» وغير ذلك وله نظم ونثر جيد ، رقيق ، فائق .

وكانت وفاته في ثاني عشر جمادى الاولى سنة ١١١١ ، ودفن بترابته الذهبية بقرب مرج الدحداح قبالة قبر العارف بالله ابي شامة] .

«شان نزول سأل سائل بروايت شيخ بن عبدالله العيڊروس»

اما روايت شيخ بن عبدالله بن شيخ بن عبدالله العيڊروس باعلوى ،

نزول ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ - الآية - در حق حارث: پس در کتاب «عقد نبوی و سر مصطفوی» که از آن در «تفسیر شاهی» روایتها نقل میکند، و نسخه عتیقه آن پیش نظر قاصر حاضر، گفته :

[وروی الثعلبی فی تفسیره : ان سفیان بن عیینة سئل عن قول الله تعالى : ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ فیمن نزلت ؟ ، قال للسائل : سألتني عن مسألة ما سألتني عنها أحد قبلك .

حدثني ابي ، عن جعفر بن محمد ، عن آبائه : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كان بغدير خم نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي بن أبي طالب كرم الله وجهه وقال : «من كنت مولاه فعلي مولاه» ، فشاع ذلك وطار في البلاد ، فبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري ، فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناقة له ، فنزل بالابطح عن ناقته وأناخها ، فقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله أن نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصلي خمساً فقبلناه منك ، وأمرتنا بالزكاة فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصوم شهراً فقبلناه منك ، وأمرتنا بالحج فقبلناه ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك ففضلته علينا وقامت : «من كنت مولاه فعلي مولاه» ، فهذا شيء منك أم من الله عز وجل ؟ ! ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : «والذي لا اله الا هو ، ان هذا من الله عز وجل» .

فولى الحارث بن النعمان وهو يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقوله محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب اليم ! ، فما وصل الى راحلته ، حتى رماه الله بحجر ، فسقط على هامته وخرج من دبره ، فقتله ، فأنزل الله تعالى : ﴿سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع﴾ [.

وشيخ بن عبد الله اليمنى از اكابر معروفين وأجلة مشهورين واعاظم ممدوحين وافتاحم مقبولين اهل سنت است ، وعوالى فضائل ومحاسن ،

وجلائل محامد ومذائح او بر متبع کتب قوم غیر محتجب .
 محمد بن امین بن فضل الله بن محب الله در « خلاصة الاثر » گفته :
 [شیخ بن عبدالله بن شیخ بن عبدالله بن عبد الله العیدروس الیمنی
 الاستاد الكبير المحدث الصوفي الفقيه .

ولد بمدينة تريم ، وحفظ القرآن وغيره ، واشتغل على والده وأخذ عنه علوماً
 كثيرة ، ولبس منه الخرقة ، وتفقه بالفقيه فضل بن عبدالرحمن بأفضل ، والشيخ
 زين باحسين بأفضل ، وأخذ عن القاضي عبدالرحمن بن شهاب الدين وغيرهم .
 ورحل الى الشحر^(۱) واليمن والحرمين في سنة ست عشرة بعد الالف ، وأخذ
 عن الشيخ محمد الطيار ، وله معه مناظرات ومفاكهات . وأخذ عن الشيخ العراقي
 صاحب اكمة سعييف وهي قرية قريب الجندر ، وحج في هذه السنة .
 وأخذ بالحرمين عن جماعة ، وأخذ في رجوعه من الحجاز عن السيد العارف
 بالله عبدالله بن علي صاحب « الوهط » ، والسيد الامام أحمد بن عمر العیدروس
 بطن ، والشيخ عبد المانع ، وألبسه خرقة التصوف اكثر مشايخه .

وأخذ باليمن عن كثيرين منهم الشيخ أحمد الحشيري ، والسيد جعفر بن
 رفيع الدين ، والشيخ موسى بن جعفر الكشميري ، والسيد علي الاهدل . وسمع
 خلقاً كثيراً .

ولازم الاشتغال والتقوى ، ثم رحل الى الهند ، فدخلها في سنة خمس وعشرين
 وألف .

وأخذ عن عمه الشيخ عبدالقادر بن شيخ ، وكان يحبه ويثنى عليه وبشره
 بشارات ، وألبسه الخرقة وحكمه وكتب له اجازة مطلقة في الاحكام التحكيم .

(۱) الشحر (بالشين المعجمة المفتوحة والحاء المهملة) : ساحل بين اليمن

والعدن .

ثم قصد اقليم الدكن ، واجتمع بالوزير الاعظم عنبر ، وبسلطان بهمان نظام شاه ، وحصل له عندهما جاه عظيم ، وأخذ عنه جماعة ، ثم سعى بعض المردة بالنميمة فأفسدوا أمر تلك الدائرة ، ففارقهم صاحب الترجمة ، وقصد السلطان ابراهيم عادل شاه ، فأجله وعظمه وتبجح السلطان بمجيئه اليه ، وعظم أمره في بلاده ، وكان لا يصدر الا عن رأيه .

وسبب اقباله الزائد عليه انه وقع له حال اجتماعه به كرامة ، وهي ان السلطان كانت اصابته في مقعدته جراحة منعه الراحة والجلوس ، وعجزت عن علاجه حذاق الاطباء ، وكان سببها ان السيد الجليل علي بن علوى دعا عليه بجرح لا يبرأ ، فلما أقبل صاحب الترجمة ورأى حاله ، أمره ان يجلس مستوياً ، فجلس من حينئذ وبرأ منها ، وكان السلطان ابراهيم رافضياً ، فلم يزل به ، حتى أدخله في عداد أهل السنة ، فلما رأى أهل تلك المملكة انقياد السلطان اليه ، أقبلوا عليه وها بوه وحصل كنزاً نفيسة واجتمع له من الاموال ما لا يحصى كثرة ، وكان عزم أن يعمر في حضرموت عمارة عالية ويفرس حداثق وعين عدة اوقاف تصرف على الاشراف ، فلم يتمكن الزمان وغرق جميع ما أرسله من الدراهم في البحر . وله مصنفات عديدة منها : كتاب في الخرقه الشريفة ، سماه «السلسلة» وهو غريب الاسلوب ، ولم يزل مقيماً عند السلطان ابراهيم عادل شاه ، حتى مات السلطان ، فرحل صاحب الترجمة الى دولت آباد وكان بها الوزير الاعظم فتح خان ابن الملك عنبر ، فقربه وادناه وأقام عنده في اخصب عيش وارغده الى أن مات في سنة احدى واربعين وألف ، ودفن بالروضة المعروفة بقرب دولت آباد وقبره ظاهر يزار ، وكانت ولادته في سنة ثلاث وتسعين وتسعمائة رحمه الله تعالى [.

وسيد محمود بن محمد بن علي الشبخاني القادري المدني هم در كتاب «صراط سوى» شيخ بن عبدالله را بمناقب وضيئه وفضائل سنیه ستوده

چنانچه گفته :

[وفي «العقد النبوی والسر المصطفوی» للشیخ الامام والفوت الهمام ، بحر الحقائق والمعارف ، سید السند والفرد الامجد ، الشریف الحسینی المسمی بالشیخ بن عبدالله بن الشیخ بن عبدالله العیدروس باعلوی ، مانصه فی الکتاب المذكور :

ان النبی صلی الله علیه وسلم قال : « کل سبب ونسب وحسب ینقطع یوم القیامة ، الا سببی ونسبی وحسبی » [- الخ .

ومحبوب عالم هم از کتاب « عقد نبوی » در تفسیر خود ، که عظمت وجلالت آن از کلام شاه صاحب وفاضل رشید ظاهر ، جابجا نقل میکند چنانچه در «تفسیر شاهی» مسطور است :

[في «العقد النبوی» عن معاوية بن عمار الدهني^(۱) عن محمد بن علي بن الحسين رضي الله تعالى عنهم في قوله تعالى : ﴿ فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لاتعلمون ﴾^(۲) قال : نحن اهل الذكر .

وروی الزهري^(۳) فقال : حج هشام بن عبد الملك^(۴) ، فدخل المسجد الحرام متوكياً على يد سالم مولاه ، وهناك محمد بن علي بن الحسين رضي الله تعالى عنهم ، فقال له سالم : يا أمير المؤمنين هذا محمد بن علي بن الحسين في المسجد المفتون به أهل العراق ، فقال : اذهب اليه وقل له : يقول لك أمير المؤمنين : ما الذي يأكل الناس ويشربون الى أن يفصل بينهم يوم القيامة ؟ فقال : قل له :

(۱) معاوية بن عمار الدهني الكوفي المتوفي سنة (۱۷۵) هـ .

(۲) النحل : ۴۳ - الانبياء : ۷ .

(۳) الزهري : محمد بن مسلم المدني المتوفي سنة (۱۲۴) هـ .

(۴) الخليفة الاموي ، مات في ربيع الاخر سنة (۱۲۵) هـ .

يَحْشُرُ النَّاسَ عَلَى قَرَصٍ نَقِيٍّ فِيهَا أَنْهَا مَتَفَجَّرَةٌ بِأَكْلُونٍ وَيَشْرَبُونَ مِنَّا ، حَتَّى يَفْرَغُوا
مِنَ الْحَسَابِ .

فَلَمَّا سَمِعَ هِشَامُ ذَلِكَ ، رَأَى أَنَّهُ قَدْ ظَفَرَ بِهِ ، فَقَالَ : اللَّهُ أَكْبَرُ ، أَرْجِعْ إِلَيْهِ
وَقُلْ لَهُ : مَا أَشْغَلَهُمْ عَنِ الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ يَوْمَئِذٍ ؟ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا
قُلْ لَهُ : هُمْ فِي النَّارِ أَشْغَلٌ ، وَمَا أَشْتَغَلُوا أَنْ يَقَالُوا : ﴿ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا
رَزَقَكُم ﴾ ^(١) . فَسَكَتَ هِشَامٌ وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى الْكَلَامِ] .

وَنِيْزُ دُرِّ « تَفْسِيرِ شَاهِي » مَذْكُورٌ اسْت :

[فِي « الْعَقْدِ النَّبَوِيِّ » قِيلَ : لَمَّا بَايَعَ الْحَسَنُ مَعَاوِيَةَ ، قَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ ^(٢)
وَالْوَلِيدُ بْنُ عَقْبَةَ ^(٣) : إِنْ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا مَرْتَفِعٌ فِي أَعْيُنِ
النَّاسِ لِقَرَابَتِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَدِيثِ السِّنِّ ، فَمَرَهُ فَلْيَخْطُبْ ، فَانَّهُ سَيُعَيِّي فِي
الْخُطْبَةِ ، فَيَسْقُطُ مِنْ أَعْيُنِ النَّاسِ ، فَأَبَى عَلَيْهِمَا ، فَلَمْ يَزَالَا بِهِ ، حَتَّى أَمَرَهُ ، فَقَامَ
الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَلَى الْمَنْبَرِ دُونَ مَعَاوِيَةَ ، فَحَمْدَ اللَّهُ وَائْتَنَى
عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : « وَاللَّهِ لَوْ ابْتَغَيْتُمْ بَيْنَ جَابِلَقٍ وَجَابِلَسَ رَجُلًا جَدَّهُ نَبِيٌّ غَيْرِي وَأَخِي
لَمْ تَجِدُوهُ ، وَإِنَّا قَدْ أَهْطَيْنَا بَيْعَتَنَا مَعَاوِيَةَ وَرَأَيْنَا أَنْ حَقَّنَ دِمَاءَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ مِنْ
أَهْرَاقِهَا ، وَاللَّهِ مَا أَدْرِي ﴿ لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴾ ^(٤) » وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى
مَعَاوِيَةَ .

قَالَ : فَغَضِبَ مَعَاوِيَةُ ، فَخَطَبَ بَعْدَهُ خُطْبَةً غَطِيَّةً فَاخْشَعَةً ^(٥) ، ثُمَّ نَزَلَ وَقَالَ : مَا

(١) الْأَعْرَافُ : ٥٠ .

(٢) عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ : السَّهْمِيُّ الْهَالِكُ سَنَةِ (٤٣) هـ .

(٣) الْوَلِيدُ بْنُ عَقْبَةَ بْنِ أَبِي مَعِيْطٍ الْأُمَوِيُّ الْهَالِكُ سَنَةِ (٦١) .

(٤) الْأَنْبِيَاءُ : ١١١ .

(٥) الْفَاخْشَعَةُ : الَّتِي فِيهَا ظُلْمٌ وَكَذِبٌ وَزُورٌ

أردت بقولك: ﴿فَتَنَّا لَكُمْ وَمَتَاعَ إِلَى حِينٍ﴾؟ ، قال: «أردت بها ما أراد الله بها». وقيل: أنه قال بعد التشهد: أما بعد، فإن علياً لم يسبقه أحد من هذه الأمة من أولها بعد نبيها، وليس يلحق به أحد من الآخرين منهم، ثم وصله بقوله: والله لو ابتغيتم.

وقيل: أنه قال في خطبته: إن الله هداكم بأولنا، وحقن دماءكم بآخرنا، إن لهذا الأمر مدة، والدمردول، وإن الله تعالى قال لنبيه ﷺ: قل ﴿وإن أدري أقرب أم بعيد ما توعدون أنه يعلم الجهر من القول ويعلم ما تكتمون﴾* وإن أدري لعله فتنة لكم ومتاع إلى حين ﴿^(۱)﴾ [.

« شان نزول سأل سائل بروایت محمود قادری »

اما روایت محمود بن محمد القادری، نزول ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ - الایة: پیش در «صراط سوی»، که نسخه عتیقه مصححه آن پیش نظر فقیر است، گفته:

[وقد مر مراراً قوله صلى الله عليه وسلم: «من كنت مولاه، فعلي مولاه» - الحديث، قالوا: و كان الحارث بن النعمان مسلماً، فلما سمع حديث «من كنت مولاه، فعلي مولاه»، شك في نبوة النبي، ثم قال: اللهم إن كان ما يقوله محمد حقاً، فأمطر علينا حجارة من السماء، أو اثنتا بعذاب اليم، ثم ذهب ليركب راحلته، فما مشى نحو ثلاث خطوات، حتى رماه الله عز وجل بحجر، فسقط على هامته وخرج من دبره، فقتله، فأنزل الله تعالى: ﴿سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع﴾ [.

ومحمود بن محمد قادری از أجله سنیه است، وفاضل رشید بروایت

او احتجاج واستدلال نموده ، چنانچه در کتاب « عزة الراشدین » بمقام اثبات ادعای فدای ابوحنیفه جان خود را بر اهل بیت علیهم السلام ، گفته :

[وسید محمود قادری قدس سره در کتاب « حیوة الذاکرین » فرموده :
 قيل : ان رجلا أنى أبا حنيفة ^(۱) رحمة الله عليه وقال : اخي توفي وأوصى بثلاث ماله لامام المسلمين ، الى من ادفع ؟ فقال له ابوحنيفة : أمرک بهذا السؤال ابو جعفر الدوانقی ، وكان يبغض أبا حنيفة كبغض جماعة من أشقياء بلدنا للامام الشافعي ^(۲) ، فحلف السائل كذباً أنه ما أمرني بهذا السؤال ، فقال ابوحنيفة رحمة الله عليه : ادفع الثلث الى جعفر بن محمد الصادق ، فانه هو الامام الحق - انتهى .

و در این روایت و روایت مناقب امام اعظم که بالا مذکور شده ، اعنی : بعضی گفته اند که در حادثه محمد ^(۳) و ابراهیم ^(۴) چون امام فتوی نوشت و بیعت و اعانت ایشان فرمود ، منصور بر آن مطلع شد - الخ - اختلافی نیست ، چرا که سؤال متعدد بود . چنانکه از عبارت هر دو روایت پر ظاهر است ، پس جائز است که جواب اول امام ، یعنی فتوی دادن بصرف مال بطرف محمد و ابراهیم باعث تغیر منصور بر آن جناب ، و طلب ایشان از کوفه ببغداد ، و باعث حبس شده باشد ، و جواب دوم یعنی فتوی دادن بدفع ثلث بسوی حضرت امام جعفر صادق

(۱) ابوحنيفة النعمان بن ثابت الكوفي المقتول سنة (۱۵۰) هـ

(۲) الشافعي : محمد بن ادريس المطالي المتوفي بمصر سنة (۲۰۴) هـ

(۳) محمد : بن عبد الله بن الحسن عليه السلام الشهيد في سنة (۱۴۵) هـ

(۴) ابراهيم بن عبد الله بن الحسن عليه السلام الشهيد في سنة (۱۴۵) هـ

عليه السلام وقائل شدن بامامت آنجناب ، باعث قتل شده باشد .

«شان نزول سأل سائل بروایت علی بن ابراهیم الحلبي»

اما روايت نورالدين علی بن ابراهیم بن احمد الحلبي ، نزول ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ - الاية - درحق حارث : پس در «انسان العيون في سيرة الامين المأمون» كه كاتب چلبي در «كشف الظنون» بذكر آن گفته :

[«انسان العيون في سيرة الامين المأمون» الشيخ علي بن ابراهيم بن احمد بن علي الملقب نورالدين الحلبي القاهري الشافعي ، المتوفى سنة اربع واربعين وألف . وهو في مجلدين ضخمين ، أوله : حمد آل من نصر وجوه اهل الحديث - الخ .

ذكر فيه : أن «عيون الأثر» لابن سيد الناس^(۱) احسن ما ألف فيه ، لكنه أطال بذكر الاسناد . و «سيرة الشمس الشامي»^(۲) اتى فيها بما هو في أسماع ذوى الافهام ، كالمعادات ، فرأى التلخيص لهاتين السيرتين مع الضميمة اليهما بإشارة الشيخ ابي المواهب محمد البكري^(۳) ، ثم انه ذكر شيئاً من آيات «القصيدة الهمزية» للبوصيري و «تائية السبكي» من ديوانه المسمى ببشرى اللبيب بذكر الحبيب^(۴) . ميفرمايد :

(۱) ابن سيد الناس : ابو الفتح محمد بن محمد الاندلسي المتوفى (۷۳۴) هـ

(۲) شمس الدين الشامي : محمد المتوفى سنة (۹۴۲) هـ

(۳) ابو المواهب البكري : محمد بن محمد الشافعي المصري المتوفى

(۱۰۳۷) هـ

(۴) كشف الظنون ج ۱ / ۱۸۰

[قال بعضهم : ولما شاع قوله صلى الله عليه وسلم : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» في سائر الأمصار وطار في جميع الأقطار ، فبلغ الحارث بن النعمان الفهري ، فقدم المدينة واناخ راحلته عند باب المسجد ، فدخل ، والنبي صلى الله عليه وسلم جالس وحوله أصحابه ، فجاء حتى جثى^(١) بين يديه ، ثم قال : يا محمد ! انك أمرتنا أن نشهد أن لا إله إلا الله وأنت رسول الله فقبلنا ذلك منك ، وأنتك أمرتنا أن نصلي في اليوم والليلة خمس صلوات ، ونصوم شهر رمضان ، ونزكي أموالنا ، ونحج البيت ، فقبلنا ذلك منك ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك ففضلته وقلت : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فهذا شيء من الله ، أو منك؟! ، فاحمرت عينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال : «والله الذي لا إله إلا هو ، أنه من الله وليس مني» قالها ثلاثاً .

فقام الحارث ، وهو يقول : اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك . وفي رواية : اللهم ان كان ما يقول محمد حقاً ، فأرسل علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب اليم ! فوالله ما بلغ باب المسجد ، حتى رماه الله بحجر من السماء فوقع على رأسه وخرج من دبره ، فمات وانزل الله تعالى : ﴿سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ﴾^(٢) - الآية] .

وعلى بن ابراهيم از اكابر علمای محققین ، ومشاهیر معتمدین ، ونحاریر معظمین ، واجله مقبولین ، وامائل مدوحین ایشان است .
عبدالله بن حجازی الشرقاوی^(٣) در « تحفة بهیه فی طبقات الشافعية » ،
که نسخه آن در کتابخانه حرم محترم مدینه منوره موجود است ، واز

(١) جثی : جلس علی ركبته ، أو قام علی أصابعه .

(٢) السيرة الحلبية ج ٣/٣٣٧

(٣) عبدالله بن حجازی بن ابراهيم الشرقاوی الشافعی المتوفی (١٢٢٧) هـ

آن فقير تراجم عديده انتخاب كردم ، بترجمة او گفته :

[العلامة الفاضل واللوذعى الكامل ، شيخ الاسلام ، وبركة الانام ، الشيخ
على الحلبي صاحب « السيرة الحلبية » المشهورة و « حاشية شرح المنهج » لشيخ
الاسلام ^(١) .

وبلغنا أن الشيخ المذكور هو ، والشيخ الشوبرى كانا من تلامذة الشيخ
الزبادى ^(٢) وكانا لا يفارقانه ، بل اذا غاب احدهما يلزمه الاخر خوفاً أن يمدخل
عليه أحد يغير خاطره عليهما ، ولم يحضر لى الان تاريخ وفاة الشيخ المذكور .
ومحمد بن فضل الله بن محب الله المحبى در « خلاصة الاثر في أعيان
القرن الحادى عشر » گفته :

[علي بن ابراهيم بن أحمد بن علي بن عمر الملقب نورالدين بن برهان
الدين الحلبي القاهري الشافعي صاحب « السيرة النبوية » ، الامام الكبير ، أجل
اعلام المشايخ ، وعلامة الزمان ، كان جبلاً من جبال العلم ، وبحراً لاساحل له ،
واسع الحلم ، علامة جليل المقدار ، جامعاً لاشتات العلى ، صارفاً نقد عمره في
بث العلم النافع ونشره ، وحظى فيه حظوة امم يحفظها أحد مثله ، فكان درسه
مجمع الفضلاء ، ومحط رحال النبلاء ، وكان غاية في التحقيق ، حاد الفهم ، قوي
الفكرة ، متحريراً في الفتاوى ، جامعاً بين العلم والعمل ، صاحب جد واجتهاد ،
عم نفعه الناس ، فكانوا يأتونه لآخذ العلم عنه من البلاد ، مهابة عند خاصة الناس
وعامةهم ، حسن الخلق والخلق ، ذا دعاية لطيفة في درسه مسح جلالته ، وكان

(١) شيخ الاسلام : زكريا بن محمد الانصارى الشافعى القاهري المتوفى

٨ (٩٢٦)

(٢) الزبادى : على بن يحيى المصرى نورالدين الفقيه الشافعى المتوفى

٨ (١٠٢٤)

الشيوخ يشنون عليه بما هو اهله من الفضل التام ومزيد الجلالة والاحترام . وكان اذا مر على الشيخ سلطان المزاحي^(١) وهو في درسه مع جلالته يقوم له ويقبل يديه ويأخذ سراموخته بيده ، ويضعها في خزانة الشيخ علي ، ويفرش له سجادته التي يجلس عليها في التدريس ، ثم يرجع الى درسه ووقف جميع كتبه على الشيخ المذكور .

ولد بمصر في سنة خمس وسبعين وتسعمائة ، وروى عن الشمس الرملي^(٢) ولازمه سنين عديدة ، وعن الاستاذ محمد البكري^(٣) ، والنور الزبادي ، والشهاب ابن قاسم ، وابراهيم العلقمي ، وصالح البلقيني^(٤) ، وأبي نصر الطبلاوي ، وعبدالله الشنشوري^(٥) ، وسعد الدين المرحومي ، وسالم الشبستري^(٦) ، وعبدالكريم البولاقى ، ومحمد الخفاجي ، وأبي بكر الشنواني ، ومنصور الخوانكي ، ومحمد الميموني الشافعيين ، وعن الامام علي بن غانم المقدسي الحنفي^(٧) ، ومحمد النحريري الحنفي ، وسالم السنهوري المالكي ، ومحمد بن الترجمان الحنفي ، ومحمد الزراف ، وعبدالمجيد خليفة سيدي أحمد البدوي .

(١) المزاحي : سلطان بن أحمد المصري الشافعي الفقيه المتوفى (١٠٧٥) هـ .

(٢) الرملي : شمس الدين محمد المصري الشافعي المتوفى سنة (١٠٠٤) هـ .

(٣) تقدمت ترجمة البكري ، والزبادي .

(٤) صالح بن أحمد البلقيني المصري المتوفى سنة (١٠١٥) .

(٥) الشنشوري : عبدالله بن محمد الشافعي الازهري المتوفى سنة (٩٩٩) هـ .

(٦) الشبستري : سالم بن الحسن المحدث الشافعي المتوفى سنة (١٠١٩) هـ .

(٧) علي بن غانم (نسبة الى الجدا الأعلى) المقدسي الحنفي القاهري المتوفى

سنة (١٠٠٤) هـ .

وانتفع به خلق لا يحصون كثرة منهم : النور الشبراملسي^(١) ، والشمس محمد الوسيمي ، والشمس محمد النحريري ، وغيرهم .

والف المؤلفات البديعة منها : سيرة النبوية التي سماها « انسان العيون في سيرة النبي المأمون » في ثلاث مجلدات ، اختصرها من « سيرة الشيخ محمد الشامي » وزاد اشياء لطيفة الموقع ، وقد اشتهرت اشتهاراً كثيراً ، وتلقتهافاضل العصر بالقبول ، حررها تحريراً مامع الشيخ سلطان ، وله « حاشية على منهاج القاضى زكريا » ، و« حاشية على شرح المنهاج » للجلال المحلي^(٢) .

و « حاشية على شرح الورقات » للجلال المذكور ، و« حاشية على شرح الورقات » لابن امام الكاملية ، و« حاشية على شرح التصريف » للسعد ، و« شرح على الاربعين النووية » ، وشرح على « الشمائل النبوية » لم يتم ، سماه « الوفا بشرح شمائل المصطفى » ، رد فيه كثيراً على عصريه عبدالرؤف المناوى ، و« حسن التبيين لما وقع في معراج الشيخ نجم الدين^(٣) » ، و« الفجر المنير بمولد البشير النذير » .

و« شرح ليلة النصف من شعبان » ، و« شرح على البردة » ، و« شرح على المنفرجة » ، و« زهر الزهر » وهو مختصر « الزهر » للسيوطي في اللغة ، و« شرح على شرح » للفاكهى^(٤) ، و« مطالع البدور في الجمع بين القطر والشذور » .

(١) الشبراملسي : نور الدين علي بن علي الشافعي المتوفى سنة (١٠٨٧) هـ .

(٢) المحلي : جلال الدين محمد بن أحمد الشافعي المصري المتوفى سنة

(٨٦٤) هـ .

(٣) نجم الدين : سليمان عبدالقوى الطوفي الحنبلي المقدسي المتوفى سنة

(٧١٠) هـ ومن آثاره « معراج الوصول الى علم الاصول » .

(٤) الفاكهى : احمد بن عبدالله بن علي النحوى المتوفى سنة (٩٧٢) ومن

تصانيفه تعريف الحدود وشرحه فى النحو .

و« الفوائد العلوية بشرح شرح الازهرية » . و« التحفة السنية شرح الاجرومية » .
و« غاية الاحسان بوصف من لقيه من ابناء الزمان » . و« حسن الوصول
الى لطائف حكم الفصول » . و« المحاسن السنية من الرسالة القشيرية » .
و« الجامع الازهر لما تفرق من ملح الشيخ الاكبر » . و« النفحة العلوية من
الاجوبة الحلبية » .

و« النصيحة العلوية في بيان حسن الطريقة الاحمدية » . و« المختار من
حسن الثنا في العفو عن جنا » . و« الطائف من عوارف المعارف » . و« تحرير
المقال في بيان (وحده) من نحو لا اله الا الله وحده من اى انواع الحال » .
و« الطراز المنقوش في اوصاف الحبوش » . و« صباية الصباية مختصر ديوان
الصباية » .

و« انقاذ المهج بمختصر الفرج » . و« متن في التصريف » . و« حسنات
الوجنات النواضر من الوجوه والنظائر » . و« اعلام الناسك باحكام المناسك » .
و« قطعة لطيفة على الجامع الصغير » . وشرح على « شرح البسملية » للقاضي
زكريا ، سماه « خبر الكلام على البسملية والحمدلة » لشيخ الاسلام .

وله قطعة علقها على اوائل « تفسير البيضاوي » . وله رسالة لطيفة في التصوف .
و« دخان البتبع » ^(١) وغير ذلك .

وكان احد المشايخ المدرسة الصلاحية التي هي تاج المدارس الكائنة بجوار
الامام الشافعي ، واعطاه الله القبول التام في تأليفه ، وكانت وفاته يوم السبت آخر
يوم من شعبان سنة اربع واربعين والالف ، ودفن بمقبرة المجاورين رحمه الله ^(٢) .

(١) البتبع (بكسر الباء الموحدة وسكون الناء المثناة او فتحها) : نبيذ العسل ،
وهي خمر اهل اليمن .

(٢) خلاصة الاثر ج ٣ / ١٢٢ .

« شان نزول سأل سائل بروایت احمد بن الفضل با كثير »

اما روايت احمد بن الفضل بن محمد با كثير ، نزول آية ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ در واقعة غدیر : پس در کتاب « وسیلة المال فی هد مناقب الال » ، که نسخه آن بعنايت رب متعال ، این متشئت البال را درمكة معظمه (زادها الله تشریفاً وتکریماً) بدست آمده ، گفته :

[روی الثعلبي في تفسيره: ان سفيان بن عيينة رحمه الله سئل عن قوله عز وجل: ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ فيمن نزلت ؟ فقال للسائل : سألتني عن مسألة ما سألتني عنها احد قبلك . حدثني ابي ، عن جعفر بن محمد ، عن آباءه رضي الله عنهما : ان رسول الله ﷺ لما كان بغدير خم ، نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي رضي الله عنه ، فقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فشاع ذلك وطار في البلاد ، فبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري فأتى رسول الله ﷺ على ناقه ، فنزل بالابطح عن ناقته وأناخها وقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله ان نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله ﷺ فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصلي خمساً فقبلناه منك ، وأمرتنا بالحج فقبلنا ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله علينا ، فقلت : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فهذا شيء منك ، أو من الله عز وجل ؟ ، فقال النبي : « والذي لا اله الا هو ، ان هذا من الله عز وجل » .

قال : فولى الحارث بن النعمان وهو يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقول حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب اليم ! ، فما وصل الى راحلته ، حتى رماه الله بحجر ، فسقط على هامته ، حتى خرج من دبره ، فقتله ، فأنزل الله تعالى : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع ﴾ . محتجب نماند که احمد با كثير صاحب فضل كثير و نبل غزير و علم

كبير و كمال شهير است .

محمد امين بن فضل الله المحبى در « خلاصة الاثر في اعيان القرن
الحادى عشر » كفته :

[الشيخ احمد بن الفضل بن محمد با كثير المكي الشافعي من ادباء الحجاز
وفضلائها المتمكنين . كان فاضلا ، اديبا ، له مقدار عالى وفضل جلي ، وكان له في
العلوم الفلكية و علم الاوقاف والزاجرا يد عالية . وكان له عند اشراف مكة
منزلة وشهرة ، وكان في الموسم يجلس في المكان الذي يقسم فيه الصرا السلطاني
بالحرم الشريف بدلا عن شريف مكة .

ومن مؤلفاته : « حسن المال في مناقب الال » ، جعله باسم الشريف ادريس
أمير مكة ، ومن شعره قوله مصدرا ومعجزا قصيدة المتنبي ، يمدح بها السيد على
ابن بركات الشريف الحسنى وهى :

حشاشة نفس ودعت يوم ودعوا   وقالت لا ظعان الاحبة اتبعوا

الى أن قال بعد ذكر تمام الاشعار : واتفق له انه سمع وهو محتضر رجلا
ينادى على فاكهة ودعوا من دنا رحيله ، فقال بديها :

يا صاح داعى المنون وافى   وحل فسي حيننا نزوله

ها أنا قد رحلت عنكم   فودعوا من دنا رحيله

فلم يلبث الا قليلا ، حتى مات رحمه الله تعالى ، وكانت وفاته في سنة سبع
واربعين والى بمكة ودفن بالمعلاة [(١)] .

ورضى الدين محمد بن على بن حيدر (٢) در « تنضيد العقود السنية بتهويد

الدولة الحسينية » ، كه درمكة معظمه از كتبخانه بعض اعلام آنجا فقير
را عاريت بدست آمده بود ، كفته :

(١) خلاصة الاثر في اعيان القرن الحادى عشر ج ١ / ٢٧١ - ٢٧٣ .

(٢) السيد رضى الدين الموسوى العاملى المكى المتوفى قبل سنة (١١٦٨) هـ

[قال احمد صاحب « الوسيلة » : وهو الثقة الامين في كل فضيلة ، وكان نجم الدين شارك اياه في ولاية مكة المشرفة ، وعمره اثنان وستين بولاية الغوري ، وهي اخر ولاية صدرت من الشراكة سنة ثمان عشرة وسبعمائة] .

از اين عبارت ظاهر است كه احمد صاحب « وسيله » ثقه و أمين است در هر فضیلت . و ناهيك به مدحاً و ثناءً عظيماً و تعظيماً و اطراءً فخيمياً .

و نیز رضی الدین در « تنضيد العقود السنيه » بعد ذكر بعض روایات و حکایات داله بر عدم مؤاخذه سادات بأفعال قبيحه ، گفته :

[وان اردت زيادة على ذلك ، فعليك بخاتمة « وسيلة المال » و بجواهر العقدين وغيرهما من كتب التواريخ] .

« شان نزول سأل سائل بروایت محمد محبوب عالم »

اما روایت محبوب عالم ، كه از اكابر اوليا و عرفا و مشاهير فضلاى سنیه است ، نزول ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ در واقعه غدیر :

پس در تفسیر خود كه مشهور است به « تفسیر شاهی » ، و جناب شاه صاحب ذكر آن در باب سوم کرده اند و افاده نموده كه روایات حضرت امام حسن عسکری علیه السلام و دیگر ائمه علیهم السلام در این تفسیر مجموع و مضبوط است ، و فاضل رشید در « ایضاح » بمملو بودن تفسیر مذکور بروایات و آثار حضرت امام رضا علیه السلام ، استدلال بر فساد اعتقاد سنیه با اتحاد اعتقاد آن حضرت با اعتقاد اهل حق و رشاد نموده ، و ناهيك به دلیلا واضحاً علی کمال اعتبار و اعتماد عند السنیه ، گفته :

[في « العقد النبوي » : روى الثعلبي في تفسيره : ان صفیان بن عبيدة سئل عن قول الله تعالى : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ ، فيمن نزلت ؟ ، فقال :

سألني عن مسألة ما سألتني عنها أحد قبلك . حدثني أبي ، عن جعفر بن محمد ، عن آباءه عليهم التحية : ان رسول الله ﷺ لما كان بغدير خيم ، نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي بن أبي طالب كرم الله وجهه وقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فشاع ذلك ، وطار في البلاد ، فبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهرى ، فأتى رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم على ناقه ، فنزل بالابطح عن ناقته وأناخها ، فقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله ان نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصلى خمسا فقبلناه منك ، وأمرتنا بالحج فقبلناه ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله وقلت : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فهذا شيء منك ، أم من الله عز وجل ؟ ! ، فقال النبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم : « والذي لا اله الا هو ، ان هذا من الله عز وجل » . فولى الحارث بن النعمان وهو يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقول محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب اليم ! فما وصل الى راحلته ، حتى رماه الله تعالى بحجر ، فسقط على هامته وخرج من دبره ، فقتله ، فأنزل الله تعالى : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع ﴾ [.

و عبارت شاه صاحب که حواله بآن کردم در باب سوم این کتاب در ذکر کتب اهل حق ، این است :

[واما تفاسیر : پس ، از آنجمله است تفسیری که منسوب میکنند بحضرت امام حسن عسکری علیه السلام . رواه عنه ابن بابویه بأسناد ، و رواه عنه غیره بأسناد مع زیاده و نقصان .

و اهل سنت نیز از حضرت امام موصوف و دیگر ائمه در تفسیر روایت دارند ، چنانچه در « در منثور » مبسوطند و در « تفسیر شاهی » مجموع

ومضبوط . اما آنچه شیعه از جانب ائمه روایت میکنند ، هرگز با آن مطابق نمی‌شود [^(۱)] - انتهى .

از این عبارت لائح است که روایاتی که از ائمه علیهم السلام در « تفسیر شاهی » مجموع ومضبوط است ، از روایات معتبره و اخبار معتمدة اهل سنت است ، که شاه صاحب بمبالغه در نفی مطابقت روایات اهل حق با آن روایات بطلان روایات اهل حق در ادیان معتقدین خود را سخ می‌سازند وفاضل رشید در « ابضاح » گفته :

[وچگونه از اهل سنت اتحاد اعتقاد شیعه متعارفه باجناب امام رضا رضی الله عنه متوهم شود؟ ، حال آنکه حضرت امام از ائمه اهل سنت ومعتقد فیه ایشان بودند کما يدل عليه ما مر نبذ من فضائله الجليلة التي كاد أن لا يكون له نسبة الذرة الى البيضاء والقطرة الى الدماء . واكثر ائمة حديث اهل سنت از جانب امام علیه السلام روایت دارند ، چنانکه صاحب « مفتاح النجا » در ترجمه آنجناب میفرماید :

« روى عنه اسحق بن راهويه ^(۲) ويحيى بن يحيى ^(۳) وابوالصلت عبدالسلام ابن صالح الهروي، وعبدالله بن عباس القزويني ، وداود بن سليمان ^(۴) ، وأحمد

(۱) تحفة اثناعشر : ۱۷۱ .

(۲) ابن راهويه : اسحاق بن ابراهيم المتوفى سنة (۲۳۸) .

(۳) يحيى بن يحيى : الحنظلي النيسابوري المتوفى (۲۲۶) .

(۴) داود بن سليمان : الجرجاني الغازي ، روى عنه المفيد في المجالس

بقوله : اخبرني ابو حفص عمر بن محمد الزيات ، قال : حدثنا علي بن مهورية

المقزويني ، قال : حدثنا داود بن سليمان الغازي قال : سمعت الرضا عليه السلام ...

ابن حرب^(۱)، و محمد بن اسلم^(۲)، و خاق غیرهم، روی له ابن ماجه « - انتهى ما أردنا نقله .

و مثل شقیق بلخی که از اعظام صوفیه اهل سنت است، از جناب امام استفاده دارد، و مثل معروف کرخی از موالی آنجناب باشد، و کتب تفسیر اهل سنت، « تفسیر کبیر » و « تفسیر شاهی » و غیرهما از روایات و آثار آنجناب مملوء باشد .

و ظاهر است که هر گاه جناب امام رضا با اعتقاد اهل سنت، منجماء ائمه ایشان باشند و از روایات و آثار ایشان کتب اهل سنت مملوء باشد، باز توهم اعتقاد اهل سنت باتحاد عقیده شیعه متعارفه با عقیده امام عليه السلام از واقع بعیدتر و حیرت افزای اهل نظر [۱] - انتهى .

« شان نزول سال سائل بروایت محمد صدر عالم »

اما روایت محمد صدر عالم سبط شیخ ابوالرضا، نزول ﴿سائل سائل﴾ بهذاب واقع ﴿در واقع غدیسر﴾ : پس در « معارج العلی فی مناقب المرتضی » که در اول آن گفته :

[وبعد فيقول أفقر العباد الى الله ذي الكرم محمد صدر العالم لما أنعم الله علي : اني رأيت في مبشرة : كأنني دخلت في حجرة فيها سرير موضع جالس عليه أمير المؤمنين ، وبعسوب الموحدين ، ومقتدى العارفين ، ابوالحسن علي بن ابي طالب كرم الله وجهه ، فحياني وطلبني ، وادنانى اليه ، واجلسني على سريرة تلطفاً منه وتعطفاً ، وقال لي : تريد أن تتعلم مني ؟ فقلت : يافضلاً وسعادة لي ان

(۱) احمد بن حرب : الزاهد النيسابورى المتوفى سنة (۲۳۴) هـ .

(۲) محمد بن اسلم بن سالم بن يزيد الحافظ الطوسى المتوفى سنة (۲۴۲) هـ .

فزت بذلك المقصد الجليل ، فقال كرم الله وجهه : علمتك بسلا تعليم وتعلم ، وجعلتك بحرأ وسأجعلك بحرأ ، ففرحت بانعامه واحسانه ، وقررت باكرامه وامتنانه ، ووجدت العلوم حاضرة لدى ، والحقائق طالعة على ، والحمد لله رب العالمين .

ورأيت في اخرى كاني دخلت دارأ فيها جالس جنبه المعظم كرم الله وجهه فقلت للحاضرين : بايعوا معه وان لم تفعلوا فالقرآن يذهب من ايديكم ، وتوجهت اليه لبايع معه ، فمد الي يده الكريمة ، فأخذتها وتمسكت واعتصمت وبايعت معه كما يبايع مع الشيوخ ، فارشدني وأخذ منى الموائيق الجليلة ، فصرت تلميذاً له ومريداً ، فبعثني حب التلميذ لاسناذه والمريد لشيخه ، بل العبد لمولاه والعاشق لعشيقه أن أمدحه وأذكر مناقبه العليا ، وافرأ عين المحبين ببيان فضائله وآثره السميا ، لكى أدخل في " زمرة المداحين له والمثنين عليه ، واحسب في شيعته المقربين لديه .

ثم اني ما اردت بكلمة الشيعة الفرقة الرائضة الشيعية ، ولكني قصدت بها الامة العارفة المحققة الصوفية التي هي شيعة علي الحقيقة ، فشرعت في تأليف مختصر مسمى بمعارج العلى في مناقب المرتضى ، اورد فيه ما اطاعت عليه من الايات والذكر الحكيم في فضائل الوصى العليم ، وسنن النبي الكريم في مباح الحبيب الفخيم ، واشهدوا معشر المحققين أنى متأس فى العقائد والمشارب للصوفية العلية ، أعتقد ما يعتقدون ، وأشرب من كأس هم منه يشربون ، ومؤمن بفضائل الصحابة رضوان الله عليهم ، ومصديق لما أعطاهم الله ورسوله من المنازل والمقامات عنده ، لأقدح في احد ، ولاانكر فضيلة واحد منهم ، وافوض أمر منازعتهم ومجادلتهم فيما بينهم الى الله تعالى ، ولا أذكر احداً منهم الا بخير ، وأيقن أنى لو انقفت كل يوم مثل احد ذهباً ما بلغت مداحدهم ولا نصيفه وأقول :

اللهم اني محب لك ورسولك ولاهل بيته ولسم احبك ورسولك واهل بيته ،
وابغض من ابغضك ورسولك واهل بيته ، بحبك احببت من احببت ، وفيك ابغضت
من ابغضت ، ولكن لما كان هذا الكتاب موضوعاً لفضائل الوصي المرتضى جردت
فيها مناقبه القصوى ، وأفردت بالذكر مناصبه العليا ، الا الاحاديث التي وردت
فيه كرم الله وجهه مع غيره ، فأوردتها ليكون الكتاب حاوياً لجميع ما في الباب
والله الملهم للصواب ، واليه المتاب والمآب] .

روایت میکند: [أخرج الثعلبي في تفسيره : ان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
قال يوماً: « اللهم من كنت مولاه فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه »
فسمع ذلك واحد من الكفرة من جملة الخوارج ، فجاء الى النبي ﷺ ، فقال:
يا محمد ! هذا من عندك ، أو من عند الله ؟ ، فخرج الكافر من المسجد وقام على
عتبة الباب وقال : ان كان ما يقوله حقاً ، فأنزل على حجراً من السماء ! ، قال :
فنزل حجر ، فرضخ رأسه ، فنزل قوله : ﴿ سأل سائل ﴾ - الآية] .

« شأن نزول سأل سائل بروایت محمد بن اسمعيل صنعانی »

اما روايت محمد بن اسمعيل بن صلاح الامير صنعانی ، نزول ﴿ سأل سأل ﴾
سائل بعذاب واقع ﴿ در حق حارث : پس در « روضة نديه شرح تحفه
هلويه » گفته :

[وفي تفسير الثعلبي لقوله تعالى: ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ قال: وسئل
سفيان بن عيينة عن قول الله عز وجل: ﴿ سأل سائل بعذاب واقع ﴾ فيمن نزلت ؟
فقال : لقد سألتني هن مسألة ما سألتني عنها أحد قبلك . حدثني ابي ، هن جعفر
ابن محمد ، عن آبائه قال : لما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم بغدير خم ،
نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ يد علي ، فقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ،

فشاع ذلك وطار في البلاد ، فبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري ، فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناقة ، حتى أتى الأبطح ، فأناخها وعقلها ، ثم أتى النبي صلى الله عليه وسلم وهو في ملا من أصحابه ، فقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله ان نشهد أن لا اله الا الله وانك رسوله فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصلي خمسا فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نصوم شهرا فقبلناه منك ، وأمرتنا أن نحج البيت فقبلناه ولم ترض بهذا، حتى أخذت بضبعي ابن عمك، ففضلته علينا وقلت : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، هذا شيء منك أو من الله ؟! ، فقال : « والذي لا اله الا هو ، انه من امر الله ».

فولى الحارث بن النعمان يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقول محمد حقاً ، فأطر علينا حجارة من السماء، أو اثنتا بعذاب اليم ! ، فما وصل الى راحلته ، حتى رماه الله بحجر حتى سقط على وسط هامته ، فقتله وانزل الله : ﴿ سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع ﴾ - انتهى .

قلت : وذكره الحافظ العلامة ابو سعود الرومي ^(۱) في تفسيره الشهير [.

ومحمد بن اسمعيل هالم جليل ومحقق نبيل، حاوى فضل جميل وحائز

مجد ائيل است ، چنانچه احمد بن عبد القادر حنظلى شافعى در «ذخيرة

المآل في شرح عقد جواهر اللال» گفته :

[واولاد الامام المتوكل علماء جهابذة وابرار ، اعظمهم رايه الامام المؤيد

بالله محمد بن اسمعيل ، قرأ كتب الحديث وبرع فيها .

كان اماماً في الزهد والورع، يعتقد العامة والخاصة ، ويأتونه بالندور فيردها

ويقول : ان قبولها تقرير لهم على اعتقادهم ، انه من الصالحين وهو يخاف أنسه

من الهالكين .

(۱) ابو السعود : محمد بن محمد العمادى الحنفى المتوفى (۹۸۲) هـ .

وحكى بعض اولاده ان جاراً للامام كان له صبي يلعب مع اولاد الامام عندهم في الدار ، وأنه انقطع عنهم اياماً ، فجاء ابوه للسلام على الامام يسوم الجمعة ، فسأله عن انقطاع ولده ، فذكر له انه جاء اليهم في بعض الايام ، فدفعوه وأغلقوا الباب عند دخولهم للطعام ، فقاضت عينا الامام ، وقال : لاحول ولا قوة الا بالله احوجتنا الى ذكر ما لانبأ افشاءه ، انما سبب ذلك انه اضرب بنا الجوع ولم نجد ما سوغ لنا ، فأكلنا مبة وهي لا تحل لولدك .

وقرأ وهو يصلى بالناس صلاة الصبح : ﴿ هل أتاك حديث الغاشية ﴾ ، فبكى وغشى عليه ، واحواله كثيرة ...] ، الى ان قال :

[ومن اعيان آل الامام السيد المجتهد الشهير المحدث الكبير السراج المنير محمد بن اسمعيل الامير ، مسند الديار ومجدد الدين في الاقطار . صنف اكثر من مائة مؤلف ، وهو لا ينسب الى مذهب ، بل مذهبه الحديث ، وكان والده ولي الله بلانزاع اسمعيل بن صلاح من اكابر الائمة اهل الزهد والورع ، استوى عنده الذهب والحجر ، وخلف اولاداً هم اعيان العلماء والحكماء ، اكبرهم شيخنا ولي الله السيد ابراهيم بن محمد الامير نزيل الحرمين الشريفين من جهة بذة المحققين وأئمة الطرائق السالكين على قدم والده في اتباع الحديث ، وله في التصوف قدم راسخة زاده الله من فضله] .

ونيز احمد بن عبدالقادر در « ذخيرة المآل » كفته :

[وسيدنا الامام محمد بن اسمعيل الامير رضى الله عنه ، أخذ عن علماء الحرمين واستجاز منهم وارتبط بأسانيدهم ، وقرأ على الشيخ عبدالخالق بن الزين المزجاجي ^(١) ، والشيخ عليه ، واستجاز منه واسند عنه مع تمكنه من علوم الال وتأصله] .

(١) عبدالخالق بن الزين على المزجاجي اليمني المتوفى بعد (١١٩٥) .

ومولوی صدیق حسن معاصر در « اتحاف النبلاء » گفته :

[« ارشاد النقاد الى تيسير الاجتهاد » للامام بدر الملة المنير محمد بن اسمعيل اليمنى الامير المتوفى سنة (١١٨٢) . اوله : « الحمد لله الذي ذال صعاب علوم الاجتهاد لعلماء الامة » ، دو كراسه است ، وخیلی نافع و مفید و مرشد] .

و نیز در « اتحاف النبلاء » گفته :

[« توضیح الافکار لمعانی تنقیح الانظار » للسید الامام بدر الملة المنیر محمد بن اسمعيل بن صلاح اليمنى الامیر المتوفى سنة اثنتین وثمانین ومائة وألف] .
و نیز در « اتحاف النبلاء » در ضمن شروح « جامع صغیر سیوطی » گفته :

[و بروی شرحی است موجز و مزوج حامل المتن در دو مجلد از سید علامه محمد بن اسمعيل الامیر الیمانی ، و فقیر در حدیده بر آن مطلع شده و از آن مستفید گشته] .

و نیز در « اتحاف النبلاء » گفته :

[« سبل السلام شرح بلوغ المرام » للسید العلامة بدر الملة المنیر محمد بن اسمعيل الامیر الیمانی المتوفى سنة اثنتین وثمانین ومائة وألف . اوله : « الحمد لله الذي من علينا ببلوغ المرام من خدمة السنة النبوية » .
و این شرح در دو مجلد است ، در وی گفته :

هذا شرح لطيف على « بلوغ المرام » تأليف الشيخ الحافظ العلامة شيخ الاسلام احمد بن علي بن حجر احله الله دار السلام ، اختصرته من شرح القاضي العلامة شرف الدين الحسين بن محمد المغربي^(١) اعلى الله درجاته في علين ، مقتصراً على حل الفاظه و بيان معانيه ، قاصداً بذلك وجه الله ، ثم التقريب للطالبين

(١) شرف الدين المغربي : الحسين بن محمد قاضي صنعاء المتوفى (١١١٩) هـ

والناظرين، فيه معرضاً عن ذكر الخلافات والاقاويل، الا ان يدعو اليه ما يرتبط به الدليل، متجنباً للايجاز المخل والاطناب الممل، وقد آتى بزيادة على ما في الاصل من الفوائد. والله أسأل أن يجعله في المعاد من خير العوائد - انتهى .
واين شرح نزد فقير حقير بخط سيد علامه عبدالله بن محمد بن اسمعيل امير مؤلف كتاب است وثله الحمد، واول مجلد ثاني اين شرح اين است :

الحمد لله الذي احل لعباده البيع والشرا، وحرم عليهم المكاسب الخبيثة والربا [.

ونيز در « اتحاف النبلاء » گفته :

[« محو الحوبة شرح ابيات التوبة » وهي :

اما أن عما أنت فيه متاب وهل لك من بعد البعاد اياب
الى آخر الايات، وتلك قصيدة حسنة في الحث على اتباع السنة والكتاب، ذكرتها في الحطة بتمامها وهي من نظم السيد العلامة المجتهد محمد بن اسمعيل الامير اليماني المتوفى سنة اثنتين وثمانين ومائة وألف. وشرح وي نيزازواست].
ونيز در « اتحاف النبلاء » گفته :

[« هداية المرتاب الى صحة نية العبادات لنيل الثواب ودفع العقاب » للسيد العلامة محمد بن اسمعيل الامير اليماني . اوله : « الحمد لله سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا » - الخ .

اين رساله در جواب سؤال بعض اهل علم است، مدلل بآيات واحاديث در اثبات آنكه عبادت وعمل بر طمع جنت وخوف از نار صحيح است، فقير نقلش از مكة معظمه گرفتم].

ونيز در « اتحاف النبلاء » گفته :

[«البواقیت فی المواقیت» رساله فی بیان اوقات الصلوة الخمس المكتوبات علی ما وردت به السنة وصحت به الاخبار للسید الامام الکبیر محمد بن اسمعیل الیمنی الامیر المتوفی سنة اثنتین وثمانین ومائة وألف . اوله : حامداً لمن جعل الصلوة کتاباً موقناً معیناً محدوداً الخ .

و در وی رد است بر بعض زبده در جمع بین الصلوتین در حضر بغیر عنبر سفر و مطر و جز آن ، و فقیر آنرا ما بین حدیده و جده در مرکب خود بدستخط خویش نقل گرفته و چهارم شوال سنة (۱۲۸۵) هجری از کتابش فارغ گشته . و الحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات] .
و نیز صدیق حسن در « اتحاف النبلاء » گفته :

[و مشایخ فقیر در علوم حدیث متعدد بوده اند که ذکر آنها در « حطاه » بانقل اجازاتشان نوشته شده ، حاجت اعاده نیست . آخر بن این جماعة در اجازت مولانا شیخ ابوالفضل عبدالحق بن الشیخ فضل الله المحدث نزیل مکه معظمه حالا فسخ الله فی مدته هستند که معدرترین جماعة اند ، نسخه اجازت ایشان این است :

حمداً لمن آلاؤه متصلة	وفي الدهور كلها مسلسلة
اسنادها صح بلا اعتلال	من غير تدليس ولا افعال
ثم الصلوة دائماً وابداً	مع سلام لا يزال سرمداً
على النبي المصطفى وعترته	وصحبه متبعي طريقته

وبعد : فان الشیخ الفطن الذکی مولانا السید صدیق حسن نجل مولانا السید اولاد حسن المحدث القنوجی ، نفع الله بعلمه کل ذکی و غبی ، طلب منی اجازة عامة ومثلی منه یطلب ولست بأهل أن اجاز ، فکیف أن اجیز ؟ والکن الحقائق قد تخفی ، وقد من الله تعالی علی بالمثول عند أئمة السنة النبویة والسماع

منهم للآثار والاحاديث المصطفوية وأخذ الاجازات عنهم :

فأولهم وأجلهم الامام الهمام ، فخر الاسلام، العالم الرباني ، مولانا القاضي محمد بن علي بن محمد الشوكاني الحقه الله تعالى بالسلف الصالحين ومنعنا ببركانه آمين ، وهو يروى عن عدة مشايخ ، واسامى الكل مع اختلاف الطرق مندرجة في «اتحاف الاكابر بأسناد الدفاتر» فلاحاجة الى اعاتتها .

والثاني : وجيه الاسلام ، الورع التقى مولانا القاضي عبدالرحمن بن احمد بن حسن البهكلي^(١) رضى الله عنه وارضاه وجعل الجنة مثواه، وله عدة مشايخ منهم : الشيخ العلامة الجليل علي بن عبدالله بن احمد الجلال^(٢)، ومنهم : الشيخ العلامة ابوبكر بن عبدالهادي القديمي .

والثالث : العلامة المنحرب شيخنا ومولانا السيد عبدالله بن السيد محمد بن اسمعيل الامير رضى الله عنهما وجعل الجنة مسكنهما ، وهو يروى أيضاً عن عدة مشايخ ، أجلهم واکرمهم والده المجتهد الشهير بالسيد محمد بن اسمعيل الامير والامام الهمام المشهور عند الخاص والعام ، ابوالحسن محمد بن صادق السندي المدني^(٣) .

والرابع : العلامة البهى ، وارث احاديث النبي الامى ، الشيخ العلامة محمد عابد بن احمد علي الواعظ^(٤) الانصاري الخزرجي السندي سقى الله ثراه وجعل الفردوس مثواه ، وله شيوخ عديدة منهم : الشيخ العلامة ، وجيه الدين ابن السيد عبدالرحمن بن سليمان مفتى زبيد ، ومنهم : الشيخ العلامة يوسف بن

(١) البهكلي : عبدالرحمن بن احمد اليماني المتوفى سنة (١٢٤٨) هـ .

(٢) علي الجلال : بن عبدالله الحسنى الصنعانى المتوفى (١٢٢٥) هـ .

(٣) ابوالحسن السندي : محمد بن صادق المدني المتوفى (١١٨٧) هـ .

(٤) محمد عابد السندي : بن احمد المدني الحنفى المتوفى (١٢٥٧) هـ .

محمد بن علاء الدین المزیجی وتنمة أسانید هؤلاء المشایخ الثلاثة منساکة فی اوراق الاسانید الموصولة مع الانحاف ، فلیتفحص اسامیهم مع اسامی الشیوخ هنالك ، وقسرات اکثر کتب الحدیث علی اسوة المحدثین ، وارث علوم سید المرسلین ، العلامة النبیل مولانا الشیخ محمد اسمعیل الشہید تغمده الله بغفرانه المدید ، وعلی شیخی ومرشدی العلامة مولانا الشاہ عبدالقادر ، اعلی الله درجاته وخصه بهباته ، وعلی اکمل العلماء وافقه الفقهاء ، قدوة المحدثین ، حمدة کاملین ، الشیخ العلامة مولانا شاه عبدالعزیز الدهاوی قدس الله سره بلطفه الخفی والجلی وأسانید مشایخ الهند ، معروفة ، متداولة فی دیارنیا ، فلاحاجة الی تسطیر ههنا .

واجازنی هؤلاء المشایخ اجازة عامة ، وغیرهم من اهل الیمن نفع الله تعالی بهم .

فأقول: انی اجزت السید المذکور کثر الله تعالی فوائده جمیع کتب الحدیث من الصحاح ، والمسانید ، والمعاجم ، وغیرها ، وما یتبعها مما له نفع فی الاستنباط للاحكام من نحو وصرف واصول الفقه ، والمعانی والبیان والبديع واللغة وکتب الرجال ، كما اجازنی مشایخی ، فلیرو عني جمیعها علی اختلاف انواعها ، كما أرويه وهو اهل لما هناک ولسم اشترط علیه ، فهو اجل من ذاک واعلی ، وأوصیه بتقوی الله عزوجل واتباع الحق اینما کان ومع من کان ، والعمل بصحیح السنة ومجانبة البدعة والاستقامة علی قدم الحق والصدق ، وان لا ینسانی من دعائه فی خلواته وجلواته وحقیب صلواته ، جمعنا الله تعالی فی دار السرور علی سرر متقابلین والله تعالی یجزیه خیر جزاء المحسنین ، ویجعلنا من عباده المتحاین ، وصلى الله علی رسوله المختار ، وآله وصحبه خیرة الخیار ، قاله بقمه ، وحرره بقلمه ، خادم السنة النبویة عبدالحق المحمدی عامله الله تعالی بلطفه

المخفى والجلی فی سلخ رجب سنة خمس وثمانین ومائتین وألف الهجرية] -
انتهی .

از این عبارت ظاهر است که عبدالله پسر محمد بن اسمعیل شیخ و استاد
عبدالحق است ، و او روایت می کند از چند مشایخ که اجل و اکرمشان
والد او است که مجتهد است و مشهور بسید محمد بن اسمعیل .
و عبدالله بن محمد بن اسمعیل در اجازه ای که برای عبدالحق نوشته
است ، والد ماجد خود را بمدح و ثنای عظیم یاد کرده ، یعنی تصریح
کرده بآنکه او ناصر سنت و مجدد مائه حادیه عشره است ، هذه عبارتہ :
[الحمد لله على نعمائه المتواترة ، و تفضلاته المساسلة المتكاثرة ، و الصاوة
والسلام على المرفوع الى اعلی علین ، الموضوع معادیه الى سجين ، و على آله
رواة اخباره و صحابته المقتفين طريقة آثاره .

و بعد : فانه وفد الى صنعاء اليمن الولد العلامة ، زينة اهل الاستقامة ، ذو
الطرايق الحميدة والخصال الشريفة المحموده ، عبدالحق بن محمد فضل الله
المحمدي الهندي دامت افاداته ، فتشرفت بلقائه اذ كان من صالحی عباد الله
واصفیائه ، و حضر مجلس الحديث النبوي ، و سمع من جوامع الكلام المصطفوی
فأول ما سمع مني الحديث المسلسل بالاولية ، وهو حديث الرحمة المشهور الذي
تضمن سنده اولية ما سمع عند ارباب الحديث المأثور ، ثم سمع مني حصة من
صحيح الامام أمير المؤمنين فی الحديث محمد بن اسمعیل بن ابراهيم بن
بردزبه ^(١) البخاري الجعفي مولا هم رحمه الله تعالى ورضي عنه ، ولما جذبه عزم
العود الى وطنه ، والشوق الى أهله ومسكنه ، طلب مني اجازة عامة ، وهبلي منه

(١) البردز به (بفتح الباء وكسر الدال) البخاري صاحب «الصحيح» توفي

يطلب، ولست بأهل أن اجاز، فكيف أن اجيز ؟ ، ولكن الحقائق قد تخفى، وقد من الله تعالى علي، وله الحمد كثيراً بكرة واصيلاً، بالمستول عند أئمة، من أئمة السنة النبوية والسماع منهم للآثار والاحاديث المصطفوية :

منهم : والدي وشيخي ناصر السنة ، مجدد المائة الحادية عشرة رضى الله عنه، قرأت عليه في عدة علوم، وسمعت من لفظه كثيراً من الكتب الامهات المست ومن غيرها من كتب الحديث .

وشيخنا الامام العلامة، ذواتصانيف المفيدة، والفوائد العديدة، عبدالمخاق ابن علي بن الزين المزجاجي^(١)، قرأت عليه أوائل الامهات، واجازني بسائرهما. ومنهم: شيخنا الامام الخطيب الفصيح، عبدالقادر^(٢) بن خليل كدك المدني سمعت منه جانباً من «صحيح البخارى» عام وصوله الى صنعاء سنة خمس وثمانين ومائة وألف، واجازني اجازة عامة .

ومنهم : شيخنا الامام المشهور عند الخاص والعام ، أبو الحسن بن محمد صادق السندى المدني، اجازني اجازة عامة ، وغير هؤلاء من أهل اليمن ، نفع الله تعالى بهم .

فأقول : اني اجزت الولد المذكور ، كثر الله تعالى فوائده ، جميع كتب الحديث: من الصحاح، والمسانيد ، والمعاجم ، وغيرها وما تبعها مما له نفع في الاستنباط للاحكام من نحو ، وتصريف ، واصول الفقه ، والمعاني ، والبيان ، والبديع، واللغة، وعلوم الحديث، وكتب الرجال، كما اجازني مشايخي بالشرط المعتبر عند أهل الاثر وأوصيه بتقوى الله عزوجل واتباع الحق ، اينما كان ومع من كان ، والعمل بصحيح السنة ، ومجانبة البدعة ، والاستقامة على قدم الحق

(١) المزجاجي : عبدالمخاق الزبيدي اليمني المتوفى سنة (١١٨١) هـ .

(٢) عبدالقادر كدك : بن خليل الرومي المدني المتوفى (١١٨٩) هـ .

والصدق ، وأن لا ينساني من دعائه في خلواته وجلواته وعقيب صلواته ، جمعنا
الله تعالى في دار السرور على سرر متقابلين ، اللهم لا عيش الا عيش الآخرة ،
وما الحياة الدنيا الا لعب ولهو وزينة وتفاخر وتكاثر في الاموال والاولاد ، والله
يجزيه خير جزاء المحسنين ، ويجعلنا من عباد الله المتحابين ، وصلى الله على رسوله
المختار وآله خيرة الخيار ، قاله بقمه ، وحرره بقلمه خادم السنة النبوية عبد الله
ابن محمد بن اسمعيل الامير عز الله تعالى لهم في غرة شهر رجب الحرام سنة
(١٢٣٨) .

وجالات وعظمت شأن وسمو مرتبت وعلو مكان مولوى عبدالحق از
عبارت مولوى صديق حسن ، واجازة عبد الله بن محمد ، هرچند ظاهر
است ، ليكن اجازة عبد الصمد بن احمد بهكلى ، وقاضى محمد بن علي
شوكانى هم برای مولوى عبدالحق اينجا ذكر مى شود كه از آن هردو
هم كمال مدح وثنا وتبجيل واطراء مولوى عبدالحق ظاهر است .
أما الاولى : فهكذا :

الحمد لله ولي الحمد	الباعث المختار خير عبد
محمد صلى عليه الله	والال والصحب ومن والاه
وبعد فوالله كثير المن	من علينا بالامام السني
أعني أبا الفضل حليف الصدق	الفاضل المبرور عبدالحق
محمدى الهدى والطريقة	ووارث العلم على الحقيقة
جاء من الهند لاخذ العلم	من أهله الأبرار أهل الفهم
طلبني اجازة يروي بها	عني احاديث النبي ذي البها
ولست أهلا أن أجيز لما	حسن بي ظناً كتبت عندما
وعند هذا قد اجزته لما	يجوز لي أرويه عند العلماء

عن جلة من الشيوخ القادة
 من اهل صنعا الفذ عبد القادر
 والسيد المشهور ذى الكمال
 وشيخنا تابع آثار النبي
 والسيد النحرير عبد الله
 وشيخ الاسلام الفتي الرباني
 وغيرهم من اهل صنعا لم اسم
 هذا ولي من علما تهامة
 مشايخ عنهم أخذت العلما
 كشيخنا الشيخ الامام الصمدي
 وشيخنا شيخ الشيوخ الجلة
 السيد الشريف ذاك المفتي
 العالم الكبير في الانام
 والسيد المشهور عبدالرزاق
 وحافظ المتون بالاسناد
 وكلهم من فضل رب الوافي
 فكل عالم له فيها ثبت
 فليرو عني كلما ارويه
 ممن حوته هذه البطاقة
 احيله في سندي الى السنن
 مقدماً له حديث الرحمة
 مشروطاً عليه لي الدعاء

اهل التقى والعلم والزهادة
 سليل أحمد سليل الناصر
 علي المعروف بالجلال
 الحسن المعروف بابن المغربي
 بن الامير الناسك الاواه
 محمد نجل علي الشوكاني
 عنهم سمعت فأجر به القام
 من جمعوا شرائط الامامة
 وعندهم أروي الحديث فهما
 أعني به أحمد عالي السند
 من جمع العلم الشريف كله
 ابن سليمان عظيم البخت
 ابن سليمان أحمد الفجاء
 والشيخ امر الله سهل الاخلاق
 اعني أبابكر بن عبدالهادي
 له أسانيد من العوالي
 قد صح عند النقد فيها وثبت
 عن كل حبر عالم نبيه
 اهل الحجى والعلم والحقاقة
 على الذي قد ألفوه في السنن
 مسلسلا الى نبي الاممة
 لله لي شرط سواء جاء

لكنني اوصيه ان يعتصما   بسنة المختار فيما دهما
وليكن الكتاب والاثار   مناره ان خفى المنار
وأسأل الله له الاعانة   على ظهور الحق والامانة
فهذه وصيتي اليه   وحاجتي الدعوة من لديه
وفقني الله واياه الى   مايوصل العبد المنازل العلى
وصل يارب على خير البشر   والال والصحب ومن يقفو الاثر

قاله بقمه ، وحرره بقلمه خادم السنة النبوية عبدالصمد بن أحمد البهكلي
حامداً لله مصلياً على نبيه وآله وصحبه في يوم الجمعة رابع عشر شهر شعبان
أحد شهور سنة ثمان وثلاثين ومائتين وألف من الهجرة ختمها الله بخير ،
ويجعلنا وإياك أيها الشيخ من المتحايين فيه المعتورين على منابر من نور ولا
تنسني من دعائك ، لاسيما برد العيش بعد الموت ، هذه حاجتي منك ، وفقني الله
واياك لرضاه آمين آمين .

أما اجازة محمد بن علي ، فهكذا : الحمد لله يقول محمد بن علي الشوكاني
غفر الله لهما : حامد الله تعالى مصلياً مسلماً على رسوله وآله وصحبه ، اني اجزت
للمشيخ العلامة ابي الفضل عبدالحق بن الشيخ العلامة محمد فضل الله المحمدي
الهندي كثر الله تعالى بمنه وكرمه فوائده ، ونفع بمعارفه ، ما اشتمل عليه هذا
الثبت الذي جمعته وسميته « اتحاف الاكابر بأسناد الدفاتر » ، فليرو عني ما اشتمل
عليه من كتب الاسلام على اختلاف انواعها ، كما يراه فيه ، وهو اهل لما هنالك
ولم اشترط عليه شرطاً ، فهو اجل من ذلك واعلى ، وأخذت عليه أن يصلني
بالدعوات المتقبلة في حياتي وبعد موتي .

حرر يوم الجمعة بتاريخ (١٠) جمادى الآخرة سنة (١٢٣٨) كتبه محمد بن

علي الشوكاني [.

«شان نزول سال سائل بروایت احمد بن عبدالقادر»

اما روایت احمد بن عبد القادر الحفظی الشافعی ، قصه نزول ﴿سأل سائل﴾ بعذاب واقع ﴿﴾ را : پس در «ذخیره المال» گفته :

[ونقل الامام ابو اسحق الثعلبی فی تفسیره : ان سفیان بن عیینة سئل عن قوله تعالى : ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ ، فیمن نزلت؟ فقال للسائل : لقد سألتنی عن مسألة لم یسألنی عنها أحد . حدثنی ابی ، عن جعفر بن محمد ، عن آبائه رضی الله عنهم : ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لما كان بغدير خم ، نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي رضی الله عنه وقال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» فشاع ذلك وطار في البلاد ، وبلغ ذلك الحارث بن النعمان الفهري ، فأتى رسول الله صلی الله علیه وسلم على ناقة له ، واناخ راحلته ونزل عنها ، وقال : يا محمد أمرتنا عن الله عزوجل ان نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله فقبلنا منك ، وأمرتنا أن نصلي خمساً فقبلنا منك ، وأمرتنا بالزكاة فقبلنا منك ، وأمرتنا أن نصوم شهر رمضان فقبلنا منك ، وأمرتنا بالحج فقبلنا منك ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله علينا ، فقلت : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فهذا شيء منك ، أم من الله تعالى؟ فقال النبي صلی الله علیه وسلم : «والذي لا اله الا هو ان هذا من الله» فولى الحارث يريد راحلته وهو يقول : اللهم ان كان ما يقول محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب أليم فما وصل راحلته حتى رماه الله بحجر سقط على هامته ، فخرج من دبره ، فقتله ، فأنزل الله ﴿سأل سائل﴾ بعذاب واقع ﴿﴾ - الآية] .

واحمد بن عبد القادر عالم جليل المفاخر وفاضل جميل المآثر است .

شیخ احمد بن محمد بن علی بن ابراهیم الانصاری الیمنی الشروانی^(۱)

در « مناقب حیدریه » گفته :

[وما احسن قول محب الال العارف المفضل شهاب الدین احمد بن عبد
القادر الحنفی الشافعی رحمه الکبیر المتعال فی منظومته المسماة بـ « عقد جواهر
اللال » :

وآیة التطهیر فیهم نزلت	وأذهب رجسهم وطهرت
لما تلاها قام یدعو أهله	فـی بیت سکنه وخص آله
أدخلهم تحت الکسا وجللا	جميعهم ثم دعا وابتعلا
وقال اللهم هؤلاء	هم اهل بیتی وهم عصائی
انی لمن حاربهم حرب ومن	سالمهم سلم علی مرالزمان
واننی منهم وهم منی فصل	عليهم ازکی صلوة واجل
وارحم وبارک وارض عنهم واغفر	والرجس أذهب عنهم وطهر
فهذه الایة أصل القاعدة	ومنبع الفضل لكل عائدة
وانما حرف یفید الحصر	ویقصر المراد فیهم قصرا
فلا یرید الله فیهم غیر ان	یذهب عنهم کل رجس ودرن
مؤكداً تطهیرهم بالمصدر	منکراً اشارة للعقري

ومنها :

وکل أعدائهم والجافی	فلا نوالیهم ولانصافی
قد قطعوا ما أمروا بوصله	وما رعوا ذمة خیر رسله
عقروه فـی أولاده وهجروا	ونقضوا عهودهم وهـدروا
ماعذرهم يوم اللقا والحجة ؟	وکیف ینجو غارق فی اللجة ؟

ماذا يقولون اذا ما سئلوا ؟   وشهد الله على ما فعلوا
 وهم بذلك اليوم في هوان   تطأهم الاقدام كالجعلان
 ويحكم الله بحكم الحق   بينهم وبين اهل العق
 والمصطفى والمرضى وفاطمة   قد حضروا في مجلس المخاصمة
 يا حسرة عليهم لاتنقضى   وخجلة لمن جفا ومن رضى
 وما جرى فقد مضى وانما   ياويل من والى لمن قد ظلما
 وكل من يسكت ، أو يلبس   ومن اعذر فاسد يلتمس
 فذاك مغبون بكل حال   قد ضيع الربح ورأس المال
 واستبدل الادنى بكل خير   وباع دينه بدنيا الغير
 وفي غد كل فريق يجمع   تحت لواء من له يتبع
 وكل ناس بامام يدعى   فاختر لمن شئت واتق السعيا
 قال مجبر هذا الكتاب ، اذ افه الله حلاوة عقوه يوم الحساب : وللشهاب العارف
 الحفظى شرح على منظومته دال على حسن عقيدته ، ووفور محبته لاهل البيت
 الرفيع ، وسلامته من التعصب ، سماه « ذخيرة المآل في شرح عقد جواهر اللال »
 ولما كنت مقيماً في الوطن كان الشهاب موجوداً في برج شرفه بين الحجاز واليمن ،
 ولا أدري اليوم أباقي لمعان ذلك النور ، أم غاب عن الابصار بعد الظهور ، لبعدي
 عن تلك الاقطار ، وانقطاع مالم ازل مترقباً لوصواه من اخبار الانخيار الساكنين
 في انفس الديار .

لان عاد جمع الشمل في ذلك الحمى   غفرت لدهرى كل ذنب تقدا
 وكان والده رحمه الله تعالى عارفاً لبيباً ، فاضلاً اديباً ، رطب اللسان باطراء
 اهل البيت ، مجارياً في حلبة حبه الكميت ، وكان يرقى الارمد بهذين البيتين :
 اذا ما مقلتي رمدت فكحاي   تراب مس نعل أبى تراب

هو البكاء في المحراب ليلا هو الضحك في يوم الضراب
ثم ينفت على المعيون فيشفى ، وكان اذا اكتحل يقول : « اللهم نور بصري
وبصيرتي بنور فاطمة الزهراء وأبيها وبعلمها وبنيتها » وكان رحمه الله يلزم بين سنة
الفجر وفرضه : « الهى بحرمة الحسين وأخيه وجده وأبيه وامه وبنيه ، نجني من
الهم الذي أنافيه ، ونور قلبي بنور معرفتك » ثلاث مرات ، ومناقبه كثيرة [.
ازاين عبارات ، نبل ومجد ، وجلالت وشرف ، وعظمت ونبالت ،
وعرفان وايقان ، ولعمان نور وظهور ضياء فضل موفور احمد بن عبد القادر
ظاهر وباهر است .

وفضائل فاخره ومناقب باهره ومحامد زاهره ومعالي فخيمه ومحاسن
عظيمة شيخ احمد شرواني برهر قاصي وداني ظاهر است ، ودر اينجا
تقريظات اساطين سنيه بر كتاب « مناقب حيدريه » كه از آن نهايت مدح
و ثنا وغايت تبجيل و اطراي مصنف و مصنف ، و كمال تعظيم و تفخيم
هر دو ظاهر مي شود ، ذكر ميشود و اين تقريظات در آخراين كتاب مطبوع
شده ، پس از آن جمله است تقرير ط فاضل رشيد الدين خان تلميذ رشيد
مخاطب وحيد الزمان . در آخر كتاب « مناقب حيدريه » مسطور است :
[صورة ما كتبه الفاضل الكبير المحقق البليغ الكامل التحرير المدقق النجيب
الحبيب المولوي محمد رشيد الدين خان الدهلوي مقرظاً على هذا الكتاب :
الحمد لمن ظهر برهانه بحيث لا يمكن كتمانته ، وخفى عيانه ، بأن لا يرجى بيانه .
والصلوة والسلام على النير الانور الذي طلع من البطحاء ، وعرج الى السماء
ونور العالم بالنور الدائم البقاء ، وعلى آله الكرام واصحابه الامجاد ، لاسيما
على الذين هم لفلك الشرافة والعدالة ، كالبروج والوتاد .
وبعد : فقد رأى أحقر البسرية الكتاب المستطاب المسمى بـ « المناقب

الحيدرية « فامتلا برؤيته القلب بالسرور واكتسب بها العين نوراً على نور وحداني
 جودة نظمه في بادى الراى على تقريب من أملاه ، مع اعترافى بأنه لا يدرك مداه ،
 فلما أنعمت النظر في مؤداه ، وفهمت مغزاه ، صرت هائماً في ان امدح الممدوح
 أو الحامد ، أو الالفاظ ، أو المقاصد ، فان أحداً من المصاقع التي تستظل بظل
 الرقيع الرفيع ، لا يقدر على بيان نبذ من اوصاف واحد منها ، فكيف مثل العبد
 الضعيف على الجميع يستطيع ؟ فأيقنت بتعذر تبسّر هذا الخطاب ، وان اجمع
 فيه اليابس بالرطب ، لكن عملت على القول المنقول الذي تلقته الفحول بالقبول :
 ما لا يدرك كله ، لا يترك كله ، وما لا يتيسر كثره ، لا يهجر قله ، فكتبت بعض ما سنع
 بالبال واجتمع ، وان كان كله لا يفي ببيان أوصاف هذه الاربع ، فاجترأت على
 التحرير ، مع الاعتراف بالقصور في هذا الامر الخطير ، والان أسرد المقال ،
 مستعيناً بالملك الكبير المتعال .

أما المحمود : فهو صاحب السجية القابوسية ، والعطية القاموسية ، والصولة
 الغضنفرية ، والشوكة الاسكندرية ، والفصاحة السحابة ، والحكمة اللقمانية ، والنفس
 العصامية ، والهيبة الصمصامية ، والمنحة البرمكية ، والرفعة الفلكية ، القائم باشاعة
 العلم بين الاقطار ، بعد ما صارت حديقته المخضرة مصفرة الازهار ، فعادت
 بحسن تربيته رائحة الاشجار ، يانعة الاثمار ، جارية العيون والانهار ، معجبة للنظار
 تغنى على افنان فنونها عنادل الانظار ، وتغرد على حصون شجونها قمارى الافكار ،
 أنوار نجومها المخضرة في الرواء والبهاء أنور من نجوم الخضراء في الظلماء ،
 وهاب آلاف الالوف من الدرهم والدينار لارباب الكمال واصحاب الاوطار
 في الاقطار ، الهمام الكبير الملك الشهير ، وارث الرياسة بالاستحقاق ، من غير
 نزاع وشقاق ، صاحب السعادة العظمى والشجاعة القصوى ، واليمن الدائم والبرهان
 القائم ، والنصرة العامة والرفعة الثامة ، الشهم الافخر والغضنفر المظفر ، معز الدين

ابوالظفر غازي الدين حيدر، لازالت ذاته السامية ، لارض الزعامة سماء ، واسماء الشهامة ذكاء ، ولذكاء الفخامة ضياء ، ولضياء الكرامة بقاء .

وأما الحامد : فهو الذي فاق على البديع الهمداني في صناعة البديع والبيان والمعاني، وسخر اقليم البراعة بسحر يراعه، وعمر ربع الفضل بطول باعه، في رواية الادب وسماعه ، وأشاع العمل بأعمال الصناعة الجيدة الجديدة، وتأليف الكتب العديدة المفيدة ، كفى كلامه على غزارة فضله مرشداً ودليلاً ، ولا يجد معانده مع الغاو في العتوالى القدح فيه سبيلاً ، بل يطاوع الاحباء باجراء مدحه على لسانه بالاضطرار ، اذ لا يتصور انكار ضوء الشمس يوم الصحو وقت نصف النهار ، فالاعداء والخلان على كمال فضله شاهدان عدلان ، حدد جهات الادب بعد دروسه، ونور أرضه بنور ذكاء ذكائه بعد افول اقماره وشموسه، المولى المجيد والمجيد، والصنديد السعيد الحميد، صاحب الفخر الطريف والتليد ، الزائد في الفصاحة على قدامة وليبد ، النحرير الكبير ، مالك العلم الكثير، صاحب النيب الظاهر ، وارث السودد كبراً عن كابر ، مولانا الشيخ احمد بن محمد بن علي بن ابراهيم الانصاري اليمنى الشرواني، لازالت شمس افادته طالعة على رأس القاضي والداني .

وأما الالفاظ : ففي سلاسة الماء ورقة الصبأ وبهاء الدر الفريد ، الحرى بان تتخذه الغيد عقداً للجيد ، بل تفتخر الارض ببهاؤها على درارى سمائها ، فان الدرارى غير مصنونة عن الافول ، وهي قائمة على وسط سماء العز والقبول .

وأما المقاصد : فاختبار عن نفس الامر بمدح مالك النهى والامر ، الحاكم على فضائله بديهة العقل ، فلا ينكرها الامن ألم به عاهة الجهل ، فياله من كتاب للفضائل الاربع مشتمل على الاشرف الانفع ، صانه الله الكبير المتعال عن شر عين الكمال ، وابقاه مدى الزمان ، سالماً من مطاعن اهل البغي والطغيان ، بجاه

النبي وآله واصحابه الناسجين على منواله] .

واز آنجمله است تقریظ موآوی حسن علی محدث که اوهم تلمیذ شاه صاحب است .

در آخر « مناقب حیدریہ » مسطور است :

[صورة ما كتبه العالم القمقام ، صفوة النبلاء الاعلام ، الفاضل الاديب الالمعي جمال الدين المولوي حسن على الهاشمي مقرظاً على هذا الكتاب .

« الحمد لله الذي كرم نوع الانسان ، واصطفاه بصفوة النطق والبيان . . . » الى أن اتم الخطبة ، ثم شرع في ذكر اندراس مدارس العلوم ، ثم ذكر :

« انه جدد بنیان العلم ، السلطان غازي الدين حيدر » ، ومدحه بمدائح منها قوله :

« برهان السلطنة ، شجاع المعركة ، آصف التدبير ، سليمان التسخير ، يمين الملة ، أمين المملكة ، عظيم الشأن ، رفيع المكان ، التالي لسان اقباله آيات شو كته ، المعلى علم الفضاله آثار نصرته ، هو المنصور على الاعداء ، والناصر للاولياء ، السلطان غازي الدين حيدر ، خلده الله ملكه ، وجعل الدنيا بأسرها ملكه ولا زالت شمس سلطنته لامعة على رأس الاقبال ، وبدور دولته طالعة على افق الكمال .

ما ثبت نجم على الخضراء ، أو نبت نجم على الغبراء ، وما برحت عساكره منصورة في غدوها ومسيرها ، وعطاياها منثورة على البرية أدناها وأقصاها ، هذا الذي جعلت البرية يأتون جنابه من كل مرمى سحيق ، وأخذت الخليفة يضربون اكباد الابل نحو سدته من كل فج عميق ، لاسيما العلماء منهم والفضلاء من بينهم فوجدوا عنده ما طلبوا وفازوا باستهساك فرزه ما فقدوا . - شعر -

هذا الذي ابصرت منه حاضرا مثل السذي ابصرت منه غائبا

كالبحر يقذف للقريب جواهرها   جوداً ويبعث للبعيد سحائبها
 سح فعم ، ثج فأنعم ، جاد فآتم ، أفاض فأكرم ، أمر لهم بمطلع القبول
 والتكريم ، وألبسهم ملابس العز والتعظيم ، فغدا كل واحد منهم مقضى الوطر ،
 فقدر على ذلك واقتدر ، طلع على الهند سهيل اليمن ، وطيب بروائح فصاحته
 أديم الأرض بل سائر الزمن ، أحيى معالم العلم بعد أن كانت أطلالا باليه ، وعمر
 مدارس الفضل بعد أن صارت من سكانها خالية ، ونضر بساتين الكلام بأمطار
 بلاغته الرائقة ، وأترع حياض الانشاء بمدار فصاحته الفائقة ، برع فضلاء الزمان
 في الارتقاء الى معارج سماء التحقيق ، وسبق ادباء العصر في مضمار البلاغة وميدان
 التدقيق .

بديع الانشاء ، أنيق الاملاء ، عمدة البلغاء والمتأدبين ، كنز الخطباء وذخر
 المعربين ، امام اللغويين ورأس الأدب ، عين النحاة وجه العرب ، المتجلى كلامه
 بقلائد العقيان ، المتجلى نظامه عن بلاغة كعب وفصاحة حسان ، أعجز عن سحر
 منظوماته أبا تمام وابن العميد ، وافحم ببديع بيانته ومنثوراته أبا الوليد وعبد
 الحميد ، كيف لا وهو البليغ الذي ان تكلم أجزل وأوجز ، وان نظم أفهم كل
 لسان بانشائه وأعجز .

قد انتشر صيت كماله ، واشتهر نبأ جلاله ، اعنى به الفاضل اللوذعي ، البارع
 الالمني ، الشيخ أحمد بن محمد بن علي بن ابراهيم الانصاري اليمني الشرواني ،
 يسر الله له الاماني ، أحلى ما يجتني من ثمار بلاغته في ساتين الكلام ، وأشهى
 ما يستلذ به من فواكه بدائعه اولوا الافهام ، ماحرر في مدح السلطان الاكمل
 الجواد الامثل الممدوح في أعلى السطور ، والمنوه به في صدر ما هو المزبور ،
 صانه الله عن الشرور ، وحفظه على مر الأعصار والدهور .

سبحان الله ما اجل مبانيه وأدق معانيه ، وما أعبق شذا عبقائه ، وأعطر ريسا

تفحاتہ ، اکرم بملفوظ یدل علی معانیہ الانیقہ ، وأحسن بمدلول یوضحہ مبانیہ
الرشیقہ ! لو علقت عقود ثریا منشوراتہ علی شمس السماء لزاد زینہا ، ولو وشحت
بسلک درر منظوماتہ أقمار الخضراء لزال شینہا ، فما أطیب کلامہ وما أحسن
نظامہ ! .

اللہ اکبر کتاب ، آی کتاب ، تضمن اجزائہ یواقیت وجواهر باہرہ ، وتشتمل
مضامینہ علی لال ودرر فاخرہ ، وتدور فی تداویر برج مواقعہ درار ثاقبہ ، وتفتقر
فی ریاض نزہتہ ثغور اقاح عابقہ ، لا بل ہو سر أسرار الحکمة الیمانیہ ، ونور
أنوار الشرعہ البرہانیہ ، وزہر أزہار السعادة الانسانیہ ، وجوہر من جواهر الحقیقہ
العرفانیہ .

دوحۃ الامال والامانی ، أم روضۃ الافراح والتهانی ، جنة عالیہ ، أم حدیقہ
ذات بہجۃ ، ریاض مشحونۃ بأنواع الروائح ، ریاحین معطرۃ بصنوف الفوائح ،
فصل الخطاب ، کنز جواهر الاداب ، یزیل الغم ویذهب بالهم ، أنیس المحزونین
جلیس المکروبین ، اما انہم حین طالعوہ زال عنہم التعب والنصب ، ولما
درسوہ انکشف عنہم الادی والکرب ، فبہ وضع عنہم اصر الاثقال ، ودفع عنہم
وزر الاغلال .

هذا وقد جاء بحمد اللہ بحیث تفجرت منہ ینایع الحکم علی مبانیہ ، وفاضت
عیون الحقائق من خلال معانیہ ، ونورت أشعۃ انوارہ دیباجۃ الموجودات ،
ونضرت فیوض أزہارہ صفحۃ الکائنات ، نکاثرت ہباتہ ، وتواترت برکاتہ ،
وسطعت شمس عوارفہ ، وعبقت أنوار لطائفہ ، فهو الذی یخبر عن ہدی مدوحہ
وسمت صاحبہ ، وما بلغ هذا المبلغ الا بما حوی من فضائلہ ، وروی لہ من
فواضلہ وأحاط بمناقبہ ، واشتمل علی مکارم مناصبہ ، الا انہ لازال یزیل الاتراح
ویمطی الافراح ، ویربی الاشباح ویحیی الارواح .

وإذا رأيت ديباجة جماله يذهب عنك كل العناء ، ومتى طالعت صفحة محيا
كماله يأتي اليك كل الغناء ، هذا وما وصف به فهو القل ، وما بقي منه فهو الجل ،
والمستول من باريء النسم ، ومحیی دارس الرمم ، ان يجعل كل من يتفرج في
نفائس ذلك البستان منجماً ، ومن يتمتع من ثمرات نتائج عوائد تلك الجنان
مفلحاً ، وحسبنا الله نعم المولى ونعم النصير ، والحمد لله رب العالمين اولا وآخراً
والصلاة على نبيه ظاهراً وباطناً] .

واز آنجمله است تقریظ مولوی اوحد الدین بلگرامی ، چنانچه در
آخر «مناقب حیدریه» مذکور است :

[صورة ما كتبه الاديب الفاضل اللبيب الكامل البارع المجيد، المصقع المجيد
الشاب الصالح المولوي اوحد الدين أحمد البلجرامي مرقظاً على هذا الكتاب:
الحمد لله الذي نضر رياض المعاني بسحب بلاغة أفاضها على صفيه المختار
أحمد ، وأعجز بما أنزل عليه من بديع الكلام كل من تصدى للمعارضة وعاند ،
صلی الله علیه وآله وأوليائه الذين نثروا لآلى مناقبه في الاكناف والاقطار ،
ونظموا عقود سننه السنية لاشاعة آثاره والاخبار .

وبعد : فهذا كتاب حكمت أنوار فصوله أنوار الربيع ، وزهت فيه أزهار
البراعة من كل معنى بديع ، وفشدت بلابل البيان على ارجائه بالحن تطرب
الاسماع ، ونغمات تهتز لها معاطف الطباع ، يطالع الناظر في صفحاته مطالع
البدور ، ويرصد طلوع صباح الاماني من سواد السطور ، الفاظه الرائقة تدبر
سلافة العصر على الاذهان ، ومعانيه الفائقة ترخص عند عرض جواهرها الغالية
عقود الجمان وقلائد العقيان .

فكم فيه من بديع بيان ماسمحت بمثله قرائح البلغاء ، وابكار أفكار ما هضرت
اجيادها ابدى أذهان الفصحاء ، ومنظوم أخجلت درر أسلاكه عقود الثريا في

النظام ، ومنتور اخجل المنتور بنضارة رياحينه فود الاحتجاب في الاكمام ،
وكواعب فوائد تهادت في حلل المداد مبتسمة من ثغور الميمات ، وخرائد كالم
ارسلت فوق جباهها طرراً من السينات ، ونكت معجبة تسبى العقول اذا أسفرت
عن المعيا ، ولطائف مطربة تعلم السكر الحيا ، ونوادير بيان اذا ترنمت ورقها
أغنتك عن نغمة الوتد ، وآيات باهرات اذا تليت عليك حسبها آيات سحر يؤثر
ولا بدع فهو الكتاب المحلى بمناقب من خفقت في الخافقين اعظام جلاله ،
ودوخ ممالك العرب والعجم صيت انعامه وأفضاله ، سارت مسجائب كرمه الى
جميع الاقطار ، وجرت انهار جوده في كل الامصار ، عادت به الايام مبتسمة
الثغور ، غب ماكانت هابسة لاتبدى أنياب السرور ، همام يخضع دون خيام جلاله
رقاب الصناديد من السلاطين ، ويلثم أعتاب أبواب دولته شفاه وجوه الاحيان من
الخواقين ، مغوار اذا سار بين الجحافل التي تطبق وجه الارض بسنايك السلاهم ،
فلانرى في الاغوار والانجاد غير القنا والقواضب .

يدبر الامر في البلدان هيته أغنته من نصرة الانصار والخول
فاق الملوك كمافاق السحاب ندى فاليوم فيهم يرى كالتور في المقل
فهو الملك الكريم الاعظم ، والسلطان العادل الافخم ، محيى رسوم العدل
والانصاف ، ماحى آثار الظلم والاعتساف ، ذوي الايادي الحاتمية ، والحكمة
اللقمانية ، والعدالة الكسروية ، والبسالة الحيدرية ، مولانا وسيدنا حضرة السلطان
أبو الظفر غازي الدين حيدر خلد الله ملكه ودواته ، وأعلى عزه ودرجته ، آمين .
هذا وأنا أسأل الله أن يعلى منمق هذه السيرة السنية ، ويبقى ناظم عقود هذه
الفرائد البهية ، فانه الفرد الكامل الذي اتفق على غزارة فضله الفضلاء النبلاء ،
وشهد بطول باعه في نفائس الغنون كل من الاذكياء ، كيف لا؟ وهو احمد اقرانه ،
ونسيج وحده وفريد اوانه ، تجنى أزهار البراعة من كلامه ، وتقطف الثمار بديع

البيان من أغصان أعلامه ، شعر :

فأله يحرس للزمان بقاءه ويمتع الدنيا بفصل كماله .

« شان نزول سأل سائل بروايت سيد مؤمن شبلنجي »

اماروايت سيد مؤمن بن حسن مؤمن الشبلنجي : پس در «نور الابصار

في مناقب آل بيت النبي المختار» گفته :

[نقل الامام ابواسحق الثعالبى رحمه الله في تفسيره : ان سفيان بن عيينة رحمه

الله تعالى ، سئل عن قوله تعالى : ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ ، فيمن نزلت ؟ ، فقال للسائل : لقد سألتني عن مسألة لم يسألني عنها أحد قبلك .

حدثني ابي ، عن جعفر بن محمد ، عن آبائه رضي الله عنهم : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كان بغدير خم ، نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي رضي الله عنه وقال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فشاع ذلك وطار في البلاد وبلغ ذلك الحارث بن النعمان القهري ، فأبى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناقة له ، فأناخ راحلته ونزل عنها وقال : يا محمد ! أمرتنا عن الله عزوجل ان نشهد أن لا اله الا الله وانك رسول الله فقبلنا منك ، وأمرتنا أن نصلي خمسا فقبلنا منك ، وأمرتنا بالزكاة فقبلنا ، وأمرتنا أن نصوم رمضان فقبلنا ، وأمرتنا بالحج فقبلنا ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك تفضله علينا ، فقلت : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فهذا شيء منك أم من الله عزوجل ؟

فقال النبي صلى الله عليه وسلم : «والذي لا اله الا هو ، ان هذا من الله عزوجل» فولى الحارث بن النعمان يريد راحلته ويقول : اللهم ان كان محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب اليم ! ، فواصل الى راحلته ، حتى رماه الله عزوجل بحجر سقط على هامته ، فخرج من دبره ، فقتله ، فأنزل الله عزوجل :

﴿سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع من الله ذي المعارج﴾^(۱) .
 ودر این مقام نقل عبارت خطبه «نور الابصار» که از آن عظمت
 وجلالت این کتاب واضح شود نیز مناسب، و همی هذه :

[الحمد لله الذي أسبغ علينا جلايب النعم، واصطفى سيدنا محمداً صلى
 الله عليه وسلم على سائر العرب والعجم، وفضل آل بيته على المخلوقات ورفعهم
 بفضله وكرمه أعلى الدرجات، فأحرزوا قصبات السبق في سيادة الدنيا والاخرة،
 واتصفوا بالكمالات الظاهرة والباطنة، والمحاسن الفاخرة، فهم نور حديقة
 كل زمان، ونور حديقة كل عصر واوان، المميزون بالفضل عمن سواهم،
 الخاذلون لمن أبغضهم وعاداهم، معادن العلوم والمعارف، أولو الفصاحة والبلاغة
 واللطائف .

أحمد سبحانه وتعالى على تزايد آلائه الوافرة، وأشهد أن لا اله الا الله
 وحده لا شريك له، شهادة أذخرها لهول الاخرة وأشهد ان سيدنا ونبينا محمداً
 عبده ورسوله، صاحب العلامات، المبعوث بالآيات الواضحة والبراهين القاطعة،
 المؤيد بالمعجزات صلى الله عليه وعلى آله واصحابه الطاهرين، الذين من تمسك
 بهم كان من الفائزين المتمسكين بالسبب المتين .

وبعد: فيقول فقير رحمة ربه المهيمن السيد الشبليجي الشافعي المدعوب بمؤمن
 اصاب عيني رمد، فوفقني الله الفرد الصمد لزيارة السيدة نفيسة^(۲) بنت سيدي
 حسن الانور، فزرتها وتوسلت بها الى الله وبجدها الاكبر في كشف ما أنا فيه،
 وازالة ما اكابده وأقاسيه، ونذرت ان شفاني الله لاجمعن كليمات من كتب السادة

(۱) نور الابصار: ۷۸ .

(۲) السيدة نفيسة : بنت الحسن بن زيد بن الحسن المجتبي عليه السلام توفيت

بالقاهرة سنة (۲۰۸) هـ .

الاعلام، تشتمل على ذكر بعض مناقب أهل بيته صلى الله عليه وسلم الكرام .
فمضى زمن يسير وحصل الشفاء، فأخذت في الأسباب، وهزمت على الوفاء،
فما كان من نفسي الا ان حدثتني بالاحجام، وثبطتني ومنعتني من أن أحوم حول
هذا المرام، قائلة انت قليل البضاعة، ولست أهلا لتلك الصناعة .

ولعلمي بأن هذا الامر ميدان الفرسان، ومورد الصناديد من الرجال الشجعان
ضربت عنه صفحا مدة من الزمان ، وصار عندي نسياً منسياً متروكاً في زوايا
النسيان، حتى ذكرت ذلك لبعض الاخوان، أصلى الله لي ولهم الحال والشأن ،
فحرضني على الاقدام ، وحملني على توسيع دائرة الغرض من الكلام، هذا مع
أنني رجعت عنه القهقري ، وذهبت عني حالة من يقدم رجلاً ويؤخر أخرى ، ثم
تذكرت قول القائل :

اسير تحت ركاب النجب ذا عرج مؤملا جبر ما لقيت من عوج
فان لحقت بهم من بعد ما سبقوا فكم لرب الورى في الناس من فرج
وان ظلمت بقاع الارض منقطعا فما على أعرج في الناس من حرج
وقول الآخر :

ومن ذا الذي ترضى سجاياه كلها كفى المرء نبلا أن تعد معائبه
فرجع عزمي ، وزال ترددي وكسلي ، وانتصبت لجمع كتاب تقر به أعين
الناظرين ، وتستشرف له اولو الرغبة وتشد اليه رحال الطالبين ، وسميته « نور
الابصار في مناقب آل بيت النبي المختار » ورتبته على أربعة أبواب وخاتمة] .
ودر آخر « نور الابصار » مذكور است :

يقول مؤلفه السيد مؤمن بن حسن مؤمن الشبلنجي : كان الفراغ منه يوم
الخميس المبارك السادس والعشرين من شهر الله الحرام رجب الذي هو من شهور
سنة تسعين بعد الالف والمائتين من هجرة سيد الكونين والثقلين سيدنا محمد

صلی الله علیه وسلم] .

ونیز باید دانست که ابراهیم مصحح نسخه مطبوعه « نور الابصار »
که از افاضل مصر است، عبارتی برای خاتمه طبع آن نوشته ، که در آن
مصنف و مصنف را بمدح عظیم و اطرای فخیم یاد کرده و هی هذه :

[بعد حمد الله على تمام نعمته، والصلوة والسلام على اكمل خلقه، يقول
امير الازار ابراهيم عبدالغفار ، خدام تصحيح الكتب الطباعة أعانته الله على
مشاق هذه الصناعة ، تم بعون مكور الليل على النهار طبع كتاب «نور الابصار»
الحري بان يكتب بالنور على نحور الحور، على ذمة مؤلفه رئيس النبلاء، أوجد
الفضلاء، الجهابذى الالمعى، الفطن اللوذعى، الطامع بتأليفه ، فيما عساه ينجى،
حضرة السيد مؤمن بن حسن الشبلنجى بالمطبعة العامرة، ذات الصناعة الباهرة
وارية الزند القادح، الغنية عن مدح المادح .

في ظل من تحلت بسرد آثاره الانديسة ، واخضرت يمين طاعته الاودية ،
سيد أمراء الانام، بهجة الليالي والايام من اشتهر صيته بين الملوك وطرب بالثناء
عليه كل غني وصالوك ، صاحب السبر الجميل والقدر الجليل ، عزيز مصر
الخديو اسمعيل، لازالت الايام مشرقة بطلعة وجوده ، والانام متمتعة بكرمه وجوده
ولابرح قريبر العين منتعش الروح والعين، بانجاله الكرام واشباله الفخام، لافتت
الايام مضيئة بشموس هلاهم، والليالي منيرة بيدور حلاهم .

وكان طبعه الميمون وتمثيله المصون بإدارة من خاطبته المعالى باباك أعنى
سعادة حسين بك حسنى ، ونظارة وكيله السالك جادة سبيله ، من عليه اخلاقه
ثنى ، حضرة محمد افندي حسنى ، وملاحظة ذي الرأي المسدد ، أبى العينين
افندي احمد ، وكان حسن تمامه ولطف نظامه في أوائل ذي الحجة من سنة
الف ومائتين وتسعين من هجرة خاتم الانبياء والمرسلين ما طلع بدر تمام وفاح

مسک خنام] .

این روایت که أجله اعیان و افانحم ارکان سنیہ بنقل آن در کتب دینیہ
واسفار سنیہ خود شرف اندوز گردیده اند و ابن هیسنه از پدر خود، و او
بسند سلسلہ الذهب، یعنی حضرت امام بحق ناطق بحر المعارف و الحقائق
کاشف الاسرار و الدقائق، هادی الانام الی افضل الطرائق و حادیهم الی
احسن المخلات حضرت امام جعفر صادق علیه افضل التحیه و السلام
روایت آن کرده .

قطع دابر تاویلات عجیبه و توجیهات غریبه می نماید، و تحملات قاصره
و تعسفات خاسره را به درك اسفل می رساند، و سیلاب افنا و ابطال و ازهاق
و استیصال در عروق آن می دواند، و امر حق را بحمد الله و حسن توفیقہ
کالصبح المسفر روشن و منجلی می گرداند، و قلوب اهل ایمان و ایقان را
از نزع شبهات زکیکه و اوهام سخیفه و امی رهاوند، که از آن بتصریح
تمام ظاهر است که جناب بشیر و نذیر، بارشاد حدیث غدیر تفضیل امیر
کل امیر بر هر صغیر و کبیر نموده .

و این تفضیل بمرتبه ای ظاهر و واضح و عیان و روشن بوده، که حارث
ابن نعمان، که در آن واقعه حاضر هم نبود، باستماع آن حتماً و قطعاً
علم بآن بهم رسانیده، و بلا اختلاج شکوک و وسوس، و بلا اعتلاج اوهام
و هواجس، جزم و یقین بآن نموده، لکن بسبب اختیار نار بر عار، بلکه
جمع بین العار و النار، و اقتحام مهاوی هلاک و خسار، و ایثار آثار تباہ
و تبار، و ضلال و بسواری، کمال تنگنص و انفجار، از قبسول ارشاد سرور
مختار و حکم ایزد قهار سرباز زده .

و از ایمان و ایقان و اذعان بمولائیت امیر مؤمنان علیه سلام الملك المنان ابا

واستنکاف نموده ، وهلاک خود را سهل تر دانسته از اعتراف بمولائیت آنحضرت ، تا آنکه عذاب عاجل بر آن کافر نازل ، و او بجهنم واصل گردید .

وبعد ثبوت افضلیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام از این حدیث ، مطلوب اهل حق بحمد الله حاصل است ، و شبهات منکرین و جاحدین زائل ، زیرا که اگر این تفضیل جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر جمیع حاضرین و غائبین باین وجه است که آنحضرت استخلاف جناب امیر المؤمنین علیه السلام فرموده این خود مطلوب است ، و اگر این تفضیل بوجهی دیگر است باز هم مطلوب حاصل ، زیرا که هرگاه افضلیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ثابت شد ، تعیین آنحضرت برای خلافت و عدم جواز خلافت اغیار با وجود آنحضرت قطعاً و حتماً واضح گردید ، چه لزوم افضلیت خلیفه و عدم جواز خلافت مفضول با وجود افضل بدلائل قاطعه و براهین ساطعه و اعتراف و تصریح شاه ولی الله والد مساجد جناب شاه صاحب ثابت ، فلا یعتبر به شوب الریب والامتراء ، وان بالغ فی المکاراة المنهمکون فی الافتراء .

و مبحث لزوم افضلیت خلیفه و عدم جواز خلافت مفضول با وجود افضل ، اگر چه مفصلاً و مشروحاً در منهج اول گذشته است ، و بعد از این هم انشاء الله تعالی تفصیل آن خواهد آمد ، لکن بعض عبارات اساطین سنیه ، که از آن لزوم افضلیت خلیفه از سائر ناس ، و عدم جواز خلافت مفضول با وجود افضل ظاهر است ، در اینجا هم ذکر میشود .
شیخ احمد بن عبدالحلیم نقی الدین بن تیمیة در « منهاج السنة جواب منهاج الکرامة » گفته :

[وأما جمهور الناس، ففضلوا عثمان، وعليه استقرار اهل السنة، وهو مذهب اهل الحديث، ومشايخ الزهد والتصوف، وأئمة الفقهاء كالشافعي وأصحابه، وأحمد وأصحابه، وأبي حنيفة وأصحابه، وهو أصح الروايتين عن مالك وعليها أصحابه .

قال مالك : لا اجعل من خاض في الدماء، كمن لم يخض فيها .

وقال الشافعي وغيره : انه بهذا السبب قصد والى المدينة الهاشمي ضرب مالك، وجعل طلاق المكره سبباً ظاهراً، وهو أيضاً مذهب جماهير اهل الكلام : الكرامية، والكلاية، والاشعرية، والمعتزلة .

وقال أيوب السختياني^(١) : من لا يقدم عثمان على علي فقد أزرى بالمهاجرين والانصار .

وهكذا قال أحمد بن حنبل، وأبو الحسن الدارقطني، وغيرهما : انهم اتفقوا على تقديم عثمان، ولهذا تنازعوا فيمن لم يقدم عثمان، هل يعد مبتدعاً على قولين هما روايتان عن أحمد، فاذا قام الدليل على تقديم عثمان كان مساوياً أوكد، فأما الطريق التوقيفي، فالنص والاجماع، أما النص : ففي الصحيحين، عن ابن عمر قال : كنا نقول، ورسول الله صلى الله عليه وسلم حي : أفضل أمة النبي صلى الله عليه وسلم بعده أبو بكر، ثم عمر، ثم عثمان .

وأما الاجماع : فالنقل الصحيح قد ثبت أن عمر جعل الامر شورى في ستة، وان ثلاثة تركوه لثلاثة : عثمان وعلي وعبد الرحمن، وان الثلاثة اتفقوا على أن عبد الرحمن يختار واحداً منهما، وبقي عبد الرحمن ثلاثة أيام حلف انه لم ينم فيها كثير نيام يشاور المسلمين، وقد اجتمع بالمدينة اهل الحل والعقد، حتى امراء الامصار، وبعد ذلك اتفقوا على مبايعة عثمان بغير رغبة ولا رهبة، فيلزم أن

(١) السختياني : أيوب بن أبي تيممة الحافظ البصري المتوفى (١٣١) هـ

يكون هو الاحق ، ومن كان هو الاحق كان هو الافضل ، فان افضل الخلق من كان أحق أن يقوم مقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبى بكر وعمر ، وإنما قلنا : يلزم أن يكون هو الاحق ، لانه لو لم يكن ذلك للزم اما جهلهم واما ظلمهم ، فانه اذا لم يكن أحق وكان غيره أحق ، فان لم يعملوا ذلك كانوا جهالا ، وان علموه وعدلوا عن الاحق الى غيره كانوا ظلمة .

فتبين ان عثمان ان لم يكن أحق لزم اما جهلهم واما ظلمهم ، وكلاهما منتفیان اما اولاً : فلانهم اعلم بعثمان وعالي منا ، وأعلم بما قاله الرسول فيهما منا ، وأعلم بما دل عليه القرآن في ذلك منا .

ولانهم خير القرون ، فيمتنع أن نكون نحن أعلم منهم بمثل هذه المسائل ، مع أنهم أحوج الى علمها منا ، فانهم لو جهلوا مسائل أصول دينهم وعلمنا نحن لكننا أفضل منهم ، وذلك ممتنع ، وكونهم علموا الحق وعدلوا عنه أعظم ، فان ذلك قدح في عدالتهم ، وذلك يمتنع أن يكونوا خير القرون بالضرورة .

ولان القرآن قد أثنى عليهم ثناء يقتضى غاية المدح ، فيمتنع اجماعهم واصرارهم على الظلم الذى هو ضرر في حق الامة كلها ، فان هذا ليس ظلماً للممنوع من الولاية فقط ، بل هو ظلم لكل من منع نفعه عن ولاية الاحق بالولاية ، فانه اذا كان راعيان أحدهما هو الذي يصلح للرعاية ويكون أحق بها كان منعه من رعايتها يعود بنقص الغنم حقها من نفعه .

ولان القرآن والسنة دل على أن هذه الامة خير الامم وان خيرها أولوها ، فان كانوا مصرين على ذلك ، لزم أن تكون هذه الامة شر الامم ، وأن لا يكون أولوها خيرها ، ولانا نحن نعلم ان المتأخرين ليسوا مثل الصحابة ، فان كان اوائلك ظالمين مصرين على الظلم ، فالامة كلها ظالمة ، فليست خير الامم ، وقد قيل لابن مسعود لما ذهب الى الكوفة : من وليتم؟ قال : ولينا اعلانا ذا فوق ولم نأل ، وذو الفوق

هو السهم ، يعني اعلانا سهماً في الاسلام .

فان قيل : قد يكون عثمان الاحق بالامامة وعلي أفضل منه ، قيل : اولاً هذا السؤال لا يمكن أن يورده احد من الامامية ، لان الافضل عندهم أحق بالامامة ، وهذا قول الجمهور من اهل السنة ، وهنما مقامان : اما ان يقال : الافضل أحق بالامامة لكن يجوز تولية المفضول اماماً مطلقاً واما للحاجة ، واما ان يقال : ليس كل من كان أفضل عند الله يكون هو الاحق بالامامة ، وكلاهما منتف ههنا :

أما الاول ، فلان الحاجة الى تولية المفضول في الاستحقاق كانت منتفية ، فان القوم كانوا قادرين على تولية علي ، و ليس هناك من ينازع اصلاً ، ولا يحتاجون الى رغبة ولا رهبة ، ولم يكن هناك لعثمان شوكة تخاف ، بل التمكن من تولية هذا ، فامتنع ان يقال ما كان يمكن الا تولية المفضول ، واذا كانوا قادرين وهم يتصرفون الامة ، لا لانفسهم لم يجز لهم تفويت مصلحة الامة من ولاية الفاضل ، فان الوكيل والولي المتصرف غيره ليس له ان يعدل عما هو أصاح لمن ائتمنه مع كونه قادراً على تحصيل المصلحة ، فكيف اذا كانت قدرته على الامرين سواء .

وأما الثاني : فلان رسول الله صلى الله عليه وسلم أفضل الخلق وكل من كان به أشبه ، فهو أفضل ممن لم يكن كذلك ، والخلافة كانت خلافة نبوة لم تكن ماكراً ، فمن خلف النبي وقام مقام النبي كان أشبه بالنبي ، ومن كان أشبه بالنبي كان أفضل ، فالذي يخلفه أشبه به عن غيره ، والاشبه به أفضل ، فالذي يخلفه أفضل^(١) .

از اين عبارت ابن تیمیہ بغایت وضوح ظاهر است که افضلیت لازم خلافت و مستلزم آن است ، که تقدیم مفضول و مرجوح با وجود افضل در خلافت عین ظلم و جور و حیف و زیغ و خیانت و عدم مراعات حقوق مسلمین است .

(١) منهاج السنة ج ٤ / ٢٠٢ - ٢٠٣ .

وحسن بن محمد الطيبي^(۱) در «کاشف شرح مشکوة» در شرح حديث: «لا ينبغي لقوم فيهم ابوبكر ان يؤمهم غيره» ، گفته :
[هذا دليل على فضله على جميع الصحابة ، فاذا ثبت هذا ، ثبت خلافته ، لان خلافة المفضل مع وجود الفاضل لا تصح] .

وشيخ نورالدين علي بن سلطان محمد الهروي القاري در «شرح فقه اكبر» اجماع امت بر عدم صحت خلافت مفضل با وجود فاضل ذكر کرده ، حيث قال :

[وأولى ما يستدل به على أفضلية الصديق رضي الله عنه في مقام التحقيق نصبه صلى الله عليه وسلم لامامة الانام مدة مرضه في الليالي والايام ، ولذا قال اكابر الصحابة (رض) : رضيه لديننا ، أفلا نرضاه لدياننا ؟ ثم اجماع جمهورهم على نصبه للخلافة ومتابعة غيرهم أيضاً في آخر امرهم ، ففي «الخلاصة» : رجلان في الفقه والصلاح سواء ، الآن أحدهما أقرء ، فقدم أهل المسجد الآخر ، فقد أساءوا ، وكذا لو قلدوا القضاء رجلاً وهو من أهله ، وغيره أفضل منه ، وكذا الوالي ، وأما الخليفة فليس لهم أن يولوا الخلافة الا أفضلهم ، وهذا في الخلفاء خاصة ، وعليه اجماع الامة]^(۲) .

وشاه ولي الله در «قرة العينين» گفته :

[شيعه قائل شده اند بآنكه امام ميبايد كه افضل امت باشد و معصوم و مفترض الطاعة و منصوب من عند الله و رسوله ، و اين قول متضمن حق و باطل هر دو شده است ، قول محقق آنست كه افضليت از امت بنسبت اهل خلافت نبوت ، كه مقنن قوانين و مبلغ شرائع و مروج دين ايشانند

(۱) الطيبي : الحسن بن محمد بن عبد الله المتوفى (۷۴۳) هـ .

(۲) شرح الفقه الاكبر : ۱۱۳ - ۱۱۴ .

لازم است ، والا اعتماد کلی حاصل نشود ، و بجای عصمت ، حفظ الهی و تأیید ربانی بحسب عادة الله میباید اثبات کرد ، و بجای افتراض طاعت و نصب من عند الله و رسوله ، استخلاف بنص و اشاره میباید ذکر کرد ، تا سخن درست گردد] .

و نیز شاه ولی الله در «ازالة الخفاء» گفته :

[و از لوازم خلافت خاصه آنست که خلیفه افضل امت باشد در زمان خلافت خود عقلاً و نقلاً ، از آنجهت که در نکته اولی تقریر کردیم که چون خلافت ظاهره همدوش خلافت حقیقیه باشد ، وضع شیء در محل خود ثابت گردد ، لیکن اینجا نکته ای باید شنید که غیر اخص خواص ریاست خواص را لائق نیست ، پس خلافت او مطلق نباشد ، و نصب او غیر افضل حکم ریختن دارد به نسبت عزیمت ، و ریختن خالصی از ضعفی نیست ، و مورد مدح مطلق نمی تواند شد ، و از آنجهت که در خلافت خاصه تمکین دین مرتضی من کل وجه مطلوب است ، و آن بغیر استخلاف افضل صورت نمی بندد ، چنانکه حضرت مرتضی نزدیک استخلاف امام حسن فرمود : «ان یرد الله بالناس خیراً ، فسیجمعهم بعدی علی خیرهم» ، رواه الحاکم .

بخلافت خلافت عامه که آنجا تمکین دین مرتضی من وجه دون وجه مطلوب است ، لا من کل الوجوه ، و از آنجهت که خلافت خاصه مقیس است بر نبوت ، زیرا که در حدیث آمده : « خلافة علی منهاج النبوة » و نیز آمده : « یکون نبوة و رحمة ، ثم خلافة و رحمة » و جامع هر دو ریاست عامه است در دین و دنیا ، ظاهراً و باطناً .

پس چنانکه استنباه شخصی دلالت میکند بر افضلیت وی بر امت

تا قبح از مستنبیء جل ذکره مرتفع گردد ، همچنان استخلاف شخصی بر امت دلالت میکند بر افضلیت وی بر امت ، و از آنجهت که عامل ساختن شخص مفضول خیانت است .

عن ابن عباس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من استعمل رجلاً من عصابة وفي تلك العصابة من هو ارضى لله عنه ، فقد خان الله وخان رسوله وخان المؤمنين » .

وعن أبي بكر الصديق قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من ولي من أمر المسلمين شيئاً فأمرهم أحداً محاباة ، فعليه لعنة الله ولا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً حتى يدخله جهنم » ، اخرجهما المحاكم .

از اینجا میتوان دانست که حال خلافت کبری چه خواهد بود ، آری نزدیک تر احم امور و اختلاط خیر و شر ، و عدم انتظام امر هلی ما هو حقه میتوان راه ترخص پیش گرفت ، و از آنجهت که در وقت مشاورت صحابه مدار استخلاف افضلیت را نهادند و افظ أحق بهذا الامر گفتند ، و جمعی که مناقشه داشتند در استخلاف صدیق اکبر ، چون خطاء رأی خود بر ایشان ظاهر شد ، قائل شدند بافضلیت او ، و این مبتنی است بر آنکه استخلاف بافضلیت مساوق بود] - الخ .

« دلالت قصه حارث بر امامت آنحضرت از راه دیگر »

و نیز اینهمه تنغص و کراهت حارث بن نعمان از قبول مولائیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که اختیار هلاک خود نموده ، و تن با قرار و اعتراف آن نداده ، و کمال لداد و عدوان و عناد و شتآن ، و نهایت ابا و استنکاف و غایت استخفاف و اعتساف آغاز نهاده ، دلیل واضح است بر آنکه در

حدیث غدیر امری بس عظیم و فخم ثابت گردیده ، که گاهی مثل آن برای احدی ثابت نشده ، والا پر ظاهر است که اگر مراد از آن ناصربیت و محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام می بود ، اصلاً این معنی باین مرتبه ناگوار نمی آمد ، و آنرا بچنین مرتبه استعظام نمیکرد .

« تکذیب ابن تیمیه قصه حارث را از براهین واضحه برهناطوب است »

و همچنین اگر مراد از حدیث غدیر اثبات محبوبیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام می بود ، باین مرتبه شاق و ناگوار نمی آمد که بارها نزد سنیہ ايجاب محبت دیگران بوقوع آمده ، و چنین معامله در آن پیش نگردیده ، مگر آنکه بگویند که این محبت مثل محبت دیگران نبود ، بلکه این محبتی بود که ملازم عصمت و لزوم اطاعت محبوب است ، مثل محبت جناب رسالت صلی الله علیه و آله ، پس باز هم مطلوب ما حاصل میشود ، و نزاع مانامیده شود بنزاع لفظی .

و از آنجا که این روایت نص قاطع و برهان ساطع و دلیل واضح و شاهد لائح بر بطلان خرافات و توجیهات علیله ، و فساد تشکیکات و تلمیحات رکیکه است ، لهذا ابن تیمیه بجواب آن چاره جز تکذیب و ابطال نیافته ، غرائب اعتراضات که دلائل قاطعه بر مجانبت از علم و تأمل و تدبر و بعد از قواعد ائمة تفسیر و اصحاب حدیث است ، یاد ساخته ، چنانچه در « منهاج السنة جواب منهاج الکرامه » گفته :

[الوجه الثالث : ان نقول في نفس هذا الحديث ما يدل على انه كذب من وجوه كثيرة : فان فيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كان بغدير يدعى نعماً ، نادى الناس ، فاجتمعوا ، فأخذ بيد علي وقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه »

وان هذا شاع وطار بالبلاد وبلغ ذلك النعمان بن الحارث الفهري، وانه أتى النبي صلى الله عليه وسلم على ناقته، وهو بالابطح وأتى وهو في ملا من أصحابه، فذكر انهم قبلوا أمره بالشهادتين والصلاة والزكاة والصيام والحج، قال : لم ترض بهذا، حتى رفعت ضبعي ابن عمك، تفضله علينا وقلت : «من كنت مولاه، فعلي مولاه» وهذا منك أو من الله ؟! ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : «هو من أمر الله»، فولى الحارث بن النعمان يريد راحته وهو يقول : اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجارة من السماء أو ائتنا بعذاب اليم ! ، فما وصل اليها حتى رماه الله بحجر، فسقط على هامته وخرج من دبره، فقتله وانزل الله : ﴿سأل سائل بعذاب واقع للكافرين﴾ - الآية .

فيقال لهؤلاء الكذابين : اجمع الناس على أن ما قاله النبي صلى الله عليه وسلم بغدير خم كان حين مرجعه من حجة الوداع، والشيعنة تسلم هذا، وتجعل ذلك اليوم عيداً، وهو اليوم الثامن عشر من ذي الحجة، والنبي صلى الله عليه وسلم بعد ذلك لم يرجع الى مكة، بل رجع من حجة الوداع الى المدينة، وعاش تمام ذي الحجة والمحرم والصفر، وتوفي في أول ربيع الأول، وفي هذا الحديث يذكر انه قال : هذا بغدير خم وشاع في البلاد وجاء الحارث وهو بالابطح والابطح بمكة . فهذا كذب جاهل لم يعلم متى كانت قصة غدير خم ؟

وأيضاً فسان هذه السورة سورة ﴿سأل سائل﴾ مكية باتفاق اهل العلم نزلت بمكة قبل الهجرة، فهذه نزلت قبل غدير خم بعشر سنين، أو أكثر من ذلك، فكيف يكون نزلت بعد ذلك ؟

وأيضاً فقوله تعالى : ﴿واذ قالوا اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك﴾^(١) في سورة الانفال وقد نزلت عقيب بدر بالاتفاق قبل غدير خم بسنين كثيرة .

وأيضاً فأهل التفسير متفقون على أنها نزلت بسبب ما قاله المشركون للنبي صلى الله عليه وسلم بمكة قبل الهجرة ، كأبي جهل وامثاله ، وإن الله ذكر نبيه بما كانوا يقولونه واذ قالوا اللهم إن كان هذا هو الحق من عندك ، أى اذكر قواهم : اللهم كقوله : واذ قال ربك للملائكة ، واذ غدوت من اهلك ، ونحو ذلك ، فأمر بأن يذكر ما تقدم ، فدل على ان هذا القول كان قبل نزول هذه السورة .

وأيضاً فإنهم لما استحقوا من الله انه لا ينزل عليهم العذاب ومحمد صلى الله عليه وسلم فيهم ، فقال تعالى : ﴿ واذ قالوا اللهم إن كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجارة من السماء أو ائتنا بعذاب اليم ، وما كان الله ليعذبهم وأنت فيهم وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون ﴾ ^(١) واتفق الناس على ان أهل مكة لم ينزل عليهم حجارة من السماء لما قالوا ذلك .

وأيضاً فلو كان هذا آية لكان من جنس آية أصحاب الفيل ، ومثل هذا ماتتوفر الهمم والدواعى على نقله ، ولو ان الناقل طائفة من أهل العلم ، ولما كان هذا لا يرويه أحد من المصنفين في العلم ، لا المسند ولا الصحيح ولا الفضائل ولا التفسير ولا السير ونحوها الا ما يروى بمثل هذا الاسناد المنكر علم انه كذب باطل .

وأيضاً فقد ذكر في هذا الحديث ان هذا القائل آمن بمبادئ الاسلام الخمس وعلى هذا فقد كان مسلماً لانه قال : فقبلناه منك ، ومن المعلوم بالضرورة ان احداً من المسلمين على عهد النبي صلى الله عليه وسلم لم يصبه هذا . وأيضاً فهذا الرجل لا يعرف في الصحابة ، بل هو من جنس الاسماء التي تذكرها الطريقة ^(٢) [- الخ . ومحتجب نماذكه ابن تيمية رئيس النصاب بسماع ابن فضيل جليئة

(١) الانفال : ٣٢ - ٣٣ .

(٢) منهاج السنة ج ٤ / ١٣ .

جناب ولایتآب صلوات الله وسلامه علیه ما نفح المسك والملاب^(۱)،
حسب عادت قدیم و دیدن ذمیم خود جگر کباب، و مبتلای کمال حیرت
واضطراب، و نهایت احتراق و التهاب گردیده، ابواب توجیه غیر وجیه
و تأویل علیل هم مسدود یافته، ناچار بسوی تکذیب و ابطال ورد و دفع
بخیالات واهی و شبهات مظلمه شتافته، غایت عجز و قصور، و نهایت بعد
از اطلاع و عثور ظاهر و باهر ساخته.

« بطلان قول ابن تیمیه بوجوه عدیده »

و بر ارباب تدبر و امعان و اصحاب نقد و عرفان روشن و عیان است، که
توهم بطلان این روایت عظیمه الشأن باهرة البرهان، که مشید مبانی ایمان
و رافع الویه ایقان است، باطل است بچند وجه :

اول : آنکه ایراد ثعلبی رئیس المفسرین و امام المحققین سنیّه که مدائح
عظیمه، و محامد فخیمه، و محاسن کریمه، و مناقب ضخمه، و اوصاف
جليله، و مکارم جميله، و فضائل نبيله و آثار اصيله، و مفاخر ائيله او که
از عمده آن صحیح النقل بودن او است، بر زبان اکابر اساطین و اعاظم
منقذین سنیّه شنیدی، و نیز اوصاف عشرة او که مصداق «تلك عشرة كاملة»
می تواند شد و سر او را با آسمان هفتم برداشته، بر زبان بلاغت ترجمان
حضرت شاه ولی الله هم شنفتی، این روایت را در تفسیر خود دلیل زاهر
و برهان باهر است بر آنکه این روایت بحمد الله المنان در نهایت اعتبار
و اعتماد و کمال درجه رتوق و استناد است؛ زیرا که از خطبه تفسیر ثعلبی ظاهر

(۱) الملأب (بفتح المیم) : طیب یشبه الزعفران .

است که تعلیمی حق را از باطل، و مفضول را از فاضل، و صحیح را از سقیم، و حدیث را از قدیم، و بدعت را از سنت، و حجت را از شبهت باز شناخته، و از اهل بدع و اهواء که معوجة المسالك والارائند، مجانبت گزیده، و مخالطات ایشان را نپسندیده، و تورع از اقتداء بافعال و اقوالشان ورزیده و نیز براه کسانی که خلط اباطیل مبتدعین باقاویل سلف صالحین کرده اند و جمع در میان تیره و بهره و لو عثرة و غفلة، لا عقداً و نية کرده اند، مثل قفال، و ابی حامد مقرئ، اگرچه فقهای کبار و علمای اخیار بودند لیکن تفسیر حرفه شان نبود و نه علم تأویل صنعت شان نرفته، و هم طریقه کسانی که اقتصار بر روایت و نقل آغاز نهاده و درایت و نقد را ترک داده اند، مثل ابراهیم بن اسحق حنظلی، و ابراهیم بن اسحق انماطی، که از افایم ائمه جلیل الشان و اعظام ثقات ارکانند، راضی نشده، یعنی نقد و تحقیق و تمیز و تدقیق بعمل آورده، و صرف بر بیع دوا اکتفا نکرده، بلکه طب و علاج و تفریق در استقامت و اعوجاج پیش نظر داشته، و نیز بصنیع کسانی که اسناد را که رکن و عماد است، پیش نهاد خاطر نداشته اند، و بنقل از صحف و دفاتر و جریان علی هوس الخواطر همت گماشته، و از ذکر غث و ثمین، و واهی و متین اعراض نکرده، خود را از عداد علما بدر ساخته اند، راضی نشده و صیانت این کتاب از ذکر شان نموده، و قراءت و علم سنتی است که اخذ میکنند آنرا اصاغر از اکابر، و اگر اسناد نمی بود، هر آینه میگفت هر کس آنچه میخواست.

و این تفسیر او کنایی است شامل کامل و مذهب ملخص مفهوم منظوم که استخراج کرده شد از صد کتاب مسوعات سوای اجزاء و تعلیقات

نسق کرده آنرا بآبلغ مقدور خود از ايجاز و ترتيب، و تلفيق نموده آنرا بفايت فحص و تنقيب، و آن جامع محاسن خصال تصنيف و تأليف است. و هذه عبارة الثعلبي في خطبة تفسيره : [بحمد الله نفتتح الكلام ، و بتوفيقه نستنجع المطلب والمرام ، ونسأله أن نصلي على محمد خير الانام ، وعلى آله البررة الكرام ، واصحابه انجم الظلام ، انه الملك السلام .

أما بعد : فان الله أكرمنا بكریم كتابه ، وأنعم علينا بعظيم خطابيه ، وأنزل بفضلِهِ ورحمته القرآن ، وجعله مهيمناً على الكتب والاديان ، أمر فيه بالحكمة وزجر ، واعذر للحجة وأنذر ، ثم لم يرض منا بسرد حروفه ، ولا باقامة كلماته دون العمل بمحكماته ، ولا بتلاوته وقرائته دون تدبر آياته ، والتفكر في حقائقه ومعانيه ، وتفهم دقائقه ومبانيه ، فقبض له رجالاً موفقين ، حتى صنفوا فيه المصنفات ، وجمعوا علومه المتفرقات .

واني منذ فارقت المهد الى أن بلغت الرشد اختلفت الى طبقات الناس ، واجتهدت في الاقتباس من هذا العلم الذي هو للدين الاساس ، والعلوم الشرعية الرأس ، ووصلت الظلام بالضياء ، والصباح بالمساء بعزم اكيد وجهد جهيد ، حتى رزقني الله تعالى وله الحمد من ذلك ما عرفت به الحق من الباطل ، والمفضول من الفاضل ، والصحيح من السقيم ، والحديث من القديم ، والبدعة من السنة ، والحجة من الشبهة ، فالفيت المصنفين في هذا الباب فرقاً على طرق : فرقة هم اهل البدع والاهواء ، معوجة المسالك والآراء ، مثل البلخي^(١) والجبائي^(٢) والاصفهانى^(٣) والرماني^(٤) ، وقد امرنا بمجانبتهم ، وترك مخالطتهم ،

(١) البلخي : أبو القاسم عبدالله بن أحمد المتوفى (٣١٩) هـ .

(٢) الجبائي : محمد بن عبدالوهاب البصري المتوفى (٣٠٣) هـ .

(٣) الاصفهانى : محمد بن بحر أبو مسلم المعتزلى المتوفى (٣٢٢) هـ .

(٤) الرماني : أبو الحسن علي بن عيسى المتوفى (٣٨٤) هـ .

ورعاً عن الاقتداء بأقوالهم وأفعالهم ، والعلم دين فانظروا ممن تأخذون دينكم .
 وفرقة ألفوا فأحسنوا غير انهم خلطوا بأبائيل المبتدعين بأقوايسل الساف
 الصالحين ، فجمعوا بين النمرة والبصرة ، حثرة وغفلة ، لا عقداً ونية ، مثل ابي بكر
 القفال^(١) ، وابي حامد المقرئ^(٢) ، وهما من الفقهاء الكبار والعلماء المخيار ، ولكن
 لم يكن التفسير حرفتهم وعلم التأويل صنعتهم ، واكل علم رجال ، واكل مقام
 مقال .

وفرقة اقتصروا على الرواية والنقل ، دون الدراية والنقد ، مثل الشيخين :
 ابي يعقوب اسحق بن ابراهيم الحنظلي ، وابي اسحق ابراهيم بن اسحق الانماطي^(٣)
 وبيع الدواء محتاج الى الاطباء .
 وفرقة حرموا الاسناد الذي هو الركن والعماد ، فنقاوا من الصحف والدفاتر
 وجروا على هوس الخواطر ، وذكروا الغث والسمين ، والواهي والمتين ، وليسوا
 في عداد العلماء ، فصنت الكتاب عن ذكرهم ، والقراءة والعلم سنة بأخذها الاصاغر
 عن الاكابر ، ولولا الاسناد لقال من شاء ماشاء .

وفرقة حازوا قصب السبق في جودة التصنيف والحذق ، غير انهم طولوا
 كتبهم بالمعدات وكثرة الطرق والروايات ، وحشوها بما منه بد فقطعوا عنها
 طمع المسترشدين ، مثل الامام ابي جعفر محمد بن جرير الطبري^(٤) ، وشيخنا ابي
 محمد عبدالله بن حامد الاصبهاني ، وازدحام العلوم مضلة الفهوم .

(١) ابوبكر القفال : محمد بن علي الشافعي الفقيه المتوفى (٣٦٥) هـ .

(٢) ابو حامد : احمد بن محمد بن شارك الهروي الشافعي المتوفى (٣٥٥) هـ .

(٣) ابو اسحاق الانماطي ابراهيم بن اسحاق المتوفى (٣٠٣) هـ .

(٤) الطبري : محمد بن جرير بن يزيد ابو جعفر المورخ المفسر المتوفى

وفرقه جردوا التفسير دون الاحكام ، وبيان الحلال والحرام ، والحل عن العويصات المشكلات ، والرد على اهل الزيغ والشبهات ، كمشايع الساف الماضين ، والعلماء السابقين من التابعين واتباعهم ، مثل مجاهد^(١) ، ومقاتل^(٢) ، والكلبي^(٣) ، والسدي^(٤) ، رضي الله عنهم اجمعين واكمل من اهل الحق فيه غرض محمود وسعي مشكور ، فلما لم أعثر في هذا الشأن على كتاب جامع مذهب يعتمد ، وفي علم القرآن عليه يقتصر ، ورأيت رغبة الناس عن هذا العلم ظاهرة ، وهمهم عن البحث عنه قاصرة ، وطبائعهم عن النظر في البسائط نادرة ، وانضاف الى ذلك سؤال قوم من الفقهاء المبرزين والعلماء المخلصين والرؤساء المحققين أوجبت أسعافهم بمطابوهم ورعاية حقوقهم تفرجاً الى الله عز وجل وأداء لِبعض مواجب شكره ، فان شكر العلم لله وزكوته انفاقه ، استخرت الله تعالى في تصنيف كتاب شامل كامل ، مذهب ملخص ، مفهوم منظوم استخرج من زها مائة كتاب مجموعات مسموعات سوى ما التفتتة والاجزاء ، وتلفتته عن أفواه المشايخ الكبار ، وهم قريب من ثلثمائة شيخ نسقته بأبلغ ما قدرت عليه من الإيجاز والترتيب ولفقتة بغاية التنقيب والترتيب ، وينبغي اكل مؤلف كتاباً في فن قد سبق اليه ان لا يعدم كتابه بعض الخلال التي انا ذاكرها اما استنباط شيء كان مغفلاً ، أو جمعه

(١) مجاهد بن جبر : ابو الحجاج المكي التابعي المفسر المتوفى سنة (١٠٤)

- غاية النهاية ج ٢ / ٤١ -

(٢) مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي البلخي المفسر المتوفى سنة (١٥٠)

- تهذيب ج ١٠ / ٢٧٩ -

(٣) الكلبي : محمد بن السائب بن بشر النسابة المفسر المتوفى سنة (١٤٦)

- تهذيب التهذيب ج ٩ / ١٧٨ -

(٤) السدي : اسماعيل بن عبد الرحمن الكوفي المفسر المتوفى سنة (١٢٧)

ان كان متفرفاً ، أو شرحه ان كان غامضاً ، أو حسن نظم وتأليف ، أو اسقاط حشو وتطويل ، وأرجو أن لا يخلو هذا الكتاب عن هذه الخصال التي ذكرت والله الموفق لانمام مانوبت وقصدت .

دوم: آنکه دانستی که ابن عیینہ این خبر را بسند پدر خود از امام همام حضرت جعفر صادق عليه السلام از آباء طاهرين آنحضرت نقل کرده ، و او از اکابر اعلام ، وأجله فخام ، واعظم متمدین ، ومشاهیر موثوقین ، وائمة معتبرین ، واساطین دین سنیہ است .

ابوزکریا یحیی بن شرف النووی در کتاب «تهذیب الاسماء واللغات» گفته :

[سفیان بن عیینة تكرر فيها كثيراً ، هو ابو محمد سفیان بن عیینة (بضم العين والسين) على المشهور ويقال : (بكسرهما) وحكى : (فتح السين) أيضاً ، ابن ابی عمران میمون الکوفی ، ثم المکی الهلالی مولاہم ، مولى محمد بن مزاحم اخى الضحاک ، وكان بنوعینة عشرة خزاين حدث منهم خمسة : محمد ، و ابراهيم ، وسفيان ، و آدم ، وعمران ، وأشهرهم واجلهم سفیان ، سكن سنة مكة وبها توفي ، وهو من تابعي التابعين .

سمع الزهري ، وعمر بن دينار ، والسيبي ، وعبدالله بن دينار ، ومحمد بن منكدر ، وخلائق من التابعين وغيرهم .

روى عنه الاعمش ، والثوري ، ومسر ، وابن جريج ، وشعبة ، وهمام^(۱) ووكيع وابن المبارك ، وابن المهدي ، والقطان^(۲) ، وحماد بن زيد^(۳) ، وقيس بن الربيع

(۱) هو همام بن يحيى الحافظ البصري المتوفى (۱۶۴) تقدم ذكره .

(۲) القطان: هو يحيى بن سعيد الحافظ البصري المتوفى (۱۹۸) هـ .

(۳) حماد بن زيد بن درهم البصري المتوفى سنة (۱۷۹) هـ .

والحسن بن صالح، والشافعي، وابن وهب، وأحمد بن حنبل، وابن المديني، وابن معين، وابن راهويه، والحميدي^(١)، وخلائق لا يحصون من الأئمة .

وروى الثوري، عن القطان، عن ابن عيينة .

واتفقوا على إمامته وجلالته وعظم مرتبته .

روينا عن ابن وهب قال: مارأيت أعلم بكتاب الله من ابن عيينة .

وقال أبو يوسف الغسولي : دخلت على ابن عيينة ، وبين يديه قرصان من

شعير، فقال: انهما طعامي منذ أربعين سنة .

وقال الثوري : ابن عيينة أحد الأخذين .

وقال أبو حاتم: أثبت أصحاب الزهري مالك، وابن عيينة، وكان أعلم بحديث

عمر بن دينار من شعبة .

وقال يحيى القطان: سفيان إمام من أربعين سنة ، وذلك في حياة سفيان .

وقال يحيى : أثبت الناس في عمرو بن دينار ابن عيينة .

وقال القطان: مارأيت أحسن حديثاً من ابن عيينة .

وقال الشافعي : مارأيت أحداً فيه من آلة العلم ما في سفيان ، ومارأيت أحداً

أكف عن الفتيا منه، ومارأيت أحداً أحسن لتفسير الحديث منه .

وقال أحمد بن عبد الله: كان ابن عيينة حسن الحديث ، وكان يعد من حكماء

أصحاب الحديث وكان حديثه نحو سبعة آلاف حديث، ولم يكن له كتب .

وروينا عن سعدان بن نصر قال : قال سفيان بن عيينة : قرأت القرآن وأنا

ابن أربع سنين، وكتبت الحديث وأنا ابن سبع سنين، ولما بلغت خمس عشرة،

قال لي أبي: يا بني قد انقطعت شرائع الصبي، فاخاطب بالخبر تكن من أهله وأعام

(١) هو عبد الله بن الزبير بن عيسى المكي المتوفى (٢١٩) تقدم ذكره .

انه ان يسعد بالعلماء الا من أطاعهم، فأطعهم تسعد، واخدمهم تقتبس من علمهم، فجعلت اميل الى وجه ابى ولا اعدل عنها .

ورويانا عن الحسن بن عمران بن عيينة قال: قال لى سفيان بالمزدلفة في آخر حجة حجها: قد وافيت هذا الموضع سبعين مرة اقول في كل مرة: اللهم لانجعله آخر العهد من هذا المكان، وقد استحييت من الله تعالى من كثرة ما سأله، فرجع فتوفي السنة الداخلة .

ومناقبه كثيرة مشهورة وهو أحد أجداد الشافعية في طريق الفقه ، كما سبق في اول الكتاب وكان يقول في تفسير الحديث « من غشنا فليس منا » من حمل علينا السلاح فليس منا : من تأوله على ان المراد ليس على هدينا وحسن طريقنا فقد اساء ، ومراده ان يبقى تفسيره مسكوتاً ، ليكون ابلغ في الزجر عن هذه المعاصي .

ولد سفيان سنة سبع ومائة وتوفي يوم السبت غرة رجب سنة ثمان وتسعين ومائة ، رحمه الله (١) .

وذهبي در «تذكرة الحفاظ» كفته :

[سفيان بن عيينة بن ميمون العلامة الحافظ شيخ الاسلام ابو محمد الهلال الكوفي محدث الحرم ...] - الى أن قال :

[وكان اماماً، حجة، حافظاً، واسع العلم، كبير القدر، قال الشافعي: اولا مالك وسفيان لذهب علم الحجاز .

وعن الشافعي قال : وجدت أحاديث الاحكام كلها عند مالك سوى ثلاثين حديثاً، ووجدتها كلها عند ابن عيينة سوى ستة أحاديث .

قال عبد الرحمن بن مهدي: كان ابن عيينة أحفظ من حماد بن زيد .

قال حرمله : سمعت الشافعي يقول : مارأيت أحداً فيه من آلة العالم ما في
سفيان ، ومارأيت اكف عن الفتيا منه ، ومارأيت أحداً أحسن لتفسير الحديث
منه .

وقال ابن وهب : لأعلم أحداً أعلم بالتفسير منه ، وقال أحمد : مارأيت أعلم
بالسنن منه .

وقال ابن المديني : ما في اصحاب الزهري أنقن من ابن عيينة ، قال أحمد :
دخل ابن عيينة اليمن على معن بن زائدة ، ووعظه ولم يكن سفيان تلتطخ بعد
بجوائزهم .

قال العجلي : كان ابن عيينة ثبتاً في الحديث ، وحديثه نحو من سبعة آلاف ،
ولم يكن له كتب .

وقال بهز^(۱) بن أسد : مارأيت مثله ولا شعبة ، قال يحيى بن معين : هو أثبت
الناس في عمرو بن دينار .

وقال ابن مهدي : عند سفيان بن عيينة من المعرفة بالقرآن وتفسير الحديث
ما لم يكن عند الثوري^(۲) - الخ .

ونبز ذهبي در «عبر» در سنة سبع وتسعين ومائة ، كفته :

[وفيها أو سنة ثمان توفي الامام العلم أبو محمد سفيان بن عيينة الهلالي
مولاهم الكوفي شيخ الحجاز في اول رجب وله احدى وتسعون سنة .

سمع زياد بن علاقة ، والزهري ، والكبار ، قال الشافعي : لولا مالك ، وسفيان
لذهب علم الحجاز ، وقال ابن وهب : لا أعلم أحداً أعلم بالتفسير منه ، وقال
أحمد العجلي : كان حديثه نحواً من سبعة آلاف حديث ، ولم يكن له كتاب ، وكان

(۱) بهز بن اسد أبو الاسود العمي البصري المتوفى قيل سنة (۱۹۸) .

(۲) تذكرة الحفاظ ج ۱/ ۲۶۲ - ۲۶۳ .

ثبتاً في الحديث .

وقال بهز بن أسد: ما رأيت مثل ابن عيينة ، فقل له : ولا شعبة ؟ قال : ولا شعبة ،
وقال أحمد : ما رأيت أحداً أعلم بالسنن منه^(١) .

ونيز ذهبي در «كاشف» گفته :

[سفيان بن عيينة أبو محمد الهالبي مولا هم الكوفي الاعور أحد الاعلام .
عن الزهري ، وعمرو بن دينار . وعنه أحمد ، وعلي الزعفراني ، ومن شيوخه
الاعمش ، وابن جريح .

ثقة ، ثبت ، حافظ ، امام ، مات في رجب - (١٩٨) [٢] .

وعبدالله بن اسعد يافعي در «مرآة الجنان» در وقائع سنة ثمان وتسعين
ومائة ، گفته :

[وفي اول رجب منها : توفي شيخ الحجاز وأحد الاعلام أبو محمد سفيان
ابن عيينة الهالبي مولا هم الكوفي المحافظ نزيل مكة ، وله احدى وتسعون سنة ،
وحج سبعين حجة .

قال الشافعي : لولا مالك ، وابن عيينة لذهب علم الحجاز ، وقال ابن وهب :
لا أعلم أحداً أعلم بالتفسير من ابن عيينة .

وقال أحمد بن حنبل : ما رأيت أحداً أعلم بالسنن من ابن عيينة ،
وقال غيرهم من العلماء : كان اماماً عالماً ، ثبتاً ورعاً ، مجتمعاً على صحة حديثه
وروايته .

روى عن الزهري ، وأبي اسحاق السبيعي ، وعمرو بن دينار ، ومحمد بن
منكدر ، وأبي الزناد ، وعاصم بن أبي النجود المقرئ ، والاعمش ، وعبد الملك بن

(١) العبر في خبر من غير ج ٣٢١/١ ط الكويت .

(٢) الكاشف ج ٣٧٩/١ .

همير ، وغير هؤلاء من أعيان العلماء .

وروى عنه الامام الشافعي ، وشعبة بن الحجاج ، ومحمد بن اسحاق ، وابن جريح ، والزبير بن بكار ، وهمر بن مصعب ، وعبدالرزاق بن همام الصنعاني ، ويحيى بن اكنم القاضي ، وغير هؤلاء العلماء الاعلام ممن يكثر عددهم في الانام . وقال الشافعي : مارأيت أحداً فيه من آفة الفتيا مافي سفيان ، ومارأيت اكف هن الفتيا منه ، وقال سفيان : دخلت الكوفة ولم يتم لي عشرون سنة ، فقال أبوحنيفة لأصحابه ولأهل الكوفة : جاءكم حافظ علم عمرو بن دينار ، قال : فجاء الناس يسألوني عن عمرو بن دينار ، فأول من صبرني محدثاً أبوحنيفة ، فذاكرته ، فقال لي : يا بني ما سمعت من عمر الا ثلاثة أحاديث يضطرب في تلك الاحاديث . توفي سفيان رحمة الله عليه بمكة . قلت : وقبره معروف مكتوب عليه بالخط الكوفي اسمه^(۱) .

سوم آنکه : ذکر نمودن صاحب « وسیلة المآل » این روایت را در کتاب خود نیز دلالت بر اعتبار و اعتماد و بطلان ادعای وضع آن دارد ، زیرا که در مابعد انشاء الله تعالی خواهی دریافت که احادیث و روایات این کتاب معتبر و معتمد ، ولائق احتجاج و استدلال است ، زیرا که از تصریح او در شروع آن ظاهر است که در آن درر فوائد مضمّن ، و غرر احادیث صحیح و حسن و زبده آنچه تدوین کرده اند جمعی از علما ، که ذکر شان کرده ، و عمده آنچه تصحیح و اتقان آن نموده اند وارد نموده ، و سلوک سیل سداد نموده ، و این کتاب از احسن تألیف در این شأن و اتقن مصنفات است ، که سلوک کرده شد در آن طریق اتقان ، و ترک کرده در آن آنچه شدید الضعف است ، و شاهی که موجب تقریب باشد

ندارد، و مجانبت نموده احادیثی را که تکلم کرده شد در اسناد آن و شمار کرده‌اند حفاظ آنرا از موضوع .

و همچنین از عبارات اوائل «تذکره خواص الامه» سبط ابن الجوزی، و «نظم درر السمطين» محمد بن یوسف زرنندی، و «هدایة السعداء» ملک العلماء دولت آبادی، و «جواهرالعقدين» نورالدین سهودی، و «فصول مهمه» ابن الصباغ مالکی، و «صراط سوی» محمود قادری شیخانی، و «اربعین» جمال‌الدین محدث، که انشاء الله تعالی در بعض مجلدات آنیه مذکور خواهد شد، و بعض آن سابقاً شنیدی، ظاهر است که روایات مذکوره در این کتب قابل اعتماد و اعتبار است، نه لائق استهزاء و سخریه و انکار .

» پس از نقل حدیث سکوت بر آن دلیل قبول است «

چهارم آنکه : فاضل مخاطب در باب چهارم این کتاب، اعنی «تحفه» سکوت را بعد نقل روایتی، اگرچه از مخالف مذهب منقول باشد، دلیل تسلیم و قبول گردانیده، آنرا حجت و برهان بر اهل مذهب ناقل ساخته، که حضرت او روایت عقلی را که در «میزان» ذهبی منقول است مثبت ذم و لوم زراعه پنداشته، و سکوت صاحب «مجالس المؤمنین» را بر آن دلیل حجیت و مقبولیت آن نزد صاحب «مجالس» انگاشته، پس نقل نمودن اینهمه ائمه اعلام و اکابر مشایخ فخام سنیة این روایت را، و آنهم بطریق خویش نه بطریق خصم، در کتب تفسیر و حدیث، و سکوت بر آن با ولویت تمامتر حجت خواهد شد، و احتجاج اهل حق با آن صحیح

خواهد بود ، و تعنت جاحدین و مکابره معاندین نفعی بایشان نخواهد رسانید .

پنجم آنکه : در مابعد میدانمی که نزد فاضل رشید که تلمیذ رشید مخاطب وحید است نیز تأسیاً بجنابه نقل روایتی اگر چه از طریق خود نباشد و سکوت بر آن دلیل تسلیم و قبول و ثبوت و تحقق آن نزد ناقل است ، و نزد حضرت رشید داب کافه عقلا است که روایات غیر مرضیه خود را رد میکنند و سکوت بر آن نمی نمایند ، و استدلال بر روایتی که ناقل آن سکوت بر آن کرده باشد ، گو از جانب مخالف نقل کرده باشد ، اهل مذهب جانب مخالف را جائز است ، و احتجاج خود را بر روایت منقوله در « تفسیر منهج الصادقین » بآتم و آکد و جوه ثابت میداند ، بزعم ثبوت قبول آن حسب داب صاحب « منهج الصادقین » و داب کافه عقلا .

پس مطابق افاده فاضل رشید این روایت که بسیاری از ائمه اُمائل و مشایخ افاضل سنیه بطریق خویش نقل کرده اند ، و سکوت بر آن ورزیده بالاوی حجت و دلیل خواهد بود ، و رد و ابطال آن برهان عجز و تعصب صریح خواهد شد ، و احتجاج و استدلال اهل حق بآتم و آکد و جوه ثابت خواهد گردید ، و اگر این روایت سند و حجت نباشد ، خروج این حضرات از جمله ذوی العقول ، و لو جشان در جماعه سفهاء و - هول حسب افاده رشید عمده الفحول لازم آید .

و محتجب نماند که در احتجاج ما و احتجاج فاضل رشید بر روایت « تفسیر منهج الصادقین » فرق است بوجه عدیده :

اول آنکه : روایت منقوله در منهج الصادقین ثبوت نقل آن از طریق اهل حق ، فاضل رشید ظاهر نساخته ، و نه در واقع چنین است ، بخلاف

این روایت که بلاشبیه از طریق اهل سنت منقول است .

دوم آنکه : ناقلین روایت مذکوره جمعی کثیر و جمی غفیر از اهل سنت اند ، بخلاف روایت منهج الصادقین که از مثل این جماعه کثیر نقل آن ثابت نشده .

سوم آنکه : روایت مذکوره را جمعی از ائمه و اساطین سنی در فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام ذکر کرده اند ، بخلاف روایت «منهج الصادقین» که کسی از اهل حق آنرا در فضائل شیعیان ذکر ننموده .

و هر گاه این همه دانستی ، پس بدان که بعد ثبوت اعتبار و اعتماد این روایت حسب افادات اکابر و اعظام سنی ، ما را احتیاجی به دفع توهمات ابن تیمیه باقی نماند ، لکن بنابر مزید توضیح بیان ، وتشیید ارکان ایقان ، ونهایت تخجیل از باب عدوان ، حبل هفوات فظیعه اش را مبتور ، وعقد خزرات اعتراضات شیعیه اش را هباء منثور میگردانم ، و ظاهر می سازم که این تلمیحات و تسویلات دور از کار ، وتلفیقات و تزویقات عصبیت آثار ، سراسر موجب کمال هوان و صغار ، ومورث صدگونه خجیل و احتقار ، ومایه حیرت سرشار ، وسبب سراسیمگی افکار ، وباعث استهزای صغار و کبار است .

و گو این تیمیه حسب بالاخوانی معتقدین جنائی او از اساطین منقدین و امائل محققین ایشان است ، و کمال علم ودقت نظر ، وثقوب ذهن ومهارت وحذاقت ، وطول باع و کثرت اطلاع ، و حیازت قصب سبق در فضائل سنی ، واجتناء قطوف محامد علیه برای او ثابت می سازند ، لکن در مقابله اهل حق بسبب محامات باطل و ستر انوار صدق ، مانا^(۱)

میگردد بعوام متهورین، وقاصرین متحیرین، که بلاخوض وغور، وبلا فکر وروبه وعدم مبالغات آنچه در دلشان میگذرد بر زبان می رانند، وایس لهم من عقلهم رقیب رادع ولا حاجز مانع.

وبالجمله حاصل اعتراض اول ابن تیمیه آن است که اجماع کرده اند مردم بر آنکه آنچه جناب رسالت صلی الله علیه و آله بغدیر خم ارشاد فرموده، وقت رجوع آنحضرت از حجة الوداع بوده، و آنحضرت بعد ارشاد حدیث غدیر بمکه تشریف نبرده، بلکه بمدینه منوره رجوع فرموده، ودراین روایت مذکور است که حارث بن نعمان آمد به ابطح، وابطح بمکه است نه بمدینه، واین معنی دلالت میکند بر اینکه این روایت (العیاذ بالله) بر بافته جاهلی است که نمی داند که قصه غدیر خم کدام وقت بود - انتهى.

وهرچند در بادی نظر این اعتراض خیالی متین وقوی مینماید، وناظر غیر متأمل را بوسواس وحیرت می اندازد، لیکن بعد از اندک تدبیر ظاهر می شود که این اعتراض نهایت واهی وفاسد وباطل وپا در هوا است، وصدور آن از چنین امام الاثمه سنیه، وشيخ الاسلام که بر تحقیقات وتنقیدات او مینازند، وجانهای نازنین خود بر افادات او می بازند، نهایت موجب حیرت وعجب است.

« أبطح در مکه منحصر نیست »

زیرا که ابن تیمیه بی تدبیر وتأمل وبلا دلیل وشاهد (أبطح) را منحصر در أبطح مکه گمان کرده، وبآن استدلال بر کذب روایت صحیحیه نموده، خود را پیش ارباب تحقیق وامعان رسوا ساخته.

در این روایت مراد از (أبطح)، نه ابطح مکه است، و نه ابطح منحصر است در ابطح مکه .

ابو نصر جوهری در «صحاح» گفته :

[والابطح : مسیل واسع فيه دقاق الحصى، والجمع الابطاح، والبطاح أيضاً على غير القياس .

قال الاصمعي : يقال : بطاح بطح ، كما يقال : عوام وعوم ، حكاه أبو عبيدة : والبطيحة والبطحاء مثل الابطاح ومنه بطحاء مكة] .

از این عبارت ظاهر است که اصل معنی (أبطح) مسیل واسع است که در آن سنگریزه های باریک باشد ، و بطحا مثل ابطح است ، و بطحاء مکه را بلاحظ معنای جنسی بطحاء میگویند .

و ابو الفتح ناصر بن عبد السید بن علی المطرزی که از اکابر علما و فقها و ادبا است و محامد و مناقب او از «وفیات^(۱) الاعیان» و «ومرآة^(۲) الجنان» و «کنائب اعلام الاخیار» و «جواهر^(۳) المزیئه» و امثال آن ظاهر است ، در کتاب «المغرب فی ترتیب المغرب» گفته :

[البطحاء : مسیل ماء فيه رمل وحصى ، ومنها بطحاء مكة ، ويقال له : الابطح أيضاً ، وهو من الابطح النبط] - انتهى .

از این عبارت ثابت است (أبطح) از قبیل اعلام نیست ، بلکه مراد از آن معنای جنسی است که ، و ظاهر است که معنای جنسی (أبطح) عام است ، هر جا که مسیای باین صفت متعلق شود ، اطلاق (أبطح) در آنجا

(۱) وفیات الاعیان ج ۲/ ۱۹۹ .

(۲) مرآة الجنان ج ۴/ ۲۰-۲۱ .

(۳) الجواهر المزیئه ج ۲/ ۱۹۰ .

جائز خواهد شد .

ومجدالدین محمد بن یعقوب فیروز آبادی در کتاب «قاموس» گفته :
[والابطح كالكتف ، والبطيحة والبطحاء والابطح : مسيل واسع فيه دقاق
الحصى ج اباطح ، وبطاح ، وبطائح ، وتبطح السيل اتسع في البطحاء ، وقريش
الابطاح الذين ينزلون بين اخشيى مكة] .

وابو الفضل محمد^(۱) بن خالد در «صراح» گفته :

أبطح : آب رود در سنگلاخ ، أباطح بطاح ج ، والثاني على غير
القياس ، ويقال : بطاح وبطح ، كما يقال : عوام وعوم ، بطيحة بطحاء ،
مثله ومنه بطحاء مكة ، وبطائح النبط بين العراقين ، وتبطح السيل ، أي
اتسع في البطحاء] .

وابن اثیر در «نهایه» گفته :

[وفي حديث عمر انه أول من بطح المسجد ، وقال : ابطحوة من الوادي
المبارك ، أي القى فيه البطحاء وهو الحصى الصغار ، وبطحاء الوادي وأبطحه
حصاه اللين في بطن المسيل ، ومنه الحديث انه صلى بالابطاح ، يعني أبطح مكة
مسيل وادبها ، وجمع على البطاح والابطاح ، ومنه قيل قريش البطاح : هم
الذين ينزلون اباطح مكة وبطاحها] .

از این عبارت ظاهر است که ابطح مکه را ابطح بهمین سبب میگویند
که آن مسیل وادی است ، و ابطح از اسمای جنس است ، نه از اعلام
شخصیه ، و نیز قول او : وقريش البطاح - الخ ، دلالت دارد بر آنکه در
مکه صرف یک ابطح نیست : بلکه بطاح متعدده است ، و بهمین سبب

(۱) محمد بن عمر بن خالد فرغ من الصراح في ترجمة الصحاح سنة

قریش را قریش البطاح میگویند که در اباطح مکه و بطاح آن نازل می شوند :

وسیطی در « در نشر » گفته :

[وابطح مکه : مسیل وادیها ، الجمع بطاح ، و اباطح ، و قریش البطاح : الذين ينزلون اباطح مكة] .

و محمد طاهر گجراتی در « مجمع البحار » گفته :

[صلی بالابطح ، أي مسیل وادي مكة]

از این عبارت ظاهر است که ابطح مکه را ابطح بهمین سبب میگویند که آن مسیل وادی است ، و ابطح از اعلام شخصیه نیست ، بلکه اسم جنس است و ابطح مکه فردی است از افراد معنای کلی .

و شیخ فخرالدین^(۱) بن طریح النجفی در « مجمع البحرین و مطلع النیرین » گفته :

[في الحديث : انه صلی بالابطح، یعنی مسیل وادي مكة ، وهو مسیل واسع فيه دفاق الحصی ، اوله عند منقطع الشعب بين وادي منی ، و آخره متصل بالمقبرة التي تسمى بالمعلی عند اهل مكة ، و یجمع علی الاباطح و البطاح بالكسر علی غیر القیاس ، و البطحاء مثل الابطح و منه بطحاء مكة] .

و شیخ حسن بورینی^(۲) در « شرح دیوان عمر بن علی ابن الفارض » در شرح :

أسعد اخي وغنتي بحديث من حل الاباطح ان رحبت اخائي

(۱) فخرالدین طریح بن محمد النجفی المتوفی سنة (۱۰۸۵) هـ .

(۲) الحسن البورینی : بن محمد بن محمد الدمشقی الشافعی المتوفی

گفته : [والأبطال جمع الأبطال ، وهو مسيل واسع فيه دقاق الحصى] .
 وشيخ عبدالغنى النابلسي در شرح ابن شعر ، گفته :
 [كنى بمن حل الأبطال عن الروح الذي هو من أمر الله المفتوح منه في
 الأجسام الانسانية الكاملة العرفان] .

ونيز حسن بوريني در «شرح ديوان ابن فارس» در شرح سفر :
 ياسا كنى البطحاء هل من عودة احبى بها ياسا كنى البطحاء^(١)
 گفته : [البطحاء والأبطال : مسيل واسع فيه دقاق الحصى ، جمعه أبطال
 وبطاح وبطائح وتبطح السيل اتسع في البطحاء ، وقربش البطحاء الذين ينزاون
 بين اخشبى مكة] .

ونيز حسن بوريني در شرح :
 واذا وصلت الى ثنيات اللوى فانشد فؤاداً بالأبطال طاحا^(٢)
 گفته : [والأبطال تصغير أبطال وهو مسيل الماء فيه دقاق الحصا] .
 ونابلسي در شرح ابن شعر گفته :
 [والأبطال كناية عن المقام الذاتى الجامع لجميع الاسماء والصفات] .
 وقاضى أبو عبدالله محمد^(٣) بن أحمد بن محمد بن مرزوق در «استيعاب

شرح قصيده برده» در شرح شعر :
 واحيت السنة البيضاء دعوته حتى حكمت غرة في العصر الدهر
 بعارض جاد أو خلت البطاح بها سيب من اليم أو سيل من العرم
 گفته : [والأبطال : مسيل واسع فيه دقاق الحصى ، والجمع الأبطال ،

(١) شرح ديوان ابن الفارض ج ٢/ ٢٢ .

(٢) شرح ديوان ابن الفارض ج ٢/ ٤١ .

(٣) محمد بن أحمد بن مرزوق التلمسانى المتوفى (٧٨١) هـ .

والبطاح أيضاً على غير قياس ، و بطاح بطح كعوام عرم ، والبطيحة والبطحاء ،
مثل الابطح ، ومنه بطحاء مكة ، و بطائح النبط بين العراقين ، و تبطح السيل
اتسع في البطحاء] .

وسعد الدين مسعود بن عمر تفتازانى در « شرح مختصر تلخیص

المفتاح » گفته :

[وقد تحصل الغرابة بتصرف في الاستعارة العامة ، كما في قوله شعر :

أخذنا بأطراف الاحاديث بيننا   وسالت بأعناق المطي الاباطح

الاباطح : جمع أبطح ، وهو مسيل الماء فيه دقاق الحصا .

ونظام الدين عثمان الخطائى^(١) در حاشیه خود بر « شرح مختصر تلخیص

المعاني » از تفتازانى ، گفته :

[قوله : « وسالت بأعناق المطي ، تلك الاحاديث البطاح » : الابطح ، مسيل

واسع فيه دقاق الحصا ، يجمع على الاباطح والبطاح على غير قياس] .

ومحمد بن عبد الجبار المدعو بأبي نصر العتبي^(٢) در « تاريخ يميني »

در ذكر ابن خركاش ، گفته :

[فانسل نائها بين سمع الارض وبصرها تاباه الرعان والاباطح وتلفظه القيعان

والصحا صبح] .

وشیخ احمد بن علي بن عمر الحنفی الطرابلسی المنینی^(٣) در کتاب

« الفتح الوهبي على تاريخ أبي نصر العتبي » گفته :

(١) الخطائى نظام الدين عثمان المتوفى سنة (٩٠١) هـ .

(٢) العتبي أبو النصر محمد بن عبد الجبار الرازي المتوفى (٤٢٧) هـ .

(٣) المنيني : احمد بن علي بن عمر الطرابلسي المتوفى (١١٧٢) هـ .

[تاباه الرعان والاباطح : الرعان جمع رعن ، وهو انف الجبل الذي يتقدمه ، والاباطح جمع أبطح ، وهو مسيل واسع فيه دقاق الحصى ، وهو كناية عن عدم استقراره بمكان ، فكان الامكنة تاباه ولانقباه] .

ونیز شیخ احمد منینی در «فتح وهبی» گفته :

[وغصت، أي امتلات بجموعهم، الاباطح جمع أبطح وهو المسيل الواسع فيه دقاق الحصى] .

وعلاوه بر تصریحات ائمه الغویین وادبا از اطلاقات بلغا وفصحا، و اشعار اقحای عرب عربا ، استعمال (أبطح) در معنای جنسی ثابت است ، چنانچه از عبارات سابقه اطلاق (اباطح) جمع (ابطح) در غیر مکسّه معظمه واضح است .

در قصیده عمرو بن کلثوم^(۱) الثعلبی ، که آن قصیده خامسه است از قصائد سبع معلقات ، مذکور است : علوم پوری

[یهددون الرأس كما تدهدي حزاورة بأبطحها الكرینا] .

وحسین زوزنی^(۲) در شرح آن گفته :

[الحزور : الغلام الغلیظ الشدید ، والجمع الحزاورة ، يقول : یدحرجون رؤس أقرانهم ، كما یدحرج الغلمان الغلاظ والشداد المکرات فی مکان مطمئن] .

وعبدالرحیم^(۳) بن عبدالکریم صفی پوری صاحب «منتهی الارب» در شرح آن گفته :

[یهددون باسقاط الهاء لفظاً وهو من الدهدهة ، وهي الدحرجة ، وقد تبدل

(۱) عمرو بن کلثوم الثعلبی شاعر جاهلی توفی حدود (۴۰) ق هـ .

(۲) الزوزنی : حسین بن احمد الادیب المتوفی (۴۸۶) هـ .

(۳) عبدالرحیم صفی پوری فرغ من منتهی الارب سنة (۱۲۵۷) هـ .

الهاء ياء ، فيقال : دهدى يدهدى ، والحزورة جمع حزور ، وهو الغلام اذا اشتد
وصلب ، والكربين جمع الكرة يقول : يدحرجون رؤس أقرانهم ، كما يدحرج
الغلمان الشداد الكربين في مكان واسع مطمئن .

ونيز عمرو بن كلثوم در اين قصيده بعد شعر مذکور ، گفته :

[وقد علم القبائل من معد اذا قبب بساطحها بنينا] .

و أبو عبد الله الحسين بن احمد الزوزني در « شرح سبع معلقات » در

شرح اين شعر ، گفته :

[يقول : قد علمت قبائل معد اذا بنيت قبابها بمكان ابطح ، والقبب والقباب

جمع قبة] .

وعبد الرحيم صفى پوری در « شرح معلقات » در شرح اين شعر ،

گفته :

[يقول : قد علمت قبائل من معد بن عدنان اذا بنيت قبابها بمكان واسع] .

واحمد بن محمد المعروف بابن خلكان الشافعي در « رفيات الاعيان »

گفته :

[وقال الشيخ نصر الله بن مجلى مشارف الصناعة بالمخزن وكان من ثقات

اهل السنة : رأيت في المنام علي بن أبي طالب رضى الله عنه ، فقالت له : يا أمير

المؤمنين تفتحون مكة ، فتقولون : من دخل دار أبي سفيان ، فهو آمن ، ثم يتم

على ولدك الحسين يوم الطف ماتم ، فقال : أما سمعت ابيات ابن الصفي في

هذا ؟ ، فقلت : لا ، فقال اسمعها منه ، ثم استيقظت فبادرت الى دار حيص بيص ،

فخرج الى ، فذكرت له الرؤيا ، فشقق وأجهش بالبكاء وحلف بالله : ان كانت

خرجت من فمي ، أو خطي الى أحد وان كنت نظمها الا في ليلتي هذه ، ثم أنشدني :

ملكننا فكان العفو منا سجية فلما ملكتم سال بالدم ابطح

وحلثتم قتل الاسارى وطالما غدونا على الاسرى فنغفون نصف
فحسبكم هذا التفاوت بيننا وكل انا بالذي فيه ينضح
وانما قيل له : حيص ويص ، لانه رأى الناس يوماً في حركة مزعجة وأمر
شديد ، فقال : ما للناس في حيص ويص ؟ ، فبقى عليه هذا اللقب ، ومعنى هاتين
الكلمتين الشدة والاختلاط ، ويقول العرب : وقع الناس في حيص ويص ، أي
في شدة واختلاط .

وكانت وفاته ليلة الاربعاء سادس شعبان سنة أربع وسبعين وخمسة مائة ،
ببغداد، ودفن من الغد في الجانب الغربي في مقابر قريش رحمه الله تعالى .
وكان اذا سئل عن عمره ، يقول : أنا أعيش في الدنيا مجازفة ، لانه كان لا
يحفظ مولده، وكان يزعم انه من ولد اكثم بن صيفي التميمي حكيم العرب ، ولم
يترك أبو الفوارس عقباً ، وصيفي (بفتح الصاد المهملة وسكون الياء المثناة من
تحتها وكسر الفاء وبعدها ياء - الخ -) والحويزة (بضم الحاء المهملة وفتح
الواو وسكون الياء المثناة من تحتها وبعدها زاي ، ثم هاء) وهي بليدة من اقليم
خوزستان على اثنى عشر فرسخاً من الاهواز^(۱) .

از اين عبارت ظاهر است كه ابن الصيفي در مصراع «فلما ملكتم سال
بالدم ابطح» اطلاق ابطح بر ارض مقتل جناب امام حسين عليه السلام كرده
و مقتل آنحضرت در عراق است .

پس ثابت شد كه ابطح منحصر در ابطح مكه نيست ، بلكه مدلول
ابطح معنای جنسی است كه هر جا كه متحقق خواهد شد ، اطلاق ابطح
بر آن توان نمود . وجلالات وعظمت ابن الصيفي شاعر هر چند از
همين عبارت ظاهر است كه جناب امير المؤمنين عليه السلام على ماذكر فيها

در رؤیای شیخ نصرالله بن مجلی را بجواب سؤال پر ملاش حواله
 بأشعار بلاغت شعار ابن الصیفی فرموده و ابن مجلی بامثال امر حضرت
 أمير المؤمنين عليه السلام پیش ابن الصیفی شتافته ، و عرض رؤیای صادقانه بر
 او نموده ، و مطابقت آن بساواقع از بیان ابن الصیفی دریافته ، لکن
 ترجمه ابن الصیفی هم باید شنید تا زیاده تر عظمت و جلالت او ظاهر
 گردد .

پس باید دانست که ابن خلکان در «وفیات الاعیان» قبل عبارت مذکوره
 گفته :

[ابوالقوارس سعد بن محمد بن سعد بن الصیفی التمیمی الملقب شهاب
 الدين المعروف بحیص بیض الشاعر المشهور كان فقیهاً شافعی المذهب ، تفقه
 بالری علی القاضي محمد بن عبدالکریم الوزان ، و تکلم فی مسائل الخلاف ،
 الا انه غلب علیه الادب و نظم الشعر ، و اجاد فیہ مع جزالة لفظه ، و له رسائل
 فصیحة بلیغة ، ذکره الحافظ ابوسعید السمعانی فی کتاب «الذیل» ، و اثنی علیه ،
 و حدث بشیء من مسموعاته ، و قرأ علیه دیوانه و رسائله ، و أخذ الناس عنه أدباً
 و فضلاً کثیراً ، و کان من أخبر الناس بأشعار العرب و اختلاف لغاتهم ، و یقال : انه
 کان فیہ تیه و تعاضم ، و کان لا یخاطب أحداً الا بالكلام العربی .

و كانت له حوالة بمدينة الحلة ، فتوجه الیها لاستخلاص مبلغها ، و كانت علی
 ضامن الحلقة ^(١) ، فسر غلامه الیه ، فلم یخرج علیه و شتم استاذہ ، فشکاه الی
 والی الحلة ، و هو یومئذ ضیاء الدین مهلهل بن ابی العسکر الجاوانی ^(٢) ، فسر
 معه بعض غلمان الباب لیساعدہ ، فلم یقنع ابوالقوارس منه بذلك ، فکتب الیه

(١) فی نسخة : علی ضامن الحلقة .

(٢) فی نسخة : الحلوانی .

يعاتبه وكانت بينهما مودة متقدمة : «ما كنت اظن ان صحبة السنين ومودتها يكون مقدارها في النفوس هذا المقدار ، بل كنت اظن أن الخميس الجحفل لوزن لى عرضاً لقام بنصرى من آل ابي العسكر حماة غاب الرقاب^(١) ، فكيف بعامل سويقة ، وضامن حليلة وحليقة ؟ ويكون جوابي في شكواي ان ينفذ اليه مستخدم يعاتبه، ويأخذ ما قبله من الحق ، لا والله :

ان الاسود اسود الغاب همتهما يوم الكريهة في السلوب لا السلب
وبالله اقسام ونبيه وآل بيته ، لئن لم تقم لي حرمة يتحدث بها نساء الحلة في
اعراسهن ومناجاتهن ، لأقام وليك بحلنك هذه ، ولو اوسى بالجسر أو القناطر،
هبنى خسرت حمر النعم أفأخسر أبيتى واذلاه واذلاه والسلام .
وكان يلبس زى العرب ويتقلد سيفاً ، فعمل فيه ابوالقاسم^(٢) بن الفضل
الاتى ذكره في حرف الهاء ان شاء الله تعالى .

وذكر العماد في «الخريدة» الرئيس علي بن الاعرابي الموصالي وذكر انه
توفي سنة سبع واربعين وخمسمائة .

كم تبارى وكم تطول طرطو   رك مافيك شعرة من تميم
فكل الضب واقرب الحنظل اليا   بس واشرب ماشئت بول الظليم
ليس ذارجه من يضيف ولاية   رى ولا يدفع الاذى عن حريم
فلما بلغت الايات أبا الفوارس المذكور عمل :

لأنضع من عظيم قدر وان كذ   ت مشاراً اليه بالتمظيم

(١) ناظر الى قول الحماسي :

اذن لقام بنصرى معشر نخشن   عند الحفيظة ان ذولسوة لانا

(٢) هبة الله بن الفضل بن القطان الشاعر البغدادي المتوفى (٥٥٨) هـ .

فالشريف الكريم ينقص قدرا   بالتعدي على الشريف الكريم
ولع الخمر بالعقول رمى الخم   ر بتنجيسها وبالتحریم^(١)
- الخ .

از اين عبارت ظاهر است كه حيص بيص فقيه شافعي المذهب بوده،
وابوسمعانی مدح او نموده ، وتحديث از او نموده ، ومردم از او ادب
وفضل كثير اخذ نمودند ، الى غير ذلك .

وابو محمد عبدالله بن اسعد الياضي نيز اشعار بلاغت شعار ابن الصفي
را در ترجمه او ذكر کرده ، ومثل ابن خلکان بمدح وثناي اولب گشوده
حيث قال في «مرآة الجنان» في وقائع سنة اربع وسبعين وخمسمائة :
[وفيها توفي حيص بيص ابوالفوارس سعد بن محمد التميمي الشاعر وله
ديوان معروف وافر الادب ، متضلعا من اللغة ، بصيرا بالفقه والمناصرة . وقال
الشيخ نصرالله بن مجلي : قال ابن خلکان : وكان من ثقات أهل السنة : رأيت
فسي المنام علي بن ابي طالب رضي الله عنه ، فقلت : يا امير المؤمنين تفتحون
مكة وتقولون : من دخل دار ابي سفيان ، فهو آمن ، ثم يتم على ولدك الحسين
ماتم ، فقال لي : أما سمعت ابيات ابن الصفي في هذا ؟ فقلت : لا ، فقال :
اسمعها منه ، ثم استيقظت ، فبادرت الى دار ابن الصفي ، فخرج الى ، فذكرت
له الرؤيا ، فشقق وأجهش بالبكاء وحلف بالله ان كانت خرجت من فمي أو خطي
الى أحد وان كنت نظمها الا في ليلتي هذه ، ثم انشدني :

ملكنا فکان العفو منا سجية   فلما ملكتم سال بالدم أبطح
وحالتم قتل الاسارى وطالما   غدونا على الاسرى فنعفو ونصفح

وحسبكم هذا التفاوت بيننا وكل اناء بالذي فيه برشح [.
وانما قيل له : حيص ويص ، لانه رأى الناس يوماً في حركة مزعجة وأمر
شديد، فقال: ما للناس في حيص بيص؟ فبقى عليه هذا اللقب، ومعنى هاتين الكلمتين
الشدة والاختلاط] .

وشهاب الدين احمد بن محمد بن عمر الخفاجي المصري در « ربحانة
الالاء » در ترجمة قطب الدين المكي النهرواني ، گفته : [وعن الشيخ
نصرالله بن مجلى : انه رأى في المنام سيدنا أمير المؤمنين علي بن ابي طالب كرم
الله وجهه ، فقال له : يا امير المؤمنين تفتحون مكة وتقولون : من دخل دار ابي
سفيان ، فهو آمن وقد تم على ولدك الحسين منهم ماتم ؟ فقال له : أما سمعت أبيات
ابن الصيفي ؟ يعنى به الحيص بيص ، فقال : لا ، قال : اسمعها منه ، فلما انتبه
ذهب الى داره وذكر له ما رأى في منامه ، فبكى وحلف انه نظمها في هذه الليلة
ولم يقف عليها سواه وهى هذه وأنشدها له : يوم ردى

ملكننا فكان العفو منا سجية فلما ملكتم سال بالدم أبطح
وحللتكم قتل الاسارى وطالما غدونا على الاسرى نمن ونصفح
وحسبكم هذا التفاوت بيننا وكل اناء بالذي فيه ينضح
ومحمد بن فضل الله المحبى در « خلاصة الاثر في اعيان القرن الحادى

عشر » بترجمة عبدالله بن قادر ، گفته :

[وله مضمناً في النصيحة وحسن الصحبة :

صديقك ان أخفى عيوباً لنفسه وأظهر عيباً فيك وهو يصرح

(١) مرآة الجنان ج ٣/ ٣٩٩

(١) قطب الدين النهروانى : محمد بن احمد المكي الحنفى المتوفى

(٩٩٠) هـ .

فخذ غيره وانرك مناهج وده فكل اناء بالذي فيه يرشح
 أصله مافي تاريخ ابن خلكان : قال الشيخ نصر الله بن مجلى وكان من ثقات
 أهل السنة : رأيت في المنام علي بن ابي طالب ، فقلت له : يا امير المؤمنين تفتحون
 مكة ، فتقولون : من دخل دار ابي سفيان ، فهو آمن ، ثم يتم على ولدك الحسين
 يوم الطف ماتم ؟ فقال لى : اما سمعت ابيات ابن الصيفى في هذا ؟ فقلت : لا ،
 فقال : اسمعها منه ، ثم استيقظت ، فبادرت الى دار حيص بيص ، فخرج الى ،
 فذكرت له الرؤيا ، فشقق و اجهش بالبكاء وحلف بالله ان كان خرجت من قمى
 أو خطي الى أحد، وان كنت نظمتها الا في ليلتي هذه ، ثم انشدني :

ملكننا فكان العفو منا سجية   فلما ملكتم سال بالدم ابطح
 وحللتكم قبل الاسارى وطالما   غدونا على الاسراء نغفون نصفح
 وحسبكم هذا التفاوت بيننا   وكل اناء بالذي فيه ينضح] .

وهرگاه ثابت شد که «أبطح» بمعنی مسیل وادی است واطلاق «أبطح»
 منحصر در أبطح مکه نیست ، بلکه در دیگر مقامات هم اثبات «أبطح»
 کرده اند ، پس در اطلاق «أبطح» برمسيل بعض اودیه مدینه منوره ،
 هیچ فسادى لازم نمى آید ، بلکه قطعاً وحتماً صحیح باشد ودر مدینه
 منوره اودیه عديده است ، چنانچه از ملاحظه «خلاصة الوفا» و امثال
 آن ظاهر مى شود وعلاوه براین وجود بطحا درمدینه منوره بتصريح تمام
 ثابت است .

سيد نورالدين سميهدى در كتاب «خلاصة الوفا بأخبار دارالمصطفى»
 در حرف الباء من الفصل الرابع في بقاعها وآطامها وبعض اعمالها
 واعراضها وجبالها ، گفته :

[البطحاء يدفع فيها طرف اعظم الشامي ، ومادبر من الصالحين ، وتدفع
هي من بين الجبلين في العقيق] - انتهى .

از این عبارت ثابت است که بطحاء در مدینه منوره موجود معروف
است و از عبارت « قاموس » و « مغرب » ثابت شد که بطحا و « أبطح »
يك معنى است ، و از دیگر عبارات هم ثابت است که بطحا بمعنی « أبطح »
است .

ابوعمر و عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب النحوى المالکى در
« شافیه » در بحث جمع گفته :
[والصفة نحو عطشى على عطاش ، ونحو حرما على حرامى ، ونحو بطحاء
على بطاح] .

واحمد بن الحسن الجاربردى در « شرح شافیه » گفته :
[ثم ذكر المحلود كبطحاء وهي مسيل واسع فيه دقاق الحصى ومنه
بطحاء مكة] .

وسيوطى در « شرح شواهد مغنى » در شرح شعر فرزدق :
تنح عن البطحاء ان قديمها لنا والجبال الراسيات القوارع
گفته : [والبطحاء : الموضع الواسع ، وأراد بها بطحاء مكة] .
پس اطلاق « أبطح » بر بطحاء مدینه ، حسب این افادات بلا ريب

(۱) اعظم (بضم الظاء) جمع عظم : جبل كبير .

(۲) صالح : جبل معروف على سبعة أميال من المدينة ويقال فيه : الصالحان
بالنشية .

(۳) وفاء الوفا بأخبار دارالمصطفى : ۱۱۴۸

وتشکیک وبغیر مزاحمت وسواس رکیک، سائغ وجائز باشد ولله الحمد
على ذلك حمداً جميلاً .

ونیز سید سمهودی در « خلاصة الوفا » بعد نقل قولی از ابو عبیده در
بیان حال عقیق ، گفته :

[وقال غيره : أعلى أودية العقيق النقيع ، وصدور العقيق ما وقع في النقيع
من قدس ، وما اقبل من الحرة ونقل ابن شبه : أن سيل العقيق يأتي في موضع
يقال له : بطاويح ، فيصب ذلك في النقيع على أربعة برد من المدينة في يمانيتها ^(۱)]
از این عبارت ظاهر است که صدور عقیق را بطاویح میگویند وعلاوه
بر این همه ، بحمد الله وحسن توفیقه ، بالخصوص وجود « أبطح » هم
در مدینه منوره ثابت است .

حسین بن معین الدین میبذی در « فواتح » گفته :

تعبیر خرقیره ولید بن مغیره :
يهددني بالعظيم الوليد
فقلت أنا ابن أبي طالب
أنا ابن المبجل بالابطحيين
وبالبيت من سلفي غالب
فلا تحسبني أخاف الوليد
ولا انسى منه بالهائب

تهدید : بیم کردن ، وعظمت : بزرگ شدن ، ولید : پسر مغیره بن
عبدالله بن عمرو بن مخزوم بن یقطه بن مره بن کعب بن لوی بن غالب
وهر دو از مشرکان مکه بودند . ولید تهدید حضرت مرتضی کرم الله
وجهه میکرد ، مرتضی بسا او درشتی نمود ، و او از آن صورت شکوه
داشت ، و ابوطالب گفت : ما أنا بدون المغیره ولا علي بدون الوليد ، فلم
يتوعده ، پس مرتضی کرم الله وجهه این قطعه را بنظم فرمود . و ولید

در سال هجرت در مکه بمرد شعبی گردید . ولید در وقت مرگت جزع کرد ، ابو جهل گفت : این جزع از چیست ؟ ، گفت : والله نه از مرگ میترسم ، ولیکن بیم از آن دارم که دین ایی کبشه در مکه ظاهر شود ، ابوسفیان گفت : مترس ، عهده بر من که دین او ظاهر نشود .

ووجه اطلاق ایی کبشه بر حضرت رسالت ﷺ آنست که آمنه مادر آنحضرت دختر وهب بن عبد مناف بود ، و مادر وهب ، صمره بنت جحر بن غالب ، و کنیت وجر : ابو کبشه . و او در بت پرستی مخالفت قریش کردی ، و کوکب شعرای هیوق ، که مشهور است بشامی ، پرستیدی ، و چون حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم هم در بت پرستی قریش ، مخالفت قریش فرمود ، او را ابو کبشه می گفتند ، و غرض از کریمه ﷺ آنه هورب الشعری ﷺ (۱) آنست که مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم اگر چه موافق ایی کبشه است در نفی بتان ، اما مخالف او است در اعتقاد ربوبیت شعری .

و تبجیل : بزرگ : داشتن ، و ابطح : خانه فراخ که در او سنک ریزه بود و مراد از ابطحین رودخانه مکه و رودخانه مدینه که آنرا وادی العقیق گویند ...] - الی أن قال :

میفرماید : بیم می کنند مرا بیلای عظیم ولید ، پس گفتم : من پسرای طالبم ، من پسر بزرگ داشته ام بدو رودخانه مکه و مدینه و بخانه کعبه ، از پدران من است غالب ، میپندار مرا که میترسم از ولید ، و میپندار که من از او ترسیده ام [(۲) - انتهى .

(۱) النجم : ۴۹ .

(۲) فوائح للمیزدی : ۱۹۷ .

از این عبارت بکمال صراحت و ظهور واضح است که در مدینه منوره هم «أبطح» موجود است که آن وادی حقیق است و مراد جناب امیر المؤمنین علیه السلام از أبطحین ، أبطح مکه و أبطح مدینه است .
و اعجابه که ابن تیمیه با اینهمه جلال و عظمت و تحقیق و تدقیق و مهارت و حذاقت که معتقدینش ادعای آن دارند ، بسبب غلبه تعصب چنان بیخود گردیده که «أبطح مکه منحصراً دانسته و چنان پنداشته که در مدینه منوره «أبطح» وجودی ندارد ، و به این خوش فهمی تکذیب روایت صحیحیه که ائمه و اساطین سنیہ نقل کرده اند ، خواسته !

جواب از شبهه دوم ابن تیمیه

و اما اعتراض ثانی که حاصلش این است که سوره ﴿سأل سائل﴾ مکیه است که بمکه قبل هجرت ، ده سال یا زیاده پیش از واقعه غدیر خم نازل شده ، پس چگونه نازل شده باشد بعد این ؟ پس و هن و رکاکت و بطلان و عدم تمامیت آن واضح تر است از آنکه بر آحاد طلبه علوم تفسیر مخفی تواند شد ، چه جا علما و فضلا ، چه جا چنین شیخ الاسلام و مقتدای اعلام ! لیکن همانا هوی و حب مذهب آباء دیده اورا از ادراک حق باز داشته که امور واضح را هم نمی بیند ، و به احتمالات صحیحیه التفات نسکرده ، بتوهمات واهیہ تکذیب روایات ثابته جا بجا میخواهد .

بالجمله ائمه سنیہ جاها احتمال تعدد نزول آیات برای رفع اشکالات و اعضالات ذکر میکنند ، و افاده مینمایند که بسیاری از آیات است که مکرر نازل شده ، پس اگر این آیت نیز مکرراً نازل شده باشد ، کدام

مانع برای تکرار نزول است؟

علامه جلال الدین سیوطی در کتاب «الاتقان فی علوم القرآن» گفته:
[النوع الحادی عشر ما تكرر نزوله صرح جماعة من المتقدمين والمتأخرين
بأن من القرآن ما تكرر نزوله .

قال ابن الحصار^(۱) : قد يتكرر نزول الآية تذكيراً وموعظة ، وذكر من ذلك
خواتيم سورة النحل ، واول سورة الروم ، وذكر ابن كثير منه آية الروح ، وذكر
قوم منه الفاتحة ، وذكر بعضهم منه قوله ﴿ما كان للنبي والذين آمنوا﴾^(۲) الآية .
وقال الزركشى في «البرهان» : قد ينزل الشيء مرتين تعظيماً لشأنه وتذكيراً
هند حدوث سببه خوف نسيانه ، ثم ذكر منه آية الروح ، وقوله : ﴿اقم الصلاة
طرفي النهار﴾^(۳) - الآية ، قال : فإن سورة الاسراء وهود مكيتان ، وسبب
نزولهما يدل على انهما نزلتا بالمدينة ، ولهذا أشكل ذلك على بعضهم ولاشك
لأنها نزلت مرة بعد مرة .

قال : وكذلك ماورد في سورة الاخلاص من انها جواب المشركين بمكة ،
وجواب لاهل الكتاب بالمدينة ، وكذلك قوله تعالى : ﴿ما كان للنبي والذين
آمنوا﴾ - الآية .

قال : والحكمة في هذا كله انه قد يحدث سبب من سؤال ، أو حادثة تقتضي
نزول آية ، وقد نزل ذلك مايتضمنها ، فيوحى الى النبي صلى الله عليه وسلم تلك

(۱) ابن الحصار؛ علي بن محمد الخزرجي الاشبيلي المتوفى سنة (۶۱۱) هـ .

(۲) التوبة : ۱۱۳ .

(۳) هود : ۱۱۴ .

الاية بعينها تذكيراً لهم بها وبأنها تتضمن هذه^(١).

تنبيهه : قد يجعل من ذلك الاحرف التي تقرأ على وجهين ، فأكثر ويدل له ما أخرجه مسلم من حديث ابي : « ان ربي ارسل الي ان اقرأ القرآن على حرف ، فرددت اليه ان هون على امتي ، فأرسل الي أن أقرأه على حرفين ، فرددت اليه ان هون على امتي ، فأرسل الي ان اقرأه على سبعة أحرف » .

فهذا الحديث يدل على ان القرآن لم ينزل من أول وهلة ، بل مرة بعد اخرى . وفي « جمال القراء » للسخاوي^(٢) بعد أن حكى القول بنزول الفاتحة مرتين : فان قيل : فمافائدة نزولها مرة ثانية ؟ ، قلت : يجوز أن يكون نزلت اول مرة على حرف واحد ، ونزلت في الثانية ببقية وجوهها ، نحو ملك وممالك ، والسرط والصرط ونحو ذلك - انتهى .

تنبيهه : انكر بعضهم كون شيء من القرآن تكرر نزوله ، كذا رأيت في كتاب « الكفيل بمعاني التنزيل » ودخله بأن تحصيل ما هو حاصل لافائدة فيه وهو مردود بما تقدم من فوائده .

وبأنه يلزم منه أن يكون كلما نزل بمكة نزل بالمدينة مرة اخرى ، فان جبرئيل عليه السلام كان يعارضه القرآن كل سنة ، ورد بمنع الملازمة .

وبأنه لا معنى للانزال ، الا ان جبرئيل كان ينزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم بقرآن لم يكن نزل به من قبل فيقرئه اياه ، ورد بمنع اشتراط قوله : « لم

(١) البرهان للزركشي ج ١/ ٢٩ .

(٢) السخاوي : أبو الحسن علي بن محمد المتوفى سنة (٦٤٣) هـ .

(٣) « الكفيل بمعاني التنزيل » : تفسير ضخيم في (٢٣) مجلدة كبيرة للعماد

الكندي قاضي اسكندرية توفي سنة (٧٢٠) هـ .

یکن نزل به من قبل» [۱].

از این عبارت ثابت است که بتصریح جماعتی از متقدمین و متأخرین بعض قرآن شریف مکرر نازل شده ، و این حصار گفته است که گاهی متکرر میشود نزول آیه بسبب تذکیر و موعظت ، و خواتیم سورة نحل و اول سورة روم از این جمله است ، و این کثیر از جمله متکرر النزول آیه روح را ذکر کرده ، و قومی سورة فاتحه را از جمله متکرر النزول ذکر کرده اند ، و بعضی آیه : ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ﴾ - الایة ، نیز از این جمله ذکر کرده اند .

وزرکشی ارشاد نموده که گاهی نازل می شود چیزی دو دفعه برای تعظیم شأن آن و تذکیر آن نزدیک حدیث سبب آن بخوف نسیان آن ، و ذکر کرده از این جمله آیه روح را ، و قوله تعالی : « أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ » [۲] الایة ، و در استدلال بر تکرر نزول این آیه گفته که سورة اسرا ئیل و هود مکی هستند ، و سبب نزول این هر دو آیه دلالت میکند بر آنکه این هر دو آیه نازل شدند بمدینه .

و سورة اخلاص هم حسب افاده زرکشی مکرر نازل شده ، زیرا که وارد شده که آن سورة جواب مشرکین در مکه معظمه بوده ، و نیز وارد شده که جواب اهل کتاب است در مدینه منوره .

پس تعدد نزول ثابت گردید ، و آیه « مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا » [۳] - الایة ، نیز مکرر نازل شده ، و حکمت در تکرر نزول آن است که گاهی

(۱) الاتقان فی علوم القرآن ج ۱ / ۱۳۰ - ۱۳۱ .

(۲) هود : ۱۱۴ .

(۳) التوبة : ۱۱۳ .

حادث می شود سببی از سؤال یا حادثه که مقتضی نزول آیه باشد و متضمن آن آیه قبل از این نازل شده ، پس وحی کرده می شود بسوی جناب رسالت مآب ﷺ این آیه بعینها ، تا تذکیر مردم باین آیه متحقق گردد ، و ثابت شود که این آیه متضمن این سؤال یا این حادثه هم است .

و نیز سیوطی در « اتقان » قبل از این بمقام ذکر تعدد اسباب ، گفته :

[الحال السادس ان لا يمكن ذلك ، فيحمل على تعدد النزول وتكرره ، مثاله ما أخرجه الشيخان ، عن المسيب ، قال : لما حضر أبا طالب الوفاة ، دخل عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وعند رأسه أبو جهل ، وعبد الله بن أمية ، فقال : أي عم قل : لا إله إلا الله أحاج لك بها عند الله ، فقال أبو جهل وعبد الله : يا أبا طالب أترغب عن ملة عبد المطلب ، فلم يزلوا يكلمانه ، حتى قال : هو على ملة عبد المطلب ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : لا تستغفرون لك ما لم أنه عنه ، فنزلت : ﴿ ما كان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين ﴾ (١) - الآية .

(١) التوبة : ١١٣ .

لا يخفى على المتأمل أن نزول سورة البرائة التي تضمنت الآية الكريمة آخر ما نزل من القرآن ، وهي التي بعثها رسول الله ﷺ أبا بكر لينالوها على أهل مكة ثم استرجعه بوحى من الله سبحانه ، وقبض لها مولانا أمير المؤمنين عليه السلام فقال : لا يبلغها هنى إلا أنا أو رجل مني .

وقد جاءت في صحيحة من عدة طرق أن آية الاستغفار نزلت بعد ما أقبل النبي ﷺ من غزوة تبوك وكانت في سنة تسع فاین من هذه كلها نزولها عند وفاة أبي طالب أو بعدها بأيام ، وأنى يصح ما جاء به البخاري ومن يشاكله في رواية البواطيل .

ومن أراد وضوح هذه الفرية تفصيلا فليرجع الى « الغدير » ج ٨/ ٨-٩-١٦ .

واخرج الترمذی وحسنہ عن علی (رض) قال: سمعت رجلاً یستغفر لابوہ
 وهما مشرکان ، فقلت : أتستغفر لابویک وهما مشرکان ؟ فقال : استغفر ابراهیم عليه السلام
 لابیہ وهو مشرک ، فذکرت ذلک ارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ، فنزلت .
 واخرج الحاكم وغيره ، عن ابن مسعود (رض) قال : خرج النبی صلی اللہ
 علیہ وسلم يوماً الى المقابر ، فجلس الى قبر منها ، فواجه طویلاً ، ثم بکی ، فقال :
 ان القبر الذي جلست عنده قبر امی وانی استأذنت ربی فی الدعاء لها ، فلم یأذن
 لی ، فأنزل اللہ علی ﷺ وماکان النبی والذین آمنوا ان یستغفروا للمشرکین ﴿۱﴾ ،
 فجمع بین هذه الاحادیث بتعدد النزول .

ومن امثاله أيضاً ما أخرجه البيهقي والبخاري ، عن أبي هريرة (رض) ان النبي
 صلی اللہ علیہ وسلم وقف علی حمزة حین استشهد ، وقدمثل به ، فقال : «لامثلن
 بسبعین منهم مکانک» ، فنزل جبرئیل والنبی صلی اللہ علیہ وسلم واقف بخواتیم
 سورة النحل : ﴿وان عاقبتهم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به﴾ ﴿۲﴾ - الى آخر السورة
 واخرج الترمذی والحاكم ، عن أمی بن كعب قال : لماکان يوم أحد اصیب
 من الانصار أربعة وستون ومن المهاجرين ستة منهم حمزة (رض) ، فمثلوا بهم ،
 فقالت الانصار : لئن أصبنا منهم يوماً مثل هذا ل نرمین علیهم ، فلماکان يوم فتح
 مكة أنزل اللہ : ﴿وان عاقبتهم﴾ - الآية ، فظاہره تأخیر نزولها الى الفتح ، وفي
 الحديث الذي قبله نزولها بأحد .

قال ابن الحصار : ويجمع بأنها نزلت أولاً بمكة قبل الهجرة مع السورة ،
 لأنها مكية ، ثم ثانياً بأحد ، ثم ثالثاً يوم الفتح تذكيراً من اللہ تعالى لعباده ،

(۱) التوبة : ۱۱۳ .

(۲) النحل : ۱۲۶ .

وجعل ابن كثير من هذا القسم آية الروح^(۱) - انتهى .

از این عبارت واضح است که چون در شأن نزول آیه ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ﴾ - الایة ، روایات متعدده وارد شده ، که از بعض آن (معاذ الله) نزول آن درباره استغفار آنحضرت برای حضرت ابی طالب ظاهر می شود ، و از بعض آن نزول آن در قصه استغفار مردی برای پدر و مادر خود که هر دو مشرک بودند ، و جناب امیر المؤمنین عليه السلام به او ارشاد کرده که آیا استغفار میکنی برای ابوین خود ، حال آنکه هر دو مشرکند ؟ و از بعض آن نزول این آیه (پناه بخدا) در شأن دعاء جناب رسالتآب صلی الله علیه وسلم برای مادر مکرمه خود ثابت می شود ، لهذا جمع کرده شد در میان این احادیث بتعدد نزول . یعنی حضرات سنیة قائل شدند بآنکه این آیه سه دفعه نازل شده ، هم در باب استغفار آنحضرت برای ابی طالب ، و هم در باب استغفار آنحضرت برای مادر مکرمه خود ، و هم در باره مردی که استغفار برای ابوین مشرکین خود نموده .

لیکن حیرت است که بخاطر دقت تأثر این حضرات ، بطلان این جمع حسب همین روایات نرسید ! ، زیرا که هر گاه بنابر این جمع ، این آیت هم در استغفار جناب رسالتآب عليه السلام برای حضرات ابی طالب نازل شد ، و هم برای استغفار آنحضرت برای مادر مکرمه خود ، پس لازم آید که آنحضرت (معاذ الله) بعد نزول نهی از استغفار برای مشرکین جسارت بر امر نهی عه نموده !

و از روایت ترمذی ظاهر می شود که شناعة این استغفار ظاهر بود که جناب امیر المؤمنین عليه السلام بسبب آن انکار بر بعض آحاد ناس فرمود ، پس چگونه ارتکاب آن از اشرف ناس تصور توان کرد ؟

از این عبارت ظاهر است که چون از بعضی روایات نزول خوانیم
سوره نحل در احد ثابت می شود ، و از بعضی آن نزول آن روز فتح
مکه ظاهر می شود ، لهذا جمع کرده شده در آن باینکه اولاً این خوانیم
بمکه قبل هجرت نازل شد ، زیرا که این سوره مکیه است ، و بعد از آن
نازل شد باحد ، و بعد از آن نازل شد در فتح مکه ، پس نزول خوانیم
سوره نحل سه دفعه ثابت گردید .

بالجمله از این افادات واضح می شود که حضرات اهل سنت روایات
مختلفه را در شأن نزول آیات عدیده ، بحمل آن بر تعدد نزول جمع
کرده ، سلب عیب و عسار و خزی و شمار کذب و افترا از روات خود
کرده اند ، تا آنکه در بعضی آیات قائل بنزول آن سه دفعه گردیده ،
و ثبوت تقدیم نزول آیه را مانع از قبول روایات دیگر که از آن تأخر
نزول ثابت شود نگردانیده ، پس همچنین روایت سفیان بن عیینة هم
محمول بر تعدد نزول ، و مقبول علمای فحول خواهد گردید ، و تقدم
نزول آیه ﴿سأل سائل بعذاب واقع﴾ بر غدیر خم مانع از نزول آن
در این روز نخواهد شد ، و در حقیقت ابن تیمیه که متشبث به این وهم
سخیف و اعتراض فاسد و ایراد باطل گردیده ، کمال بعد خود از تحقیقات
ائمة محققین خود ظاهر ساخته ، و روایات مشایخ و اساطین مذهب خود
را به وادی کذب و بهتان و افترا و افتعال انداخته .

و عجیب تر از این است استدلال ابن تیمیه بر کذب این روایت صحیحیه
بتقدم نزول آیه ﴿واذ قالوا اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك﴾ که
آنها بتکرار بی لطف بیان نموده ، چه در این روایت اصلاً نزول این آیه
در این واقعه مذکور نیست ، پس تقدم نزول آنها باتکذیب این روایت

و ابطال آن چه ارتباط و کدام مناسبت است ؟ و همانا ابن تیمیه بسبب غلیان مواد عصبیت و اعوجاج ، و کمال انهماک در عناد و اجاج ، بی خود و بی حواس گردیده ، تفوه بما جری علی لسانه من دون امعان فیه آغاز ساخته ، و هرگز خیال نکرده که آنرا با مطلوبش کدام مناسبت است ؟ و اعجابه که بچنین مهملات و خرافات ائمه سنیہ بمقابله اهل حق می نازند و آنرا مقابل دلائل صحیحہ و براهین واقعیه می سازند .

بالجمله در این روایت همین قدر مذکور است که حارث بعد شنیدن ارشاد باسداد جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم : « والذی لا اله الا هو ، انه من الله تعالى » بخطاب منتقم حقیقی گفت : اللهم ان کان ما یقوله محمد حقاً ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو اثنتنا بعذاب أليم ! پس حارث عنید بتقلید کفار دیگر که کلمه اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک ، فأمطر علينا حجارة من السماء ، أو اثنتنا بعذاب أليم گفته بودند مثل آن بر زبان آورده ، و این معنی هرگز مستلزم آن نیست که آیه ﴿واذ قالوا اللهم ان کان هذا هو الحق﴾ در این واقعه نازل شده باشد و این امر نهایت ظاهر و واضح است که ادانی ناس هم می فهمند ، چه جا علماء محققین ، ولكن حب الشیء یعمی و یصم .

و اگر بالفرض در این روایت نزول آیه : ﴿واذ قالوا اللهم ان کان هذا هو الحق﴾ الایة ، در این واقعه مذکور می بود ، باز هم جز مجرد استبعاد واهی و استغراب بسی محل در دست ابن تیمیه و اخوان او نمی ماند ، و هرگز این معنی دلالت بر کذب روایت نمی کرد ، چه جواز بلکه وقوع تکرر نزول آیات بتصریحات ائمه سنیہ ثابت است ، پس تقدم نزول این آیه بر این واقعه بهیچ وجه دلالت بر کذب روایت نکند ، کما دریت

آنفاً بالتفصیل ، والا لازم آید کذب بسیاری از روایات ائمه سنیہ ، و اشکالات عویصه و اعضالات قویه در اخبار شأن نزول آیات عدیده بر پا شود که حضرات سنیہ در حل آن عاجز و حیران و درمانده و پربشان بمانند ، و تفصیلی از آن الی آخر الدهر ممکن نشود .

اما اعتراض ابن تیمیه بر این روایت ، باینکه حق تعالی براهل مکه عذاب نازل نکرده ، بسبب بودن جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم در ایشان ، باوصفی که ایشان سؤال عذاب کردند و گفتند : ﴿اللهم ان كان هذا هو الحق﴾ الآية :

پس جوابش آن است که مراد از آیه : ﴿و ما كان الله ليعذبهم وأنت فيهم﴾^(۱) نفی تعذیب علی الاطلاق نیست ، زیرا که بدلالات قرآن و حدیث وقوع تعذیب ثابت شده ، حق تعالی بعد همین آیه فرموده : ﴿وما لهم الا يعذبهم الله وهم يصدون عن المسجد الحرام﴾ ، ﴿وما كان عملناهم عند البيت الامكاہ و تصدیه فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون﴾^(۲) این آیه که متصل آیه : ﴿و ما كان الله ليعذبهم﴾ الآية است ، دلالت واضحه دارد بر تعذیب كفار .

پس اگر در آیه اول نفی تعذیب مطلق مراد می بود ، مناقضت لازم آید . و دلالت آیه : ﴿وما لهم الا يعذبهم﴾ - الخ - بر تعذیب ، از تفاسیر اساطین سنیہ هم ظاهر است . قال الرازی فی تفسیره :

[ثم قال تعالى : ﴿وما لهم الا يعذبهم الله﴾ واعلم انه تعالى بين في الآية الاولى انه لا يعذبهم مادام الرسول فيهم . و ذكر في هذه الآية انه يعذبهم و كان المعنى

(۱) الانفال : ۳۳ .

(۲) الانفال : ۳۴ - ۳۵ .

انه يعذبهم اذا خرج الرسول من بينهم .

ثم اختلفوا في هذا العذاب : فقال بعضهم : لحقهم هذا العذاب المتوعد به يوم بدر ، وقيل : بل يوم فتح مكة [(۱)] .

این عبارت دلالت واضحه دارد بر آنکه مراد از آیه : ﴿ وما كان الله ليعذبهم ﴾ نفی تعذیب ایشان تا موجود بودن جناب رسالتآب صلی الله علیه وآله وسلم در ایشان بود و آیه : ﴿ وما لهم الا يعذبهم الله ﴾ دلالت بر تعذیب ایشان دارد ، و مراد از آن تعذیب ایشان بعد بیرون شدن جناب رسالتآب ﷺ از ایشان است .

پس به آیه « وما كان الله ليعذبهم » نفی جواز تعذیب حارث ، که بعد بیرون شدن آنحضرت از کفار مکه بوده ، ثابت نتوان کرد ، که جواز آن بآیه « وما لهم الا يعذبهم الله » - الایة - ثابت شده .

و اما آیه ﴿ وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون ﴾ : پس اصلاً مناسبتی بنفی تعذیب حارث ندارد ، زیرا که استغفار در حارث مفقود بود ، پس تعذیبش جائز گردد ، و در تفسیر این آیه اقوال عدیده است ، و بنا بر همه اشکالی در تعذیب حارث لازم نمی آید .

فخر رازی در « تفسیر کبیر » گفته : [قواه تعالی : ﴿ وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون ﴾ وفي تفسیره وجوه :

الاول : وما كان الله معذب هؤلاء الكفار وفيهم مؤمنون يستغفرون ، فاللفظ وان كان عاماً إلا ان المراد بعضهم ، كما يقال : قتل أهل المحلة رجلاً ، وأقدم أهل البلدة الفلانية على الفساد ، والمراد بعضهم .

الثاني : وما كان الله معذب هؤلاء الكفار ، وفي علم الله انه يكون لهم اولاد

یؤمنون بالله ويستغفرونه ، فوصفوا بصفة أولادهم وذرائعهم .

الثالث : قال قتادة والسدي : ﴿ وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون ﴾ ،
 أى لو استغفروا لم يعذبوا ، فكان المطلوب من ذكر هذا الكلام استدعاء الاستغفار
 منهم ، أى لو اشتغلوا بالاستغفار لما عذبهم الله ، ولهذا ذهب بعضهم الى ان الاستغفار
 ههنا بمعنى الاسلام ، والمعنى : انه كان معهم قوم كان في علم الله ان يسلموا منهم
 أبوسفیان بن حرب ، وأبوسفیان بن الحارث بن عبدالمطلب ، والحارث ^(۱) بن
 هشام ، وحکیم ^(۲) بن حزام ، وعدد كثير ، والمعنى ﴿ وما كان الله معذبهم ﴾
 مع أن في علم الله سبحانه ان فيهم من يؤل أمره الى الايمان ^(۳) .

از این عبارت ظاهر است که بنابر تفسیر ثانی : مانع از تعذیب کفار
 علم حق تعالی بحصول اولاد مؤمنین از ایشان بود ، و بنابر تفسیر ثالث :
 علم او تعالی به اسلام بعض ایشان ، و چون این هر دو وجه در حارث
 مفقود بوده ، تعذیب او جائز گردید ، یعنی حق تعالی دانسته که از
 او مؤمنی متولد نخواهد شد ، و نه خود او ایمان خواهد آورد ، پس
 حق تعالی او را هلاک ساخت .

و نیز بنابر تفسیر اول : مراد از آیه : ﴿ وما كان الله معذبهم وهم
 يستغفرون ﴾ عدم تعذیب مؤمنانی هست که در ایشان بودند و استغفار
 میکردند ، پس لفظ اگرچه عام است ، لیکن مراد از آن خاص است ،
 و بنابر این هم اشکال بر تعذیب حارث ، که ایمان و استغفار نداشت
 و کفر خود ظاهر ساخت ، لازم نیاید .

(۱) الحارث بن هشام ، بن المغيرة المخزومي مات بالمطاعون سنة (۱۸) .

(۲) حکیم بن حزام : بن خويلد المدني المتوفى سنة (۵۴) هـ .

(۳) تفسیر الفخر الرازي ج ۱۵/ ۱۵۸ .

اما گمان ابن تیمیه که اگر تعذیب حارث واقع می شد ، آیتی می بود
از جنس آیه اصحاب فیل ، و بسبب وفور همم و دواعی بر نقل چنین امر ،
میبایست که آنرا مردم بسیار نقل میکردند :

پس مخدوش است باینکه تمثیل تعذیب حارث بتعذیب اصحاب فیل
محض تخذیع و تسویل است ، چه تعذیب جماعه کثیر را که باهتمام تمام
برای تخریب کعبه معظمه ، و محاربه و مقاتله خدمه آن آمده بودند ، بر
تعذیب يك کس قیاس نتوان کرد ، که بلاشبهه امر اول از آن قبیل است
که بسبب توفیر دواعی مشهور و متواتر می شود ، بخلاف تعذیب شخص
واحد که توفیر دواعی در نقل آن ممنوع است ، والا لازم آید بطلان
جمع معجزات جناب سرور کائنات صلی الله علیه و آله که بعد تواتر نرسیده .
و نیز در نقل تعذیب حارث دواعی اخفاء بسبب تعصب مذهب موجود
است ، بخلاف تعذیب اصحاب فیل ، فارتج باب القال والقلیل .

و ادعای ابن تیمیه منکر بودن اسناد این روایت ادعای منکر است ،
چه دانستی که این روایت را ابن عیینة باسناد پدر خود از ائمه طاهرين
نقل کرده .

و اما تعلیل ابن تیمیه بطلان این روایت را باینکه از این روایت ، اسلام
حارث ثابت میشود که او بقبول مبانی خمسہ اعتراف کرده ، و معلوم است
بالضرورة که کسی از مسلمین را در عهد جناب رسالت صلی الله علیه و آله عذاب
نزول حجاره نرسیده ، پس از عجائب تعلیلات و طرائف خزعلات است
زیرا که .

اولا از این روایت چنانچه اعتراف حارث بقبول مبانی خمسہ ثابت
می شود ، همچنین کفر و ارتداد او هم ظاهر است ، که ابا از قبول حکم

جناب رسالت‌مآب ﷺ درباره جناب امیرالمؤمنین عليه السلام نموده و تصدیق آن حضرت نسکرده ، کلمه اللهم ان کان ما یقوله محمد حقاً بر زبان آورده .

وثانیاً فرض کردیم که او مسلم بود ، لیکن ادعای ضرورت عدم نزول عذاب حجاره بر احدی از مسلمین بمعنی که شامل همچو کسی باشد ممنوع و مدفوع است ، و المدعی مکابر مطالب بالدلیل ، و لیس الیه من سبیل .

و خاتمه مهملات و آخر خرافات ابن تیمیه استدلال او است بر کذب این روایت بعدم ذکر حارث بن نعمان در صحابه ، با وصف آنکه اسلام حارث بزعم او از این روایت ثابت شده ، و این خطبی است نهایت قبیح ، و توهمی است بغایت فزیح !

چه‌اولا هر گاه حسب این روایت حارث از قبول امر جناب رسالت‌مآب صلی الله علیه و آله وسلم سرتافته ، و در حقیقت انکار صدق آنحضرت نموده ، و کلمه اللهم ان کان ما یقوله محمد حقاً بر زبان آورده ، او کافر گردید ، و او را از اسلام بهره نماند ، پس ثبوت اسلام ظاهری او در سابق بکار نمی‌آید ، و آن موجب دخول او در صحابه نمی‌گردد ، زیرا که مراد از صحابی کسی است که موت او بر اسلام واقع شده باشد ، و مرتدین و کافرین داخل صحابه نیستند ، پس رجای ذکر چنین کافر مرتد در صحابه از عجائب توهمات فزیه است ، و ظاهراً حضرت ابن تیمیه با این همه امامت و جلالت و شیخوخیت اسلام ، معنای صحابی هم ندانسته که از علمای اسلام امید ذکر چنین کافر مرتد در زمره صحابه کرام دارد !

وثانیاً فرض کردیم که این حارث حسب زعم ابن تیمیه بی دین و از

جمله کفار و مرتدین نبود ، و ابا از قبول امر جناب رسالت مآب ﷺ و تشکیک در صدق آنحضرت و طلب عذاب بر خود در صورت صدق آنجناب (معاذ الله) ، موجب خروج از اسلام و صحابیت نمی گردد ، و چنان چنین نباشد ؟ ، حال آنکه اکابر صحابه سنیه باین بلامبتلا بودند ، یعنی باوصف معاندت دین و عدم تصدیق واقعی نزد اینها از صحابه ، بلکه أجله صحابه وائمه خلائی معدودند ، و مبارك باد سنیه را این صحابیت که مانع از گفتن : اللهم ان كان - الخ - در مقام ابا از قبول حکم نبوی نگردد ، بلکه مجامع بآن شود !

پس گوئیم : مصنفین کتب صحابه حصر جمیع صحابه نکرده اند .
 علامه ابن حجر عسقلانی در کتاب «الاصابه بتمییز الصحابه» که بمدد آسمانی نسخه کامله اش این بادیه پیمای هیچمدانسی را بدست آمده ، می فرماید : مرکز تحقیق کتب پیر علوم اسلامی

أما بعد : فان من أشرف العلوم الدينية علم الحديث النبوي ، ومن أجل معارفه تمییز اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ممن خلف بعدهم ، وقد جمع في ذلك جمع من الحفاظ تصانيف بحسب ما وصل اليه اطلاع كل منهم . فأول من عرفته صنف في ذلك أبو عبد الله البخاري ، أفرد في ذلك تصنيفاً ينقل منه أبو القاسم البغوي وغيره ، وجمع أسماء الصحابة مضمومة الى من بعدهم جماعة من طبقة مشايخه ، كخليفة بن خياط ، ومحمد بن سعد ، ومن قرأه ، كيعقوب بن سفيان ، وأبي بكر بن أبي خيثمة .

وصنف في ذلك جمع بعدهم ، كابن القاسم البغوي ، وأبي بكر بن أبي داود ، وعبدان ، ومن قبلهم بقليل ، كمطين ، ثم كابي علي بن سكين ، وأبي حفص ابن شاهين ، وأبي منصور الماوردي ، وأبي حاتم بن حبان ، وكالطبراني ضمن

معجمه الكبير ، ثم كابي عبدالله بن منده ، وأبي نعيم ، ثم كابي عمر بن عبدالبر
وسمى كتابه «الاستيعاب» لظنه أنه استوعب ما في كتب من قبله ، ومع ذلك ففاته
شيء كثير ، فذيل عليه أبو بكر بن فتحون ذيلاً حافلاً ، وذيل عليه جماعة في
تصانيف لطيفة ، وذيل أبو موسى المدني هالي بن منده ذيلاً كبيراً .

وفي أعصار هولاء خلائق يتعسر حصرهم ممن صنف في ذلك أيضاً إلى أن
كان في أوائل القرن السابع ، فجمع عز الدين ابن الأثير كتاباً حافلاً سماه «أسد
الغابة» جمع فيه كثيراً من النصانيف المتقدمة ، لأنه تبع من قبله فخط من ليس
صحابياً بهم ، وأغفل كثيراً من التنبيه على كثير من الأوهام الواقعة في كتبهم ، ثم
جرد الأسماء التي في كتابه مع زبادات عليها الحافظ أبو عبدالله الذهبي ، وأعلم
لمن ذكر غلطاً ولمن لائصح صحبته ، ولم يستوعب ذلك ولاقارب ، وقد وقع
لي بالتبع كثير من الأسماء التي ليست في كتابه ولا أصله على شرطهما ، فجمعت
كتاباً كبيراً في ذلك ميزت فيه الصحابة من غيرهم ، ومع ذلك فلم يحصل لنا من
ذلك جميعاً الوقوف على العشر من أسامي الصحابة بالنسبة إلى ما جاء عن أبي
زرعة الرازي ، قال : توفي النبي صلى الله عليه وسلم ومن رآه وسمع منه زيادة
على مائة ألف إنسان من رجل وامرأة ، كلهم قد روى عنه سماعاً ورؤية .

قال ابن فتحون في ذيل «الاستيعاب» بعد أن ذكر ذلك : أجاب أبو زرعة
بهذا سؤال من سأل عن الرواة خاصة ، فكيف بغيرهم ، ومع هذا فجميع من
في الاستيعاب ، يعني بمن ذكر فيه باسم أو كنية وهما ثلاثة آلاف وخمسمائة ،
وذكر أنه استدرك عليه على شرطه قريباً ممن ذكر .

قلت : وقرأت بخط الحافظ الذهبي من ظهر كتابه «التجريد» : لعل الجميع
ثمانية آلاف أن لم يزدوا ولم ينقصوا ، ثم رأيت بخطه أن جميع من في «أسد
الغابة» سبعة آلاف وخمسمائة وأربعة وخمسون نفساً ، ومما يؤيد قول أبي زرعة ما

ثبت في « الصحيحين » عن كعب بن مالك في قصة تبوك والناس كثير لا يحصيهم ديوان .

وثبت عن الثوري فيما أخرجه الخطيب بسنده الصحيح اليه قال : من قدم علياً على عثمان ، فقد أزرى على أثني عشر ألفاً مات رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض .

فقال النووي: ذلك بعد النبي صلى الله عليه وسلم بأثني عشر عاماً بعد أن مات في خلافة أبي بكر في الردة والفتوح الكثير وممن لم يضبط اسماءهم ، ثم مات في خلافة عمر في الفتوح وفي الطاعون العام وعمواس وغير ذلك من لا يحصى كثرة ، وسبب خفاء اسماءهم ان اكثرهم أعراب واكثرهم حضروا حجة الوداع والله أعلم .

وقد كثر سؤال جماعة من الاخوان في تبييضه ، فاستخرت الله تعالى في ذلك ورتبته على أربعة أقسام في كل حرف منه^(۱).

از اين عبارت ظاهر است كه باوصفي كه ابن حجر عسقلاني در جمع اسماء صحابه مبالغه واهتمام تمام نموده ، تا آنكه بسيارى از اسماء صحابه كه در « اسد الغابه » كه جامع بسيارى از تصانيف متقدمين است ، هم مذكور نبوده ذكر کرده ، وبا اين او را وقوف بر عشر اسامى صحابه حاصل نشده ، زيرا كسبه بتصريح أبي زرعة رازى كسانى كه جناب رسالتآب ﷺ را دیدند و از آن حضرت شنیدند ، زياده بر صد هزار انسان بودند از مرد وزن كه همه ایشان روايت كردند از آن حضرت ، سماها و رؤية .

واين كلام أبي زرعة رازى در باب روات صحابه است خاصة ، فكيف

بگیریم؟ ، پس صحابه غیر روات زیاده از ایشان هم باشد .
 و هر گاه کتاب « اسد الغابه » که جامع بسیاری از تصانیف متقدمین است ، و همچنین کتاب « الاصابه » ، که منتهای مساعی علمای سنی در جمع اسماء صحابه است ، حاوی جمیع صحابه نباشد ، پس از عدم ذکر حارث در کتب سابقه مثل تصانیف ابن منده ، و ابونعیم ، و حافظ ابوموسی ، و ابن عبدالبر ، که بسیاری از اسماء صحابه که در « اصابه » مذکور است ، نیز در آن مذکور نشده ، فکیف بغیرها؟ استدلال بر سلب صحابیت حارث نتوان کرد ، و بنابر مرسوم باطل ابن تیمیه لازم می آید که این همه صحابه ، که ابن حجر عسقلانی بفحص بالغ و تجسس تام اسماء شان پیدا کرده ، و در کتب سابقه مذکور نشده اند ، از صحابه نباشند ، و عدم ذکر شان دلالت کند بر آنکه برای این صحابه در هیچ روایتی از روایات (ولو کانت ضعیفه) ذکر نیامده و ایشان از صحابه نبودند .

بالجمله استدلال بعدم ذکر حارث در کتب صحابه ، بر عدم مذکور شدن حارث در روایتی از روایات ، و اگر چه آن روایت ضعیف هم باشد دلیل کمال اغفال و اهمال ، و برهان کمال اختلال حواس است .

سبحان الله ! ابن تیمیه بزعم آنسکه وهن و قصور در استدلالات اهل حق ، چها تشنیعات که بر نمی انگیزد ، و چها تطویلات که بکار نمیبرد ؟ و خود بچنین استدلال باطل و بی اصل ، که أصلاً بقانون هیچ علمی نمی ماند ، و مخالف تصریحات و افادات اکابر و أعظم علمای سنی ، و خلاف بداهت و صراحت است دست می اندازد !

دلیل هفتم

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت :

استشهاد جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بر حدیث غدیر

دلیل هفتم آنکه استشهاد جناب امیرالمؤمنین عليه السلام بر حدیث غدیر خم
دلیل واضح است بر آنکه این حدیث دلالت بر امامت آنجناب دارد ،
و این استشهاد را بسیاری از ائمه اعلام و محدثین فخام سنیه روایت
کرده اند مثل :

۱ - اسرائیل بن یونس بن اسحاق السیعی الهمدانی .

۲ - محمد بن جعفر الهذلی .

۳ - عبدالله بن نمیر أبو هاشم الخارفي الكوفي .

۴ - محمد بن عبدالله أبو احمد الزیبری الكوفي الحبال

۵ - یحیی بن آدم بن سلیمان القرشی الاموی

۶ - اسود بن عامر شاذان أبو عبدالرحمن الشامي

۷ - عبدالرزاق بن همام الصنعانی

۸ - حسین بن محمد بن بهرام التمیمی أبو احمد

۹ - عبیدالله بن عمر القواریری

۱۰ - احمد بن حنبل الشیبانی

- ١١ - محمد بن المثنى العنزى
- ١٢ - حسن بن علي بن عفان العامرى
- ١٣ - احمد بن عمرو بن أبي حاصم الشيباني
- ١٤ - عبدالله بن احمد بن حنبل
- ١٥ - علي بن محمد بن أبي المضا المصيصى
- ١٦ - احمد بن عمرو بن عبدالخالق البزار
- ١٧ - أبو عبدالرحمن شعيب النسائي
- ١٨ - أبو يعلى احمد بن على الموصلى
- ١٩ - أبو العباس احمد بن محمد بن سعيد بن عبدالرحمن الكوفى المعروف بابن عقده .
- ٢٠ - أبو بكر محمد بن عبدالله البزار الشافعى
- ٢١ - أبو القاسم سليمان بن احمد الطبرانى
- ٢٢ - عمر بن احمد بن عثمان البغدادى المعروف بابن شاهين
- ٢٣ - احمد بن على الخطيب البغدادى
- ٢٤ - أبو الحسن علي بن محمد الجلابى المعروف بابن المغازلى
- ٢٥ - علي بن حسن بن حسين الخلقى
- ٢٦ - احمد بن محمد العاصمى
- ٢٧ - موفق بن احمد المعروف بأخطب خوارزم
- ٢٨ - علي بن محمد بن محمد بن عبدالكريم الجزرى
- ٢٩ - محمد بن طلحه القرشى النخيبى
- ٣٠ - يوسف بن قزغلى سبط ابن الجوزى

- ۳۱ - محب الدين أحمد بن عبدالله الطبري
 ۳۲ - ابراهيم بن عبدالله الوصابي اليمني
 ۳۳ - اسمعيل بن عمر المعروف بابن كثير الدمشقي
 ۳۴ - أبو حفص عمر بن حسن المراغي
 ۳۵ - شمس الدين محمد بن محمد الجزري
 ۳۶ - نور الدين علي بن عبدالله السهودي
 ۳۷ - جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي
 ۳۸ - محمود بن محمد بن علي الشبخاني القادري
 ۳۹ - نور الدين علي بن ابراهيم بن احمد بن علي الحلبي الشافعي
 ۴۰ - شيخ احمد بن الفضل بن محمد با كثير المكي
 ۴۱ - ميرزا محمد بن معتمد خان بدخشاني
 ۴۲ - محمد صدر عالم كاپيتور علوم اسلامی
 ۴۳ - محمد بن اسمعيل بن صلاح الامير
 ۴۴ - مولوی ولی اللہ لکھنوی

و عبارات اکثر این حضرات سابقاً مذکور شد و بعض عبارات اینجا
 مذکور می شود :

« استشهاد أمير المؤمنين عليه السلام بر حدیث غدیر بروایت ابوبکر »

شافعی

ابوبکر محمد بن عبدالله البزار الشافعي در « فوائد » خود ، که نسخه
 آن منقول از خط خطیب بغدادی در خزانه حرم مکه معظمه موجود

است ، وبر اول آن اجازة يوسف^(۱) بن محمد بن مقلد الشافعی برای
أبي المظفر يحيى^(۲) بن محمد بن هبيرة ثبت است واز آن حقیق روایات
عديدة نقل کردم ، می فرماید :

[حدثنا محمد بن سليمان^(۳) بن الحارث ، ثنا عبيد الله^(۴) بن موسى ، ثنا أبو
اسرائيل الملائي^(۵) ، عن الحكم^(۶) ، عن أبي سليمان^(۷) المؤذن ، عن زيد بن
أرقم : ان علياً انشد الناس : « من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول :
« من كنت مولاه فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ، فقام ستة
هشر رجلا ، فشهدوا بذلك و كنت فيهم]^(۸).

وبعض فضائل ومناقب ومحاسن ومفاخر ابوبكر شافعی سابقاً شنیدی
بعض عبارات ائمة قوم مشتمل بر مدح و اطرای او اینجاءهم مسذکور
می شود : عبدالکریم سمعانی در « انساب » گفته :

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

(۱) يوسف بن محمد بن مقلد المعروف بابن الدوانقي المتوفي (۵۵۸).
(۲) ابن هبيرة : يحيى بن هبيرة بن محمد بن هبيرة الوزير العباسي توفي
ببغداد سنة (۵۶۰) هـ .

(۳) هو أبوبكر الباغندي محمد بن سليمان المتوفي (۲۸۳) .

(۴) عبيد الله بن موسى : العبسي الكوفي الحافظ المتوفي (۲۱۳) .

(۵) أبو اسرائيل الملائي : اسماعيل بن خليفة الكوفي المتوفي (۱۶۹) .

(۶) هو الحكم بن عتبة الكوفي الكندي المتوفي سنة (۱۱۴) هـ .

(۷) هو من كبار التابعين .

(۸) حكى الحديث عن الحافظ البزاز غير واحد: منهم ابن كثير في البداية

والنهاية ج ۳۴۶/۷ .

[أبو بكر محمد بن عبدالله بن ابراهيم بن عبدويه بن موسى بن بنان الجبالي الشافعي من اهل بغداد ، شيخ ثقة ، صدوق ، ثبت ، كثير الحديث ، حسن التصنيف في عصره ، أملى وحدث عن عامة شيوخ بغداد ، مثل : محمد ^(١) بن الجهم ، وأبي قلابة ^(٢) الرقاشي ، ومحمد بن ^(٣) شداد المسمعي ، ومحمد بن ^(٤) غالب بن حرب ، وعمته .

كتب عنه أبو الحسن علي بن عمر بن احمد الدارقطني ، وأبو عبدالله محمد ابن عبدالله الحافظ ، وأبو الحسن محمد بن احمد بن رزق البزار ، وأبو علي بن شاذان ^(٥) .

وآخر من روى عنه أبو طالب ^(٦) محمد بن محمد بن ابراهيم بن غيلان البزار كانت ولادته بجبل وسكن بغداد .
وجمع أبواباً وشيوخاً ، وكتب عنه قديماً وحديثاً .

قال بعض الناس : رأيت جزءاً فيه مجلس ، كتب عن ابن صاعد ^(٧) في سنة ثمانى عشرة وثلاثمائة ، وبعده مجلس كتب عن أبي بكر الشافعي في ذلك ، ولما منعت الديلم ببغداد الناس أن يذكروا فضائل الصحابة ، وكتبت سب السلف على المساجد ، كان أبو بكر الشافعي يعتمد في ذلك الوقت املاء الفضائل في

(١) هو محمد بن الجهم بن هارون السمدي المتوفى (٢٧٧) هـ .

(٢) أبو قلابة الرقاشي : عبد الملك بن محمد البصري المتوفى (٢٧٦) هـ .

(٣) محمد بن شداد المسمعي : أبو يعلى المتوفى سنة (٢٧٨) هـ .

(٤) هو أبو جعفر تمام الحافظ محمد بن غالب البصري المتوفى (٢٨٣) هـ .

(٥) أبو علي بن شاذان : الحسن بن أحمد البغدادي المتوفى (٤١٥) .

(٦) أبو طالب ابن غيلان الهمداني البزار البغدادي توفى سنة (٤٤٠) هـ .

(٧) ابن صاعد : يحيى بن محمد بن صاعد الحافظ البغدادي المتوفى (٣١٨) .

جامع المدينة ، وفي مسجده بباب الشام ، ويفعل ذلك حسبة ويعده قرية .
 وكان الدارقطني يقول : أبو بكر الشافعي ثقة ، مأمون ، ما كان في ذلك الزمان
 أوثق منه ، ما رأيت له الا اصولا صحيحة متقنة ، وقد ضبط سماعه فيها أحسن
 الضبط ولد في جمادى سنة ستين ومائتين ببجل ، ومات في ذي الحجة سنة أربع
 وخمسين وثلاثمائة ببغداد^(١) .

وعلامه ذهبى در «تذكرة الحفاظ» كفته :

[أبو بكر الشافعي ، الامام الحجة المفيد ، محدث العراق ، محمد بن عبدالله
 بن ابراهيم بن عبدويه البغدادي الشافعي البزاز ، مولده ببجل في سنة ستين
 ومائتين .

و اول سماعه سنة ست وسبعين ، فسمع من موسى^(٢) بن سهل الوشاء ، خاتمة
 أصحاب ابن عليه^(٣) ، ومحمد بن شداد المسمعي خاتمة اصحاب يحيى القطان ،
 وأبا قلابة الرقاشي ، ومحمد بن الفرج^(٤) الأزرق ، ومحمد بن الجهم السمرى ،
 وعبدالله بن روح المدائني^(٥) ، واسماعيل القاضي^(٦) ، وأبا بكر بن أبي الدنيا .
 ومن بعدهم فكثر وارتحل في الحديث الى الجزيرة والى مصر وغير ذلك

(١) أنساب السمعاني ج ٣/ ٣٨١ .

(٢) موسى بن سهل الوشاء بن كثير المتوفى ببغداد سنة (٢٧٨) .

(٣) ابن عليه اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم البصري المتوفى (١٩٣) .

(٤) محمد بن الفرج الأزرق المتوفى ببغداد سنة (٢٨٢) .

(٥) عبدالله بن روح أبو أحمد عبدوس المدائني المتوفى (٢٧٤) .

(٦) اسماعيل القاضي : بن اسحاق المالكي البصري المتوفى (٢٨٢) .

(٧) أبو بكر عبدالله بن محمد البغدادي المتوفى سنة (٢٨١) هـ .

حدث عنه الدارقطني ، وعمر بن شاهين ، وأبو علي بن شاذان ، وأحمد بن عبدالله بن المحاملي ، وعبد الملك بن بشران ، وأبو طالب بن غيلان ، ونخاق كثير .

قال الخطيب : كان ثقة ، ثبتاً ، حسن التصانيف ، جمع أبواباً وشيوخاً .
حدثني ابن مخلد : أنه رأى مجلساً قد كتب عن الشافعي في حبة ابن صاعد .

وقال حمزة السهمي^(١) : سئل الدارقطني عن أبي بكر الشافعي ، فقال : ثقة مأمون جبل ، ما كان في ذلك الوقت أحد أوثق منه .

وقال الدارقطني : هو الثقة المأمون الذي لم يغمز .

قلت : مات في ذي الحجة سنة أربع وخمسين وثلاثمائة .

[أنبأنا أحمد بن عبد السلام ، والمسلم بن محمد^(٢) ، وعبد الرحمن بن محمد الفقيه وآخرون ، قالوا : أنا عمر بن محمد ، أنا ابن الحصين ، أنا ابن غيلان ، أنا أبو بكر الشافعي بأحد عشر جزءاً من حديثه ، منها : قال : حدثنا محمد بن الجهم السمرى ، أخبرنا يعلى^(٣) ، وإيزيد^(٤) ، عن اسماعيل^(٥) ، عن عامر^(٦) ، أنه سئل عن رجل نذر أن يمشى إلى الكعبة ، فمشى نصف الطريق ، ثم ركب ، قال

(١) حمزة السهمي : بن يوسف الحافظ الجرجاني المتوفى (٤٢٧) .

(٢) المسلم بن محمد : بن المسلم بن علان المسند الدهشقي المتوفى (٦٨٠) هـ .

(٣) يعلى : بن عبيد أبو يوسف الحافظ الكوفي المتوفى (٢٠٩) هـ .

(٤) إيزيد : بن هارون بن زاذى الحافظ الواسطي المتوفى (٢٠٦) هـ .

(٥) اسماعيل : بن أبي خالد الحافظ الكوفي المتوفى (١٤٥) .

(٦) عامر : بن شراحيل أبو عمر والشعبي الكوفي المتوفى (١٠٣) هـ .

قال ابن عباس: اذا كان عام قابل فليركب مامشي وايهش ماركب وينحر بدنة^(١)
ونيز ذهبي در «عبر» در وقائع سنة أربع وخمسين وثلاثمائة، گفته:
[وفيها ابوبكر الشافعي محمد بن عبدالله بن ابراهيم البغدادي البزار المحدث
في ذي الحجة، وله خمس وتسعون سنة، وهو صاحب الغيلانيات .
وابن غيلان آخر من روى عنه تلك الاجزاء، التي هي في السماء علواً.
روى عن موسى بن سهل الوشا، ومحمد بن الجهم السمرى، ومحمد بن
شداد المسمعي^(٢)، وطبقتهم .

قال الخطيب: كان ثقة ثباتاً، حسن التصنيف، جمع ابواباً وشيوخاً، قال:
ولما منعت الديلم الناس من ذكر فضائل الصحابة، وكتبوا السب على أبواب
المساجد .

كان يعتمد املاء أحاديث الفضائل في الجامع^(٣).

« استشهاد جناب امير المؤمنين عليه السلام برحديث غدير بروایت

ابن المغازلی »

وابوالحسن علي بن محمد الجلابي المعروف بابن المغازلی^(٤) در
كتاب « مناقب علي بن أبي طالب (عليه السلام) » على ما في « العمدة » لابن

(١) تذكرة الحفاظ ج ٣ / ٨٨٠ .

(٢) المسمعي: (بكسر الميم الاولى وفتح الثانية) نسبة الى المسامعة وهي
محلة بالبصرة .

(٣) العبر في خبر من غير ج ٢ / ٣٠٧

(٤) ابن المغازلی: علي بن محمد الشافعي الواسطي المتوفى (٤٨٣ هـ)

بطريق^(١) ، فرموده :

[حدثني أبو القاسم الفضل بن محمد بن عبد الله الاصفهاني قدم علينا بواسط
املا من كتابه عشر بقين من شهر رمضان سنة أربع وثلاثين وأربعمائة ، قال :
حدثني محمد بن علي^(٢) بن عمرو بن مهدي قال : حدثني سليمان بن احمد بن
أيوب الطبراني^(٣) ، قال : حدثني أحمد بن إبراهيم^(٤) بن كيسان الثقفي الاصفهاني
قال : حدثني اسماعيل^(٥) بن عمرو البجلي قال : حدثني مسعر بن كدام^(٦) ، عن
طلحة بن مصرف^(٧) ، عن عميرة بن سعد^(٨) ، قال : شهدت علياً على المنبر ناشد
أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من سمع رسول الله صلى الله عليه
وسلم يوم غدیر خم يقول ما قال ، فليشهد » ، فقام أثنى عشر رجلاً ، منهم أبو سعيد
الخدري ، وأبو هريرة ، وأنس بن مالك^(٩) ، فشهدوا أنهم سمعوا رسول الله صلى

(١) ابن البطريق : يحيى بن الحسن الحلبي المتوفى سنة (٦٠٠) هـ

(٢) هو محمد بن علي أبو سعيد النقاش الاصفهاني الحنبلي المتوفى (٤١٤)

(٣) الطبراني : سليمان بن احمد المتوفى سنة (٣٦٠) هـ

(٤) احمد بن إبراهيم النخعي المعروف بابن شاذويه المتوفى (٢٩١)

(٥) اسماعيل البجلي الاصفهاني المتوفى (٢٢٧)

(٦) مسعر بن كدام (بكسر الكاف) بن ظهير الكوفي المتوفى (١٥٣)

(٧) طلحة بن مصرف الكوفي المتوفى (١١٢)

(٨) عميرة بن سعد : قال الذهبي : الصحيح عميرة بن سعد الهمداني الكوفي

وثقه ابن خيyan في التقریب ٢٩١

(٩) لا يخفى أن أنساً كان ممن حول المنبر لا من شهود الحديث - راجع

اللہ علیہ وسلم یقول : «من كنت مولاه ، فعلى مولاه ، أَللّٰهُمَّ وال من والاه وعاد من عاداه».

قال ابو الحسن بن المغازلی : قال ابو القاسم الفضل بن محمد : هذا حديث صحيح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم .
وقد روى حديث غدير خم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم نحو مائة نفس منهم العشرة ، وهو حديث ثابت ، لا اعراف له علة تفرد عاي بهذه الفضيلة ، لم يشركه فيها أحد^(۱).

«استشهاد جناب امير المؤمنين عليه السلام بروحديث غدير بروایت
اخطب خوارزم»

وموفق بن احمد المعروف بأخطب خوارزم^(۲) در کتاب مناقب علي بن أبي طالب عليه السلام گفته :

وبهذا الاسناد عن أحمد بن الحسين^(۳) هذا قال : اخبرنا أبو محمد عبد الله ابن يحيى بن عبد الجبار السكري ببغداد ، قال : اخبرنا اسمعيل بن محمد الصفار قال : حدثنا احمد بن منصور الرمادي^(۴) قال : حدثنا عبد الرزاق^(۵) قال : حدثنا

(۱) المناقب لابن المغازلی : ۲۶ ح ۳۸

(۲) اخطب خوارزم : موفق بن احمد الحنفی المتوفی سنة (۵۶۸) هـ

(۳) هو احمد بن الحسين البیهقی المتوفی سنة (۴۵۸) هـ

(۴) الرمادی : احمد بن منصور الحافظ البغدادی المتوفی (۲۶۵) هـ

(۵) عبد الرزاق : بن همام بن نافع الحافظ الصنعانی المتوفی (۲۱۱) هـ

اسرائيل^(١)، عن أبي اسحق^(٢) قال : حدثني سعيد^(٣) بن وهب ، وعبد خير^(٤) انهما سمعا علياً برحبة الكوفة ، يقول : انشد بالله من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فان علياً مولاه » ، فقام عدة من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ، فشهدوا انهم سمعوا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ذلك .

قال (رض) : يقال : نشدتك الله وناشدتك الله وانشدتك الله ، أى سألتك بالله ، وطلبت اليك ، وهو مجاز قولهم : نشد الضالة ينشدها اذا طلبها ، وأنشدها عرفها ، قال :

يصيخ للنبأ اسماعه اصاخة الناشد للمنشد^(٥) .

استشهاد جناب أمير المؤمنين (ع) بروحديث غدير

بروايت ابن الاثير

وعلى بن محمد بن محمد بن عبد الكريم الجزري المعروف بابن الاثير ، كه ابن خلكان^(٦) دروفيات بمدح او گفته :

ابوالحسن على بن ابي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد

(١) اسرائيل بن يونس بن ابي اسحاق السبيعي المتوفى (١٦٢)

(٢) ابواسحاق السبيعي عمرو بن عبد الله المتوفى (١٢٧)

(٣) سعيد بن وهب الهمداني الكوفي المتوفى سنة (٧٦) هـ

(٤) عبد خير بن يزيد الهمداني الكوفي التابعى ابو عماره المخضرمى

(٥) المناقب للخوارزمى : ٩٥

(٦) ابن خلكان : احمد بن محمد البرمكى المتوفى (٦٨١) هـ

الشياني المعروف بابن الاثير الجزري ، الملقب عز الدين .
ولد بالجزيرة ونشأ بها ، ثم صار الى الموصل مع والده وأخويه ، الا ان
ذكرهما ان شاء الله تعالى ، وسكن الموصل وسمع بها من ابي الفضل عبدالله
بن احمد الخطيب^(١) الطوسي ، ومن في طبقته ، وقدم بغداد مراراً حاجاً ورسولاً
من صاحب الموصل ، وسمع بها من الشيخين : ابي القاسم يعيش^(٢) بن صدقة
الفقيه الشافعي ، وأبي احمد^(٣) عبدالوهاب بن علي الصوفي ، وغيرهما .
ثم رحل الى الشام والقدس ، وسمع هناك من جماعة ، ثم عاد الى الموصل
ولزم بيته منقطعاً الى التوفر على النظر في العلم ، وكان بيته مجمع الفضل لاهل
الموصل والواردين عليها .

وكان اماماً في حفظ الحديث ومعرفة ما يتعلق به حافظاً للتواريخ المتقدمة
والتأخرة ، وخبيراً بأنساب العرب وأخبارهم وأيامهم ووقائعهم^(٤) - الخ .
در « اسد الغابة في معرفة الصحابة » ، كه كاتب جلبي در « كشف
الظنون » بذكر آن ميگويد :

« اسد الغابة في معرفة الصحابة » مجلد للشيخ عز الدين علي بن محمد المعروف
بابن الاثير الجزري المتوفى سنة ثلاثين وستمائة .
ذكر فيه سبعة آلاف وخمسمائة ترجمة ، واستدرك على مائات من تقدمه ،
وبين أوهامهم .

(١) الخطيب الطوسي : ابو الفضل عبدالله بن احمد الموصل المتوفى

(٥٧٨) .

(٢) يعيش بن صدقة بن علي الفراتي المتوفى سنة (٥٩٣) هـ

(٣) ابو احمد عبدالوهاب بن علي الصوفي المتوفى (٦٠٧) هـ

(٤) وفيات الاعيان ج ٣/ ٣٤٨

قاله الذهبي في «تجريد أسماء الصحابة» وهو مختصر «اسد الغابة» :
 أوله : الحمد لله العلي الاعلى - الخ ، ذكر فيه ان كتاب ابن الاثير نفيس ،
 مستقص لأسماء الصحابة الذين ذكروا في الكتب الاربعة المصنفة في معرفة
 الصحابة ، وهي كتاب ابن منده^(١) ، وكتاب ابي نعيم^(٢) ، وكتاب ابي موسى^(٣)
 الاصبهانيين ، وهو ذيل كتاب ابن منده ، وكتاب ابن عبد البر^(٤) [- الخ^(٥)
 گفته : زيد بن شراحيل وقيل : يزيد بن شراحيل الانصاري .

اخبرنا أبو موسى كتابة ، اخبرنا حمزة^(٦) بن العباس العلوي ابو محمد ،
 اخبرنا ابو بكر احمد بن الفضل الباطرقاني^(٧) ، اخبرنا ابو مسلم عبد الرحمن بن
 محمد بن ابراهيم بن شهدل المدني ، اخبرنا ابو العباس^(٨) احمد بن محمد بن سعيد
 بن عقدة ، حدثنا عبد الله بن ابراهيم بن قتيبة ، اخبرنا الحسن^(٩) بن زياد عن
 عمرو بن سعيد البصري ، عن عمرو بن عبد الله بن يعلى بن مرة ، عن أبيه ، عن

(١) ابن مندة محمد بن اسحاق بن محمد بن يحيى الاصبهاني المتوفى

٨ (٣٩٥)

(٢) ابو نعيم الاصبهاني : احمد بن عبد الله الحافظ المتوفى (٤٣٠) هـ .

(٣) ابو موسى محمد بن عمر المدني الاصبهاني المتوفى (٥٨١) هـ

(٤) ابن عبد البر : يوسف بن عبد الله القرطبي المتوفى (٤٦٣) هـ

(٥) كشف الظنون ج ١/ ٨٢

(٦) حمزة بن العباس العلوي ابو محمد الاصبهاني الصوفي المتوفى (٥١٧) هـ

(٧) الباطرقاني : احمد بن الفضل المقرئ الاصبهاني المتوفى (٤٦٠) هـ

(٨) ابو العباس : احمد بن محمد المعروف بابن عقدة المتوفى (٣٣٣) هـ

(٩) الحسن بن زياد : ابو علي اللؤلؤي قاضي الكوفة توفي (٢٠٤) هـ

جده يعلى ^(١) بن مرة قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ، قال : فلما قدم علي رضي الله عنه الكوفة نشد الناس من سمع ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فانتشده بضعة عشر رجلاً منهم يزيد اوزيد بن شراحيل الانصاري - اخرجه أبو موسى ^(٢) .

ونیز در اسد الغابة در ترجمة جناب امیر عليه السلام ، گفته :

أنبأنا أبو الفضل بن عبيد الله الفقيه بأسناده إلى أبي يعلى ^(٣) أحمد بن علي ، أنبأنا القواريري ^(٤) حدثنا يونس ^(٥) بن ارقم ، حدثنا يزيد ^(٦) بن أبي زياد ، عن عبد الرحمن ^(٧) أبي ليلى قال : شهدت علياً في الرحبة يناشد الناس : انشد الله من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » لما قام ؟ قال عبد الرحمن : فقام اثنا عشر بدرية ، كاني انظر الى أحدهم حايه سراويل ، فقالوا : نشهد اننا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « ألسنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم وازواجي امهاتهم ؟ » ،

(١) يعلى بن مرة بن وهب الثقفي ابو مرزم الصحابي

(٢) اسد الغابة ج ٢ / ٢٣٣

(٣) ابو يعلى احمد بن علي الحافظ الموصلي المتوفى سنة (٣٠٧) هـ

(٤) القواريري : هبید الله بن عمر الحافظ البصري المتوفى (٢٣٥)

(٥) يونس بن ارقم : الكندي البصري ، له ترجمة في الجرح والتعديل ج

٢٣٦ / ٩ .

(٦) يزيد بن أبي زياد الكوفي المتوفى سنة (١٣٦)

(٧) عبد الرحمن بن أبي ليلى التابعي المتوفى (٨٢) ٦ / ٣

قلنا : بلى يا رسول الله ، فقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » .

وقد روى مثل هذا عن البراء ^(١) بن هازب ، وزاد : فقال عمر بن الخطاب ، يا ابن ابي طالب ! اصبحت اليوم ولى كل مؤمن ^(٢) [.

ونيز در « اسد الغابه » بترجمة ناجية بن عمرو ، وبعد نقل روايتى از أبو موسى ، گفته :

[اخبرنا أبو موسى أيضاً اجازة ، اخبرنا الشريف أبو محمد بن حمزة بن العباس العلوي ، اخبرنا أحمد بن الفضل المقرئ ، حدثنا أبو مسلم بن شهدل ، حدثنا أبو العباس بن عقدة ، حدثنا عبدالله بن ابراهيم بن قتيبة ، حدثنا حسن بن زياد ، عن عمرو بن سعيد البصرى ، عن عمرو بن عبدالله بن يعلى بن مرة ، عن أبيه ، عن جده يعلى قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه » ، فلما قدم علي عليه السلام الكوفة ، نشد الناس ، فانشدله بضعة عشر رجلا فيهم أبو ايوب صاحب منزل رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وناجية بن عمرو الخزاعي : اخرجهم أبو نعيم وأبو موسى ^(٣) [.

ونيز در آن مسطور است :

[ابوزينب بن عوف الانصارى ، روى الاصبغ ^(٤) بن نباته ، قال : نشد علي عليه السلام الناس : من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدير خم

(١) البراء بن عازب الانصارى الاوسى نزيل الكوفة توفى سنة (٧٢)

(٢) اسد الغابة ج ٤ / ٢٨

(٣) اسد الغابة ج ٥ / ٦

(٤) اصبغ بن نباته ابو القاسم التميمى التابعى الكوفى

ما قال، الا قام ؟ فقام بضعة عشريهم ابو ايوب الانصاري، ^(١) وابوزينب ، فقالوا: نشهد انا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأخذ بيدك يوم غدير خم ، فرفعها فقال : « أستم تشهدون انى قد بلغت ونصحت » ؟ قال : « ألا ان الله عز وجل وليي وأنا ولي المؤمنين ، فمن كنت مولاه ، فهذا علي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وأحب من أحبه وأعن من أعانته وابغض من ابغضه » . أخرجه ابو موسى [^(٢)] .

ونيز در آن مذکور است :

[ابو قدامة الانصارى ، آورده ابن عثمة ، أخبرنا ابو موسى اذا ، أخبرنا الشريف ابو محمد حمزة بن العباس العلوي ، أخبرنا احمد بن الفضل الباطرقاني ، أخبرنا ابو مسلم بن شهدل ، أخبرنا ابو العباس احمد بن محمد بن سعيد ، حدثنا محمد بن مفضل بن ابراهيم الاشعري ^(٣) ، أخبرنا رجاء بن عبد الله ، أخبرنا محمد بن كثير ^(٤) ، عن فطر ، ^(٥) وابن الجارود ، عن ابي الطليل ^(٦) ، قال : كنا عند علي رضي الله عنه ، فقال : « انشد الله تعالى من شهادتي يوم غدير خم ، الا قام ؟ »

(١) ابو أيوب الانصارى : خالد بن زيد الصحابي المتوفى (٥٠)

(٢) اسد الغابة ج ٥ / ٢٠٥

(٣) محمد بن مفضل بن ابراهيم بن قيس بن رمانة الاشعري ابو جعفر الكوفي

وثقه النجاشي في رجاله

(٤) محمد بن كثير : ابو عبد الله البصري المتوفى سنة (٢٢٣) هـ

(٥) فطر : بن خليفة الخياط الحافظ الكوفي المتوفى (١٥٥) هـ

(٦) ابو الطليل : هارم بن وائلة الصحابي المتوفى سنة (١٠٠) هـ او بعدها

فقام سبعة عشر رجلاً منهم : ابوقدامة الانصاري ، فقالوا : نشهد اننا اقبلنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ، حتى اذا كان الظهر خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأمر بشجرات ، فشدن والقي عليهن ثوب ، ثم نادى الصلوة ، فخرجنا ، فصلينا ، ثم قام ، فحمد الله تعالى واثني عليه ، ثم قال : « يا ايها الناس اتعلمون ان الله عزوجل مولاي وأنا مولى المؤمنين وانى أولى بكم من انفسكم ؟ » ، يقول ذلك مراراً ، قلنا : نعم ، وهو آخذ بيدك يقول « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه » ثلاث مرات قال العدوى : ابوقدامة بن الحارث شهد أحداً ، وله فيها اثر حسن ، وبقي حتى قتل بصفين مع علي وقد انقض عقبه .

قال : وهو ابوقدامة بن الحارث بن جعدية بن ثعلبة بن سالم بن مالك بن واقف . أخرجه ابو موسى ^(١) .

وابن حجر عسقلاني ^(٢) ذكر « اصابه » كما مر سابقاً ، كفته :

[عبدالرحمن بن مدلج ، ذكره ابو العباس بن عقدة في كتاب « الموالات » وأخرج من طريق موسى بن النضر بن الربيع الحمصي : حدثني سعد بن طائب ابو غيلان ^(٣) ، حدثني ابو اسحق ، حدثني من لا احصى ان علياً انشد الناس في الرحبة : من سمع قول رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ؟ فقام نفر منهم

عبدالرحمن بن مدلج ، فشهدوا أنهم سمعوا اذ ذاك من رسول الله ﷺ عليه

(١) اسد الغابة ج ٥ / ٢٧٦

(٢) العسقلاني : احمد بن المعروف بابن حجر توفى بالقاهرة (٨٥٢) هـ

(٣) ابو غيلان : سعد بن طائب الشيباني الكوفي عده الشيخ من اصحاب

وسلم وأخرجه ابن شاهين ^(١) ، عن ابن عقدة واستدرکه ^(٢) .

ونیز در « اصابه » گفته :

[ابو قدامة الانصاري ذكره ابو العباس بن عقدة في كتاب « الموالة » الذي جمع فيه طرق حديث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فأخرج فيه مسن طريق محمد بن كثير ، عن فطر ، عن ابي الطفيل ، قال : كما عند علي ، فقال : انشد الله من شهد يوم غدير خم ؟ : فقام سبعة عشر رجلاً منهم ابو قدامة الانصاري ، فشهدوا ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال ذلك .

واستدرکه ابو موسى ، وسأني في الذي بعد ما يؤخذ منه اسم آية وتمام

نسبه ^(٣)] .

وابراهيم بن عبدالله اليميني الوصابي ^(٤) الشافعي در كتاب « الاكتفا »

گفته :

[عن عبدالرحمن بن ابي ليلى رضي الله عنه ، قال : سمعت علياً في الرحبة ينشد الناس : انشد الله من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدير خم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » لما قام ، فشهد ؟ فقام اثني عشر بسدياً ،

(١) ابن شاهين : عمر بن احمد الحافظ البغدادي المتوفى (٣٨٥) هـ

(٢) الاصابة ج ٢ / ٤٢١

قال الاميني بعد ذكر ما نقل في الاصابة : وأنت ترى كيف أحب ابن حجر بالحديث سنداً وامتناً فقلبه ظهراً لبطن باسقاط اسماء روايته الاربعة المذكورين فيه ، وحذف قصة الكاتمين واصابة الدعوة عليهم ، وعد عبدالرحمن بن مداح الكاتم للحديث راوياً له - الغدير ج ١ / ١٧٤

(٣) الاصابة ج ٤ / ١٥٩

(٤) الوصابي الشافعي ابراهيم فرغ من « الاكتفاء » سنة (٩٦٧) هـ

فقالوا : نشهد اننا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم :
 « ألت أولی بالمؤمنین من انفسهم وأزواجی امهاتهم » ، فقلنا : بلی ، فقال :
 « من كنت مولاه ، فعلى مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » .
 أخرجه عبد الله بن الامام احمد في « زوائد المسند » ، وأبو يعلى في « المسند »
 وابن جریر في « تهذيب الآثار » ، والخطيب في « تاريخ » ، والضياء في
 « المختارة » [.

ونیز در آن مذکور است :

[وعن زيد^(١) بن أرقم رضی الله عنه ، قال : نشد علي الناس : من سمع رسول
 الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « ألتسم تعلمون انی أولی
 بالمؤمنین من انفسهم » ؟ قالوا : بلی ، قال : « فمن كنت مولاه ، فعلى مولاه ،
 اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ، فقام اثني عشر رجلا ، فشهدوا بذلك .
 أخرجه الطبرانی في « الكبير » .

وعن حميرة بن سعد قال : شهدت علیاً علی المنبر یناشد أصحاب رسول الله
 صلى الله عليه وسلم : « من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، يقول يوم غدیر
 خم ما قال » ، فقام اثني عشر رجلا منهم ابو هريرة ، وابو سعید ، وأنس بن مالك ،
 فشهدوا أنهم سمعوا رسول الله ﷺ عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلى مولاه ،
 اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » . أخرجه الطبرانی في « الاوسط » .

وعنه رضی الله عنه ، قال : جمع علي الناس في الرحبة ، وأنا شاهد ، فقال :
 انشد الله رجلا سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه
 فعلى مولاه » ، فقام ثمانية عشر رجلا شهدوا انهم سمعوا النبي صلى الله عليه وسلم
 يقول ذلك . أخرجه الطبرانی في « الاوسط » [.

استشهاد جناب امیر المؤمنین (ع) بر حدیث خدير

بروایت نورالدین سمهودی

وسيد نور الدين علي بن عبدالله سمهودی در «جواهر العقدين» گفته:
 [عن أبي الطفيل رضي الله تعالى عنه : ان علياً رضي الله عنه قام ، فحمد الله
 وأثنى عليه ، ثم قال : « انشد الله من شهد يوم خدير نعم ، الا قام » ؟ ولا يقرم رجل
 يقول : « انسي نبئت أو بلغني ، الا رجل سمعت أذناه ووعاه قلبه » ، فقام سبعة
 عشر رجلاً منهم خزيمه بن ثابت ، وسهل بن سعد ، وعدي بن حاتم ، وعقبة بن
 عامر ، وأبو أيوب الأنصاري ، وأبو سعيد الخدري ، وأبو شريح الخزاعي ، وأبو
 قدامة الأنصاري ، وأبوليلي^(۱) ، وأبو الهيثم بن التيهان ، ورجال من قريش .
 فقال علي رضي الله عنه وعنهم : « هاتوا ما سمعتم » ، فقالوا : نشهد اننا اقبلنا
 مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ، حتى اذا كان الظهر ، خرج
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأمر بشجرات ، فشذبنا والقي علينا ثوب ، ثم
 نادى بالصلاة ، فخرجنا ، فصلينا ، ثم قام ، فحمد الله وأثنى عليه ، ثم قال : « يا
 أيها الناس ما أنتم قائلون ؟ » ، قالوا : قد بلغت ، قال : « ألهم اشهد » ثلاث
 مرات ، قال : « اني اوشك ان ادعي ، فاجيب ، واني مسئول وأنتم مسئولون »
 ثم قال : « ألا ان دمائكم وأموالكم حرام كحرمة يومكم وحرمة شهركم هذا ،
 اوصيكم بالنساء ، اوصيكم بالجار ، اوصيكم بالمماليك ، اوصيكم بالعدل
 والاحسان » ، ثم قال : « ايها الناس اني تارك فيكم الثقلين : كتاب الله وعترتي
 أهل بيتي ، فانهما لن يفترقا حتى يردا على الحوض ، نبأني بذلك اللطيف الخبير » .
 وذكر الحديث في قوله صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه »

(۱) فی بنایب المودة : ابویعلی وهوشداد بن اوس المتوفی سنة (۸۵)

فقال علی : « صدقتم وأنا علی ذلك من الشاهدين » .

أخرجه ابن عقدة من طریق محمد بن كثير ، عن فطر وابن الجارود ،
وكلاهما عن أبي الطفيل] .

بر ظاهر است که استشهاد جناب امیر المؤمنین علیه السلام دلیل صریح است
بر آنکه حدیث غدیر دلالت بر امامت و خلافت آنحضرت دارد ، زیرا
که ناصریت و محبیت ، یا صرف محبوبیت غیر مفیده افضلیت ، که مثل
آن ، دیگر صحابه را هم حاصل بود ، حاجت استشهاد نداشت ، که
امری بود ظاهر و باهر ، کسی را در آن مجال انکار نبوده ، و خصوصاً
حاضرین مجلس که أجلة صحابه و اصحاب حل و عقد بودند ، هرگز
در این باره ریبی و استبعادی و انکاری نداشتند ، پس بمقابله ایشان استشهاد
نمودن بر امری که همه شان معترف بآن باشند ، واحدی انکار آن نداشته
فائده نداشت ، کما یظهر من کلام ابن روزبهان و سیجی .^۱

و علاوه بر این ، روایات اهل سنت دلالت دارد بر آنکه هرگاه جناب
امیر المؤمنین علیه السلام استشهاد بر حدیث غدیر فرمود ، جمعی ادای شهادت
کردند ، و قریب باخفای آن پرداختند ، پس بدعای جناب امیر المؤمنین
علیه السلام سزای آن یافتند ، یعنی بعضی بعمی ، و بعضی به برص مبتلا
گردیدند ، و چاشنی عذاب الهی در دار دنیا چشیدند !

در « اسد الغابه » مذکور است :

[عبدالرحمن بن مدلیج ، آورده ابن عقدة ، و روی بأسناده عن أبي خیلان سعد
بن طالب ، عن أبي اسحق ، عن عمرو بن مرة^(۱) ، وزید^(۲) بن یثیع ، و سعید

(۱) عمرو بن مرة (اودومرة) ابو عبد الله الكوفي المتوفى (۱۱۶)

(۲) زید بن یثیع (بضم الیاء) الهمدانی التابعی الکوفی

ابن وهب ، وهاني بن هاني ^(۱) ، قال ابواسحق : وحدثني من لاحصى ، ان علياً نشد الناس في الرحبة : من سمع قول رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ؟ فقام نفر ، فشهدوا انهم سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم وكنتم قوم ، فما خرجوا من الدنيا حتى هموا واصابتهم آفة منهم يزيد بن ودیعة ، وعبدالرحمن بن مداح .
أخرجه أبو موسى ^(۲) .

وعبدالله بن احمد در « مسند » والد خود گفته :

حدثنا أحمد بن عمر الوكيعي ^(۳) ، قال : حدثنا زيد بن الحباب ^(۴) ، قال : حدثنا الوليد ^(۵) بن عقبة بن نزار العنسي ، قال : حدثني سماك ^(۶) بن عبيد بن الوليد العبسي ، قال : دخلت على عبدالرحمن بن أبي ليلى ، فحدثني انه شهد علياً في الرحبة ، قال : « انشد الله رجلاً سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وشهده يوم غدیر خم الا قام » ؟ ولا يقوم الا من قد رآه ، فقام اثني عشر رجلاً ، فقالوا : قد رأيناه وسمعناه حيث أخذ بيده ، يقول : « اللهم وال من والاه ، وعاد

(۱) هاني بن هاني الهمداني الكوفي

(۲) اسد الغابة ج ۳/۳۲۱

(۳) الوكيعي : احمد بن عمر بن حفص الكوفي المتوفى (۲۳۵) هـ

(۴) زيد بن الحباب ابوالحسين الحافظ الكوفي المتوفى (۲۰۳) هـ

(۵) الوليد بن عقبة بن نزار : قال الذهبي في الميزان ج ۴/۳۴۲ : شيخ

هراقى عن بعض التابعين ، لا يعرف تفرد عنه زيد بن الحباب

(۶) سماك بن عبيد بن الوليد العبسي ترجمه ابن ابی حاتم وقال : روى

عن عطاء ، وروى عنه سفیان الثوري

من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل من خذله » ، فقام الا ثلاثة لم يقوموا ، فدعا عليهم ، فأصابتهم دعوته^(١) .

وابن كثير نیز این روایت را در « تاریخ » خود ذکر کرده ، حيث

قال :

[قال عبد الله بن أحمد : حدثنا أحمد بن عمر الوكيعي ، ثنا زيد بن الحباب ثنا الوليد بن عقبة بن نزار العنسي ، ثنا سماك بن هيب بن الوليد العبسي ، قال دخلت على عبد الرحمن بن أبي ليلى ، فحدثني : انه شهد علياً في الرحبة ، قال : « انشد الله رجلاً سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم وشهده يوم غدير خم ، الا قام ؟ ولا يقوم الا من قد رآه » ، فقام اثني عشر رجلاً ، فقالوا : قد رأيناه وسمعناه حيث أخذ بيده ، يقول : « اللهم وال من والاه وعاد من عاداه ، وانصر من نصره واخذل من خذله » ، فقام الا ثلاثة لم يقوموا ، فدعا عليهم ، فأصابتهم دعوته^(٢)] ودر « كنز العمال » مسطور است :

[عن عبد الرحمن بن أبي ليلى ، قال : خطب علي ، فقال : انشد الله امرأ نشدة الاسلام سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدير خم أخذ بيدي ، يقول : « ألت أولى بكم بامعشر المسلمين من أنفسكم ؟ » ، قالوا : بلى يا رسول الله ، قال : « من كنت مولاه فعلي مولاه » ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل من خذله » ، الا قام ، فشهد ؟ فقام بضعة عشر رجلاً ، فشهدوا وكنتم قوم ، فمافنوا من الدنيا ، حتى عموا وبرصوا قط في الأفراد^(٣)] .

(١) المسند لابن حنبل ج ١/١١٩

(٢) تاريخ ابن كثير ج ٥/٢١١ .

(٣) كنز العمال ج ٦/٣٩٧ .

و محتجب نماند که از روایت ثقات ابن حضرات ظاهراً است که کسانی که
 اخفای شهادت حدیث غدیر نمودند و کتمان آن کردند ، علاوه بر
 عبدالرحمن بن مدلیج ، و یزید بن ودیعه ، اکابر صحابه واجله واعاظم
 ایشان بودند ، از آن جمله زید بن ارقم ، و انس بن مالک ، و براء بن
 هازب .

نورالدین علی بن ابراهیم بن احمد بن علی الحلبی^(۱) در « انسان
 العیون فی سیرة الامین المأمون » گفته :

وقول بعضهم : ان زیادة « اللهم وال من والاه » الى آخره موضوعة مردود
 فقد ورد ذلك من طرق صحیح الذهبی كثيراً منها وقد جاء : ان علیاً رضي الله عنه
 قام خطيباً ، فحمد الله تعالى واثنى عليه ، ثم قال : « انشد الله من شهد غدیر خم
 الاقام ؟ »

ولا يقوم رجل ، يقول : ثبت أو باغني الرجل سمعت اذ نساہ ووعی قلبه ،
 فقام سبعة عشر صحابياً .

وفي رواية : ثلاثون صحابياً ، وفي « المعجم الكبير » : ستة عشر صحابياً ،
 وفي رواية : اثنا عشر صحابياً .

فقال : هاتوا ما سمعتم ، فذكروا الحديث ومن جملته : « من كنت مولاه ،
 فعلي مولاه » ، وفي رواية : « فهذا مولاه » ، وعن زید بن أرقم رضي الله عنه :
 وكنت ممن كنتم ، فذهب الله ببصري ، وكان علي كرم الله وجهه عنه دعوى على
 من كنتم^(۲) .

(۱) الحلبي نور الدين علي بن ابراهيم المتوفى (۱۰۴۴)

(۲) السيرة الحلبية ج ۳ / ۳۳۶ - ۳۳۷ .

و عبد الرحمن^(۱) بن احمد الجامی در کتاب «شواهد النبوه» که باعتراف فاضل رشید در «ایضاح» کتاب جلیل است ، در ذکر کرامات جناب امیر المؤمنین علیه السلام می فرماید :

از آنجمله آن است که روزی بر حاضران مجلس سو گند داد که هر که از رسول صلی الله علیه وسلم شنیده است کسه گفته : «من كنت مولا ، فعلي مولا» ، گواهی دهد .

دوازده تن از انصار حاضر بودند ، گواهی دادند . یکی دیگر که آنرا از رسول صلی الله علیه وسلم شنیده بود ، حاضر بود ، اما گواهی نداد حضرت امیر کرم الله وجهه فرمود : که ای فلان تو چرا گواهی ندادی ، با آنکه تو هم شنیده ای ؟ ، گفت : من پیر شده ام و فراموش کرده ام .

امیر گفت : که خداوند اگر این شخص دروغ میگوید ، سفیدی بر بشره وی ظاهر گردان ، که عمامه آنرا نبوشد . راوی گوید که : والله من آن شخص را دیدم که سفیدی بر میان دو چشم وی پیدا آمده بود

و از آنجمله آن است که زید بن ارقم رضي الله عنه گفته است : که من در همان مجلس ، یا مثل آن حاضر بودم و من نیز از آنجمله بودم که شنیده بودم ، اما گواهی ندادم و آنرا پنهان داشتم ، خدای تعالی روشنای چشم مرا ببرد ، و گویند که همیشه بر فوت آن شهادت اظهار ندامت میکرد و از خدای تعالی آمرزش میخواست .

و علی بن محمد الجلابی المعروف بابن المغازلی در کتاب «مناقب علی بن ابی طالب علیه السلام» علی مانتقل عنه ، گفته :

[اخبرنا أبو الحسن علي بن عمر بن عبد الله بن شاذب ، قال : حدثني أبي ،

قال : حدثنا محمد بن الحسين الزعفراني ، قال : حدثني احمد بن يحيى بن عبد الحميد ، حدثني أبو اسرائيل الملائي ، عن المحكم ، عن ابي سليمان المؤذن ، عن زيد بن أرقم ، قال : نشد علي الناس في المسجد : انشد رجلا سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ؟ .

فكنت أنا فيمن كنتم ، فذهب بصرى [(١)] .

وجمال الدين عطاء الله بن فضل الله بن عبد الرحمن الشيرازي النيسابوري المحدث در « اربعين فضائل جناب أمير المؤمنين عليه السلام » در ذكر حديث غدير گفته .

ورواه زر بن حبیش (٢) ، فقال : خرج علي من القصر ، فاستقبله ركبان متقلدي السيوف عليهم المعائم حديثي عهد بسفر ، فقالوا : السلام عليك يا أمير المؤمنين ورحمة الله وبركاته ، السلام عليك يا مولانا ، فقال علي بعد ما رد السلام : « من ههنا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم » ؟ ، فقام اثني عشر رجلا : منهم خالد بن زيد ابو ايوب الانصاري ، وخزيمة بن ثابت (٣) ذو الشهادتين ، قيس بن ثابت بن همام ، وعمار بن ياسر ، وابو الهيثم بن (٤) التيهان ، وهاشم بن (٥) عتبة بن ابي وقاص ، وحبيب بن بديل بن ورقا ، فشهدوا انهم سمعوا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدير خم ، يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » الحديث ، فقال

(١) المناقب لابن المغازلي : ٣٣

(٢) زر بن حبیش ابو مريم التابعي المتوفى (٨١) او بعدها

(٣) خزيمة بن ثابت : الانصاري الصحابي الشهيد بصفين سنة (٣٧) هـ

(٤) ابو الهيثم : مالك بن التيهان الانصاري الاوسي الشهيد بصفين (٣٧)

(٥) هاشم بن عتبة الملقب بالمرقال الشهيد بصفين سنة (٣٧) هـ

علي لانس^(١) بن مالك ، والبراء بن عازب : « ما منعكما ان تقوما ، فتشهدا ؟
فقد سمعنا كما سمع القوم »؟، فقال : « اللهم ان كانا كتماها معاندة فأبليهما » ،
فأما البراء فعصى ، فكان يسأل عن منزله ، فيقول : كيف يرشد من ادركته الدعوة
وأما أنس ، فقد برصت قدماه

وقيل : لما استشهد علي عليه السلام قول النبي صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه
فعلي مولاه » ، اعتذر بالنسيان ، فقال : « اللهم ان كان كاذباً فاضربه ببياض لاتواريه
العمامة » ، فبرص وجهه ، فسدل بعد ذلك برقعاً على وجهه [- الخ .

واحمد بن يحيى بن جابر البلاذري^(٢) ، كه ذهبي در « تذكرة الحفاظ »
بعد ذكر ابو محمد احمد بن محمد بن ابراهيم الطوسي البلاذري^(٣)
بذكر او گفته :

[قلت : هذا البلاذري الصغير ، فأما الكبير ، فانه احمد بن يحيى ، صاحب
« تاريخ » المشهور من طبقة أبي داود^(٤) السجستاني ، حافظ ، اخباري^(٥) .
در كتاب « انساب الاشراف » ، كه كانب جلبي در « كشف الظنون »
بذكر آن گفته :

[« أنساب الاشراف » لأبي الحسن احمد بن يحيى البلاذري ، المتوفى
سنة ... وهو كتاب كبير ، كثير الفائدة ، كتب منه عشرين مجلداً ولم يتم على

(١) انس بن مالك الانصارى الخزر جى المتوفى سنة (٩٣) هـ

(٢) البلاذري : احمد بن يحيى البغدادي المتوفى سنة (٢٧٩) هـ

(٣) ابو محمد البلاذري الصغير الحافظ المقتول سنة (٣٣٩) هـ

(٤) ابوداود السجستاني : سليمان بن الاشعث المتوفى (٢٧٥)

(٥) تذكرة الحفاظ ج ٣/ ٨٩٢

ما نقل [(۱)] .

گفته :

[قال علي بن المنبر : انشد الله رجلا سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ، الا قام؟ ، فشهدوا . وتحت المنبر أنس بن مالك ، والبراء بن عازب ، وجرير (۲) بن عبد الله البجلي ، فأعادها فلم يجبه أحد ، فقال : « اللهم من كنتم هذه الشهادة وهو يعرفها فلا تخرجه من الدنيا ، حتى تجعل به آية يعرف بها » . قال : فبرص أنس ، وعمى البراء ، ورجع جرير اعرابيا بعد هجرته ، فأنى الشراة ، فمات في بيت أمه [(۳)] وبعض روات ، روایت کتمان أنس بن مالك شهادت حدیث غدیر ، ومبروص شدن او بدعای جناب أمير المؤمنين عليه السلام ، بکتمان نام او واتیان لفظ (رجل) بجای نام او آورده اند .

ابونعیم احمد بن عبد الله الاصفهانی در «حلیة الاولیاء» بترجمة ابو محمد طلحة بن مصرف که در مدح او گفته :

[ومنهم الورع، الکلف القاری الدنف أبو محمد طلحة بن مصرف ، کان ذا صدق ، ووفاء ، وخلق ، وصفا] .
می آرد :

[حدثنا سليمان بن احمد، ثنا احمد بن ابراهيم بن كيسان ، ثنا اسماعيل بن عمرو البجلي، ثنا مسعر، عن طلحة بن مصرف، عن عميرة بن سعد، قال: شهدت

(۱) کشف الظنون ج ۱ / ۱۷۹

(۲) جریر بن عبد الله البجلي الصحابی المتوفی سنة (۵۱) هـ

(۳) انساب الاشراف : ۱۵۶-۱۵۷

علياً على المنبر ناشداً أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، وفيهم أبو سعيد^(۱)، وأبو هريرة^(۲)، وأنس، وهم حول المنبر، وعلي على المنبر، وحول المنبر اثني عشر رجلاً هؤلاء منهم، فقال علي: نشدتكم بالله، هل سمعتم رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «من كنت مولاه، فعلي مولاه»؟، فقاموا كلهم، فقالوا: اللهم نعم.

وقعد رجل، فقال: «ما منعك أن تقوم؟»، قال: يا أمير المؤمنين، كبرت ونسيت، فقال: «اللهم ان كان كاذباً، فاضربه ببلاء حسن».

قال: فمألمات، حتى رأينا بين عينيه نقطة بيضاء لا تواريه العمامة. غريب من حديث طلحة، تفرد به مسعر مطولاً، ورواه ابن^(۳) عائشة، عن اسماعيل مثله، ورواه الأجلح^(۴)، وهانئ بن^(۵) أيوب، عن طلحة مختصراً^(۶). انتهى نقلاً عن نسخة عتيقة.

وترجمة ابن روابت برزبان ملاجی در «شواهد النبوة» شندی. ومجدالدين على بن ظهير الدين بدخشانی در کتاب «جامع السلاسل» که نسخه عتیقه آن نزد خاکیسار حاضر، در تعدید شمائل وفضائل جناب امیرالمؤمنین عليه السلام گفته:

از آن جمله آن است که روزی بر حاضران مجلس سوگند دادند، که

(۱) أبو سعيد: سعد بن مالك الخدري المتوفى (۶۳) أوبعدها.

(۲) أبو هريرة: عبد الرحمن بن صخر الدوسي المتوفى (۵۷) أوبعدها.

(۳) ابن عائشة: عبيد الله بن محمد البصري المتوفى (۲۲۸) هـ.

(۴) الأجلح: يحيى بن عبد الله المحدث الكوفي المتوفى (۱۴۵) هـ.

(۵) هانئ بن أيوب: الجعفي الكوفي من أصحاب الصادق عليه السلام.

(۶) حلية الأولياء ج ۵/ ۲۶-۲۷.

هر که از رسول صلی الله علیه وسلم شنیده است که گفت :
 « من كنت مولا ، فعلي مولا » ، گواهی دهد ، دوازده از انصار حاضر
 بودند ، گواهی دادند ، یکی دیگر که آنرا از رسول صلی الله علیه وسلم
 شنیده بود حاضر بود ، اما گواهی نداد ، حضرت امیر کرم الله وجهه
 فرمود که : « ای فلان تو چرا گواهی ندادی ، با آنکه تو هم شنیده‌ای »
 گفت : من پیر شده‌ام و فراموش کرده‌ام ، امیر دعا کرد که خداوند اگر
 این شخص دروغ میگوید ، سپیدی بر بشره او ظاهر گردان .
 راوی گوید : والله من آن شخص را دیدم که سپیدی در میان دو چشم
 او پیدا آمده بود] .

بر متدرب منصف مخفی نخواهد ماند که کتمان چند کس از اصحاب
 کبار ، که حسب افادات اساطین سنیه ، نهایت جلیل الشأن ، وعظیم
 المرتبه ، و رفیع القدر و جمیل الفخر بودند ، و بمدارج عالیه ، و معارج
 قاصیه کمال فضل و ورع و تقوی و علم و شرف و اختصاص و قرب فائز ،
 شهادت حدیث غدیر را ، و بد دعا نمودن جناب امیر المؤمنین (علیه السلام) ایشان
 را ، و مقبول شدن آن بیارگاہ الهی ، و ظهور اثرش ، دلیل واضح و
 برهان ساطع است بر نهایت عظمت و جلالت امری که از این حدیث
 مراد است :

و ظاهر است که در گواهی محییت و ناصریت ، یا محبوبیت بمعنی مزعوم
 سنیه ، مقام کتمان و مضائقه نبوده :

علاوه بر این ، از این احادیث حدیده اساس قضیه (الصحابه کلهم عدول)
 منهدم شد ، چه از آن ظاهر است که این کسان که کتمان شهادت کردند
 بلاریب صحابه بودند ، و این کتمان شان بلا شبهه کبیره است ، بلکه از

اکبر کبائر ، و بعدی شنیع که در سزای آن بعذاب عاجل مبتلا شدند .
 و از این روایات اینهم ظاهر است که از جمله صحابه ، آنکسان هم
 بودند که عداوت با جناب امیر المؤمنین علیه السلام داشتند ، و اخفای فضائل
 آنحضرت میخواستند ، پس ادعای شاه صاحب و اسلاف مغفلین شان ،
 موالات جمیع صحابه را با جناب امیر المؤمنین علیه السلام تبلیسی بیش نیست
 و نیز از ملاحظه این روایات تقریرات اهل سنت در باره عدم جواز
 اخفای صحابه نص خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام را ، و امتناع مخالفتش
 برایشان (بهاء منثور) گردید ، زیرا که اگر حدیث غدیر نص در امامت
 جناب امیر المؤمنین علیه السلام است کما هو الواقع ، پس مطلوب اهل حق
 بلا کلفت بصراحت تمام ثابت شد ، که با وصفی که جناب رسالت مآب
 صلی الله علیه و آله وسلم این نص را در این مجمع عظیم ارشاد فرموده
 باز آنرا چنان پوشیدند و در ابطالش کوشیدند که جناب امیر المؤمنین
 علیه السلام را بمقابله اکابر صحابه ، حاجت استشهاد بر آن افتاد و بعضی
 از آنها شهادت دادند ، و نپذیری زبان خود را بامر حق نگشادند ، و در
 سزای آن بعذاب عاجل گرفتار شدند .

و اگر بالفرض حدیث غدیر نص بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام
 نیست مگر مراد از آن محض ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام
 است ، پس باز هم مطلوب ما بالاولویه ثابت می شود ، زیرا که هرگاه
 صحابه عمل بمقتضای وجوب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، که
 بارها جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم ارشاد نمود ، و در این مجمع عظیم آنرا
 بیان فرموده نمودند ، تا آنکه جناب امیر المؤمنین علیه السلام را حاجت استشهاد
 بر آن افتاد ، و بعد استشهاد جمعی کتمان آن کردند .

پس اگر این حضرات نص امامت و خلافت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام را اخفا نمایند، و بابطال آن پردازند، و عمل را بآن ترك نمایند، از ایشان چه عجب است؟

و نیز از ملاحظه این روایات نهایت انصاف ابن روزبهان ^(۱) و کمال بعد اوازه‌یف و عدوان، و مجازفت و طغیان، مثل سفیده صبح منجلی و هیان گردیده، که او روایت استشهاد جناب امیرالمؤمنین علیه السلام را بر حدیث غدیر خم، و کتمان انس بن مالک و بد دعا نمودن آنجناب در حق او، از موضوعات بیچاره روافض پنداشته، و بزعم خود دلیلی بس متین بر آن اقامت ساخته، چنانچه در جواب « نهج الحق » گفته:

[واما ما ذکر ان أمير المؤمنين استشهد من أنس بن مالك، فاعتذر بالنسيان قدما عليه .

فالظاهر ان هذا من موضوعات الروافض، لان خبر: « من كنت مولاه فعلي مولاه » كان في غدیر خم، وكان لكثرة سماع السامعين كالمستفيض، فأى حاجة الى الاستشهاد من أنس، وان فرضناه انه استشهد ولم يشهد أنس، لم يكن من أخلاق أمير المؤمنين علیه السلام أن يدعو على صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم ومن خدمه عشر سنين بالبرص ووضع الحديث ظاهر] .

این کلام روزبهان بوجوه عدیده مورث حیرت است که نتوان نهفت و موجب تعجب‌ها است که نتوان گفت!

چه اولاً: نفی حاجت استشهاد بر حدیث غدیر نمودن، و باین دلیل علیل طریقه تکذیب روایت استشهاد از آنس به پیمودن طرفه ماجرا است، چه استشهاد جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بر حدیث غدیر بطرق

(۱) فضل الله بن روزبهان الشیرازی المتوفی بعد سنة (۹۰۹) .

متعدد و اسانید متکثره مروی گردیده ، پس چنین امر ثابت و مشهور : بلکه متواتر را بمحض وهم باطل و خیال لاحاصل تکذیب نمودن ، خبر از غایت ذکاء و فضل ، و نهایت بعد از کذب و هزل دادن است .

و ثانیاً : باوصف اعتراف باین معنی که سامعین حدیث غدیر کثیر بودند ، و بتصریحات مورخین ثقات عددشان بر صد هزار هم زائد بود باز آنرا مثل مستفیض پنداشتن ، بحقیقت در استفاضه آن شک کردن ، و کمال حذق و مهارت خود در علم حدیث ثابت ساختن است ، که مرتبه این حدیث شریف از تواتر هم بمراتب بالاتر رفته است ، استفاضه از ادنی مدارج آن است ، و این روزبهان بسبب کمال انصاف و امان هنوز در آن شک و ارباب دارد و لاغرو فللجنون فتون .

و ثالثاً : دعای جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بر انس ، با وصف اخفای او شهادت مطلوبه آنحضرت را بعید از اخلاق آنحضرت دانستن ، در حقیقت همت را بر اعتراض و ایراد بر انبیا و اوصیا و صلحا و اولیاء گماشتن است ، چه از سنن سنیه این حضرات است که در بعض اوقات بر مخالفین و معاندین خود دعای بد کرده اند ، و این دعاهاى ایشان مقبول شده ، و این معنی را علماء از مناقب و فضائل این حضرات شمرده اند .

این ماجرای شگرف است ، که این روزبهان این دعا را موجب طعن و تشنیع میگردانند ، که آنرا منافى حسن اخلاق مسی پندارد ! جناب رسالتآب صلی الله علیه و سلم بر منافقانی که در شب عقبه اراده فاسد کرده بودند ، بد دعا فرموده .

نورالدین علی بن ابراهیم الحلبی در «انسان العیون» گفته :

فلما أصبح رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء اليه اسيد^(۱) بن حضير، فقال : يا رسول الله ما منعك البارحة من سلوك الوادي ، فقد كان أسهل من سلوك العقبة؟ فقال : أتدري ما أراد المنافقون ؟ وذكر له القصة ، فقال : يا رسول الله ، قد نزل الناس واجتمعوا ، فمر كل بطن ان يقتل الرجل الذي هم بهذا ، فان أحببت بين بأسمائهم ، والذي بعثك بالحق ، لا أبرح ، حتى آتيك برؤسهم ، فقال صلى الله عليه وسلم : ﴿ اني أكره أن يقول الناس : ان محمداً قاتل بقوم ، حتى اذا أظهره الله تعالى بهم أقبل عليهم يقتلهم ﴾ ، فقال : يا رسول الله هؤلاء ليسوا بأصحاب ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ﴿ أليس يظهرون الشهادة ؟ ﴾ ، ثم جمعهم رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأخبرهم بما قالوه وما أجمعوا عليه ، فحلفوا بالله ما قالوا ، ولا أرادوا الذي ذكر ، فأنزل الله تعالى : ﴿ يحلفون بالله ما قالوا ولقد قالوا كلمة الكفر ﴾^(۲) - الآية ، وأنزل الله تعالى : ﴿ وهموا بما لم ينالوا ﴾^(۳) ودعا عليهم رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : « اللهم ارمهم بالدبيلة ، وهي سراج من نار يظهر بين أكتافهم ، حتى ينجم من صدورهم » - انتهى . أي وفي لفظ « شهاب من نار يقع على نياط قلب أحدهم ، فيهلكه »^(۴) .

ونیز جناب رسالتآب ﷺ بر شخصی کہ رو بروی آنحضرت در

حالت صلاة مرور کرده ، بد دعا فرموده ، چنانچه حلبی در « انسان

العیون » بعد عبارت سابقه گفته :

[وفي «الامناع» ان النبي صلى الله عليه وسلم وهو يتبوك صلى الى نخلة، فجاء

شخص ، فمر بينه وبين تلك النخلة بنفسه .

(۱) اسيد بن حضير : بن سماك الانصارى المتوفى سنة (۲۰) هـ

(۲) التوبة : ۷۴ .

(۳) التوبة : ۷۴ .

(۴) السيرة الحلبية ج ۳/ ۱۴۳ .

وفي رواية : وهو على حمار ، فدعا عليه صلى الله عليه وسلم ، فقال : « قطع صلاتنا ، قطع الله أثره » فصار مقعداً^(۱) .

و نیز جناب رسالت مآب ﷺ بر مردی که محاکات مشی آنجناب نموده ، دعای بد فرموده ، و او بعد از صرع و ابتلا بهمان حالت محاکات مبتلا گردیده .

سیوطی در «در منثور» گفته :

[أخرج أبو الشيخ^(۲) ، عن قتادة^(۳) ، وابن مردويه^(۴) ، عن ابن عمر رضي الله عنهما قال : كان رجل خلف النبي صلى الله عليه وسلم يحاكيه ويلبظه ، فرآه النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال كذلك تكن فرجع الى أهله فلبط^(۵) به مغشياً شهراً ، ثم أفاق حين أفاق وهو كما حاكى رسول الله صلى الله عليه وسلم] .

و نیز جناب امیر المؤمنین عليه السلام در مقامات دیگر بر مخالفین خود بد دعا فرموده .

از آنجمله آنکه بر مردی که به جواب استفسار آنحضرت از او حدیثی را بدروغ گفته ، بد دعا فرمود و او در همان حال اعمی گردید .

محمد بن محمد المعروف بخواجه بارسا در «فصل الخطاب» گفته :

[روى الامام المستغفرى رحمه الله باسناده ان أمير المؤمنين علياً رضي الله عنه

(۱) نفس المصدر ج ۳/ ۱۴۳ .

(۲) أبو الشيخ : عبدالله بن محمد الاصبهاني المتوفى (۳۶۹) هـ .

(۳) قتادة : بن دعامة المفسر البصري المتوفى سنة (۱۱۷) .

(۴) ابن مردويه : أحمد بن موسى الاصبهاني المتوفى (۴۱۰) .

(۵) لبط به (بضم اللام وكسر الباء الموحدة) : سقط من قيام و صرع .

سأل رجلاً عن حديث في الرحبة ، فكذبه ، قال : انك كذبتني ، قال : ما كذبتك ، قال : أدعو الله عليك ان كنت كاذباً ان يعمى بصرك ، قال : فادع الله ، فدعا عليه أمير المؤمنين علي رضي الله عنه ، فعمى بصره ، فلم يخرج من الرحبة الا وهو أعمى .

ونورالدين عبدالرحمن جامي در «نفحات الانس» در مقام اثبات کرامات اولیاء گفته :

روى الامام المستغفرى رحمه الله باسناده : أن علياً رضي الله عنه سأل رجلاً عن حديث في الرحبة فكذبه ، قال : انما كذبتني ، قال : ما كذبتك ، قال : أدعو الله عليك ان كنت كاذباً أن يعمى بصرك . قال : فادع الله ، فدعا عليه أمير المؤمنين علي رضي الله عنه فعمى بصره ، فلم يخرج من الرحبة الا وهو أعمى^(۱).

ونیز ملا جامی در «شواهد النبوة» در ذکر کرامات جناب امیرالمؤمنین علیه السلام گفته : امام مستغفری رحمه الله در کتاب «دلائل النبوة» آورده است که امیرالمؤمنین علی رضي الله عنه روزی در رحبة از شخصی سؤال کرد ، آن شخص راست نگفت ، حضرت امیر فرمود : که دروغ میگوئی گفت : دروغ نمیگوئیم ، فرمود : که بر تو دعا خواهم کرد اگر تو دروغ گفته باشی خدای تعالی ترا کور گرداند ، گفت : دعا کن ، حضرت امیر دعا کرد ، آن مرد از رحبة بیرون نرفت الا نابینا .

ومخفی نماند که مستغفری که از این عبارت هم امامت او ظاهر ، از اکابر اساطین محدثین وجهابذة حفاظ متقدين وحذاق ماهرین است .

عبدالقادر^(١) بن محمد محيي الدين أبو محمد بن أبي الوفا القرشي در

كتاب «الجواهر المضيئة في طبقات الحنفية» گفته :

[جعفر بن محمد بن المعتمر بن محمد بن المستغفر النسفي المستغفري خطيب

نسف، كان فقيهاً فاضلاً، ومحدثاً مكثراً، صدوقاً حافظاً، لم يكن بما وراء النهر في عصره مثله، وله تصانيف أحسن فيها]^(٢).

ومحمود بن سليمان الكفوي^(٣) در «كتائب أعلام الأخيار» گفته :

[الشيخ الامام الخطيب الحافظ أبو العباس جعفر بن محمد بن المعتمر بن

محمد بن المستغفر بن الفتح المستغفري النسفي، كان رحمه الله فقيهاً فاضلاً، محدثاً صدوقاً، يرجع الى معرفة وفهم وامعان، جمع الجموع، وصنف التصانيف وأحسن فيها، لم يكن بما وراء النهر في عصره من يجري مجراه في الجمع والتصنيف وفهم الحديث .

أخذ الفقه عن الشيخ القاضي الامام أبي علي النسفي، عن الشيخ الامام أبي

بكر محمد بن الفضل، عن عبد الله السند موني، عن أبي حفص الصغير، عن أبيه أبي حفص الكبير، عن محمد، عن أبي حنيفة .

وأخذ عنه محمد بن عبد الجبار أبو^(٤) منصور السمعاني المروزي، والامام

الخطيب أبو محمد النوح النسفي اسمعيل بن ابراهيم محمد بن نوح .

ولد سنة خمسين وثلثمائة، ومات سنة اثنتين وثلاثين واربعمائة، وقبره بنسف

على طرف الواري، كذا نقل عن «انساب السمعاني» [- الخ .

(١) عبدالقادر القرشي : بن محمد الحافظ الحنفى المتوفى (٧٧٥) هـ .

(٢) الجواهر المضيئة في طبقات الحنفية ج ١ / ١٨٠ .

(٣) الكفوي : محمود بن سليمان الحنفى المتوفى نحو سنة (٩٩٠) هـ .

(٤) أبو منصور السمعاني محمد بن عبد الجبار المروزي المتوفى (٤٥٠) هـ .

و شیخ جمال الدین عبدالرحیم بن الحسن بن علی الاسنوی^(۱) الشافعی
در «طبقات الشافعیه» گفته :

[جعفر بن محمد بن المعتز بن محمد بن المستغفر بن الفتح النسفی، الحافظ
المعروف بالمستغفری، صاحب التصانیف الكثیره و محدث ماوراء النهر فی
زمانه .

عاش ثمانین سنة، وتوفی سنة اثنتین وثلاثین واربعمائة .
ذكره الذهبي فی «العیبر»^(۲) وذكر فی ترجمة الاودنی^(۳) ان المستغفری
المذكور من تلامذته [^(۴)] .

وموفق بن احمد المعروف بأخطب خوارزم هم روایت بد دعای جناب
امیر المؤمنین علیه السلام بر این تیره بخت که مرتکب کذب در جواب استفسار
آنحضرت گردیده، نقل نموده، چنانچه در کتاب «مناقب جناب امیر
المؤمنین علیه السلام» گفته : *در تحقیق کتب پیر علوم اسلامی*

[أخبرنی سید الحفاظ أبو منصور شهر دار بن شیرویه بن شهر دار الدیلمی^(۵)
فیما کذب الی من همدان، قال : أخبرنا أبو الفتح عبدوس بن عبد الله بن محمد
ابن عبدوس الهمدانی^(۶)، قال : حدثنا أبو طالب الجعفری، قال ابن مردویه الحافظ :
قال : حدثنا محمد بن أحمد بن علی، قال : حدثنا موسى بن يوسف بن موسى بن

(۱) الاسنوی : عبدالرحیم بن الحسن الشافعی المتوفی سنة (۷۷۲) هـ .

(۲) العبر فی خبر من غیر ج ۳/ ۱۷۷ .

(۳) الاودنی : محمد بن عبد الله الشافعی البخاری المتوفی (۳۸۵) .

(۴) طبقات الشافعیة للاسنوی ج ۲/ ۴۰۳ .

(۵) شهر دار ابو منصور الدیلمی الشافعی المتوفی سنة (۵۵۸) هـ .

(۶) أبو الفتح عبدوس الهمدانی المحدث المتوفی سنة (۴۹۰) هـ .

راشد القطان، قال: حدثنا وهب بن بقية^(۱)، قال: حدثنا هشيم^(۲)، عن اسماعيل ابن سالم، عن عمار الحضرمي، عن زاذان بن عمر^(۳): ان علياً سأل رجلاً في الرحبة عن حديث، فكذبه، فقال علي: انك قد كذبتني، فقال: ما كذبتك؟ فقال: «ادعوا الله عليك ان كنت كذبتني ان يعصى بصرى»، قال: ادع الله، فدعا عليه، فلم يخرج من الرحبة، حتى قبض بصره^(۴).

وابراهيم بن عبدالله الوصابي در كتاب «الاكتفاء» آورده :

[عن ابن زاذان : ان علياً حدث حديثاً ، فكذبه رجل ، فقال علي رضي الله عنه : ادعوا عليك ان كنت صادقاً ، قال : نعم ، فلم ينصرف حتى ذهب بصره .
اخرجه عمر بن محمد الملا في سيرته] .

واحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيثمي المكي در «صواعق محرقة» گفته :

[ومن كراماته ، يعني علياً عليه السلام أيضاً انه حدث بهديث ، فكذبه رجل . فقال له : « ادعوا عليك ان كنت كاذباً » قال : ادع ، فدعا عليه ، فلم يبرح ، حتى ذهب بصره]^(۵).

ومحمد صدر عالم در «معارج العلى في مناقب المرتضى» گفته :

[ومنها انه رضي الله عنه حدث بهديث ، فكذبه رجل ، فقال له : « ادعوا عليك ان كنت كاذباً » ، قال : ادع ، فدعا عليه ، فلم يبرح ، حتى ذهب بصره] .

(۱) وهب بن بقية : المحدث الواسطي المتوفى سنة (۲۳۹) هـ .

(۲) هشيم : بن بشير بن ابي خازم البغدادي الواسطي المتوفى (۱۸۳) .

(۳) زاذان بن عمر الكندي الكوفي أبو عمرو المتوفى سنة (۸۲) .

(۴) المناقب للخوارزمي : ۲۷۳ .

(۵) الصواعق المحرقة : ۷۷ .

وولی الله^(۱) در «ازالة الخفا» گفته :

[عن علي بن زاذان : ان علياً حدث حديثاً ، فكذبه رجل ، فقال علي رضي الله عنه : « ادعوك ان كنت صادقاً » ، قال : نعم ، فدعا عليه ، فلم ينصرف ، حتى ذهب بصره] .

وحافظ عماد الدين اسمعيل بن عمر الدمشقي المعروف بابن كثير^(۲)

در «تاريخ» خود گفته :

[وقال هشيم ، عن سيار ، عن عمار ، قال : حدث علياً بحديث ، فكذبه رجل فما قام ، حتى عمى .

وقال ابن أبي الدنيا^(۳) : حدثني سريج بن يونس^(۴) ، ثنا هشيم ، عن اسمعيل ابن سالم^(۵) ، عن عمار الحضرمي ، عن زاذان أبي عمرو : ان رجلاً حدث علياً بحديث فقال له علي : « ما أراك الا قد كذبتني ؟ » قال : لم افعل ، قال : « ادعوك ان كنت كذبت » ، قال : ادع ، فدعا : فما برح ، حتى عمى] .

وملا جامی در «شواهد النبوة» گفته :

[واذا آنجمله آن است که حضرت امیر کرم الله وجهه شخصی را بآن متهم داشت که خبرهای وی را بسوی معاویه میرساند ، آنشخص انکار کرد ، حضرت امیر فرمود که سوگند میخورم؟ آنشخص سوگند خورد امیر فرمود که اگر در این سوگند کاذب باشی خدای تعالی چشم ترا کور

(۱) ولی الله احمد بن عبدالرحيم الدهلوی المتوفی (۱۱۷۶) هـ .

(۲) ابن كثير : عماد الدين اسماعيل الدمشقي المتوفی سنة (۷۷۴) هـ .

(۳) ابن أبي الدنيا : عبدالله بن محمد الحافظ البغدادي المتوفی (۲۸۱)

(۴) سريج بن يونس : أبو الحارث البغدادي المتوفی سنة (۲۳۴)

(۵) اسماعيل بن سالم الاسدي : ترجمه في الجرح والتعديل ج ۲/۲

گرداند ، و از آن هفته بر نیامد که بیرون آمد ، و عصای وی گرفته بودند
و میکشیدند ، و از چشمان وی هیچ نمی دید [(۱)] .

واحد بن عطاء الله اسکندری در « لطائف المنن » ، که بعنايت رب
ذوالمنن پیش این فقیر حاضر است و کاتب جلایی بذکر آن در « کشف
الظنون » گفته :

[« لطائف المنن » فی مناقب الشیخ ابی العباس و شیخه ابی الحسن فی مجلد
للشیخ تاج الدین عطاء الله بن احمد بن محمد الشاذلی الاسکندری ، المتوفی
سنة تسع و سبع مائة] (۲) .

بعد ذکر حکایت دعای ابراهیم بن ادهم (۳) بمغفرت در حق جندی که
سر ابراهیم شکسته بود ، گفته :

[قال الشیخ ابو العباس : لیس هذا عین الکمال ، و ما فعله سعد (۴) أحد العشرة
هو عین الکمال : ادعت علیه امرأة أنه احتار شيئاً من بستانها ، فقال : اللهم ان كانت
کاذبة فأعمها و أمتها فی مکانها ، فعمیت و جاءت تمشی يوماً فی بستانها ، ف وقعت
فی بئر فماتت ، فلو كان ما فعله ابراهیم عین الکمال لكان الصحابی أولى به ،
ولكنه كان سعد أميناً من امانة الله ، نفسه و نفس غيره عنده سواء ، فمادعا عليها ،
لأنها آذته ، ولكن دعا عليها ، لأنها آذت صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم
و ابراهیم لم يصل الى هذه المرتبة ، فترك الدعاء على الجندی لئلا يكون ذلك
انتصاراً لنفسه ، و سعد رضى الله عنه قد خلصه الله من نفسه و أبرزه للخلاق بخاص

(۱) شواهد النبوة : ۱۶۷ .

(۲) کشف الظنون ج ۲ / ۱۵۵۴ .

(۳) ابراهیم بن ادهم البلخی المتوفی بالشام سنة (۱۶۲) هـ .

(۴) سعد بن ابی وقاص مالک بن أهیب المتوفی سنة (۵۵) هـ .

به من یشاء من عبادہ ، والصوفی لا یستقضى الحق لنفسه ، بل یستقضى الحق لربه [(۱)] .

از این عبارت ظاهر است که سعد صبحابی که یکی از عشره است ، بر زنی که دعوای کاذب بر او آغاز نهاده ، بد دعا فرمود که او نابینا گردید ، و در چاهی افتاده ، هلاک گردید ، و این بد دعای سعد عین کمال است ، پس بد دعای جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر انس و دیگر کانمین بالاولی عین کمال ، و ناشی از استقضای حق برای رب ذوالجلال باشد . و طرفه تر آن است که ابن روزبهان از تهجین شأن خلیفه ثانی هم نیندیشیده ، به ادعای منافات بد دعا کردن با اخلاق ، او را کسعد و امثاله من حیث لا یشعر ، بسلك مطعونین کشیده و ناهیک به خساره و جساره . مگر نشیدی که خلیفه ثانی بر بلال (۲) و اصحاب او که از جمله شان زیر بن العوام (۳) ، و دیگر صحابه عظام بودند بد دعا کرده ، و حضرات اهل منت چنان گمان میبرند که طاعونی که بعد از این بد دعا واقع شد ببرکت دعای مستجاب خلافت مآب بود ، و بغیر انقضای یکسال ، بلال و اصحاب با کمال او به بلیه مسوت و ارتحال معاقب گردیدند و سزای جسارت خود که اصرار بر انکار قبول حکم آن عالی تبار نموده بودند جلدتر کشیدند .

(۱) لطائف المنن - هامش لطائف المنن للشعرانی ج ۱ / ۱۴۳ - ۱۴۴ .

(۲) بلال : بن رباح الحبشی المتوفی بدمشق سنة (۲۰) هـ

(۳) الزبیر بن العوام : بن خویلد المقتول بوادی السباع سنة (۳۶) هـ

ابو يوسف^(١) تلميذ ابو حنيفة^(٢) در كتاب « الخراج » كه نسخة عتيقة آن در كتب وقفية جناب والد ماجد قدس الله نفسه الزكية موجود است ، گفته :

[حدثني الليث بن سعد^(٣) ، عن حبيب بن ابي ثابت^(٤) : ان اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم وجماعة المسلمين أرادوا عمر بن الخطاب ان يقسم الشام كما قسم رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر وانه كان اشد الناس عليه في ذلك الزير ابن العوام ، وبلال بن رباح ، فقال عمر : اذا اترك من بعدكم من المسلمين لاشي لهم ، ثم قال : اللهم اكفني بلالا واصحابه .

قال : ورأى المسلمون ان الطاعون الذي اصابهم بعمواس^(٥) كان عن دعوة عمر قال : وتركهم عمر ذمة يؤدون الخراج الى المسلمين]^(٦) .
وشاه ولي الله در « قرّة العينين » ميگويد :

[وعن حبيب بن أبي ثابت : ان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وجماعة من المسلمين أرادوا عمر بن الخطاب أن يقسم الشام كما قسم رسول الله صلى الله عليه وسلم خيبر ، وانه كان أشد الناس عليه في ذلك الزير بن العوام ، وبلال بن رباح ، فقال عمر : اذا اترك من بعدكم من المسلمين لاشي لهم ،

(١) أبو يوسف القاضي يعقوب بن ابراهيم البغدادي المتوفى سنة (١٨٢) .

(٢) أبو حنيفة : النعمان بن ثابت الكوفي المتوفى سنة (١٥٠) هـ .

(٣) ليث بن سعد : عبدالرحمن المصري المتوفى سنة (١٧٥) هـ .

(٤) حبيب بن أبي ثابت الحافظ الكوفي المتوفى سنة (١١٩) هـ .

(٥) عمواس (بكسر العين المهملة) : بلدة في سهل فلسطين حدث فيها

الطاعون الجارف ومات فيه نحو (٢٥) ألفاً

(٦) الخراج لابي يوسف : ٢٦

ثم قال : اللهم اكفني بلالا واصحابه.

قال : ورأى المسلمون ان الطاعون الذي أصابهم بعمواس كان من دوة
هم قال : وتركهم عمر ذمة يؤدون الخراج الى المسلمين .
أخرجه ابو يوسف ^(۱) .

و در « ازالة الخفاء » هم این روایت از ابو یوسف نقل کرده
و شیخ ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالله بن احمد السهیلی ^(۲) در کتاب
« الروض الانف » در بیان ارض سواد گفته :
[ولما سار عمر الى الشام وكان بالجاية شاور فيما افتتح من الشام أيقسمها ،
فقال له معاذ : ان قسمتها لم يكن بعد لمن يأتي من المسلمين شيء أونحو هذا ،
فأخذ بقول معاذ ، فالح عليه بلال في جماعة من اصحابه وطلبوا القسم ، فلما اكثروا
قال : اللهم اكفني بلالا وذويه ، فلم يأت الحول ومنهم على الارض حين تطرف ^(۳) .
وفخر الدين ابو محمد عثمان بن علي بن محجن زيلعي ^(۴) که از اکابر
ائمہ و فقہای اہل سنت است ، و محامد و فضائل سنیه او از « کتاب
اعلام الاخبار » کفوی ، و « طبقات السالکین فی العلماء الراسخین » ابو
الکمال کمال باشا ، کہ نسخه عتیقه آن در حرم محترم مکہ معظمہ زادہا
اللہ تعظیماً دیدہ بودم ، و بعض تراجم را از آن انتخاب ہم نمودم ، و غیر
آن ظاہر است ، در « شرح کنز الدقائق » گفته :
[ثم أرض السواد مملوكة لاهلها عنوة .

(۱) قرۃ العینین : ۷۱

(۲) عبدالرحمن بن عبدالله السهیلی المتوفی سنہ (۵۸۱) ھ

(۳) الروض الانف ج ۶ / ۵۸۱

(۴) الزیلعی : عثمان بن علی المتوفی بالقاهرة سنہ (۷۴۳) ھ

وقال الشافعي : ليست بمملوكة وانما هي الوقف على المسلمين ، وأهلها مستأجرون لها ، لان عمر استطاب قلوب الغانمين فأجرها .

وقال ابوبكر الرازي : هذا غلط بوجوه : أحدها ان عمر لم يستطب قلوبهم فيه ، بل ناظرهم عليه وشاور الصحابة على وضع الخراج ، فامتنع بلال وأصحابه فدعا عليهم فأين الاسترضاء [(۱)] .

بالجملة تكذيب روایت بددعا نمودن جناب امير المؤمنين عليه السلام بتوهم بعد آن از اخلاق آنحضرت ، بعد صريح از فهم مقاصد انبيا و اوصيا و اوليا ، و انهماك در هوای نفس و حب باطل است ، لا غير .

و دانستی که سوای انس ، زید بن ارقم نیز حسب روایت اکابر منیه ، و براء بن عازب هم حسب روایت جمال الدين محدث ، بسبب دهای آنحضرت بعذاب عاجل گرفتار گردیدند و سزای کتمان و عدوان خود کشیدند ، پس ابن روزبهان تا کجا در دسر تکذیب چنین روایات و ابطال اخبار اساطین ثقات خواهد کشید ؟ !

الحمد لله المنان ، على ما اوضح الحق بالبيان ، و رمى المنكرين و المبطلين بالصغار و الهوان ، و نشكره على ما ارانا الحق الحقيق بالاتباع ، و حبانا عيون البصيرة و آذان الاستماع ، و لم يبتلنا بالعمى ، و لم ينجبنا عن الهدى ، و لم يجعلنا من الذين هم عن الحق ناكبون ، و عن أداء الشهادة بالصدق عازبون . و بالباطل آنسون ، و في حلل النفاق مائسون ، و على العصبية و العناد متهاكون ، و في أودية الشقاق هاكون ، و في أعمالهم على الماء راقمون و في الدنيا ناعمون ، و في الآخرة راغمون

و انعم ما قال في « احقاق الحق » في جواب ابن روزبهان : و أما استبعاده

من اخلاق امیر المؤمنین علیه السلام ان يدعو على صاحب رسول الله صلى الله عليه وآله وخادمه بظهور البرص عليه ، فهو تصوف بارد ، لانه اذا لم يشهد أنس لظهار حق قريبي النبي صلى الله عليه وآله وسلم بما علم به يقيناً فقد اخل بما وجب عليه من محبتهم بنص القرآن المجيد ، وخلق ربة متابعة النبي صلى الله عليه وآله وأحبط الله عمله وخدمته فأقل مرتبة جزاءه في الدنيا الدعاء عليه بالامراض الساخرة وسيدوق وبال أمره في الآخرة.

واز لطائف این است که با وصفی که ابن روزبهان در این کلام داد خلط و تخذیع و تسویل و تلمیع داده ، لکن باز هم فائده ای بس جلیله از کلامش ظاهر می شود ، زیرا که از آن بنهایت ظهور ثابت می شود که استشهاد جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر خبر غدیر ، دلیل دایل بودن این حدیث بر امامت آن جناب است ، زیرا که فضل بن روزبهان استشهاد را بر امری که مثل مستفیض باشد باطل دانسته ، و ظاهر است که وجوب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در استفاضه و اشتها ربغایت قصوی رسیده بود ، و از آیات و احادیث عدیده ثابت ، پس بنا بر این استشهاد بر آن باطل باشد ، و چون وقوع استشهاد بر حدیث غدیر ثابت و محقق است معلوم شد که مراد از این حدیث ایجاب محبت نیست که آن محتاج بامتشهاد نبوده ، بلکه آن امری است نهایت جلیل و عظیم الشأن که انکار آن اکثر صحابه قولا و فعلا می کردند ، پس با وصف کثرت سامعین آن بسبب شیوع جهود و عناد محتاج باستشهاد گردید .

و نیز از تصریح ابن روزبهان بکثرت سامعین حدیث غدیر کمال تعصب و عناد ، و غایت خرافست و انداد ، و نهایت تعنت و اعوجاج ، و قصوای مرء و لجاج منکرین و رادین و طاعنین حدیث غدیر ثابت می شود ، که هر گاه باعتراف ابن روزبهان سامعین این حدیث کثیر بودند ، و باین

سبب حاجت به استشهاد نداشته ، پس در ثبوت و تحقق آن ریبی نماند .
فوا اسفاه که متعصبین قوم همت قاصر بلکه اقصر را برد چنین حدیث
شریف می‌گمارند . و اصلاً از خدا و رسول استجای نمی‌کنند ، و از مؤاخذه
یوم الجزاء و قضیعت دنیا نمی‌هراسند .

والله الحمد والمنة که از ملاحظه جمیع روایات استشهاد که ائمه نقاد
و اساطین صدور ارباب اعتبار و اعتماد روایت کرده‌اند ، کمال انصاف
و اطلاع و طول باع فخر رازی ظاهر می‌شود ، که او در «نهایة العقول» بسبب
غایت مجانبت زیغ و حیف ، وجه ثانی را از وجهین اثبات حدیث غدیر که آن
احتجاج است بمناسبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بصراحت تمام ضعیف گفته ،
و تصحیح این مناشده را غیر ظاهر ، بلکه بسبب احتراز از مرأ و لجاج
محتاج اثبات و انموده ، بلکه بکمال جسارت و تهور ادعا نموده که اکثر
محدثین انکار می‌کنند این مناشده را ، فنمود بالله من الانهماک فی مثل
هذا الهذر والبهتان والكذب والعدوان ، والله الموفق وهو المستعان .

و هر چند از بیان سابق دلالت استشهاد جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر آنکه
حدیث غدیر دلیل امامت آنجناب است ظاهر شده است ، لکن بحمد الله
و حسن توفیقه در اینجا بسائبات میرسانم که حسب تصریح علامه علی
ابن ابراهیم حلبی که از اکابر مشایخ واجله محققین ایشان است ، و نبذی
از فضائل فاخره و محامد زاهره او سابقاً شنیدی ، جناب امیر المؤمنین
علیه السلام بحدیث غدیر احتجاج فرموده بر کسانی که نزاع نموده بودند
آنجناب را در خلافت ، در « انسان العیون فی سیره الامین المأمون »
گفته :

[وعلى تسليم ان المراد انه أولى بالامامة ، فالمراد في المال لافي الحال ،

والا لكان هو الامام مع وجوده صلى الله عليه وسلم ، والمآل لم يعين له وقت ، فمن أين انه عقب وفاته صلى الله عليه وسلم جاز أن يكون بعد أن تنعقد له البيعة ويصير خليفة ويدل لذلك انه لم يحتج بذلك الا بعد أن آلت اليه الخلافة رداً على من نازحه فيها ، كما تقدم فسكوته عن الاحتجاج بذلك الى أيام خلافته قاض على كل من له أدنى عقل فضلاً عن فهم بانه لانص في ذلك على امامته عقب وفاته [(۱)] .

از این عبارات ظاهر است که جناب امیرالمؤمنین علیه السلام احتجاج بحديث غدیر بر کسانی که نزاع با آنجناب در خلافت کردند نموده ، ورد بر ایشان باین حدیث شریف فرموده ، ظاهر است که احتجاج ورد بر منازحین آنحضرت در خلافت ممکن نیست مگر وقتی که این حدیث دلالت کند بر خلافت و امامت آنحضرت ، والا بر ظاهر است که اگر این حدیث دلیل خلافت و امامت آنجناب نمی بود ، احتجاج و استدلال بر کسانی که نزاع با آنجناب در خلافت کردند ممکن نمی شد ، و علاوه بر این مشارالیه ذلك در قول حلبی : « ويدل لذلك » حاصل مضمون « جاز أن يكون بعد أن تنعقد له البيعة ويصير خليفة » است و ضمیر يكون در این قول راجع بأولویت بالامامة در مآل است ، پس معنای قول حلبی این است که دلالت می کند بر آنکه مراد اولویت بالامامة در مآل بعد انعقاد بیعت برای آنحضرت و خلیفه شدن آنجناب است ، که آنجناب احتجاج نکرده بحديث غدیر مگر بعد آنکه آئیل شد خلافت بآنجناب .

پس بکمال وضوح ثابت شد که جناب امیرالمؤمنین علیه السلام حدیث غدیر را دلیل اولویت خود بامامت می دانست ، ولفظ « مولی » نزد آنجناب محمول بر « اولی بالامامة » بود .

وهذا هو مطلوب أهل الحق والرشاد ، وقاصم ظهور الجاحدين المنهلكين
في العناد .

اما زعم حلبی که مراد از اولویت بامامت در وقت انعقاد بیعت آنحضرت
است ، پس مدفوع است بآنکه قید « انعقاد بیعت » ، یا قید « ما بعد
عثمان » در حدیث غدیر مذکور نیست ، بلکه مطلق است .

پس در صورت حمل « مولی » بر « اولی بالامامة » معنای حدیث غدیر
چنین خواهد بود که هر که من مولای او هستم ، پس علی اولای او است
بامامت ، و همین معنی را اهل حق حدیثاً و قدیماً اثبات میکنند ، و مخالفین
باهتمام تمام در صدد رد و ابطال آن افتاده ، دماغ سوزی را بغایت قصوی
رسانیده اند ، و چون این معنی حسب افاده حلبی مراد حدیث غدیر بدلالات
احتجاج و استدلال جناب امیر المؤمنین علیه السلام است ، بحمد الله کمال منانت
ورزانت و اصابت احتجاج و استدلال اهل حق ، و نهایت شناخت و فطانت
رد و ابطال منیه ظاهر ، و واضح شد که رد منیه بر این احتجاج و استدلال
و استهزاء و سخریه بر آن است معاذ الله من ذلك .

ولله الحمد که خود شاه صاحب در مطاھن عمر از این کتاب ، و والد
ماجدشان در « قرۃ العینین » ادعای غلط را در استدلال جناب امیر المؤمنین
علیه السلام شاهد جهل و حمق مدعی میدانند .

و حمل اولویت بامامت بر زمان ما بعد ثالث صریح البطلان و الفساد ،
و احتمال آن در غایت وهن و اختلال ، زیرا که تهنیت شیخین کما فی
« الصواعق » و غیره ، قلع اساس این احتمال واهی نموده ، و آنرا بخاک
سیاه برابر ساخته ، و به أسفل درکات جحیم فرستاده ، که شیخین اعتراف

بمولائیت آنجناب برای هر مؤمن کرده اند .

پس جناب امیر المؤمنین علیه السلام حسب تهنیت شیخین و حسب فهم شان مولای شان هم « سواء كانوا من المؤمنين أم لا » باشد ، پس آنجناب حسب فهم خود شیخین اولای شان بامامت باشد ، پس تقیید آن بزمان مابعد عثمان حسب فهم خود شیخین محض مجازفت و عدوان ، ودلیل کمال حیف و حرمان و محض زبغ و خسران است .

ونیز بلا شبهه این حدیث در صورت حمل « مولی » بر « اولی بالامامة » بر مطلق خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام دلالت خواهد کرد ، و چون که فقدان نص بر ثلاثه باعتراف اولیاء و هو اخوانان شان ثابت است تا آنکه شاه صاحب هم بآن اعتراف دارند ، لهذا مطابق نص خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام مثبت خلافت بیفاصله آنجناب خواهد شد ، لقبیح تقدیم غیر المنصوص علیه علی المنصوص علیه .

امادعوی حلبی سکوت جناب امیر المؤمنین علیه السلام را از احتجاج بحدیث غدیر بر امامت خود تا ایام خلافت خویش ، یعنی تا زمان انقضای ایام ثلاثه :

پس مدفوع است باینکه نزد اهل حق سکوت آنجناب از این استدلال مسلم نیست ، بلکه مدعی آن نزد ایشان کاذب و مقتری و دروغ زن است پس ظاهر است ولا کظهور الصباح که این استدلال بمقابله اهل حق وجوهی از صحت ندارد ، بلکه محض غفلت یا تغافل و غایت اهمال و تساهل است و بطلان سکوت جناب امیر المؤمنین علیه السلام از استدلال بحدیث غدیر در ایام ابی بکر بر خلافت و امامت خود حسب روایات اهل حق بر متببع کتب حدیث ایشان مخفی نخواهد بود ، بطور نمونه بعضی روایات در

اینجا نوشته می شود :

در کتاب «خصال» تصنیف شیخ ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین ابن موسی بن بابویه القمی^(۱) مذکور است که جناب امیر المؤمنین به ابوبکر گفت :

[ولكن اخبرني عن الذي يستحق هذا الامر بما يستحقه ؟ ، فقال ابوبكر : بالنصيحة والوفاء ودفع المداينة والمحابة ، وحسن السيرة ، واظهار العدل ، والعلم بالكتاب والسنة ، وفصل الخطاب ، مع الزهد في الدنيا ، وقلة الرغبة فيها ، وانصاف المظلوم من الظالم للقريب والبعيد ، ثم سكت ، فقال علي عليه السلام : « انشدك بالله يا ابا بكر افي نفسك تجد هذه الخصال ؟ ، اوفى ؟ » .

قال ابوبكر : بل فيك يا ابا الحسن .

قال : « انشدك بالله انا المجيب لرسول الله ﷺ قبل ذكر ان المسلمين أم أنت ؟ » قال : بل أنت .

قال : « فأنشدك بالله انا الاذان لاهل الموسم واجميع الامة بسورة براءة ، أم أنت ؟ » .

قال : بل أنت .

قال : « فأنشدك بالله انا وقيت رسول الله ﷺ بنفسي يوم الغار ، أم أنت ؟ » قال : بل أنت .

قال : « انشدك بالله لي الولاية من الله مع ولاية رسوله في آية زكاة الخاتم ، أم لك ؟ » .

قال : بل أنت .

قال : « انشدك بالله انا المولى لك و لكل مسلم بحديث النبي يوم الغدير ،

(۱) ابو جعفر القمی : محمد بن علی بن بابویه المتوفی سنة (۳۸۱) هـ .

أم أنت ؟ » ، قال : بل أنت ^(۱)] - الخ .

وشیخ ابوجعفر محمد بن الحسن بن علی الطوسی ^(۲) در « امالی » خود
علی مافی « بحار الانوار » آورده :

[جماعة ، عن أبي المفضل ^(۳) ، عن احمد بن علي بن مهدي ^(۴) - املاء من
كتابه عن أبيه ، عن أبي الحسن الرضا ، عن آبائه عليه السلام ، قال : لما أتى أبو بكر
وهجر الى منزل أمير المؤمنين عليه السلام ، وعاطباه في أمر البيعة ، وخرجا من عنده
خرج أمير المؤمنين عليه السلام الى المسجد ، فحمد الله وأثنى عليه بما اصاب من عندهم
أهل البيت اذ بعث فيهم رسولا منهم وأذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا ، ثم
قال : « ان فلانا وفلانا أتيا نى وطالباني بالبيعة آمن سبيله ان يبايعنى ، أنا ابن
هم النبي وأبو بنيه ، والصدیق الاكبر ، وأخو رسول الله ﷺ ، لا يقولها أحد غیرى
الا كلاب ، واسلمت وصليت قبل كل أحد ، وأنا وصيه وزوج ابنته سيدة نساء
العالمین فاطمة بنت محمد ، وأبو حسن وحسين سبطا رسول الله ﷺ ، ونحن أهل
بيت الرحمة ، بنا هدىكم الله ، وبنا استنقذكم من الضلالة ، وأنا صاحب يوم الدوح
وفى نزلت سورة من القرآن ، وأنا الوصى على الاموات من أهل بيته ، وأنا ثقتك
على الاحياء من امته ، فاتقوا الله يثبت أقدامكم ويتم نعمته عليكم » ، ثم رجع الى
بيته ^(۵) .

(۱) الخصال للصدوق ج ۲ / ۵۴۹

(۲) ابوجعفر الطوسی محمد بن الحسن المتوفى (۴۶۰) هـ .

(۳) ابوالفضل محمد بن عبدالله الشیبانی المتوفى سنة (۳۸۷) هـ .

(۴) احمد بن علی بن مهدي بن صدقة الانصارى كان من العلماء الاکابر فى

القرن الرابع وسمع منه التلعکبرى فى سنة (۳۴۰) هـ .

(۵) امالی الطوسی ج ۲ / ۱۸۱ - وعنه البحار ج ۲۸ / ۲۴۷

وحسن بن محمد الديلمي در «ارشاد القلوب» آورده :

[روى عن الصادق عليه السلام ان أبا بكر لقى أمير المؤمنين عليه السلام في سكة بني النجار فسلم عليه وصافحه وقال له : يا أبا الحسن أفي نفسك شيء من استخلاف الناس إياي ؟ وما كان من يوم السقيفة وكرهتك البيعة والله ما كان ذلك من ارادتي ، الا ان المسلمين اجتمعوا على أمر لم يكن لي ان اخالف عليهم فيه ...]

الى أن قال : [فقال له أمير المؤمنين : « يا أبا بكر ، فهل تعلم أحداً أوثق من رسول الله ﷺ ؟ وقد أخذ يبعث عليك في أربعة مواطن وعلى جماعة معك وفيهم عمرو عثمان : في يوم الدار ، وفي بيعة الرضوان تحت الشجرة ، ويوم جلوسه في بيت ام سلمة ، وفي يوم الغدير بعد رجوعه من حجة الوداع ، فقلتم بأجمعكم : سمعنا وأطعنا الله ورسوله ، فقال لكم : الله ورسوله عليكم من الشاهدين فقلتم بأجمعكم : الله ورسوله علينا من الشاهدين ، فقال لكم : فليشهد بعضكم لبعض وليبلغ شاهدكم غائبكم ، ومن سمع منكم فليسمع من لم يسمع ، فقلتم : نعم يا رسول الله ، وقلتم بأجمعكم تهتئون رسول الله وتهتئوني بكرامة الله انا ، فدني عمرو وضرب على كنفى وقال بحضرتكم : بخ بخ يا بن ابي طالب ، اصبحت مولانا ومولى المؤمنين ، فقال ابو بكر : لقد ذكرتني يا أمير المؤمنين أمراً لو يكون رسول الله شاهداً فاسمعه منه] (١) .

واگر حضرات اهل سنت استبعاد و انکار این روایات آغاز نهند ، بحمد الله از طریق خود ایشان باثبات رسانم که جناب أمير المؤمنين عليه السلام در ایام ابي بكر برخلافت و امامت خود استدلال بنص جناب رسالت مآب ﷺ نموده است .

اسعد بن ابراهيم بن الحسن بن علي الحنبلي در « اربعين حديث »

(١) ارشاد القلوب : ٢٤٦ ط الاعلمي في بيروت .

در فضائل جناب امير المؤمنين عليه السلام ، که آنرا از استاد خود علامه عمر ابن الحسن المعروف بابن دحية روايت کرده ، و جلائل فضائل ابن دحية از افادات محققين ثقات ظاهر است .

قال ابن خلکان في « وفيات الاعيان » :

[أبو الخطاب ^(۱) عمر بن الحسن بن علي بن محمد بن الجميل بن فرح بن خاف ابن قومس بن مزلال بن ملال بن بدر بن احمد بن دحية بن خليفة بن قروة الكلبي المعروف بندي النسبين الاندلسي البلسي الحافظ ...]
الى أن قال : [وكان أبو الخطاب المذكور من اعيان العلماء ومشاهير الفضلاء متقناً لعلوم الحديث النبوي وما يتعلق به ، عارفاً بال نحو واللغة وأيام العرب وأشعارها أكثر بطلب الحديث فسي أكثر بسلاط الاندلس الاسلامية ، ولقي بها علمائها ومشائخها .

ثم رحل منها الى بلاد العدو ودخل مراکش واجتمع بفضلائها ، ثم ارتحل الى افريقية ومنها الى الديار المصرية ، ثم الى الشام والشرق والعراق ، وسمع ببغداد من بعض اصحاب ابن الحصين ^(۲) ، وسمع بواسط من أبي الفتح محمد بن احمد بن الميداني .

ورحل الى عراق العجم وخراسان وما والاها وما زدران ، كل ذلك في طلب الحديث والاجتماع بأئمتهم والاخذ عنهم ، وهو في تلك الحال يؤخذ عنه ويستفاد منه ^(۳) .

(۱) أبو الخطاب الحافظ الاندلسي المولود سنة (۵۴۴) والمتوفى (۶۳۳)

(۲) ابن الحصين : أبو القاسم هبة الله الشيباني البغدادي المتوفى (۵۲۵)

(۳) وفيات الاعيان ج ۳ / ۴۴۸ - ۴۴۹

الخ . مى گوید : [الحديث الثالث : يرويه الثوري^(١) ، عن الاعمش^(٢) ، عن سالم بن أبى الجعد^(٣) ، قال : حضرت أنس بن مالك ، وهو مكفوف البصروفيه وضح ، فقام اليه رجل ، وكأنه كان بينه وبينه احنة ، وقال : يا صاحب رسول الله ، ماهذه السمة التي أراها بك وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم : «ان البرص والجذام ما يبتلى بهما مؤمن» .

فاطرق أنس وعيناه تذرغان وقال : اماالوضح ، فانه دعوة دعاها أمير المؤمنين علي بن ابى طالب ، فسأله جماعة ان يحدثهم بالحديث ، فقال : اما أنزلت سورة الكهف ؟ سأل بعض الصحابة ان يريهم أهل الكهف ، فوعدهم ذلك ، فأهدى بساط له ، وذكره الصحابة وعده ، قال : احضروا علياً ، فلما حضر ، قال لي : يا أنس ، ابسط البساط ، فبسطته وأمر الصحابة أن يجلسوا عليه ، فلما جاسوا رفيع البساط ، وسارفي الهواء الى الظهر ، فوقف البساط ، ثم قمنا نمشى على الارض حتى شاهدنا الكهف ورأينا قوماً نياماً ، تضيء وجوههم كالقناديل ، وعليهم ثياب بيض ، وكلبهم باسط ذراعيه بالوصيد ، فملئنا رعباً .

فتقدم أمير المؤمنين وقال : « السلام عليكم » ، فردوا عليه ، وتقدم القوم وساموا ، فلم يردوا عليه ، فقال لهم علي : « لم لاتردون على صحابة رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ » ، فقال أحدهم : سل ابن عمك ونبيك .

ثم قال علي للجماعة : « خذوا مجالسكم » ، فلما أخذوا ، قال علي : « يا ملائكة الله ارفعوا البساط » ، فرفع وسرنا في الهواء ماشاء الله ، ثم قال : ضعونا لنصلى الظهر » ، فاذا نحن في أرض ليس فيها ماء نشرب ولا نتوضأ ، فوكز الارض

(١) الثوري : سفيان بن سعيد الكوفي المتوفى سنة (١٦١) هـ .

(٢) الاعمش : سايمان بن مهران الكوفي المتوفى (١٤٨) هـ .

(٣) سالم بن ابى الجعد : المحدث الكوفي المتوفى سنة (١٠٠) هـ .

برجله ، فنبع الماء العذب ، فتوضأنا واصلينا وشربنا ، فقال : « ستدركون صلوة العصر مع رسول الله وساربنا البساط الى العصر » واذا نحن على باب المسجد ، فلما رأنا قال : « تحدثوني ، أو احدثكم » وجعل يحدثنا كأنه كان معنا ، فقال له علي : « لم ردوا على السلام ولم يردوا على اصحابي ؟ » ، فقال : « انهم لا يردون السلام الا على نبي أو وصي نبي » .

ثم قال : « اشهد لعلي يا أنس ، فلما كان بعد يوم السقيفة استشهدني على يوم البساط » ، فقلت : اني نسيت ، قال : « ان كنت كنتمتها بعد وصية رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فرماك الله بيباض في وجهك ولظى في جوفك وعمى في بصره » .

فبرصت وتلظى جوفي وعميت . وكان أنس لا يطيق الصيام في شهر رمضان ولا في غيره من حرارة بطنه ، ومات بالبصرة وكان يطعم كل يوم مسكيناً عن يوم يفطر من رمضان [.

واما عدم نقل اهل سنت استدلال جناب امير المؤمنين عليه السلام بحديث غدير در زمان ابی بکر و مثل آن ان سلم ، پس هر گز بر اهل حق حجت نمی تواند شد ، که هر گاه نقل يك فريق بر فريق آخر حجت نتواند شد ، عدم نقل چطور حجت خواهد شد ؟

فخر رازی در «نهاية العقول» بجواب استدلال بر صحت حديث غدير باستدلال جناب امير المؤمنين عليه السلام بآن روز شوری ، که باین عبارت نقل کرده :

[الثاني : ان علياً رضي الله عنه ذكره في الشورى عنه ما حاول ذكر فضائله ولم ينكره أحد ، فعدم انكارهم لذلك مع توفر الدواعي على القدح فيما يفتخر به الانسان على غيره دليل صحته] .

گفته : [واما الوجه الثاني : وهو المناشدة في الشورى ، فهو ضعيف ، لان الحاجة الى تصحيح هذه المناشدة كالحاجة الى تصحيح اصل الحديث ، بل ذلك أولى ، لان اكثر المحدثين ينكرون تلك المناشدة وبتقدير صحتها ، فلانسلم انتهائها الى جميع الصحابة وبتقدير انتهائها الى كلهم ، فلانسلم انه لم يوجد فيهم من انكر ذلك] - الخ .

از اين عبارت ظاهر است كه رازی عدم وجود منكر حديث غدیر را كه جناب امیر المؤمنین عليه السلام در مناشدة خود ، روز شوری وارد فرموده منع کرده ، حال آنكه پر ظاهر است كه اگر کسی از صحابه انكار حديث غدیر بجواب جناب امیر المؤمنین میکرد ، منحرفین از آن حضرت بسبب تحقق دواعی نقل بالضرورة نقل آن میکردند ، حال آنكه کسی از شیعه وسنی این انكار را نقل نکرده .

و هر گاه در چنین امری عدم نقل را دلیل عدم نمی دانند باز بحیرتم كه چسان عدم نقل استدلال جناب امیر المؤمنین عليه السلام را بحديث غدیر بر امامت خود در زمان أبي بكر و مثل آن ، كه دواعی نقل آن مفقود ، بلكه دواعی عدم آن متحقق دلیل عدم میگردانند .

و علاوه بر این همه دانستی كه بروایت علی بن احمد واحدی ^(۱) جناب امیر المؤمنین عليه السلام اشعاری كه در آن تصریح فرموده باینكه جناب رسالت صلی الله علیه و آله آنحضرت را امام گردانید ، و مردم را بآن در روز غدیر خبر داده ، بحضور ابو بكر و عمرو عثمان و غیر ایشان خوانده ، پس ادعای ثبوت سكوت جناب امیر المؤمنین عليه السلام از استدلال بحديث غدیر تا عهد

(۱) الواحدی : علی بن احمد المفسر النیسابوری المتوفی سنة (۴۶۸)

خلافت خود بنا بر روایت امام اهل سنت هم ، کذب بین و دروغ بی فروغ است .

دلیل هشتم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت :

استعظام ابو الطفیل حدیث غدیر را

دلیل هشتم : آنکه شك ابو الطفیل در حدیث غدیر و استنکار و استبعاد آن دلیل صریح است بر آنکه این حدیث دلیل امری نهایت عظیم المرتبه و جلیل الشان بوده که آن امامت و خلافت است ، و اگر مراد از آن صرف همین معنی می بود که جناب امیر المؤمنین علیه السلام محبوب و ناصر مؤمنین یا محبوب ایشان است ، این امر هرگز سبب استبعاد و استنکار ابو الطفیل نمی گشت ، و شك و ریب ابو الطفیل در حدیث غدیر از روایات سابقه ظاهر است ، سابقاً شنیدی که در « مسند » احمد ^(۱) بن حنبل بروایت حسین بن محمد بن بهرام ^(۲) مذکور است که ابو الطفیل بعد شنیدن استشهاد جناب امیر علیه السلام بر حدیث غدیر و شهادت مردم کثیر بر آن ، گفته : [فخرجت و كأن فی نفسی شیئاً ، فلقیت زید بن ارقم ، فقلت له : انی سمعت علیاً یقول : کذا و کذا ، قال : فما تنکر ! قد سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم

(۱) احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی المتوفی سنة (۲۴۱) هـ .

(۲) الحسین بن محمد بن بهرام المروزی المتوفی سنة (۲۱۳) هـ .

يقول ذلك له ^(۱) [.

ودر «خصائص نسائي» ^(۲) بروایت هارون بن عبدالله الحمال ^(۳) مذکور

است که ابوالطفیل گفت :

[فخرجت وفي نفسي منه شيء ، فلقيت زيد بن أرقم واخبرته ، فقال : ما

تشك ! أنا سمعته] ^(۴) .

ودر «تاریخ ابن کثیر» مذکور است :

[فخرجت وكان في نفسي شيء ، فلقيت زيد بن أرقم ، فقلت له : اني سمعت

علياً يقول كذا وكذا ، قال : فما تذكر ! لقد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم

يقول ذلك له . رواه النسائي من حديث حبيب ابن أبي ثابت ، عن أبي الطفيل

عنه] ^(۵) .

و نیز در «تاریخ ابن کثیر» بروایت حسین بن محمد مذکور است :

[وكان في نفسي شيء ، فلقيت زيد بن أرقم ، فقلت له : اني سمعت علياً

يقول كذا وكذا ، قال : فما تذكر ، لقد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول

ذلك له] ^(۶) .

ودر «زین الفتی فی شرح سورة هل أنى» مذکور است :

(۱) مسند احمد ج ۴ / ۳۷۰

(۲) النسائي : احمد بن على بن شعيب المتوفى سنة (۳۰۳) هـ .

(۳) هارون ابو موسى البزار المعروف بالحمال المتوفى (۲۴۳) هـ .

(۴) الخصائص : ۱۰۰

(۵) تاريخ ابن کثیر ج ۷ / ۳۴۶

(۶) البداية والنهاية لابن کثیر ج ۵ / ۲۱۱

فَقَمْتُ وَكَانَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ ، فَلَقِيتُ زَيْدَ بْنِ أَرْقَمَ ، فَأَخْبَرْتَهُ بِمَا قَالَ عَلِيٌّ ،
فَقَالَ : وَمَا تَنْكُرُ ! سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ [۱].
وَدَرِ كِتَابِ « رِيَاضِ النَّضْرَةِ » بِرَوَايَةِ أَبِي وَحَاتِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ حَبَانَ (۱)
مَذْكُورًا اسْت :

[فَخَرَجْتُ وَفِي نَفْسِي مِنْ رِيْبَةِ شَيْءٍ ، فَلَقِيتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ
فَقَالَ : قَدْ سَمِعْتَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَهُ ذَلِكَ] (۲).

پس محل امان است که آیا ابو الطفیل با اینهمه جلالت شأن و عظمت
و علم و دانش در این معنی شك داشت که جناب رسالت صلی الله علیه و آله ایجاب
دوستی جناب امیر المؤمنین علیه السلام نموده و حکم بآن داده ، یا نا صریح
و محبت آنجناب بیان فرموده ؟ هرگز عاقلی این را تجویز نخواهد
کرد ، و فضائل جلیله و مناقب حمیده ابو الطفیل که از اکابر و اعظم و اجله
و افخم صحابه است بر ناظر افادات اساطین سنیه مخفی نیست .
ابن عبد البر در « استیعاب » گفته :

[أَبُو الطَّفِيلِ هَامِرُ بْنُ وَائِلَةَ وَقِيلَ : عَمْرُو بْنُ وَائِلَةَ . قَالَ مَعْنَى الْأَوَّلِ أَكْثَرُ وَأَشْهَرُ
وَهُوَ ابْنُ هَامِرِ بْنِ وَائِلَةَ بَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بَنِ جَحْشِ بْنِ عَدَى بْنِ سَعْدِ بْنِ
لَيْثِ بْنِ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ كِنَانَةَ اللَّيْثِيُّ الْمَكِّيُّ .
وُلِدَ يَوْمَ أَحَدٍ وَادْرَكَ مِنْ هَجْرَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِ سِنِينَ ،
نَزَلَ الْكَوْفَةَ صَحْبًا عَلِيًّا كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ فِي مَشَاهِدِهِ كُلِّهَا ، فَلَمَّا قَتَلَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُ انْصَرَفَ إِلَى مَكَّةَ ، فَأَقَامَ بِهَا ، حَتَّى مَاتَ سَنَةً مِائَةً وَيُقَالُ : أَقَامَ بِالْكَوْفَةِ وَمَاتَ
بِهَا ، وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ وَاللَّهُ أَعْلَمُ] - إِلَى أَنْ قَالَ :

[وَكَانَ فَاضِلًا ، عَالِمًا ، حَاضِرَ الْجَوَابِ ، فَصِيحًا ، وَكَانَ يَتَشَبَّعُ فِي عَلِيٍّ كَرَّمَ

(۱) ابو حاتم محمد بن حبان البستی المورخ المتوفى سنة (۳۵۴).

(۲) الرياض النضرة ج ۲ / ۱۶۹ .

الله وجهه ويفضله ويشني على الشيخين أبي بكر وعمر رضي الله عنهما ويترحم على
عثمان رضي الله عنه قبل : قدم ابو الطفيل يوماً على معاوية ، فقال له : كيف وجدك
على خليك أبي الحسن؟ قال : كوجد ام موسى لموسى واشكوا الى الله التقصير .
وقال له معاوية : كنت فيمن حضر عثمان ؟ قال : لا ، ولكنني فيمن حضره
قال : فما منعك من نصره ؟ قال : وأنت مامنك من نصره ، اذ تربصت به ريب
المنون وكنت في أهل الشام وكلهم تابع لك فيما تريد .
قال له معاوية : أوماترى طلبى بدمه نصره له ؟ قال : بلى ، ولكنك كما قال
أخو بني فلان :

لا الفينك بعد الموت تندبني وفي حياتي مازودتني زادي^(١) .

وعزالدين علي بن محمد الجزري المعروف بابن الاثير^(٢) در «اسد الغابة
في معرفة الصحابة» بترجمة ابو الطفيل كفته :

[وكان فاضلاً ، عاقلاً ، حاضر الجواب فصيحاً وكان من شيعة علي ، ويشني
على أبي بكر وعمر وعثمان .

وقبل : انه قدم على معاوية ، فقال له : كيف وجدك على خليك أبي الحسن؟
قال : كوجد ام موسى على موسى ، واشكو التقصير ، فقال له معاوية : كنت فيمن
حضر قتل عثمان؟ قال : لا ، ولكنني كنت فيمن حضره ، قال : فما منعك من نصره؟
قال : وأنت فما منعك من نصره اذ تربصت به ريب المنون وكنت في أهل
الشام وكلهم تابع لك فيما تريد ؟

قال معاوية : أوماترى طلبى بدمه ؟ قال : بلى ، ولكنك كما قال أخو جعفي
لا الفينك بعد الموت تندبني وفي حياتي مازودتني زادي .

(١) الاستيعاب ج ٤ / ١٦٩٦

(٢) ابن الاثير الجزري على بن محمد المتوفى سنة (٦٣٠) هـ .

اخرجه أبو نعیم و أبو عمر، و أبو موسی [۱].

دلیل نهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت :

استدلال بقول آنحضرت : «أنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم»

دلیل نهم: آنکه تصدیق حضرت بشیر و نذیر رضی الله عنهما ما اضاء البدر المنیر و نفح المسك و العیر ، حدیث غدیر را بقره بلیغه : «أنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم» دلیل مستنیر و برهان مسفر کالصبح المنیر است بر آنکه مراد از «مولى» أولى بهالتصرف است ، كما لا يخفى على الناقد البصير و المصنف الخبير ، وهو مما لا يحوم حوله شائبة الرد و النكير . و چون دلالت این فقره بر مطلوب نهایت واضح و روشن بود ، اولاً حضرات مکابرين بسبب مزید ممارات و لجاج ، خود را از انکار ورد و ابطال آن باز نداشتند ، و ثانیاً بخوف تضییق خنای از طرف جهابذة حذاق بر تقدیر تسلیم ، حسب دیدن قدیم و عادت غیر مستقیم ، کلافة تأویل علیل و توجیه ذمیم باز کردند .

پس این دلیل موقوف است بر اثبات چند امر :

اول : آنکه فقره : «أنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم» ثابت است .

دوم : آنکه این فقره دلالت بر ثبوت اولویت بتصرف برای جناب

رسالتآب صلی الله علیه و آله دارد .

سوم: آنکه تصدیق حدیث باین فقره دلیل است بر آنکه مراد از «مولى» همان معنی است که مراد است از لفظ «أولى» در این فقره . اما ثبوت این فقره : پس سابقاً دانستی که این فقره را اکابر مهره و افانم مشاهیر واجلة محدثین واعاظم نحابر روایت کرده اند :

- ١ - معمر بن راشد أبو عروة الأزدي المتوفي (١٥٣) هـ .
- ٢ - عبدالله بن نمير الخارفي الكوفي المتوفي سنة (١٩٩) هـ .
- ٣ - أبو نعيم فضل بن دكين ، شيخ البخاري ، توفي سنة (٢١٨) هـ .
- ٤ - عفان بن مسلم : أبو عثمان البغدادي المتوفي سنة (٢١٩) هـ .
- ٥ - علي بن حكيم الأودي : الكوفي المتوفي سنة (٢٣١) هـ .
- ٦ - عبدالله بن محمد بن أبي شيبة الكوفي المتوفي (٢٣٥) هـ .
- ٧ - عبيدالله بن عمر القواريري : أبو سعيد البصري المتوفي سنة (٢٣٥) هـ .
- ٨ - قتيبة بن سعيد الثقفي الباهلي البغلاني المتوفي (٢٤٠) هـ .
- ٩ - أحمد بن حنبل الشيباني المروزي : المتوفي سنة (٢٤١) هـ .
- ١٠ - أبو عبدالله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني المتوفي (٢٧٣) هـ .
- ١١ - عبدالله بن أحمد بن حنبل الشيباني المتوفي سنة (٢٩٠) هـ .
- ١٢ - أحمد بن عمرو بن عبدالمخالق البزار المتوفي سنة (٢٩٢) هـ .
- ١٣ - أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي المتوفي (٣٠٣) هـ .
- ١٤ - أبو العباس حسن بن سفيان بن عامر المتوفي سنة (٣٠٣) هـ .
- ١٥ - أبو يعلى أحمد بن علي الموصلي المتوفي سنة (٣٠٧) هـ .
- ١٦ - محمد بن جرير الطبري الشافعي المتوفي سنة (٣١٠) هـ .
- ١٧ - محمد بن علي بن الحسين المعروف بالحكيم الترمذي كان حياً في سنة (٢٨٥) هـ .

- ١٨ - أبوزكريا يحيى بن محمد بن عبدالله المتوفى سنة (٣٣٤) .
- ١٩ - دعالج بن احمد السجزي المتوفى سنة (٣٥١) هـ .
- ٢٠ - أبو حاتم محمد بن حبان البستي المتوفى سنة (٣٥٤) هـ .
- ٢١ - أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني المتوفى (٣٦٠) .
- ٢٢ - أبو الحسن علي بن عمر الدارقطني المتوفى سنة (٣٨٥) .
- ٢٣ - أحمد بن محمد الثعلبي النيسابوري المتوفى سنة (٤٢٧) .
- ٢٤ - أسماعيل بن علي بن الحسين زنجوية الرازي المعروف بابن السمان المتوفى سنة (٤٤٥) هـ .
- ٢٥ - أبو سعيد مسعود بن ناصر السجستاني المتوفى سنة (٤٧٧) .
- ٢٦ - علي بن الحسن بن الحسين الخلعي المتوفى سنة (٤٩٢) هـ .
- ٢٧ - أحمد بن محمد العاصمي من أئمة القرن الخامس .
- ٢٨ - عبد الكريم بن محمد المروزي السمعاني المتوفى (٥٦٢) .
- ٢٩ - موفق بن احمد بن المعروف بأخطب خوارزم المتوفى (٥٦٨) .
- ٣٠ - عمر بن محمد بن خضر الاردبيلي المعروف بالملأ .
- ٣١ - أبو موسى المدني محمد بن أبي بكر عمر بن أبي عيسى احمد بن عمر الاصفهاني المتوفى (٥٨١) .
- ٣٢ - أبو الفتوح اسعد بن محمود بن خلف العجاي الاصفهاني الشافعي المتوفى سنة (٦٠٠) .
- ٣٣ - محب الدين احمد بن عبدالله الطبري المتوفى (٦٩٤) .
- ٣٤ - ابراهيم بن عبدالله الوصائي اليمنى الشافعي .
- ٣٥ - ابراهيم بن محمد بن المؤيد بن عبدالله بن علي بن محمد بن حموية المتوفى (٧٢٢) .

- ٣٦ - جمال الدین محمد بن یوسف الزرندي المتوفى سنة (٧٥٠) .
- ٣٧ - اسمعیل بن عمر الشهير بابن كثير الشافعی المتوفى (٧٧٤) .
- ٣٨ - علي بن شهاب الهمداني المتوفى سنة (٧٨٦) هـ .
- ٣٩ - أحمد بن علي بن عبد القادر المقریزی المتوفى سنة (٨٤٥) .
- ٤٠ - نورالدین علي بن محمد المعروف بابن الصباغ المتوفى (٨٥٥) .
- ٤١ - حسين بن معين الدين الميبيدي شارح « الديوان » فرغ منه سنة (٨٩٠)
- ٤٢ - عبد الله بن عبد الرحمن المشهور بأصيل الدين المحدث .
- ٤٣ - عطاء الله بن فضل الله الشيرازي المعروف بجمال الدين المحدث المتوفى سنة (١٠٠٠) او (٩٢٦) .
- ٤٤ - محمود بن محمد بن علي الشبخاني .
- ٤٥ - نورالدین علي الحلبي الشافعی القاهري المتوفى سنة (١٠٤٤) .
- ٤٦ - حسام الدين بن محمد بايزيد السهارنبوری .
- ٤٧ - ميرزا محمد بن معتمد خان بدخشاني المتوفى بعد سنة (١١٢٦) هـ .
- ٤٨ - محمد صدر عالم مؤلف « معارج العلى فى مناقب المرتضى » .
- ٤٩ - أحمد بن عبد القادر الحفظی الشافعي .
- ٥٠ - مولوي محمد مبین اللکهنوی صاحب « وسيلة النجاة » .

کمال حیرت واستعجاب است که فخر رازی بمزید گاو تازی ونهایت سقیفه سازی ، نطق همت به رد این فقره شریفه ، که متقدمین ومتأخرین سنیہ اثبات آن کرده اند ، چست بسته ، قلوب اهل ایمان باین انکار صراسر خسار خسته ، در « نهاية العقول » بمزید غفول وذهول میسراید :

[ثم ان سلمنا صحة أصل الحديث ، ولكن لانسلم صحة تلك المقدمة وهي قوله ﷺ : ألسن أولى بكم من أنفسكم . بيانه ان الطرق التي ذكرتموها فهي

تصحیح اصل الحديث لم يوجد شيء منها في هذه المقدمة ، فان اكثر من روى أصل الحديث لم يرو تلك المقدمة ، فلا يمكن دهور اطباق الامة على قبولها ، لان من خالف الشيعة انما يروون أصل الحديث الاحتجاج به على فضيلة علي رضي الله عنه ولا يروون هذه المقدمة ، وأيضاً فلم يقل أحد ان علياً رضي الله عنه ذكرها يوم الشورى ، فثبت انه لم يحصل في هذه المقدمة شيء من الطرق التي يثبتون أصل الحديث بها ، فلا يمكن اثبات هذه المقدمة] .

در این عبارت، اولاً ادعا کرده که اکثر کسانی که روایت کرده‌اند اصل حدیث را ، روایت نکرده‌اند این مقدمه را ، و این عبارت ، بسبب تقييد باكثر ، دليل ظاهر بود بر آنکه بعضی روايت روايت اين مقدمه هم کرده‌اند ، لكن بلا مبالاة از تناقض و تهافت و عدم لحاظ مطابقت دليل بامدعي ، بلکه ظهور منافات در هر دو ، اولاً بقول خود : لان من خالف الشيعة انما يروون - الخ افادة حصر روايت مخالفين شيعة در اصل نموده و ثانياً بقول خود : ولا يروون هذه المقدمة ، نص قاطع بر نفي روايت مخالفين شيعة اين مقدمه را نموده .

و نیز بسبب مزيد انهماك در بهت و فريبه ادعا کرده که کسی نگفته است که علي عليه السلام اين مقدمه را روز شورا ذکر کرده باشد .

پس رازی در این کلمات غرابت آیات انهماك تمام در نفي اين مقدمه ثابت نموده و اصلاً حیای از ارواح ائمه و اساطین محدثین ، که اثبات آن کرده‌اند ، ننموده ، مرة بعد اولی و کرة بعد اخرى کذب بالای کذب بر زبان بلاغت ترجمان آورده ، پس بملاحظه امثال این کذبات مکرر و هفوات مزور ، اگر به اتباع بعض علمای سنی که در باره تفسیر او ، کما في « الاتقان » للسبوطی گفته : [فيه كل شيء الا التفسير] ، بگویند

که « فی افادات الرازی کل شیء الا الصدق » روا باشد .

واذغرائب آن است که باوصف کمال ظهور کذب و زور رازی رئیس الصدور در رد و ابطال این کلام مقتبس از کلام ایزد غفور، بعضی مقلدین رازی هم خود را از ابطال و انکار آن باز نداشتند، سابقاً شنیدی که اسحق هروی بعد افترای قدح اصل حدیث غدیر بر ابی داود، و واقعی و این خزینه، و نسبت آن بغیر ایشان، گفته :

[ومن رواه لم یرو أول الحديث، أي قوله : ألت اولی بکم من انفسکم، وهو القرینة علی کون المولی بمعنی الاولی] - الخ .

از اینجا و امثال آن کمال اغراق، متمسکین این حضرات در اعتساف، و انکار ثبوتات، و جحد و اضحاحات تسوان دریافت که اسحاق بی خلاق بعد قدح اصل حدیث غدیر چنان در کذب و فریب و دروغ بی ثبات انهمال و رزیده، که بلامبالات نفی روایت صدر حدیث، اعی « ألت اولی بکم من انفسکم » از روات حدیث غدیر می کند، و استحیا از اهل علم و فضل نمی آرد، فلاحول و لا قوة الا بالله، و لله الحمد و المنة که چنانچه برای ابطال هفوه حضرت رازی و استیصال هراء هروی روایات سابقه کافی است .

همچنان افادات حضرت شاه صاحب برای تخجیل اینها، و اثبات مزید تورع و تسدین ایشان وافی، زیرا که ثبوت این فقره شریفه بمرتبه ای رسیده که شاه صاحب هم انکار آن نتوانستند، بلکه حتماً و جزماً اثبات آن نمودند، چنانچه گفته اند :

[واین لفظ پیغمبر که ألت اولی بالمؤمنین من انفسهم مأخوذ از آیت قرآنی است] .

واز همین راه اورا از مسلمات اهل اسلام قرار داده ، بسر وی تفریع حکم آینده فرمود . و نیز گفته :

[و طرفه آنست که بعضی از علماء ایشان در اثبات آنکه مراد از مولى اولی بتصرف است ، تمسک کرده اند بافظی که در صدر حدیث واقع است و هو قوله : «أست اولی بالمؤمنین من انفسهم؟»

اما دلالت این فقرة شریفه بر اولویت بتصرف : پس بیانش آن است که بر ظاهر است که این فقرة شریفه مقتبس است از کلام الهی **﴿النبی اولی^(۱) بالمؤمنین من انفسهم﴾** ، چنانچه خود شاه صاحب گفته اند: [و این لفظ پیغمبر که «أست اولی بالمؤمنین من انفسهم» مأخوذ از آیت قرآنی است].

و نیز شاه صاحب گفته اند: [و این نصیحت را مصدر ساخت بکلمه ای که منصوص است در قرآن **أست اولی بالمؤمنین من انفسهم؟**] - انتهى . و بر ظاهر است که مراد از آیه قرآنی اولویت جناب رسالت **آب ﷺ** بتصرف است ، ولکن کمال عجب که شاه صاحب بمزید تدبیر و تبهر ، و کمال تورع از تهجس و تهوّر انکار آن آغاز نهاده ، و ارشاد نموده که در قرآن این لفظ جائی واقع شده که معنی اولی بالتصرف در آنجا اصلاً مناسبت ندارد ، حال آنکه حسب افادات اکابر ائمة مفسرین صحت این معنی ظاهر است .

علامه ابوالحسن علی بن احمد الواحدی که از اکابر ائمة افاخم و مشاییر اجله اعظم ، و وحید عصر و فرید دهر خود بوده ، در «تفسیر وسیط» که نسخه عتیقه آن بخط عرب پیش این خاکسار حاضر است ،

و حسب افاده یافعی^(۱) متصف بشهرت گردیده ، واجماع بر حسن آن ،
واشتغال بتدریس آن واقع است ، وسعادت در آن نصیب واحدی شده
گفته :

[قوله ﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾ ، أى اذا حكم عليهم بشيء
نفذ حكمه ووجب طاعته عليهم . قال ابن عباس : اذا دعاهم النبي الى شيء ودعاهم
انفسهم الى شيء كانت طاعة النبي أولى بهم من طاعة انفسهم] .

این عبارت واحدی دلالت واضحه دارد بر آنکه مراد از آیه : ﴿النبي
أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾ آن است که نبی اولی است در نفاذ حکم
و وجوب طاعت ، که خود واحدی بتفسیر این آیه تصریح فرموده بآنکه
هرگاه حکم کند آنحضرت بر مؤمنین بچیزی ، نافذ می شود حکم
آنحضرت و واجب میگردد طاعت آنجناب بر ایشان .

و از ابن عباس آورده که او گفته : هرگاه دعوت کند ایشان را نبی
بسوی چیزی ، ودعوت کند نفسهایشان بچیزی ، خواهد بود طاعت
نبی اولی بایشان از طاعت نفسهایشان .

پس از این عبارت هم بعنایت الهی صحت بیان اهلحق وایقان ، و فرابت
مجازفت وعدوان مخاطب عالی شأن بکمال وضوح و ظهور عیان گردید
وحسین بن مسعود بن محمد القراء البغوی^(۲) ، که باعتراف خود
شاهصاحب در « رساله اصول حدیث » در شرح وتوجیه احادیث محل
اعتماد است ، و از تصانیف او بهره باید برداشت ، و اورا میباید شناخت
و از جمله علمای شافعیه خیلی معتمد علیه ، وسخن او متین و مضبوط

(۱) الیافعی : عبدالله بن اسعد الشافعی المورخ المتوفی (۷۶۸)

(۲) البغوی : الحسين بن مسعود المتوفی سنة (۵۱۰) هـ

واقع است ، و کتاب او « شرح السنة » در فقه و حدیث و توجیه مشکلات کافی و شافی ، و دیگر فضائل زاهره و مناقب فاخره او در «ستان المحدثین» بیان فرموده اند ، در « تفسیر معالم التنزیل » گفته :

[النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم] ، أى من بعضهم ببعض في نفوذ حكمه عليهم ووجوب طاعته عليهم .

وقال ابن عباس وعطاء^(۱) : يعنى اذا دعاهم النبي صلى الله عليه وسلم ودعاهم أنفسهم الى شيء كانت طاعة النبي صلى الله عليه وسلم أولى بهم من طاعة أنفسهم وقال ابن زيد^(۲) : [النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم] فيما قضى فيهم ، كما أنت أولى بعبدك فيما قضيت عليه ، وقيل : هو أولى بهم في الحمل على الجهاد وبذل النفس دونه ، وقيل : كان النبي صلى الله عليه وسلم يخرج الى الجهاد ، فيقول قوم : نذهب ونستأذن من آبائنا وامهاتنا ، فنزلت الآية .

اخبرنا عبدالواحد المليحي^(۳) ، انا احمد بن عبدالله النعيمي^(۴) ، انا محمد بن يوسف^(۵) ، انا محمد بن اسماعيل^(۶) ، انا عبدالله بن محمد^(۷) انا ابو عامر^(۸)

(۱) عطاء : بن يسار ابو محمد المدني المتوفى سنة (۱۰۳)

(۲) ابن زيد : عبدالرحمن بن زيد بن أسلم المتوفى نحو (۱۷۰) هـ .

(۳) المليحي : عبدالواحد بن احمد الهروي المتوفى (۴۶۳) هـ .

(۴) احمد بن عبدالله النعيمي : ابو حامد السرخسي المتوفى (۳۸۶) هـ .

(۵) محمد بن يوسف : بن مطر القبري المتوفى سنة (۳۲۰) هـ .

(۶) محمد بن اسماعيل : بن ابراهيم البخاري المتوفى سنة (۲۵۶) هـ .

(۷) عبدالله بن محمد الحافظ ابو جعفر الجعفي البخاري المتوفى (۲۲۹) هـ .

(۸) ابو عامر : عبدالملك بن عمرو العقدي البصري المتوفى (۲۰۵) هـ .

انا فلیح^(۱) ، عن هلال بن علی^(۲) ، عن عبدالرحمن بن أبی حمزة ، عن أبی هريرة : ان النبی صلی الله علیه وسلم قال : « مامون الا أنا أولى به فسی الدنيا والاخرة ، اقرؤا ان شئتم ﴿النبي أولى بالمؤمنين من انفسهم﴾ فایما مؤمن مات وترك مالا ، فلیرثه عصبه من كانوا ، ومن ترك دیناً أوضیاعاً ، فلیأتنی ، فانا مولاه »^(۳) از این عبارت ظاهر است که آنجناب در نفوذ حکم و وجوب طاعت اولی است بمؤمنین از نفوس ایشان .

و ابن عباس وعطا تصریح نموده اند که هر گاه جناب رسالتآب صلی الله علیه وسلم دعوت فرماید ایشان را ، ودعوت کند نفوس ایشان بچیزی ، پس طاعت جناب رسالتآب ﷺ اولی است از طاعت نفوسشان . و ابن زید گفته که آنجناب اولی است بمؤمنین از نفسهایشان در چیزی که آنجناب حکم کند بآن ، چنانچه تو اولی هستی به بنده خود در حکم خویش .

پس اینهمه افادات نصوص واضحه است بر صحت ادعای اهلحق ، وبطلان خرافات شاه صاحب ، ونزول این آیه به حق کسانی که در جهاد از آباء وامهات خود اذن می خواستند نیز صریح است در آنکه مراد از (اولی) اولی بتصرف است .

واعجابه که شاه صاحب «تفسیر معالم التنزیل» را هم که نهایت مشهور و معروف و متداول بین الخواص والعوام است ، ومصنفش را خود بمدائح عظیمه نواخته اند ، بچشم بصیرت ملاحظه فرمودند که خود را از ابطال

(۱) فلیح : بن سلیمان المدني المتوفی سنة (۱۶۸) .

(۲) هلال بن علی جلال توفی فی آخر خلافة هشام بن عبدالملك .

(۳) معالم التنزیل للبخاری ج ۵/ ۱۹۱ بهامش الخازن .

چنين تفسير صحيح باز ميداشتند .

وقاضي ناصرالدين عبدالله بن عمر بن محمد بن علي البيضاوي^(۱) ،
كه يافعي در «مرآة الجنان» او را بوصف امام واعلم علماء اعلام ستوده
و گفته كه او صاحب تصانيف مفيدة محققه ، ومباحث حميدة مدققة
است .

وحسب افادة عبري^(۲) در «شرح منهاج الاصول» : حبر مدقق وبحر
محقق ، وجامع بين المعقول والمنقول ، ومبين قواعد فروع واصول ،
واقضى القضاة والحكام ، واسوة افاضل الانام است .
وتقي الدين ابوبكر بن احمد بن محمد الاسدي^(۳) در «طبقات شافعية»
بمدح او گفته :

[عبدالله بن عمر بن محمد بن علي قاضي القضاة ناصرالدين ، ابو الخير
البيضاوي ، وعالم آذربيجان وشيخ تلك الناحية ولي قضاء شيراز .
قال السبكي^(۴) : كان اماماً ، مبرزاً ، نظاراً ، خيراً صالحاً متعبداً .
وقال ابن حبيب^(۵) : عالم نمتي زرع فضله ونجم ، وحاكم عظمت بوجوده
بلاد المعجم ، برع في الفقه والاصول ، وجمع بين المعقول والمنقول ، تكلم

(۱) البيضاوي عبدالله بن عمر الشافعي المتوفي سنة (۶۸۵) هـ .

(۲) العبري : عبيدالله بن محمد الفرغاني المتوفي^۱ (۷۴۳) .

(۳) تقي الدين احمد الاسدي المعروف بابن قاضي شهبة الدمشقي المتوفي (۸۵۱)

(۴) السبكي عبدالوهاب بن علي الدمشقي المتوفي سنة (۷۷۱) .

(۵) ابن حبيب : المحسن بن عمر بن الحسن بن عمر بن حبيب المتوفي

بـحلب سنة (۷۷۹) .

کل من الائمة بالثناء علی مصنفاته وفاه ، ولولم یکن له غیر «المنهاج» لکفاه ، ولی أمر القضاء بشیراز ، وقابل الاحکام الشرعیة بالاحترام والاحتراز^(۱) الخ .
در تفسیر «أنوار التنزیل» گفته :

[«النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم» في الأمور كلها ، فانه لا يأمرهم ولا يرضى منهم الا بما فيه صلاحهم ، بخلاف النفس ، فلذلك اطلق ، فيجب عليهم أن يكون أحب اليهم من أنفسهم وأمره أنفذ فيهم من أمرها ، وشفقتهم عليه أتم من شفقتهم عليها .

روی انه صلى الله عليه وسلم أراد غزوة تبوك ، فأمر الناس بالخروج ، فقال ناس : نستاذن آبائنا وامهاتنا ، فنزلت^(۲) - انتهى .

از این عبارت ساطع ولامع است که مراد از آیه : «النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم» آن است که جناب رسالت^ﷺ أولى است بمؤمنین از نفسهایشان در جمیع امور ، بقضایا و قضیضها و تقیرها و قعطیرها زیرا که آنحضرت حکم نمیکند مؤمنین را ، وراضی نمی شود از ایشان مگر بآنچه در آن صلاح ایشان است بخلاف نفس ، وچونکه مراد اولویت در جمیع امور بود ، حق تعالی مطلقاً اولویت را ذکر فرمود و مقید بامری از امور نفرمود ، واطلاق دلیل عموم و شمول است ، وهرگاه اولویت آنحضرت در جمیع امور ثابت شد ، پس واجب است که آنحضرت دوست تر باشد بسوی مؤمنین از نفسهایشان ، و امر آن حضرت نافذتر باشد در ایشان از امر نفوسشان ، وشفقت مؤمنین بر آنحضرت اتم باشد از شفقتشان بر نفوس خود .

(۱) طبقات الشافعية لابن شهاب الاسدي ج ۲/ ۱۷۲ .

(۲) أنوار التنزيل للبيضاوي : ۵۵۲ .

ونزول این آیه کریمه در حق کسانی که حکم فرموده بود جناب رسالت‌آب ﷺ ایشان را بجهاد غزوة تبوک ، وایشان گفتند که ما طالب اذن میکنیم از آباء و امهات خود، نیز دلیل واضح است بر آنکه مراد از این آیه اثبات اولویت آنحضرت در تصرف و لزوم اتباع و انقیاد است .

فله الحمد والمنة که از بیان منانت عنوان علامه بیضاوی هم ، کمال صحت مراد املحق و سداد واضح شد، و نهایت شناخت و فظااحت خرافات و جسارت مخاطب باجلالات بظهور رسید که چنین تفسیر صحیح را باطل و بی ربط دانسته و گفته که اصلاً مناسبت ندارد .

و محتجب نمازند که شاه ولی الله و الدماجد مخاطب، که حسب افاده اش در صدر همین باب امامت آیتی از آیات الهی و معجزه‌ای از معجزات جناب رسالت پناهی ﷺ بوده ، نهی کرده بر آنکه واحدی ، و بغوی و بیضاوی ، که بافادات این حضرات ثلاثه در این مقام ، تخجیل مخاطب بمقام به اقصی الغایه رسانیده‌ام ، کبار مفسرینند که تفسیر قرآن عظیم و شرح غریب و بیان توجیه و ذکر اسباب نزول نموده، و در این باب گوی مسابقت از اقران ربوده‌اند ، و مقتدای مسلمینند ، و سلسله‌ای اهداء ایشان باو شان میرسد ، و طوائف مسلمین بذکر خیر ایشان رطب اللسانند ، و در دفاتر تاریخ احوال ایشان ثبت می نمایند ، چنانچه در کتاب « ازالة الخفا » میگوید :

[اندکی خاطر را باستقراء اشخاصی که مقتدای مسلمینند، و سلسله‌ای اهداء ایشان بآن اشخاص میرسد ، و طوائف مسلمین بذکر خیر ایشان رطب اللسانند ، و در دفاتر تاریخ احوال ایشان ثبت مینمایند، مشغول باید ساخت تا ظاهر شود که ایشان از چند جنس بیرون نیستند : بادشاهان عادل که

در اعلاء کلمه الله، بجهاد اعداء الله، و اخذ جزیه و خراج بد طواغیت پیدا کرده اند و فتح بلدان و ترویج ایمان بر دست ایشان واقع شده، تا مسلمانان از سایه ایشان در کف امن آسوده اند، و اقامت حدود و احیای علوم دین از ایشان ظاهر شده، و محققین فقهاء که حل معضلات فتوی و احکام نموده اند، و عالمی از ایشان مستفید گشته، تقلید ایشان پیش گرفته اند، مانند فقهای اربعه و ثقات محدثین، که حفظ حدیث خیر البشر ﷺ نموده اند، و صحیح را از سقیم ممتاز ساخته اند، مثل بخاری و مسلم و امثالهما، و کبار مفسرین که تفسیر قرآن عظیم و شرح غریب و بیان توجیه و ذکر اسباب نزول نموده اند و در این باب گوی مسابقت از اقران خود ربوده اند، مانند واحدی و بقوی و بیضاوی و غیرهم] - انتہی.

مقام استعجاب و استغراب اولی الالباب است که شاه صاحب برخلاف این هر سه کبار مفسرین، یعنی واحدی و بقوی و بیضاوی که والد ماجدشان بمثابه ای ایشان را عظیم و جلیل گردانیده اند که در تمثیل کبار مفسرین که تفسیر قرآن عظیم و شرح غریب و بیان توجیه و ذکر اسباب نزول نموده اند، و گوی مسابقت از اقران ربوده اند، و مقتدای مسلمینند، و سلسله اهتدای ایشان به اوشان میرسد، و طوائف مسلمین بذکر خیر ایشان رطب اللسانند، و در دفاتر تاریخ احوال ایشان ثبت مینمایند، و اکتفا بر ایشان نموده و نام دیگری با ایشان بر زبان نیاورده، تفسیر صحیح را بلا شاهد و بینه و برهان بمحض طلاق لسان که مورث صد گونه عار و هوان است، باطل میسازند، و از هتک حرمت چنین کبار مفسرین که والد ماجدشان اینهمه اغراق در مدحشان دارند، حساسی بر نمیدارند! و از افادات دیگر مفسرین و جهابذہ محققین علاوه بر این حضرات

ثلاثة ، نیز صحت تفسیر اهلحق ، و بطلان مجازفت شاه صاحب که در پی ابطال آن باین شد و مدند واضح میگردد .

علامه جارا لله ابوالقاسم محمود بن عمر زمخشری^(۱) در « کشاف » ، که سیوطی^(۲) در « نواهد الابرار علی مافی کشف الظنون » مدح آن و مصنفش بعد ذکر قدمات مفسرین باین کلمات بلیغه نموده :

[ثم جاءت فرقة اصحاب النظر في علوم البلاغة التي بها يدرك وجه الاحجاز وصاحب «الكشاف» هو سلطان هذه الطريقة ، فلهذا طار كتابه في أقصى المشرق والمغرب ، ولما علم مصنفه انه بهذا الوصف قد تحلى ، قال : تحدثا بنعمة ربه وشكراً :

ان التفاسير في الدنيا بلا عدد وليس فيها العمري مثل كشافى
ان كنت تبغى الهدى فالزم قراءته فالجهل كالداء والكشاف كالشافى
وقد نبه في خطبته مشيراً الى ما يجب في هذه الباب من الاوصاف ولقد صدق
وبرورسخ نظامه في القلوب وقر] - انتهى .

گفته : ﴿ النبي اولى بالمؤمنين ﴾ في كل شيء من امور الدنيا والدين من أنفسهم ، ولهذا اطلق ولم يقيد ، فيجب عليهم أن يكون أحب اليهم من أنفسهم وحكمه أنفذ عليهم من حكمها ، وحقه آثر لديهم من حقوقها ، وشفقتهم عليه أقدم من شفقتهم عليها ، وان يبذلوا دونه ويجعلوها فداءه اذا اضطرر خطاب ، ووقائه اذا القحت حرب ، وان لا يتبعوا ما تدعوهم اليه نفوسهم ولا ما تصرفهم عنه ، ويتبعوا كلما دعاهم اليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وصرفهم عنه] - الخ .
وعلامه قاضى القضاة ابوالعباس احمد بن المخليل بن سعادة الخويى ، که

(۱) الزمخشرى : محمود بن عمر المتوفى سنة (۵۳۸) هـ

(۲) السيوطى جلال الدين عبدالرحمن المتوفى سنة (۹۱۰) هـ

تقى الدين ابوبكر بن احمد الاسدي در « طبقات فقهای شافعية » بمدح او گفته:
 [احمد بن الخليل بن سعادة بن جعفر بن عيسى المهلبى قاضى القضاة شمس
 الدين ابوالعباس الخويى ، ولد بخوى في شوال سنة ثلاث وثمانين وخمسمائة
 ودخل خراسان وقرأ بها الاصول على القطب^(١) المصري صاحب الامام فخر الدين
 وقيل : بل على الامام نفسه .

قال السبكي في « الطبقات الكبرى » : وقرأ الفقه على الرافعي^(٢) ، وقرأ
 علم الجدل على علاء الدين الطوسي^(٣) ، وسمع الحديث من جماعة ، وولى قضاء
 القضاة بالشام وله كتاب في الاصول وكتاب فيه رموز حكمية ، وكتاب في النحو
 وكتاب في العروض ، وفيه يقول الشيخ شهاب الدين ابوشامة :^(٤)

احمد بن الخليل ارشده الله كما ارشد الخليل بن احمد

ذاك مستخرج العروض وهذا مظهر السر منه و العود احمد

قال الذهبي : كان فقيهاً ، اماماً ، مناظراً ، خبيراً بعلم الكلام ، استاذاً في الطب
 والحكمة ، ديناً ، كثير الصلوة والصيام .

توفى في شعبان سنة سبع (بتقديم السين) وثلاثين ومبعمائة ، ودفن بسفح
 قاسيون وخوى (بخاء معجمة مضمومة وواو مفتوحة وباء) مدينة من اقليم تبريز^(٥)
 در « تفسير كبير »

(١) القطب المصري : ابراهيم بن على المتوفى سنة (٦١٨)

(٢) الرافعي عبدالكريم بن محمد القزوينى الشافعى المتوفى (٦٢٣)

(٣) الطوسى : محمد بن محمد ابو حامد المتوفى سنة (٥٦٧)

(٤) ابو شامة : عبدالرحمن بن اسماعيل الدمشقى المتوفى (٦٦٥)

(٥) طبقات الشافعية لابن قاضى شهبة ج ٢ / ٧٠

در تفسیر آیه : ﴿النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ﴾ گفته :

[تقرير لصحة ما صدر منه صلى الله عليه وسلم من التزوج بزینب ^(۱) ، و كان هذا جواب عن سؤال وهوان قائل : لو قال : هب أن الادعياء ليسوا بأبناء ، كما قلت ، لكن من سماه غيره أبناء اذا كان لديه شيء حسن لا يليق بعروته أن يأخذه منه ويطعن فيه عرفاً ، فقال الله تعالى : ﴿النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ جواباً عن ذلك السؤال ، وتقريبه هو ان دفع الحاجات على مراتب دفع حاجة الاجانب ثم دفع حاجة الاقارب الذين على حواشي النساء ، ثم دفع حاجة الاصول والفصول ثم دفع حاجة النفس ، والاول عرفاً دون الثاني ، وكذلك شرعاً ، فان العاقلة تتحمل الدية منهم ولا تتحملها عن الاجانب ، والثاني دون الثالث ، وهو ظاهر بسدائل النفقة ، والثالث دون الرابع ، فان النفس مقدم على الغير ، واليه أشار النبي صلى الله عليه وسلم بقوله : «ابدأ بنفسك» ، ثم بمن تعمل اذا علمت هذا ، فالانسان اذا كان معه ما يغطي به احد الرجلين ، ويدفع به حاجة من شقى بدنه ، يأخذ الغطاء من احديهما وغطي به الاخرى ، لا يكون لاحد أن يقول : لم فعلت ؟ فضلاً من أن يقول : بشي ما فعلت ، اللهم الا ان يكون احد العضوين أشرف من الاخر مثل ما اذا وقى الانسان عينه يده ، ويدفع البرد عن رأسه الذي هو معدن حواسه ويترك رجله تبرد ، فانه الواجب عقلاً فن يعكس الامر يقال له : لم فعلت ؟

واذا تبين هذا ، فالنبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ، فلو دفع المؤمن حاجة نفسه دون حاجة نبيه يكون مثله من يدهن شعره ، ويكشف رأسه في برد مفرط ، قاصداً به تربية شعره ، ولا يعلم انه يؤذى به رأسه الذي لانبات لشعره الامنه ، فكذلك دفع حاجة النفس لفراغها الى عبادة الله ولا علم بكيفية العبادة الامن الرسول ، فلو دفع

(۱) زينب بنت جحش بن رثاب كانت زوجة زيد بن حارثة واسمها برة

وطلقها زيد فتزوج بها النبي ﷺ وسماها زينب ، توفيت سنة (۲۰) هـ

الانسان حاجة للعبادة ، فهو ليس دفماً للحاجة ، اذ هو فوق تحصیل المصلحة ، وهذا ليس فيه مصلحة فضلاً من أن يكون حاجة ، وان كان للعبادة فترك النبي الذي منه يتعلم كيفية العبادة في الحاجة ، ودفع الحاجة مثل تربية الشعر مع اهمال أمر الرأس ، فبين ان النبي صلى الله عليه وسلم اذا أراد شيئاً حرم على الامة التعرض اليه في الحكمة الواضحة] - انتهى .

از اين عبارت هم صاف ظاهر است كه آية : ﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾^(۱) مفيد اولويت آنحضرت بتصرف است ، زیرا كه ابن الخليل آنرا بر تبیین ابن معنی كه هرگاه نبي ﷺ اراده كند چیزی را حرام می شود بمرامت تعرض بآن ، در حكمت واضحه حمل فرموده ، و این عین اولویت بتصرف است .

وعبدالله بن احمد نسفی^(۲) در «مدارك التنزيل» میگوید :

[﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾ ، أى أحق بهم فى كل شىء من أمور الدين والدنيا ، وحكمه أنفذ عليهم من حكمها ، فعليهم ان يذلوها نفسه دونه ويجعلوها فداءه ، أو هو أولى بهم ، أى أرأف بهم وأعطف ليهم وأنفع لهم]^(۳) ونظام الدين حسن بن محمد بن حسين القمى النيسابورى^(۴) در «هرايب» گفته :

[ثم انه كان لقائل ان يقول : هب ان الدعى لا يسمى ابناً ، أما اذا كان لديه شىء أحسن ، فكيف يليق بالمروءة أن يطمح عينه اليه وخاصة اذا كان زوجته ،

(۱) الاحزاب : ۶

(۲) النسفی : عبدالله بن احمد الحنفى المتوفى سنة (۷۱۰) هـ

(۳) مدارك التنزيل ج ۳/ ۲۹۴

(۴) نظام الدين النيسابورى : الحسن بن محمد المتوفى (۷۲۸) هـ

فلذلك قال في جوابه : ﴿ النبي أولى بالموثمين من أنفسهم ﴾ والمعقول فيه انه رأس الناس ورئيسهم ، فدفع حاجته والاعتناء بشأنه أهم ، كما ان رعاية العضو الرئيس وحفظ صحته وازالة مرضه أولى ، والسى هذا أشار النبي صلى الله عليه وسلم بقوله : « ابدأ بنفسك ، ثم بمن تعول » ويعلم من اطلاق الآية انه أولى بهم من انفسهم في كل شيء من امور الدنيا والدين ، وقيل : ان أولى بمعنى أرفع وأعطف كقوله : « ما مؤمن الا أنا أولى به في الدنيا والاخرة ، اقرأوا ان شئتم ﴾ النبي أولى بالموثمين من انفسهم ﴿ فأما مؤمن هلك وترك مالا فليرثه عصبته من كانوا ، وان ترك ديناً أو ضياعاً ، أى عيلاً ^(۱)]

از این عبارت هم مثل عبارات سابقه ظاهر است که از اطلاق آیه کریمه معلوم می شود که جناب رسالت مآب صلى الله عليه وسلم أولى است بمؤمنین از نفسهایشان در جمیع امور دنیا و دین ، فثبت الاولوية بالنصرف بداهة واما ذکر احتمال بودن (اولی) بمعنی ارفع و اعطف : پس ضروری نمی رساند ، بسبب آنکه معنای اول حتماً مذکور است ، و نیز جواب سؤال مقدر که تقریر آن کرده مرتبط بمعنی اول است ، و نیز معنی اول معلل است به اطلاق آیه بخلاف معنای ثانی ، و نیز معنای ثانی بصیفة تمريض مذکور است بخلاف اول ، و نیز تقدیم احتمال اول مفید ترجیح آن است ، و ذکر ائمة مفسرین و شراح منقذین اکتفا بر آن کرده اند ، و حتماً و جزماً بالتعین آنرا وارد کرده اند ، با آنکه برای ابطال جزاف و گزاف مخاطب با انصاف که در پی ابطال احتمال اول است ، و آنرا اصلاً مناسبت بآیه نمی داند ، ذکر احتمال اول مطلقاً کافی است ، چه جا باین خصوصیات منیعه و ترجیحات رفیعه ؟

وجلال الدین^(۱) محمد بن احمد محلی در «تفسیر مختصر» که جلال الدین سیوطی تکمیل آن نموده ، گفته :
 [النبي أولى بالمؤمنين من انفسهم] ، فيما دعاهم اليه ودعاهم انفسهم الى خلافه^(۲) .

از اينهم باوصف کمال اختصار ، شناخت استهزاء واستحقار مخاطب عالی تبار ، وصحت بيان علمای اخيار ، بعنایت پروردگار هویدا و آشکار می شود .

ومحمد بن احمد خطيب^(۳) شربيني درتفسير خود مسمى به «مراج المنير» گفته :

[ولما نهى تعالى عن التبنى ، وكان النبي صلى الله عليه وسلم قد تبني زيد بن الحارثة مولا لما اختاره على آبيه وعمه ، كما مر ، علل تعالى النهى فيه بالخصوص بقوله تعالى دالا على ان الامر اعظم من ذلك .

النبي : أي الذي ينشئه الله تعالى بدقائق الاحوال في بدائع الاقوال ويرفعه دائما في مراقى الكمال ، ولا يريد أن يشغله بسولد ولامال أولى بالمؤمنين ، أي الراسخين في الايمان ، فغيرهم أولى ، في كل شيء من امور الدين والدنيا ، لما حازه من الحضرة الربانية ، من انفسهم فضلا عن آباءهم ، في نفوذ حكمه فيهم ووجوب طاعته عليهم .

روى ابو هريرة رضي الله عنه : ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : « ما من مؤمن الا وانا أولى الناس في الدنيا والاخرة ، اقرأوا ان شئتم » النبي أولى

(۱) جلال الدين المحلي محمد بن احمد الشافعي المصري المتوفى (۸۶۴) .

(۲) تفسير الجلالين : ۵۵۲ .

(۳) الخطيب الشربيني : محمد بن احمد الشافعي القاهري المتوفى (۹۷۷) .

بالمؤمنین من أنفسهم ﴿۱﴾ ، فأی مؤمن ترك مالا فليرثه عصيته من كانوا ، فان ترك ديناً أوضياعاً ، فليأتني فأنا مولاہ ﴿۲﴾

و عن جابر انه صلى الله عليه وسلم كان يقول : « أنا أولى بكل مؤمن من نفسه فأما رجل مات وترك ديناً فإلى ومن ترك مالا فهو لورثته » .

و عن أبی هريرة قال : كان المؤمن اذا توفى في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم يسأل « هل عليه دين ؟ » ، فان قالوا : نعم ، قال : « هل ترك وفاء لدينه ؟ » فان قالوا : نعم ، صلى عليه ، وان قالوا : لا ، قال : « صلوا على صاحبكم » وانما لم يصل عليه صلى الله عليه وسلم اولاً فيما اذا لم يترك وفاء ، لان شفاعته صلى الله عليه وسلم لاترد ، ولقد ورد : « ان نفس المؤمن محبوسة عن مقامها الكريم ما لم يوف دينه » وهو مخمول على من قصر في وفائه في حال حياته ، اما من لم يقصر فقره مثلاً فلا ، كما اوضحت ذلك في « شرح المنهاج » في باب الرهن . وانما كان صلى الله عليه وسلم أولى بهم من أنفسهم ، لانه لا يدعوهم الا الى العقل والحكمة ، ولا يأمرهم الا بما ينجيهم ، وأنفسهم ربما تدعوهم الى الهوى والفتنة ، فتأمرهم بما يردبهم ، فهو يتصرف فيهم تصرف الاءاء ، بل أعظم بهذا السبب الرباني ، فأى حاجة الى السبب الجسماني ؟] .

از این عبارت ظاهر است که جناب رسالتآب ﷺ أولى است بمؤمنین یعنی راسخین فی ایمان ، چه جا غیر ایشان ، در هر شیء از امور دین و دنیا ، بسبب آنکه آنحضرت حیات حضرت ربانیة فرموده ، و آنجناب أولى است از نفس های مؤمنین ، چه جا آبای ایشان ، در نفوذ حکم آنحضرت در ایشان ، و وجوب طاعت آنجناب بر ایشان .

و نیز از این عبارت ظاهر است که حدیث ابوهریره هم مثبت اولویت آنحضرت بتصرف است ، والا ذکر آن در اینجا وجهی نداشت ، و نیز

از آن توجیه اولویت جناب رسالت‌آب به مؤمنین از نفس‌هایشان ، که
آنها مثبت اولویت آنحضرت بتصرف است ، بکمال وضوح و ظهور
لائح و ظاهر است ، حیث قال :

[وانما كان صلى الله عليه وسلم أولى بهم من أنفسهم ، لانه لا يدعوهم الا الى
العقل والحكمة] - الخ .

و نیز از این عبارت مثل عبارت نيسابوری ، و خوئی واضح است که
این آیه کریمه در صورت تعلق به قصه نبی هم منافاتی به حمل آن بر
اولویت بتصرف ندارد ، بلکه بر این تقدیر جواب سؤال مقدر است ،
و مناسبت آن باین قصه هم ظاهر ، پس زعم مخاطب که معنی اولی
بتصرف در این مقصود اصلاً دخلی ندارد ، وهم فاحش است ، والله الحمد
که صحت مرام اهل حق چنانچه از افادات اکابر حقائق مفسرین ثابت است
همچنان کمال رزانت و متانت آن از افادات مهره شراح حدیث هم واضح
و مخاطب چنانچه تفسیرات اکابر اساطین را بنظر بصیرت ملاحظه نکرده
همچنین از تحقیقات شراح حدیث بهره برنداشته ، بمحض رمی السهام
فی الظلام کاربند شده .

ولی الدین ابوزرعه^(۱) احمد بن عبدالرحیم بن الحسین العراقی در
« شرح احکام » و الدخود در شرح حدیث اول از « کتاب الفرائض » که
این است :

[عن همام^(۲) ، عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أنا
أولى الناس بالمؤمنين في كتاب الله عز وجل ، فأیکم ما ترك ديناً أوضیعة ، فأدعونی

(۱) ابوزرعه العراقی احمد بن عبدالرحیم المتوفی سنة (۸۲۶) هـ .

(۲) هو همام بن منبه الصنعانی المتوفی سنة (۱۳۱) او (۱۳۲) هـ .

فأنا وليه ، وأيكم ما ترك مالا ، فليورث حصته من كان [
گفته : فيه فوائد :

الأولى : أخرجه مسلم ^(١) من هذا الوجه ، عن محمد بن رافع ^(٢) ، عن عبد
الرزاق ، وأخرجه الأئمة السنة خلافاً لآب داود من طريق الزهري ^(٣) ، عن أبي سلمة ^(٤)
عن أبي هريرة : إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يؤتى بالرجل المتوفى عليه
الدين ، فيسأل : « هل ترك لدينه فضلاً » ، فإن حدث أنه ترك لدينه وفاءً والا قال
للمسلمين : « صلوا على صاحبكم » ، فلما فتح لله عليه الفتوح ، قال : « أنا أولى
بالمؤمنين من أنفسهم ، فمن توفي من المؤمنين ، فترك ديناً ، فعلى قضاءه ، ومن
كان ترك مالا فلورثته » ، هذا لفظ البخاري .

وقال الباقر : قضا بدل فضلاً ، وكذا هو عند بعض رواة البخاري ، وأخرجه
الشيخان ، وأبو داود من رواية أبي حازم ، عن أبي هريرة بلفظ : « من ترك مالا
فلورثته ومن ترك كلاً فالينا » وفي لفظ مسلم : « وليته » .

وأخرج البخاري والنسائي من رواية أبي صالح ^(٥) ، عن أبي هريرة بلفظ
« أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم ، فمن مات وترك مالا ، فماله لمواليه العصة ،
ومن ترك كلاً أوصيهاً ، فأنا وليه فلا دع له » .

(١) مسلم : بن الحجاج بن مسلم النيسابوري المتوفى سنة (٢٦١) هـ

(٢) محمد بن رافع : بن أبي يزيد الحافظ القشيري المتوفى (٢٤٥) .

(٣) الزهري : محمد بن مسلم الحافظ المتوفى سنة (١٢٤) .

(٤) أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف الزهري الحافظ المتوفى (٩٦) / ١٠٤

(٥) أبو صالح : ذكوان المدني السمان المتوفى سنة (١٠١)

وأخرجه البخاري من رواية عبدالرحمن^(١) بن ابي عمرة ، عن ابي هريرة بلفظ : « مامن مؤمن الا وأنا أولى الناس به في الدنيا والاخرة ، اقرأوا ان شئتم : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ فأياما مؤمن مات وترك مالا فليرثه عصبته من كانوا ، ومن ترك ديناً أو ضياعاً ، فليأمنني فأنا مولاة » .

وأخرجه مسلم من رواية أبي الزناد^(٢) ، عن الأعرج^(٣) ، عن ابي هريرة بلفظ « والذي نفس محمد بيده ان على الارض من مؤمن الا وأنا أولى الناس به ، فأياكم ترك ديناً أو ضياعاً ، فأنا مولاة ، وأياكم ترك مالا ، فإلى العصبه » من كان .

الثانية : قوله : « أنا أولى الناس بالمؤمنين » ، انما قيد ذلك بالناس ، لان الله تعالى أولى بهم منه ، وقوله في كتاب الله عز وجل اشارة الى قوله تعالى : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ وقد صرح بذلك في رواية البخاري من طريق عبدالرحمن بن ابي عمرة ، كما تقدم .

فان قلت الذي في الآية الكريمة أنه أولى بهم من أنفسهم ، ودل الحديث على أنه أولى بهم من سائر الناس ، ففيه زيادة .

قلت : اذا كان أولى بهم من أنفسهم ، فهو أولى بهم من بقية الناس من طريق الاولى ، لان الانسان أولى بنفسه من غيره ، فاذا تقدم النبي صلى الله عليه وسلم على النفس ، فتقدمه في ذلك على الغير من طريق الاولى .

وحكى ابن عطية^(٤) في تفسيره عن بعض العلماء العارفين ، انه قال : هو أولى

(١) عبدالرحمن بن ابي عمرة عمرو بن محصن المدني ولد على عهد النبي

صلى الله عليه وآله وسلم .

(٢) ابو الزناد : عبدالله بن ذكوان المدني المتوفى (١٣١) هـ

(٣) الأعرج : عبدالرحمن بن هرمز التابعي المتوفى (١١٧) هـ

(٤) ابن عطية : عبدالله بن عطية الدمشقي المتوفى (٣٨٣) هـ

من أنفسهم ، لان أنفسهم تدعوهم الى الهلاك وهويدعوهم الى النجاة .
قال ابن عطية : وبؤيد هذا قوله عليه الصلاة والسلام : « أنا آخذ بحجزكم
هن النار ، وأنتم تقحمون فيها تقحم الفراش » .

الثالثة : يترتب على كونه عليه الصلاة والسلام أولى بهم من أنفسهم ، انه
يجب عليهم ايثار طاعته على شهوات أنفسهم وان شق ذلك عليهم ، وان يحبوه
اكثر من محبتهم لانفسهم ، ومن هنا قال النبي صلى الله عليه وسلم : « لا يؤمن
أحدكم ، حتى أكون أحب اليه من ولده ووالده والناس أجمعين » .
وفي رواية اخرى : « من أهله وماله والناس أجمعين » .

وهو في الصحيحين من حديث أنس : ولما قال له عمر رضي الله عنه : لانت
أحب الى من كل شيء الانفسي ، قال له : لا والذي نفسي بيده حتى أكون أحب
اليك من نفسك ، فقال له عمر : فانه الآن والله لانت أحب الى من نفسي ، فقال
النبي صلى الله عليه وسلم : « الآن يا عمر ؟ » ، رواه البخاري في صحيحه .
قال الخطابي^(۱) : لم يرد به حب الطبع ، بل أراد حب الاختيار ، لان حب
الانسان نفسه طبع ولاسبيل الى قلبه .

قال : فمعناه لاتصدق في حبي حتى تفنى في طاعتي نفسك ، وتوثر رضاي
على هواك وان كان فيه هلاكك .

الرابعة : استنبط أصحابنا الشافعية من هذه الآية الكريمة ان له عليه الصاوة
والسلام ان يأخذ الطعام والشراب من مالهما المحتاج اليهما اذا احتاج عليه
الصلوة والسلام اليهما ، وعلى صاحبهما البذل ويفدى بمهجته ومهجته رسول الله
صلى الله عليه وسلم ، وانه لو قصده عليه الصلوة والسلام ظالم ازم من حضره أن
يبذل نفسه دونه ، وهو استنباط واضح ، ولم يذكر النبي صلى الله عليه وسلم عند

(۱) الخطابي : احمد بن محمد بن ابراهيم الفقيه المتوفى سنة (۳۸۸) .

نزول هذه الآية ماله في ذلك من الحظ وانما ذكر ما هو عليه ، فقال : « وأيكم ترك ديناً أو ضياعاً ، فأدعوني فأناوليه وترك حظه » ، فقال : « وأيكم ترك مالا ، فليورث عصبته من كان » .

از این عبارات هم بوجوه عديده صحت استفادة اولويت جناب رسالتآب صلى الله عليه وآله وسلم بتصريف از آية كريمه ظاهر است ، و غرايت انكار سراسر نخسار مخاطب عمدة الاحبار از آن باهر ، والحمد لله القاهر لكل مكاند مكابر .

وعلامه بدرالدين^(۱) ابو محمد محمود بن احمد العيني ، على ما نقل عنه در « عمدة القارى » بشرح قوله : « وأنا اولى به في الدنيا والاخرة » ، گفته :

[بعني أحق وأولى بالمؤمنين في كل شيء من أمور الدنيا والاخرة من أنفسهم ولهذا اطلق ولم يعين ، فيجب عليهم امتثال أوامره واجتناب نواهيه]^(۲) .

از این عبارت ظاهر است که مراد از قول جناب رسالتآب ﷺ : « مامن مؤمن الا وأنا اولى به في الدنيا والاخرة » که بر صحت آن استدلال بآية : ﴿ النبي اولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ فرموده ، آن است که آنجناب أحق وأولى است در هر شيء از امور دنیا و آخرت از نفس هایشان ، و چون مراد اولويت در جميع امور بود ، آنحضرت اولويت خود (مطلقاً) بیان فرمود و تعیین آن ننمود ، پس واجب است بر مؤمنين امتثال أوامرواجتناب نواهی آنحضرت .

پس بکمال و ظهور از این بیان علامه عینی ، که از اعیان جهابذة محققين

(۱) بدرالدين العيني : محمود بن احمد الحلبي المتوفى (۸۵۵) هـ .

(۲) عمدة القارى ج ۱۹/ ۱۱۵ .

سنیه است ، مثل بیان دیگر اکابر ائمه سنیه ثابت شد که آیه : ﴿النبي اولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾ حسب ارشاد جناب رسالت ﷺ دلالت بر اولویت آنحضرت در جميع امور دنیا و آخرت ، و وجوب امتثال اوامر و اجتناب نواهی آنحضرت دارد .

پس ادعای مخاطب تحریر که (معاذ الله) اولویت بتصرف اصلا مناسبت بآیه ندارد ، رد صریح بر حضرت بشیروندیز ، و تحریف شنیع و تغییر کلام ایزد قدیر است ولا ینبتک مثل خبیر .

وشهاب الدین احمد بن محمد الخطیب القسطلانی^(۱) در « ارشاد الساری » در کتاب التفسیر گفته :

[النبي اولی بالمؤمنین ، فی الامور کلها ، من أنفسهم من بعضهم بيهض في نفوذ حكمه ووجوب طاعته عليهم .

وقال ابن عباس وعطا : يعني اذا دعاهم النبي صلى الله عليه وسلم ، ودعاهم نفوسهم الى شيء كانت طاعة النبي صلى الله عليه وسلم اولی بهم من طاعة أنفسهم انتهى .

وانما كان ذلك لانه لا يامرهم ولا يرضى الا بما فيه صلاحهم ونجاحهم بخلاف النفس .

وقوله : « النبي » الى آخره ، ثابت في رواية أبي ذر^(۲) فقط ، وبه قال : حدثني بالافراد ابراهيم^(۳) بن المنذر القرشي الحزامي ، قال : حدثنا محمد^(۴)

(۱) القسطلاني احمد بن محمد المتوفى سنة (۹۲۳) هـ .

(۲) ابوذر الهروي عبدالله بن احمد المالكي المتوفى (۴۳۴) هـ .

(۳) ابراهيم بن المنذر الحزامي المدني المتوفى سنة (۲۳۶) هـ .

(۴) محمد بن فليح بن سليمان المدني المتوفى سنة (۱۹۷) هـ .

بن فلیح (بضم الفاء وفتح اللام ، آخره حاء مهملة مصغراً) ، قال : حدثنا ابي فلیح بن سلیمان الخزاعي ، عن هلال بن هلي العامري المدني ، وقد ينسب الى جده أسامة ، عن عبدالرحمن بن ابي عمرة (بفتح العين وسكون الميم) الانصاري النجاري بالجیم ، قيل : ولد في عهده صلى الله عليه وسلم .

وقال ابن ابي حاتم ^(۱) : ليست له صحبة ، عن ابي هريرة رضي الله عنه ، عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال : « ما من مؤمن ، الا وانا أولى الناس به » أى أحقهم به في كل شيء من امور الدنيا والاخرة .

وسقط لابي ذر لفظ الناس ، اقرؤا ان شئتم قوله عزوجل : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ .

استنبط من الآية انه لو قصده ^{الابن} ظالم وجب على الحاضر من المؤمنين ان يبذل نفسه دونه ^(۲) .

از این عبارت بچند وجه صحبت تفسیر اهلحق و بطلان صباح مخاطب در انکار و ابطال آن ظاهر میگردد :

اول : آنکه در تفسیر آیه : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من انفسهم ﴾ که در عنوان مذکور است ، گفته :

[النبي أولى بالمؤمنين في الامور كلها] .

يعني نبی اولی است بمؤمنین در جمیع امور ، و کایت امور اولامستفاد است از لفظ (الامور) که جمع محلی باللام است ، وبعد از این لفظ (كلها) نص صریح است بر آن ، و هرگاه آنحضرت در جمیع امور اولی باشد ، اولویت بتصرف بالبداة ثابت گردید .

(۱) ابن ابي حاتم : عبدالرحمن بن محمد الرازی المتوفى (۳۲۷) .

(۲) ارشاد الساری ج ۷ / ۲۸۰ .

دوم : آنکه قول او :

[فی نفوذ حکمه و وجوب طاعته علیهم] .

صریح است در آنکه آنحضرت اولی است در آنکه حکم آنحضرت

نافذ است و طاعت آنحضرت بر مؤمنین واجب .

وهذا هو الاولیة بالنصرف ، فسقط ما ارتکبه المخاطب من التعصب والتعسف

و ظهر انه فی انکاره حائز لافصى المكابرة والتکاف ، وخائض فی غمار التهجس

والتعطی والتصلف .

سوم : آنکه آنچه از ابن عباس ، و عطا در تفسیر این آیه نقل کرده

که هرگاه دعوت کند ایشان را ، یعنی مؤمنین را نبی صلی الله علیه و آله

و سلم ، و دعوت کند ایشان را نفوسشان بچیزی ، خواهد بود طاعت نبی

صلی الله علیه و آله و سلم اولی به ایشان از طاعت نفس هایشان ، دلیل صریح

و نص واضح است بر آنکه آیه کریمه دلالت بر اولویت بتصرف دارد .

و انکار آن عناد منکر و شنیع ، و تعصب فاحش و فظیع است .

چهارم : آنکه تعلیل و توجیه قسطلانی قول ابن عباس و عطارا بقول

خود :

[و ذلك لانه لا یأمرهم] - الخ .

نیز مؤید و مصدق تفسیر اهلحق و ایقان ، و دافع جزاف مخاطب عالی

شان ، والله الموفق وهو المستعان .

پنجم : آنکه تفسیر قسطلانی قول آنحضرت ، اعنی : « ما من مؤمن ،

الا و أنا اولی الناس به » را دلالت صریحه دارد بر آنکه مراد از ارشاد

جناب رسالت صلی الله علیه و آله و سلم که بر آن بآیه کریمه استدلال

فرموده ، آنست که آنحضرت احق است به هر مؤمن در هر شیء از امور

دنیا و آخرت .

پس استهزاء و سخریه مخاطب طلبی اللسان ، (نعوذ بالله) عائد بحضرت سرور انس و جان ﷺ میگردد.

و علامه عبدالرؤف مناوی ^(۱) در « تیسیر شرح جامع صغیر سیوطی » که نسخه مصححه آن از نسخه شارح ، بعض احباب کرام برای ابن مستهام از دیار عرب آوردند ، گفته :

[«أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم في كل شيء لأنني الخليفة الأكبر الممدد لكل موجود ، فحكمي عليهم أنفذ من حكمهم على أنفسهم» وذا قاله لما نزلت الآية « فمن توفي (بالبناء للمجهول) أومات من المؤمنين ، فترك عليه ديناً (بفتح الدال) ، فعلى قضاءه مما يفي الله به من غنيمة وصدقة ، وذا ناسخ لتركه الصاوة على من مات وعليه دين ، ومن ترك مالا يعنى حقاً ، فذكر المال غالباً ، فهو أورثته وفي رواية البخاري : « فليرثه عصبته من كانوا » ، فرد على الورثة المنافع ، وتحمل المضار والتبعات .

حم ق ن ه عن أبي هريرة] ^(۲).

این عبارت هم دلالت واضحه دارد بر آنکه مراد از قول آنحضرت : «أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم» که مأخوذ از آیه کریمه است و بوقت نزول آن ارشاد فرموده ، آنست که آنحضرت أولى است بمؤمنین از نفس هایشان در هر شیء علی سبیل العموم والاستغراق والشمول والاطلاق زیرا که آنحضرت خلیفه اکبر است که امداد و اسعاد هر موجود می فرماید پس حکم آنحضرت بر مؤمنین نافذتر است از حکمشان بر نفس هایشان .

(۱) المناوی: عبدالرؤف الشافعي المتوفى سنة (۱۰۳۱) هـ .

(۲) التیسیر فی شرح الجامع الصغیر ج ۱ / ۳۷۷ .

فله الحمد والمنة که فساد و بطلان خرافات مخاطب عمدة الاعیان، هر وقت و هر آن بکمال وضوح و عیان میرسد .

وعلى بن احمد بن نورالدين محمد بن ابراهيم العزیزی ^(۱) در «سراج منیر شرح جامع صغیر» گفته :

[«أنا أولى بكل مؤمن من نفسه» كما قال الله تعالى : ﴿أولئک بال مؤمنین من أنفسهم﴾ .

قال البيضاوي : أي في الأمور كلها ، فإنه لا يأمرهم ولا يرضى عنهم ، إلا بما فيه صلاحهم بخلاف النفس ، فيجب أن يكون أحب اليهم من أنفسهم الخ ، فمن خصائصه صلى الله عليه وسلم أنه كان إذا احتاج إلى طعام أو غيره ، وجب على صاحبه المحتاج إليه بذله له صلى الله عليه وسلم ، وجازله صلى الله عليه وسلم أخذه وهذا ، وإن كان جائزاً لم يقع ، من ترك مالا فإلهه ، أى لورثته ، ومن ترك ديناً أو ضياعاً (بفتح الضاد المعجمة) أى عيالا و أطفالا ذوى ضياع ، فأوقع المصدر موقع الاسم فالى وعلى ، أى فأمر كفاية عياله الى ووفاء دينه على ، وقد كان صلى الله عليه وسلم لا يصلي على من مات وعليه دين ولم يخلف له وفاء مثلاً يتساهل الناس في الاستدانة ويهملوا الوفاء ، فزجرهم عن ذلك بترك الصلوة عليهم ، ثم نسخ بما ذكر وصار واجباً عليه صلى الله عليه وسلم ، واختلف أصحابنا ، هل هو من الخصائص ، أم لا ؟ ، فقال بعضهم : كان من خصائصه صلى الله عليه وسلم ولا يلزم الإمام أن يقضيه من بيت المال .

وقال بعضهم : ليس من خصائصه ، بل يلزم كل إمام أن يقضى من بيت المال دين من مات وعليه دين إذا لم يخلف وفاء ، وكان في بيت المال سعة ، ولم يكن هناك أهم منه ، واعتمد الرملی الاول وفاقاً لابن المقرئ ، وأنا أولى المؤمنين ، أى متولى

(۱) العزیزی : على بن احمد بن محمد البولاقی المتوفى (۱۰۷۰) هـ .

امورهم ، فكان صلى الله عليه وسلم يباح له ان يزوج ماشاء من النساء ممن يشاء من غيره ومن نفسه وان لم يأذن كل من المولى والمرأة وان يتولى الطرفين بلا اذن حم م ن ة ^(١) .

وعلامه سيوطى نيز احاديث داله بر اولويت آنجناب بتصرف در تفسير

ابن آيه نقل کرده ، حيث قال في «الدر المنثور» :

[قوله تعالى : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ .

أخرج البخاري ، وابن جرير ^(٢) ، وابن أبي حاتم ، وابن مردويه ، عن أبي

هريرة رضي الله عنه ، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : « ما من مؤمن الا وأنا أولى

الناس به في الدنيا والاخرة ، افرأوا ان شئتم ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من

أنفسهم ﴾ ^(٣) فأيا مؤمن ترك مالا ، فليرثه عصبته من كانوا ، فان ترك ديناً أو ضياعاً

فليأتنى ، فأنا مولاة » .

وأخرج الطيالسى ^(٤) وابن مردويه ، عن أبي هريرة قال : كان المؤمن اذا

توفي في عهد رسول الله ﷺ ، فأتي به النبي سأل هل عليه دين ؟ فان قالوا :

نعم ، قال : هل ترك ولاء لدينه ؟ ، فان قالوا : نعم ، صلى عليه ، وان قالوا : لا ،

قال : صلوا على صاحبكم ، فلما فتح الله علينا الفتوح ، قال : أنا أولى بالمؤمنين

من أنفسهم ، فمن ترك ديناً ، فالى ، ومن ترك مالا فلولوا » .

وأخرج احمد ، وأبوداود ، وابن مردويه ، عن جابر رضي الله عنه ، عن

(١) السراج المنير في شرح الجامع الصغير ج ١ / ٣٢٠ .

(٢) ابن جرير ابوجعفر محمد بن جرير الطبري المتوفى (٣١٠) هـ .

(٣) الاحزاب : ٦

(٤) الطيالسى : ابوداود سليمان بن داود البصري المتوفى (٢٠٤) هـ .

النبي صلى الله عليه وسلم انه كان يقول : « أنا أولى بكل مؤمن من نفسه ، فأبما رجل مات وترك ديناً ، فإلى ، ومن ترك مالا ، فهو لوارثه » .

واخرج ابن أبي شيبة النسائي ، عن بريدة ^(۱) رضي الله عنه ، قال : غزوت مع علي اليمن ، فرأيت منه جفوة ، فلما قدمت على رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكرت علياً ، فتنقصته ، فرأيت وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم تغير وقال : « يا بريدة ! أأنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » ، قلت : بلى يا رسول الله ، قال « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ^(۲) - انتهى .

از این عبارت اینهم ظاهر گردید که فقره « أأنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » در حدیث : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » بهمان معنی است که در آیه مستعمل است ، ورنه سیوطی چرا حدیثی را که مشتمل بر آن است ، در ذیل تفسیر این آیه نقل میکرد .

بالجمله بغایت عجب است که شاه صاحب ^(۳) با وصف امامت خلق ، وزینت بخشی مسند محدثیت ، بر تفاسیر مشهوره و شروح بخاری هم مطلع نشدند ، و مؤکداً و مکرر بکمال جسارت نفی مناسبت معنای با انصرف با آیه کریمه فرمودند ، و کاش شاه صاحب در این مقام اقتصار بر تقلید کابلی کرده ، پارا فراتر از او نمی نهادند ، و زبان بلاغت ترجمان باین کلام حیرت نظام نمی گشادند ، لیکن حیف که حضرتشان را حب تسرع و تحذلق چنان از جابرده که بر تقلید کابلی اقتصار نکردند ، و او را در

(۱) بريدة : بن الحبيب الاسمي الصحابي المتوفى سنة (۶۳) هـ

(۲) الدر المنثور ج ۵ / ۱۸۲ .

(۳) شاه صاحب مؤلف « تحفة اثنا عشرية » عبدالعزيز الدهلوي المتوفى

ابن مقام قاصر گمان کردند که او حمل «ألست أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟» را برأولی بتصرف منع نکرده ، حیث قال فی «الصواعق» :
 [ان المراد بالمولى المحب والصدیق ، اما فاتحته فلا تدل على ان المراد به الامام ، لانه انما صدره بها ليكون مايلقى الى السامعين ألبت في قلوبهم] .
 واز افادات علامه شديد التعصب ، كثير التصاب ، ابن تیمیه (۱) هم
 غرابت انكار شاه صاحب ظاهر می شود ، حیث قال فی «منهاج السنة» :
 [وألنبي صلى الله عليه وسلم لم يقل : «من كنت واليه ، فعلي واليه» وإنما اللفظ : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» وأما كون المولى بمعنى الوالى ، فهذا باطل ، فان الولاية تثبت من الطرفين ، فان المؤمنين أولياء الله وهو مولاهم ، وأما كونه أولى بهم من أنفسهم ، فلا يثبت الا من طرفه صلى الله عليه وسلم ، وكونه أولى بكل مؤمن من نفسه من خصائص نبوية ، ولو قدر انه نص على خليفة بعده لم يكن ذلك موجباً أن يكون أولى بكل مؤمن من نفسه ، كما انه لا يكون أزواجه امهاتهم ، ولو اريد هذا المعنى لقال : من كنت أولى به من نفسه ، فعلي أولى به من نفسه ، وهذا لم يقله ولم ينقله أحد ومعناه باطل قطعاً] (۲) .

این عبارت دلالت واضحه دارد بر آنکه بودن جناب رسالتآب صلى الله عليه وآله وسلم أولى به هر مؤمن از نفس او ، از خصائص نبوت آنحضرت است ، وظاهر است که اگر مراد از اولویت اُحییت می بود ، این معنی از خصائص نبوت نمی شد ، چه اُحییت را برای خلفا و دیگران ، ولو بالترتیب اهل سنت ثابت می سازند .

پس معلوم شد که مراد از این اولویت ، نه اُحییت است ، بلکه امری

(۱) ابن تیمیه : احمد بن عبدالحلیم الحنبلی الدمشقی المتوفى (۷۲۸) .

(۲) منهاج السنة ج ۴ / ۸۷ .

است بغایت جلیل و عظیم که ابن تیمیه آنرا از خصائص نبوت گردانیده و از شأن خلافت هم آنرا بالاتر دانسته ، و وجهش آن است که چون عند التأمل اولویت به هر مؤمن از نفس او مقتضی عصمت است ، غیر معصوم را این مرتبه حاصل نمی تواند شد ، لهذا ابن تیمیه آنرا از خصائص نبوت گردانیده ، و نزد اهل حق چون عصمت ائمه علیهم السلام متحقق است ، و دلائل قاطعه و براهین ساطعه بر آن دلالت دارد .

پس ثبوت این مرتبه برای جناب امیرالمؤمنین علیه السلام اصلاً محل اشکال نخواهد شد ، بلکه در حقیقت این کلام ابن تیمیه دلیل عصمت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام است ، زیرا که از بیانات سابق و لاحق قطعاً بر توثبات می شود که اولویت به هر مؤمن از نفس او برای جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ثابت است ، پس عصمت آنحضرت هم ثابت گردد بلا ریب .
 قلله الحمد که صحت معنایی که اهل حق برای آیه : ﴿ اُولَیُّ بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ ﴾ ذکر می کنند و کمال فضاغت و شناعة انکار مخاطب عمدة الاحبار از افادات اساطین محققین کبار و تحقیقات حذاق عالی تبار ، مثل واحدی ، و بغوی ، و زمخشری ، و بیضاوی ، و خوئی ، و نسفی ، و نیسابوری ، و ابن تیمیه ، و عراقی ، و عینی ، و قسطلانی ، و مناری ، و علی عزیزی ، و شرینی هویدا و آشکار گردید .

اما بیان این معنی که فقره « اَلست اُولی بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ » دلیل است بر آنکه مراد از (مولی) همان معنی است که مراد است از این فقره : پس بچند وجه است :

اول : آنکه کمال الدین محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الهمام^(۱)

(۱) ابن الهمام : محمد بن عبدالواحد القاهری المتوفی سنة (۸۶۱) .

در « فتح القدير شرح هدايه » كفته :

[قوله: وطلاق الامة ثنتان حراً كان زوجها، أو عبداً ، وطلاق الحرة ثلاثة حراً كان زوجها ، أو عبداً .

وقال الشافعي ^(١) رحمة الله عليه : عدد الطلاق معتبر بالرجال ، فاذا كان الزوج عبداً وهي حرة حرمت عليه بتوليةتين، وان كان هو حراً وهي امة لانحرمت عليه الا بثلاث]

الى أن قال : [ويقول الشافعي : قال مالك ^(٢) واحمد وهو قول عمر، وعثمان وزيد بن ثابت ^(٣) رضي الله عنهم ، وبقولنا قال الثوري : وهو مذهب علي ، وابن مسعود ^(٤) له ما روى عنه عليه الصلوة والسلام الطلاق بالرجال والعدة بالنساء قابل بينهما ، واعتبار العدة بالنساء من حيث العدد ، فكذا ما قبل به تحقيقاً للمقابلة ، فانه حينئذ انسب من ان يراد به الابقاع بالرجال ولانه معلوم من قوله تعالى : ﴿ فطلقوهن لعدتهن ﴾ .

وفسي « موطاء مالك » رح ان نفيماً ^(٥) كان مكاناً لام سلمة زوج النبي عليه الصلوة والسلام ، أو عبداً كان تحته امرأة حرة ، فطلقها ثنتين ، ثم أراد أن يراجعها فأمره ازواج النبي صلى الله عليه وسلم أن يأتي عثمان رض ، فيسأله عن ذلك ، فلقبه عند الدرج آخذاً بيد زيد بن ثابت ، فسألهاما فابتدراه جميعاً ، فقالا : حرمت عليك ، ولنا قوله عليه الصلوة والسلام طلاق الامة ثنتان ، وعدتها حيضتان ، رواه

(١) الشافعي : محمد بن ادريس القرشي المتوفى (٢٠٤) .

(٣) مالك : بن انس بن مالك المتوفى بالمدينة (١٧٩) .

(٢) زيد بن ثابت : الصحابي الانصارى الخزرجي المتوفى (٤٥) .

(٤) عبدالله بن مسعود الصحابي المتوفى سنة (٣٢) هـ .

(٥) نفيح بن الحارث مولى النبي ﷺ المتوفى سنة (٥١) هـ .

ابوداود ، والترمذی^(۱) ، وابن ماجه^(۲) ، والدارقطني^(۳) ، عن عائشة ، ترفده ، وهو
الراجع الثابت بخلاف مارواه ومأهد من معنى المقابلة ، فانه فرع صحة الحديث
أوحسنه ولاوجود له حديثاً عن رسول الله عليه الصلوة والسلام بطريق يعرف .

وقال الحافظ ابو الفرج ابن الجوزی^(۴) : موقوف على ابن عباس^(۵) وقيل
من كلام زيد بن ثابت وحديث «الموطا» موقوف عليه وعلى عثمان وهو لا يرى تقليد
الصحابي ، والالزام انما يكون بعد الاستدلال ، لان حقيقته نقض مذهب الخصم
بما لا يعتقده الملزم صحيحاً ، والا يكون نقض مذهب خصمه فقط ، فلا يوجب صحة
مذهب نفسه ، الا بطريق عدم القائل بالفصل ، وهذا لا يكون الا اذا كان مانعاً به
مما يعتقده صحيحاً وهو منتف عنده في مذهب الصحابي ، فهو في معتقده غير
منقوض ، فلم يثبت لمذهبه دليل يقاوم ماروينا^(۶) .

از اين عبارت ظاهر است كه حضرت شافعی بحديث « الطلاق بالرجال
والعدة بالنساء » بسبب مقابلة هر دو فقره احتجاج کرده بر آنكه چون
اعتبار هذه بنساء من حيث العدد است ، می باید كه اعتبار طلاق بر رجال
هم من حيث العدد باشد ، پس هر گاه حسب افاده حضرت شافعی اتحاد
معنای متقابلین لازم باشد ، در حدیث غدیر هم اتحاد معنای « من كنت

(۱) محمد بن عیسی صاحب « الصحيح » المتوفی سنة (۲۷۹) .

(۲) ابن ماجه : محمد بن یزید الحافظ القزويني المتوفی سنة (۲۸۳) .

(۳) الدارقطني : علي بن همر البغدادي الشافعي المتوفی (۳۸۵) .

(۴) ابن الجوزي : عبدالرحمن بن علي البغدادي المتوفی (۵۹۷) .

(۵) ابن العباس : عبدالله الصحابي المفسر المتوفی سنة (۶۸)

(۶) فتح القدير في شرح الهداية ج ۳/ ۴۲ .

مولاه ، فعلي مولاه » ، « ألت اولی بالمؤمنین من أنفسهم » که هر دو متقابل اند ، لازم و واجب خواهد بود .

و نمونه ای از فضائل سنیّه و مدائح علیّه شافعی بطور مشتی نمونه از خروار و قطره ای از بحار سابقاً مذکور شد .

و فخر رازی^(۱) در « رسائل شافعی » تخطئه شافعی را ناجائز و حرام ، بلکه سبب ایذای خدا و رسول ، و ملعونیت در دنیا و آخرت گردانیده ، پس تخطئه حضرت شافعی در این استدلال نمی تواند کرد ، و الاحسب افاده حضرت رازی مصداق : ﴿ ان الذین یؤذون الله ورسوله لعنهم الله فی الدنیا و الاخرة ﴾^(۲) خواهند شد ، و فخر رازی در این رساله دلائل عدیده و براهین کثیره بر ترجیح مذهب شافعی و ازوم اتباع او وارد کرده ، که همه آن مانع است از تخطئه حضرت شافعی و انحراف از اتباع استدلال او و استدلال شافعی که در « فتح القدیر » مذکور است .

مولوی نظام که از مشاهیر اساطین کبار و مرجع فضلی ابن دبار است ، هم ذکر کرده ، چنانچه در « صبح صادق شرح منار »^(۳) گفته :

[ثم الحدیث الاول ، یعنی الطلاق بالرجال آخره والعدة بالنساء ، أى العدد المتعلق بالعدة یزداد و ینقص بشرف النساء وحسنها ، فعلى الامة نصف ما على الحرة فیکون معنى الطلاق بالرجال كذلك لیتلائم السياق مع السياق ، وأيضاً أن کون

(۱) فخر الرازی : محمد بن عمر المتکلم المفسر المتوفى (۶۰۶) .

(۲) الاحزاب : ۵۷

(۳) منار الانوار : متن جامع مختصر فی اصول الفقه لابی البرکات عبدالله

بن احمد النسفی المتوفى سنة (۷۱۰) اعتنى بشأنه العلماء فشرحه غیر واحد منهم ثراً و نظاماً موجزاً و مفصلاً ، راجع الى كشف الظنون ج ۲ / ۱۸۲۳-۱۸۲۷ .

الایقاع من الزوج أمر متعارف معلوم من النصوص الاخر ، فزيادة عدد الطلاق ونقصانه بحرية الزوج ورقبته، وهو قول الشافعي، ومالك، واحمد، وأميرالمؤمنين عمر، وعثمان، وزيد بن ثابت رضي الله تعالى عنهم .

وقال ابوحنيفة : ان العبرة بحال الزوجة ، والذي شيد أركانها انه الذي يراه أميرالمؤمنين سيدالمعارفين علي بن أبي طالب كرم الله وجهه ووجوه آله الكرام، وابن مسعود ، واحتج أيضاً من قبيله بما فسي « موطأ مالك » ان نفيها مكاتباً لام سلمة ^(۱) أم المؤمنين ، أو عبداً كان تحته امرأة حرة ، فطلقها ثنتين ، ثم أراد ان يراجعها ، فأمره امهات المؤمنين رضوان الله تعالى عليهن أن يأتي عثمان رضي الله تعالى عنه ، فيسأله عن ذلك ، فلقبه وهو آخذ بيد زيد بن ثابت ، فسألهما ، فقالا : حرمت عليك ، والجواب عنه أن الحديث الاول لا يعرف أصلاً .

قال الحافظ ابو الفرج ابن الجوزي موقوف على ابن عباس رضي الله تعالى عنهما ، وقيل من كلام زيد بن ثابت ، وحديث « الموطأ » موقوف على عثمان ، وزيد بن ثابت ، والشافعي لا يرى تقليد الصحابي ونحن وان نراه ، لكن قد خالفه أميرالمؤمنين علي كرم الله وجهه ووجوه آله الكرام ، فلا يتعين اولئك للتقليد كيف ان أميرالمؤمنين لم ينقل منه رضي الله تعالى عنه وعن آله الكرام خطأ في الفتوى أصلاً ولم يحتاج في الافتاء الى غيره ، فهو أحق بالتقليد وان لم يبرامكان خلاف من هو في طبقته ، فلا شبهة في أن القولين حينئذ كالحديثين والسبيل فيها الترجيح فكذا ههنا وهذا كله في « فتح القدير » سوى الكلام الاخير] .

دوم : آنکه در روایات عديده (حرف فاء) در فقره « من كنت مولاه فعلي مولاه » موجود است ، پس حرف فاء صراحة دلالت دارد بر آنکه این کلام متفرع است بر کلام سابق ، سابقاً دانستی که در روایت احمد

بن حنبل از ابن نمیر ^(۱) مذکور است :

[فقال : « أيها الناس ! أستم تعلمون اني أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » ،

قالوا : بلى ، قال : « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » ^(۲)] .

و در روایت احمد بن حنبل از عفان ^(۳) بن مسلم مسطور است :

[فقال : « أستم تعلمون ، أولستم تشهدون اني أولى بكل مؤمن من نفسه »

قالوا : بلى ، قال : « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » ^(۴)] .

و در « خصائص نسائي » بروایت قتیبہ ^(۵) بن سعید مسطور است :

[ثم قال : « أستم تعلمون اني أولى بكل مؤمن ومؤمنة من نفسه ؟ » ، قالوا

بلى ، نشهد لانت أولى بكل مؤمن من نفسه ، قال عليه السلام : « فاني من كنت مولاه ،

فهذا مولاه » وأخذ بيد علي ^(۶)] .

و ابن کثیر در « تاریخ » خود نقلاً عن ابي يعلى ، وحسن بن ^(۷) سفیان

آورده : مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

[فقال : « ألت أولى بكل امرء من نفسه ؟ » ، قالوا : بلى ، قال : « فان هذا

مولاه من أنا مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه » ^(۸)] .

(۱) ابن نمیر : محمد بن عبدالله الحافظ الکوفی المتوفی (۲۳۴) هـ .

(۲) مسند ابن حنبل ج ۴ / ۳۶۸ .

(۳) عفان بن مسلم ابو عثمان الصفار البصری المتوفی (۲۱۹) .

(۴) مسند ابن حنبل ج ۴ / ۲۸۱ .

(۵) قتیبہ بن سعید بن جمیل الحافظ البلخی المتوفی سنة (۲۴۰) .

(۶) الخصائص للنسائي : ۱۶ .

(۷) الحسن بن سفیان الشیبانی ابو العباس المتوفی سنة (۳۰۳) .

(۸) البداية والنهاية لابن كثير ج ۵ / ۲۰۹ .

و نیز در «تاریخ ابن کثیر» بروایت عبید الله بن عمر قواریری مذکور است :

[قالوا : نشهد انا سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « أأنت أولی بالمؤمنین من أنفسهم وأزواجی أمهاتهم ؟ » ، قلنا : بلی یا رسول الله قال : « فمن كنت مولاه ، فعلى مولاه » ^(۱)] .

و در « جواهر العقدين » علی سمهودی ^(۲) بروایت حذیفه ^(۳) بن اسید الغفاری که از طبرانی در « معجم کبیر » ، و ضیاء مقدسی ^(۴) در « مختاره » نقل کرده ، مذکور است :

[« یا ایها الناس ان الله مولای ، وأنا مولى المسلمين ، وأنا أولی بهم من أنفسهم فمن كنت مولاه فهذا مولاه ، یعنی علیاً ، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه ^(۵)] و در « کنز العمال » نقلاً عن ابن جریر مذکور است :

[عن میمون أبی عبد الله ، قال : كنت عند زید بن أرقم ، فجاء رجل ، فسأل عن علي ، فقال : كن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر بين مكة والمدينة ، فنزلنا مكانا يقال له : غدیر خم ، فاذا بالصاوة جامعة ، فاجتمع الناس ، فحمد الله وأثنى عليه .

ثم قال : « یا أيها الناس ! أأنت أولی بكل مؤمن ومؤمنة من نفسه ؟ » ، قلنا : بلی یا رسول الله ، نحن نشهد انك أولی بكل مؤمن من نفسه ، قال : « فاني

(۱) البداية والنهاية ج ۵ / ۲۱۱ .

(۲) السمهودی : علی بن عبد الله الشافعی المتوفی (۹۱۱) .

(۳) حذیفه بن اسید : ابوسریحة الصحابی المتوفی سنة (۴۰) / ۴۲ .

(۴) الضیاء المقدسی محمد بن عبد الواحد المتوفی سنة (۶۴۳) .

(۵) بنایع المودة : ۳۸ نقلاً عن جواهر العقدين .

من كنت مولاه ، فهذا مولاه » ، فأخذ بيد علي ولا أعلمه الا قال : « أَللّهم وال من والاه وعاد من عاداه » ^(۱) .

ونیز در « کنز العمال » نقلاً عن المحاملى ^(۲) مذکور است :

[فقال : « أيها الناس األستم تشهدون ان الله ورسوله أولى بكم من أنفسكم وان الله ورسوله مولاكم ؟ » ، قالوا : بلى ، قال : « فمن كان الله ورسوله مولا فان هذا مولاه » ^(۳)] .

ونیز در « کنز العمال » نقلاً عن الطبرانی مذکور است :

عن زيد بن أرقم قال : نشد علي الناس : « من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : ألستم تعلمون انى أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » ، قالوا : بلى ، قال : فمن كنت مولاه ، فعلى مولاه ؟ ^(۴)] .

و در « فضائل الصحابة » عبد الكريم سمعاني ^(۵) علی ما نقل عنه منقول

است :

[فقال : « ألستم أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » ، ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « فان هذا مولى من أنا مولاه »] .

و در « وسيلة المتعبدين » ملا عمر ^(۶) ، علی ما نقل عنه مذکور است :

[ثم قال : « ألست أولى بالمؤمنين من أنفسهم ؟ » ، قالوا : بلى ، قال :

(۱) كنز العمال ج ۶ / ۳۹۰ .

(۲) المحاملى : الحسين بن اسماعيل الفقيه المتوفى سنة (۳۳۰) .

(۳) كنز العمال ج ۶ / ۳۹۹ .

(۴) كنز العمال ج ۶ / ۱۵۴ .

(۵) السمعاني : عبد الكريم بن محمد المروزي المتوفى سنة (۵۶۲) .

(۶) ملا عمر بن محمد خضر الاردبيلي المتوفى سنة (۵۷۰) هـ .

«أأنت أولى بكل مؤمن من نفسه»، قالوا: بلى، قال: «أليس أزواجي أمهاتكم؟»، قالوا: بلى، قال: «فإن هذا مولی من أنا مولاه» [.
 ودر «مفتاح النجاء» میرزا محمد^(۱)، نقلاً عن الطبرانی والمحقق الترمذی
 بروایت ابوالطفیل مذکور است :

[ثم قال : « يا أيها الناس ! ان الله مولای وأنا مولی المؤمنین وأنا أولى بهم من أنفسهم ، فمن كنت مولاه ، فهذا علی مولاه »] .

ولله الحمد که خود مخاطب اعتراف نموده است بآنکه برافض «أأنت
 أولى بالمؤمنین من أنفسهم؟» تفریع حکم آینده فرموده ، حیث قال : [
 واین لفظ پیغمبر که «أأنت أولى بالمؤمنین من أنفسهم؟» مأخوذ از
 آیت قرآنی است و از همین راه او را از مسلمات اهل اسلام قرار داده
 تفریع حکم آینده فرمود^(۲)] - انتهى .

وهرگاه متفرع بودن حکم : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» بر حکم
 سابق ثابت شد ، واضح گردید که مراد از (مولی) در حکم لاحق همان
 است که مراد است از (اولی) در حکم سابق .

مخاطب تحریر در باب فقهیات گفته :

[و آنچه گویند که ﴿فما استمتعتم به منهن فأنوهن أجورهن فریضة﴾^(۳)
 در حق متعه نازل است ، غلط محض است ، وروایت ابن از عبد الله بن
 مسعود رض و دیگر صحابه محض افترا است ، اگر چه در تفاسیر غیر
 معتبره اهل سنت نقل میکنند ، زیرا که خلاف نظم قرآنی است ، و هر

(۱) میرزا محمد خان بن معتمد البدخشی المتوفی بعد سنة (۱۱۲۶) .

(۲) تحفة اثناعشری : ۳۳۱ .

(۳) النساء : ۲۴

تفسیر که خلاف نظم قرآنی باشد ، گوروایت از صحابی کنند ، مسموع و مقبول نیست ، زیرا که حق تعالی اول محرمات را بیان فرموده است ، قوله تعالی : ﴿ حرمت علیکم امهاتکم ^(۱) ﴾ الی قوله : ﴿ والمحصنات من النساء الا ما ملکت ایمانکم ^(۲) ﴾ ، باز میفرماید : ﴿ احل لکم ما وراء ذلکم ﴾ ، یعنی ماسوای این محرمات بر شما حلال کرده شد ، لیکن باین شروط که ﴿ ان تبغوا باموالکم ﴾ ، یعنی مال خود را خرج کنید در مهر و نفقه ، پس تحلیل فروج و اعارة آن از این شرط باطل شد ، زیرا که سودای مفت است .

باز فرمود که : ﴿ محصنین غیر مسافحین ﴾ ، یعنی در آن حالت که آن زنان را خاص کنید برای خود ، و محافظت کنید تا بدیگری ربط پیدا نکنند ، نه آنکه محض قضای شهوت منظور دارید ، و آب خود ریختن و اوعیه منی را خالی کردن قصد نمایند ، پس متعه از این شرط باطل شد ، زیرا که در متعه احتیاط و اختصاص اصلا منظور نمی باشد .

زن متعه را همین معمول است که هر ماه بایاری ، و هر سال در کناری . باز برحل نکاح متفرع میفرماید : ﴿ فما استمتعتم به منهن ﴾ - الایة ، یعنی چون در نکاح مهر مقرر گردید ، پس اگر تمتع شدید بدخول و وطی پس تمام مهر لازم شود بر شما ، والا نصف مهر .

و این آیه را از ماقبل خود قطع کردن و بر ابتدا حمل نمودن ، صریح به اعتبار هر بیت باطل است ، زیرا که حرف (فاء) منع میکند از قطع

(۱) النساء : ۲۳ .

(۲) النساء : ۲۴ .

وابتدا ، و مربوط می سازد ما بعد را بما قبل ^(۱)] - انتهى .

از این عبارت ظاهر است که حرف (فاء) باعتبار عربیت دلیل صریح می باشد بر لصوق ما بعد بما قبل ، و حمل ما بعد بر همان معنی که مراد است از ما قبل ، لازم است ، و قطع ما بعد از ما قبل و حمل آن بر ابتدا جائز نیست .

فله الحمد والمنة که باین افاده شاه صاحب ثابت شد که حمل « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » بر معنای سابق که این کلام بر آن متفرع است اعنی : « ألسن أولى بالثؤمنين من أنفسهم ؟ » واجب و لازم است ، و قطع « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » از ما قبل ، و حمل آن بر ابتدا باطل صریح است باعتبار عربیت که حرف (فاء) منع می کند از قطع وابتدا ، و مربوط می سازد ما بعد را بما قبل ، پس قطع و فصل « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » از ما قبل و حمل آن بر عدم وصل صراحة باطل و عین هزل است .

و کمال حیرت است که شاه صاحب افاده خود را که بسبب آن زعم ابطال ثبوت جواز منعه از آیه کریمه رغماً و شقاً لا کابر الصحابة نموده اند ، در حدیث غدیر نسیاً منسیاً فرمودند ، و اصلاً لحاظ بآن نکردند ، و ندربافتند که این قاعده مهده شان تأویلات رکیکه و توجیهاات سخیفه حضرات سنیه ، که مدار همه آن بر قطع « فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه » از ماسبق و حمل آن بر ابتدا است ، بابلغ وجوه مستأصل می سازد ، و مقصود اهل حق را بمنصه کمال ثبوت و ظهور می رساند . والله الحمد علی ذلك حمداً جزیلاً جمیلاً .

و پر ظاهر است که بر تقدیر حمل آیه کریمه : ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ﴾^۱ الایه ، بر جواز متعه که موافق ارشادات صحابه عظام است ، که شرح فی «تشید المطاعن» و «الضربة الحیدریة» هرگز قطع و فصل آیه از ماقبل لازم نمی آید ، که متعه هم قسمی از نکاح است .

نهایت عجب است که دلالت آیه : ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ﴾ الایه - را بر جواز متعه ، که موافق افادات اکابر صحابه اعیان است ، منع کنند بتوهم لزوم فصل و قطع ، و بذکر قاعده عربیت تخویف و تهویل عوام ، و ازالال قاصرین بخواهند ، و همین قاعده را در حدیث غدیر پس پشت اندازند ، و بجزم و قطع مستعد بر فصل و قطع «فمن كنت مولاه ، فعلي مولاه» از ماقبل شوند ، و اصلاً رعایت وصل مابعد بما قبل نمایند ، و از مخالفت صحابه که بر اتصال و اتساق حمل کرده اند ، و اثبات امامت جناب امیر المؤمنین عليه السلام از آن نموده ، باکی ندارند ، پس این حضرات مخالفت صحابه در هر دو مقام می کنند : يك جا رعایت قاعده عربیت را سبب مخالفت صحابه گردانیدند ، حال آنکه زعم مخالفت محض توهم بود ، و جایی که این قاعده را موافق با فهم صحابه یافتند ، آنجا هر دو را ترك کردند .

حاصل این است که نزد این حضرات اهم امور رد و ابطال مطالب اهلحق است ، گو مخالفت صحابه لازم آید ، لکن اگر ممکن شود ، این مخالفت را تلمیع باید کرد بموافقت عربیت ، و جایی که مطلوب اهلحق موافق صحابه هم باشد و هم موافق عربیت ، حسب افاده خودشان هم آنجا از هر دو دست بردار باید شد ، و تکذیب افادات خود هم نباید نمود ، و رد مطلوب اهلحق نباید گذاشت .

سوم: آنکه در مابعد میدان که سبط^(۱) ابن الجوزی که خود شاه صاحب بافاده او بجواب طعن ششم از مطاعن عمر احتجاج واستدلال کرده اند و کذا الکابلی فی «الصواعق»، وحسب افاده فاضل رشید در «ایضاح»، از ائمه دین و قدماى معتمدین نزد اهل سنت و جماعت است، بفقرة «أنت أولى بالمؤمنین من أنفسهم» استدلال کرده بر آنکه مراد از (مولی) اولی است.

چهارم: آنکه سید شهاب الدین^(۲) احمد، که مولوی سلامة الله در «معركة الاراء» بروایتی که او از صالحانی^(۳) نقل کرده، استدلال و احتجاج نموده بر آنکه سنیان از مناقب و مدائح شاه مردان زیاده تراز شیعیان روایت کرده اند، تأیید اراده معنی سید از (مولی) که از بعض اهل علم نقل کرده بفقرة «أستم تعلمون انی أولى بالمؤمنین» نموده که بتصریح تمام گفته که تصدیق این قول، یعنی حدیث غدیر بقول آنحضرت صلی الله علیه وآله: «أستم تعلمون انی أولى بالمؤمنین» تأیید این قول: یعنی اراده سید از لفظ (مولی) می کند، در کتاب «توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل» بعد ذکر حدیث غدیر گفته:

[وسمعت بعض أهل العلم يقول: معناه «من كنت سيده، فعلي سيده» مضي قوله، وتصدير القول بقوله صلى الله عليه وبارك وسلم: «أستم تعلمون اني أولى بالمؤمنين» يؤيد هذا القول والله سبحانه أعلم.

پس حسب افاده شهاب الدین واضح شد که فقرة سابقه دلیل است بر

(۱) سبط ابن الجوزی: یوسف خزا و غلی المتوفی سنة (۶۵۴).

(۲) شهاب الدین احمد بن محمد الخفاجی الحنفی المتوفی (۱۰۶۹).

(۳) الصالحانی: محمود بن محمد سعد الدین ابو حامد المتوفی (۶۱۲).

آنکه مراد از (مولی) در قول آنحضرت : «من كنت مولاه فعلي مولاه» همان است که مراد است از فقره «ألستم تعلمون اني أولى بالمؤمنين» والله الحمد على ذلك .

پنجم : آنکه حسام الدین سهارنبوری در کتاب «مراهنس» گفته :
و نیز چنانچه صدر حدیث قرینه‌ای است که تقاضای اراده معنی (اولی) می‌کند، همچنین آخر آن قرینه‌ای است که اقتضای معنی ناصر و محبوب مینماید، پس هر دو قرینه باهم متعارض شدند و اذا تعارضا بعدم مرجح تساقطا، پس مشترك گویا بی قرینه ماند، و تعیین احد المعانی مشترك، خصوصاً معنی که محل نزاع بود، بدون قرینه محکم است، نیز عند التعارض اقوی از متعارضین معتبر است، در اینجا قرینه ناصر و محبوب اقوی است، زیرا که حث و ترغیب بر محبت اهل بیت که در این خطبه ایراد یافته، و سبب این خطبه که سابق مرقوم شده، قرینه این معنی را ترجیح میدهد] - الخ .

از این عبارت بنهایت صراحت ظاهر است که صدر حدیث غدیر، یعنی قول آنحضرت : «ألست أولى بالمؤمنين من أنفسهم» قرینه‌ای است که تقاضای اراده معنی (اولی) می‌کند، فالحمد لله على ثبوت المطلوب الظاهر على لسان مثل هذا المجادل المكابر .

اما زعم او که آخر حدیث قرینه‌ای است که اقتضای معنای ناصر و محبوب می‌کند، پس مدفوع است بآنکه آخر حدیث جمله انشائیّه است و «من كنت مولاه فعلي مولاه» جمله خبریه، و نیز در آخر حدیث خطاب مع الحق و در «من كنت مولاه» خطاب مع الخلق .

و اما صدر حدیث : پس آنها جمله خبریه است و هم خطاب مع الخلق

پس صدر کلام باین هردو وجه ، و هم بوجه تقدم مقدم خواهد شد و کلام مؤخر مؤخر ، پس در این هردو کلام شائبه از تعارض هم نیست چه جا که تساقط آن متوهم گردد .

و نیز مجیء (مولی) بمعنی محبوب از کتب لغت ثابت نمی شود ، پس اگر آخر کلام قرینه حمل (مولی) بر محبوب هم باشد ، عدول از آن بسبب عدم مساعدت لغت لازم .

و نیز سابقاً دانستی که تفتازانی^(۱) و قوشجی^(۲) مؤخر خبر را قرینه اراده ناصر و محب می گردانند ، و صاحب «مراغی» آنرا قرینه اراده ناصر و محبوب می سازد ، و ظاهر است که محب مغایر محبوب است ، پس يك شیء قرینه دوشیء مغایر چطور خواهد شد ، و نیز لفظ «وانصر من نصره» قرینه اراده منصور خواهد بود ، نه اراده لفظ ناصر ، زیرا که آنحضرت باین فقرة دعا از حق تعالی برای ناصر آن جناب امیر المؤمنین علیه السلام فرموده ، و منصورت جناب امیر المؤمنین علیه السلام از حق تعالی خواسته ، پس لازم آید که (مولی) بمعنی منصور باشد ، نه ناصر و بطلان اخذ (مولی) بمعنی منصور در کمال وضوح و ظهور ، زیرا که لغوین آنرا ذکر نکرده اند ، و این حضرات هم ادعای آن نکرده اند ، و بلا فکر و تأمل در حاصل این دعا آنرا قرینه ناصر گردانیده اند .

و نیز اگر لفظ «وال» قرینه اراده محبوب باشد و لفظ (وانصر) قرینه اراده لفظ (ناصر) لازم آید که این هردو قرینه متساقط گردد ، زیرا که اراده دومعنی از یک لفظ در استعمال واحد ، حسب تصریحات محققین

(۱) التفتازانی : سعدالدین مسعود المتوفی سنة (۷۹۳) .

(۲) القوشجی : علاءالدین علی بن محمد المتوفی (۸۷۹) .

اصولیین ، جائز نیست ، پس قرینه صدر کلام بلا معارض خواهد بود .

و محتجب نماند که فخر رازی به مؤخر خبر استدلال کرده بر آنکه مراد از (مولی) ناصر است ، و ذکر محب یا محبوب بر زبان نیاورده ، و ظاهراً سببش همین است که خوف کرده که اعتراض اراده دو معنی از یک لفظ در استعمال واحد لازم نیاید ، لکن تفتازانی و قوشچی و صاحب « مرافض » و امثالشان مبالغاتی باین اشکال نکردند .

قال الرازي في «نهاية العقول» :

[ثم ان سلمنا أن تقدیم تلك المقدمة يقتضى أن يكون المراد بالمولى الاولى، ولكن الحديث مؤخره وهو قوله صلى الله عليه وسلم: «اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه، وانصر من نصره، وأخذل من خذله» يقتضى أن يكون المراد من المولى الناصر، وانما قلنا ذلك لان من ألزم غيره شيئاً بلفظ مشترك بين ذلك الشيء وبين غيره، ثم حث على التزام أحد معاني تلك اللفظة، فانه يتبادر الى الافهام انه انما حث باللفظ المشترك على معنى الذي صرح به آخر الأثرى ان الانسان اذا قال لغيره صل عند الشفق اللهم من يصل عند الشفق الاحمر، يحمل الشفق المأمور به على الشفق الاحمر، واذا ثبت ذلك، فقوله: «اللهم وال من والاه» حث منه على التزام ما ذكره من لفظة «المولى»، فاعلمنا انه أراد بها الموالاة التي هي ضد العداوة وأي شيء يقولون في هذه المؤخرة نقوله في تلك المقدمة .

وقد افيد في عماد الاسلام في جوابه : أقول: فيه وجوه من الكلام وضروب من الملام .

الاول : ان قوله ^{الاول} : «وال من والاه» لو اقتضى ارادة معنى المحبة من

« من كنت مولاه » اقتضى قوله عليه السلام : « وانصر من نصره » ارادة معنى النصرة ، وحيث ثبت أن ارادة المعنيين من المشترك في اطلاق واحد ممتنعة تعارض المعنيين واذا تعارضا تساقطا ، فبقى ارادة معنى الاولى من المولى بلامعارض .

والثاني : ان قوله عليه السلام : « اللهم وال من والاه » خطاب مع الحق بعد الفراغ عن الخطاب للخلق بقوله : « من كنت مولاه » - الخ ، فلا يعارض القرينة على ارادة معنى الاولوية التي هي أيضاً خطاب مع الخلق .

والثالث : ان المولى قد جاء بمعنى أولى ، كما عرفت ، ولم يقل أحد : أن معنى المولى ووال واحد ، فلامساواة بين القرينتين .

والرابع : انه لاخلاف بين الفريقين أن قوله عليه السلام : « فمن كنت مولاه » - الخ ، أمر وتكليف بصورة الاخبار ، ولذا حمل الرازي قوله عليه السلام : « ألت أولى بالمؤمنين » على التذكير بوجوب طاعته ، تمهيداً لظهار وجوب طاعته صلى الله عليه وآله في باب التكليف المؤدى بقوله : « فمن كنت مولاه » ولاشبهة في انه اذا حملنا قوله عليه السلام : « من كنت مولاه فعلي مولاه » على الناصر والمحب بقرينة الدعاء لم يصلح أن يكون تكليفاً ، لان كونهما ناصرين للخلق ، أو المحبين من فعلهما وصفاتهما دون الخلق .

والخامس : ان الملائم للدعاء وتكليفه الناس أن يقول عليه السلام أو أراد ايجاب المحبة ، أو النصرة على الخلق بالنسبة الى علي عليه السلام : « من كان مولاي ومحبي وناصرى ، فليكن مولى علي وناصره ومحبه » « اللهم وال من والاه ، وانصر من نصره » لينتظم عبارته عليه السلام من أوله الى آخره ، وبدون ذلك لا يحسن التكلم بهذا الكلام ، كما لا يخفى على ان القرائن المستورة فيما قبل لا يساعد شيء منها ارادة غير معنى الاولوية ، كما عرفت .

أما مثاله صل عند الشقى ، فلا يطابق المثل له بوجه ما ، لانه لايجرى في

هذا المثال شيء مما ذكرنا في الممثل له ، والا كانت حاله كحال [.

اما زعم صاحب « مرافض » که قرینه ناصر و محبوب اقوی است ، زیرا که حث و ترغیب بر محبت اهل بیت که در این خطبه ابراد یافته ، قرینه این معنی را ترجیح میدهد ، پس مدفوع است بآنکه این خطبه در حقیقت تأیید عظیم ثبوت خلافت و امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام میکند ، زیرا که از آن ظاهر است که جناب رسالت صلی الله علیه و آله بعد حدیث غدیر ، حدیث ثقلین هم ارشاد فرموده .

صاحب « مرافض » قبل از این گفته :

[ویرشد الى أن الغرض الترغيب على المحبة حثه و ترغيبه صلى الله عليه وسلم في هذه الخطبة على أهل بيته عموماً وعلى علي خصوصاً ، كما أخرج الطبراني وغيره بسند صحيح أنه صلى الله عليه وسلم خطب بغدير خم ، فقال : « يا أيها الناس انه قد نبأني اللطيف الخبير انه لم يعمد نبي الا نصف عمر الذي يليه قبله ، واني أظن ان يوشك ان ادعى ، فاجيب ، واني مسئول وانكم مسئولون فماذا أنتم قائلون ؟ » ، قالوا : نشهد انك قد بلغت ونصحت ، فجزاك الله خيراً ، فقال « أستم تشهدون أن لا اله الا الله وان محمداً عبده ورسوله ، وان جنته حق وناره حق ، وان البعث بعد الموت حق ، وان الساعة آتية لا ريب فيها ، وان الله يبعث من في القبور ؟ » ، قالوا : نشهد بذلك .

قال : « يا أيها الناس ، ان الله مولاى وأنا مولى المؤمنين وأنا أولى بهم من أنفسهم ، فمن كنت مولا فهذا مولاى ، يعنى علياً ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » .

ثم قال : « يا أيها الناس ، اني فرط لكم ، وانكم واردون على الحوض ، واني سائلكم حين تردون على الثقلين ، فانظروا كيف تخلفوني فيهما : الثقل

الاکبر کتاب الله عزوجل ، فاستمسکوا به لاتصلوا ، وعترتی اهل بیتی » ، کذا فی « الصواعق » ^(۱) .

از این عبارت ظاهر است که جناب رسالت‌آب ﷺ بعد حدیث غدیر . حدیث ثقلین هم ارشاد کرده ، و حدیث ثقلین حسب دلالت روایات کثیره مثبت وجوب اتباع وتمسک به اهل بیت ﷺ است ، و وجوب تمسک مثبت خلافت و امامت جناب امیرالمؤمنین ﷺ است بلا ریب .

دلیل دهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت :

روایت من کنت اولی به من نفسه ، فعلی ولیه

دلیل دهم : آنکه علامه تحریر و صدر کبیر سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی ، که از اکابر واجه اساطین معتمدین و حذاق و مهرة بارعین محدثین است ، حدیث غدیر را بلفظ « من کنت اولی به من نفسه ، فعلی ولیه » روایت کرده ، چنانچه میرزا محمد بن معتمد خان که حسب افاده فاضل رشید در « ایضاح » از عظامای اهل سنت است و کتاب « نزل الابرار » او را فاضل رشید بمقام افتخار و ابتهاج ، و اثبات ولای سنیّه با اهل بیت ﷺ در « ایضاح » ذکر نموده ، در « مفتاح النجا » می فرماید : [وللطبرانی بروایة اخرى عن أبي الطفیل ، عن زید بن أرقم بلفظ « من کنت اولی به من نفسه ، فعلی ولیه » .

و نیز میرزا محمد در « نزل الابرار » که التزام ایراد احادیث صحیحه در آن کرده ، و از تعرض به احادیث ضعاف ، بلکه حسان هم در آن احتراز نموده ، کما فی خطبته ، گفته :

[وعند الطبرانی فی رواية اخرى عن أبي الطفیل ، عن زید بن ارقم رضی الله عنهما بلفظ « من كنت أولى به من نفسه فعلي وليه ، ألهم وال من والاه ، وعاد من عاداه » ^(۱)] .

وقاضی سناء الله پانی پتی ^(۲) ، تلمیذ رشید شاه ولی الله ، که شاه صاحب اورا بیہقی وقت می گفتند ، کما فی « اتحاف النبلاء » ، ونبذی از محامد علیہ ومذائح سنیۃ ارسافاً شنیدی ، در « سیف مسلول » گفته :

[ودر بعضی روایات آمده : « من كنت أولى به من نفسه ، فعلي وليه » . فله الحمد والمنه کہ این روایت کہ سابقاً ہم برای اثبات مجیء (مولی) بمعنی اولی مذکور شدہ ، دلیل لامع وبرهان ساطع بر صحت افادات اہل حق وایقان ، وقاطع دابر بر تقولات و تاویلات وتوجیہات وکیکۃ البنیان حضرات عالی شأن ، ومظهر امر حق بکمال ظهور وعیان است ، چه این روایت نص واضح است بر آنکہ مراد از مولی در قول آنحضرت « فمن كنت مولاه فعلي مولاه » اولی بالرعایا از نفس ہایشان است کہ در آن بجای « من كنت مولاه » ، « من كنت أولى به من نفسه » وارد است . والحديث يفسر بعضه بعضاً ، پس مراد از (مولی) اولی بالتصرف در رعایا از نفس ہایشان باشد .

(۱) نزل الابرار : ۲۱ .

(۲) سناء الله پانی پتی الہندی الحنفی المتوفی سنۃ (۱۲۱۶) .

وسبط ابن الجوزی وسید شهاب الدین از ابوالفرج ^(۱) یحیی بن سعد الثقفی الاصبهانی روایت کرده اند که او در کتاب «مرج البحرین» این حدیث را باین طور آورده : «من كنت وليه وأولى به من نفسه ، فعلي وليه» .

و این روایات هم بحکم الحدیث یفسر بعضه بعضاً ، دلیل صریح است بر آنکه مراد از (مولى) در قول آنحضرت اولی بالرعایا از نفس هایشان است .

ولله الحمد که خود سبط ابن الجوزی این دلالت را ثابت کرده ، و هذه عبارتہ کما سمعت سابقاً فی کتاب «تذکرة خواص الامة» بعد ذکر عدم جواز ارادة المعانی الاخر غیر الاولی من لفظ المولى ، فتعین العاشر ومعناه «من كنت أولى به من نفسه ، فعلي أولى» ، وقد صرح بهذا المعنى الحافظ ابو الفرج یحیی بن سعد الثقفی الاصبهانی فی کتابه المسمى بـ «مرج البحرین» ، فانه روى هذا الحديث بأسناده الى مشايخه وقال فيه : [فأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بيد علي وقال : «من كنت وليه وأولى به من نفسه فعلي وليه» ^(۲)] .

وسید شهاب الدین از شیخ جلال الدین خجندی که از احاطم واکابر مقتدایان سنیہ ، واجله وافاضم حاویان مراتب سنیہ است ، نقل کرده که او از معانی (مولى) سید ، مطاع واولی را ذکر کرده ، و گفته : که بنا بر این هر دو معنی امر به اطاعت واحترام واتباع جناب علی بن ابی طالب خواهد بود ، وباز تأییداً لهذا المرام حدیث مذکور را ذکر کرده

(۱) ابوالفرج یحیی بن محمود بن سعد الثقفی الاصبهانی المتوفی (۵۸۴)

(۲) تذکرة خواص الامة : ۳۲

قال شهاب الدين أحمد في « توضيح الدلائل على ترجيح الفضائل » بعد ذكر حديث الغدير : [وسمعت بعض أهل العلم يقول : معناه « من كنت سيده فعلي سيده » مضي قوله ، وتصدير القول بقوله صلى الله عليه وآله وبسارك وسلم : « أستم تعلمون اني أولى بالمؤمنين ؟ » يؤيد هذا القول والله سبحانه أعلم .

وقال الشيخ الإمام جلال الدين أحمد الخجندی قدس سره : المولى يطلق على معان منها : الناصر ، ومنها : الجار بمعنى المجير ، لا المجار ، ومنها : السيد المتاع ، ومنها : الأولي فسي موليكم ، أى أولى بكم ، وباقي المعاني لا يصلح اعتبارها فيما نحن بصدده ، فعلى المعنيين الأولين يتضمن الأمر لعل الله تعالى عنه بالرعاية لمن له من النبي العناية ، وعلى المعنيين الآخرين يكون الأمر باطاعته وانصرامه واتباعه .

وقد خرج أبو الفرج الأصفهاني في كتابه المسمى بـ « مرج البحرين » قال : أخذ النبي صلى الله عليه وآله وبسارك وسلم يد علي كرم الله وجهه وقال : « من كنت وليه وأولى من نفسه ، فعلي وليه » .

وجلات وامامت شيخ جلال الدين خجندی هر چند از همین عبارات « توضيح الدلائل » واضح است ، لكن از عبارات دیگران کمال علو مرتبت ، و سمو منزلت ، وعظمت قدر ، و سناء فخر او ظاهر است ، در « توضيح الدلائل » در مقام دیگر گفته :

[قال الشيخ الإمام العارف العلامة ، منبع الكشف والعرفان والكرامة جامع عامي المعقول والمنقول ، المشهود له بالصدقية العظمى من أهل اليقين والوصول ، جلال الملة والشرعية والصدق والطريقة والحق والحقيقة والدين ، أحمد الخجندی ، شيخ الحرم الشريف النبوي المحمدي قدس روحه في بعض مصنفاته : اعلم انه قد ورد في بعض الآثار الصديق الأكبر هو أبو بكر رضي الله تعالى

هنه ، وقد ورد في بعض الآثار إطلاق الصديق الأكبر على المرتضى رضي الله تعالى عنه وكرم وجهه ، وماورد إطلاق الصديق الأكبر على غيرهما [- الخ .
ونیز در « توضیح الدلائل » گفته :

[قال الشيخ الامام الفائق العالم بالشرایع والطرائق والحقائق ، جلال الملة والدين أحمد الخجندی ، ثم المدني روح الله روحه ، وأنا له كل مقام سني ، وقد نشأ ، یعنی علیاً کرم الله تعالى وجهه وری فی حجر النبی صلی الله علیه وآله وبارک وسلم من الصغر] - الخ .

ونیز در « توضیح الدلائل » گفته :

[قال الشيخ المرضي والامام الرضي ، جلال الدين الخجندی رحمه الله تعالى وقد ثبت انه صلی الله علیه وآله وبارک وسلم أمر بسد الابواب الشارعة الى مسجد الا باب علي] الخ .

ونیز در « توضیح الدلائل » گفته :

[قال العلامة ، مطلع الكشف والكرامة ، جلال الدين احمد الخجندی :
يقال فلان مني وأنا منه ، ويراد بيان غاية الاختصاص وكمال الاتحاد من الطرفين]
- الخ .

واز تصانیف همین جلال الدین خجندی است : « شرح قصيدة برده » که مشهور و معروف است ، در « كشف الظنون » در ذکر « شرح قصيدة برده » گفته : [ومن شروحه شرح الشيخ جلال الدين الخجندی ، نزیل الحرم المتوفى سنة (۸۰۳) أوله : الحمد لله الذي اكرمنا بدين الاسلام - الخ وهو ^(۱)]

دلیل یازدهم

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر (ع):

دلیل یازدهم: آنکه ابو عبدالله محمد بن عبدالله الحاکم^(۱) در «مستدرک علی الصحیحین» که دو تا نسخه عتیقه آن پیش این بی بضاعت حاضر، در ذکر زید بن ارقم از کتاب معرفة الصحابة گفته:

[اخبرني محمد بن علي الشيباني^(۲) بالكوفة، ثنا أحمد^(۳) بن حازم الغفاري ثنا أبو نعيم^(۴)، ثنا كامل^(۵) أبو العلاء، قال: سمعت حبيب بن أبي ثابت يخبر عن يحيى^(۶) بن جعدة، عن زيد بن أرقم رضي الله عنه.

قال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى انتهينا إلى غدیر خم، فأمر بدوح، فكسح في يوم ما أتى علينا يوم كان أشد حرًا منه، فحمد الله وأثنى عليه وقال: «يا أيها الناس، إنه لم يبعث نبي قط إلا عاش نصف ما عاش الذي كان قبله، واني أوشك أن ادعى فاجيب، واني تارك فيكم ما لن تضلوا بعده، كتاب الله عز وجل»

(۱) الحاکم محمد بن عبدالله المعروف بابن البيع النيسابوري المتوفى (۴۰۵).

(۲) الشيباني: محمد بن علي بن دحيم الكوفي المتوفى سنة (۳۵۱)

(۳) احمد بن حازم الغفاري الحافظ ابو عمرو الكوفي المتوفى (۲۷۶).

(۴) ابو نعيم: فضل بن دكين الكوفي المتوفى سنة (۲۱۸) / ۲۱۹.

(۵) كامل ابو العلاء الحافظ التميمي الكوفي المتوفى حدود (۱۶۰) هـ.

(۶) يحيى بن جعدة بن هبيرة بن ابي وهب المخزومي ابن اخت امير

المؤمنين عليه السلام.

ثم قام ، فأخذ بيد علي رضي الله عنه ، فقال : « يا أيها الناس ، من أولى بكم من أنفسكم ؟ » ، قالوا : الله ورسوله أعلم ، قال : « من كنت مولاه فعلي مولاه » .
هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه ^(۱) [.

این حدیث شریف صحیح الاسناد ، و این خبر لازم التعویل والاعتماد نص واضح و برهان لاثع است بر آنکه مراد از مولائیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ، همان اولویت است که برای جناب رسالت‌آب صلی الله علیه و سلم بنسبت مؤمنین ثابت است ، زیرا که جناب رسالت‌آب صلی الله علیه و سلم بعد ذکر قرب وفات خود ، و بیان عدم ضلال مردم بعد کتاب الهی ، یعنی بعد تمسک بآن برخاسته ، دست جناب امیرالمؤمنین علیه السلام گرفته ، از مردم پرسیدند که :

« کیست اولی بشما از نفس‌های شما ؟ » ، مردم در جواب گفتند که :
خدا و رسول او داناتر است ، پس بجواب این جواب ارشاد فرمود که :
« هر که هستم من مولای او ، پس علی مولای او است » .

و این ارشاد بغایت وضوح دلالت دارد بر آنکه مولائیت حضرت امیرالمؤمنین عليه السلام ثابت است ، بمعنای همان اولویت که برای جناب رسالت‌آب صلى الله عليه وآله بنسبت مؤمنین ثابت است زیرا که حضرت رسالت‌آب صلی الله علیه و آله و سلم باین ارشاد باسناد اولی بودن ذات قدسی صفات خود ، و جناب امیرالمؤمنین عليه السلام بمؤمنین از نفس‌هایشان بیان کرده .

و بدیهی است که در اینجا دیگر معانی که حضرات اهل سنت ، فراراً عن الاعتراف بالحق ، تشبث بآن میکنند مصرفی ندارد ، والا کلام بلاغت نظام مهمل و مختل می‌گردد ، که بعقل عاقلی راست نمی‌آید که اولاد دست جناب امیرالمؤمنین عليه السلام گرفته ، از مردم پرسند که اولی به

نفس‌های شما کیست؟، هرگاه ایشان حواله علم آن بخدا و رسول نمایند،
از بیان آن اعتراض کنند و مطلبی دیگر آغاز نهند .

پس از این حدیث قطعاً و حتماً ثابت شد که مراد از (مولی) در فقره
« من كنت مولاه فعلي مولاه » همان معنی است که مراد است از لفظ
(اولی) در فقره « اولی » .

و در کمال ظهور و وضوح است که فقره « اولی بکم من انفسکم »
مأخوذ است از آیه قرآنی ، اَعْنِي : ﴿ اَلنَّبِي اَوَّلِي بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ
اَنْفُسِهِمْ ﴾^(۱)، چنانچه مخاطب هم اعتراف کرده بآنکه این لفظ پیغمبر
که : « اَلست اَوَّلِي بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ ؟ » مأخوذ از آیت قرآنی
است - الخ .

و از افاده آیه شیخ عبدالحق در « لمعات » هم ظاهر است ، و حسب
تصریحات و افادات محققین مفسرین عالی درجات، و شراح و الاصفات
ثابت شده که آیه مذکوره دلالت دارد بر اوایت جناب رسالت‌آب
صلی الله علیه و آله وسلم در هر شیء از دین و دنیا، و وجوب اتباع و انقیاد
آنجناب .

و در اینجا هم بعض عبارات مذکور می شود : شیخ عبدالحق^(۲) در
« لمعات شرح مشکوة » گفته :

[قوله : فقال بعد ان جمع الصحابة : « اَلستم تعلمون ، اني اَوَّلِي بِالْمُؤْمِنِيْنَ
مِنْ اَنْفُسِهِمْ ؟ » .

وفي بعض الروايات كرهه للمسلمين وهم يجيبون بالتصديق والاعتراف ،

(۱) الاحزاب : ۶ .

(۲) عبدالحق بن سيف الدين الدهلوي المتوفى سنة (۱۰۵۲) .

یرید به قوله تعالى: ﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾ الآية، أي في الأول كلها، فإنه لا يأمرهم ولا يرضى منهم إلا بما فيه صلاحهم ونجاحهم بخلاف النفس فلذلك أطلق، فيجب عليهم أن يكون أحب إليهم من أنفسهم وأمره أنفذ عليهم من أمرها، وشفقتهم عليه أتم من شفقتهم عليها.

روی انه صلى الله عليه وسلم أراد غزوة تبوك، فأمر الناس بالخروج، فقال ناس: نسنأذن آبائنا وامهاتنا، فنزلت، وقرئ: «وهو أب أهم»، أي في الدين فإن كل نبي أب لامته من حيث انه أصل فيما به الحياة الابدية، ولذلك صار المؤمنون اخوة، كذا في «تفسير البضاوي» وقوله: «اني أولى بكل مؤمن من نفسه» تأكيد وتقرير يفيد كونه أولى بكل واحد من المؤمنين، كما ان الاول يقيد بالنسبة اليهم جميعاً.

از این عبارت ظاهر است که مراد از قول جناب رسالت‌آب ﷺ: «أستم تعلمون، اني أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟» قول حق تعالی است: ﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾.

و مراد از قول حق تعالی آن است که آنحضرت اولی است در کل امور که آنحضرت حکم نمی کند ایشان را و راضی نمی شود از ایشان، مگر بجیزی که در آن صلاح ایشان و نجاح ایشان باشد بخلاف نفس، و چون مراد اولویت در جمیع امور بود، حق تعالی (اولی) را مطلق فرمود، پس واجب است بر مؤمنین که جناب رسالت‌آب ﷺ را محب باشد بسوی ایشان از نفس هایشان، و امر آنحضرت انفذ باشد از امر نفس هایشان، و شفقت ایشان بر آنحضرت اتم باشد از شفقتشان بر نفس های خود.

پس بحمد الله معلوم شد که مراد از (اولی) در فقرة «من اولی بکم

من أنفسکم» اولی در جمیع امور دنیا و دین ، و واجب الاتباع و نافذ الحکم است و هو الاولی بالتصرف ، پس با ابداه ثابت شد که مراد از (مولی) در « من کنت مولاہ فعای مولاہ اولی بالمؤمنین من أنفسهم » در جمیع امور دنیا و دین ، و واجب الاتباع و الانقیاد و نافذ الحکم است .

پس ثابت گردید که جناب امیر المؤمنین علیه السلام اولی بود بمؤمنین از نفس هایشان در جمیع امور دنیا و دین ، و حکم نمی فرمود آنحضرت مؤمنین را و راضی نمی شد از ایشان ، مگر بجزی که در آن صلاح و نجاح ایشان باشد بخلاف نفس هایشان ، و واجب است که جناب امیر المؤمنین علیه السلام أحب باشد بسوی مؤمنین از نفس هایشان ، و امر آنحضرت نافذ تر باشد از امر نفس هایشان ... الی غیر ذلک مما سمعت سابقاً من استنباطات آیه **﴿النبی اولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾** علی لسان اکابر ائمة السنیة و أعظام محققین .

ولله الحمد که این دلیل تنها برای هدایت بحق ، و تخلص و انقاذ از شرک باطل کافی و وافی است ، و اگر هیچ دلیلی غیر آن نمی بود ، شکی و ریبی در ثبوت امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین و اولویت آنحضرت بتصرف در مؤمنین ، مثل اولویت جناب رسالت صلی الله علیه و آله عارض نمی شد ، چه جا که بحمد الله مؤید و مسدد آن ، دلائل کثیره متضافره و براهین عدیده متوافره موجود .

و اگر حضرات اهل سنت زمین را به آسمان دوزند ، و تا ابد دهر دماغهای خود در اختراع شبهات و تأویلات و توجیهات رکیکه سوزند ، حرفی لائق التفات بجواب آن بر زبان نمی توانند آورد ، که ابواب خلاص

و حیل مناص مسدود ، و اگر بالفرض بسبب مزید جسارت و خلاعت
بکج مع بیانی حرفی بر زبان آرند ، بأدنی عنایت بحمد الله و حسن
توفیقه باطل و مردود .

و فضائل عالیّه و محامد سامیه و مفاخر زاهره و مآثر باهره حاکم بالاتر
از آن است که استیفای آن توان کرد ، بعض عبارات در اینجائاماً للحجة
و تشییداً للمحجة مذکور می شود .

« مدح حاکم بگفتار ابن خلکان »

قاضی شمس الدین أحمد بن محمد المعروف بابن خلکان در «وفیات
الاعیان» گفته :

[أبو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد بن حمدويه بن نعيم بن الحكم الضبي
الطهماني المعروف بالحكم النيسابوري، الحافظ المعروف بابن البيع ، امام
أهل الحديث في عصره، والمؤلف فيه الكتب التي لم يسبق إلى مثلها، كان عالماً،
عارفاً، واسع العلم، تفقه على أبي سهل محمد بن سليمان الصعلوكي ^(۱) الفقيه
الشافعي، وقد تقدم ذكره .

ثم انتقل إلى العراق وقرأ على أبي علي ^(۲) بن أبي هريرة الفقيه . وقد تقدم
ذكره أيضاً، ثم طلب الحديث وغلّب عليه فاشتهر به، وسمعه من جماعة لا يحصون
كثرة ، فان معجم شيوخه يقرب من ألفي رجل، حتى روى عن عاص بعده لسعة
روايته وكثرة شيوخه .

(۱) أبو سهل الصعلوكي : محمد بن سليمان الاصفهاني المتوفى (۳۶۹).

(۲) أبو علي الحسن بن أبي هريرة الحسين الشافعي المتوفى سنة (۳۴۵)

وصنف في علومه ما يبلغ ألفاً وخمسمائة جزء ، منها : « الصحيحان » ،
« والعلل » ، و« الامالي » ، و« فوائد الشيوخ » ، و« امالي العشيات » و« تراجم الشيوخ »
وأما ماتفرد باخراجه فمعرفة الحديث و« تاريخ علماء نيسابور » ، و« الدخول الى
علم الصحيح » ، و« المستدرك على الصحيحين » وماتفرد به كل واحد من الامامين
و« فضائل الامام الشافعي » .

وله الى الحجاز والعراق رحلتان ، وكانت الرحلة الثانية سنة ستين وثلاثمائة
وتناظر الحفاظ وذاكر الشيوخ وكتب عنهم أيضاً ، وباحث الدارقطني فرضيه ،
وتقلد القضاء بنيسابور في سنة تسع وخمسين وثلاثمائة في أيام الدولة السامانية ،
ووزارة ابي النصر محمد بن عبد الجبار العتبي ، وقلد بعد ذلك قضاء جرجان
فامتنع ، وكان ينفذونه في الرسائل الى ملوك بني بويه .
وكانت ولادته في شهر ربيع الاول سنة احدى وعشرين وثلاثمائة بنيسابور
وتوفي بها يوم الثلاثاء ثالث صفر سنة خمس وأربعمائة . وقال الخليلي ^(١) في
« الارشاد » : توفي سنة ثلاث وأربعمائة .

وسمع الحديث في سنة ثلاثين ، وأملى بما وراء النهر سنة خمس وخمسين ،
وبالعراق سنة سبع وثلاثين ، ولازمه الدارقطني ، وسمع منه أبو بكر القفال
الشاشي وأنظارهما .

وحمديه (بفتح الحاء المهملة وسكون الميم وضم الدال المهملة وسكون
الواو وفتح الياء المثناة من تحتها وبعدها هاء ساكنة) والبيس (بفتح الباء
الموحدة وكسر الياء المثناة من تحتها وتشديدها وبعدها هين مهملة) وانما عرف
بالحاكم لتقلده القضاء ^(٢) .

(١) الخليلي : أبويعلی خلیل بن عبدالله القزويني المتوفى (٤٤٦) .

(٢) وفیات الاعيان ج ٤ / ٢٨٠ - ٢٨١ .

از این عبارت ظاهر است که حاکم امام اهل حدیث در عصر خود است، و تصنیف کرده در حدیث کتابها را که مسبوق نشده بسوی آن، یعنی علمای متقدمین هم مثل ابن کتب تصنیف نکرده اند. و او عالم عارف واسع العلم بود و مشایخ او قریب دو هزار بودند، و تصنیفات او به هزار رسیده، و بمنظومه حفاظ و مذاکره شیوخ پرداخته و دارقطنی را مباحثه نموده، پس دارقطنی او را پسندید، الی غیر ذلك.

«مدح حاکم بگفتار شیخ عبدالحق»

و شیخ عبدالحق در «رجال مشکوة» گفته:

[الحاکم هو أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدون بن نعيم ابن الحكم الحاکم الضبي النيسابوري المعروف بابن البيع من أهل الفضل والعلم والمعرفة في العلوم المتنوعة.]

كان فريد عصره ووحيد وقته، خاصة في علوم الحديث، وله فيها المصنفات الكبيرة والغريبة العجيبة، قدم بغداد شبیبته وكتب بها عن أبي عمرو^(۱) بن السماك، وأحمد بن سليمان النجاد^(۲)، وأبي سهل بن زياد^(۳)، ودعبلج بن أحمد^(۴) وغيرهم.

(۱) أبو عمرو بن السماك: عثمان بن أحمد البغدادي المتوفى (۳۴۴).

(۲) أحمد بن سليمان أبو بكر النجاد الحنبلي المتوفى (۳۴۸).

(۳) أبو سهل أحمد بن محمد بن عبد الله بن زياد القطان المتوفى (۳۵۰).

(۴) دعبلج بن أحمد أبو محمد السجزي المتوفى سنة (۳۵۱).

ثم وردهما وقد غلب شعبة ، فحدث بها عن أبي العباس^(١) الأصم ، وأبي علي^(٢) الحافظ ، ومحمد بن صالح بن هاني وغيرهم .
وروى عنه الدارقطني ، ومحمد بن الفوارس^(٣) . وكان ثقة ، ولد سنة إحدى وعشرين وثلاثمائة . وأول سماعه سنة ثلاثين وثلاثمائة . ومات بنيسابور سنة خمس وأربعمئة رحمة الله عليه^(٤) .

مدح حاكم بروایت فخر رازی

وفخر رازی در رسالۀ «فضائل شافعی» گفته :

[وأما المتأخرون من المحدثين ، فكثرهم علماً وقواهم قوة وأشدهم تحقيقاً في علم الحديث هؤلاء : وهم أبو الحسن الدارقطني ، والحاكم أبو عبد الله الحافظ ، والشيخ أبو نعيم الأصفهاني ، والحافظ أبو بكر البيهقي ، والامام أبو بكر محمد بن عبد الله بن محمد بن زكريا الجوزقي^(٥) صاحب كتاب «المتفق» ، والامام الخطيب^(٦) صاحب « تاريخ بغداد » ، والامام أبو سليمان الخطابي الذي كان ببحراً في علم الحديث واللغة .

وقيل في وصفه جعل الحديث لأبي سليمان ، كما جعل الحديث لأبي سليمان ،

(١) أبو العباس الأصم : محمد بن يعقوب النيسابوري المتوفى (٣٤٦) .

(٢) أبو علي الحافظ : الحسين بن علي النيسابوري المتوفى (٣٤٩) .

(٣) أبو الفتح بن أبي الفوارس : محمد بن أحمد البغدادي المتوفى (٤١٢) .

(٤) وفیات الاعیان ج ٤ / ٢٨٠ - ٢٨١ .

(٥) أبو بكر الجوزقي محمد بن عبد الله الحافظ المتوفى (٣٨٨) .

(٦) الخطيب البغدادي : أحمد بن علي بن ثابت المتوفى (٤٦٣) .

يعنون داود النبي صلى الله عليه وسلم، حيث قال تعالى: ﴿وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيثَ﴾^(۱).
فهؤلاء العلماء صدور هذا العلم بعد الشيخين، وهم بأسرهم متفقون على
تعظيم الشافعي، والمبالغة في الثناء عليه، ولكل واحد منهم تصنيف مفرد في
مناقبه وفضائله ومآثره، وكل ما ذكرناه يدل على أن علماء الحديث قديماً وحديثاً
كانوا معظمين للشافعي، معترفين بتقدمه وتفرد [.

از این عبارت ظاهر است که حاکم از جمله کسانی است که ایشان اکثر
متأخرین محدثینند از روی علم، و اقوی اند در قوت، و اشد ایشانند از
روی تحقیق در علم حدیث، اینها صدور علم حدیثند بعد شیخین .
و فخر رازی بتعظیم ایشان شافعی را احتجاج و استدلال می نماید
و افتخار بر آن دارد .

مدح حاکم بگفتار اسنوی

وعبدالرحيم بن الحسن الاسنوي در «طبقات شافعية» گفته :
[وبعد فان الشافعي رضى الله عنه وأرضاه وثقنا به وبسائر أئمة المسلمين
أجمعين، قد حصل في أصحابه من السعادة أمور لم تتفق في أصحاب غيره،
منها أنهم المقدمون في المساجد الثلاثة الشريفة شرفه الله تعالى .
ومنها أن الكلمة لهم في الأقاليم الفاضلة المشار إليها وغالب أقاليم الكبار
العامة المتوسطة في الدنيا المتأصلة في الاسلام وشعار الاسلام بها ظاهر منتظم،
كالهجاز، واليمن، والمهبر، والشام، والعراقين، وخراسان، وديار بكر،
واقليم الروم .

ومنها ازدياد علمائهم في كل عصر الى زماننا بالنسبة الى غيرهم ، وسببه ما
أشرنا اليه من ظهورهم على غيرهم في الاقاليم السابق وصفها .
ومنها ان كبار أئمة الحديث من جملة أصحاب الاخذين عنه ، أو عن أتباعه ،
كالامام أحمد ، والترمذي ، والنسائي ، وابن ماجه ، وابن المنذر^(۱) ، وابن حبان^(۲) ،
وابن خزيمة^(۳) ، والبيهقي ، والحاكم ، والخطابي ، والخطيب ، وابي نعيم ،
وغيرهم الى زماننا هذا^(۴) .

از اين عبارت ظاهر است كه حاكم از كبار ائمة حديث است كه
بسبب اخذ ایشان از اتباع شافعی، اسنوی افتخار می کند و مزیت صاحب
شافعی در سعادت ثابت می نماید .

مدح حاکم بروایت نووی

مرکز تحقیق کاپیور علوم اسلامی

ونووی^(۵) در « منهاج شرح صحيح مسلم » گفته :

[ذكر مسلم رحمه الله تعالى في أولى مقدمة صحيحه ، انه يقسم الاحاديث
ثلاثة أقسام :

الاول : مارواه الحفاظ المتقنون .

(۱) ابن المنذر : محمد بن ابراهيم بن المنذر النيشابوري المتوفى

(۳۰۹) / ۳۱۰ .

(۲) ابن حبان : أبو حاتم محمد بن حبان البستي المتوفى (۳۵۴) .

(۳) ابن خزيمة : محمد بن اسحاق الحافظ النيسابوري المتوفى (۳۱۱) .

(۴) طبقات الاسنوی ج ۱ / ۳ .

(۵) النووی : يحيى بن شرف الشافعي المتوفى سنة (۶۷۶) .

والثاني : مارواه المستورون المتوسطون في الحفظ والاتقان .

والثالث : مارواه الضعفاء والمتركون .

وانه اذا فرغ من القسم الاول ، اتبعه الثاني .

وأما الثالث : فلا يعرج عليه ، فاختلف العلماء في مراده بهذا التقسيم ، فقال :

الامامان الحافظان أبو عبد الله الحاکم ، وصاحبه أبو بكر البيهقي رحمه الله . ان

المنية اخترمت مسلماً رحمه الله قبل اخراج القسم الثاني ، وانه انما ذكر القسم

الاول . قال القاضي^(۱) عياض : وهذا مما قبله الشيوخ والناس من الحاکم أبي

عبد الله وتابعوه عليه^(۲) .

از این عبارت ظاهر است که حاکم امام حافظ است و مقدم بر بیهقی ،

و حسب افاده قاضی عیاض شیوخ و مردم او را در باب « صحیح مسلم »

قبول کرده اند و متابعت او نموده .

پس حاکم حسب افاده قاضی عیاض متبوع شیوخ و ناس ، و مقتدای

مقبول القول باشد .

مدح حاکم بگفتار ابن اثیر

ونیز ابن اثیر^(۳) در « جامع الاصول » بعد ذکر شرط « صحیحین »

گفته :

[وهذا الشرط الذي ذكرناه قد ذكره الحاکم أبو عبد الله النيسابوري ، وقد

قال غيره ان هذا الشرط غير مطرد في كتابي « البخاري » و « مسلم » ، فانهما قد

(۱) القاضي عياض : بن عمرو بن موسى المغربي المتوفى سنة (۵۴۴)

(۲) شرح صحيح مسلم للنووي ج ۱ / ۲۳ .

(۳) ابن الاثير : مبارك بن محمد الجزري الشافعي المتوفى (۶۰۶) .

اخرجاً فیہما أحادیث علی غیر هذا الشرط ، والظن بالحاکم غیر هذا ، فانه كان عالماً بهذا الفن خبيراً بغوامضه ، عارفاً بأسرارہ ، وما قال هذا القول وما حکم علی الکتابین بهذا الحکم الا بعد التفتیش والاختبار والتیقن لما حکم به علیہما^(۱) از این عبارت ظاہر است کہ حکم حاکم در باب تحقق شرط بخاری و مسلم در مرویاتشان مقبول است، و نفی آن کہ از غیر حاکم صادر شدہ مردود، و حاکم عالم بود باین فن ، و خبر بود بغوامض آن ، و عارف بأسرار آن ، و نگفتہ است این قول را و حکم نکرده بر صحیحین باین حکم مگر بعد تفتیش و اختبار و تیقن بآنچہ حکم کردہ است بآن بر صحیحین .

پس ماہم در باب حکم حاکم بصحت این حدیث شریف کہ در « مستدرک » ذکر کردہ ، خواهیم گفت کہ این حکم او مقبول است، فانه كان عالماً بهذا الفن ، خبيراً بغوامضه ، عارفاً بأسرارہ ، وما قال هذا القول وما حکم علی هذا الحديث بهذا الحکم ، أعنی الصحة ، الا بعد التفتیش والاختبار والتیقن لما حکم به علیہ ولله الحمد علی ذلك .

دلیل دوازدهم

از ادلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل دوازدهم : آنکہ سابقاً دانستی کہ بخاری در « صحیح » خود روایت کردہ :

[حدثني ابراهيم بن المنذر ، قال : نا محمد بن فليح ، قال : حدثنا أبي عن

هلال بن علي عن عبدالرحمن بن أبي عمرة ، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «مامن مؤمن، الا وأنا أولى الناس به في الدنيا والاخرة، اقرؤا ان شئتم: ﴿النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم﴾ فأیما مسلم ترك مالا، فليراثه عصبته من كانوا، فان ترك ديناً، أوضياعاً، فليأتني وأنا مولا»^(۱).

ودانستی که مسلم هم این حدیث را روایت کرده، و نیز از عبارت «درمنثور» دانستی که ابن جریر و ابن ابی حاتم و ابن مردویه آنرا روایت کرده، و سیاق این روایت مماثل است با سیاق حدیث غدیر، و چون سیاق این روایت و سیاق حدیث غدیر متماثل است، لازم آید که مراد از (مولى) در حدیث غدیر نیز همان معنی باشد که مراد است در این حدیث.

و تماثل سیاق هر دو حدیث پر ظاهر است که در این حدیث جناب رسالت مآب، اولاً اولویت خود بمؤمنین از نفس هایشان بیان فرموده، و بعد آن اثبات مولائیت خود فرموده، و همچنین در حدیث غدیر اولاً اثبات بودن اولی بمؤمنین از نفس هایشان بیان فرموده و بعد آن ذکر مولائیت خود فرموده، پس بهر دلیلی که شراح حدیث سنی (مولى) را در حدیث بخاری بر ولی امر کرده اند، بهمان دلیل ما هم (مولى) را در حدیث غدیر بر همین معنی حمل خواهیم کرد.

و سابقاً دانستی که قسطلانی در «ارشاد الساری» در تفسیر «وأناء مولا» که در حدیث بخاری وارد است گفته: [أي ولي الميت أتولى عنه
افوره] .

از این عبارت ظاهر است که مراد از (مولی) در این حدیث (وای میت) است که متولی امور اومی شود .
 و از عبارت کرمانی هم ظاهر است که (مولی) را بر (قائم بمصالح الامة حياً ومیتاً)، ولی امرشان فی الحالین حمل نموده .
 و نوی هم (مولی) را بر (قائم بمصالح مردم در حال حیات و ممات و ولیشان در حالین حمل کرده .

دلیل سیزدهم

از ادله دلیل حدیث غدیر بر امامت

دلیل سیزدهم : آنکه ابن کثیر در «تاریخ» گفته :

[قال عبدالرزاق : أنا معمر ^(۱)، عن علي ^(۲) بن زيد بن جدعان، عن عدي ^(۳) بن ثابت، عن البراء بن عازب، قال : نزلنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عند غدير خم، فبعث منادياً ينادي، فلما اجتمعنا قال : «أستأولى بكم من آبائكم؟» قلنا: بلى يا رسول الله، قال : «أستأ؟ ألت؟»، قلنا: بلى يا رسول الله، قال : «من كنت مولاه فأنا علياً بعدي مولاة، اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه» .
 فقال عمر بن الخطاب: هنيئاً لك يا بن أبي طالب، أصبحت اليوم ولي كل مؤمن [^(۴)] .

(۱) معمر: بن راشد ابو عروة الحافظ البصري المتوفى سنة (۱۵۳) .

(۲) علي بن زيد بن جدعان المحدث البصري المتوفى سنة (۱۲۹) .

(۳) عدي بن ثابت التابعي الكوفي المتوفى سنة (۱۱۶) .

(۴) البداية والنهاية ج ۷/ ۳۴۹ .

از اين روايت ظاهر است که جناب رسالتآب ﷺ مولايت جناب
 أميرالمؤمنين عليه السلام را مقيد فرموده بلفظ (بعدي) ، پس اگر مراد از
 (مولى) محب يا محبوب مى بود، و غرض از آن اثبات وجوب موالات
 و محبت، حسب افاده ابن تيميه، احتياج بلفظ (بعدي) مى افتاد، چنانچه
 در «منهاج السنة» گفته :

[فقول القائل : «علي ولي كل مؤمن بعدي» كلام يمتنع نسبة الى رسول
 الله صلى الله عليه وسلم، فانه ان أراد الموالاة ، لم يحتج أن يقول : «بعدي» ،
 وان أراد الامارة كان ينبغي أن يقال : «وال علي كل مؤمن^(۱)»] .

از اين عبارت ظاهر است که اگر مراد از (ولي) اثبات موالاة باشد ،
 احتياج در آن بلفظ (بعدي) نيست، و غرض ابن تيميه آن است که لفظ
 (بعدي) براين تقدير لغو و زائد محض خواهد بود ، که شأن نبوت از
 تکلم بآن مرتفع است ، و اگر اين معنى مراد ابن تيميه نباشد ، امتناع
 نسبت «علي ولي كل مؤمن بعدي» به جناب رسالتآب ﷺ ثابت
 نخواهد شد .

پس واضح شد که ذکر لفظ (بعدي) در صورت ارادة موالاة از لفظ
 (ولي) ممتنع است ، و ولي و مولى بمعنى واحد است ، پس ثابت شد
 حتماً و قطعاً که مراد از (مولى) در روايت عبدالرزاق اثبات موالات
 نيست ، والا لفظ (بعدي) لغو و زائد باشد ، نسبت آن به جناب رسالتآب
 صلى الله عليه وآله وسلم ممتنع گردد . پس بالبداية ثابت شد که مراد
 از (مولى) اثبات امارت و ولايت تصرف است ، که در اين صورت لفظ
 (بعدي) صحيح مى شود .

دلیل چهاردهم

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل چهاردهم: آنکه سابقاً دانستی که ابن حجر مکی در «صواعق»

بجواب حدیث غدیر گفته :

[سلمنا انه أولى ، لكن لانسلم أن المراد انه أولى بالامامة ، بل بالاتباع

والقرب منه ، فهو كقوله تعالى : ﴿ان أولى الناس بابراهيم للذين اتبعوه﴾^(۱)

ولا قاطع ، بل ولا ظاهر على نفي هذا الاحتمال ، بل هو الواقع ، اذ هو الذي فهمه

أبو بكر وعمر ، وناهيك بهما من الحديث ، فانهما لما سمعاه قالا له : أمسيت يا ابن

أبي طالب مولى كل مؤمن ومؤمنة .

أخرجه الدارقطني ، وأخرج أيضاً أنه قيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً لا تصنعه

بأحد من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ؟ ! ، فقال : انه مولاي]^(۲) .

از این عبارت در کمال اطمینان است که معنای صحیح واقعی حدیث

آن است که (اولی) را بر اولی بالاتباع و القرب حمل کنند ، و همین

معنی را شیخین فهمیدند ، و هر گاه جناب امیر المؤمنین عليه السلام اولی بالاتباع

باشد ، آنحضرت امام باشد ، و امامت و خلافت شیخین با وجود آن جناب

بیاد فنا میرسد ، چه بدیهی است که اولی بالاتباع امام است ، نه کسی

که از جمله رعایا باشد .

(۱) آل عمران: ۶۸ .

(۲) الصواعق المحرقة : ۲۶ .

دلیل پانزدهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل پانزدهم: آنکه مسلم بن الحجاج در «صحيح» خود بعد ذکر حدیث: «نهی از گفتن مالك مملوك را: ربي» میگوید:

[وحدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وأبو كريب، قالاً: نا أبو معاوية . ح وقال ثنا أبو سعيد الأشج، قال: نا وكيع، كلاهما عن الأعمش بهذا الاسناد، وفي حديثهما: ولا يقل العبد لسيدته: مولاي، وزاد في حديث أبو معاوية: فان مولاكم الله^(۱) .

ومولوى محمد اسماعيل در منصب امامت گفته:

[وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا يقول أحدكم: عبدي، وأمتي، كلاكم عبدا لله، وكل نسائكم اماء الله، ولكن ليقول: سيدي» . وفي رواية: «لا يقل العبد لسيدته: مولاي، فان موليكم الله» .

از این روایت ظاهر است که جناب رسالت^ﷺ از گفتن عبد مالك خود را مولای، منع فرموده، و حصر مولائیت در حق تعالی نموده، پس معلوم شد که متبادر از (مولی) معنائی است و رای محب و ناصر و محبوب، که اگر اراده این معانی جائز می شد، وجهی نبود برای منع از اطلاق (مولی) بر مالك .

و چون جناب رسالت^ﷺ در حدیث غدیر اطلاق (مولی) بر خود و بر جناب امیر المؤمنین^{عليه السلام} فرموده، معلوم شد که مراد آنجناب از آن

محب و ناصر و محبوب نیست ، بلکه مراد از آن همان معنی است ، که اثبات آن برای دیگر مردم جائز نیست ، یعنی اولویت بتصرف ، و ظاهر است که اولویت بتصرف اولاً برای حق تعالی ثابت است ، و بعد آن برای جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله ، و بعد آن برای فائز مقام آن جناب .

دلیل شانزدهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت :

قول حضرت فاطمه : (انستیم قول رسول الله صلی الله علیه و آله

یوم غدیر خم)

دلیل شانزدهم : آنکه سابقاً دانستی که شمس الدین محمد جزری در «اسنی المطالب» گفته :

[وألطف طریق وقع لهذا الحديث وأغربه ما حدثنا به شيخنا خاتمة الحفاظ أبو بكر محمد بن عبد الله ابن المحب المقدسي مشافهة ، أخبرتنا الشیخة ام محمد زینب ابنة أحمد بن عبد الرحیم المقدسية ، عن أبي المظفر محمد بن فتیان بن المثنی ^(۱) ، أخبرنا أبو موسى محمد بن أبي بكر الحافظ ، أخبرنا ابن عمه والدي القاضي أبو القاسم عبد الواحد بن محمد بن عبد الواحد المدني بقراءتي عليه ، أخبرنا ظفر بن داعي العلوي بأستراباد ، أخبرنا والدي ، وأبو أحمد بن مطرف المطرفي ، قال :

حدثنا أبو سعد الأدرسي إجازة فيما أخرجه في «تاريخ استراباد» ، حدثني

(۱) فی المصدر المطبوع : المسینی .

محمد بن محمد بن الحسن أبو العباس الرشیدی من ولد هارون الرشید بسمرقند وماکتبناه الا عنه ، حدثنا أبو الحسن محمد بن جعفر الحلواني ، حدثنا علي بن محمد بن جعفر الاهوازي مولى الرشيد ، حدثنا بكر بن أحمد القصري ، حدثنا فاطمة بنت علي بن موسى الرضا ، حدثتني فاطمة ، وزينب ، وام كلثوم بنات موسى بن جعفر ، قلن :

حدثتنا فاطمة بنت جعفر بن محمد الصادق ، حدثتني فاطمة بنت محمد بن علي ، حدثتني فاطمة بنت علي بن الحسين ، حدثتني فاطمة وسكينة ابنتا الحسين ابن علي ، عن ام كلثوم بنت فاطمة بنت النبي ﷺ ، عن فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضي عنها قالت : «أني سمعت قول رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم : من كنت مولاه فعلى مولاه ، وقوله صلى الله عليه وسلم : أنت مني بمنزلة هارون من موسى ؟!»

هكذا أخرجه الحافظ الكبير أبو موسى المديني في كتابه «المسلسل بالاسماء» وقال : هذا الحديث مسلسل من وجه ، وهو أن كل واحدة من الفواطم ، تروى عن خمسة لها ، فهو رواية خمس بنات أخ ، كل واحدة منهن عن حبتها^(۱).

از این روایت ظاهر است که حضرت فاطمة عليها السلام بمردم ارشاد فرموده که : «آیا فراموش کردید قول رسول خدا ﷺ را روز غدیر : من كنت مولاه ، فعلى مولاه ، وقول آنحضرت را : أنت مني بمنزلة هارون من موسى ؟!».

و ظاهر است که این ارشاد آنحضرت دلالت صریحه دارد بر آنکه از صحابه عمل بر مقتضای حدیث غدیر و حدیث منزلت واقع نشده ، پس اگر حدیث غدیر و حدیث منزلت دلیل امامت و خلافت آنجناب است

فذلك المطلوب ، واگر بالفرض دلیل امامت نیست ، و بر محض وجوب محبت دلالت دارد ، پس قول حضرت فاطمه : «أنسيتم» که مفید ترك عمل بر مقتضای این حدیث است ، دلالت خواهد کرد بر آنکه صحابه ، بعد جناب رسالتآب ﷺ ترك محبت جناب رسالتآب ﷺ نمودند. و ظاهر است که ترك صحابه محبت جناب امیر المؤمنین ﷺ را در حیات حضرت فاطمه ﷺ بعد جناب رسالتآب ﷺ ، تصور نمی شود مگر بر تقدیری که امامت و خلافت حق جناب امیر المؤمنین ﷺ باشد ، و صحابه بسبب صرف امامت از آنجناب ، تارك محبت و مودت آنجناب باشند .

چه بر ظاهر است که اگر امامت حق جناب امیر المؤمنین ﷺ نباشد ، و استخلاف ابی بکر ، که از صحابه واقع شده ، عین حق و صواب باشد چنانچه مزعوم سنیّه است ، بنا بر این هرگز ترك مودت جناب امیر المؤمنین ﷺ از صحابه در این وقت واقع نشده ، پس این روایت بهر تقدیر مثبت امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین ﷺ است ، خواه (مولی) را در حدیث غدیر مثبت امامت دانند و خواه آنرا بر ایجاب محبت حمل کنند .

دلیل هفدهم

از أدله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل هفدهم: آنکه ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب النسائی در «خصائص» گفته :

[أبنا زكريا بن يحيى^(۱)، ثنا يعقوب بن جعفر بن كثير، عن مهاجر بن مسمار^(۲)، قال: أخبرتنى عائشة^(۳) بنت سعد، عن سعد^(۴)، قالت: قال: كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بطريق مكة وهو متوجه إليها، فلما بلغ غدیر خم وقف الناس، ثم رد من مضى ولحقه من تخلف، فلما اجتمع الناس إليه، قال: «أيها الناس، هل بلغت؟» قالوا: نعم، قال: «اللهم» ثلاث مرات يقولها. ثم قال: «يا أيها الناس، من وليكم؟» قالوا: الله ورسوله أعلم، (ثلاثاً) ثم أخذ بيد علي، فقال: «من كان الله وليه فهذا وليه، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه»^(۵)].

این روایت بعنایت الهی نص قاطع و برهان ساطع است بر آنکه مراد از (ولی) در قول آنجناب: «من كنت وليه فهذا وليه» ولی أبر و متصرف فی الامر است، زیرا که از آن واضح است که صحابه بجواب استفسار جناب رسالت^ﷺ که: «کیست ولی شما؟» ولی خود بیان نکردند و حواله علم آن بخدا و رسول نمودند.

و ظاهر است که اگر مراد از (ولی) «حب، یا ناصر، یا محبوب» می بود تحقق این معانی در میان مؤمنین ظاهر بود که مؤمنین بعض ایشان ناصر

(۱) زکریا بن یحیی بن ایاس الحافظ السجستانی المعروف بخياط السنة توفي سنة (۲۸۷) / ۲۸۹ .

(۲) مهاجر بن مسمار: مولى سعد بن أبي وقاص المدني، له ترجمة في الجرح والتعديل ج ۸ / ۲۶۱ .

(۳) عائشة بنت سعد بن أبي وقاص المدنية توفيت سنة (۱۱۷) .

(۴) هو سعد بن أبي وقاص مالك بن ابيب المتوفي (۵۵) تقدم ذكره .

(۵) الخصائص للنسائي: ۱۰۱ .

و محب و محبوب بعض می باشند ، پس می بایستی که صحابه حاضرین حجة الوداع ، که در ایشان اکابر و اعظام صحابه عارفین به معانی قرآن و حدیث حاضر بودند ، بیان آن میکردند و عجز خود از معرفت آن ظاهر نمی نمودند .

آری چون عامة صحابه تا این وقت ولی امر خود را بعد جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم نمی دانستند ، لهذا بجواب استفسار جناب رسالت مآب ﷺ سه بار گفتند که : الله و رسول او داناترند ، یعنی اوشان نيك می دانند که ولی امر ما کیست ، پس بعد این استفسار و ظهور عجز از صحابه کبار ، سرور مختار ﷺ بیان فرمود که : « کسی که بود الله ولی او ، پس این ولی او است ، یعنی علی بن ابی طالب » .
و این ارشاد دلالت صریحه دارد بر آنکه مراد از این قول اثبات ولایت تصرف برای جناب امیر المؤمنین علی است ، و معنایش آن است که کسی که الله تعالی ولی امر اوست ، پس علی بن ابی طالب ولی امر او است . و هذه الرواية مثل الرواية السابقة من « مستدرک الحاکم » .

دلیل هیجدهم

از ادلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل هیجدهم : آنکه در « کنز العمال » ملا علی متقی^(۱) مذکور است :
[عن جریر البجای ، قال : شهدنا الموسم في حجة رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وهي حجة الوداع ، فبلغنا مكاناً يقال له : غدیر خم ، فنادى الصلوة

(۱) المتقی الهندی : الملا علی بن حسام الدین المتوفی سنة (۹۷۵) .

جامعة ، فاجتمع المهاجرون والانصار ، فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وسطنا قال : « يا أيها الناس ، بسم تشهدون ؟ » ، قالوا : نشهد أن لا إله الا الله ، قال : « ثم مه ؟ » ، قالوا : وان محمداً عبده ورسوله ، قال : « فمن وليكم ؟ » ، قالوا : الله ورسوله مولانا .

ثم ضرب بيده الى عضد علي ، فأقامه ، فنزع عضده ، فأخذ بذراعيه ، فقال : « من يكن الله ورسوله مولاه ، فان هذا مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه اللهم من أحبه من الناس ، فكن له حبيباً ، ومن أبغضه فكن له مبغضاً ، اللهم اني لأجد أحداً استودعه في الارض بعد العبدین الصالحین ، فاتق في باله حسنی » طب (۱) .

و ابراهيم وصابی در کتاب « الاکتفا » آورده :

[عن جریر بن عبد الله البجلي رضى الله عنه ، قال : شهدنا الموسم في حجة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وهي حجة الوداع ، فبلغنا مكاناً يقال له : غدیرخم ، ونادى : الصلوة جماعة ، فاجتمعنا : المهاجرين والانصار ، فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وسطنا ، فقال : « يا أيها الناس ، بسم تشهدون ؟ » ، قالوا : نشهد أن لا إله الا الله ، قال : « ثم مه ؟ » قالوا : وان محمداً عبده ورسوله ، قال : « فمن وليكم ؟ » ، قالوا : الله ورسوله مولانا .

قال : ثم ضرب على عضد علي ، فأقامه ، فنزع عضده ، فأخذ بذراعيه ، فقال : « من يكن الله ورسوله مولاه فان هذا مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه اللهم من أحبه في الناس فكن له حبيباً ، ومن أبغضه فكن له مبغضاً ، اللهم اني لأجد أحداً استودعه في الارض بعد العبدین الصالحین غیرك ، فاتق في باله حسنی »

أخرجه الطبرانی في « الكبير »^(۱) .

ودلالت این روایت بر مطلوب بچند وجه است :

اول : آنکه از قول صحابه بجواب استفسار جناب رسالت‌آب صلی الله علیه و آله وسلم ظاهر است که متبادر از لفظ (ولی) ولی امر است که اینها لفظ (ولی) را در قول حضرت رسول خدا ﷺ : « فمن وليكم » بر ولی امر حمل کرده ، بجواب آنحضرت حصر مولائیت در خدا و رسول کردند ، پس بنا بر این اراده (ولی امر) از لفظ (ولی) که در احادیث کثیره بحق جناب امیر المؤمنین عليه السلام وارد شده ، واجب باشد ، بعین ما حمل الصحابة لفظ (الولي) في قول النبي ﷺ : « فمن وليكم ؟ » على المتصرف في الامور ، وهذا في كمال الوضوح والظهور ، ومن لم يجعل الله له نوراً ، فما له من نور .

دوم : آنکه از این حدیث ظاهر است که مولائیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بهمان معنی است که برای خدا و رسول ثابت است ، چه اولاً آنحضرت اعتراف مردم به این معنی که مولای ایشان خدا و رسولند گرفت ، و باز ارشاد نمود که هر که خدا و رسول مولای او هستند ، پس این یعنی علی عليه السلام مولای او هست ، و این صریح است در آنکه مراد از مولائیت جناب امیر المؤمنین عليه السلام همان معنی است که برای خدا و رسول ثابت است ، و از حصر صحابه مولائیت را در خدا و رسول ، ظاهر است که مراد از آن محب و ناصر و محبوب نیست ، که این امور منحصر در

(۱) توجد رواية جرير في غير واحد من المصادر ، منها مجمع الزوائد

للمحافظ الهيثمي ج ۹/ ۱۰۶ من المعجم الكبير للطبرانی ، والبداية والنهاية

خدا و رسول نیست ، بلکه مراد از قولشان : (لله ورسوله ، ولانا) ، اثبات ولایت تصرف برای خدا و رسول ، و حصر آن در ایشان است .
و نیز از جواب صحابه ظاهر است که (مولى وولى) بمعنی واحد است که جناب رسالت مآب ﷺ سؤال از ولیشان کرده ، و ایشان بیان کردند که خدا و رسول مولایشان است .

پس معلوم شد که نزد صحابه حاضری حجة الوداع (مولى) بمعنی ولی امر است ، فواعجابه که شاه ولی الله کما سبق بمزید انصاف و تحقیق انکار آن آغاز نهاده اند و از رد صریح بر حضرات صحابه هم بیاکی نبرداشته .

سوم : آنکه آخر این روایت دلالت دارد بر آنکه شیخین مسند آوای خلافت باستحقاق نشدند ، زیرا که در آن مذکور است که جناب رسالت مآب بخطاب رب الارباب عرض نمود که بار الها بدرستی که منمى بام احمدى را که سپرده کنم او را در زمین بعد هر دو بنده صالح . و این فقره دلالت واضحه دارد بر اینکه جناب رسالت مآب ﷺ حضرت امیر المؤمنین علیه السلام را به شیخین سپرده نکرد و زیر حکومت ایشان نساخته ، و ایشان را لائق استیاداع ندانسته ، حال آنکه بدیهی است که اگر خلیفه ابوبکر میبود و آنحضرت او را لائق این مرتبه میدانست ، سلب قابلیت استیاداع از او نمى کرد ، چه کسی را تابع کسی کردن عین استیاداع است ، و از خلیفه و امام کدام کس أحق است باینکه مستخلف امور مهمه خود را و اعزه خود را سپرد او فرماید ، و وصیت در باره ایشان به او نماید ، و هرگاه ابوبکر خلیفه برحق نباشد ، بلا شبهه جناب امیر المؤمنین علی خلیفه بلا فصل باشد ، و احتمال اراده شیخین از « عبدین صالحین » صالح ذکر

نیست ، چه بنا بر این استبداد جناب امیر المؤمنین علیه السلام به شیخین لازم می آید و هو من البطلان بحيث لا يخفى على أولى الأذهان ، چه اگر جناب رسالت صلی الله علیه و آله حضرت امیر المؤمنین علیه السلام را به شیخین می سپرد ، آنحضرت از بیعت اول تخلف نمی کرد ، و نسبت به تهدید و جبر و قسر نمیرسید ، کما سبشرح فيما بعد انشاء الله تعالى .

دلیل نوزدهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل نوزدهم : آنکه ابن حجر مکی در « صواعق محرقة » گفته : [علی أن کون المولی بمعنی الامام لم یهدأ ولا شرعاً ، أما الثانی : فواضح وأما الاول : فلان أحداً من أئمة العرب لم یذکران مفعلاً بآئی بمعنی أفعّل وقوله تعالى : ﴿ وما ولیکم التارهی مولاکم ﴾ ^(۱) ، ای مقرر کم ، او ناصر تکم مبالغة فی نفی النصرة ، کقولهم : الجوع زاد من لازادله .

وأيضاً فالاستعمال یمنع من ان مفعلاً بمعنی أفعّل ، اذ یقال : هو أولى من کذا دون مولى من کذا ، وأولی الرجلین دون مولاهما ، وحينئذ فانما جعلنا من معانی المتصرف فی الامور نظراً للروایة الائیة « من کنت ولیه » [^(۲)] . از این عبارت واضح است که ابن حجر حدیث « من کنت ولیه » را بر معنای متصرف فی الامور حمل می کند . پس مراد از (ولی) در حدیث

(۱) الحدید ۱۰۱ .

(۲) الصواعق المحرقة : ۲۵ .

« من كنت وليه ، فعلي وليه » که بطرق متعدده مروی است ، کما علمت سابقاً حسب افاده صریحه ابن حجر متصرف فی الامور خواهد بود و هر گاه (ولی) در حدیث « من كنت وليه » محمول بر متصرف فی الامور شد ، (مولى) هم در حدیث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » محمول بر متصرف فی الامر خواهد بود ، لان الحدیث یفسر بعبارة بعضه بعضاً .

پس بحمد الله وحسن توفیقه امر حق بلا کلفت و مؤنت احتجاج واستدلال حسب اعتراف ابن حجر با کمال بکمال وضوح و ظهور رسید ، والله الحجة البالغة .

و ظاهر است که مجرد ثبوت ارادة معنی متصرف فی الامور از حدیث « من كنت وليه » که ابن حجر اعتراف صحیح بنص صریح ، بحیث لا یحتمل التأویل والتوجیه بأن نموده ، برای ثبوت مطلوب اهل حق کافی و وافی است .

و بحمد الله مزید ثبوت این حدیث شریف از کلام ابن حجر ظاهر است که او بسبب محض این حدیث شریف از معانی مولى متصرف فی الامور گردانیده ، باوصف آنکه نزد او این معنی از لغت ثابت نیست ، و علاوه بر این در ماسبق دانستی که این حدیث را اکابر اساطین اعلام و آجالة محققین فخام روایت کرده اند ، و نیز ظاهر است که این حجر استدلال می کند بآنکه (ولی) در حدیث « من كنت وليه » بمعنی متصرف فی الامور است بر آنکه متصرف فی الامور از معانی (مولى) است ، پس از این استدلال صراحة ظاهر شد که حدیث « من كنت مولاه » و حدیث « من كنت وليه » يك حکم دارد ، پس بر هر معنی که لفظ (ولی) محمول خواهد شد بر همان معنی لفظ (مولى) محمول خواهد بود ، و چون (ولی)

در حدیث « من کنت وایه » بمعنی متصرف فی الامور است ، (مولی)
 هم در حدیث « من کنت مولاه » بمعنی متصرف فی الامور است .
 نهایت حیرت و عجب است که ابن حجر با وصف اعتراف به امر حق ،
 چگونه در صدد ابطال و نقض ورد آن بر آمده و از تناقض و تهافت صریح
 نپندیشیده ! ؟ .

دلیل بیستم

از ادلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیستم : آنکه جناب رسالت صلی الله علیه و آله قبل ارشاد : « فمن کنت مولاه
 فعلي مولاه » ذکر مولائیت حق تعالی ، و ذکر مولائیت خود متصلاً بآن
 فرموده .

ابن حجر در « صواعق محرقه » گفته :

فالفرض من التنصيص على مولاته اجتناب بغضه ، لان التنصيص عليه اوفى
 بمزید شرفه و صدره بالست اولی بکم من انفسهم ، ثلاثاً لیكون ابعث علی
 قبولهم ، و کذا بالدعاء له لاجل ذلك أيضاً ، و یرشد لما ذکرناه حثه صلی الله
 علیه وسلم فی هذه الخطبة علی اهل بيته عموماً و علی علي خصوصاً ، و یرشد الیه
 أيضاً ما ابتداء به هذا الحديث .

ولفظه عند الطبرانی وغيره بسند صحيح انه صلی الله علیه وسلم خطاب بغدير
 خم تحت شجرات ، فقال : « انه قد نبأني اللطيف الخبير انه لم يعمر نبي الا نصف
 عمر الذي يليه من قبله ، و اني لاظن ان يوشك أن ادعى فأجيب ، و اني مسئول

وانکم مسئولون ، فماذا أنتم قائلون ؟ » ، قالوا : نشهد أنك قد بلغت وجهدت ونصحت ، فجزاك الله خيراً ، فقال : « أليس تشهدون أن لا اله الا الله ، وأن محمداً عبده ورسوله ، وأن جنته حق وناره حق ، وأن الموت حق ، وأن البعث حق بعد الموت ، وأن الساعة آتية لا ريب فيها ، وأن الله يبعث من في القبور ؟ » ، قالوا : بلى نشهد بذلك ، قال : « أألهم اشهد » ، ثم قال : « يا أيها الناس ، ان الله مولای وأنا مولی المؤمنین وأنا ولی بهم من أنفسهم ، فمن كنت مولاه ، فهذا مولاه ، یعنی علیاً ، أألهم وال من والاه ، وعاد من عاداه » ثم قال : « يا أيها الناس ، انی فرطکم وانکم واردن علی الحوض ، حوض أعرض مما بین بصری الی صنعاء فیه عدد النجوم قد حان من فضه ، وانی سائلکم حين تردون علی عن الثقلین ، فانظروا کیف تخلفونی فیهما : الثقل الاکبر کتاب الله عزوجل سبب طرفه ید الله وطرفه بأیدیکم فاستمسکوا به لاتضلوا ولا تبدلوا ، وعترتی أهل یتی ، فانه قد نبأنی اللطیف الخیر انهما لن ینفضا ، حتی یردا علی الحوض ^(۱) » .

واین روایت را صاحب «مرائض» هم از «صواعق» نقل کرده ،
 كما علمت آنفاً ، لكن بسبب مزید انقضا از حق ذکر عدم انقضا
 ثقلین را از آخر حذف کرده ، ونفس او بذکر فقره / فانه نبأنی اللطیف
 الخیر انهما لن ینفضا ، حتی یردا علی الحوض « بجهت انهماک در ولاء
 أهل بیت علیهم السلام راضی نشده ، و سابقاً شنیدی که میرزا محمد خان بدخشانی
 در «مفتاح النجا فی مناقب آل العبا» گفته :

[أخرج الحکیم ^(۲) فی «نوادر الاصول» ، والطبرانی بسند صحیح فی «الکبیر»
 عن أبی الطفیل ، عن حذیفة بن أسید رض : ان رسول الله صلی الله علیه وسلم

(۱) الصواعق المحرقة : ۲۵ .

(۲) الحکیم: محمد بن علی الترمذی الصوفی الشافعی المتوفی نحو (۳۲۰)

خطب بغدیر خم تحت شجرۃ ، فقال : « یا ایہا الناس ، انی قد نبأنی اللطیف الخبیر انہ لم یعمرنبی الا نصف عمر الذی یشئ من قبلہ ، وانی قد یوشک ان ادعی فاجیب وانی مسئول وانکم مشؤلون ، فماذا أنتم قائلون ؟ » قالوا : نشہد انک قد بلغت وجهدت ونصحت فجزاک اللہ خیراً .

فقال : « ألیس تشهدون أن لا اله الا الله وأن محمداً عبده ورسوله ، وأن جنته حق ، وناره حق ، وأن الموت حق ، وأن البعث حق بعد الموت ، وأن الساعة آتیة لا ریب فیہا ، وأن الله یمیت من فی القبور ؟ » قالوا : بلی نشہد بذلک ، قال : « اللہم اشہد » .

ثم قال : « یا ایہا الناس ، ان الله مولای ، وأنا مولی المؤمنین وأنا أولى بهم من انفسهم ، فمن کنت مولاه فهذا مولاه ، یعنی علیاً ، اللہم وال من والاه وعداد من عاداه » .

ثم قال : « یا ایہا الناس ، انی فرطکم وانکم واردون علی الحوض ، حوض أعرض مما بین بصری الی صنعاء ، فیہ عدد النجوم قدحان من فضة ، وانی سائلکم حین تردون علی عن الثقایین ، فانظروا کیف تخلفونی ، فیہما : الثقل الاکبر ، کتاب الله عز وجل سبب طرفہ بیدالله وطرفہ بأیدیکم ، فاستمسکوا بہ لاتضاولا ولا تبداولا وعترتی اهل بیتی ، فانه قد نبأنی العلیم الخبیر انہما ان یتقضیا حتی یردا علی الحوض » .

از این روایت صحیحہ ظاہر است کہ جناب رسالت ﷺ اولاً فرمودہ کہ :

« بتحقیق الله مولای من است » و بعد آن فرمودہ : « ومن مولای مسلمین ومن اولی ہستم بایشان از نفس ہایشان » و بعد آن فرمودہ : « پس ہر کسی کہ ہستم من مولای او ، پس این مولای او است ، یعنی علی بن ابی طالب » .

پس در این عبارت چهارجا لفظ (مولى) را اطلاق فرموده ، و ظاهر است که اتصال کلام و انساق و انتظام آن دلالت صریحه میکند بر آنکه همه جا مراد از (مولى) معنای واحد است ، که اولاً آنحضرت مولائیت حق تعالی ثابت فرموده ، و بعد آن مولائیت خود، و بعد آن مولائیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام برای هر کسی که آنجناب مولای او است، و هر چند از دم اتحاد سیاق در مثل این مقام ظاهر است لکن برای تسلیه ناظر غیر ماهره ثنائی هم برای آن ذکر می شود .

پس باید دانست که در «دیوان حماسه» مذکور است :

[وقال حدیث بن جابر :

لعمرك ما أنصفتني حين سمتني   هو اك مع المولى وأن لاهوى ليا
إذا ظلم المولى فزعت لظلمه   فحرك أحشائي وهرت كلأيا]

بر ظاهر است که در این شعر در جا «مولى» صراحة مذکور است، و يك جا مقدر است . زیرا که تقدیر «ان لاهوى لى» آنست که «ان لاهوى لى مع مولای» ، پس بنا بر این در این هر دو شعر «مولى» سه جامد کور است و سیاق کلام دلیل صریح است بر آنکه مراد از «مولى» در هر سه مقام یکى است، و اگر يك جا «مولى» را بر معنائى حمل کند، و در مقام دیگر بر معنای دیگر ، هر گز عاقلی آنرا قبول نخواهد کرد که صراح البشاعة والنفارة است که اختلال نظم کلام لازم می آید .

پس همچنین در حدیث غدیر هم که منقول شد، «مولى» در هر چهار جا بر معنای واحد محمول خواهد بود، نه آنکه «مولى» در قول آنحضرت «ان الله مولای و أنا مولى المؤمنین» بر معنائى محمول شود، و در «فمن كنت مولاه ، فعملى مولاه» بر معنای دیگر .

و ظاهر است که مراد از « مولی » در قول آنحضرت : « ان الله مولای »
ولی امر است، چنانچه سابقاً دانستی که ابوالحسن علی بن احمد الواحیدی
در « تفسیر وسیط » گفته :

[ثم ردوا ، یعنی العباد یردون بالموت ، ﴿ الى الله مولاكم الحق ﴾ ^(۱)
الذي يتولى امورهم] .

وابواللیث ^(۲) نصر بن محمد در تفسیر خود می فرماید :

[﴿ الله مولاكم ﴾ ^(۳) يقول : أطيعوا الله تعالى فيما يسأركم ، ﴿ هو
موليكم ﴾ ^(۴) یعنی وليکم و ناصر کم] .

و علامه کواشی ^(۵) در « تفسیر تلخیص » گفته :

[ولا يوقف على أنت مولانا سيدنا ومتولى أمورنا لوجود الفاء في قوله :
﴿ فأنصرنا على القوم الكافرين ﴾ ^(۶) لانك سيدنا والسيد ينصر عبده] .

وجلال الدين سيوطي در تكملة تفسیر جلال محلی ، که مجموع آن

معروف است به « تفسیر جلالین » گفته :

[﴿ أنت مولانا ﴾ سيدنا ومتولى أمورنا ^(۷)] .

و نیز سیوطی در آن تكملة گفته :

(۱) الانعام : ۶۳ .

(۲) ابواللیث السمرقندی نصر بن محمد المتوفی سنة (۳۹۳) .

(۳) آل عمران : ۱۵۰ .

(۴) الحج : ۷۸ .

(۵) الكواشي : احمد بن يوسف الشافعي الوصالي المتوفی سنة (۶۸۰) هـ .

(۶) البقرة : ۲۷۶ .

(۷) الجلالین : ۶۶ .

[﴿ فاعلموا ان الله مولاکم ﴾ ^(۱) ناصرکم ومتولى أمورکم ^(۲)] .

ونیز سیوطی در آن گفته :

[﴿ لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا ﴾ اصابتنا ^(۳) ﴿ ناصرنا ومتولى

أمورنا ^(۴)] .

پس هر گاه مراد از مولائیت حق تعالی اثبات ولایت تصرف اوتعالی
شأنه باشد ، مراد از مولائیت جناب رسالتآب ﷺ هم همان ولایت
تصرف خواهد بود ، پس همچنین مراد از مولائیت جناب امیرالمؤمنین
علیه السلام هم ولایت تصرف باشد .

ودر بعض روایات بجای « ان الله مولاى » ، « ان الله ولیى » وارد است
چنانچه سابقاً شنیدى که در « خصائص نسائی » بروایت حسین بن
حریث ^(۵) مذکور است :

[« ان الله ولیى وأنا ولی المؤمنین ، ومن کنت ولیه ، فهذا ولیه ، اللهم وال
من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ^(۶) »] .

در این روایت لفظ « ولی » وارد است ، چنانچه در روایت طبرانی ،
وحکیم ترمذی ، چهار بار لفظ « مولى » وارد است ، وچون ظاهر است

(۱) الانفال : ۴۰ .

(۲) الجلالین : ۲۴۰ .

(۳) التوبة : ۵۱ .

(۴) الجلالین : ۲۵۶ .

(۵) الحسین بن حریث : ابوعباد المروزى المتوفى بقصر المصوح سنة

(۲۴۴) .

(۶) الخصائص للنسائی : ۲۶ .

که مراد از ولی بودن حق تعالی آن است که او متولی امور خاق است
همچنین مراد از ولایت جناب رسالت آید ﷺ ولایت امر و تصرف باشد
فکذا ولایة علی . و در « کنز العمال » ملا علی متقی مذکور است :

[« ألا ان الله ولی ، وأنا ولی کل مؤمن ، من كنت مولاه ، فعلي مولاه » .
أبو نعیم فی « فضائل الصحابة » عن زید بن أرقم ، والبراء بن عازب معاً ^(۱)] .
و ظاهر است که مراد از مولی بودن حق تعالی آن است که او ولی
أمر است .

نيسابوری در « غرائب القرآن » گفته :

[﴿ الله ولی الذین آمنوا ﴾ ^(۲) ای متولی امورهم و کافل مصالحهم ، فعیل
بمعنی فاعل ^(۳) - الخ .

و ملا علی قاری ^(۴) در « حرز الثمین شرح حصن حصین » در شرح دعاء
« اللهم انی أعوذ بك من العجز والكسل ، والجبن والبخل والهزم وعذاب القبر
اللهم آت نفسي تقویها وزكها ، أنت خیر من زكها » گفته :
[أنت ولیها ، أي المتصرف فیها ومصلحها ومربیها ومولیها ، أي ناصرها
وعاصمها ، وقال الحنفی : عطف تفسیری ^(۵)] .

وفخرالدین محب الله در « حرز وصین » گفته :

[أنت ولیها ومولاها : توئی متولی ومصلح امور و ولی وصاحب نعمت او] .

(۱) کنز العمال ج ۱۲ / ۲۰۷ .

(۲) البقرة : ۲۵۷ .

(۳) غرائب القرآن ج ۳ / ۲۱ .

(۴) الملا علی قاری بن محمد سلطان الهروی المتوفی سنة (۱۰۱۴) .

(۵) الحرز الثمین فی شرح الحصن الحصین : ۲۹۲ .

و در جمله از روایات حدیث غدیر بعد ذکر مولی بودن حق تعالی ،
ولی بودن جناب رسالت^{صلی الله علیه و آله} مذکور است .
نسائی در «خصائص» میگوید :

[أنبأنا محمد ^(۱) ابن المثنی ، قال : حدثنا حبيب بن أبي ثابت ، عن أبي الطفيل ، عن زيد بن أرقم ، قال : لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ونزل بغدير خم ، أمر بدوحات ، فقممن ، ثم قال : « كاسي دهيت فأجبت ، اني قد تركت فيكم الثقلين ، أحدهما أكبر من الآخر ، كتاب الله وعترتي أهل بيتي ، فانظروا كيف تخلصوني ، فانهما لن يفرقا ، حتى يردا على الحوض » ثم قال : « ان الله مولاي ، فأنا ولي كل مؤمن » ، ثم أخذ بيد علي ، فقال « من كنت وليه ، فهذا وليه ، اللهم وال من والاه وهاذ من عاداه » فقلت - يزيد : أسمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال ما كان في الدوحات أحد الا رآه بعينه وسمعه بأذنه ^(۲)] .

و در « مستدرک حاکم » بروایت ابوالحسین ^(۳) محمد بن احمد بن تمیم الحنظلی مذکور است :

[« ان الله عز وجل مولاي وأنا ولي كل مؤمن » ، ثم أخذ بيد علي ، فقال : « من كنت وليه ، فهذا وليه ، اللهم وال من والاه ^(۴) »] .

(۱) محمد بن المثنی : بن عبیدالحافظ البصری المعروف بالزمن المتوفی سنة (۲۵۲) .

(۲) الخصائص : ۹۳ .

(۳) ابوالحسین محمد بن احمد بن تمیم الحنظلی المتوفی سنة (۳۴۰) هـ .

(۴) المستدرک للحاکم ج ۳ / ۱۰۹ .

ودر « تاریخ ابن کثیر » نقلاً عن « السنن النسائی » بروایت محمد بن
 مثنی مذکور است :
 [قال : « الله مولای وأنا ولی کل مؤمن ، ثم أخذ بيد علي ، فقال : « من كنت
 مولاه ، فهذا ولیه » ^(۱)] .

ودر « کنز العمال » علی متقی بروایت ابن جریر مسطور است :
 [« ان الله مولای وأنا ولی کل مؤمن » : ثم أخذ بيد علي ، فقال : « من كنت
 ولیه ، فعلي ولیه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » ^(۲) .
 و ظاهر است که مراد از ولی بودن جناب رسالت مآب ﷺ آنست که
 آنجناب متصرف و متوالی امور مسلمین است ، چنانچه آنفاً دانستی که
 ابن حجر حدیث « من كنت ولیه » را بر متصرف فی الامور حمل کرده
 و نیز دانستی که علی عزیزی در « شرح جامع صغیر » در تفسیر قول
 آنحضرت : « وأنا ولی المؤمنین » گفته : [ای متوالی امور هم ^(۳)] -
 الخ .

پس هر گاه ولایت حق تعالی و ولایت جناب رسالت مآب ﷺ بمعنی
 ولایت امر باشد ، همچنین ولایت جناب امیر المؤمنین علیهم السلام هم بمعنی ولایت
 امر باشد ، و نیز قول آنحضرت در روایت صحیح طبرانی ، و حکیم
 ترمذی : « وأنا اولی بهم من انفسهم » مفسر و مبیین « وأنا مولی المسلمین »
 است ، پس معلوم شد که مراد از « مولی المؤمنین » همین است که
 آنحضرت « اولی » است بمؤمنین از نفسهایشان .

(۱) البداية والنهاية ج ۵ / ۲۰۹ .

(۲) کنز العمال ج ۶ / ۴۰۵ .

(۳) السراج المنیر فی شرح الجامع الصغیر ج ۱ / ۳۲۰ .

وسابقاً دانستی که اولویت آنحضرت بنفوس مؤمنین مثبت وجذوب اطاعت آنحضرت است ، ودراین جا هم بعض عبارات مذکور می شود .
 قسطلانی در « ارشاد الساری » در شرح « کتاب الاستقراض » گفته :
 [عن ابی هريرة رضى الله عنه : ان النبي صلى الله عليه وسلم قال : « ما من مؤمن الا وأنا (بالواو ، ولا بى الوقت ^(۱) : الا أنا) (أولى) أحق الناس (به في) كل شيء من امور (الدنيا والاخرة ، اقرؤا ان شئتم) (قوله تعالى : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ .

قال بعض الكبراء : انما كان عليه الصلاة والسلام أولى بهم من أنفسهم ، لان أنفسهم تدعوهم الى الهلاك وهو يدعوهم الى النجاة .
 قال ابن عطية : وبؤيده قوله عليه الصلاة والسلام : « أنا آخذ بحجزكم عن النار وأنتم تفتحون فيها » و يترتب على كونه أولى بهم من أنفسهم ، انه يجب عليهم ايثار طاعته على شهوات أنفسهم ، وان شق ذلك عليهم ، وان يحبوه أكثر من محبتهم لانفسهم ، ومن ثم قال عليه الصلاة والسلام : « لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب اليه من نفسه وولده » الحديث .

واستنبط بعضهم من الآية ان له عليه الصلاة والسلام أن يأخذ الطعام والشراب من مالهما المحتاج اليهما اذا احتاج عليه الصاوة والسلام اليهما ، وعلى صاحبهما البذل ، ويفدى بمهجته مهجة رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وانه لو قصد به عليه الصلوة والسلام ظالم وجب على من حضره ان يبذل نفسه دونه ، ولم يذكر عليه الصلوة والسلام عند نزول هذه الآية ماله في ذلك من الحظ وانما ذكر ما هو عليه فقال : « فأيا ما مؤمن مات وترك مالا » ، أى أوحفاً وذكر المال خرج مخرج الغالب

(۱) ابوالوقت : عبدالاول بن عيسى بن شعيب السجزي الهروي المتوفى

فإن الحقوق تورث كالمال « فليرثه عصيته من كانوا » عبر بمن الموصولة ليعم أنواع العصبية ، والذي عليه أكثر الفرضيين أنهم ثلاثة أقسام عصبية بنفسه وهو من له ولاء وكل ذكر نسب يدلى إلى الميت بلا واسطة ، أو بتوسط محض الذكور وعصبية بغيره ، وهو كل ذات نصف معها ذكر يعصبها ، وعصبية مع غيره وهو أخت فأكثر لغير أم معها بنت أو بنت ابن ، فأكثر « ومن ترك ديناً أو ضياعاً » (بفتح الضاد المعجمة) مصدر اطلق على الاسم الفاعل للمباغة كالعدل والصوم .

وجوز ابن الاثير الكسر على أنها جمع ضائع ، كجبايع في جمع جائع ، وأنكره الخطابي ، أى من ترك عيالا محتاجين ، « فليأتني فأنسا مولاه » أى وليه اتولى أموره ، فإن ترك ديناً وفيتته عنه ، أو عيالا فأنسا كفلهم ، وإلى ملجأهم ومأواهم ^(١) الخ - .

ونز قسطلانى در «ارشاد السارى» در شرح «كتاب الفرائض» گفته :
[حدثنا عبدان ^(٢) هو عبدالله بن عثمان بن جبلة المروزي ، قال : أخبرنا عبدالله ^(٣) بن المبارك المروزي ، قال : أخبرنا يونس ^(٤) ابن يزيد الايلي ، عن ابن شهاب محمد بن مسلم الزهري ، أنه قال : حدثني بالافراد أبو سلمة بن عبدالرحمن ابن عوف ، عن أبي هريرة رضى الله عنه ، عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال : «أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم» ، أي أحق بهم في كل شيء من أمور الدين والدنيا ، وحكمه أنفذ عليهم من حكمها] ^(٥) . الخ .

(١) ارشاد السارى لشرح صحيح البخارى ج ٤/ ٢٢٢ .

(٢) عبدان : عبدالله بن عثمان الأزدي المروزي المتوفى سنة (٢٢١) هـ .

(٣) عبدالله بن المبارك بن واضح الحنظلي الحافظ المتوفى سنة (١٨١) هـ .

(٤) يونس بن يزيد بن أبي نجاد الايلي المتوفى سنة (١٥٩) هـ .

(٥) ارشاد السارى ج ٩/ ٤٢٦ .

و نیز همین روایت طبرانی ، و حکیم ترمذی دلیل صریح است بر آنکه جناب رسالتآب بعد ذکر حدیث غدیر ، حدیث ثقلین ارشاد فرموده ، و حدیث ثقلین مفید وجوب اتباع اهل بیت علیهم السلام است ، کما هو ظاهر جداً ، و مسلم عند المخاطب أيضاً ، حیث اعترف به فی الباب الرابع ، و وجوب اتباع اهل بیت علیهم السلام مفید امامت و خلافت بسی فاصلة جناب امیر المؤمنین علیه السلام است .

چه بر ظاهر است که هر گاه جناب امیر المؤمنین علیه السلام حسب حدیث ثقلین واجب الاتباع و الانقیاد باشد ، بر ابوبکر اطاعت و انقیاد آنحضرت واجب باشد ، پس باوصف متبوع واجب الاطاعة تابع و مطیع چگونه خلیفه می تواند شد؟ و الا بصیر التابع هو المتبوع ، و هو خلاف المشروع و قلب الموضوع .

و نیز در همین روایت طبرانی ، و حکیم ترمذی عدم افتراق ثقلین مذکور است ، و آن دلیل صریح عصمت اهل بیت علیهم السلام است ، و هر گاه جناب امیر المؤمنین علیه السلام معصوم باشد ، ابوبکر باوصف وجود آنحضرت چگونه مستحق امامت خواهد بود .

و عجب آنست که صاحب «مرانض» بسبب مبالغه در راض حق در نقل عبارت «صواعق» مشتمل بر حدیث طبرانی ، حذف و اسقاط فقره «وقد نبأني اللطيف الخبير» - الخ ، که در آن عدم افتراق ثقلین مذکور است ، و دلیل صریح بر عصمت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و افضلیت آنحضرت است نموده ، باخفاء و کتمان آن کمال دیانت و امانت و احتراز از خیانت ظاهر ساخته ، کما علمت آنفاً .

و لطیف تر آنست که صاحب «صواعق» بسبب عدم تأمل در مفاد این

حدیث شریف آنرا قرینه عدم دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام گردانیده ، و ندانسته که این حدیث شریف در حقیقت مثبت امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام است بسبب دلالت آن بر عصمت آنجناب .

و روایات عدیده که نورالدین سمهودی نقل کرده نیز دلالت دارد بر آنکه جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله با حدیث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » در روز غدیر ، حدیث ثقلین هم ارشاد فرموده ، چنانچه سابقاً شنیدی که «در جواهر العقدين» گفته :

[عن حذيفة بن أسيد الغفاري رضي الله عنه ، قال : لما صدر رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ، نهى أصحابه عن شجرات بالبطحاء متقاربات أن ينزلوا تحتهن ، ثم بعث اليهن ، فقم ما تحتهن من الشوك وعمد اليهن ، فصلى تحتهن ، ثم قام ، فقال : «يا أيها الناس ، اني قد نبأني اللطيف الخبير انه لم يعمر نبي الانصف الذي يليه من قبله ، واني لاظن اني يوشك أن ادعى ، فاجيب واني مسئول وانكم مسئولون ، فما أنتم قائلون؟» ، قالوا : نشهد أنك قد بلغت وجهدت ونصحت ، فجزاك الله خيراً .

فقال : «أليس تشهدون أن لا اله الا الله وأن محمداً عبده ورسوله ، وجنته حق وناره حق ، وأن الموت حق ، وأن البعث حق بعد الموت ، وأن الساعة آتية لا ريب فيها ، وأن الله يبعث من فسي القبور؟» ، قالوا : بلى نشهد بذلك ، قال : «اللهم اشهد» .

ثم قال : «يا أيها الناس ، ان الله مولاي ، وأنا ولي المؤمنين ، وأنا أولى بهم من أنفسهم ، فمن كنت مولاه ، فهذا مولاه ، يعني علياً ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه .

ثم قال: «يا أيها الناس، اني فرطكم وانكم واردون علي الحوض، حوض أعرض مما بين بصرى الى صنعاء، فيه عدد النجوم قدحان من فضة، واني سائلكم حين تردون علي عن الثقلين، فانظروا كيف تخلفوني، فيهما: الثقل الأكبر كتاب الله عزوجل سبب طرفه بيد الله وطرفه بأيديكم، فاستمسكوا به لاتضلوا ولا تبدلوا، وعترتي أهل بيتي، فانه قد نبأني اللطيف الخبير، انهما لن ينقضيا حتى يردا علي الحوض».

أخرجه الطبراني في «الكبير» والضياء في «المختارة»^(۱).

وأخرجه أبو نعیم في «الحلیة» وغيره من حدیث زید بن الحسن الانماطی^(۲) عن معروف بن خربوذ المکی^(۳)، عن أبي الطفیل عامر بن واثلة، عن حذيفة بن اسید الغفاری^(۴).

این روایت که طبرانی در «معجم کبیر»، و ضیاء مقدسی در «مختاره» که التزام اخراج احادیث صحیحیه در آن نموده اند و ابو نعیم در حلیه نقل کرده اند صریح است در آنکه جناب رسالت مآب ﷺ أهل بیت ﷺ را قربن قرآن شریف گردانیده، و عدم افتراقشان بیان فرموده، و هو دلیل صریح علی افضلیت و عصمتهم.

و نیز در «جواهر العقدين» كما علمت سابقاً مذکور است:

[عن عامر بن أبي لیلی بن ضمرة، وحذيفة بن أسيد رضي الله عنهما، قال:

(۱) ينابيع المودة نقلا عن جواهر العقدين: ۳۷ - ۳۸.

(۲) زید بن الحسن الانماطی أبو الحسن القرشي الكوفي من اصحاب

الصادق عليه السلام.

(۳) معروف بن خربوذ: كان من اصحاب الباقر والصادق عليه السلام.

(۴) حلیة الاولیاء ج ۱/ ۳۵۵.

لما صدر رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ولم يحج غيرها أقبل حتى إذا كان بالجحفة ، نهى عن شجرات بالبطحاء متقاربات لا تنزلوا تحتهن ، حتى إذا نزل القوم وأخذوا منازلهم سواهن أرسل اليهن ، فقم ما تحتهن وشذبن عن رؤس القوم، حتى إذا نودي للصلاة غدا اليهن ، فصلى تحتهن، ثم انصرف الى الناس ، وذلك يوم غدير خم، وخم من الجحفة وله بها مسجد معروف، فقال : «أيها الناس ، اني قد نبأني اللطيف الخبير ، انه لم يعر نبى الا نصف عمر الذي يليه من قبله ، واني لاظن ان ادعى فاجيب ، واني مسئول وأنتم مسئولون ، هل بلغت ؟ فما انتم قائلون ؟» قالوا : نقول : قد بلغت وجهدت ونصحت ، فجزاك الله خيراً .

قال : «أستم تشهدون أن لا اله الا الله ، وأن محمداً عبده ورسوله ، وأن جنته حق ، وأن ناره حق ، والبعث بعد الموت حق ؟» ، قالوا : بلى نشهد ، قال : «اللهم اشهد» ، ثم قال : «يا أيها الناس ألا تسمعون ؟ ألا فان الله مولاي وأنا أولى بكم من أنفسكم ، ألا ومن كنت مولاه فهذا مولاه » وأخذ بيد علي فرفعها حتى عرفه القوم أجمعون، ثم قال : «اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه» .

ثم قال : «أيها الناس ، اني فرطكم وأنتم واردون على الحوض ، أعرض مما بين بصرى وصنعاء ، فيه عدد نجوم السماء قدحان من فضة ، ألا واني سألكم حين تردون علي من الثقلين فانظروا كيف تخافوني فيهما » ، قالوا : وما الثقلان يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ ، قال : «الثقل الاكبر كتاب الله سبب طريقه بيد الله وطرف بأيديكم ، فاستمسكوا به لا تفلتوا ولا تبدلوا ، وعترتي أهل بيتي ، فأنى قد نبأني الخبير أن لا يتفرقا حتى يلقيا نبي ، وسألت الله ربي لهم ذلك ، فأعطانني فلا تستبقوهم فتهلكوا ، ولا تعلموهم فهم أعلم منكم»^(١) .

أخرج ابن عقدة في «الموالة» من طريق عبد الله بن سنان^(۱)، عن أبي الطفيل
 عنهما به، ومن طريق ابن عقدة أزرده أبو موسى المديني في «فضائل الصحابة»
 وقال : انه غريب جداً . والحافظ أبو الفتوح العجلي^(۲) في كتابه «الموجز في
 فضائل الخلفاء» .

از این روایت ظاهر است که جناب رسالت‌آب صلی الله علیه وآله وسلم
 اهل بیت خود را قرین قرآن شریف گردانیده ، و عدم تفرق این هر دو ،
 که دلیل عصمت اهل بیت علیهم السلام است بیان فرموده ، و نیز نهی
 کرده صحابه را از سبق بر ایشان ، و هلاک ایشان را بر تقدیر سبقشان بر
 اہلبیت علیهم السلام مرتب ساخته .

پس حضرات ثلاثه که اختیار سبق بر این حضرات نمودند ، بنص این
 حدیث هالك باشند ، و لله الحمد که امر حق بلا تعجب مؤنت ترتیب
 مقدمات ، بنص سرور کائنات علیه وآله آلاف التحیات و التسلیمات ظاهر
 شد .

و نیز از این حدیث ظاهر است که جناب رسالت‌آب نهی کرده صحابه
 را از تعلیم اہلبیت علیهم السلام ، و ارشاد نموده که ایشان اعلامند ، پس
 با وجود جناب امیر المؤمنین عليه السلام که أعلم اہلبیت عليه السلام بود ، چگونه
 ثلاثه مرجع انام در احکام حلال و حرام می توانند شد ؟ !
 و نیز در «جواهر العقدين» مذکور است :

[وعن أبي الطفيل: ان علياً رضي الله عنه قام، فحمد الله وأثنى عليه ، ثم قال:
 « انشد الله من شهد غدیر خم الا قام ؟ » ولا يقوم رجل يقول : « نبئت أو باغني

(۱) عبد الله بن سنان: بن انس النخعي الكوفي المتوفى سنة (۱۷۷) .

(۲) أبو الفتوح العجلي: اسمعدين محمود الاصفهاني المتوفى سنة (۶۰۰) .

الرجل سمعت أذناه ووعاه قلبه » ، فقام سبعة عشر رجلاً منهم خزيمة بن ثابت ، وسهل ^(١) بن سعد ، وعدى بن ^(٢) حاتم ، وعقبة ^(٣) بن عامر ، وأبو أيوب الأنصاري وأبوسعيد الخدري ، وأبوشريح ^(٤) الخزاعي ، وأبو قدامة ^(٥) الأنصاري ، وأبو ليلى ^(٦) ، وأبو الهيثم بن التيهان ، ورجال من قريش ، فقال علي رضي الله عنه وعنهم : «ماتوا ماسمعتهم» ، فقالوا : نشهد أنا أفلنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع ، حتى إذا كان الظهر خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأمر بشجرات ، فشذبوا وألقى عليهم ثوب ، ثم نادى بالصلوة ، فخرجنا ، فصلينا ، ثم قام ، فحمد الله وأثنى عليه ، ثم قال : «أيها الناس ، ما أنتم قائلون ؟ » ، قالوا : قد بلغت ، قال : «اللهم اشهد» ثلاث مرات .

قال : «اني أوشك أن ادعى فاجيب ، واني مسئول وانتم مسئولون» ، ثم قال : «ألا أن دماءكم وأموالكم حرام كحرمة بؤركم هذا وحرمة شهركم هذا ، أوصيكم بالنساء ، أوصيكم بالجار ، أوصيكم بالمماليك ، أوصيكم بالعدل والاحسان» . ثم قال : «أيها الناس ، اني تارك فيكم الثقلين ، كتاب الله وعترتي أهل بيتي ، فانهما لن يفرقا حتى يردا علي الحوض ، نبأني بذلك العليم الخبير» . وذكر الحديث في قوله صلى الله عليه وسلم : من كنت مولاه ، فعلي مولاه .

(١) سهل بن سعد : بن مالك الساعدي الصحابي الأنصاري المتوفى (٩١) .

(٢) عدى بن حاتم : بن عبدالله الطائي الصحابي المتوفى (٦٨) .

(٣) عتبة بن عامر : بن عيس الصحابي المتوفى سنة (٥٨) .

(٤) أبوشريح الخزاعي : خويلد بن عمرو المتوفى سنة (٦٨) .

(٥) أبو قدامة الأنصاري : بن سهل بن الحارث الشهيد بصفين سنة (٣٧) .

(٦) أبو ليلى : الأنصاري الأوسي المقتول بصفين (٣٧) - وفي ينابيع الودع :

أبو يعلى ، وهو شداد بن أوس المتوفى سنة (٥٨) هـ .

فقال علی : صدقتم ، وأنا علی ذلك من الشاهدين .

أخرجه ابن عقدة من طريق محمد بن كثير، عن فطروابی الجارود^(۱) كلاهما
عن أبي الطفيل^(۲).

از این حدیث ظاهر است که جناب رسالت صلی الله علیه و آله در روز غدیر
حدیث ثقلین ارشاد کرده ، و در آن عدم افتراق اهلیت از قرآن شریف
بنص صریح بیان فرموده ، فثبت عصمة علي عليه السلام وهو دليل صريح على
تعيينه عليه السلام للخلافة .

دلیل بیست و یکم

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیست و یکم : آنکه در «مسند» احمد بن حنبل ، کما سمعت
سابقاً ، مذکور است :

[حدثنا عبدالله^(۳)، حدثني أبي، ثنا يحيى بن آدم^(۴)، ثنا حنش بن الحارث^(۵)
ابن لقيط النخعي الاشجعي ، عن رياح بن الحارث^(۶)، قال: جاء رهط الى علي

(۱) ابوالجارود : زياد بن المنذر الخراساني المتوفى (۱۵۰).

(۲) ينايع المودة حكاية عن السهمودي : ۳۸ .

(۳) عبدالله بن احمد بن محمد بن حنبل المتوفى سنة (۲۹۰).

(۴) يحيى بن آدم : بن سليمان الحافظ الاموي الكوفي المتوفى (۲۰۳) .

(۵) حنش بن الحارث : بن لقيط النخعي الكوفي له ترجمة في الجرح

والتعديل ج ۳/ ۲۹۱ .

(۶) رياح بن الحارث : ابوالمثنى الكوفي المتوفى سنة (۳۶) هـ .

بالرحبة ، فقالوا : السلام عليك يا مولانا قال : وكيف اكون مولاكم وانتم قوم
 حرب؟ ، قالوا : سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : «من
 كنت مولاه فهذا مولاه» قال رباح : فلما مضوا تبعتمهم وسألت من هم؟ قالوا :
 نفر من الانصار، فيهم أبو أيوب الانصاري .

حدثنا عبدالله ، حدثني أبي ، ثنا أبو أحمد^(١) ، ثنا حنش ، عن رباح بن
 الحارث ، قال : رأيت قوماً من الانصار قدموا على علي في الرحبة ، فقال : من
 القوم؟ قالوا : مواليك يا أمير المؤمنين ، فذكر معناه^(٢).

و أبو القاسم سليمان بن احمد طبرانی در «معجم کبیر» خود علی ما
 نقل گفته :

[ثنا عبيد بن غنام^(٣) ، ثنا ابو بكر ابن أبي شيبة ح .
 وثنا الحسين بن اسحاق التستري ، ثنا عثمان بن أبي شيبة^(٤) ، قال : ثنا
 شريك^(٥) ، عن حنش بن الحارث ، عن رباح بن الحارث ، قال : بينما علي
 رضي الله عنه جالس في الرحبة اذ جاء رجل وعليه اثر السفر ، فقال : السلام
 عليك يا مولاي ، فقيل : «من هذا؟» ، فقال : أبو أيوب الانصاري ، فقال أبو أيوب
 سمعت رسول الله ﷺ يقول : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه»^(٦).

و نیز طبرانی علی ما نقل در «معجم کبیر» روایت کرده :

(١) أبو أحمد : هو محمد بن عبدالله بن الزبير الكوفي المتوفى (٢٠٣).

(٢) المسند لابن حنبل ج ٥ / ٤١٩ .

(٣) عبيد بن غنام الكوفي المتوفى سنة (٢٩٧).

(٤) عثمان بن أبي شيبة محمد الكوفي المتوفى (٢٣٩).

(٥) شريك بن عبدالله النخعي الكوفي المتوفى (١٧٧).

(٦) المعجم الكبير للطبرانی ج ١ / الورق (٢٥٠).

[ثنا محمد بن عبدالله الحضرمی^(۱)، ثنا علی بن حکیم الاودی^(۲)، ثنا شریک عن حنش بن الحارث، وعن الحسن بن الحكم^(۳)، عن رباح بن الحارث .
وثنا الحسين بن اسحاق التستري، ثنا يحيى بن الحماني^(۴)، ثنا شريك، عن الحسن بن الحكم، عن رباح بن الحارث النخعي، قال : كنا قعوداً مع علي رضي الله عنه ، فجاء ركب من الانصار عليهم العمائم ، فقالوا : ألسلام عليكم يا مولانا ، فقال علي رضي الله عنه : «أنا مولاكم وأنتم قوم عرب»؟ قالوا : نعم سمعنا النبي صلى الله عليه وسلم يقول : «من كنت مولاه... الى من عاداه» وهذا أبوأيوب بيننا ، فحسر أبوأيوب العمامة عن وجهه ، ثم قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «من كنت مولاه... الى من عاداه»^(۵).
وسبط ابن الجوزي در «تذكرة خواص الامه» در فضائل جناب امير المؤمنين عليه السلام، كه آنرا بلا شك وبلا ارتياب ثابت دانسته ، اين روايت وارد کرده ، چنانچه در باب ثانی كه آنرا باین عنوان معنون نموده :
[الباب الثاني في فضائله : فضائله كرم الله وجهه أشهر من الشمس والقمر واكثر من الحصی والمدر، وقد اخترت منها ما ثبت واشتهر ، وهی قسمان : قسم مستنبط من الكتاب ، والثاني : من السنة الظاهرة التي لا شك فيها ولا ارتياب] ، كما سمعت سابقاً میگوید :

(۱) الحضرمی محمد بن عبدالله الحافظ الكوفي المتوفي (۲۹۷).

(۲) الاودی : علي بن حکیم بن ذبيان الكوفي المتوفي (۲۳۱).

(۳) الحسن بن الحكم النخعي : ابوالحسين الكوفي المتوفي بعد سنة

(۱۴۰) هـ .

(۴) الحماني : يحيى بن عبدالحميد الكوفي المتوفي (۲۲۸).

(۵) مسند أبي أيوب من المعجم الكبير للطبرانی ج ۱ / الورقة (۲۰۵).

[قال أحمد في « الفضائل » : حدثنا يحيى بن آدم ، ثنا حنش بن الحارث بن لقيط النخعي ، عن رياح بن الحارث ، جاء رهط إلى علي ، فقالوا : السلام عليك يا مولانا ، وكان بالرحبة ، فقال : « كيف أكون مولاكم وأنتم قوم عرب ؟ » قالوا : سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « من كنت مولاه فعلي مولاه » .

قال رياح : فقلت : من هؤلاء ؟ ، فقبل نفر من الانصار فيهم أبو أيوب الانصاري صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم ^(١) .

ومحب الدين أحمد بن عبد الله الطبراني در كتاب «رياض النضرة» گفته : [عن رياح بن الحارث ، قال : جاء رهط إلى علي بالرحبة ، فقالوا : السلام عليك يا مولانا ، قال : « كيف أكون مولاكم وأنتم عرب ؟ » ، قالوا : سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » قال رياح : فلما مضوا تبعتهم ، فسألت : « من هؤلاء » ؟ قالوا : نفر من الانصار منهم أبو أيوب .

خرجه أحمد

وعنه ، قال : بينما علي جالس إذ جاء رجل ، فدخل وعليه أثر السفر ، فقال : السلام عليك يا مولاي ، قال : « من هذا ؟ » ، فقال : أبو أيوب الانصاري ، قال علي : فارجوا له ، ففرجوا ، فقال أبو أيوب : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ^(٢) .

خرجه البغوي في معجمه [

واسماعيل بن عمر المعروف بابن كثير در « تاريخ » خود گفته :

(١) تذكرة خواص الامة : ١٣ .

(٢) الرياض النضرة ج ٢ / ٢٢٢-٢٢٣ .

قال أحمد : ثنا يحيى بن آدم ، ثنا حنش بن الحارث بن لقيط الأشجعي ، عن رياح بن الحارث ، قال : جاء رهط الى علي بالرحبة ، فقالوا : ألسلام عليك يا مولانا ، فقال : « كيف أكون مولاكم وأنتم قدوم عرب ؟ » ، قالوا : سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم يقول : « من كنت مولاه ، فإن هذا مولاه » .

قال رياح : فلما مضوا تبعنهم ، فسألت : « من هؤلاء ؟ » قالوا : نفر من الانصار منهم أبوأيوب الانصاري .

ورواه ابن أبي شيبة ، عن شريك ، عن حنش ، عن رياح بن الحارث ، قال : بينما نحن جلوس في الرحبة مع علي اذ جاء رجل عليه أثر السفر ، فقال : ألسلام عليك يا مولانا ، فقلنا : « من هذا ؟ » فقال : هذا أبوأيوب ، فقال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ^(۱) .

وعطاء الله ^(۲) بن فضل الله در « اربعين » گفته :

[ورواه زر بن حنش ، فقال : خرج علي عليه السلام من القصر ، فاستقبله ركبان متقلدي السيوف ، عليهم العمائم ، حديثي عهد بسفر ، فقالوا : ألسلام عليك يا أمير المؤمنين ورحمة الله وبركاته ، ألسلام عليك يا مولانا ، فقال علي عليه السلام بعد ما رد السلام : « من ههنا من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ » .

فقال : اثنا عشر رجلا منهم خالد بن زيد أبوأيوب الانصاري ، وخزيمة بن ثابت ذو الشهادتين ، وثابت ^(۳) بن قيس بن شماس ، وعمار ^(۴) بن ياسر ، وأبو الهيثم

(۱) البداية والنهاية ج ۷/۳۴۷-۳۴۸ .

(۲) عطاء الله بن فضل الله جمال الدين الشيرازي المتوفى (۱۰۰۰) .

(۳) ثابت بن قيس بن شماس بن زهير الخزرجي المقتول سنة (۱۲) هـ .

(۴) عمار بن ياسر : الصحابي الجليل الشهيد بصفين سنة (۳۷) .

ابن التيهان ، وهاشم بن عتبة ، وسعد بن أبي وقاص ، وحبيب ^(۱) بن بديل بن ورقاء ، فشهدوا انهم سمعوا رسول الله ﷺ يوم غدیر خم يقول : « من كنت مولاه فعلي مولاه » ، الحديث ^(۲) .

وملا علی قاری در « مرقاة شرح مشکوة » گفته :

[وفي « الریاض » من ریاح بن الحارث ، قال : جاء رهط الى علي بالرحبة فقالوا : ألسلام عليك يا مولانا ، قال : كيف أكون مولاكم ، وأنتم عرّب ؟ قالوا : سمعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول يوم غدیر خم : « من كنت مولاه فعلي مولاه » .

قال ریاح : فلما مضوا تبعتهم ، فسألت : « من هؤلاء ؟ » ، قالوا : نفر من الانصار منهم أبوایوب . أخرجه أحمد ^(۳) .

این روایت که ائمه کبار ، و محققین عالی فخار حضرات سنیہ نقل کرده اند ، دلالت دارد بر آنکه هر گاه ابوایوب و همراهیان او بجناب امیر علیه السلام گفتند : « ألسلام عليك يا مولانا » ، آنحضرت بجوابشان ارشاد فرمود که : « چگونه باشم من مولای شما ، حال آنکه شما قوم عرب هستید » ، پس ایشان بجواب این ارشاد حدیث غدیر را از جناب رسالت صلی الله علیه وآله وسلم نقل کردند ، و سند اطلاق « مولانا » بر آنحضرت بیان نمودند . و برار باب الباب زاکیه و أصحاب اذهان صافیه دلالت این حدیث بر آنکه حدیث غدیر مثبت امامت و افضلیت آنحضرت است ،

(۱) له ترجمة في الاصابة ج ۱/ ۳۰۵ .

(۲) رواه من الاربعین فی الغدير ج ۱/ ۱۹۰ و رواه ایضاً فی احقاق الحق

ج ۶/ ۳۳۴ .

(۳) المرقاة فی شرح المشكاة ج ۵/ ۵۷۴ .

مخفی و محتجب نیست ، چه ظاهر است که اگر « مولى » به معنای محب و ناصر ، یا محبوب باشد ، ارشاد جناب امیرالمؤمنین علیه السلام : « کیف اکون مولاکم و أنتم قوم عرب » ؟ معاذ الله کلام بى انتظام خواهد بود ، زیرا که بنا بر این معنای قول آنحضرت چنین خواهد بود : « کیف اکون محبکم ، أو ناصرکم ، أو محبوبکم و أنتم قوم عرب » ؟

و ظاهر است که نسبت این کلام به جناب امیرالمؤمنین علیه السلام که افصح نام بعد جناب رسالت صلی الله علیه و آله است ، ادنی عاقلی نخواهد کرد ، که محبت و نصرت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام برای عرب ، و همچنین محبوب بودن آنحضرت برای عرب اصلاً محل استبعاد و استغراب نیست .

پس اگر ابویوب و همراهیان او محبت یا نصرت آنحضرت برای خودها ثابت کردند ، در آن کدام استبعاد است که آنحضرت به ارشاد : « کیف اکون مولاکم و أنتم قوم عرب » ؟ منافات مولائیت خود با عربیتشان بیان فرمودند .

پس معلوم شد که مراد از « مولى » در قول ابویوب و همراهان او : « ألسلام عليك یا مولانا » ، مالك و متصرف فی الامور بود ، و چون تا زمان عثمان عرب آنحضرت را مالك و متصرف امور خود نگردانیده بودند ، بلکه ارجاع ولایت تصرف بدیگران کرده بودند ، آنحضرت برای توییح و تفریعشان استبعاد مولائیت خود برایشان حسب زعم و شن بیان فرمودند ، تا اثبات مطلوب بتصریح تمام از زبان ابویوب و همراهیان او بنقل حدیث غدیر دال بر مالکیت و تصرف آنحضرت در عرب ، و اعتراف و اقرارشان بامر حق بر مردم ظاهر شود .

و این ارشاد آنحضرت مشابه بآنست که اگر عالمی جلیل الشان در بیان

قومی باشد و آن قوم اتباع و انقیاد او نکرده باشند، و دعوی جلالت برای خود نموده و شأن خود را از اتباع او بالاتر دانسته ، و باز کسی از ایشان بآن عالم گوید : « ألسلام هلیک یا مقتدانا » ، اورا می رسد که در جواب برای تو بیخشان و ابطال مزعومشان بکلام اوشان ، و اظهار حق بکمال تصریح بگوید : « کیف أکون مقتداکم و أنتم قوم أجلة » ؟ تا آن قوم رفع این استبعاد نمایند ، و بجواب آن وجه مقتدی بودن او بیان کنند.

دلیل بیست و دوم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیست و دوم : آنکه موفق بن احمد المعروف بأخطب خوارزم در کتاب « مناقب » گفته :

[أخبرنا العلامة فخر خوارزم أبو القاسم محمود بن عمر الزمخشري الخوارزمي قال : أخبرنا علي بن الحسين بن محمد بن مردك الرازي^(۱) ، قال : أخبرنا الحافظ أبو سعد اسمعيل بن علي بن الحسين السمان^(۲) ، قال : أخبرنا أبو طالب^(۳) محمد بن الحسين القرشي بن الصباغ بالكوفة بقراعتي عليه ، حدثنا الحسن^(۴) بن محمد

(۱) علی بن الحسین بن محمد بن مردك الرازی كان حيا في سنة (۵۰۱) هـ

(۲) ابوسعده السمان : اسماعيل بن علي الرازی الحافظ المتوفى (۴۴۵) هـ

(۳) في المصدر المطبوع : ابوطالب محمد بن يحيى القرشي ، وعلى أي

حال لم اظفر على ترجمته .

(۴) الحسن بن محمد : بن الحسن بن اسماعيل السكوني سمع منه الصدوق

سنة (۳۵۴) هـ .

السكوني ، قال : حدثنا الحضرمي ، قال : حدثنا محمد بن سعيد المعاري ، قال : حدثنا حسين ^(۱) الاشقر ، عن قيس ^(۲) ، عن عمار الدهني ، عن سالم ^(۳) ، قال : قيل لعمر : نراك تصنع بعلي شيئاً لا تصنعه بأحد من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ؟ قال : « أنه مولاي » ^(۴) .

وسابقاً دریافتی که محب الدین أحمد بن عبد الله الطبری در «ریاض النضرة» نقلاً عن ابن السمان ^(۵) آورده :

[عن سالم ، قيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً ما تصنعه بأحد من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : انه مولاي] ^(۶) .

وابن حجر مکی در «صواعق» گفته :

[وأخرج أيضاً ، أى الدارقطني انه قيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً ما تفعله ببيعة الصحابة ؟ ، فقال : انه مولاي] ^(۷) .

وشمس الدین محمد المدعو بعبد الرؤف المناوی در «فیض القدير» گفته :

[وأخرج أيضاً ، أى الدارقطني ، قيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً لا تصنعه بأحد من الصحابة ؟ قال : انه مولاي] ^(۸) .

(۱) الحسين الاشقر بن الحسين الفزارى الكوفى سنة (۲۰۸) .

(۲) هو قيس بن الربيع الاسدى الكوفى المتوفى سنة (۱۶۸) .

(۳) سالم : يحتمل أنه سالم بن ابى الجعد الكوفى المتوفى سنة (۱۰۰) .

(۴) مناقب الخوارزمي : ۹۷ .

(۵) اسماعيل بن على السمان المتوفى (۴۴۵) .

(۶) الرياض النضرة ج ۲ / ۲۲۴ .

(۷) الصواعق المحرقة : ۲۶ .

(۸) فيض القدير في شرح الجامع الصغير ج ۶ - ۲۱۸ .

و شیخ احمد ^(۱) بن الفضل در «وسيلة المال» گفته :

[و اخرج ، أى الدارقطني أيضاً عن سالم بن أبى جعد قال : قيل لعمر بن الخطاب رضى الله عنه : انك تصنع بعلي شيئاً لا تصنعه بأحد من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ؟ ، فقال : انه مولای] .

و محمد صدر عالم در کتاب «معارج العالی فی مناقب المرتضى» گفته :
[اخرج الدارقطني ، انه قيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً لا تصنعه بأحد من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : انه مولای] .

و احمد بن عبد القادر العجلی الحفظی ^(۲) در کتاب « ذخيرة المال فی شرح عقد جواهر اللال » گفته :

[وقيل لعمر : انك تصنع بعلي شيئاً ما تفعله ببقية الصحابة ؟ ، فقال : انه مولای] .
از این روایت ظاهر است که خلیفه ثانی مولا بودن جناب امیر المؤمنین علیه السلام را برای او سبب مزید تجلیل و تعظیم و ترجیح و تقدیم جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر دیگر صحابه گردانیده ، و هرگاه مولا لیت جناب امیر المؤمنین عليه السلام برای عمر سبب تقدیم و ترجیح جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر جمیع اصحاب جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله و سلم باشد ، سبب تقدیم و ترجیح آنحضرت بر خلیفه ثانی هم خواهد بود بالبداهة .

پس اگر مراد از مولا لیت ولایت تصرف است فذاك المطلوب ، والا اگر معنی دیگر هم مراد باشد که مقتضی افضلیت آنجناب است ، باز هم مطلوب ما بسبب اقتضاء افضلیت انحصار خلافت را در آنحضرت

(۱) احمد بن الفضل بن محمد باکثیر المکی المتوفی سنة (۱۰۴۷)

(۲) احمد بن عبد القادر العجلی الحفظی الشافعی المتوفی سنة (۱۲۲۸) هـ

بکمال وضوح ظاهر می شود .

و این حجر در «صواعق» تصریح کرده بآنکه شیخین از «مولی» اولی بالاتباع والقرب می فهمیدند، و بمقام استدلال بر این مطلوب این حدیث را هم ذکر کرده ، چنانچه سابقاً دانستی .

پس بتصریح صنیع ابن حجر ثابت شد که نزد عمر بن الخطاب آنجناب اولی بالاتباع بوده و ظاهر است که اولی بالاتباع بودن عین امامت است و هرگاه تقدیم و ترجیح جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بر ثانی ظاهر شد ، تقدیم و ترجیح آنحضرت بر اول هم باجماع مرکب ثابت خواهد شد ، و مع هذا ثبوت محض ترجیح و تقدیم آنحضرت بر ثانی برای ابطال خلافت او کافی است، و آن برای ابطال خلافت اول هم وافق .

و علاوه بر اینهمه از این روایت تقدیم و ترجیح عمر حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام را بر جمیع اصحاب ظاهر است ، پس آنجناب افضل از عثمان هم باشد ، پس با وجود آنجناب خلافت عثمان بلا شبه باطل باشد ، و هو مستلزم لبطلان خلافة الاولین .

و نیز بنا بر این ، عدول ثانی از استخلاف جناب امیرالمؤمنین علیه السلام وارجاع امر به شوری محض حیف و جور خواهد بود .

دلیل بیست و سوم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیست و سوم : آنکه موفق بن احمد المعروف باخطب خوارزم در «مناقب علی علیه السلام» بعد ذکر حدیثی که در دلیل بیست و دوم مذکور شد،

گفته :

[بهذا الاسناد عن أبي سعد هذا، قال : اخبرنا طاهر بن محمد بن سمان الجواليقي بمسك مكرم بقرائي عليه ، قال : حدثنا ابو طاهر عبد الرحمن بن عبد الوارث بن ابراهيم العسكري ، قال : حدثني أبي ، قال : حدثنا عمر ، قال : حدثنا ابراهيم بن محمد بن اسماعيل الزبيدي ، عن ابراهيم بن حيان ، عن أبي جعفر ، قال : جاء اعرابيان الى عمر يختصمان ، فقال عمر : يا ابا الحسن اقض بينهما ، فقضى علي علي أحدهما .

فقال المقضي عليه يا أمير المؤمنين ، هذا يقضي بيننا؟ فوثب اليه عمر واخذ بتليبيه ، ثم قال : ويحك ماتدري من هذا ؟ هذا مولاي ومولى كل مؤمن ، ومن لم يكن مولاه ، فليس بمؤمن ^(١) .

وسابقاً دانستی که محب ^(٢) الدين احمد بن عبدالله الطبري در كتاب «رياض النضر» گفته :

[وعن عمر رض وقد جاءه اعرابيان يختصمان ، فقال لعلي : اقض بينهما يا ابا الحسن ، فقضى علي بينهما ، فقال أحدهما للآخر : هذا يقضى بيننا؟ فوثب اليه عمر رض وأخذ بتليبيه وقال : ويحك ماتدري من هذا ؟ ، هذا مولاي ومولى كل مؤمن ومؤمنة ، ومن لم يكن علي مولاه ، فليس بمؤمن . أخرجه ابن السمان في الموافقة ^(٣) .

ونیز محب طبری در « ذخائر العقبی » گفته :

[وعن عمر رض وقد جاءه اعرابيان يختصمان ، فقال لعلي : اقض بينهما يا

(١) مناقب الخوارزمي : ٩٧-٩٨

(٢) محب الدين الطبري : احمد بن عبدالله الشافعي المتوفى سنة (٦٩٤)

(٣) الرياض النضرة ج ٢/ ٢٢٤-٢٢٥

أبا الحسن ، فقضى علي بينهما ، فقال أحدهما للآخر : هذا يقضى بيننا ؟ فوثب إليه عمرو وأخذ بتليبيه ، وقال : ويحك ماتدري من هذا ؟ ، هذا مولاي ومولى كل مسلم ومؤمنة ، ومن لم يكن علي مولاه ، فليس بمؤمن . أخرجه ابن السمان في الموافقة [(۱)] .

وابن حجر در « صواعق » گفته :

[أخرج أيضاً ، يعني الدارقطني ، انه جاءه ، يعني عمر ، اعرابيان يختصمان فاذن لعلي في القضاء بينهما ، فقال أحدهما : هذا يقضى بيننا ؟ فوثب اليه عمر وأخذ بتليبيه ، وقال : ويحك ماتدري من هذا ؟ هذا مولاي ومولى كل مؤمن ، ومن لم يكن مولاه ، فليس بمؤمن] (۲) .

وشیخ احمد بن الفضل در « وسیلة المال » گفته :

وعن عمر بن الخطاب رضي الله عنه ، وقد جاءه اعرابيان يختصمان ، فقال لعلي كرم الله وجهه : اقض بينهما يا أبا الحسن ، فقضى علي رضي الله عنه بينهما فقال أحدهما للآخر كالمستهزئ : هذا يقضى بيننا ؟ ! ، فوثب اليه عمرو وأخذ بتليبيه وقال : ويحك ماتدري من هذا ؟ هذا مولاي ومولى كل مؤمن ، ومن لم يكن مولاه ، فليس بمؤمن . أخرجه ابن السمان في كتاب « الموافقة » [.

ومحمد بن اسمعيل بن صلاح الامير (۳) اليماني در « روضة نديه شرح

التحفة العلوية » نقلا عن المحب الطبري گفته :

[وعن عمر ، وقد جاءه اعرابيان يختصمان ، فقال لعلي : اقض بينهما يا أبا الحسن فقضى علي بينهما ، فقال أحدهما للآخر : هذا يقضى بيننا ؟ ! ، فوثب عمر اليه

(۱) ذخائر العقبی : ۶۷-۶۸

(۲) الصواعق : ۱۰۷

(۳) الامير اليماني محمد بن اسماعيل بن صلاح الصنعاني المتوفى سنة (۱۱۸۲)

وَأَخَذَ بَتْلَابِيهٖ وَقَالَ: وَيْحَكَ مَا تَدْرِي مِنْ هَذَا؟ هَذَا مَوْلَايَ وَمَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ
وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَوْلَاهُ ، فَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ . أَخْرَجَهُ ابْنُ السَّمَانِ فِي كِتَابِ « الْمَوَافِقَةِ » [
واحمد بن عبدالقادر العجيلي در كتاب « ذخيرة المال في شرح عقد جواهر
اللال » گفته :

[وَأَخْرَجَ ، يَعْنِي الدَّارِقُطْنِي أَيْضًا ، أَنَّهُ جَاءَ أَهْرَآيَانَ بِمَخْتَصِمَانِ ، فَأَذَنَ لَعَلِّي
فِي الْقَضَاءِ بَيْنَهُمَا ، فَقَضَى ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا : هَذَا يَقْضِي بَيْنَنَا ؟ ! ، فَوُثِّبَ عَمْرُو أَخَذَ
بَتْلَابِيهٖ وَقَالَ : وَيْحَكَ مَا تَدْرِي مِنْ هَذَا ؟ هَذَا مَوْلَايَ وَمَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ ،
وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَوْلَاهُ ، فَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ] .

از این روایت ظاهر است که هرگاه احدی اعرابیین کلمه « هذا يقضى بيننا؟ » که دلیل استنکار واستصغار وازدراء واستحقار بود در حق جناب امیر
المؤمنین گفت، عمر از جا برجست و گریبانش گرفت، و ارشاد کرد که
وای بر تو چه میدانی که این کیست؟ این مولای من است و مولای هر مؤمن
و مؤمنه، و هر کسی که نباشد او مولایش پس مؤمن نیست .

و بدیهی است که معنای محب و ناصر و محبوب در این مقام مصرفی
ندارد که احدی اعرابیین استنکار آضای جناب امیر المؤمنین علیه السلام
نموده بود ، پس بجواب او امری ذکر باید نمود که مثبت صلوح برای
درجه رفیعه قضاء باشد، و ظاهر است که محض ناصربیت و محبیت یا
محبوبیت مثبت صلوح برای قضاء نیست ، پس لابد مراد عمر از ذکر
مولائیت آنحضرت اثبات ولایت حکم و تصرف برای آنجناب باشد تا
استبعاد و استنکار اعرابی جافی دفع شود و هذا ظاهر جدا .

دلیل بیست و چهارم

ازادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیست و چهارم: آنکه خلیفه ثانی روز غدیر تهنیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بحصول مرتبه مولایت برای آنجناب نموده ، بلکه حسب روایت دارقطنی کما فی « الصواعق » ، وروایة العاصمی ^(۱) کما فی « زین الفتی » ابوبکرهم شریک ثانی در ادای تهنیت گردیده ، و تهنیت ثانی را ، کما علمت سابقاً ، بسیاری از اکابر فخام و اساطین اعلام سنیه روایت کرده اند ، مثل :

- ۱- عبدالله بن محمد بن ابی شیبہ العبسی المتوفی (۲۳۵) هـ
- ۲- احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی المتوفی سنة (۲۴۱) هـ
- ۳- عبدالله بن احمد بن محمد بن حنبل الشیبانی المتوفی سنة (۲۹۰) هـ
- ۴- ابوالعباس الحسن بن سفیان بن عامر البالوزی النسوی المتوفی (۳۰۳) هـ
- ۵- عبدالملک بن محمد ابوسعید خدرکوشی المتوفی سنة (۴۰۷) .
- ۶- ابواسحق احمد بن محمد بن ابراهیم الثعلبی النیسابوری المتوفی (۴۲۷) هـ
- ۷- اسمعیل بن علی بن حسین بن زنجویه الرازی المعروف بابن السمان المتوفی (۴۴۵)
- ۸- عبدالکریم بن محمد المروزی السمعانی الحافظ المتوفی سنة (۵۶۲) هـ
- ۹- موفق بن احمد المعروف بأخطب خوارزم المتوفی سنة (۵۶۸)
- ۱۰- عمر بن محمد بن خضر الملا الاردبیلی

(۱) العاصمی : ابو محمد احمد بن محمد بن علی احدائمة القرن الخامس

- ۱۱ - يوسف بن قزغلی سبط ابن الجوزی المتوفی سنة (۶۵۴)
 ۱۲ - محب الدین احمد بن عبدالله الطبری المتوفی سنة (۶۹۴)
 ۱۳ - ابراهیم بن محمد بن المؤید بن عبدالله بن علی بن محمد بن حمویه
 المتوفی (۷۲۲)

- ۱۴ - محمد بن عبدالله ولی الدین الخطیب المتوفی بعد سنة (۷۳۷)
 ۱۵ - جمال الدین محمد بن یوسف الزرندي المتوفی بعد سنة (۷۵۰)
 ۱۶ - اسماعیل بن عمر الشهير بابن كثير الدمشقی المتوفی سنة (۷۷۴)
 ۱۷ - علی بن شهاب الدین الهمدانی المتوفی سنة (۷۸۶)
 ۱۸ - احمد بن علی بن عبد القادري المقریزی المتوفی (۸۴۵)
 ۱۹ - نورالدین علی بن محمد المعروف بابن الصباغ المتوفی (۸۵۵)
 ۲۰ - حسین بن معین الدین الیزدی المیهذی المتوفی سنة (۸۷۰) هـ
 ۲۱ - عبدالله بن عبدالرحمن الحسینی المشتهر بأصیل الدین الواعظ المتوفی
 . (۸۸۳)

- ۲۲ - محمود بن محمد بن علی الشیخانی القادري المدني .
 ۲۳ - محمد بن عبدالرسول البرزنجي المدني المتوفی سنة (۱۱۰۳)
 ۲۴ - میرزا محمد بن معتمدخان بدخشانی المتوفی بعد سنة (۱۱۲۶)
 ۲۵ - محمد صدر عالم .
 ۲۶ - محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر الیمانی الصنعانی المتوفی سنة
 . (۱۱۸۲)

وہر ظاہر است کہ تہنیت شیخین بر حصول مولایت برای جناب
 امیر المؤمنین علیہ السلام دلیل زاہر و برہان باہر است بر آنکہ این مرتبہ بس
 جلیل الشان و عظیم الفخر بودہ ، چہ ظاہر است کہ جناب رسالتآب

صلی الله علیه و آله وسلم در مقامات بسیار فضائل متعدده و مناقب کثیره برای جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ارشاد فرموده ، و چنین تهنیت در این اوقات منقول نشده ، پس این تهنیت سنیه دایل واضح است بر آنکه این مرتبه اجل فضائل و اعلای مناقب جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بود که شیخین آنرا مخصوص بتهنیت گردانیدند .

پس اگر مراد از این مولائیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام محبت و ناصربیت یا محبوبیت می بود ، لازم آید که صرف محبت یا ناصربیت یا محبوبیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام اعظم فضائل آنحضرت باشد ، و حال آنکه بسیاری از فضائل کثیره و مناقب سنیه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ، که بروایات ثقات این حضرات ثابت است ، بالاتر است از رتبه محبت و ناصربیت و محبوبیت بالبداهه .

پس معلوم شد که این مرتبه و رأی محبت و ناصربیت و محبوبیت است و آن نیست جز ولایت تصرف .

واگر بگویند که مراد از محبوبیت آنجناب محبوبیت مطلقه است ، مثل محبوبیت جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله وسلم ، و بلا شبهه این مرتبه بس جلیل است ، لهذا شیخین آنرا مخصوص بتهنیت گردانیدند ، پس میگیریم که محبوبیت مطلقه و تساوی آن با محبوبیت جناب رسالتآب صلی الله علیه و سلم مثبت عصمت و افضلیت آنحضرت از دیگر اصحاب است که بلا شبهه محبوبیت دیگران مساوی محبوبیت جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله وسلم نبوده ، پس بنا بر این هم مطاوب ما که ثبوت امامت بسی فاصله آنجناب است ، بسبب افضلیت آنحضرت متحقق خواهد شد .

و باید دانست که تهنیت یوم غدیر اختصاص به شیخین ندارد ، بلکه دیگر صحابه ، بلکه ازواج جناب رسالت صلی الله علیه و آله هم ادای تهنیت ولایت جناب امیر المؤمنین علیه السلام کرده اند .

مولوی ولی الله لکهنوی در « مرآة المؤمنین » گفته :

[در « مشکوة » آورده که ملاقات کرد علی مرتضی را بعد از این حکایت عمر بن الخطاب و گفت : گوارنده باش و شاد باش ای پسر ابی طالب ، که صبح کردی و شام کردی و گشتی مولای هر مؤمن مرد و زن .
فلقیه عمر بعد ذلك ، فقال له : هنئاً یا ابن ابی طالب ، أصبحت وأمسیت - الخ
بالجملة چون این حدیث در غدیر خم واقع شد ، هر صحابی که از حضرت امیر ملاقات میکرد ، مبارك باد میداد] - انتهای .

و ملامعین الدین ، که در « حبیب السیر » بمدح و ستایش او گفته :
[معین الدین الفراهی برادر ارشد قاضی نظام الدین ^(۱) محمد بود ، و در بسیاری از فضائل و کمالات اظهار وقوف می نمود ، در زهد و تقوی درجه علیاداشت ، و اکثر خطوط را در غایت جودت بر صحیفه تحریر می نگاشت در ایام جمعه بعد از اداء نماز در مقصوره مسجد جامع هرات و عظمی در کمال تأثیر میگفت ، و در غرر معانی آیات و احادیث را به الماس طبع لطیف می سفت ، به اعظام امرا و نوبانان (شاهزادگان) که در مجلس و حظ حضور می داشتند ملتفت نمی گشت ، و در وقت نصیحت آن طائفه سخنان درشت بر زبانش میگذشت ، و آنجناب بعد از فوت برادر بنکلیف خاقان والا گهر مدت یکسال صاحب منصب قضا بود ، آنگاه ترك آن امر داده ، هر چند

(۱) قاضی نظام الدین محمد بن شرف الدین محمد فراهی الفقیه المتوفی

دیگر مبالغه نمودند قبول فرمود . از آثار قلم لطائف نگار مولانا معین الدین «معارج النبوة» در میان مردم مشهور است ، و اکثر وقائع و حالات سید کائنات علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات بروایات مختلفه در آن نسخه مسطور .

و مولانا معین الدین در شهور سنة سبع و تسعمائة مریض شده در گذشت و در مزار مقرب حضرت باری خواجه عبدالله انصاری پهلوی برادر خود قاضی نظام الدین مدفون گشت ^(۱) [- انتہی .

در «معارج النبوة» که شیخ عبدالحق در «مدارج النبوة» از آن روایت های بسیار نقل کرده ، بعد ذکر حدیث غدیر گفته :

[گویند بیشتر اصحاب تا که امهات مؤمنین امیرالمؤمنین علی را تهنیت بجا آوردند . و در «روضۃ الصفا» می گوید که چون حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله در غدیر خم حدیث : «من كنت مولاه فعلي مولاه» در شأن امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود .

پس فرود آمد و در خیمه خاص خود بنشست ، و فرمود که امیرالمؤمنین علی در خیمه دیگر بنشیند ، بعد از آن طبقات خلایق را فرمود تا بخیمه علی رضی الله عنه رفتند ، و زبان تهنیت علی گشادند ، چون مردم از این امر فارغ شدند ، امهات مؤمنین بفرمودن آن حضرت صلی الله علیه و آله نزد علی رفتند و او را تهنیت دادند و از جمله اصحاب امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه گفت : خوشحال توای علی که صباح کردی و مولای جمیع مؤمنین و مؤمناتی .

و در «حبیب السیر» بعد ذکر حدیث غدیر مسطور است : پس امیر

المؤمنین علی کرم الله وجهه بموجب فرموده حضرت رسالت‌آب صلی الله علیه وسلم در خیمه نشست تا طوائف خلایق بملازمتش رفته ، او ازم تهنیت بتقدیم رسانیدند ، و از جمله اصحاب امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه جناب ولایت‌آب را گفت : یخ یخ یا بن ابی طالب ، أصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنة ، یعنی خوشا حال تو ای پسر ابوطالب بامداد کردی در وقتیکه مولای هر مؤمن و مؤمنة بودی ، بعد از آن امهات مؤمنین بر حسب اشاره سید المرسلین بخیمه امیر المؤمنین رفته ، شرط تهنیت بجا آوردند ^(۱)] - انتهى .

و بدیهی اولی است که تهنیت عامه صحابه و امهات مؤمنین بحکم جناب سید المرسلین صلی الله علیه و آله اجمعین بعد نشستن جناب امیر المؤمنین علیه السلام در خیمه خاص دلیل واضح است بر آنکه آنچه در روز غدیر واقع شده عقدا مامت بود ، چه متصور نمی شود که این تهنیت عامه باهتمام تمام ، و امر جناب خیر الانام بآن ، بعد از نشستن جناب امیر المؤمنین علیه السلام در خیمه خاص ، برای صرف این معنی بوده که آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم وجوب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بیان نموده که این معنی اختصاص بآنجناب نداشته ، و جاها برای جمیع صحابه علی العموم ، و برای بسیاری از ایشان بالخصوص ، حسب روایات سنیه ثابت شده ، و گاهی مثل این تهنیت برای ایشان واقع نشده .

و چون در این مقام نقل از « معارج النبوة » ، و « روضة الصفا » ، و « حبيب السیر » نمودم ، بحمد الله اعتبار و اعتماد آن از افادات خود شاه صاحب باثبات رسانم .

پس باید دانست که شاه صاحب در « باب المطاهن » باین هر سه کتاب

استناد کرده‌اند ، بجواب طعن چهارم از مطاعن ابی بکر برای اثبات امارت ابی بکر در بعض سرا یا گفته :

[و در « معارج » و « حبیب السیر » مذکور است که بعد غزوة تبوك اعرابی درجناب پیغمبر آمده ، عرض نمود که قومی از اعراب در وادی الرمل مجتمع گشته ، وداعیه شبیخون دارند ^(۱)] - الخ .
و در جواب طعن سوم از مطاعن ابی بکر بعد ذکر قصه تجهیز جیش اسامه گفته :

این است آنچه در « روضة الصفا » و « روضة الاحباب » و « حبیب السیر » و دیگر تواریخ معتبره شیعه و سنی موجود است ^(۲) - انتهى .
از این عبارت ظاهر است که « تاریخ روضة الصفا » و « حبیب السیر » مثل « روضة الاحباب » از تواریخ معتبره است ، والله الحمد علی ذلك .
و بجواب طعن یازدهم متضمن عزل ابی بکر از ادای سوره براعت گفته :
[جواب در این روایت طرفه خبط و خلط واقع شده ، مثال آنکه کسی گفته است :

چه خوش گفته است سعدی در زلیخا   ألا یسا أیها الساقی أدركاساً وناولها
یا مانند استفعاء مشهور که خشن و خشین هرسه دختران معاویه را چه حکم است ؟ تفصیل این مقدمه آنکه روایات اهل سنت در این قصه مختلفند اکثر روایات باین مضمون آمده‌اند که ابوبکر رضی الله عنه را برای امارت حج منصوب کرده ، روانه کرده بودند ، نه برای رسانیدن براعت و حضرت امیر را بعد از روانه شدن ابوبکر رضی الله عنه ، چون سوره

(۱) تحفه اثنا عشرية : ۴۲۴ .

(۲) تحفه اثنا عشرية : ۴۲۱ .

براعت نازل شده ، و نقض عهد مشرکان در آن سوره فرود آمد ، از عقب فرستادند تا تبایخ این احکام تازه نماید ، پس در اینصورت عزل ابوبکر رضی الله عنه اصلاً واقع نشده ، بلکه این هردو کس برای دو امر مختلف منصوب شدند .

پس در این روایات خود جای تمسک شیعه نماند، که مدار آن بر عزل ابوبکر است ، و چون نصب نبود ، عزل چرا واقع شود؟ و در «بیضاوی» و «مدارک» و «زاهدی» و «تفسیر نیشاپوری» و «جذب القلوب» و «شرح مشکوة» همین روایت را اختیار نموده ، و همین است ارجح نزد اهل حدیث .

و از «معالم» و «حسینی» و «معارج» و «روضة الاحباب» و «حبیب السیر» و «مدارج» چنان ظاهر می شود که اول آنحضرت صلی الله علیه وسلم ابوبکر را بقرأت این سوره امر نموده بودند ، بعد از آن علی مرتضی را در این کار نامزد فرمودند ، و این دو احتمال دارد^(۱) . الخ .

این عبارت دلالت صریحه دارد بر آنکه «معارج» و «حبیب السیر» مثل «معالم» و «معارج» و «روضة الاحباب» و «حسینی» از کتب اهل سنت است .

و اعتبار «حبیب السیر» و «معارج النبوة» از افادات مواری حسام الدین سهارنبوری که شاه صاحب در مقامات عدیده از «باب طاعن» بهض عبارات او را انتحال کرده اند ، نیز ظاهر است .

چنانچه در «مراض الرواض» بجواب طعن ابی بکر از ادای سوره براءت ، گفته :

(۱) تحفة اثناعشرية : ۴۳۲ - ۴۳۳ .

[در نسخه‌های معتبره در میان این مقدمه اختلاف است، از بعض کتب معتمده چنان ظاهر می‌شود که علی مرتضی را ابتداءً برای قرائت وایذان فرموده فرستاده بودند، نه آنکه بعد از ارسال ابوبکر صدیق آن پیشوای اهل تحقیق را رخصت داد، چنانچه در «بیضاوی»، و «مدارک»، و «زاهدی»، و «تفسیر نظام نیشاپوری»، و «جذب القلوب» و بعض شروح «مشکوٰۃ» گفته: که چون سوره براءت فرود آمد، پیغمبر خدا علی مرتضی را بر ناقهٔ عضباء سوار کرده، بمکه فرستادند تا آنجا رفته، سوره مذکوره بر اهل موسوم بخواند، و آن جماعت را از احکام آن آگاه گرداند.

پیش از ارسال علی عالی خصال ابوبکر صدیق را امیر حاج ساخته، رخصت کرده بودند بعضی از سعادت اندوزان حضور وقت فرستادن علی سرور التماس نمودند که یا رسول الله اگر این سوره را نزد ابی بکر ارسال داری، هر آینه وی این حدیث را نیز سرانجام دهد، فرمودند «لایؤدی عني الا أنا ورجل مني».

و چون حیدر از قطع مسافت نزدیک بصدیق اکبر رسید، و آواز ناقهٔ رسول خدا مسموع آن قدوة الاولیاء گردید، تا رسیدن علی مرتضی توقف نمود، بعد از آن از شیر خدا استفسار فرمود که امیری یا مأمور؟ یعنی تو امیری و من از امارت معزول شدم، یا تو تابع و مأموری و من امیر؟ علی مرتضی گفت: «مأمورم».

پس ابوبکر پیش از ترویج خطبه خواند و مناسک حج بیان نمود، و علی مرتضی روز نحر بنزد جمره العقبه برخاست، و گفت: «یا ایها الناس، رسول رسول خدا یم بسوی شما» پرسیدند: بچه حکم؟، پس

علی مرتضی سی و چهل آیه از سورة براءت بر ایشان خواند .
پس از آن گفت : «أمرت بأربع : أن لا یقرب البیت بعد هذا العام مشرك ،
ولا یطوف بالبیة عربان ، ولا یدخل الجنة الاكل نفس مؤمنة ، وأن نتم
الی كل ذی عهد عهده» .

و پوشیده نیست که موافق این فعل توهم عزل را گنجایش نیست ،
تا بتحقیق آن خود چه رسد ، چه عزل بعد از نصب است ، و اینجا
نصب اصلاً متحقق نیست .

و از بعض کتب ، مانند «معالم» ، و «حسینی» ، و «معارج» ، و «روضه
الاحباب» ، و «مدارج» ، و «حبیب السیر» چنان ظاهر می شود که نخست
آنحضرت علیه الصلوة والتحیة ابوبکر صدیق را بقراءت امر فرموده
بودند ، بعد از آن علی مرتضی را بدان کار نامزد فرموده ، و این دو
احتمال دارد] - الخ .

از این عبارت بکمال صراحت ظاهر است که «معارج النبوة» ، و «حبیب
السیر» مثل «روضه الاحباب» و «مدارج النبوة» و «معالم» از نسخ معتبره
است .

و نیز حسام الدین در اوائل «مرافض» گفته :

[و هنگام تسوید کتب معتبره مانند : «بیضاوی» ، و «معالم» ، و «مدارك»
و «کشاف» ، و «جامع البیان» و «تفسیر نظام نسابوری» ، و «حسینی»
و «زاهدی» ، و «مشکوة» ، و «شرح ملا علی قاری» ، و «شرحین
عبدالحق دهلوی» ، و «صحیح البخاری» ، و «تیسیر القاری» ، و «صحیح
مسلم» ، و «صواعق محرقة» ، و «بستان ابی الیث» ، و «شمائل ترمذی»
و «سفر السعادة» و شرح آن .

و «سنن الهدی» و «شفاء» ی قاضی عیاض ، و «شرح مواقف» ، و «شرح طوابع الانوار» ، و «شرح تجرید» ، و «شرح عقائد» ، و «تکمیل الایمان» ، و «رسالة قطب ربانی حضرت شیخ احمد سرهندي قدس سره» و «نوافض الروافض مرزا مخدوم» ، و «مرق القلوب» ، و «تحقیق» و «حسامی» ، و «فناوی عالمگیری» ، و «برهان شرح مواهب رحمن» و «هدایه» ، و «کفایه شعبی» ، و «معدن الحقائق شرح کنز الدقائق» و «جذب القلوب الی دیارالمحبوب» ، و «مدارج النبوة» ، و «معارج النبوة» ، و «روضة الاحباب» ، و «ترجمة مستقصی» .

و «حبیب السیر» ، و «رسالة مناقب خلفاء» ، و «مناقب مرتضوی» و «حیوة الحیوان» ، و «ترجمة قطب شاهی» ، و «اصول کلینی» و بعضی رسائل دیگر رفضه ، مطمح نظر تفحص داشته ، احادیث و اخبار و اقوال علمای اخبار ، و تحقیق مذاهب ، و اختلاف و احوال بزرگان و قصص اسلاف که در این رساله منقول شده ، همه را از کتب مذکوره نقل کرده [- انتهى .

این عبارت هم صریح است در آنکه «معارج النبوة» و «حبیب السیر» از کتب معتبره است .

و عبدالرحمن هم در «مرآة الاسرار» ، که شاه ^(۱) ولی الله در «رساله انبیا» از آن نقل نموده ، از «روضة الصفا» و «حبیب السیر» بتکرار نقل می کند ، چنانچه گفته :

[در مجلد ثانی «روضة الاحباب» و «حبیب السیر» می نویسد که چون عثمان بن عفان رضي الله عنه شربت شهادت چشید جناب ولایت آب علی

(۱) شاه ولی الله بن عبدالرحیم الدهلوی المتوفی سنة (۱۱۷۶) ه .

کرم الله وجهه در خانه خود نشست و در اختلاط را با مردم من کل الوجوه در بست [.

و نیز در « مرآة الاسرار » گفته :

[در « روضة الصفا » مسطور است : بعد از شهادت امیر المؤمنین حسن رضی الله عنه ، معاویه بن ابی سفیان ده ساله حکومت ممالک نمود . پانزدهم رجب در سال شصت هجری بمرض طاعون در دمشق وفات یافت و لادتش پیش از بعثت به پنج سال بود ، در سال پنجم از هجرت ایمان آورده .

و نیز در « مرآة الاسرار » مسطور است :

[و در « روضة الصفا » و « حبيب السير » مسطور است که : در زمان خلافت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه سه دختر یزدجرد شهریار را اسیر کرده آورده بودند ، هر سه را علی کرم الله وجهه در حصه خود گرفت [.

و علاوه بر اینهمه کاتب جلیبی تصریح کرده بآنکه کتاب « حبيب السير »

از کتب ممتعه معتبره است ، چنانچه در « کشف الظنون » گفته :

[« حبيب السير في أخبار أفراد البشر » فارسی لغیث الدین^(۱) بن همام الدین المدعو بخواند امیر و هو تاریخ کبیر المخصه من تاریخ والده^(۲) المسمى بـ « روضة الصفا » وزاد علیه ، ألفه بالتماس خواجه حبيب الله من أعيان دولة شاه

(۱) غیث الدین المعروف بخواند میر المورخ المتوفی سنة (۹۴۲) هـ .

(۲) مؤلف « روضة الصفا » المعروف بمیرخواند لیس والد غیث الدین

بل هو والد أمه ، وغیث الدین سبطه .

اسماعيل ^(۱) بن حيدر الصفوى سنة سبع وعشرين وتسع مائة ، ذكر فيه انه شرع أولا بالنماس مير محمد الحسينى امير خراسان ، ولما قتل ونصب مكانه دريش خان من قبل شاه اسماعيل ، استمر على تاليفه الى أن أتمه وأهداه اليه والى حبيب الله المذكور ، وذلك بعد ما كتب تاريخه المسمى بـ « خلاصة الاخبار » ورتب هذا الكتاب المسمى بـ « حبيب السير » على افتتاح وثلاث مجلدات ، واختتام الافتتاح في اول الخاق .

والمجلد الاول : في الانبياء والحكماء وملوك الاوائل وسيرة نبينا عليه الصلوة والسلام والخلفاء الراشدين .

والمجلد الثانى : في الائمة الاثني عشر ، وبنى اميه وبنى العباس ، ومن ملك في عصر هؤلاء .

والمجلد الثالث : في خواقين الترك ، وجنكيز واولاده ، وطبقات الملوك في عصرهم ، وتيمور واولاده ، وظهور الصفوية ونبذة بسيرة من ذكر آل عثمان . والاختتام : في عجائب الاقاليم ونوادر الوقائع .

وهو في ثلاث مجلدات كبار من الكتب الممتعة المعتبرة ، الا انه اطلال في وصف ابن حيدر ، كما هو مقتضى حال عصره وهو معذور فيه تجاوز الله سبحانه وتعالى عنه [^(۲)] .

دليل بيست وپنجم

از أدلة دلالت حديث غدیر بر امامت

دليل بيست وپنجم : آنکه ابو العباس احمد بن محمد بن سعيد المعروف

(۱) الشاه اسماعيل الصفوى مؤسس الاسرة الصفوية المتوفى سنة (۹۳۰)

(۲) كشف الظنون ج ۱ / ۶۲۹

بابن عقدة در کتاب «الولاية» علی ما نقل عنه السيد (۲) علی بن طاوس
طاب ثراه فی کتاب «الیقین» گفته :

[حدثنا مثنی بن القاسم الحضرمي عن هلال بن أيوب الصيرفي ، عن أبي
كثير الانصاري ، عن عبدالله بن أسعد بن زرارة ، عن أبيه ، قال : قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم : «من كنت مولاه فعلي مولاه ، أوحى الي في علي : أنه
امير المؤمنين ، وسيد المسلمين ، وقائد الغر المحجلين» (۱) .

از این روایت ظاهر است که جناب رسالت‌آب صلی الله علیه وآله
وسلم بعد ارشاد حدیث «من كنت مولاه فعلي مولاه» اینهم ارشاد کرده
که حق تعالی وحی کرده بسوی من در علی : بتحقیق که او امیرالمؤمنین ،
وسید مسلمین ، وقائد الغر المحجلین است (۲) .

وظاهر است که یکی از این اوصاف جلیله برای دلالت بر ثبوت امارت
وامامت و خلافت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام کافی و برای داء عضال

(۲) السيد ابن طاوس : علي بن موسى المتوفي سنة (۶۶۴) هـ

(۱) اليقين : الباب (۳۷)

(۲) قال سليمان بن احمد الطبراني في «المعجم الصغير» : حدثنا محمد بن
مسلم بن عبدالعزيز الاشعري الاصبهاني ، حدثنا مجاشع بن عمرو بهمدان سنة
(۲۳۵) - حدثنا عيسى بن سودة الرازي ، حدثنا هلال بن ابي حميد الوزان ،
عن عبدالله بن حكيم الجهني ، قال : قال رسول الله صلی الله علیه وسلم : «ان الله
عز وجل أوحى الي في علي ثلاثة أشياء ليلة اسرى بي : انه سيد المؤمنين ، وامام
المتقين ، وقائد الغر المحجلين» .

لم يروه عن هلال الا عيسى تفرد به مجاشع - منه قدس سره في هاش الكتاب -

اختراع شكوك وشبهات ركيكه شافى است ، چه جا كه اين اوصاف
جليله ، ونصوص صريحه مجتمع گرديده ، حجاب ارتياب مشككين
والانصاب از روى معنای مقصود از فقره «من كنت مولاه فعلى مولاه»
بركشیده .

وابو سعيد^(۱) مسعود بن ناصر سجستاني در كتاب «الولاية» على ما نقل
السيد على بن طاوس طاب ثراه ميگويد :

[اخبرنا ابو الحسين^(۲) احمد بن محمد بن احمد البزاز ، فيما قرىء عليه في بغداد ،
قال : حدثنا القاضي^(۳) ابو عبدالله الحسن بن هارون بن محمد الضبي املاء في
صفر سنة ثلاث وتسعين وثلاثمائة ، قال : حدثني ابو العباس احمد بن محمد بن
سعيد الكوفي الحافظ سنة ثلاثين وثلاثمائة .

واخبرنا ابو الحسين محمد بن محمد بن علي الشروطي^(۴) ، قال : اخبرنا
ابو الحسين محمد بن عمر بن بهته^(۵) ، و ابو عبدالله الحسن بن هارون بن محمد

(۱) ابو سعيد السجستاني مسعود بن ناصر المتوفي سنة (۴۷۷) هـ .

(۲) ابو الحسين البزاز : احمد بن محمد بن احمد المعروف بابن النور
البغدادى المتوفي سنة (۴۷۰) هـ .

(۳) القاضي الضبي : ابو عبدالله الحسن بن هارون البغدادى المتوفي سنة
(۳۹۸) هـ .

(۴) ابو الحسين الشروطي : محمد بن محمد بن علي بن عبدالله بن محمد
ابن ابراهيم بن الحسن بن العباس ذكره ابن حجر في لسان الميزان ج ۵/ ۳۷۱
وقال : توفي سنة (۴۵۴) عن ثمانين سنة .

(۵) ابن بهته : ابو الحسين محمد بن عمر بن محمد بن حميد البزاز المتوفي
سنة (۳۷۴) هـ .

القاضي الضبي ، وأبو محمد عبدالله بن محمد الكفاني ^(۱) القاضي ، قالوا :
 أخبرنا أحمد بن محمد بن سعيد ، قال : حدثنا محمد بن الفضل بن إبراهيم الأشعري ،
 قال : حدثنا أبي ، قال حدثنا المثنى ^(۲) بن قاسم الحضرمي ، عن هلال ^(۳) بن
 أيوب الصيرفي ، عن - أبي كثير ^(۴) الأنصاري ، عن عبدالله بن أسعد بن زرارة ،
 عن أبيه ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ،
 فهذا آخر حديث البزاز .

وزاد الشروطي في روايته : وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أوحى الى في
 علي ثلاث : امير المؤمنين ، وسيد المسلمين ، وقائد الفر المحجلين » [.

وبندی از محامد و مناقب ابن عقدة سابقاً شنیدی و دریافتی که دارقطنی
 علی ما فی «انساب السمعانی» بحق او گفته :

[که اجماع کرده اند اهل کوفه ، که دیده شد از زمان عبدالله بن
 مسعود تا زمان ابن عقدة حافظ تری از او ^(۵) .

و محمد طاهر ^(۶) کجراتی در « تذکرة الموضوعات » تصریح فرموده
 که این عقده از کبار حفاظ است ، توثیق کرده اند مردم او را ، و تضعیف

(۱) ابن الکفانی : أبو محمد عبدالله بن محمد البغدادی قاضي القضاة المتوفي

سنة (۴۰۵) هـ .

(۲) المثنى بن القاسم الحضرمي الكوفي : عدمن اصحاب الصادق عليه السلام

(۳) هلال بن أيوب الصيرفي له ترجمة في الجرح والتعديل ج ۹/۷۵

(۴) أبو كثير الأنصاري : ذكره ابن أبي حاتم في الجرح والتعديل ج ۹/۴۲۹

وقال : سمع علي بن ابي طالب رضي الله عنه .

(۵) الانساب للسمعاني : ۳۹۴ منشور المستشرق دس

(۶) محمد طاهر الكجراتي الفتي الهندي المقتول سنة (۹۸۴) - ۹۸۶

اونکرده مگر عصری متعصب^(۱) .

وابوالمؤید خوارزمی در «جامع مسانید ابی حنیفه» بترجمة او علی ما فی نسخه منه ، ارشاد کرده که او ثقة و فقیه، و عالم به نحو و لغت و قراعت، و متقن در حدیث ، حافظ برای روات آن بوده و مدار این اسانید ، یعنی «مسانید ابی حنیفه» بر او است^(۲) .

و در نسخه دیگر از جامع «مسانید ابی حنیفه» تصنیف ابوالمؤید خوارزمی این عبارت بترجمة ابن عقدة مذکور است :

[احمد بن محمد بن سعید بن عبدالرحمن بن ابراهیم بن زیاد بن عبدالله بن هجلان ابوالعباس الکوفی الهمدانی المعروف بابن عقدة .
قال : الخطیب فی تاریخه : کان جده هجلان مولی عبدالرحمن بن سعید الهمدانی .

وقال الخطیب : سمعت الوزير يقول : سمعت الدارقطني يقول : أجمع أهل الكوفة انه لم یمن زمن عبدالله بن مسعود الى زمن أبی العباس بن عقدة أحفظ منه .

وقال : عن الدارقطني أيضاً كان ابن عقدة یعلم ما عند الناس ولا یعلم الناس ما عنده .

قال الخطیب : سمعت أبا الطیب أحمد بن الحسن بن هرثمة يقول : كنا بحضرة أبی العباس بن عقدة و بجانبه هاشمی ، وعنده حفاظ الحدیث ، فقال أبو العباس : أنا أحدثکم ثلاثمائة ألف حدیث من أهل بیت هذا دون غیرهم و ضرب یدیه علی ظهر الهاشمی .

(۱) تذکرة الموضوعات : ۶۹ ط مصر ۱۳۴۳

(۲) جامع المسانید ج ۲/ ۳۹۸ ط حیدر آباد الدکن

قال الخطيب : ورد بغداد وسمع بها من جماعة سماهم ، ثم قدم فسي آخر همرة وحدث عن قدماء المحدثين وسماهم .

وروى عنه الحفاظ الاكابر ، كابي بكر^(۱) الجرجاني ، وأبي القاسم الطبراني ومحمد^(۲) بن المظفر ، وأبي الحسن الدارقطني ، وأبي حفص بن شاهين ، وجماعة سماهم .

قال الخطيب : وابن عقدة لقب أبي العباس ، لقب بذلك بتمعه بين الصرف والنحو ، وكان يعلم القرآن والادب في الكوفة .

وقال : كان الحفاظ اذا تذكروا الحديث شرطوا أن لا يخرجوا من أحاديث أبي العباس بن عقدة .

قال الخطيب : مات أبو العباس سنة اثنتين وثلاثين وثلاثمائة ، ومواده سنة أربعين ومائتين .

يقول أضعف عباد الله : ومدار أكثر أحاديث هذه المسانيد على أبي العباس أحمد بن محمد بن سعيد الهمداني الكوفي ابن عقدة الحافظ] - انتهى .

ومسعود سجستاني از اجلة حفاظ ، واعاظم محدثين ، واکابر معتبرين ومشايخ معتمدين ، وسباق موثقين ، وحفاظ متقنين سنیه است ، چنانکه سابقاً دانستی که از عبارت « انساب سمعاني » ظاهر است که ابوسعيد سجزي حافظ متقن بوده ، ورحلت کرده بسوی خراسان و جبال و عراقين و حجاز ، واکثار حديث کرده و بجمع آن مشغول شده ، و جماعت كثير از مشايخ سمعاني روايت کرده اند برای سمعاني از او در مرو ، و نيسابور

(۱) ابوبکر الجرجاني : احمد بن ابراهيم بن اسماعيل الاسماعيلي المتوفي (۳۷۰) هـ .

(۲) محمد بن المظفر بن موسى البغدادي الشافعي المتوفي سنة (۳۷۹) هـ .

واصبهان^(۱) .

و نیز سابقاً از عبارت « عبر فی خبر من غیر » دریافتی که مسعود سجزی حافظ است ، و رحلت کرده و تصنیف نموده .
و دقاق^(۲) ارشاد کرده که ندیدم جیدتری از روی اتقان ، و نه بهتر از او از روی ضبط^(۳) .

دلیل بیست و ششم

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت :

خطبة حدیث مذکور

دلیل بیست و ششم : آنکه سید شهاب الدین احمد در کتاب « توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل » برای صدر حدیث غدیر از جناب رسالتآب ﷺ این خطبه شریفه نقل کرده :

[« الحمد لله على آلائه في نفسي ، وبلائه في همتي وأهليتي ، استعينة على نكبات الدنيا ومواقات الآخرة ، وأشهد أن لا اله الا الله الواحد الاحد الفرد الصمد لم يتخذ صاحبة ولا ولداً ولا شريكاً ولا عمداً ، واني عبد من عبده ، أرسلني برسائته الى جميع خلقه ، ليهلك من هلك عن بينة ، ويحيى من حي عن بينة ، واصطفاني على العالمين من الاولين والآخرين ، واعطاني مفاتيح خزائنه ، ووكد

(۱) الانساب للسمعاني : ۲۹۱ منشور دس مرجلیوٹ ط بغداد

(۲) الدقاق : محمد بن عبد الواحد الاصبهانی المتوفى سنة (۵۱۶)

(۳) العبر فی خبر من غیر ج ۳ / ۲۸۹ ط الكويت .

على بعزائمه ، واستودعني سره ، وامنني ، فابصرت له .
 فأنا الفاتح ، وأنا الخاتم ، ولا قوة الا بالله ، اتقوا الله أيها الناس حق ثقاته ولا
 تموتن الا وأنتم مسلمون ، واعلموا ان الله بكل شيء محيط ، وانه سيكون من
 بعدى أقوام يكذبون على ، فيقبل منهم ، ومعاذ الله أن أقول على الله الا الحق ، أو
 انطق بأمره الا الصدق ، وما أمركم الا ما أمرني به ، ولا أدعوكم الا الى الله ،
 و ﴿ سيعلم الذين ظلموا أي منقلب ينقلبون ﴾ .

فقام اليه عبادة ^(١) بن الصامت ، فقال : ومتى ذاك يا رسول الله ؟ ومن هؤلاء؟
 عرفناهم لنحذرهم .

قال : « أقوام قد استعدوا لنا من يومهم وسيظهرون لكم اذا باغت النفس
 مني ههنا » وأوماً صلى الله عليه وبارك وسلم الى حلقه ، فقال عبادة : اذا كان ذلك
 فالى من يا رسول الله ؟ فقال صلى الله عليه وبارك وسلم : « عليكم بالسمع والطاعة
 للسابقين من عترتي والآخرين من نبوتي ، فانهم يصدونكم عن الغي ، ويدعونكم
 الى الخير ، وهم أهل الحق ومعادن الصدق ، يحيون فيكم الكتاب والسنة ،
 ويجنبونكم الالحاد والبدعة ، ويقمعون بالحق أهل الباطل ، لا يميلون مع الجاهل .
 أيها الناس ان الله خلقني وخلق أهل بيتي من طينة لسم يخاق منها غيرها ،
 كنا أول من ابتدأ من خلقه ، فلما خلقنا نور بنورنا كل ظلمة ، واحبى بنا كل
 طينة » .

ثم قال صلى الله عليه وآله وسلم : « هؤلاء خيار امتي ، وحملة علمي ، وخزانة
 سرى ، وسادة أهل الارض ، الداعوان الى الحق ، المخبرون بالصدق ، غير شاكين
 ولا مرتابين ، ولانا كصين ، ولانا كثنين ، هؤلاء الهداة المهتدون والائمة الراشدون

(١) عبادة بن الصامت ابو الوليد الخزرجي القاضي بالقدس والمتوفى بها

المهتدى من جاءنى بطاعتهم ، والضال من عدل منهم ، وجاءنى بعداوتهم ، حبهم
ایمان وبغضهم نفاق ، هم الائمة الهادية وعرى الاحكام الواثقة ، بهم يتم الاعمال
الصالحة ، وهم وصية الله في الاولين والآخرين ، والارحام التي اقسمكم الله بها
اذ يقول : ﴿ وانقوا الله الذي تساءلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيباً ﴾^(۱)
ثم تدبكم الى حبهم ، فقال : ﴿ قل لا اسئلكم عليه أجراً الا المودة في
القربى ﴾^(۲) هم الذين اذهب الله عنهم الرجس ، وطهرهم من النجس ، الصادقون
اذا نطقوا ، العالمون اذا سئلوا ، الحافظون لما استودعوا ، جمعت فيهم الخلال
العشر لم تجمع الا في عترتي وأهليتي ، الحلم ، والعلم ، والتوبة ، والنبيل ،
والسماحة ، والشجاعة ، والصدق ، والطهارة ، والعفاف ، والمحكم .
فهم كلمة التقوى ، ووسيلة الهدى ، والحجة العظمى ، والعروة الوثقى ،
هم اولياءكم من قول ربكم وعن قول ربي ، ما أمرتكم الا من كنت مولاه ،
فعلى مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل
من خذله ، أوحى الى ربي فيه ثلاثاً انه سيد المسلمين ، وامام الخيرة المتقين ،
وقائد الفر المحجلين ، وقد بلغت عن ربي ما أمرت ، واستودعهم الله فيكم ،
واستغفر الله لي ولكم .

از اين خطبة بليغة هدايت انتماء بكمال وضوح روشن وپیدا است که
جناب رسالتنا صلی الله علیه و آله بعد ارشاد : «من كنت مولاه ، فعلى مولاه»
ودعاى : «اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل
من خذله» ارشاد فرموده که : «وحى کرد بسوى من پروردگار من در
على سه امر را ، بتحقيق که او «سيد» «سالمين» و «امام خيرة متقين» و «قائد

(۱) النساء : ۱

(۲) الشورى : ۲۳

الغر المحجلین است».

و ظاهر است (ولا کظهور النار علی العالم) که هر یکی از این اوصاف جلیلة الشأن و مناقب باهرة البرهان برای اثبات امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام کافی است ، خصوصاً وصف دوم که از آن امامت آنحضرت بنص صریح واضح است ، وعلاوه بر این ، از این خطبه شریفه امامت سائر اهل بیت معصومین علیهم السلام بوجوه عدیده ظاهر است :

اول : آنکه صحابه را بعد خود مأمور به سمع و طاعت اهل بیت علیهم السلام نموده ، و ظاهر است که مأمور بالا طاعة با وجود مقتدای واجب الاطاعات امام نمی تواند شد ، و نیز کسی را مأمور به اطاعت کسی ساختن دلیل صریح بر تفضیل و ترجیح مطاع بر مطیع است ، و با وجود افضل خلافت مفضول غیر صحیح ، و تفضیل مفضول قطعا قبیح ، و نیز امر به اطاعت علی الاطلاق دلیل عصمت مطاع است .

دوم : آنکه وصف عترت خود به «سابقین» دلیل تفضیل ایشان است . سوم : آنکه بیان فرموده که عترت آنجناب باز میدارند صحابه را از «غی» ، و دعوت می کنند ایشان را به «خیر» . و آن دلیل صریح است بر آنکه اهل بیت علیهم السلام «آمر بالمعروف و ناهی عن المنکر» برای صحابه بودند ، پس اگر با وصف ایشان بعض صحابه خلیفه شوند ، عکس موضوع و قلب مشروع لازم آید .

چهارم : آنکه از آن ظاهر است که اهل بیت آنحضرت «احیاء» می کنند در صحابه کتاب و سنت را ، و باز میدارند ایشان را از الحاد و بدعت ، و قمع می کنند بحق اهل باطل را . پس افضلیت اهل بیت علیهم السلام و مقتدائی و مطاع بودن ایشان برای صحابه ، کالنور علی شاق الطور ، بوضوح

و ظهور رسید ، و ثابت شد که تقدم صحابه بر این حضرات ، بحقیقت سعی در اطفاء نور « کتاب و سنت » ، و دخول در الحاد و بدعت ، و منع از قمع اهل باطل بوده .

پنجم : آنکه تصریح آنحضرت باینکه حق تعالی خلق کرده آنحضرت و اهلیت آنحضرت را از طیتی که خالق نکرده از آن غیر ایشان را ، دلیل صریح بر افضلیت اهلیت علیه السلام است و انکار بدیهی را علاج نیست .
ششم : آنکه تصریح آنحضرت باینکه : « ما اول کسی هستیم که پیدا کرده حق تعالی از خلق خود » صریح است در افضلیت اهلیت علیه السلام ، مثل افضلیت جناب رسالت صلی الله علیه و آله .

هفتم : تنویر هر ظلمت به « نور » این حضرات ، و احیای هر طینت بایشان ، دایل قاطع بر افضلیت این حضرات است .

هشتم : آنکه تصریح آنحضرت باینکه اهلیت علیه السلام « خیار امت » آن حضرتند ، نص قاطع و برهان ساطع بر خیریت و افضلیت آنحضرت است .

نهم : آنکه از قول آنحضرت : « و حمله علمی و خزنة سری » ظاهر است که اهل بیت علیهم السلام حاملین علم « نبوت » ، و خازنان اسرار « رسالت » بودند فواعجابه که چگونه با وجود حاملین علم « نبوت » و خازنان اسرار « رسالت » کسانی که بهره از آن نداشتند ، خلیفه و امام می توانند شد ؟!

دهم : آنکه وصف « سادة اهل الارض » صریح است در آنکه اهلیت علیهم السلام « سادات » اهل ارضند ، پس با وجود « سادة » ی اهل ارض ، کسانی که « سود » ایشان بودند ، چگونه متقدم بر ایشان می توانند شد ؟!
یازدهم : آنکه فقرة « هؤلاء الهداة المهندون ، و الائمة الراشدون » نص

اوضح وبرهان اجلی است براینکه حضرات اهلبیت علیهم السلام «هادیان دین وائمه راشدین» بودند ، پس این نص صریح قاطع لسان قال وقیل ، ودافع وجوه تأویل وتسویل است .

دوازدهم : آنکه فقره «المهتدی من جاءنی بطاعتهم» صریح است در ایجاب طاعت اهلبیت علیهم السلام ، فیکونون مطاعین الصحابة لا بالعکس .

سیزدهم : آنکه فقره «هم الائمة الهادیة» نص صریح است بر امامت اهلبیت علیهم السلام .

چهاردهم : آنکه از قول آنحضرت : «جمعت فیهم الخلال العشر لم تجمع الا فی هنرتی» - الخ ظاهر است که این ده خلال کمال در غیر اهلبیت علیهم السلام جمع نبود ، پس افضلیت حضرات اهلبیت در کمال ظهور ووضوح ثابت شد .

و از قول آنحضرت : «أوحی الی ربی فیہ» الخ فرموده ، ظاهر است که جناب امیر المؤمنین علیه السلام «سید مسلمین» و «امام خیرة متقین» و «قائد الفر المحجلین» ، و ظاهر است که هر یکی از این همه اوصاف مثبت افضلیت و امامت آنجناب بکمال صراحت و ظهور .

و نیز از قول آنحضرت : «أقوام قد استعدوا لنا من یومهم ، ویظهرون لکم اذا بلغت النفس منها» - الخ مع قول آنحضرت : «وانه سیکون من بعدی أقوام یکذبون علی» - الخ ، واضح است که جمله از اصحاب آماده بغض و عداوت آنجناب و اهل بیت اطیاب بودند ، و وقت وفات آنحضرت برای مردم ظاهر شدند که ضغائن دیرینه خودها از این وقت ظاهر کردن گرفتن ، و دروغ بر آنحضرت بستند ، و مردم از ایشان دروغ ایشان را قبول کردند ، و آنحضرت آیه : ﴿وسیعلم الذین ظلموا

ای منقلب بقلب یون ﴿۱﴾ در حق ایشان تلاوت فرموده .

و ظاهر است که اظهار بغض و عداوت بوقت قرب وفات سرور کائنات علیه و آله آلاف التحیات و التسلیمات از شیخین و اتباعشان واقع شده، نه غیر ایشان، و اگر حضرات اهل سنت ادعای آن کنند، نشان ایشان بدهند که آنها کدام صحابه بودند غیر شیخین و اتباعشان که بالخصوص (حیث لا یشار کهم هؤلاء) بوقت قرب وفات آنحضرت بغض و عداوت حضرات اهل بیت علیهم السلام اظهار کردند، و دروغ بر جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله بستند، و بهر صورت مطلوب اهل حق، و بطلان تزویقات و تسویلات اهل سنت در تبجیل و تعظیم صحابه ظاهر می شود.

و محتجب نماید که سید شهاب الدین در صدر این خطبه گفته :

[و لصدور هذه القصة خطبة بليغة باحة على خطبة موالاتهم فات عني أسنادها وهي هذه الخطبة التي خطبها رسول الله صلى الله عليه وسلم حين نزات : ﴿انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا﴾^(۱)، فقال : «الحمد لله على آلائه» - الخ].

از این عبارت ظاهر است که این خطبه بلیغه است و باحث است بر خطبه موالات اهل بیت علیهم السلام، و بیان فرموده است رسوا خدا صلی الله علیه و آله آنرا وقت نزول آیه : ﴿انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا﴾. پس بعد ظهور مدح این خطبه از کلام سید شهاب الدین و نسبت آن بالقطع و الجزم بر جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله فوات اسناد آن ضرری نمی رساند.

و سید شهاب الدین صاحب «توضیح الدلائل» از اکابر علمای سنیه است، و از اینجا است که شاه سلامة الله در «معركة الاراء» قدرت بر

(۱) الشعراء : ۲۲۷

(۲) المائدة : ۵۵ .

رد روایت او نیافته ، قبول آن نموده و روایت کتاب او را دلیل روایت کردن سنیان مناقب و مدائح جناب امیرالمؤمنین علیه السلام را زیاده تر از شیعیان گردانیده ، چنانچه بجواب قول صاحب «سم الفار» که این است [سبحان الله ! فضیلتی را که بروایت فریقین ثابت است ، منقصت قرار داده ، تعریض بآن مینماید].

سید شهاب الدین احمد در کتاب «توضیح الدلائل» نوشته :
 [عن علي كرم الله وجهه : « علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم ألف باب ، كل باب يفتح لي ألف باب » . رواه الصالحاني بأسناده مرفوعاً] . انتهى .
 در «معركة الاراء» گفته : [روایت صالحانی که از «توضیح الدلائل» سید شهاب الدین احمد بنجشم نقلش پرداخت ، مصدق معتقد اهل سنت و مکذب مزهوم ارباب تشیع است ، چه از روایت مذکوره چون آفتاب نیمروز درخشان است که سنیان از مناقب و مدائح شاه مردان زیاده تر از شیعیان روایت کرده اند ، نمی بینند که ابن بابویه قمی از تعلیم یکباب گشودن هزار باب روایت کرده و صالحانی هزار باب و گشودن هزار باب از هزار باب نوشته .

بین تفاوت ره از کجاست تا یکجا ! بلی با اینهمه قلت و کثرت و فرق يك و هزار و هزار و صد هزار ، تفاوتی که مسابین الروایتین است این است که ابن بابویه شیعی باضافه کبر بطن و انتفاخ شکم از غلاف بر آمده ، زبان به هرزه درائی و بیهوده سرائی گشود ، و صالحانی از دور بوسه زد و بر تعلیم هزار باب و افتتاح هزار باب از هر باب اکتفا نمود ، آری فکر هر کس بقدر همت او است] - انتهى .

و سید شهاب الدین مذکور سبط قطب الدین ایجی است ، چنانچه در «توضیح الدلائل» گفته :

[وانى قد وجدت هاتين البيتين بشريف خط جدي الامام المالك من السنة
بالزمان ، قطب الحق والدين الايجي روح روحه في دارالسلام :
ولايتي لامير المؤمنين علي بها بلغت الذي أرجوه من أملي
تحققاً انسي لولا ولايته ما كان ذو العرش مني قابلاً عملي].
ودراول «توضيح الدلائل» اين عبارت مرقوم است :
[قال السيد المذهب العالم القمقام ، الامام المقدم ، الولى والهمام المكرم ،
الصفى ، صاحب أسرار السبحانية ، وفائض الانوار الرحمانية ، المحيىب القلوب
والنجيب من العيوب ، منقذ الخلائق من العلائق ، ومرشد الطرائق الى الحقائق
وارث العلوم المحمدية ، وكاشف الرموز الاحمدية ، صفوة خيار الرجال ،
حفوة كبار الابطال ، علم الهدى ومصباح الدجى ، قطب دائرة الولاية ، وشمس
سماء الهداية ، سمي حبيب الله ، والمرشد الداعى الى الله ، السيد شهاب الحق
والشريعة والصدق والطريقة والدين أحمد أكرمه الله تعالى بنعيم اللقاء السرمد
ان أولى مقال يقال بمناطق البيان وأعلى منال ينال بحقائق العيان] - الخ .

دليل بيست وهفتم

از أدلة دلالت حديث غدير بر امامت

دليل بيست وهفتم : ابن المغازي على ما فى «عمدة» ابن البطريق ،
در كتاب «المناقب» گفته :

[اخبرنا أحمد^(١) بن محمد بن طاوان ، قال : حدثني الحسين بن محمد

(١) احمد بن محمد بن عبد الوهاب بن طاوان البزار الواسطي سمع منه ابن

المغازي في سنة (٤٤٩) هـ

العلوي العدل ، قال : حدثني علي ^(١) بن عبدالله بن مبشر ، قال : حدثني أحمد ابن منصور الرمادي ، قال : حدثني عبدالله ^(٢) بن صالح ، عن ابن ^(٣) لهيعة ، عن أبي هبيرة وبكر بن ^(٤) سواده ، عن قبيصة بن ذؤيب ^(٥) ، وأبي سلمة بن عبدالرحمن ، عن جابر بن عبدالله : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم نزل بهم ، فتنحى الناس عنه وأمر علياً ، فجمعهم ، فلما اجتمعوا قام فيهم وهو متوسد يدهاي بن أبي طالب ، فحمد الله وأثنى عليه ، ثم قال :

«أيها الناس ، انه قد كرهت تخلفكم عني حتى خيل لي انه ليس شجرة أبغض اليكم من شجرة تليني» ، ثم قال : «لكن علي بن أبي طالب انزله الله مني بمنزلة مني ، فرفض الله عنه كما أنا راض ، فانه لا يختار علي قربي ومحبي شيئاً» ثم رلع يديه ، فقال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه» .
قال : فابتدر الناس الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ليكون ويتضرعون ويقولون : يا رسول الله أما تنحيننا عنك الاكراهية ان نثقل عليك ، فنعوذ بالله من سخط رسوله ، فرفض رسول الله صلى الله عليه وسلم عنهم عند ذلك [^(٦)] .

(١) علي بن عبدالله بن مبشر ابو الحسن الواسطي المتوفي سنة (٣٢٤) هـ .

(٢) عبدالله بن صالح المعجلي الكوفي المقرئ المتوفي سنة (٢١١) هـ .

(٣) ابن لهيعة عبدالله بن لهيعة بن فرحان القاضي المصري المتوفي سنة

(١٧٤) هـ .

(٤) بكر بن سواده : بن ثمامة الجذامي ابو ثمامة المصري غريق افريقية سنة

(١٢٨) هـ .

(٥) قبيصة بن ذؤيب بن حلحلة بن عمرو ابو سعيد المدني المتوفي سنة

٨٢ / (٨٦)

(٦) المناقب لابن المغازلي : ٢٥-٢٦

از این روایت ظاهر است که جناب رسالتآب عليه السلام قبل حدیث غدیر
 ارشاد فرموده که : «حق تعالی نازل کرده است علی را از من بمنزله
 من از خود»، و ظاهر است که منزلت جناب رسالتآب از خدا آنجناب
 حاکم بر خلق از جانب خدا است و افضل ناس ، و اعلی و ارفع ایشان
 نزد او تعالی شأنه است ، پس جناب امیرالمؤمنین عليه السلام هم حاکم خلق
 از جانب رسالتآب عليه السلام و افضل ناس بعد آنجناب باشد .
 پس بنا بر این فراد از «مولی» مفید «امامت» بسوی معانی دیگر وجهی
 ندارد .

دلیل بیست و هشتم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

- دلیل بیست و هشتم : آنکه ابن کثیر شامی در «تاریخ» خود گفته :
 [قال ابن جریر : حدثنا أحمد بن عثمان أبو الجوزاء ^(۱) ، ثنا محمد بن ^(۲)
 خالد بن عثمة ، ثنا موسى ^(۳) بن يعقوب الزمعي وهو صدوق ، حدثني مهاجر بن مسمار ،
 عن عائشة بنت سعد ، سمعت أباها يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم
 (۱) أبو الجوزاء أحمد بن عثمان بن أبي عثمان النوفلي أنسكة البصري
 المتوفي سنة (۲۴۶) هـ -
 (۲) محمد بن خالد بن عثمة - وعثمة أمه له ترجمة فسي الجرح والتعديل
 للرازي ج ۲/۲۴۳ هـ -
 (۳) موسى بن يعقوب الزمعي : بن عبدالله بن وهب بن زمعة القرشي الزهري
 ترجمه ابن ابی حاتم الرازی فی الجرح والتعديل ج ۸/۱۶۷

يوم الجحفة وأخذ بيد علي ، فخطب ، ثم قال : «أيها الناس، اني وليكم»، قالا: صدقت .

فرفع يده علي ، فقال : «هذا ولي والمؤدى عني ، وان الله موال من والاه ، ومعاد من عاداه » .

قال شيخنا الذهبي : وهذا حديث حسن غريب .

ثم رواه ابن جرير من حديث يعقوب ^(١) بن جعفر بن أبي كثير ، عن مهاجر بن مسمار، فذكر الحديث وانه ^(٢) وقف حتى لحقه من بعده وأمر برد من كان تقدم ، فخطبهم الحديث ^(٣) .

واين حديث را نسائي هم در كتاب «خصائص» وارد کرده ، حيث قال :

[أخبرني ابو عبد الرحمن زكريا بن يحيى السجستاني ، قال : حدثني محمد ابن عبد الرحيم ^(٤) ، قال : أخبرنا ابراهيم ^(٥) ، حدثنا معن ^(٦) ، قال : ثنى موسى ^(٧) بن يعقوب ، عن المهاجر بن مسمار ، عن عائشة بنت سعد، عن سعد،

(١) يعقوب بن جعفر بن ابي كثير المدني الانصارى المقرئ

(٢) البداية والنهاية ج ٥/٢١٢

(٣) محمد بن عبد الرحيم : الحافظ ابو يحيى البزار البغدادي المتوفى سنة (٢٥٥) هـ

(٤) ابراهيم بن المنذر بن عبدالله الحزامي المدني المتوفى سنة (٢٣٦)

(٥) هو معن بن عيسى بن يحيى الاشجعي ابو يحيى المدني المتوفى سنة (١٩٨) هـ

(٦) موسى بن يعقوب ابو محمد الزمعي المدني المتوفى سنة (١٥٨) هـ

وعامر بن سعد : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خطب ، فقال : «أما بعد : أيها الناس فاني وليكم» ، قالوا : صدقت .

ثم أخذ بيد علي فسرفعها ، قال : «هذا وليي والمؤدى عني ، وال اللهم من والاه وعاد اللهم من عاداه» ^(۱) [

از این حدیث بقربینه لفظ «والمؤدى عني» ظاهر است که مراد از لفظ «ولی» محب و ناصر و اشتباه آن نیست ، بلکه مراد از آن «خلیفه و امام» است که ادای احکام از جانب رسالتآب ﷺ کار او است .
و صریح تر از این حدیث دیگر است که آنرا هم ابن کثیر در «تاریخ» خود وارد کرده ، حیث قال :

[قال الامام أحمد : ثنا يحيى بن آدم، وابن ^(۲) أبي بكير، قالا : ثنا اسرائيل، عن أبي اسحاق ، عن حبشي بن جنادة .
قال يحيى بن آدم : وكان (أي حبشي بن جنادة) قد شهد حجة الوداع ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «علي مني وأنا منه ، ولا يؤدى عني الا أنا أو علي» ^(۳)] .

از این حدیث ظاهر است که جناب رسالتآب ﷺ فرموده که : «ادا نمی کند از جانب من ، مگر من یا علی» و هرگاه تأدیه از جانب جناب رسالتآب ﷺ منحصر در ذات شریف امیر المؤمنین عليه السلام باشد ، نمی تواند شد که «خلیفه و امام» غیر آنجناب باشد چه کار «خلیفه و امام»

(۱) الخصائص للنسائي : ۲۵

(۲) الظاهر أنه أبو زكريا يحيى بن عبد الله بن بكير المخرومي المصري

المتوفي سنة (۲۳۱)

(۳) البداية والنهاية ج ۵ / ۲۱۳ و ج ۷ / ۳۵۶ ط القاهرة

همین است که تبلیغ امور و تأدیة آن از جانب جناب رسالت‌آب علیه السلام بکند .

و این صفت عمده صفات و اهم شعائر خلیفه است، و هرگاه این صفت منحصر در جناب امیرالمؤمنین علیه السلام باشد ، غیر آنجناب چگونه خلیفه و امام میتواند شد ؟

دلیل بیست و نهم

از ادله دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل بیست و نهم : آنکه سید علی همدانی در کتاب «مودة القربی» گفته :

[عن أبي الحمراء ^(۱) رضي الله عنه خادم رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال بعد كبر سنه لواحد من رفقاته : لاحدثنك ما سمعت اذ نأى ورأت عيناى ، اقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم ، حتى دخل على عائشة ، فقال لها : « ادعي لي سيد العرب » ، فبعثت الى أبى بكر ، فدعته فجاء حتى كان كراى العين علم أن غيره دعى .

فخرج من عندها حتى دخل على حفصة فقال لها : « ادعي لي سيد العرب » ، فبعثت الى عمر ، فدعته ، حتى اذا صار كراى العين علم أن غيره دعى . فخرج من عندها حتى اذا دخل على ام سلمة رضي الله عنها ، وكانت من خيرهن ، وقال : « ادعي لي سيد العرب » ، فبعثت الى علي ، فدعته ، ثم قال لي : « يا أبا الحمراء ، رح اثنتي بمائة من قریش ، وثمانين من العرب ، وستين

(۱) ابوالحمراء ، له ترجمة في الجرح والتعديل ج ۹/ ۳۶۳

من الموالی ، وأربعین من أولاد الحبشة » ، فلما اجتمع الناس ، قال : « ائتمني بصحيفة من أديم » فأنیتہا ، ثم أفامهم مثل صف الصلوة ، فقال : « معاشر الناس ، أليس الله أولى بي من نفسي ، يأمرني وينهاني ، مالي على الله أمر ولا نهی ؟ » ، قالوا : بلى يا رسول الله ، فقال : « ألسن أولى بكم من أنفسكم ، آمرکم وأنہا کم ، ألسن لکم علی أمر ولا نهی ؟ » ، قالوا : بلى يا رسول الله .

قال « من كان الله وأنا مولاه ، فهذا علي مولاه ، يأمرکم وينها کم ، مالکم علیه من أمر ولا نهی ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل من خذله ، اللهم أنت شهيد عليهم أني قد بلغت ونصحت »
ثم أمر فقرأت الصحيفة علينا ثلاثاً ، ثم قال : « من شاء أن يقيه » ثلاثاً فقلنا : نعوذ بالله وبرسوله ان نستقيه (ثلاثاً) ، ثم أدرج الصحيفة وختمها بخواتيمهم ، ثم قال : « يا علي خذ الصحيفة اليك ، فمن نكث فإتله بالصحيفة ، فأكون أنا خصيمه » ، ثم تلا هذه الآية : ﴿ ولا تنقضوا الأيمان بعد توكيدها وقد جعلتم الله عليكم كفيلاً ^(۱) ﴾ فتكفونوا كبنی اسرائیل اذ شددوا علی أنفسهم ، فشدد الله عليهم ، ثم تلا : ﴿ فمن نكث فإنا بنكث على نفسه ^(۲) ﴾ . [الآية] .

این حدیث شریف از نصوص قاطعه و براهین ساطعه است براینکه مولائیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بمعنای امامت و اولویت آنحضرت بتصرف است که جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله صراحة باین جماعه حاضرین ارشاد فرموده که : « هر که خدا و من - مولای او هستم ، پس این علی مولای او است ، نهی و امر میکند او شما را ، و شما را - بر او اداری

(۱) النحل : ۹۱

(۲) الفتح : ۱۰

و نهی نیست » و این عین اولویت بالتصرف و امامت و ریاست است .

دلیل سی ام

از أدلة دلالت حدیث غدیر بر امامت

دلیل سی ام: آنکه در «مودة القربی» تصنیف سید علی همدانی مذکور است :

[عن فاطمة عليها السلام قالت : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «من كنت وليه ، فعلي وليه ، ومن كنت امامه ، فعلي امامه ^(۱)»] .

از این روایت ظاهر است که هر کسی که جناب رسالتآب صلی الله علیه وسلم امام او است ، حضرت امیر المؤمنین عليه السلام «امام» او است ، و ظاهر است که باوصف ثبوت امامت جناب امیر المؤمنین عليه السلام از این حدیث ، که سیاق آن مثل سیاق حدیث غدیر است و نیز ثبوت امامت آنحضرت از دیگر روایت ، هیچ هاقلی بحمل «موالی» در حدیث غدیر بر غیر «مایدل علی الامامة» رضا نخواهد داد .

و محتجب نماند که سید علی همدانی نزد سنیه از اکابر اساطین واجلة معتمدین ، و اعظم اولیای هارفین ، افخم مشایخ مکرمین است .
 هبة الرحمن بن احمد الجامی در کتاب «نفحات الانس من حضرات القدس» گفته :

[امیر سید علی شهاب الدین بن محمد الهمدانی قدس سره جامع بوده

است میان علوم ظاهری و باطنی. وی را علوم اهل باطن مصنفات مشهور است ، چون کتاب «اسرار النقطة»، و «شرح اسماء الله»، و «شرح فصوص الحکم» ، و «شرح قصیده خمیریة فارضیه» و غیر آن .

وی مرید شیخ شرف الدین محمود بن عبدالله المزدقانی بود ، اما کسب طریقت پیش صاحب السربین الاقطاب، تقی الدین علی دوستی کرد و چون تقی الدین علی از دنیا برفت ، باز رجوع به شیخ شرف الدین محمود کرد و گفت : فرمان چیست ؟ وی توجه کرد و گفت : فرمان آنست که در اقصای بلاد عالم بگردی ، سه نوبت ربع مسکون را سیر کرد و صحبت هزار و چهارصد «ولی» را دریافت ، و چهارصد «ولی» را در یک مجلس دریافت صحبت داشت ورد کرد ، و متحیر شد که چه نام نهد .

چون بشرف مدینه مبارک مشرف شد ، التماس از روح مقدس مطهر مصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم کرد ، و در واقعه دید که حضرت مصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم میگوید : که این مجموعه را «اوراد فتحیه» نام نه ، بعد از آن «اوراد فتحیه» نام کرد ، که حالا مریدان خانواده او بعد از نماز صبح میخوانند و فائده میگیرند ، و در سادس ذی الحجة سنة ست و ثمانین و سبعمائة نزدیک به ولایت کبر و سواد فوت شد و از آنجا به ختلانش نقل کردند] .

و محمود بن سلیمان کفوی در «کتاب الاعلام الاخیار من فقهاء مذهب نعمان المختار» گفته :

[لسان العصر ، سید الوقت ، المنساخ عن الهیا کل الناسوتیه ، والمتوصل الی السبحات اللاهوتیه ، الشیخ العارف الربانی العالم الصمدانی امیر سید های

ابن شهاب بن محمد بن محمد الهمدانی قدس الله تعالى سره ، کان جامعاً بین العلوم الظاهرة والباطنة ، وله مصنفات كثيرة في علم التصوف مثل كتاب «أسرار النقطة» ، و«شرح أسماء الله الحسنى» ، و«شرح فصوص المحکم» ، و«شرح قصيدة خمريه فارضية» وغيرها .

قال المولى العارف الرباني عبدالرحمن الجامي في نفحاته :

وی مرید شیخ شرف الدین محمود بن عبدالله المزدقانی بود، اما کسب طریقت پیش صاحب السربین الاقطاب تقی الدین علی دوستی کرد ، و چون شیخ تقی الدین علی از دنیا بر رفت ، باز رجوع به شیخ شرف الدین محمود کرد و گفت : فرمان چیست ؟ گفت : فرمان آن است که در اقصای بلاد عالم بگردی .

سه نوبت ربع مسکون را سیر کرده ، و صحبت هزار و چهار صد ولی را دریافت ، و چهار صد را در یک مجلس دریافت .

بسادس ذی الحجه سنه ست وثمانین و سبعمائة نزدیک به ولایت کبر و سواد فوت شد و از آنجا به ختلانش نقل کرده اند .

ومن خلفائه الشيخ العارف الرباني خسوجه اسحق المخلاني ، شيخ السيد الامير عبدالله بن زبير آبادي، جد السيد الامير محترم نقيب المملكة العثمانية، كان نقيباً في دولة السلطان سليم خان سنة أربع عشرة وتسعمائة، فبقي في النقابة احدى وستين سنة ، وعمر عمراً كبيراً ، وعاش مدة مديدة معزلاً . محترماً الى أن استأثر الله تعالى بروحه سنة أربع وثمانين وتسعمائة .

وكان السيد علي الهمداني جمع الاوراد، واختارها من اوراد المشايخ الذين كانوا في عصره ، وتشرف بصحبته، وبأس أبايدهم الشريفة ، واقتبس من أنواره القدسية ، وانتخبها من جوامع كلماتهم الانسية وسمّاها « الاوراد الفتحية » وهي

اليوم أوراد الاخوان الكبروية .

والشيخ الجليل السيد علي الهمداني أخذ الطريقة عن تقي الدين علي دوستي
والشيخ محمود المزدقاني ، وهما عن علاء الدولة السمناني ، وهو عن نور الدين
عبد الرحمن الاسفرائني ، وهو عن الشيخ جمال الدين أحمد الجورفاني ، عن
رضي الدين علي للاء ، عن الشيخ أبي الجناب نجم الدين الكبرى ، عن الشيخ
اسماعيل القصري ، عن الشيخ أبي النجيب ضياء الدين عبد القاهر السهروردي ، عن
أبي الفتوح الشيخ أحمد الغزالي ، عن أبي القاسم بن النساج ، عن أبي القاسم
الكركاني ، عن أبي عثمان المغربي ، عن أبي علي الكاتب ، عن أبي علي الرودباري ،
عن سيد الطائفة جنيد البغدادي ، عن سري السقطي ، عن معروف الكرخي عن
داود الطائي ، عن حبيب العجمي ، عن حسن البصري ، عن علي بن ابي طالب
رضي الله عنهم .

سمعت شيخنا وسيدنا المولى العارف الرباني الشيخ محمد بن يوسف
المركني السمرقندي ، يحكي عن شيخه المخدومي عبد اللطيف الجامي ، عن
شيخه المخدومي الاعظم حاجي محمد الجنوشاني ، عن شيخه شيخ شاه بيدوازي
عن شيخه محمد الملقب بالرشيد ، عن شيخه السيد الامير عبد الله بردش ابادي ،
عن شيخه المرشد الكامل والشيخ المكمل اسحق الاختلاني ، عن شيخه قدوة
العارفين ، دايل السالكين ، منبع المعارف الربانية ، معدن اللطائف السبحانية ، السيد
علي الهمداني انه لما جمع الاوراد الفتحية القدسية على حسب ملكاتهم انتخبها من
جوامع كلماتهم الانسية رأى في منامه أن الملائكة يقرؤونها في شعبة جاركا ويطوفون
حول العرش وفي أيديهم طبق من نور مملو من اللالي والجواهر ينثرون .
ثم قال الشيخ محمد السمرقندي : ولهذا مشايخنا كانوا يقرؤون في شعبة جاركا
ومن تصانيفه : « ذخيرة الملوك » وهو كتاب لطيف وانشاء شريف مشتمل على

لوازم قواعد السلطنة الصوري والمعنوي ، ومبنى على ذكر أحكام الحكومة والولاية وتحصيل السعادة الدنيوی والاخری مرتب على عشرة أبواب].

ونورالدين جعفر بدخشانی در کتاب «خلاصة المناقب» گفته :

[در بیان بعضی از فضائل آن عروة وثقی ، شاهباز با پرواز از آشیان
هما ، شاهسوارميطان عروجی ، شمس سماء قدسی ، نور فضاء قدوسی ،
کیمیاء وجود ، دانای مختار ، ضیاء حضرت الرحمن ، الشکور الفخور
بجناب الدیان ، قرة عين محمد رسول الله ، ثمرة فواد المرتضى والبتول
المطلع على حقائق الاحادیث والتفاسیر ، المنعمس في السرائر بالبصيرة
والتبصیر ، المرشد للطالبین في الطریق السبحانی ، الموصل للامتوجهین
الى الجمال الرحمانی ، العارف المعروف سید علی الهمدانی رحمه
الله اللطیف باللطف الصمدانی ورزقنا الاستنارة الدائمة من نور الحقائق]

وشیخ أحمد قشاشی در کتاب «سمط مجید» گفته :

[سند شجرة خلافة المشايخ الهمدانية اتباع الشيخ سيد علي الهمداني
الموحد الفرداني قدس الله أسرارهم ، تلقن الفقير المسكين من وليه ونقطة
دائرة الوجود سيدنا أحمد بن الشناوی ، وهو من السيد الامجد صبه الله ، وهو
من العالم الرباني وجيه الدين ، وهو من جمال الملكة الغوثية السيد محمد غوث
وهو من سلطان الموحدين الحاج حضور ، وهو من أبی المعالی هدیه الله
سرمست ، وهو من الشيخ قاصين الهمداني ، وهو من الشيخ عبدالله الشطاري من
شيخ الشيوخ السيد علي الهمداني].

ونیز در «سمط مجید» گفته :

[قد سبق اتصال سند التلقين بالسيد علي الهمداني قدس سره ، وهو أخذ من
الشيخ شرف الدين محمود بن عبدالله المزدقاني ، وقد ساح الهمداني الربع

المسكون ثلاث مرات بأمر شيخه المزدقاني ، وقد اوضحت هذا في سياحاته ،
وصحب ألفاً واربعمئة ولى على مافي «النفحات» للجامي قدس سره .
وشاه ولى الله در رسالة «انتباه في سلاسل اولياء الله» گفته :

[أنبأني سيدي الوالد اجازة ، قال : أنبأني الشيخ عظمة الله اكبر ابادي
اجازة ، عن أبيه ، عن جده ، عن الشيخ عبدالعزيز الدهلوي أنه قال :
منقول است از حضرت مولانا نورالحق والدين جعفر نورالله مرقده
قلت : ومولانا نورالدين جعفر بدخشاني خليفه امير سيد علي همداني
بودند ، كه كيفيت اوراد ووظائف اوقات سلسلة كامل المحقق الصمداني
على الثاني أمير سيد علي همداني قدس الله سره العزيز آنست كه چون
سپیدی صبح صادق پدید شود ، در ركعت نماز بسنت بامداد بگذارد]-
الخ .

وعلاوه براین وجوه سدیدة زاهره ودلائل متبينة باهره كه بملاحظه آن
كسی كه ادني تأمل اورا حاصل باشد ، یقین حاصل میکند بآنكه حدیث
غدير دال است بر امامت وخلافت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام اكابر واعاظم
ائمة اساطین واجله وافاضم شیوخ محققین سنیه بالحاء ح- ق بنصرایح
أمرحق رطب اللسان وعذب البیان گردیده اند وشكوك وشبهات مسولین
وماولین ومنكرین وجاحدین را به أسفل دركات سعیر فرستاده .

چنانچه محمد بن محمد الغزالي در «سر العالمین وكشف مافي الدارين»
كه دو تا نسخه عتیقه آن پیش نظر آثم حاضر است ، میفرماید :

[اختلاف العلماء في ترتيب الخلافة وتحصيلها لمن آل أمرها اليه ، فمنهم
من زعم أنها بالنص ودليلهم في المسئلة قوله تعالى : ﴿يَقُولُ الْمَخَافُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ
سَتَدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَىٰ بِأْسٍ شَدِيدٍ فَقَاتَلُوهُمْ أَوْ يَسَامُوكُمْ﴾ فإنا تطيعوا ، يؤتكم

الله أجراً حسناً وأن تتولوا كما توأيتن من قبل يعذبكم عذاباً أليماً^(١)، وقد دعاهم أبو بكر رضى الله عنه بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم الى الطاعة ، فأجابوها . وقال بعض المفسرين في قوله تعالى : ﴿واذ أسر النبي الى بعض أزواجه حديثاً﴾^(٢) قال في الحديث : أن أباك هو الخليفة من بعدي يا حميرا ، وقالت امرأة : اذا فقدناك قالى من ترجع ؟ فأشار الى أبي بكر ، ولانه أم بالمسلمين على بقاء رسول الله والامامة عماد الدين ، هذا جملة ما يتعاق به القائلون بالنصوص ثم تأولوا وقالوا : لو كان علي أول الخلفاء لانسحب عايتهم ذيل الفتنة ولم يأتوا بفتوح ولا مناقب ولا يقدح في كونه رابعاً ، كما لا يقدح في نبوة رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا كان آخره ، والذين عدلوا عن هذا الطريق زعموا ان هذا وما يتعلق به فاسد وتأويل بارد جاء على زعمكم وأهويتكم ، وقد وقع الميراث في الخلافة والاحكام مثل داود وزكريا وسليمان ويحيى قالوا : كان لازواجه ثمن الخلافة ، فبهذا تعلقوا وهذا باطل ، اذ لو كان ميراثاً ، لكان العباس أولى ، لكن أسفرت الحجة وجهها وأجمع الجماهير على متن الحديث من خطبته في يوم غدیر خم باتفاق الجميع وهو يقول : «من كنت مولاه ، فعلى مولاه» ، فقال عمر بن الخطاب يا أبا الحسن ، لقد أصبحت مولاي ومولى كل مؤمن ومؤمنة .

فهذا تسليم ورضى وتحكيم ، ثم بعد هذا غلب الهوى لحب الرياسة وحمل عمود الخلافة وعقود البنود وخفقات الهوى في قعقة الرابات واشتباك ازدحام الخيول فتح الامصار سقاها كأس الهوى ، فعادوا الى الخلاف الاول ﴿فنبذوه وراء ظهورهم واشتروا به ثمناً قليلاً فبئس ما يشترون﴾ [.

اگر حضرات سنیہ بعد ملاحظہ این عبارت حجت الاسلام سرہای خود

(١) الفتح : ١٦ .

(٢) التحريم : ٣ .

را به سنگ خارا زنند، وزمین و آسمان را بهم کنند نمی توانند که در تأویل و توجیه حرفی زنند، که از آن بصراحت تمام ظاهر است که حدیث غدیر حجت و اضحه و برهان مسفر است و وجه و رانام بر آن اتفاق دارند، و نص است بر خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام، و این الخطاب که تهنیت آنجناب نموده، تسلیم و رضا بخلافت آنجناب کرده و آنجناب را بر خود ساخته، و بعد آن غالب گردیده و بوسیله سبب حب ریاست و حمل عمود خلافت، و عقود نبود و خفقان هوی در قعقه آیات و اشتباه ازدحام خبول، و فتح امصار، و نوشانید ایشان را کاس هوی، پس عود کردند بسوی خلافت اول، پس انداختند این تسلیم و رضا و تحکیم را پس پشت های خود، و اشتراء کردند بآن ثمن قلیل را، پس بداست آنچه می خرند!

بحیرتم که چگونه بعد این تصریح صریح امام الانام و حجة الاسلام و مایه مباهات سرور رسل کرام بر انبیاء عظام (کما سیجیء) خیال محال قیل و قال در نص نمودن جناب رسالت صلی الله علیه و آله بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در سر خواهند کرد؟! و بعد چنین شگرف کاری علو حق، چسان هوس باطل ابطال استدلال اهل حق بحدیث غدیر بخاطر خواهند آورد ۱۹.

عجب که خود به ادنی شبهات و وساوس، و اسخف توهمات و هواجس تشبث کنند، و از اهل حق چنین حرف مسکت و فحیم بمعصا نشنوند و عبارت «سر العالمین» غزالی را سبط ابن الجوزی هم نقل کرد، چنانچه در کتاب «تذکره خواص الامه» بعد نقل حکایت مکالمه مجنونیه متکلم بالحکمة با ابو هذیل علاف^(۱)، گفته:

(۱) ابو الهذیل العلاف: محمد بن الهذیل المعتزلی البصری المتوفی (۲۳۵)

[وذكر أبو حامد الغزالي في كتاب «سر العالمين» وكشف ما في الدارين»
ألفاظاً تشبه هذا : فقال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي يوم غدِير خُم :
«من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فقال عمر بن الخطاب : بخ بخ يا أبا الحسن ،
أصبحت مولاي ومولى كل مؤمن ومؤمنة .

قال : وهذا تسليم ورضى وتحكيم ، ثم بعد هذا غلب الهوى ، حباً للرياسة
وعقد البنود وخفقتان الرايات وازدحام الخبول في فتح الأمصار وأمر الخلافة
ونهيها ، فحملهم على الخلاف ﴿فنبدوه وراء ظهورهم واشتروا به ثمناً قليلاً
فبئس ما يشترون﴾ [١] .

وصحت نسبت كتاب «سر العالمين» بحضرت غزالي ، چنانچه از
تصريح سبط ابن الجوزي ظاهر شده ، همچنان أبو عبد الله أحمد بن
محمد بن عثمان ذهبي^(٢) که کمال تحقیق و تنقید او مسلم اعظم سنیه
میباشد ، و بنقل اقوال بر تعصبش در ابطال احادیث فضائل مرتضویه
علمای قوم به وجد می آیند ، و بر خود می بالند ، و فاضل مخاطب هم او
را بجواب «حدیث طیر» بامام اهل الحدیث ملقب می سازد ، بتصريح
صريح «سر العالمين» را بغزالي حتماً و جزماً نسبت کرده ، چنانچه در
«میزان الاعتدال» گفته :

[الحسن بن الصباح الاسماعيلي الملقب بالكيا ، صاحب الدعوة التترارية،
وجد أصحاب قلعة الموت ، كان من كبار الزنادقة ومن دهاة العالم ، وله أخبار
يطول شرحها لخصتها في تاريخي الكبير في حوادث سنة أربع وسبعين وأربعمائة
وأصله من مرو ، قد أكثر التطواف مسابين مصر الى بلد كاشغر ، يغوى الخاق

(١) تذكرة خواص الامة : ٦٢ .

(٢) الذهبي : أحمد بن محمد بن عثمان شمس الدين المتوفى (٧٤٨) هـ .

ویضل الجهلة الى أن صار منه ماصار، وكان قوى المشاركة في الفلسفة والهندسة كثير المكر والحيل، بعيد الغور، لا بارك الله فيه.

قال أبو حامد الغزالي في كتاب «سر العالمین»: شاهدت قصة الحسن بن الصباح لما تزهد تحت حصن الموت، فكان أهل الحصن يتمنون صعوده اليهم فيمتنع، فيقول: امانرون المنكر كيف فشا وفسد الناس، فتبعه خاق، ثم خرج أمير الحصن، يتصيد، فنهض أصحابه، فتملكوا الحصن، ثم كثرت قلاعهم. وقال ابن اثیر: كان الحسن بن الصباح شهماً، كافياً، عالماً بالهندسة والحساب والنجوم والسحر وغير ذلك.

قلت: مات سنة ثمانی عشرة وخمسمائة، وتماك بعده ابنه محمد وانما ذكرته للتمييز، لانه ما بينه وبين الحديث النبوي معاملة^(۱).

وبعد از منسوب ساختن سبط ابن الجوزی وذهبی «سر العالمین» را به غزالی علی القطع والیقین انکار شاه صاحب درباب مکاید از نسبت آن به غزالی لائق التفات نیست، وجناب والدماجد قدس الله نفسه الزکیه برای رد این انکار عبارت «میزان الاعتدال» در «تقلیب المکاید» نقل فرموده، تخجیل مخاطب نبیل بغایت قصوی رسانیده، ولله الحمد که حضرات اهل سنت بعد اثبات فضائل ومحامد عظیمه محیره عقول برای غزالی عمدة الفحول مجال سرتافتن از احتجاج بکلامش ندارند، وهر چند نقل فضائل غزالی محض ایضاح واضح است، لکن بعض غرر محاسن او در اینجا باید شنید تا بعد سماع آن مزید تأکید حجت حق ظاهر شود.

قال الیافعی فی «مرآة الجنان» بعد ذکر نبذ من فضائل الغزالی فی نحو من

ثلاث ورقات طويلة :

[قلت : وفضائل الامام ، حجة الاسلام ابي حامد الغزالي رضي الله عنه أكثر من أن تحصر ، واشهر من أن تشهر وقد روينا عن الشيخ الفقيه ، الامام العارف بالله ، رفيع المقام الذي اشتهرت كرامته العظيمة وترادفت ، وقال للشمس يوماً : « قفى » ، فوقفت حتى بلغ المنزل الذي يريد من مكان بعيد . ابي الذبيح اسمعيل بن الشيخ الفقيه الامام العارف ، ذي المناقب والكرامات والمعارف محمد بن اسمعيل : انه سأل بعض الطاعنين في الامام ابي حامد المذكور رضي الله عنه في فتيا أرسل بها اليه : هل يجوز قراءة كتب الغزالي ؟ ، فقال رضي الله عنه في الجواب : ﴿ انا لله وانا اليه راجعون ﴾ محمد بن عبد الله صلى الله عليه وسلم سيد الانبياء ، ومحمد ابن ادريس سيد الائمة ، ومحمد بن محمد الغزالي سيد المصنفين ، هذا جوابه رحمة الله عليه .

وقد ذكرت في كتاب « الارشاد » انه سماه سيد المصنفين ، لانه تميز عن المصنفين بكثرة المصنفات البديعات ، وغاص في بحار العلوم واستخرج عنها الجواهر النفيسات ، وسحر العقول بحسن العبارة ، وملاحاة الامثلة وبداعة الترتيب والتقسيمات ، والبراعة في الصناعة العجيبة ، مع جزالة الالفاظ وبلاغة المعاني الغريبة ، والجمع بين علوم الشريعة والحقيقة ، والفروع والاصول ، والمعقول والمنقول ، والتدقيق والتحقيق ، والعلم والعمل ، وبيان معالم العبادات ، والعادات ، والمهلكات والمنجيات ، وابرار محاسن اسرار المعارف المحجبات العاليات ، والانتفاع بكلامه علماً وعملاً لاسيما ارباب الديانات والدعاء الى الله سبحانه برفض الدنيا والمخلوق ، ومحاربة الشيطان والنفس بالمجاهدة والرياضات ، وافحام الفرق أيسر عنده من شرب الماء بالبراهين القاطعات ، وتسويخ علماء السوء الراكنين الى الظلمة والمائلين الى الدنيا الدنية اولى الهمم الدنيات ،

وغير ذلك مما لا يحصى مما جمع في تصانيفه من المحاسن الجميلات والفضائل الجليلات مما لا يجمعه مصنف فيما علمنا ولا يجمعه فيما يظن مادامت الارض والسموات، فهو سيد المصنفين عند المصنفين، وحجة الاسلام عند أهل الاستسلام لقبول الحق من المحققين في جميع الاقطار والجهات، وليس يعنى ان تصانيفه أصح، فصحيحها البخاري ومسلم أصح الكتب المصنفات.

وقد صنف الشيخ الفقيه الامام المحدث، شيخ الاسلام، عمدة المستندين ومفتي المسلمين، جامع الفضائل، قطب^(١) الدين محمد بن الشيخ الامام العارف أبي العباس القسطلاني رضي الله عنهما كتاباً أنكر فيه على بعض الناس، واثني على الامام أبي حامد الغزالي ثناءً حسناً وذم انساناً ذمه وقال في أثناء كلامه :
ومن نظرفي كتب الغزالي وكثرة مصنفاته، وتحقيق مقالاته، عرف مقداره، واستحسن آثاره، واستصغرماعظم من سواه، وعظم قدره فيما امده الله به من قواه، ولا مبالاة بحاسد قد تعاطى ذمه، أو معاند أبعد الله عن ادراك معاني كلامه فهمه، فهو كما قيل :

قل لمن عن فضائله تعامى : تعام لمن تعدم الحسناء ذاماً

هذا بعض كلامه بحروفه، وقال بعض العلماء المالكية والشافعية والعارفين

الصوفية :

الناس في فضلة علوم الغزالي، معناه انهم يستمدون من علومه ومدده، ويستعينون بها على ما هم بصدد، زاده الله فضلاً ومجداً على رغم الحساد والعدى قلت : وقد اقتصررت على هذا القدر اليسير من محاسنه وافضله الشهير، مختوماً بذكر شيء مما له من الفضل الباهر، والجاه والمنصب الوافر، وشرف

(١) قطب الدين محمد بن احمد بن علي التوزري القسطلاني المتوفي

المجد والمفاخر، مما رويناه بالاسانيد العالية عن السادة الاكابر، أعني أمر الرسول صلى الله عليه وسلم بتعزيز من انكر عليه ونعم الامر، حتى أن المنكر مامات الا وأثر السوط على جسمه ظاهر بنصر الله عز وجل ونعم الناصر^(١).

وسيوطى در كتاب «النبذة بمن يبعثه الله على رأس كل مائة» كفته :
[قال الشيخ عفيف الدين الياقعي في «الارشاد» : قد قال جماعة من العلماء منهم الحافظ ابن عساكر^(٢) في الحديث الوارد عن النبي ﷺ : «ان الله يبعث لهذه الامة من يجدد لها دينها على رأس كل مائة سنة» :

انه كان على رأس المائة الاولى عمر بن عبدالعزيز^(٣) ، وعلى رأس الثانية الامام الشافعي ، وعلى رأس الثالثة الامام أبو الحسن^(٤) الاشعري ، وعلى رأس الرابعة أبو بكر الباقلاني^(٥) ، وعلى رأس الخامسة الامام أبو حامد الغزالي ، وذلك لتميزه بكثرة المصنفات البديعات ، وغوصه في بحور العلوم ، والجمع بين علوم الشريعة والحقيقة ، والفروع والاصول ، والمعقول والمنقول ، والتدقيق والتحقيق ، والعلم والعمل ، حتى قال بعض العلماء الاكابر الجامعين بين العلم الظاهر والباطن ، لو كان بعد النبي صلى الله عليه وسلم نبي اكان الغزالي وانه يحصل ثبوت مجزائه ببعض مصنفاته] - انتهى .

ومحمد بن عبد الباقي الزرقاني^(٦) المالكي در «شرح مواهب لادنيه»

(١) مرآة الجنان للياقعي ج ٣/ ١٧٧ - ١٩٢ .

(٢) الحافظ ابن عساكر علي بن الحسن الدمشقي المتوفي (٥٧١) هـ .

(٣) عمر بن عبدالعزيز بن مروان الاموي المتوفي (١٠١) هـ .

(٤) أبو الحسن الاشعري : علي بن اسماعيل البصري المتوفي (٣٢٤) هـ .

(٥) أبو بكر الباقلاني : محمد بن الطيب المتوفي سنة (٤٠٣) هـ .

(٦) هو محمد بن عبد الباقي المصري الازهرى المتوفي (١١٢٢) هـ .

در ذکر غزالی گفته :

[ذکر له الاسنوي في «المهمات» ترجمة حسنة منها : هو قطب الوجود ، والبركة الشاملة لكل موجود ، وروح خلاصة أهل الايمان والطريق الموصل الى رضا الرحمن ، يتقرب به الى الله تعالى كل صديق ، ولا يخفضه الا ملحد وزنديق ، قد انفرد في ذلك العصر عن أهل الزمان، كما انفرد في هذا الباب ، فلا يترجم معه فيه لانسان - انتهى .

وله كتب نافعة مفيدة خصوصاً «الاحياء» فلا يستغنى عنه طالب الاخرة .
مات بطوس سنة خمس وخمسمائة^(۱) .

وشهاب الدين دولتا بادی^(۲) در «هدایة السعادات» در بیان وجوه رد بر عدم فرق در ارسال ، و فرق گفته :

[الثاني عشر : عدم الفرق في المشروع وغير المشروع ، يعني فرق مشروع وسنت است، وارسال غير حاوی را نامشروع وممنوع ومكروه زبرا چه امام محمد غزالی كه قول اوحجت اسلام است مكروه داشته] .

اثبات حکیم سنائی

دلائل حدیث غدیر را بر امامت

وَأَبُو الْمَجْد، مَجْدُودُ بْنُ آدَمَ كَسَمَهُ مَعْرُوفٌ اسْتَبَحَّكَيمُ سَنَائِي^(۳) ، نَزَّ دَلَالَتُ حَدِيثِ غَدِيرٍ رَأَى بِرَ إِمَامَتِ جَنَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام ثَابِتٌ كَرْدِي ،

(۱) شرح المواهب اللدنية ج ۱/ ۳۶ .

(۲) هو أحمد بن عمر الزوالي الحنفي الهندي المتوفي سنة (۸۴۹) .

(۳) السنائي : أبوالمجد الغزنوي المتوفي في حدود سنة (۵۲۵) هـ .

چنانچه در کتاب «حديقة الحقيقة» که بنص جامی در «نفحات» بر کمال وی در شعر و بیان ، اذواق و مواجید ارباب معرفت و توحید ، دلیلی قاطع و برهانی ساطع است ، در مدح جناب امیر المؤمنین علیه السلام گفته :
[نائب مصطفی بروز غدیر کرده بر شرع خود مرا و را میر]

از این شعر واضح است که جناب امیر المؤمنین علیه السلام نائب جناب رسالت صلی الله علیه و آله بروز غدیر بوده ، و جناب رسالت صلی الله علیه و آله آنحضرت را امیر بر شرع خود گردانیده ، پس دلالت حدیث غدیر بر امامت و امارت جناب امیر المؤمنین علیه السلام باعتراف حکیم سنائی ثابت شد ، و شبهات و تسویلات منکرین و جاحدین «هباء منشوراً» گردید و لله الحمد علی ذلك .

وجلائل فضائل علیه ، و عوالی معالی سنیة سنائی بر متبع مخفی نیست .

عبد الرحمن بن احمد الجامی در «نفحات الانس» گفته : [حکیم سنائی غزنوی قدس سره : کنیت و نسام وی أبوالمجد مجدود بن آدم است ، وی با پدر شیخ رضی الدین علی لالا ابناء هم بوده اند ، از کبرای شعرای طائفة صوفیه است و سخنان وی را با استشهاد در مصنفات خود آورده اند و کتاب «حديقة الحقيقة» بر کمال وی در شعر و بیان ، اذواق و مواجید ارباب معرفت و توحید ، دلیلی قاطع و برهانی ساطع است . از مریدان خواجه یوسف همدانی است] - الخ .

اثبات شیخ فرید الدین العطار دلالت حدیث غدیر را بر امامت

شیخ فرید الدین العطار^(۱) الهمدانی هم بکمال تصریح و توضیح بیان

(۱) العطار : محمد بن ابراهیم الهمدانی النیشابوری المتوفی (۶۲۷) هـ .

نمودن جناب رسالت‌آب ﷺ بحکم الهی والی بودن جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بر ملک نبوی ثابت کرد، چنانچه در «مثنوی مظهر حق» گفته:

چون خدا گفته است در خم غدیر	، رسول الله ز آیات منیر
ایها الناس این بود الهام او	ز آنکه از حق آمده پیغام او
گفت رو، کن باخلاق این ندا	نیست این دم خود رسولم بر شما
هر چه حق گفته است من خود آن کنم	بر تو من اسرار حق آسان کنم
چونکه جبرئیل آمد و بر من بگفت	من بگویم با شما راز نهفت
اینچنین گفته است قهار جهان	حق و قیوم خدای غیب دان
مرتضی والی در این ملک من است	هر که این سرا نداند او زنست

از این اشعار بلاغت شعار حضرت عطار هویدا و آشکار است که جناب سرور مختار ﷺ الاطهار قبل بیان حدیث غدیر نزول حضرت جبرئیل از جناب جلیل، و مأمور فرمودن آنحضرت به ارشاد این حدیث هم بیان فرموده، و معنای حدیث غدیر همین است که جناب امیرالمؤمنین علیه السلام والی ملک جناب رسالت‌آب ﷺ است، فاطم المصباح فقد طلع الصباح.

و فریدالدین عطار از اساطین کبار و مشایخ عالی فخر است.

عبد الرحمن جامی در «نفحات الانس» گفته:

[شیخ فریدالدین عطار نیشاپوری قدس سره: وی مرید شیخ مجدالدین بغدادی است، و در دیباجه کتاب «تذکره الاولیاء» که بوی منسوب است میگوید که یکروز پیش امام مجدالدین بغدادی در آمدم، و وی را دیدم که میگریست، گفتم که خیر است، گفت: زهی سپهسالاران که در این امت بوده‌اند، بمثابه انبیاء ﷺ بوده‌اند، که «علماء امتی کانبیاء

بنی اسرائیل» ، پس گفت: از آن می گریم که دوش گفته بودم: خداوندا کار تو بعات نیست، مرا از این قوم گردان ، یا از نظار گیان این قوم گردان ، که قسم دیگر را طاقت ندارم ، میگریم که مستجاب شود .
و بعضی گفته که وی او یسی بوده است ، در سخنان مولانا جلال الدین رومی قدس سره مذکور است که نور منصور بعد از صد و پنجاه سال بر روح مقدسه فریدالدین عطار تجلی کرده و مربی او شد [۱] . الخ .
ونصر الله کابلی در «صواقع» گفته :

[قال الشيخ الجليل فریدالدین أحمد بن محمد النیسابوری : من آمن
بمحمد ولم يؤمن بأهل بيته ، فليس بمؤمن . أجمع العلماء والعرفاء على ذلك
ولم ينكره أحد] .

و مخاطب در باب یازدهم گفته : [و نیز میدانند که اهل سنت حب امیر
و ذریه طاهره او را از فرائض ایمان می شمارند .

حضرت فریدالدین احمد بن محمد نیشاپوری معروف بعطار در اشعار
عربی میفرمایند :

فأهل البيت هم أهل السعادة   فلا تعدل بأهل البيت خلقاً
فبغضهم من الإنسان خسر   حقيقى وحبهم عبادة

این اشعار را شیخ بهاء الدین عاملی (۲) در «کشکول» خود نقل نموده
باز از شیخ موصوف نقل می کنند که می فرمود : من آمن بـ محمد و ام
یؤمن بأهل بيته ، فليس بمؤمن [۳] .

(۱) نفحات الانس : ۵۹۹ .

(۲) محمد بن الحسین بن عبدالصمد الاصبهانی المتوفی (۱۰۳۱) هـ .

(۳) تحفة اثنا عشریه: ۵۶۴ .

وفاضل زهریر وزیر کبیر محمد بن طلحة شافعی اعتراف نموده بآنکه جناب رسالتآب ﷺ بحديث غدیر هر چیزی که برای آنجناب ثابت بود ، و برای جناب امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب عليه السلام ثابت نموده ، و از این جمله آنست که جناب رسالتآب ﷺ اولی بمؤمنین و سید مؤمنین است ، و هر معنی که ممکن باشد اثبات آن برای جناب رسالتآب صلی الله علیه وسلم ، پس آن ثابت است برای جناب امیرالمؤمنین عليه السلام .
و هذه عبارة ابن طلحة في «مطالب السؤل في مناقب آل الرسول» :

[وَأَمَّا مَوَاقِفَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّاهُ وَامْتِزَاجَهُ بِهِ وَتَنْزِيلَهُ إِسَاءَةَ مَنْزِلَةِ نَفْسِهِ ، وَمِثْلَهُ إِلَيْهِ وَإِثَارَهُ أَيَّاهُ ، فَهَذَا بَيَانُهُ ، فَإِنَّهُ قَدْ رَوَى الْإِمَامُ التِّرْمِذِيُّ فِي صَحِيحِهِ بِسَنَدِهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ أَنَّهُ قَالَ : لَمَّا آخَصَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَصْحَابِهِ ، جَاءَهُ عَلِيٌّ تَدْمِغَ عَيْنَاهُ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخِيْتُ بَيْنَ أَصْحَابِكَ وَلَمْ تَوَاخُ بَيْنِي وَبَيْنَ أَحَدٍ ، قَالَ : فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : «أَنْتَ أَخِي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»

وروی بسنده ایضاً: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه»

و هذا اللفظ بمجرده ، رواه الترمذي ولم يزد عليه ، وزاد غيره ذكره اليوم والموضع ، فذكر الزمان وهو عند عود رسول الله صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع في اليوم الثامن عشر من ذي الحجة ، وذكر المكان وهو ما بين مكة والمدينة يسمى خمّاً في غدیر هناك ، فسمى ذلك اليوم يوم غدیر خم وقد ذكره عليه السلام في شعره الذي تقدم وصار ذلك اليوم عيداً وموسماً لكونه كان وقتاً خص فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم علياً بهذه المنزلة العلية وشرفه بها دون الناس كلهم .

ونقل عن زاذان قال : سمعت علياً في الرحبة وهو ينشد الناس من شهد منكم

رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم ، وهو يقول ما قال ، فقام ثلاثة عشر رجلاً ، فشهدوا انهم سمعوا رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» .

زبادة تقرير : نقل الامام ابو الحسن علي الواحدي في كتابه المسمى بـ «أسباب النزول» يرفعه بسنده الى أبي سعيد الخدري رض قال : نزلت هذه الآية : ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا نَزَّلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾^(١) يوم غدیر خم فسمي علي بن أبي طالب ، فقوله صلى الله عليه وسلم : «من كنت مولاه فعلي مولاه» قد اشتمل على لفظة «من» وهي موضوعة للعموم ، فاقضى ان كل انسان كان رسول الله صلى الله عليه وسلم مولاه ، كان علي مولاه واشتمل على لفظة «المولى» وهي لفظة مستعملة بازاء معان متعددة قدورد القرآن الكريم بها .

فتارة تكون بمعنى «أولى» : قال الله تعالى في حق المنافقين : ﴿مَأْوِيَّتُهُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ﴾^(٢) معناه أولى بكم .

وتارة بمعنى الناصر : قال الله تعالى ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَإِنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾^(٣) معناه : ان الله ناصر المؤمنين وان الكافرين لاناصر لهم . وتارة بمعنى الوارث : قال الله تعالى : ﴿وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مِوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ﴾^(٤) معناه : وراثاً .

وتارة بمعنى العصبية : قال الله تعالى : ﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي﴾^(٥)

(١) المائدة : ٦٧

(٢) الحديد : ١٥

(٣) محمد : ١١

(٤) النساء : ٣٣

(٥) مريم : ٥

معناه : عصبني .

وتارة بمعنى الصديق والحميم : قال الله تعالى : ﴿يوم لا يغني مولى عن مولى شيئاً﴾ (۱) معناه : حميم عن حميم ، وصديق عن صديق ، وقرابة عن قرابة .
وقارة بمعنى السيد المعتقد وهو ظاهر .

واذا كانت واردة لهذه المعاني فعلى أيها حماة اما على كونه «أولى» كما ذهب اليه طائفة، أو على كونه صديقاً حميماً ، فيكون معنى الحديث : من كنت أولى به ، أو ناصره أو وارثه أو عصبته ، أو حميمه ، أو صديقه ، فإن علياً منه كذلك وهذا صريح في تخصيصه لعلي بهذه المنقبة العلية وجعله لغيره كنفسه با لنسبة الى من دخلت عليها كلمة من التي هي للعموم بما لم يجعله لغيره .

وليعلم ان هذا الحديث هو من أسرار قوله تعالى في آية المباہلة : ﴿قل تعالوا ندع أبناءنا وأبنائكم ونساءنا ونساءكم وأنفسنا وأنفسكم﴾ (۲) والمراد نفس علي على ما تقدم ، فإن الله جل وعلا لما قرن بين نفس رسول الله صلى الله عليه وسلم وبين نفس علي ، وجهها بضمير مضاف الى رسول الله صلى الله عليه وسلم أثبت رسول الله صلى الله عليه وسلم لنفس علي بهذا الحديث ما هو ثابت لنفسه على المؤمنين عموماً ، فانه أولى بالمؤمنين وناصر المؤمنين وسيد المؤمنين ، وكل معنى امكن اثباته مما دل عليه لفظ «المولى» لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقد جعله لعلي عليه السلام ، وهي مرتبة سامية ، ومنزلة شاهقة ، درجة علي ، ومكانة رفيعة ، خصصه صلى الله عليه وسلم بهادون غيره ، فلهذا صار ذلك اليوم يوم عيد وموسم سرور ولاولياته [(۳) .
از این عبارات ظاهر است که حدیث غدير مثبت امامت و خلافت

(۱) الدخان : ۴۱

(۲) آل عمران : ۶۱

(۳) مطالب السؤل لابن طلحة الشافعي : ۴۴-۴۵

جناب امیر المؤمنین علیه السلام است، زیرا که ابن طلحه تصریح کرده باینکه حدیث غدیر از اسرار آیه مباهله است که چون جناب امیر المؤمنین علیه السلام بنص آیه نفس حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله است، لهذا حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ثابت کرد برای جناب امیر المؤمنین علیه السلام بحدیث غدیر هر چیزی که ثابت بود بر مؤمنین عموماً برای آنجناب .

و ظاهر است که از جمله اموری که برای جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله بر مؤمنین ثابت است اولویت آنحضرت بر نفوس و اموال ایشان است، و نیز وجوب اتباع و انقیاد آنحضرت در جمیع احکام و اوامر و نواهی برای مؤمنین ثابت است، پس این معنی برای جناب امیر المؤمنین علیه السلام هم ثابت باشد، و همین است عین امامت و خلافت، لا غیر .

و مع هذا خود ابن طلحه تصریح کرده که از جمله اموری که برای جناب رسالت صلی الله علیه و آله ثابت بوده آنست که آنجناب اولی بمؤمنین، و سردار مؤمنین بود، و اولویت بمؤمنین و سرداری ایشان عین امامت است.

و نیز اعتراف ابن طلحه که این مرتبه سامیه و منزلت شامخه و درجه علیه و مکانت رفیعہ است که جناب رسالت صلی الله علیه و آله حضرت امیر المؤمنین علیه السلام را بآن تخصیص کرده، نه غیر آنجناب را، صریح است در افضلیت آنجناب .

و علاوه بر این همه تصریح مؤکد ابن طلحه باینکه یوم الغدیر یوم عید و موسم سرور برای اولیای جناب امیر المؤمنین علیه السلام است، هم قلوب سنیہ را چنانکه میباید میسوزد، و مایه خجل و ندامت برای شاه صاحب که زبان درازی بر تهیدبعید غدیر در باب فقیهات بکار برده اند می اندوزد،

و ظاهر می سازد که حضرتشان حظی از ولای آنحضرت ندارند ، که
تعبیر ابعیدار لیبای آنحضرت (معاذ الله) عین بدعت و ضلال و شیوه و جهال
می پندارند ، فأعوذ بالله من شرور النفس و وساوسها ، و نستغفره من
خدائعها و هواجسها .

و ابن طلحه از اکابر رؤسای محتشمین ، و أجلة فقهای بارعین ، و اعاظم
محققین معروفین ، و افاحم معتمدین مشهورین است ، سابقاً شنیدی که
حسب افاده یافعی ابن طلحه مفتی شافعی ، و رئیس محتشم بارع در فقه
و خلاف بوده ، و بولایت وزارت فائز شده ، بعد از آن زهد و ورزید
و جمع کرد نفس خود را ،^(۱) الی غیر ذلك .

و جمال الدین عبدالرحیم بن الحسن بن علی الاسنوی در «طبقات فقهای
شافعیه» گفته :

[أبوسالم محمد بن طلحة بن محمد القرشي النخعي الملقب كمال الدين ،
كان اماماً بارعاً في الفقه والخلاف ، عارفاً بالأصلين ، رئيساً كبيراً ، عظماً ، ترسل
عن الملوك وأقام بدشق بالمدرسة الامينية وعينه المالك الناصر صاحب دشق
للوزارة ، وكتب تقليده بذلك وتنصل منه واعتذر ، فلم يقبل منه ، فباشرها يومين
ثم ترك أمواله وموجوده وغير ملبوسه وذهب . فلم يعرف موضعه . سمع وحادث
وتوفي في حلب في السابع والعشرين من رجب سنة اثنيتين وستين وخمسمائة ،
وقد جاوز السبعين ذكره في «العبر» مختصراً]^(۲) .

(۱) مرآة الجنان ج ۴/ ۱۲۸ ط حیدرآباد الدکن .

(۲) طبقات الشافعية للاسنوی ج ۲/ ۵۰۳

وابوبکر اسدی (۱) در «طبقات فقهای شافعیه» گفته :

[محمد بن طلحة بن محمد بن الحسن الشیخ کمال الدین ابوسالم القرشی العدوی النصیبی مصنف کتاب «العقد الفريد»، أحد الصدر والرؤساء المعظمين، ولد سنة اثنين وثمانين وخمسمائة، وتفقه وشارك في العلوم، وكان فقيهاً، بارعاً، عارفاً بالمدن والاصول والخلاف، ترسل عن الملوك وساد وتقدم، وسمع الحديث، وحدث ببلاذ كثيرة، في سنة ثمان واربعين وستمائة، كتب تقليده بالوزارة، فاعتذروا وتصل، فلم يقبل منه، فتولاها يومين، ثم انسل خفية، وترك الاموال والموجود، ولبس ثوباً قطيناً وذهب، فلم يدر اين ذهب، وقد نسب الى الاشتغال بعلم الحروف والالفاظ وانه يستخرج من ذلك أشياء من المغيبات، وقبل : انه رجع عنه، فالتة أعلم .

قال السيد عز الدين : افتى وصنف، وكان أحد العلماء المشهورين والرؤساء المذكورين، وتقدم عند الملوك وترسل عنهم، ثم تزهده في آخره وترك التقدم في الدنيا، وحج واقبل على ما يعنيه، ومضى على سداد وأمر جميل .

توفي بحلب في رجب سنة اثنين وخمسين وستمائة ودفن بالمقام [(۱)] .

وعبد الغفار بن ابراهيم العاوی العکی الدثانی در «عجالة الراكب وبلغه الطالب» که نسخه آن در حرم مکه معظمه بنظر قاصر رسیده ، میگوید :

[محمد بن طلحة کمال الدین ابوسالم القرشی العدوی النصیبی مصنف کتاب «العقد الفريد»، كان أحد العلماء المشهورين] .

(۱) الاسدی : بن أحمد المعروف بابن قاضي شهبة الدمشقي المتوفي

(۸۵۱)

(۲) طبقات الشافعية لابن شهبة الاسدی ج ۲/ ۱۲۱-۱۲۲ ط بیروت

اثبات سبط ابن الجوزی دلالت حدیث غدیر را بر امامت

ویوسف بن قزاعلی سبط ابن الجوزی در کتاب «تذکره خواص الامه فی معرفه الائمه» که از آن ابن حجر در «صواعق»، و سید سمهودی در «جواهر العقدين» روایات عدیده نقل کرده اند، فرموده :

[اتفق علماء السير ان قصة الغدير كانت بعد رجوع النبي صلى الله عليه وسلم من حجة الوداع في الثامن عشر من ذي الحجة جمع الصحابة وكانوا مائة وعشرين ألفاً وقال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» الحديث نص صلى الله عليه وسلم على ذلك بصريح العبارة دون التلويح والاشارة .

وذكر ابو اسحق الثعلبي في تفسيره بأسناده : ان النبي صلى الله عليه وسلم لما قال ذلك طار في الاقطار ، وشاع في البلاد والامصار ، وبلغ ذلك الحارث ابن نعمان القهري ، وأتاه على ناقه له فأناخها على باب المسجد ، ثم عقلها وجاء ، فدخل المسجد ، فجثا بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا محمد ! انك أمرتنا ان نشهد أن لا إله الا الله وانك رسول الله ، فقبلنا منك ذلك ، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضبعي ابن عمك ، وفضلته على الناس وقلت : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» ، فهذا شيء منك ، أو من الله تعالى ؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد احمرت عيناه : «والله الذي لا اله الا هو ، انه من الله وليس مني» قالها ثلاثاً ، فقام الحارث وهو يقول : اللهم ان كان محمد حقاً ، فأرسل علينا بحجارة من السماء ، أو ائتنا بعذاب أليم ! قال : فوالله ما بلغ ناقته حتى رماه الله بحجارة من السماء ، فوقع على هامته ، فخرج من دبره ومات وانزل الله تعالى : ﴿سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع﴾ .

فأما قوله : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» : فقال علماء العربية : لفظ

المولى يرد على وجوه :

أحدهما : بمعنى المالك ومنه قوله تعالى : ﴿ وضرب الله مثلا رجلين أحدهما أبكم لا يقدر على شيء - وهو كل على مولاه ﴾ ^(١) أى على مالك رقه .

والثاني : بمعنى المعتق ، والثالث : بمعنى المعتق (بفتح التاء) .

والرابع : بمعنى الناصر ومنه قوله تعالى : ﴿ ذلك بأن الله مولى الذين آمنوا وإن الكافرين لا مولى لهم ﴾ ^(٢) ، أى لناصر لهم .

والخامس : بمعنى ابن العم ، قال الشاعر :

مهلا بني عمنا مهلا موالينا   لاتنبشوا بيننا ما كان مدفونا
وقال آخر :

هم الموالى حنقوا علينا   وأنا من لقائهم لزور
وحكى صاحب الصحاح عن أبي عبيدة ^(٣) أن قاتل هذا البيت عني بالموالى
بني العم ، قال : وهو كقوله تعالى : ﴿ ثم نخرجكم طفلا ﴾ ^(٤) .

والسادس : الحليف ، قال الشاعر :

موالى حلف لاموالى قرابة   ولكن قطينا يسهلون الاثاويا
يقول : هم حلفاء لا ابناء عم .

قال في الصحاح : وأما قول الفرزدق ^(٥) :

(١) النحل : ٧٦ .

(٢) محمد : ١١١ .

(٣) أبو عبيدة البصري : معمر بن المثنى اللغوي المتوفى (٢٠٩) هـ .

(٤) الحج : ٥ .

(٥) الفرزدق : همام بن غالب البصري الشاعر المتوفى (١١٠) هـ .

ولو كان عبدالله مولى هجوته ولكن عبدالله مولى مواليا
 فلان عبدالله بن^(١) أبي اسحق مولى الحضرميين ، وهم حلفاء بني عبد شمس
 ابن عبد مناف ، والحليف عند العرب «مولى» وانما نصب الموالى ، لانه رده
 الى أصله للضرورة ، وانما لم ينون «موالى» ، لانه جعله بمنزلة غير المعتل الذي
 لا ينصرف .

والسابع : المتولى لضمان الجريرة وحيازة الميراث ، وكان ذلك في
 الجاهلية ، ثم نسخ بآية الموارث .

والثامن : الجار ، وانما سمي به لماله من الحقوق بالمجاورة .

والتاسع : السيد المطاع وهو المولى المطلق ، قال في الصحاح : كل من
 ولي أمر أحد ، فهو وليه .

والعاشر : بمعنى الاولى ، قال الله تعالى : ﴿ فاليوم لا يؤخذ منكم فدية ولا
 من الذين كفروا ما يؤيكم النار هي موليكم ﴾^(٢) ، أي أولى بكم] الى أن قال
 بعد ذكر عدم جواز أرادة غير الاولى من المعاني :

[والمراد من الحديث الطاعة المخصوصة ، فتعين العاشر ، ومعناه : « من
 كنت أولى به من نفسه ، فعلي أولى به » ، وقد صرح بهذا المعنى الحافظ أبو
 الفرج يحيى بن سعيد الثقفي الاصبهاني في كتابه المسمى بـ « مرج البحرين » ،
 فانه روى هذا الحديث بأسناده الى مشايخه ، وقال فيه : فأخذ رسول الله صلى الله
 عليه وسلم بيد علي وقال : « من كنت وليه وأولى به من نفسه فعلي وليه » .

فعلم ان جميع المعاني راجعة الى الوجه العاشر ، ودل عليه أيضاً قوله ﷺ :
 « أأست أولى بالمؤمنين من أنفسهم » وهذا نص صريح في اثبات امامته وقبول

(١) الزيادي الحضرمي النحوى البصرى المتوفى سنة (١١٧) هـ

(٢) الحديد : ١٥

طاعته ، وكذا قوله صلى الله عليه وسلم : « وادر الحق معه حيث دار » فيه دليل على انه ماجرى خلاف بين علي وبين أحد من الصحابة الا والحق مع علي ، وهذا باجماع الامة ، الا ترى ان العلماء استنبطوا أحكام البغاة من وقعة الجمل وصفين ، وقد أكثر الشعراء في يوم غدیر خم ، فقال حسان^(١) بن ثابت :

يناديهم يوم الغدير نبيهم	بخم فاسمع بالرسول منادياً
وقال فمن مولاكم ووليكم ؟	فقالوا ولم يبدوا هناك التعاميا
الهك مولانا وأنت ولينا	ومالك منافي الولاية عاصياً
فقال له قم يا علي فإني	رضيتك من بعدي اماماً وهادياً
فمن كنت مولاه ، فهذا وليه	فكونوا له انصار صدق موالياً
هناك دعا اللهم وال وليه	وكن للذي عادى علياً معادياً

وبروى أن النبي صلى الله عليه وسلم لما سمعه ينشد هذه الايات ، قال له : « يا حسان ! لاتزال مؤبداً بروح القدس ، مانصرتنا ، أو نافحت عنا بلسانك » وقال قيس^(٢) بن سعد بن عبادة الانصاري وانشدها بين يدي علي بصفين :

قلت لما بغى العدو علينا	حسبنا ربنا ونعم الوكيل
وعلى امامنا وامام	لسوانا به اتى التنزيل
يوم قال النبي من كنت مولاه	فهذا مولاه خطب جليل
قاله النبي على الامة	حتم ما فيه قال وقيل
وقال الكمي ^(٣) :	

نفى عن عينك الارق الهجوفا	وهما يمتري عنه الدموها
---------------------------	------------------------

(١) هو الشاعر الانصاري الخزرجي المتوفي (٥٤) هـ

(٢) هو الصحابي الانصاري الخزرجي المتوفي سنة (٦٠) هـ

(٣) هو ابن زيد الاسدي الشاعر الكوفي المتوفي (١٢٦) هـ

لدى الرحمن يشفع بالمثنائي فكان لنا أبو حسن شفيعاً
 ويوم الدوح دوح غدير خم ابان له الولاية لواطيعاً
 ولكن الرجال تبايعوها فلم أر مثلاً خطراً مبيعاً
 ولهذه الايات قصة عجيبة حدثنا بها شيخنا عمر بن صافي الموصلي رحمه الله
 تعالى قال : انشد بعضهم هذه الايات وبات مفكراً ، فرأى علياً كرم الله وجهه
 فى المنام ، فقال له : أعد علي آيات الكميث ، فانشده أياها ، حتى بلغ الى
 قوله : « خطراً مبيعاً » ، فانشده علي بيتاً آخر من قوله زيادة فيها :

فلم أر مثل ذلك اليوم يوماً ولم أر مثله حقاً اضيعاً
 فأنبه الرجل مذهوراً .

وقال السيد الحميري^(١) :

يا بائع الدين بدنياه ليس بهذا أمر الله
 من أين أبغضت علياً الرضا وأحمد قد كان يرضاه
 من الذي أحمد من بينهم يوم غدير الخم ناداه
 أقامه من بين أصحابه وهم حوالبه فسماه
 هذا علي بن أبي طالب مولى لمن قد كنت مولاه
 فوال من والاه يا ذا العلا وعاد من قد كان عاداه

وقال بديع^(٢) الزمان أبو الفضل أحمد بن الحسين الهمداني :

يادار منتجج الرسالة بيت مختلف الملائك
 يا ابن الفواطم والعواتك والتراثك والارائك

(١) هو اسماعيل بن محمد بن يزيد المتوفي سنة (١٧٣) هـ

(٢) بديع الزمان الهمداني : المتوفي (٣٩٨) هـ

أنا حائك ان لم أكن مولى ولائك وابن حائك^(۱).

فله الحمد والمنه که سبط ابن الجوزی در این عبارت سراسر منانت داد احقاق حق و از هاق باطل داده ، پایه بیان بلاغت ترجمان را بغایت قصوی رسانیده ، دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بکمال تصریح و تبیین و توضیح ثابت کرده ، پس کاش حضرات اهل سنت این کلام منانت نظام عمدة الاعلام خسود به چشم انصاف ملاحظه می نمودند؟ و خود را از انکار سراسر خسار ، و انهماک و مبالغه در رد دلالت حدیث غدیر بر مطلوب اهل حق اختیار باز می داشتند ، و لکن این القلوب الصافیة والاذن الواعیة ۱۹

سبط ابن الجوزی علاوه بر تصریح به دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین اشعار حسان بن ثابت ، که نص صریح است بر دلالت حدیث غدیر بر امامت آنجناب ، ذکر نموده ، و دعای جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم در حق حسان بعد سماع اشعار نقل نموده ، و این دلیل قاطع است بر آنکه جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم از این حدیث اراده امامت و خلافت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرموده . و نیز سبط ابن الجوزی اشعار قیس بن سعد بن عبادہ نقل کرده که آن نص واضح است بر نص بودن حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و نیز صریح است در آنکه حکم امامت آنجناب در قرآن شریف نازل شده ، و بموجب آنجناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم حضرت امیر المؤمنین علیه السلام را بقطع و حتم در یوم غدیر امام و خلیفه خود گردانیده . و از اشعار کمیت که سبط ابن الجوزی نقل کرده ظاهر است که جناب

رسالت‌آب علیه السلام روز غدیر خم ولایت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ظاهر فرموده ، لکن مردم اطاعت جناب رسالت‌آب علیه السلام در این رشاد نکردند بلکه ولایت آنحضرت را با یکدیگر فروختند ، و مثل ولایت آنحضرت هیچ خطری فروخته نشد .

و کمیت از اجله شعرای متقدمین و اعظم نبای بارعین است و جلالت شأن و سمو مکان او معروف و مشهور ، و اختصاص او به اهل بیت علیهم السلام ، و عنایت ابن حضرات بحال او غیر مستور .

عبدالرحیم ^(۱) بن عبدالرحمن بن احمد العباسی در « معاهد التنصیص علی شواهد التلخیص » گفته : [الکمیت هو ابن زید الاسدی شاعر مقدم ، عالم بلغات العرب ، خیر بایامها ، فصیح من شعراء مضر و الستها ، و المتعصبین علی القحطانیة ، المقاربین المقارعین لشعرائهم ، العلماء بالمثالب و الايام ، المفاخرین بها . علوم اسلامی

وكان في أيام بني أمية ولم يدرك الدولة العباسية ومات قبلها ، وكان معروفاً بالتشيع لبني هاشم ، مشهوراً بذلك ، وقصائده الهاشمية من جيد شعره ومختاره . قال ابن قتيبة ^(۲) : وكان بين الكميت وبين الطرماح ^(۳) خلطة ومودة وصفاء لم يكن بين اثنين ، حتى ان راوية الكميت قال : انشدت للكميت قول الطرماح : اذا قبضت نفس الطرماح اخلقت هري المجد واسترخت عنان القصائد فقال الكميت : اي والله وعنان الخطابة والرواية ، قال : وهذه الاحوال بينهما على تفاوت المذاهب والعصبية والديانة .

(۱) عبدالرحیم بن عبدالرحمن بن احمد العباسی المتوفی سنة (۹۶۳) هـ .

(۲) ابن قتیبه : عبدالله بن مسلم الدینوری المتوفی حدود (۲۷۶) .

(۳) طرماح : بن حکیم الشاعر الکوفی مات حدود سنة (۱۲۵) .

كان الكميت شيعياً عصبياً عدوانياً من شعراء مضر ، متعصباً لاهل الكوفة ، والطرماح خارجي صفري وخطاني عصبى لقحطان من شعراء اليمن ، متعصب لاهل الشام ، فقبل له : فيم اتفقتما هذا الاتفاق مع سائر اختلاف الاهواء ؟ قالوا : اتفقتا على بغض العامة .

وحدث محمد بن أنس السلامي الاسدي قال : سئل معاذ ^(١) الهراء : من أشعر الناس ؟ قال : أمن الجاهليين ، أم من الاسلاميين ؟ ، قال : بل من الجاهليين ، قال : امرؤ القيس ^(٢) ، وزهير ^(٣) ، وعبيد ^(٤) بن الأبرص ، قالوا : فمن الاسلاميين قال : الفرزدق ، وجريز ^(٥) والاختل ^(٦) ، والراعي ^(٧) ، قال : فقبل له : يا أبا محمد ! ما رأيناك ذكرت الكميت فيمن ذكرت ؟ ، قال : ذاك أشعر الاولين والآخرين .

وحدث محمد النوفلي قال : لما قال الكميت بن زيد الشعر كان أول ما قاله

(١) معاذ الهراء: أبو مسلم معاذ بن مسلم النحوي الكوفي المتوفى سنة (١٨٧) هـ
(٢) امرؤ القيس بن حجر بن الحارث الكندي اشهر شعراء العرب توفى قبل الهجرة نحو (٨٠) سنة .

(٣) زهير بن ابي سلمى ربيعة بن رباح المزني حكيم الشعراء في الجاهلية توفى قبل الهجرة نحو (١٣) سنة .

(٤) عبيد بن الأبرص بن عوف الاسدي من الشعراء الدهاة في الجاهلية توفى نحو (٢٥) سنة قبل الهجرة .

(٥) جريز بن عطية بن حذيفة اليربوعي اشعراهل عصره توفى سنة (١١٠) هـ

(٦) الاختل : غياث بن غوث شاعر مصقول الالفاظ نشأ على المسيحية ومات

سنة (٩٠) هـ .

(٧) الراعي : عبيد بن حصين ابو جندل الشاعر المتوفى سنة (٩٠) هـ .

« الهاشميات » فسترها ، ثم أتى الفرزدق وقال : يا أبانواس ! انك شيخ مضر وشاعرها ، وأنا ابن أخيك الكميت بن زيد الأسدي ، قال له : صدقت أنت ابن أخي ، فما حاجتك ؟ ، قال : نفث على لساني ، فقلت شعراً فأحببت أن اعرضه عليك ، فإن كان حسناً أمرتني بإذاعته وإن كان قبيحاً أمرتني بستره ، وكنت أول من ستره علي ، فقال له الفرزدق : أما عقلك فحسن وإني لأرجو أن يكون شعرك على قدر عقلك ، فانشدني ماقلته ، فانشدته :

طربت وماشوقا الى البيض أطرب

قال : فقال لي : فيما تطرب يا ابن أخي ؟

فقال : ولالعبا مني اذوالشيب يلعب ؟

فقال : بلى يا ابن أخي ، فانك في أوان اللعب .

فقال :

ولم يلهني دار ولا رسم منزل ولم تطربني بنان مخضب

فقال : ما تطربك ؟ ، فقال :

ولا السانحات البارحات عشية أمر سليم القرن أم مراغضب

فقال : أجل لا تطربك ، فقال :

ولكن الى أهل الفضائل والنهي وخير بني حوى والخير يطلب

الى النضر البيض الذين بحبهم الى الله فيما نسا بنى أنقرب

فقال : أرحني وبحك عن هؤلاء فقال :

بني هاشم رهط النبي فأنني بهم ولهم ارضى مراراً وأغضب

خففت لهم مني جناح مودة الى كنف عطفاه أهل ومرحب

وكنت لهم من هؤلاء وهؤلاء محباً على انسى اذم وأغضب

وارمى وأرمي بالعداوة أهلها وانسى لاوذى فيهم واؤنب

فقال له الفرزدق : أذع ثم أذع ، فأنت والله أشعر من مضى وأشعر من بقى .
 وحدث ابراهيم بن سعد الاسدي قال : سمعت أبي يقول : رأيت النبي ﷺ
 في النوم ، فقال لي : من أى الناس أنت ؟ قلت : من العرب ، قال : اعلم ، فمن
 أى العرب أنت ؟ ، قلت : من بنى أسد ، قال : أسد بن خزيمة ؟ ، قلت : نعم ،
 قال : أنعرف الكميت بن زيد ؟ ، قلت : يا رسول الله ابن عمي ومن قبيلتي ،
 قال : أنحفظ من شعره شيئاً ؟ قلت : نعم ، قال : أنشدني ع طربت وما شوقا إلى
 البيض وأطرب قال : فأنشدته حتى بلغت الى قوله :

فمالى الا آل أحمد شيعة ومالى الامشعب الحق مشعب

فقال لي صلى الله عليه وسلم : اذا أصبحت فاقرأ ﷺ وقل له : قد غفر الله
 لك بهذه القصيدة .

وحدث نصر^(١) بن مزاحم المنقري انه رأى النبي صلى الله عليه وسلم في
 النوم وبين يديه رجل ينشده ع : من لقلب متم مستهام .

قال : فسألت عنه ، فقل لي : هذا الكميت بن زيد الاسدي ، قال : فجعل
 النبي صلى الله عليه وسلم يقول : « جزاك الله خيراً » وأثنى عليه .

وحدث محمد بن سهل صاحب الكميت ، قال : دخلت مع الكميت على
 أبي عبد الله جعفر بن محمد في أيام التشريق ، فقال له : جعلت فداك الا انشدك ،
 قال : انها أيام عظام ، قال : انها فيكم ، قال : هات ، وبعث أبو عبد الله الى بعض
 أهله ، فحضر ما انشده ، فكثرا البكاء ، حتى أتى على هذا البيت :

يصيب به الرامون عن قوس غيرهم فيا آخرأ اسدى له الفى أوله
 فرفع أبو عبد الله يديه ، فقال : اللهم اغفر للكميت ما قدم وما أخر وما أسر

(١) نصر بن مزاحم بن سيار المنقري الكوفي ابو الفضل المورخ المتوفى

وما أعلن واعطه حتى يرضى .

وحدث صاعد مولى الكميت ، قال : دخلنا على أبى جعفر محمد بن هاشم فانشده الكميت قصيدته التى أولها : « من لقلب متيم مشتاق » .

فقال : اللهم اغفر للكميت ، اللهم اغفر للكميت .

قال : ودخل يوماً عليه ، فاعطاه ألف دينار وكسوة ، فقال له الكميت : والله ما جئكم للدنيا ، ولو أردت الدنيا لاتييت من هي في يده ، ولكننى جئكم للآخرة فأما الثياب التى أصابت أجسامكم ، فأنا اقبلها لبركاتهما ، وأما المال فلاقبله ورده وقبل الثياب .

قال : ودخلنا على فاطمة بنت الحسين ، فقالت : هذا شاعرنا أهل البيت وجاءت بقدرح فيه سوبق ، فحر كنه بيده وسقته الكميت ، فشر به ، ثم أمرت له بثلاثين دينار ومركب ، فهلمات عيناه وقال : لا والله لا اقبلها ، انى لم احبكم للدنيا ^(۱)] - الخ .

بالجملة حضرات اهل سنت را بعد سماع افسادات سبط ابن الجوزی ابواب تلميع و احتيال و تخديع جهال مسدود است ، كه بتصريح صريح اوجميع شبهات و تاويلات ایشان مردود ، والحمد لله الورد .

وسبط ابن الجوزی حسب افادات منقدين سنيه از اجله امامى حنفين ، و اكابر ثقات ممدوحين ، و امثال شيوخ معتبرين ، و افاحم مهره بارعين و اعظم جهابذة سابقين ، و صدور كملاى فائقين ، و نبلاى محققين حاذقين است .

ابن خلکان در تاريخ « وفيات الاعيان » بعد ذكر عبد الرحمن بن هاشم المعروف بابن الجوزى ، گفته :

[وكان سبطه شمس الدين أبو المظفر يوسف بن قزغاي الواعظ المشهور

حنفي المذهب وله صيت وسمعة في مجالس وعظه وقبول عند الملوك وغيرهم، وصنف تاريخاً كبيراً رأبته بخطه في أربعين مجلداً سماه «مرآة الزمان في تاريخ الاعيان» وتوفي ليلة الثلاثاء الحادي والعشرين من ذي الحجة سنة أربع وخمسين وستمائة بدمشق بمنزله بجبل قاسيون ودفن هناك، وولده في سنة إحدى وثمانين وخمسمائة ببغداد . وكان هو يقول: أخبرتني أمي أن مولدي سنة اثنتين وثمانين رحمه الله تعالى (١) .

ويوسف بن أحمد بن محمد بن عثمان در «نظر الانسان» ترجمة «وفيات الاعيان» كفته :

« ونيز شمس الدين ابوالمظفر يوسف بن قزغلي سبط ابوالفرج المذكور واعظ مشهور حنفي مذهب، ودارای جاه بود ونزدیک ملوک واکابر رواج سخن داشت . کتابی در تفسیر و کتابی در تاریخ تصنیف کرد و نام تاریخ «مرآة الزمان» داشت، مصنف گوید من آنرا بخط او در چهل مجلد دیدم، مولداو سنة اثنتين وثمانين وخمسمائة ، ووفات او شب سه شنبه بیست ویکم ماه ذی الحجة سنة أربع وخمسين وستمائة [.

ونيز ابن خلکان بترجمة حسين (٢) بن منصور الحلاج که در آن ذکر ابن المقفع (٣) استطراداً وارد نموده، گفته :

[قلت : ذکر صاحبنا شمس الدين أبوالمظفر يوسف الواعظ سبط الشيخ جمال الدين أبي الفرج ابن الجوزي الواعظ المشهور في تاريخه الكبير الذي سماه «مرآة الزمان» أخبار ابن المقفع وما جرى له وقتله في سنة خمس وأربعين

(١) وفیات الاعیان لابن خلکان ج ٣/ ١٤٢

(٢) الحسين بن منصور الحلاج البیضاوی المقتول سنة (٣٠٩) هـ

(٣) ابن المقفع : عبدالله الكاتب البلیغ المقتول في سنة (١٤٥) هـ

ومائة، ومن عاداته أن يذكر كل واقعة في السنة التي كانت فيها، فيدل على أن قتله في السنة المذكورة ^(٢) [.

ويافى در «مرآة الجنان» كفته :

[العلامة الواعظ المورخ شمس الدين أبو المظفر يوسف التركي ، ثم البغدادي المعروف بابن الجوزي سبط الشيخ جمال الدين أبي الفرج ابن الجوزي اسمه جده منه ومن جماعة وقدم دمشق سنة بضع وستمائة، فوعظ بها وحصل له القبول العظيم للطف شمائله وعذوبة وعظه ، وله تفسير في تسعة وعشرين مجلداً و « شرح الجامع الكبير » وجمع مجلداً في مناقب أبي حنيفة ، ودرس وأفتى ، وكان في شبيبته حنبلياً، ولم يزل وافر الحرمة عند الملوك ^(٣)] .

ونيز يافى در «مرآة الجنان» در وقائع سنة سبع وتسعين وخمسمائة

بعد ذكر ابن الجوزي كفته :

وكان سبطه شمس الدين أبو المظفر يوسف الواعظ المشهور له صيت وسمعة في مجالس وعظه وقبول عند الملوك وغيرهم، وصنف تاريخاً كبيراً . قال ابن خلكان: رأيت بخطه في أربعين مجلداً سماه «مرآة الزمان في تاريخ الاعيان» ^(١) [.

وصاحب «مدينة العلوم» ميگويد :

[شمس الدين أبو المظفر يوسف بن قزأغلي الواسط المشهور، حنفي المذهب وله صيت وسمعة في مجالس وعظه، وقبول عند الملوك وغيرهم .

(١) وفيات الاعيان لابن خلكان ج ٢/ ١٥٣ .

(٢) مرآة الجنان ج ٤/ ١٣٦ .

(٣) مرآة الجنان ج ٣/ ٤٩١ .

روی عن جده ببغداد، وسمع أبا الفرج^(١) بن كليب، وابن طبرزد^(٢)، وسمع بالموصل ودمشق وحدث بها، وبمصر .

وله كتاب « إثمار الانصاف » ، و « منتهى السؤل في سيرة الرسول » ، و « اللوامع في أحاديث المختصر » ، و « الجامع » ، و « تفسير القرآن العزيز » وصنف تاريخاً كبيراً، قال ابن خلكان: رأيت به خطه في أربعين مجلداً سماه « مرآة الزمان »، قلت: أنا رأيت في ثمان مجلد، لكن في مجلدات ضخام وبخط دقيق ، وتوفي في الحادي والعشرين من ذي الحجة سنة أربع وخمسين وستمائة بدمشق ومولده في سنة إحدى وثمانين وخمسمائة ببغداد وكان يقول : أخبرني أمي أن مولدي سنة اثنتين وثمانين [.

وقطب الدين موسى بن محمد بن أبي الحسين اليونيني^(٣) البعلبكي كه حسب افاده ذهبی در «معجم مختص» امام مورخ ورئيس محترم است، در ذیل « مرآة الجنان » كه ذهبی در «معجم مختص» حکم باجادت آن نموده، بترجمة يوسف بن قزأغلی علی مانقل عنه العسقلاني في « لسان الميزان » گفته :

[وكان له القبول التام عند الخاص والعام من أبناء الدنيا وأبناء الآخرة^(٤)] .
ونیز قطب الدين يونيني كتاب « مرآة الزمان » سبط ابن الجوزي را

(١) هو عبد المنعم بن عبد الوهاب البغدادي المتوفى (٥٩٦) .

(٢) أبو حفص عمر بن محمد المتوفى ببغداد (٦٠٧) هـ .

(٣) اليونيني البعلبكي قطب الدين موسى بن محمد المورخ المتوفى سنة (٧٢٦) هـ .

(٤) لسان الميزان .

بمدح عظيم يادنموده، چنانچه در ذیل «مرآة الزمان» بعد ذکر تواریخ
کما فی «اللسان» گفته :

[فرأيت أجمعها مقصداً وأعذبها مورداً وأحسنها بياناً وأصحها رواية «مرآة
الزمان» ^(١)] .

وذهبی در کتاب «العبر» در وقائع سنة اربع وخمسين وستمائة
گفته :

[ابن الجوزي العلامة الواعظ المورخ شمس الدين أبو الظرير يوسف بن
قزأغلي التركي، ثم البغدادي العوفي الهبيري الحنفي، سبط الشيخ جمال الدين
أبي الفرج ابن الجوزي اسمه جدّه منه ، ومن ابن كليب، وجماعة، وقدم دمشق
سنة بضع وستمائة ، فوعظ بها وحصل له القبول العظيم اللطف شمائله وعذوبة
وعظه ، وله تفسير في تسعة وعشرين مجلداً ، و«شرح الجامع الكبير» وجمع
مجلداً في مناقب أبي حنيفة ، ودرس وأفتى ، وكان في شببته حنبلياً . توفي في
الحادي والعشرين من ذي الحجة، وكان أقر الحرمة عند الملوك] ^(٢) .

ومحمود بن سليمان الكفوي در «كتائب أعلام الأخيار» گفته :

[يوسف بن قزأغلي بن عبدالله البغدادي سبط الحافظ أبي الفرج ابن الجوزي
الحنبلي صاحب «مرآة الزمان» في التاريخ .

ذكره الحافظ شرف الدين في معجم شيوخه .

كان والده مع موالى الوزير عرف الدين بن هجيرة، ويقال في والده : زغاي
بحذف القاف، وبالقاف أصح .

ولد في سنة إحدى وثمانين وخمسمائة ببغداد، وتفقه وبرع وسمع من جده

(١) لسان الميزان .

(٢) العبر في خبر من غير ج ٥/٢٢٠ .

لامه ، وكان حنبلياً ، فتحنبل في صغره لتربية جده ، ثم رحل الى الموصل وسمع
بالموصل ، ثم رحل الى دمشق وهو ابن نيف وعشرين سنة وسمع بها ، وتفقه
على جمال الدين الحصري ^(١) ، وتحول حنفياً لما بلغه أن قزاغلي بن عبدالله كان
على مذهب الحنفية ، وكان اماماً ، عالماً ، فقيهاً ، واعظاً . جيداً ، نبهاً يلتقط الدرر
من كلمه ، ويتناثر الجوهر من حكمه ، يصلح المذنب القاصي عندما يلفظ ،
ويتوب الفاسق العاصي حين ما يعظ ، يصدع القاب بخطابه ، ويجمع العظام المنخرة
بجناحه .

لو استمع له الصخر لانفلق والكافر الجحود لامن وصدق
وكان طلق الوجه ، دائم البشر ، حسن المجاسة ، مباح المحاورة ، يحكي
الحكايات الحسنة وينشد الاشعار المليحة ، وكان فارساً في البحث عديم النظير
مفرط الذكاء ، اذا سلك طريقاً ينقل فيها أفوالا ويخرج أوجهاً ، وكان من وحداء
الدهر ، بوفور فضله ، وجودة قريحته ، وغزارة علمه ، وحدة ذكائه وفطنه ، وله
مشاركة في العلوم ومعرفة بالتواريخ ، وكان من محاسن الزمان وتواريخ الايام ،
وله القبول التام عند العلماء والامراء والخاص والعام ، وله تصانيف معتبرة
مشهورة منها : « شرح الجامع الكبير » ، وكتاب « ايثار الانصاف » ، و« تفسير
القرآن العظيم » ، و« منتهى السؤل في سيرة الرسول » ، و« الواضع في احاديث
المختصر » ، و« الجامع » ، وله كتاب التاريخ المسمى بـ « مرآة الزمان » .

مات ليلة الثلاثاء الحادي والعشرين من ذي الحجة سنة أربع وخمسين
وستمائة بجبل قاسيون وصلى عليه السلطان الملك الناصر ^(٢) صلاح الدين يوسف

(١) هو أبوالمحامد محمود بن أحمد البخاري المتوفى (٦٣٦) .

(٢) الملك الناصر : يوسف بن محمد بن الظاهر بن صلاح الدين يوسف

آخر ملوك بني أيوب المقتول سنة (٦٥٩) هـ

ابن محمد بن الملك الظاهر غازي بن يوسف بن أيوب .

تفقه عليه وأخذ العلوم عنه ابنه عبدالعزیز بن يوسف بن قزاغلی ، فدرس بعده مكانه بالمدرسة المعروفة التي تعرف بالميدان الكبير، ومات في سلخ شوال سنة ست وستين وستمائة ودفن عند أبيه بجبل قاسيون [- الخ .

وزين الدين ابو حفص عمر بن مظفر المعري الحلبي الشهير بابن الوردی^(۱) در « تنمة المختصر في أخبار البشر » در وقائع سنة ست وخمسين وستمائة گفته :

[وفيها توفي الشيخ شمس الدين يوسف سبط جمال الدين بن الجوزي ، واعظ فاضل له : « مرآة الزمان » تاريخ جامع ، قلت : وله : « تذكرة الخواص من الامة في مناقب الائمة » والله أعلم] .

وابوالمؤيد^(۲) خوارزمي در « جامع مسانيد ابي حنيفة » گفته :

[أما المسند الاول وهو مسند الاستاذ^(۳) أبي محمد الحارثي البخاري ، فقد

اخبرني به الائمة بقراءتي عليهم .

الامام أفضى قضاة الانام ، أخطب خطباء الشام ، جمال الدين أبو الفضائل عبدالكريم بن عبدالصمد بن محمد بن أبي الفضل الانصاري الحرستاني^(۴) ، والشيخ

(۱) ابن الوردی : ابو حفص عمر بن مظفر الشافعي المعري المتوفي

سنة (۷۴۹) هـ .

(۲) ابوالمؤيد الخوارزمي : محمد بن محمود الفقيه الحنفي المتوفي

سنة (۶۵۵) هـ .

(۳) الاستاذ : عبدالله بن محمد بن يعقوب بن الحارث الكلاباذي البخاري

المتوفي سنة (۳۴۰) هـ .

(۴) الحرستاني : أبو الفضائل عبدالكريم بن عبدالصمد الشافعي الدمشقي

الثقة صفی الدین اسمعیل بن ابراهیم بن یحیی الدرجی ^(۱) القرشی المقدسی
بقراءتی علیهما بجامع دمشق، والشیخ الامام شمس الدین یوسف بن عبدالله سبط
الامام الحافظ أبی الفرج بن الجوزی بقراءتی علیه ^(۲) - الخ .

ومحتجب نمائند که ذهبی حسب عادت خود که اکابر ائمه و اساطین
خویش را زیر مشق طعن و قدح و جرح می سازد، در حق سبط ابن الجوزی
هم زبان درازی آغاز نهاده ، لکن علامه کفوی کما ینبغی در رد و ابطال
آن مساعی جمیله بتقدیم رسانیده ، چنانچه در « کتاب اعلام الاخبار »
بعد عبارت سابقه گفته :

[قال الشیخ صلاح الدین الصفدی ^(۳) : بعد أن أثنی علی أبی المظفر یوسف
بن قزاغلی وهو صاحب « مرآة الزمان » وأنا ممن حسده علی هذه التسمية
فانها لا ثقة بالتاریخ كان الناظر فی التاریخ یعاین من ذکر فیہ فی « مرآة » الا
ان « المرآة » فی صدء والمجازفة منه ره فی أماكن معروفة - انتهى .
وقال الذهبی ^(۴) فی کتابه المسمى بـ « المیزان » : ان یوسف بن قزاغلی
ألف « مرآة الزمان » فتراه یأتی بمناکیر الحکایات وماأظنه بثقة ، بل یحیف

المتوفی سنة (۶۶۲) هـ .

(۱) ابن الدرجی : صفی الدین اسمعیل بن ابراهیم بن یحیی بن علوان
القرشی الحنفی المتوفی (۶۶۴) هـ .

(۲) جامع مسانید أبی حنیفة ج ۱ / ۷۰ .

(۳) صلاح الدین الصفدی : خلیل بن ایبک بن عبدالله الادیب المتوفی
سنة (۷۶۴) هـ .

(۴) الذهبی : شمس الدین محمد الحافظ المورخ المتوفی سنة (۷۴۸) هـ .

و مجازف، ثم انه يترفض (۱).

وقال في موضع آخر: كان حنبلياً وتحول حنبلياً للدنيا.

واعلم ان صاحب «مرآة الزمان» قد كان ناقلًا عن تقدمه في التاريخ، ووظيفته الرواية والمهدة على الراوي، ونسبته الى المجازفة جور عليه، فاذ غالب التاريخ لا يشترط فيه الاسانيد التي لا غبار عليها، على ان صلاح الدين الصفدي، والشيخ الحافظ شمس الدين الذهبي ومن بعدهما تفاعلوا على تاريخه، ونقلوا من «مرآة الزمان» شيئاً كثيراً، فان لم يكن ثقة، فهم ليسوا بثقات [.

از اين عبارت ظاهر است که نسبت مجازفت به سبط ابن جوزی جور است، و نیز صلاح‌الدین صفدی، و ذهبی، و کسانی که بعد ایشانند تفاعل کرده‌اند بر تاریخ او، و نقل نموده‌اند از «مرآة الزمان» شیء کثیر را، پس اگر سبط ابن الجوزی ثقه نباشد، صفدی، و ذهبی، و امثالشان هم ثقات نباشند.

پس بکمال وضوح و ظهور محقق گردید که بقدرح سبط ابن الجوزی قیامت عظمی بر سر حضرات سنیه قائم میگردد، یعنی قدح و جرح و عدم وثوق صفدی، و ذهبی، و دیگر اکابر علماء که ناقل از سبط ابن الجوزی‌اند لازم آید.

و نیز سابقاً دانستی که خود ذهبی در «عبر» سبط ابن الجوزی را بمدائح جلیله و محاسن جمیله ستوده، لکن در «میزان الاعتدال» انحراف از میزان انصاف و اعتدال نموده یاوه درائی در حق چنین امام جلیل الشأن آغاز نهاده، داد تهافت و تناقض داده. و علاوه بر این همه بعنایت الهی اعتماد و جلالت سبط ابن الجوزی از کلام مقتدای شاه صاحب،

اعنی خواجه کابلی ، و کلام خودشان ، و کلام قاضی سناء الله ، و رشید الدین خان باثبات میرسانم و لسان کلام معاندین و مکابراین از اصل مقطوع می سازم ، که بعد از این اگر آسمان را بزمین دوزند ، و مدت همدردماغ خود سوزند ، کلامی در اعتبار و وثاقت سبط ابن الجوزی نتواند کرد پس مخفی نماند که کابلی در جواب طعن « درء حسد » از مغیره (۱) بن شعبه ، گفته :

[و دعوی اهل البصرة علی مغیره کما ذکره ابن جریر الطبری ، و الامام البخاری و الحافظ عماد الدین ابن کثیر ، و الحافظ جمال الدین ابوالفرج ابن الجوزی ، و الشیخ شمس الدین ابوالمظفر سبط ابن الجوزی فی تواریخهم هو أن مغیره کان أمیر البصرة] - الخ .

و خود شاه صاحب در جواب طعن ششم از مطاعن عمر فرموده اند :
[ابن جریر طبری ، و محمد بن اسماعیل بخاری در تاریخ خود ، و حافظ عماد الدین ابن کثیر ، و حافظ جمال الدین ابوالفرج ابن الجوزی ، و شیخ شمس الدین ابوالمظفر سبط ابن الجوزی ، و دیگر مورخین ثقات نقل کرده اند که مغیره بن شعبه أمير بصره بود ، و مردم بصره با او بد بودند] - الخ .

و سناء الله پانی پتی در « سیف مسلول » در جواب ابن طعن گفته :
[حق آنست آنچه طبری ، و امام بخاری ، و ابن جوزی ، و شمس الدین سبط ابن جوزی در تواریخ خودها نقل کرده اند] - الخ .
از این عبارات ظاهر است که سبط ابن جوزی نزد صاحب « صواعق »

(۱) المغیره بن شعبه : بن ابی عامر بن مسعود الثقفی مات بالكوفة سنة (۵۰) هـ

(۲) تحفه اثناعشری : ۴۷۲ - ۴۷۳ .

وشاه صاحب، وثناء الله پانی پتی معتمد و معتبر است که او را قرین دیگر
 ائمه کبار خود مثل بخاری، وطبری، وابن الجوزی کرده، بر روایت
 او احتجاج و استدلال نموده اند. و فاضل رشید در «شوکت عمریه» گفته:
 حافظ ابوالوئید خوارزمی در اوائل «مسند امام اعظم» در جوابات
 اشکالات خطیب خوارزمی میفرماید:

وَأما قوله: ان أبا حنيفة لحن حيث قال في مسألة القتل بالمثل: ولو رماه
 بابا قبيس، فالجواب عنه بوجه ثلاثة: الأول: انه ذكر الامام الحافظ سبط ابن
 الجوزي انه افتراء على أبي حنيفة [الخ].

از این عبارت فاضل رشید ظاهر است که نزد او سبط ابن الجوزی ثقة
 و معتمد است، و امامت و جلالتش نزدش مسلم، که افاده ابوالوئید
 خوارزمی که مشتمل بر وصف او بلفظ «امام» و اعتماد و وثوق بر کلام
 او است، نقل کرده بر خود میباید، و آنرا دفع طعن از امام اعظم
 میگرداند.

و نیز فاضل رشید در «ایضاح لطافة المقال» گفته:

[ای ناظران فن قویم سیر و حدیث، و ای ماهران قول قدیم و حدیث،
 برای خدا در این مقام اندکی تأمل را کار فرمایند، تادریافت نمایند که
 آیا مثل امام همام احمد بن حنبل، و امام المحدثین ابن جوزی، و سبط
 او، و قاضی ابویعلی، و حماد بن علقمه، و سید جلال الحق و الدین البخاری
 و ملک العلماء شهاب الدین بن عمر دولت آبادی، و علامه سعد الملة
 و الدین تغنازانی، و غیرهم که مصرح بکفر و لمن مطرود و معهود بودند
 از عوام اهل هند و جاهل بحال مسلك خود و قریب الیه مخاطب شامخ
 المجد بودند؟ یا از ائمه دین و قدمای معتمدین نزد اهل سنت و جماعت]

انتهی .

از این عبارت ظاهر است که حسب افاده فاضل رشید سبط ابن الجوزی مثل امام احمد بن حنبل، و امام المحدثین ابن الجوزی، وقاضی ابویعلی، وحماد بن علقمه، و امثالشان از ائمه دین و قدمای معتمدین نزد اهل سنت و جماعت است .

و از افادات صاحب « ازالة الغین » هم اعتماد و اعتبار و وثوق سبط ابن الجوزی و تسلیم امامتش و اعتقاد بجلالت او واضح است که بتقلید رشید در دفع طعن ابوحنیفه بقتل عربیت افاده خوارزمی را از مختصر کتابش نقل نموده، حیث قال :

و حال این نقل در اکثری از کتب خصوصاً کتاب علامه اناجی شیخ الاسلام رئیس الفضلاء و المحققین، رأس العلماء الراشخین، ابوالبقاء بهاء الدین ابن است : ذکر الامام الحافظ سبط ابن الجوزی انه افتراء علی ابي حنيفة [- الخ .

اعتراف محمد بن يوسف کنجی به دلالت حدیث غدیر بر تولیت و استخلاف

و علامه محمد بن یوسف بن محمد الکنجی الشافعی، که علمای سنی در کتب خودها از او نقل می کنند، کالطری فی « الریاض الزاهرة » و ابن الصباغ^(۱) فی « فصول المهمة »، و نیز تصریح فرموده بآنکه حدیث غدیر دال است بر تولیت و استخلاف، حیث قال فی « کفاية الطالب

(۱) ابن الصباغ : علی بن محمد المکی المالکی المتوفی سنة (۸۵۵) هـ

في مناقب أمير المؤمنين علي بن أبي طالب « بعد ذكر حديث فيه :
انه قال رسول الله ﷺ لعلي : « لو كنت مستخلفاً أحداً لم يكن أحد أحق
منك » .

وهذا الحديث وإن دل على عدم الاستخلاف ، لكن حديث غدیر برخم دال
على التولية وهي الاستخلاف ، وهذا الحديث أعنى حديث غدیر برخم ناسخ ،
لانه كان في آخر عمره صلى الله عليه وسلم ^(۱) [- انتهى .

از این عبارت ظاهر است که حدیث غدیر دال است بر تواتر و استخلاف
و بهمین سبب گنجی آنرا ناسخ حدیث «لو كنت مستخلفاً أحداً لم يكن
أحد أحق منك» که آنهم مثبت افضلیت جناب امیر المؤمنین عليه السلام و احقیقت
آنحضرت بخلاف و امامت است گردانیده .

و هر گاه دلالت حدیث غدیر بر تولیت و استخلاف جناب امیر المؤمنین
علیه السلام ظاهر شد ، مطلوب حق و ایقان کالصبح المسفر روشن و عیان
و شبهات و وساوس مأولین و مساوین صریح البطلان گردید ، لله الحمد
على ذلك .

اثبات فرغانی دلالت حدیث غدیر بر وصایت

وسعد الدین فرغانی هم دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر
المؤمنین عليه السلام بوضوح تمام ثابت کرده ، که افاده نموده که جناب
رسالتآب ﷺ بحدیث غدیر جناب امیر المؤمنین عليه السلام را وصی و قائم
مقام نفس مبارک خود گردانید ، چنانچه در شرح قصیده نائیبه ابن قارض

در شرح بیت :

وأرضح بالتأويل ما كان مشكلا علي بعلم ناله بالوصية
گفته :

[وكذا هذا البيت مبتدأ محذوف الخبر تقديره وبيان علي كرم الله وجهه
وايضاحه بتأويل ما كان مشكلا من الكتاب والسنة بواسطة علم ناله بأن جعله النبي
صلى الله عليه وسلم وصيه وقائماً مقام نفسه بقوله : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه»
وذلك كان يوم غدیر خم على ما قاله كرم الله وجهه في جملة أبيات منها قوله :

وأوصاني النبي علي اختياري لأمته رضى منه بحكمي
وأرجب لي ولايته عليكم رسول الله يوم غدیر خم

وغدير خم ماء على منزل من المدينة على طريق يقال له الآن: طريق المشاة
الى مكة .

كان هذا البيان بالتأويل بالعلم الحاصل بالوصية من جملة الفضائل التي
لأنحصى خصه بها رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فورثها منه عليه الصلاة
والسلام] .

از این عبارات ظاهر است که بیان کردن جناب امیرالمؤمنین عليه السلام
وايضاح آنحضرت بتأويل مشکلات کتاب وسنت بواسطه علمی است
که رسیده است آنحضرت بآن علم ، و این علم باین سبب است که جناب
رسالتآب عليه السلام آنحضرت را وصی وقائم مقام نفس شریف خود بقول :
« من كنت مولاه ، فعلي مولاه » فرموده ، و اشعاری که فرغانی از جناب
امیرالمؤمنین عليه السلام نقل کرده نیز صریح است در آنکه جناب رسالتآب
صلى الله عليه وآله وسلم آنحضرت را وصی خود گردانیده و آنحضرت
را برای امت خود اختیار نموده ، و بحکم آنحضرت بر امت راضی

شده .

و نیز فرغانی در «شرح قصیده تائیه» گفته :

[وأما حصّة علي بن أبي طالب كرم الله وجهه العلم والكشف ، وكشف
المعضلات الكلام العظيم والكتاب الكريم، الذي هو من أخص معجزاته صلى الله
عليه وسلم بأوضح بيان بما ناله بقوله صلى الله عليه وسلم: «أنا مدينة العلم وعلي
بها» وبقوله: «من كنت مولاه، فعلي مولاه» مع فضائل آخر لا تعد ولا تحصى].
از این عبارت ظاهر است که حدیث غدیر مثل حدیث «أنا مدينة العلم»
دلیل حصول علم و کشف معضلات کلام عظیم یعنی «قرآن مجید» که
از اخص معجزات نبویه است، برای جناب امیر المؤمنین عليه السلام است .
قلله الحمد والمنّة که از این افادات متبینه فرغانی جمیع تأویلات
و تسویلات فاضل مخاطب و دیگر اسلاف و اخلاف با انصاف سنیه باطل
و مضمحل گردیده ، که حدیث غدیر را بر محامل غیر مستقیمه فرود می
آورند ، و اصلاً آنرا دلیل افضلیت و اعلمیت و امامت و وصایت نمی
دانند .

و محتجب نماند که شرح سعیدالدین فرغانی بر «تائیه ابن فارس»
از کتب مشهوره و معروفه است ، و سعیدالدین فرغانی از اعاظم و اکابر
سنیه است .

در «کشف الظنون» گفته :

«تائیه فی التصوف» للشیخ أبی حنص عمر بن علی بن الفارض الحموي
المتوفى سنة ست وسبعين وخمسمائة ، ثم قال : وأما شروح منها شرح السعيد
محمد بن أحمد القرغاني المتوفى في حدود سنة سبعمائة، وهو الشارح الاول لها
وأقدم الشايخين له .

حكى ان الشيخ صدر الدين القونوي^(١) عرض لشيخه محيي الدين^(٢) بن العربي في شرحها، فقال للصدر: لهذه العروس بعل من أولادك، فشرحها الفرغاني والتلمساني^(٣) وكلاهما من تلاميذه .

وحكى أن ابن العربي وضع عليها قدر خمسة كراريس ، وكانت بيد صدر الدين، قالوا: وكان في آخر درسه يختم بييت منها ويذكر عليه كلام ابن العربي ثم يتلوه بما هو رده بالفارسية، وانتدب لجمع ذلك سعيد الدين .

وحكى ان الفرغاني قرأها أولاً على جلال الدين^(٤) الرومي الموالي ، ثم شرحها فارسياً، ثم عربياً وسماه «منتهى المدارك» وهو كبير، أورد أوله مقدمة في أحوال السلوك، أوله : الحمد لله القديم الذي تعزز [^(٥)] - الخ .

ونسخة « شرح تائييه » كنه ييش فقير حاضراست ، نسخة هنيئة است منقول از أصل نسخة شارح ودر آخر آن اين عبارت مذکور است :
[هذا ماقرره وحرره الشيخ الامام، قدوة مشايخ الانام ، قبله عاماء الانام ،
نقطة دائرة الاحسان والايمان والاسلام ، السيد السند الامجد الاوحد ، العامل

(١) صدر الدين القونوي : محمد بن اسحاق بن محمد الرومي الصوفي المتوفى سنة (٦٧٢) هـ .

(٢) محيي الدين بن العربي : محمد بن علي بن محمد الحاتمي الطائي الاندلسي الفيلسوف المتصوف المتوفى بدمشق (٦٣٧) هـ .

(٣) التلمساني : سليمان بن علي بن عبدالله عفيف الدين الرومي المتصوف المتوفى (٦٩٠) هـ .

(٤) جلال الدين الرومي : محمد بن محمد بن الحسين الباهي المتوفى سنة (٦٧٢) هـ .

(٥) كشف الظنون ج ١/ ٢٦٥ .

العالم، المتفضل الفاضل، المكمل الكامل، المؤيد بالتوفيق، المسدد في توفيق التحقيق، ترجمان المقامات المصطفوية، لسان الحقيقة الاحمدية، أشرف الواصلين، أعرف الكاملين، أكمل العارفين، أفضل المحققين، سعد الدين سعيد أسعد الله الطالبين وأدام بهجتهم بدوام نفائس أنفاسه وامتعه بما خوله من أوانس اختراعه وعرائس اقتباسه وهذه أول نسخة كتبت من مسودته أعلى الله ذكره ونشر على الالسنه شكره] .

وعبدالرحمن جامی در «نفحات الانس» گفته :

[شیخ سعدالدین الفرغانی رحمه الله تعالی: وی از اکمل ارباب عرفان و اکابر اصحاب ذوق و وجدان بوده است، هیچ کس مسائل علم حقیقت را چنان مضبوط و مربوط نکرده است که وی در دیباجه «شرح قصیده تائیه فارضیه» بیان کرده است، اولاً آنرا بعبارت فارسی شرح کرده بود، و بر شیخ خود شیخ صدرالدین قونوی قدس سره عرض فرموده، و شیخ آنرا استحسان بسیار کرده، و در این باب چیزی نوشته، و شیخ سعید آن نوشته را بعینه بر سبیل تبرک و تئمن در دیباجه شرح فارسی خود درج کرده است، و ثانیاً از برای تعمیم و تتمیم فائده آنرا بعبارت عربی نقل کرده، و فوائد دیگر بر آن مزید ساخت، جزاه الله تعالی عن الطالبین خیر الجزاء .

و وی را تصنیف دیگر است مسمی به «مناهج العباد الی المعاد» در بیان مذاهب ائمه اربعه رضوان الله علیهم اجمعین در مسائل عبادات و بعضی معاملات که سالکان این طریق را از آن چاره نیست، و در بیان آداب طریقت که بعد از تصحیح احکام شریعت سلوک راه حقیقت بی آن میسر نیست، و الحق آن کتابی است بس مفید که مالا بد هر طالب

ومريد است ^(١) [.

ومحمود بن سليمان كقوى در « كنائب أعلام الاخيار » گفته :

[الشيخ الفاضل الرباني، والمرشد الكامل الصمداني، سعيد الدين الفرغاني هو من أعزة أصحاب الشيخ صدر الدين القونوي، مريد الشيخ محيي الدين العربي، كان من أكمل أرباب العرفان، وأفضل أصحاب الذوق والوجدان، وكان جامعاً للعلوم الشرعية والحقيقية، وقد شرح أحسن الشروح أصول الطريقة وكان لسان عصره، وبرهان دهره، ودليل طريق الحق، وسر الله بين الخاق، بسط مسائل علم الحقيقة، وضبط فنون أصول الطريقة في ديباج « شرح القصيدة الثائية الفارضية » .

وكان قد شرحها أولاً بلسان فارسي، ثم شرح ثانياً بلسان عربي، تكميلاً للفائدة وتكميلاً للعائدة .

وله تصنيف آخر مسمى بـ « كتاب مناهج العباد الى المعاد » بين فيه مذاهب الائمة الاربعة رحمهم الله، ذكر مسائل العبادات وبعض المعاملات وأفعال السلوك] .

وذهبي در « عبر » در سنه تسع وتسعين وستمائة گفته :

[والشيخ سعيد الكاشاني الفرغاني شيخ خانقاه الطاحون وتلميذ الصدر القونوي، كان أحد من يقول بالوحدة شرح « تائية ابن الفارض » في مجلدتين، ومات في ذي الحجة عن نحو سبعين سنة ^(٢)] .

(١) نفحات الانس : ٥٥٩ .

(٢) العبر في خبر من غير ج ٥ / ٣٩٨ ط الكويت .

«تصريح ابن زولاق باستخلاف اميرالمؤمنين عليه السلام»

تقی الدین احمد بن علی بن عبدالقادر المقریزی از ابن زولاق عهد نمودن جناب رسالتآب علیه السلام بسوی جناب امیرالمؤمنین علیه السلام در روز غدیر، واستخلاف آنحضرت نقل کرده.

چنانچه در کتاب «المواعظ والاعتبار بذكر الخطا والآثار» که نسخه مطبوعه آن در دو جلد ضخیم نزد ابن خاکسار بعنایت پروردگار حاضر است، گفته:

[وقال ابن زولاق: وفي يوم ثمانية عشر من ذي الحجة سنة اثنين وستين وثلاثمائة وهو يوم الغدير يجتمع خلق من أهل مصر والمغاربة ومن تبعهم للدعاء، لانه يوم عيد لان رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد الى أمير المؤمنين علي بن ابيطالب فيه واستخلفه، فأعجب المعز ذلك من فعلهم، وكان هذا أول ما عمل بمصر ^(۱)].

از این عبارت ظاهر است که حسب تصريح ابن زولاق روز غدیر روز عید است، باین سبب که جناب رسالتآب علیه السلام در آن روز عهد کرده است بسوی حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، واستخلاف فرموده آنحضرت را، و هرگاه عهد جناب رسالتآب علیه السلام بسوی حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام واستخلاف آنحضرت روز غدیر ثابت شد، در دلالت حدیث غدیر بر امامت اصلا مجال تشکیک و ارتباب، واختراع تأویلات بعیده از صواب نماند.

والحمد لله في المبدأ والمآب وهو الموفق للسداد في كل باب.

ومخفى نماذ که مقریزی مورخ مشهور ، و آخذ از اکابر صدور است .
جلال الدین سیوطی در « حسن المحاضرة في أخبار مصر والقاهرة »
گفته :

[المقریزی تقي الدين أحمد بن علي بن عبد القادر بن محمد مورخ
الديار المصرية ، ولد سنة تسع وستين وسبعمائة ، واشتغل بالفنون وخالط الأكابر ،
وولى حصة القاهرة ، ونظم ونثر وألف كتباً كثيرة ، منها : « درر العقود الفريدة
في تراجم الأعيان المفيدة » ، و « المواعظ و الاعتبار بذكر الخطا والآثار » ،
و « عمد جواهر الاسقاط من اخبار المدينة القسطاط » ، و « ايقاظ الحنفاء
بأخبار الفاطميين الخلفاء » ، و « السلوك بمعرفة دول الملوك » ، و « التاريخ
الكبير » وغير ذلك . مات سنة أربعين وثمانمائة] .^(١)

وابن زولاق که از او مقریزی نقل کرده ، از اکابر مورخين مشهورين
في الافاق است .
ابن خلکان در « وفيات الأعيان » گفته :

[أبو محمد الحسن بن ابراهيم بن الحسين بن الحسين بن علي
بن خالد بن راشد بن عبدالله بن سليمان بن زولاق اللبني ، ولاه مصر .
كان فاضلاً في التاريخ ، وله فيه مصنف جيد ، وله كتاب في خطط مصر ،
استقصى فيه ، وكتاب « أخبار قضاة مصر » جعله ذيلاً على كتاب أبي عمر محمد
ابن يوسف بن يعقوب الكندي ^(٢) الذي في أخبار قضاة مصر وانتهى منه إلى سنة

(١) حسن المحاضرة ج ١/ ٥٥٧ .

(٢) الكندي : أبو عمر محمد بن يوسف بن يعقوب المورخ المتوفى بمصر

بعد سنة (٣٥٥) هـ .

ست وأربعين ومائتين ، فكملة ابن زولاق المذكور وابتدأ بذكر القاضي^(١) بكار بن قتيبة ، وختمه بذكر محمد^(٢) بن نعمان ، وتكلم على أحواله الى رجب سنة ست وثمانين وثلاثمائة ، وكان جده الحسن بن علي من العلماء المشاهير . وكانت وفاته - أعنى أبا محمد - يوم الثلاثاء الخامس والعشرين من ذي القعدة سنة سبع وثمانين وثلاثمائة ، رحمه الله تعالى .

ورأيت في كتابه الذي صنفه في أخبار قضاة مصر في ترجمة القاضي أبي حبيد ، ان الفقيه منصور بن اسمعيل الضريز ، توفي في جمادى الاولى سنة ست وثلاثمائة .

ثم قال : قبل مولدي بثلاثة أشهر ، فعلى هذا التقدير يكون ولادة ابن زولاق المذكور في شعبان سنة ست وثلاثمائة ، وروى عن الطحاوى (وزولاق بضم الزاي وسكون الواو وبعد اللام ألف ثم قاف) والليثي (بفتح اللام وسكون الياء المثناة من تحتها وبعدها ثاء مثناة) هذه النسبة الى أيت بن كنانة وهي قبيلة كبيرة . قال ابن يونس المصري : هو ليثي بالولاء^(٣) .

وجلال الدين سيوطى در «حسن المحاضرة في أخبار مصر والقاهرة»

كفته :

[ابن زولاق أبو محمد الحسن بن ابراهيم بن الحسن المصري المؤرخ ، صنف كتاباً في فضائل مصر وذيل على «قضاة مصر» الكندي .

(١) القاضي بكار بن قتيبة بن اسد المصري المتوفى سنة (٢٧٠) هـ

(٢) محمد بن النعمان بن محمد القبروانى الافريقى المعروف بابن حيون

قاضى مصر توفى سنة (٣٨٩) هـ

(٣) وفيات الاعيان لابن خلكان ج ٢ / ٩١-٩٢ .

مات في ذي القعدة سنة سبع وثمانين وثلاثمائة عن احدى وثمانين سنة^(۱).
وابن الوردي در «تمة المختصر» در وقائع سنة سبع وثمانين
وثلاثمائة گفته :

[وفيها توفى الحسن بن ابراهيم بن الحسن من ولد سليمان بن زولاق
مصري الاصل، له في التاريخ مصنفات وله كتاب «خطط مصر» وكتاب «قضاة
مصر»^(۲)] .

وكانت جلبي در «كشف الظنون» بعد ذكر «تاريخ مصر» از ابن^(۳)
يونس، گفته :

[وذيله أيضاً لحسن بن ابراهيم بن زولاق المتوفى سنة سبع وثمانين وثلاثمائة
وله كتاب «المخطط» استقصى فيه أخبار مصر، ذكره ابن خلكان ولم يذكره
المقريزي^(۴)] .
ونيز در «كشف الظنون» گفته :

[«قضاة مصر» لابي عمرو محمد بن يوسف، وذيله لابن زولاق، وذيل ذيله
المسمى بـ «رفع الاصر» مر ذكرها جميعاً في «تاريخ مصر»^(۵)] - الخ .

(۱) حسن المحاضرة ج ۱/ ۵۵۳ .

(۲) تمة المختصر ج ۱/ ۳۵۱ .

(۳) ابن يونس عبدالرحمن بن أحمد الصدي المتوفى سنة (۳۴۷) هـ .

(۴) كشف الظنون ج ۱/ ۳۰۴ .

(۵) كشف الظنون ج ۲/ ۱۳۵۱ .

افادات دولت آبادی در دلالت غدیر بر خلافت امیرالمؤمنین علیه السلام

و از افادات شهاب الدین دولت آبادی که جلائل فضائل علیه و مفاخر و مآثر سنیه او از «سبحة المرجان» بلگرامی و «اخبار الاخیار» شیخ عبدالحق، و رساله «مقدمة سنیه» شاه ولی الله و امثال آن ظاهر است، و بتصریح فاضل رشید در «ایضاح» از عظمای سنیه و ائمه دین و قدمای معتمدین نزد اهل سنت است، نیز واضح و لائح است که حدیث غدیر دایل خلافت و نیابت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام برای رسالت صلی الله علیه و آله و مفید لزوم اطاعت و اتباع جناب امیرالمؤمنین علیه السلام است، چنانچه در «هدایة السعداء» در هدایت رابعه عشر گفته :

[نکته : و دقیقه اینجا آن بود، چون در خیر القرون آفتاب رسالت تابان و روشن است در حالت غروب علی ولی مقابل خود کالشمس للبدر المنیر نائب خود داشته : «یا علی انک منی بمنزلة هارون من موسی ولا نبی بعدی» من کنت مولاه ، فعلی مولاه « تا انقراض عالم بر من ایمان و بر تو اعتقاد دارند] - انتهى نقلا عن نسخة عتیقة .

این عبارت دلیل صریح است بر آنکه مفاد حدیث من زات و حدیث غدیر آنست که نیابت و خلافت جناب رسالت صلی الله علیه و آله برای جناب امیرالمؤمنین علیه السلام حاصل بود .

و نیز در هدایة رابعه عشر گفته :

[الجلوة الثالثة في نکات البيعة :

بدانکه يد بمعنى قبض است، یعنی قبض و قبضة يد بردست پیر فروختن

تأذوا لید پیر باشد و اطاعت لازم شود ﴿أطیعوا الله وأطیعوا الرسول وأولی الامر منکم﴾^(۱) سر این معنی است، وید بمعنی مالک یعنی خود را بردست پیر فروختم تا هر نعمت و دولت که ترا رسد از پیر تصور کنی و هر چه در ملک تو آید از پیردانی، و از فرزندان او در بیخ نداری، العبد و مافی یده ملک لمولاه «من کنت مولاه، فهذا عابی مولاه» شاهد ابن حال] - انتهى .

از این عبارت ظاهر می شود که حدیث غدیر دلیل است بر آنکه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام مالک واجب الاطاعه بوده .
و نیز در «هدایة السعداء» گفته :

[بدانکه چون مصطفی صلی الله علیه وسلم بمحل خوندگار است ، و علی ولی نیز بجای خوندگار از آنکه استاد شریعت و مرشد طریقت است ، «من کنت مولاه، فعابی مولاه» شاهی صادق است] - انتهى .
از این عبارت ثابت ثابت می شود که حدیث غدیر دلیل است بر آنکه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام مثل جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله استاد شریعت و مرشد طریقت و بمحل خوندگار یعنی صاحب الامر و صاحب فرمان لازم الاطاعه بوده، و هذا هو المطلوب .

و سابقاً دریافتی که شهاب الدین أحمد که از اکابر ائمة سنیة است ، ارادة معنی «سید» را از لفظ «مولی» ترجیح داده که آنرا اولاً از بعض اهل علم نقل کرده، و بعد آن گفته که تصدیق این قول بقول آنحضرت : «الستم تعلمون انی اولی بالمؤمنین» تأیید این قول ، یعنی قول بعض اهل علم که «مولی» را به «سید» تفسیر کرده، مینماید .

وفي هذا أيضاً كفاية لاهل الدراية .

وا از شیخ جلال الدین نجندی که از اعظم مقتدایان اهل سنت است نقل کرده که اواز معانی « موالی » سید ، مطاع و اولی را شمرده ، و گفته که بنابراین هر دو معنی امر باطاعت و احترام و اتباع حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام خواهد بود ، و باز تأییداً لهذا المرام از کتاب « مرج البحرين » ابوالفرج اصفهانی حدیثی نقل کرده که از آن ظاهر می شود که « موالی » در حدیث بمعنی « اولی » است .

کلام امیریمانی در استدلال بر خلافت امیر المؤمنین علیه السلام

و علامه محمد بن اسمعیل الامیر الیمانی که سابقاً نباهت و عظمت و جلالت شأن و علو قدر و سمو فخر او دریافتی ، در کتاب « روضة ندیه شرح تحفة علویه » بعد ذکر طرق عدیده حدیث غدیر گفته :

[وتكلم الفقيه حميد على معانيه وأطال ونقل بعض ذلك .

قال رحمه الله : منها فضل العترة عليهم السلام ، ووجوب رهاية حقهم ، حيث جمعهم أحد اثنين اللذين يسأل عنهما ، واخبر بانه سأل اهلهم اللطيف الخبير ، وقال : فاعطاني يعني استجاب لدعائه فيهم ناصرهما ناصري ، وخاذلهم خاذلا لي ، ونصرته عليه السلام واجبة ، وخذلانه حرام عند أهل الاسلام ، فذلك يكون حال العترة الكرام عليهم السلام ، وهذا يوجب انهم لا ينفقون على ضلال ، ولا يدبنون بخطاء ، اذ لو جاز ذلك عليهم حتى يعمهم كان نصرهم حراماً وخذلانهم فرضاً ، وهذا لا يجوز لان خبره فيهم عام يتناول جميع أحوالهم ، ولا يدل دليل على التخصيص ، وزاده بيانا وأردفه برهاناً بقواه ووليها لي ولي ، وعدوهما لي عدو ، وهذا يقتضي

كونهم على الصواب ، وانهم ملازمون للكتاب ، حتى لا يحكمون بخلافه ، وفيه اجلى دلالة على أن اجماعهم حجة يجب الرجوع اليها ، حيث جمع الرسول صلى الله عليه وآله وسلم بينهم وبين الكتاب ، وفيه أوفى عبرة لمعتبر في عتاب معاوية ويزيد وأتباعهم وأشياءهم من سائر النواصب الذين جهدوا في عداوة العترة النبوية والسلالة العلوية .

ومنها قوله : أخذ بيده ورفعها وقال : « من كنت مولاه ، فهذا مولاه » والمولى اذا اطلق من غير قرينة ، فهم منه انه المالك المتصرف ، واذا كان في الاصل يستعمل لمعان عدة :

منها المالك للتصرف ، ولهذا اذا قيل : هذا مولى القوم سبق الى الافهام انه المالك للتصرف في أمورهم .

ومنها : « الناصر » قال تعالى : ﴿ ذَلِكَ بَأْسَ اللَّهِ وَلِىِّ الَّذِينَ آمَنُوا وَانِ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ^(١) ﴾ .

ومنها : بمعنى « ابن العم » قال الله تعالى : ﴿ وَانِى خَفْتُ الْمَوَالِىَ مِنْ وَرَائِى ^(٢) ﴾ أراد بنى العم بعدي .

ومنها : بمعنى « المعتق والمعتق » .

ومنها : بمعنى « الاولى » قال تعالى : ﴿ مَاؤِيَكُمُ النَّارُ هِىَ مَوْلَاكُمْ ^(٣) ﴾ أي أولى بكم وبعذابكم .

وبعد فلو لم يكن السابق الى الافهام من لفظة « مولى » السابق المالك للتصرف ، لكانت منسوبة الى المعانى كلها على سواء ، وحملناها عليها جميعاً

(١) محمد : ١١

(٢) مريم : ٥

(٣) الحديد : ١٥

الا ما يتعذر في حقه عليه السلام من المعتق والمعتق ، فيدخل في ذلك المالك للتصرف و « الاولى » المفيد ملك التصرف على الامة ، واذا كان أولى بالمؤمنين من أنفسهم ، كان اماماً ، وتفصيل ذلك مودع في موضعه .

ومنها قوله عليه السلام : « من كنت وليه ، فهذا وليه » ، والولى المالك للتصرف بالسبق الى الفهم وان استعمل في غيره ، وعلى هذا قال عليه السلام : « السلطان ولى من لا ولى له » يريد ملك التصرف في عقد النكاح ، يعنى ان الامام له الولاية فيه حيث لا عصبه ، ثم لو سلمنا احتمال الولى لغير ما ذكرناه على حده ، فهو كذلك يجب حمليه على الجميع ، بناء على ان كل لفظه احتمات معنيين بطريقة ، فانه يجب حملها عليهما اجمع اذا لم يدل دليل على التخصيص .

ومنها قوله : « اللهم وال من والاه وعاد من عاداه » وهذا يشهد بفضل علي عليه السلام وبراءته من الكبائر ، حيث دعا النبي الى الله بأن يوالى من والاه ، ويعادى من عاداه ، ولو جاز ان يرتكب كبيرة لموجب معاداته ، ومتى وجبت معاداته لم يكن الله ليعادى من عاداه ، كما لا يعادى من عادى مرتكبى الكبائر ، بل هو من اوليائه فى الحقيقة ، فلما قضى عليه السلام بأنه يعادى من عاداه مطلقاً من غير تخصيص ، دل على حالة لا يقارف فيها كبيرة ، وبهذا يظهر أن معاوية قد عاداه الله على الحقيقة ، لان المعلوم بالامرية بأنه كان معادياً لعلي عليه السلام ومن عاداه الله انزله الله دار عذابه وهي دار البوار جهنم يصلونها وبئس القرار ، ومن كان عدو الله كيف يجوز الترحم عليه والتولى له ، لولا عمى الابصار وخبث الظواهر والسرائر والانحراف عن العترة الاطهار وامام الابرار ، ولو لم يرو الا حديث الغدير في مناقب علي عليه السلام لكفى في رفع درجته وعلو منزلته وقضى له بالفضل على سائر الصحابة] - انتهى كلامه رحمه الله مع اختصار منه .

اين عبارت فقيه حميد بر ثبوت امامت جناب امير المؤمنين عليه السلام از حديث

غدير بوجوه عديده دلالت ظاهره دارد . واگر بسبب مزيد مراءولجاج
وغايت انهماك درمكابره واعوجاج ، اين همه تصريحات وافادات اكابر
واساطين عالي درجات را بسمع اصفا جا ندهند ، وآنرا بمقام قبول
والتفات ننهند . بلكه رگك گردن بمقابله آن دراز سازند ، وتفوه بعجائب
كلمات وغرائب هفوات آغازند بحمدالله وحسن توفيقه دلالت حديث
غدير بر امامت جناب امير المؤمنين عليه السلام حسب افاده مولوى محمد اسماعيل
كه ابن اخ شاه صاحب است ، وجمى غفير وجمعى كثير از اهل اين ديار
اورا مقتدى ومطاع خود در امور دين مى دانند ، بلكه او را مجدد دين
در مائه ثلثه عشر مى پندارند ، ثابت مى نمايم .

دلالت غدير بگفتار محمد اسماعيل دهلوى

مرکز تحقیقات کتب و تیر علوم اسلامی

پس بدان كه مولوى محمد اسماعيل در رساله اى كه آنرا در بيان حقيقت
امامت تصنيف كرده ميگويد :

[نكته ثاني : امام نائب رسول است ، آنچه سنة الله در بندگان خود
بواسطه انبيا و رسل جارى فرمود ، همان سنت بواسطه ائمه هم جارى
مي فرمايد .

واز آنجمله اتمام حجت است بيه بعثت ايشان ، يعنى تا وقتى كه
بعثت رسول متحقق نمى شود وجود و انكار ايشان در اشقياء سر بر نمى زند
انتقام ملك علام به نسبت اهل معاصى و آثام متحقق نمى گردد . قال الله
تبارك وتعالى : ﴿ وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا ﴾^(۱) و اين اتمام

حجت به بعثت ائمه هم ثابت میگردد .

قال الله تعالى : ﴿واضرب لهم مثلاً أصحاب القرية اذ جاءها المرسلون﴾^(۱) الى آخر القصة .

مراد از این قریه « انطاکیه » است که حوارین حضرت روح الله بسوی ایشان مبعوث شده بودند، و آخر الامر اهل انطاکیه بایشان بجهود و انکار پیش آمدند ، و در انتقام ملك هلام گرفتار گردیدند .

وقال الله تعالى فيه أيضاً : ﴿وما أنزلنا على قومه من بعده من جند من السماء وما كنا منزلين ، ان كانت الاصبحة واحدة ، فاذا هم خامدون﴾^(۲) .

پس این معنی بالیقین باید فهمید ، که چون در وقتی از اوقات امام قائم گردید ، و دعوت او بر منصفه ظهور در رسید ، لابد حجة الله بر جمیع اهل معصیت و فساد تمام شد ، و وقت انتقام الهی از ایشان در رسید ، پس گویا که معاصی و آثام بمعارضه و مقابله امام با تمام میبرد ، و لاریب بسرحد انتقام می کشد .

و از آنجمله مأمور شدن عباد است بتفحص ایشان و طلب و معرفت ایشان قال الله تعالى : ﴿يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة﴾^(۳) و مراد از « وسیله » شخصی است که اقرب الی الله باشد در منزلت ، كما قال الله تعالى : ﴿اولئك الذين يدعون يبتغون الى ربهم الوسيلة أيهم أقرب﴾^(۴) ، و اقرب الی الله باعتبار منزات ، اول رسول است ،

(۱) یس : ۱۳

(۲) یس : ۲۸ - ۲۹

(۳) المائدة : ۳۵

(۴) الاسراء : ۵۷

بعد از آن امام که نائب او است ، قال النبي صلى الله عليه وسلم : « ان
أحب الناس الى الله يوم القيامة وأقربهم مجلساً امام عادل » .
قال النبي ﷺ : « من لم يعرف امام زمانه ، فقد مات ميتة جاهلية » .

و از آنجمله ایفای بعض مواهید است که حق جل و علا رسول خود را
بآن موعود فرموده ، پس بعض از آن را بدست پیغمبر بعترتۀ ایفا رسانیده
و بعضی دیگر را از دست نائبان او تمام گردانیده ، كما قال الله تعالى :
﴿ هو الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ﴾^(۱)
و ظاهر است که ابتدای ظهور دین در زمان پیغمبر صلی الله علیه وسلم
بوقوع آمده ، و اتمام آن از دست حضرت مهدی واقع خواهد گردید ،
همچنان است هلاك كسرى و قبصر و تملك خزائن ایشان که آنجناب بآن
موعود شده بودند ، و ظهور آن از دست خلفای راشدین واقع گردیده .
و از آنجمله اتمام امر است که رسول بآن مأمور شده بودند ، و ادای آن
از امام صورت بست ، قال الله تعالى : ﴿ قل يا ايها الناس انى رسول الله
اليكم جميعاً ﴾^(۲) .

و ظاهر است که تبلیغ رسالت به نسبت جمیع ناس از آنجناب متحقق
نگشته ، بلکه امر دعوت از آنجناب شروع گردید ، يوماً فیوماً بواسطۀ
خلفای راشدین و ائمة مهديین روبه تزايد کشید ، تا اینکه بواسطۀ امام
مهدی با تمام خواهد رسید ، و همین نیابت را در امور مذکورة الصدور
« وصایه » مینامند ، یعنی چنانکه وصی در طلب و ادای حقوق قائم مقام
منیب میباشد ، همچنین امام قائم مقام پیغمبر است در معاملاتى که

(۱) الفتح : ۲۸

(۲) الاعراف : ۱۵۸

در میان خدا و رسول او منعقد گردیده .

و از آنجمله است ثبوت «ریاست» ، یعنی چنانکه انبیاء الله را به نسبت امت يك نوعی از ریاست ثابت است که بملاحظه همان ریاست ایشان را امت این رسول میگویند ، و این رسول را رسول این امت ، و در بسیاری از امور دنیویه هم تصرف رسول در ایشان جاری است ، كما قال الله تعالى : ﴿النبی اولى بالمؤمنین من انفسهم﴾^(۱) و در مقدمات اخرویه هم ولایت او ثابت قال الله تعالى : ﴿فکیف اذا جئنا من کل امة بشهید وجئناک علی هؤلاء شهیدا﴾^(۲) ، همچنین امام راهم در دنیا و آخرت مثل این ریاست به نسبت مبعوث الیه ثابت است .

قال النبی صلی الله علیه وسلم : «ألستم تعلمون انی اولى بالمؤمنین من انفسهم؟» قالوا : بلی ، فقال : «اللهم من کنت مولاه ، فعلی مولاه» وقال الله تعالى : ﴿یوم ندعوا کل اناس بامامهم﴾^(۳) ﴿وقفوا هم انهم مسئولون﴾^(۴) .

قال النبی صلی الله علیه وسلم : «انهم مسئولون عن ولایة علی» . انتهى . و از آخر این عبارت بکمال وضوح و ظهور ، کالنور علی قلیل الطور ، روشن است که حدیث غدیر دلالت بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام دارد ، زیرا که مولوی اسماعیل حدیث غدیر را دایل این معنی گردانیده ، که چنانچه جناب رسالت صلی الله علیه و آله را به نسبت امت خود نوعی از ریاست ثابت است ، که بملاحظه همان ریاست ایشان را امت آنحضرت

(۱) الاحزاب : ۶

(۲) النساء : ۴۱

(۳) الاسراء : ۷۱

(۴) الصافات : ۲۴

می گویند، و آنحضرت را رسول این امت ، و در بسیاری از امور دنیویه هم تصرف آنحضرت جاری است ، و در مقامات اخرویه هم ولایت او ثابت ، همچنین امام را هم در دنیا و آخرت مثل این ریاست به نسبت مبعوث الیهم ثابت است .

پس هر گاه حدیث غدیر دلیل ثبوت ریاست مثل ریاست جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم و دلیل جریان تصرف آنحضرت در بسیاری امور دنیویه امت باشد ، این عین دلالت بر امامت و خلافت است والله الحمد علی ذلک .

پس جمیع تسویلات و تقریرات غرابت آیات مخاطب رفیع الصفات که بفرض ابطال دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام تفوه بآن نموده ، حسب افاده متینه برادرزاده شان « هباء منثوراً » گردید . و نیز از این عبارت ظاهر است که آیه کریمه الذین اولی بالمؤمنین من انفسهم^(۱) مثبت تصرف جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم در بسیاری از امور امت است ، پس انکار شاه صاحب و مبالغه و اغراقشان در ابطال این دلالت هم حسب افاده برادرزاده شان باطل ، و از حلیه صحت عاطل گردید ، و کمال شناعة و فظاحت آن بمنصه ظهور رسید :

و نیز از این عبارت ظاهر است که مراد از آیه کریمه و فقوهم انهم مسئولون^(۲) حسب ارشاد جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم آن است که اینها سؤال کرده خواهند شد از ولایت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و مراد از ولایت آنحضرت که « مسئول عنها » است ولایت تصرف است .

(۱) الاحزاب : ۶

(۲) الصافات : ۲۴

پس بحمد اللہ کمال بطلان انکار شاہ صاحب نزول این آیہ کریمہ رادر باب ولایت جناب امیر المؤمنین علیہ السلام ، وزعم تکذیب نظام قرآنی آنرا ، وحمل ولایت بر محبت ، کما سبق نیز حسب افادہ برادر زاده شان ظاهر و واضح شد .

وجلالیات مرتبہ ، و علو شأن ، و سمو درجہ ، و عظمت منزلات ، و سناء فخر ، و ارتفاع قدر مولوی اسماعیل ہر چند ظاہر تر از آنست کہ محتاج اثبات باشد ، لکن در اینجا بر عبارت مولوی صدیق ^(۱) حسن مشتمل بر مزید مدح و ثنا و تبجیل و اطرای او اکتفا میرود .

پس باید دانست کہ مولوی مذکور در کتاب « اتحاف النبلاء المتقین بأحیاء مآثر الفقہاء المحدثین » گفته :

[محمد اسماعیل بن الشیخ عبد الغنی العمری بن مستند الوقت الشاہ ولی اللہ المحدث الدہلوی رحمہم اللہ تعالیٰ ، یکی از ائمہ دین ، و فقہای متقین ، و نبیلای محدثین بودہ ، پدرش بہ عمر بیست و ہشت سالگی دنیای فانی را بدرود کرد ، مردی ذکی الطبع لو ذعی المعی بود ، بسبب احترام منیہ او را شہرت مثل دیگر اخوان خود دست بہم نداد ، وی (رح) بعد وفات پدر بزرگوارش در کنار عم نامدار شاہ عبدالقادر دہلوی مؤلف « موضح قرآن » تربیت ظاہری و باطنی یافت ، و بجای فرزند او بود ، وہم زانوی ادب در تحصیل کمالات عالمیہ و عبادیہ و فضائل خاندان خود بخدمت اعمام کرام خود تہ نمودہ ، بذروہ اعلیٰ از علم و فضل رسید ، جوہر ذکای او بغایت عالی افتادہ بود ، مقدمات عربصہ و مشکلات علوم را زودتر ادراک میکرد ، بمغز سخن می رسید ،

(۱) مولوی صدیق حسن البخاری الہندی القنوجی المتوفی سنۃ (۱۳۰۷) ھ

حکایات ذهانت و فطانت وی هنوز نقل هر مجلس و زیب هر محفل اهل علم است .

ولادت او تقریباً در سنة اثنین و مائتین و ألف واقع شده . بیعت جهاد با سید احمد بریلوی مرید شاه عبدالعزیز دهلوی بجای آورده ، و سرخیل قافله حجاج و مجاهدین وی بود ، این همه ترویج شریعت از شرق تا غرب ، و رفع بدع و محدثات که می بینی ، و این همه مذاکره هاوم و کثرت صوم و صلوة و زکوة ، و آبادی مساجد که در مردم هند مشاهده میکنی ، هم بدولت جد و اجتهاد او ، و موای عبدالحی مرحوم است ، گوئی در سرزمین هند مثل این دو بزرگوار که بجای دو وزیر شیخ خود بودند ، در این کار در این دوازده صد سال کسی نبرخاسته ، اسلام را بعهد ایشان رونقی دیگر حاصل شده ، و سنن مأثورہ محو شده را بعرق ریزی ایشان حیاتی تازه دست بهم داده ، لاسیما حکایات برکات و عظ و نصائح محمد اسمعیل ، و کثرت اهتدای مردم به پند و اندرز آن ربانی جلیل چیزی است که موافق و مخالف در آن يك زبان است ، نتوان گفت که چقدر رسوم اشراك و بدع از هم متلاشی شد ، و محدثات و کفریات از عالم بدر رفت . نظم :

ماتت به بدع تمادی عمرها	دهرأ وکان ظلامها لا ینجلی
فعلا به الاسلام ارفع هضبة	ورسا سواه فی الحضيض الاسفل
غاط امرء بسابی علی قاسه	هیئات قصر عن علاه ابو علی
لو ان رسطا لیس یسمع لفظه	من لفظه لعرتة هزة أفکل
ولوانهم جمعوا لديه تیقنوا	أن الفضيلة لم تکن لسلول

تختم اتباع سنت و اجتناب از بدعت که جد وی شاه ولی الله محدث

رضی الله عنه در این دیار کاشته بسود ، در عهد وی برگ و بار آورد ،
و هدایت آواز وی نهایت پذیرفت ، در علوم معقول و منقول یاد پیشینیان
از خاطر میبرد ، و در علم فروع و اصول ائمه آنرا دورتر می نشاندد ، در هر
علم که به او سخن رانی دانی که وی امام این فن است ، و در هر فن که
بساوی مناظره کنی شناسی که وی حافظ این علم است ، اصول فقه بر
نوک زبان داشت ، و علم حساب در انگشتان ، قرآن و حدیث خود
محفوظ سینه او بود ، و فقه و منقول مشق دیرینه او ، هر چند مثل دیگر
علماء اشتغال بتدریس و تعلیم نکرده ، و عمری در کسب آن نگذرانیده ،
مگر در میدان امتحان به زور ذکای خداداد ، وجودت طبع نقاد سبقت
بر معتنین و اکابر علمای مشهورین می برد [..] الی آن قال :

[بالجمله از مؤلفات وی در فقه و حدیث و اصول و جز آن بعض رسائل
موجود است ، و همه نافع و نزد اهل حق مقبول ، از آن جمله « رد الاشراك »
است ، مشتمل بر دو باب در نفی اشراك و رسوم کفر و بدعات از احادیث ،
و « تقوية الايمان » ترجمه يك باب او است ، و « تنوير العینین فی اثبات
رفع الیدین » ، و « اصول فقه » در کراسه واحده ، و « صراط المستقیم » ،
و « رساله امامت » ، و « ایضاح الحق الصریح فی احکام الیهیت
و الصریح » و این هر دو ناتمام است ، و « مثنوی سلك نور » ناتمام ،
و « تنقید الجواب » در اثبات رفع الیدین ، و جز آن .

در بطلان مناقشات دهلوی در دلالت حدیث غدیر

قوله : [چه احتمال است که اوای بالمحبة واولی بالمعظیم مراد

باشد^(۱) .

اقول: این احتمال هم مذهب سنی را از بیخ و بن برمی کند، چه هرگاه جناب امیر المؤمنین علیه السلام «أولسی بالمحبة وأولی بالتعظیم» علی العموم والاطلاق بعد جناب رسالت صلی الله علیه و آله بنسبت هر کس گردید افضلیت آنجناب بر شیوخ ثلاثه مثل فلق صبح بدرخشید، و بطلان غرائب افتعالات و اختراعات در افضلیت اینها بمنصه ظهور رسید، و خلافت ثلاثه بجهت فقدان شرط خلافت که افضلیت است بماطل، و از حلیه صحت عاطل شد .

چه بدیهی است که «أولی بالمحبة، وأولی بالتعظیم» افضل است از دیگران که «أولی بالمحبة، وأولی بالتعظیم» نمی باشد، و عقل هیچ عاقلی تجویز نخواهد کرد که شارع مفضول را بنسبت افضل «أولی بالتعظیم» قرار دهد، چه مدار اکثریت محبت دینی و زیادت تعظیم نیست مگر برا اکثریت فضیلت و زیادت شرف دینی، پس هر کسی که افضل خواهد بود همان کس «أولی بالمحبة وأولی بالتعظیم» خواهد بود .

و دلالت تعظیم بر فضل از افاده خود شاه صاحب ظاهر است که در «رسالة سر جلیل» گفته اند :

[مقدمة چهارم : کل من امرنا بتعظیمه ، فهو ذو فضل .

در این مقدمه خدشهای که بخاطر میرسد آن است که مادر و پدر کافر را نیز تعظیم و تذال و بر واحسان واجب است ، حال آنکه هیچ فضیلتی ندارند . جوابش آنکه تعظیم ایشان در عرف شرع تعظیم نیست ، بلکه نوعی است از احسان و بر ، و بر واحسان را تعظیم نتوان گفت ، و مجرد

تذلل تعظیم نیست ، لان الانسان قد يتذلل لمن يخاف ضرره ، وجه قسم تعظیم ابوين کافرين در شرع مأمور به باشد ، حال آنکه براءت از آنها واجب است .

قال الله تعالى : ﴿ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ﴾^(۱) . الايه ، وقال تعالى : ﴿ اذْأَقَالُوا لِقَوْمِهِمْ اَنَا بِرِءَاكُمْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾^(۲) ، بلکه تعظیم شرعی آنست که مبنی باشد بر محبت فی الله ولله وجوش از ته دل ، و این معنی در غیر اهل فضل هرگز در شرع وارد نشده ، که ایدل علیه النفحص] - انتهى .

از این عبارت ظاهر است که بنای تعظیم بر فضل است ، پس هر که «اولی بالتعظیم» خواهد بود بلاشبهه «افضل» خواهد بود .

وتوهم احتمال تخصیص این اولویت بنسبت شیخین .

أولا مدفوع است بآنکه تسویه ولایتین من جمیع الوجوه ، که مخاطب بآن اعتراف کرده ، این تأویل علیل را بخاک سیاه برابر ساخته .

وثنائياً افادة ابن حجر در «صواعق محرقة» که سابقاً منقول شد ، اساس این توهم را بر می کند ، که از آن صاف ظاهر است که شیخین جناب امیرالمؤمنین عليه السلام را مولای هر مؤمن و مؤمنه بمعنی «أولی بالاتباع والقرب» می دانستند ، که بمخاطبة آن جناب گفتند : أوسیت یا ابن ابی طالب مولی کل مؤمن و مؤمنه .

پس باین نص صریح احتمال رکیک این تخصیص واهی باطل گردید ، و نیز بجواب تصریح ثانی زبان قیل وقال البته لال است ، که او گفته :

(۱) المجادلة: ۲۲

(۲) الممتحنة: ۴

اصبحت مولای و مولی کل مؤمن .

و نیز حدیث مخاطبة حضرت جبرئیل بعمر دربارۀ تأکید ولایت ، که در مابعد مذکور می شود ، نص قاطع بر بطلان اخراج ثانی بلکه اول هم باجماع مرکب از عموم کلام است .

پس حیرانم که چگونه حضرات اهل سنت شیخین را «أولی بالمحبة وأولی بالتعظیم» قرار می دهند ، و ایشان را افضل از جناب امیر المؤمنین علیه السلام می گویند ، و بخلاف ایشان باوصف بفضولینشان برخلاف دلائل عقلیه و نقلیه قائل می شوند .

عجب است که شاه صاحب در اینجا تجویز کنند که مراد جناب رسالتآب علیه السلام از حدیث غدیر «أولی بالمحبة وأولی بالتعظیم» باشد ، و باز در «رسالة سرجابل فی مسئلة التفضیل» که بعد ختم «تحفه» تصنیف نمودند ، اثبات افضلیت شیخین از آن جناب قطعاً و حتماً نمایند ، و والد مساجدشان در این باره داد دماغ سوزی دهند ، و جزماً و یقیناً اولویت شیخین بمحبت و تعظیم ثابت سازند ، و منکر آنرا مخالف قرآن و سنت و عترت پندارند .

بالجمله کاش شاه صاحب اگر بدلالات حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام قائل نشده بوده اند ، و آنرا بمعنای «أولی بالمحبة والتعظیم» تجویز نموده ، بر این قول خود قدم ثبات می فشردند ، و بابطال آن نکث عهد و اخلاف عقد نمی کردند .

و فاضل تحریر جناب باقر علی خان حقه الله بالرحمة وارضوان در «حجج باهره» بجواب این قول مخاطب فرموده :

[و بر فرضی که اولی بالمحبة والتعظیم مقصود باشد ، منافی مدعای

ما نیست ، چه کسی که اولی بمحبت دینی و تعظیم شرعی است از همه کس افضل است ، و آنکه افضل است أحق به خلافت است از مفضول . در «صواعق» مذکور است :

[سئل شیخ الاسلام محقق عصره أبو زرعة الولی العراقی عن اعتقد فی الخلفاء الاربعة الافضلية على الترتیب المعلوم ، ولكن یحب أحدهم اکثر هل یأثم ؟ فأجاب بان المحبة قد تكون لامر دینی ، وقد تكون لامر دنیوی ، فالمحبة الدینیة لازمة للافضلية ، فمن كان أفضل كان محبتنا الدینیة له أكثر ، فمتی اعتقدنا فی واحد منهم أنه أفضل ثم احببنا غیره من جهة الدین اکثر ، كان تناقضاً ، نعم ان احببنا غیر الافضل اکثر من محبة الافضل لامر دنیوی کقرابة واحسان ونحوه فلا تناقض فی ذلك ولا امتناع ، فمن اعترف بأن أفضل هذه الامة بعد نبینا صلی الله علیه وسلم أبو بکر ، ثم عمر ، ثم عثمان ، ثم علي ، لكنه أحب علیاً اکثر من أبي بکر مثلاً ، فان كانت المحبة المذكورة محبة دینیة فلامعنی لذلک ، اذا المحبة الدینیة لازمة للافضلية كما قررناه ، وهذا لم یعترف بأفضلية أبي بکر الا باسائه وبقلبه ، فهو مفضل لعلی لکونه أحبه محبة دینیة زائدة علی محبة أبي بکر وهذا لا یجوز ، وان كانت المحبة المذكورة دنیویة لکونه من ذریة علی ، أولغیرذلک من المعانی ، فلا امتناع فیہ] - انتهى .

پس فرار از «اولی بتصرف» به اولی بمحبت و تعظیم مطلقاً نفی به او نمی بخشد .

قوله : [وجه لازم که هر جا که لفظ «اولی» بشنویم ، مراد «اولی با انصاف» گیریم ؟ قوله تعالی : ﴿ان اولی الناس بابراهیم للذین اتبعوه وهذا النبی والذین آمنوا﴾^(۱) ، و پیدا است که اتباع حضرت ابراهیم

اولی بتصرف در آنجناب نبوده اند^(۱).

اقول : در آیه ﴿ان اولی الناس بابراهیم﴾ قرینه اتباع و مثل آن ممانع است از اراده «اولویت بتصرف» بخلاف مانحن فیه ، فلا یقاس أحدهما علی الآخر .

و ظاهر است که هر گاه «مولی» بمعنی «اولی» باشد و «اولی» مطلق است و تقییدی در آن واقع نیست ، پس محمول بر اولویت در جمیع امور خواهد بود و هر گاه اولویت در جمیع امور ثابت شد ، اولویت بالتصرف بالبداهة متحقق گردید .

و اما اینکه «اولی» بسبب عدم تقیید محمول بر اولویت در جمیع امور است ، پس با فادات ائمه سنی و اکابر ایشان ثابت است .

سابقاً شنیدی که زمخشری ، و نیسابوری ، و بیضاوی ، و عینی ، و غیر ایشان در تفسیر آیه ﴿النبی اولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾^(۲) اطلاق «اولی» را دلیل این معنی گردانیده اند ، که آنحضرت «اولی» در جمیع امور است ، و هر گاه بتصریحات ائمه محققین ، و اکابر مفسرین ، و احاطم مدققین ، و امثال متبحرین ، و افاضل معتبرین ، و افانم معتمدین مشایخ متسننین بکمال توضیح و تبیین ثابت است که اطلاق «اولی» دلالت دارد بر اولویت در جمیع امور ، پس چونکه لفظ «مولی» در حدیث غدیر مطلق است ، و تقییدی در آن غیر واقع ، محمول بر عموم خواهد بود ، پس اولویت بالتصرف بالقطع والیقین ثابت گردیده ، و شبهات رکیکه و توجیهات سخیفه ، و تشکیکات واهیة ، و تأویلات بارده ، و اختراعات

(۱) تحفه اثناعشریة : ۳۲۹ .

(۲) الاحزاب : ۶ .

فاسده ، وابتداعات کاسده خود بخود مضمحل شد ، وعلاوه براین ظاهر است (ولاکظهور النار علی العالم) که مراد از مولائیت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام همان است که مراد است از مولائیت جناب رسالتآب صلی الله علیه وآله وسلم .

ونخود شاه صاحب فرموده اند که : [سوق کلام برای تسویه ولایتین است فی جمیع الاوقات ومن جمیع الوجوه ، چنانچه پر ظاهر است] - انتهى .

وبدیهی است که مولائیت جناب رسالتآب صلی الله علیه وآله وسلم هر گاه بمعنی اولویت آنحضرت باشد ، مراد از آن اولویت در جمیع امور خواهد بود بعین ماذکره أساطین المفسرین فی آیه ﴿الشیء اولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾ پس همچنین اولویت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام در جمیع امور باشد واهام منکرین خصام های طرف الثمام . قوله : [سوم آنکه قرینه مابعد صریح دلالت میکند که مراد از ولایت که از لفظ «موالی» یا «اولی» هرچه باشد فهمیده می شود ، بمعنی محبت است وهو قوله : «اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه» ^(۱) . أقول : مستتر نمایند که حضرات اهلسنت را در تأویل وتوجیه حدیث غدیر طرفه اضطراب وتشویش دامنگیر شده ، وهمانا چون از حق صریح وصدق صحیح روتافته اند ، به هر سو از تأویلات بعیده وتوجیهات غیرسیدیه شتافته ، فهم کالسائر های غیرالمنهج لایزیده کثرة السیر الا بعداً .

پس ملاک تأویل جمعی آنست که مراد از «موالی» در حدیث غدیر «ناصر ومحب» است .

علی بن محمد قوشجی در «شرح تجرید» گفته :

[وبعد صحة الرواية ، فمؤخر الخبر ، أعني قوله : « أَللّٰهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ »
يشعر بأن المراد بالمولى هو الناصر والمحب] ^(۱) .

وعلي برهان الدين حلبی در «انسان العیون» در ذکر حدیث غدیر
گفته :

[بل معنى ذلك عند العلماء الذين هم أهل هذا الشأن وعايهم الاعتماد في
تحقيق ذلك من كنت ناصره ومواليه ومحبه ومصافيه ، فعلي كذلك] ^(۲) .

واین تأویل لائق استعجاب اصحاب الباب است ، زیرا که اینهمه
اهتمام بلیغ ، وجد و کد شدید که سابقاً شنیدی برای محض اظهار این
معنی که جناب امیرالمؤمنین عليه السلام محب و ناصر کسی است که آنحضرت
محب و ناصر او است ، بعقل عاقل راست نمی آید ، و هرگز احدی از
ارباب دانش آنرا بر جناب سرور کائنات صلی الله علیه و آله که عقل هر دو جهان به
پارهای از عقل مبارک آنجناب نمیرسد ، تجویز نمی تواند کرد ، مگر
اینکه مراد از محبت و نصرت خاص که امرا و خلفا را به نسبت رعایا
حاصل می شود ، فعلی ذلك يتم المطلوب ، در «حق الیقین» فرموده :

[اکثری مانند قوشجی و غیر او احتمالی که داده اند از روی اضطرار
آنست که مراد ناصر و محب باشد ، و بر هیچ عاقلی پوشیده نیست که
بیان این معنی موقوف نبود بر جمع کردن مردم ، در چنین وقتی ، و در
میان راه فرود آمدن ، و بسیاری از احکام دین ضرورتر بود که حضرت
این اهتمام در بیان آنها فرمود ، و ایضاً این حکم را به مردم گفتن ضرور

(۱) شرح التجريد للقوشجي : ۴۰۳ .

(۲) السيرة الحلبية ج ۳ / ۳۴۰ .

نمود ، بلکه میبایست که حضرت امیر عليه السلام را وصیت کند که یاری کن هر کس من او را یاری کرده ام ، و دوست بدار هر کس من او را دوست میداشتم ، و درخبر دادن باین امر فائده معند بها نبود ، مگر آنکه مراد بآن نوعی از محبت و نصرت باشد که امر را نسبت رعایا باشد ، یا مراد جلب محبت ایشان باشد نسبت به آن حضرت عليه السلام ، و واجب بودن متابعت ایشان او را ، چون یاری می کنند ایشان را در جمیع مواطن ، و دوست میدارد ایشان را بجهت ایمان ، پس باز مدعای ما ثابت است]
- انتہی .

و بعض این حضرات بر بعد این تأویل متعین شده می فرمایند که مراد از این حدیث ایجاب دوستی جناب امیر المؤمنین عليه السلام بود ، و ظاهر است که از گفتن این معنی که علی محب و ناصر کسی است که من محب و ناصر او بودم ، ایجاب محبت آن جناب ثابت نمی شود ، بلکه ایجاب محبت دیگران البته بر آن جناب ظاهر است ، و بعض اساطین اهل سنت خود بر فساد این تأویل متنبه شده ، رد آن نموده اند .

محب الدین طبری در «ریاض النضرة» فرموده :

[قد حکى الهروي، عن أبي العباس ان معنى الحديث «من أحبني وبتولاني فليحب علياً وليتول» وفيه عندي بعد ، اذ كان قياسه على هذا التقدير أن يقول : من كان مولاي فهو مولى علي، ويكون المولى ضد العدو ، فلما كان الاسناد في اللفظ على العكس بعد هذا المعنى ^(۱)] - انتہی .

و آنچه محب طبری بعد این عبارت گفته :

[نعم بتجه مذكوره من وجه آخر بتقدير حذف في الكلام على وجه الاختصار

تقدیره: من كنت مولاه، فسبيل المولى وحقه أن يحب ويتولى فعلى أيضاً مولى القربة منى ومكانته من تأييد الاسلام فليحبه وليتوله كذلك^(۱) - انتهى .

پس بدیهی است که این تقدیر حذف و اختصار از عجائب محیره افکار، و لائق تماشای اولی الابصار است، سبحان الله! چنین معنای واضح که اصلاً محتاج به حذف و تقدیر نیست، و موافق استعمال قرآن و حدیث و لغت است، و صحابه کبار هم آنرا فهمیده اند، و اکابر علماء هم تصریح بآن نموده اند، و احادیث عدیده و قرائن سدیدة بر آن دلالت دارد، نزد شاه صاحب قابل اقبیح طعن و تشنیع و استهزا و سخریه باشد، که آنرا موجب مساهلت در تبلیغ و مخالفت هدایت و ارشاد می پندارند و چنین معنای رکبکت که بفهم هیچ عاقلی نمی آید، و هیچ دلیلی و قرینه بر آن دلالت نمی دارد، و گاهی کسی از صحابه آنرا تقریر نکرده، و نه موافق استعمال است، نزد این حضرات سمت جواز داشته باشد، ان هذا لشیء عجاب!

بالجمله چون در اراده معنی محب و ناصر از حدیث غدیر بعد تصریح بود، بعض این حضرات مثل ابن حجر، و صاحب «صواعق» ایجاد کردند که از جمله معانی «مولى» محبوب هم است، و شاه ولى الله هم در «ازالة الخفا» ادعای آن نموده، و این دعوی مجرد از دلائل است، در کتب مشهوره مثل «صباح» و «قاموس» و «فائق» و «نهایه» و «مجمع البحار» و «تاج المصادر»، و غیر آن^(۲) محبوب را از جمله

(۱) المصدر ج ۱/ ۲۰۵ .

(۲) مثل «مفردات» راغب اصفهانی، و «اساس البلاغه» زمخشری، و «المغرب» تألیف ابی الفتح ناصر بن عبدالسید بن علی المطرزی، و «منصباح المنیر»

معانی «مولی» ننوشته‌اند، سبحان الله! معنائی را که ائمه ائمت ذکر کنند، و بدان تصریح سازند، مقبول نفرمایند، و معنی ایجاد خویش بدون اقامت دلیل ذکر سازند، و بلائینه و حجت آنرا معتمد گردانید، بین تفاوت ره از کجا است تا یکجا!

محل تعجب است که شاه‌صاحب در ابطال معنای واقعی لفظ «مولی» باین مثابه اهتمام کردند، که بسراهل عربیت افتراها و اکاذیب ساختند و بافتند، و وجه صحت معنائی که خود ذکر فرمودند، هرگز بیان ننمودند و کابلی بساوصف آنکه محبوب را از جمله معانی «مولی» شمرده، حیث قال:

[ولان المولى مشترك بين معان كالمالك، والعبد، وهو المعتقد، والصاحب والقريب، كابن العم، ونحوه والجار، والحليف، والصديق، والناصر، والمنعم والمنعم عليه، والرب، والنزيل، والمحب، والمحبوب، والتابع، والظهير] باز حدیث را بر معنی محب و صديق حمل کرده، حیث قال:

[ونخاتمة الحديث وهي الجملة الدعائية قرينة واضحة على ان المراد بالمولى المحب والصديق] انتهى.

بحیرتم که هر گاه نزد کابلی محبوب از معانی «مولی» است، بساز چرا از حمل حدیث بر آن اعراض کرده؟ مگر اینکه گفته شود که گو کابلی بتقلید صاحب «صواعق» محبوب را از جمله معانی آن گردانیده و از کذب و اختراع درافت باکی نکرده، لکن از حمل حدیث بر معنی مخترع و افترا بر سید الانبیاء علیه وآله آلاف التحية والثناء رسیده، دست از حمل حدیث بر معنی غیر ثابت کشیده، و حزم و احتیاط شاه‌صاحب

(غلط گفتم !) ، تخلیط و تلبیسشان لائق تماشای اولی ابصار است ، که بر مجرد ادعای این معنی که مراد از ولایت که از لفظ « مولی » یا « اولی » هر چه باشد ، فهمیده می شود محبت است ، اکتفا فرمودند و بتصریح بیان نکردند ، که آخر « مولی » را بر کدام معنی حمل می کنند آیا بر محب یا محبوب ؟ چون ظاهر است که بر تقدیر اراده لفظ محب از « مولی » ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر دیگران ثابت نمی شود ، و بر تقدیر اراده محبوب از لفظ « مولی » اعتراض عدم ثبوت این معنی از لغت لازم می آید ، لهذا از این تصریح اعراض کرده مفر خویش در این صورت فهمیدند ، که حمل لفظ ولایت که از « مولی » یا « اولی » فهمیده می شود ، بر محبت کردند ، و ندانستند که بر این تقدیر طرف مقابل خواهد گفت : که اولاً بیان لفظ « مولی » بکنید که آنرا بر کدام معنی حمل کرده اید ؟ اگر بر محب حمل می کنید و مراد از « محبت » محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام برای دیگران است ، پس در این صورت لزوم محبت دیگران بر جناب امیر المؤمنین علیه السلام ثابت می شود ، نه ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر دیگران ، چنانچه شما ادعای کنید . و اگر « مولی » را بر معنی محبوب حمل می کنید و مراد از « محبت » محبت دیگران برای جناب امیر المؤمنین علیه السلام است ، پس باید که اولاً معنی « مولی » بمعنی محبوب از لغت ثابت سازید ، و دونه خرط القناد و از غرائب امور و عجائب دهور آنست که ابن اثیر جزیری در « نهایه » نهایت غفول و ذهول را کاربند شده ، که اولاً شانزده معانی برای لفظ « مولی » نقل کرده ، و بعد از آن گفته که حدیث « من کنت مولاه ، فعلی مولاه » برا کثر اسماء مذکوره محمول می شود ، حال آنکه بدیهی است

که اکثر معانی مذکوره هرگز لائق آن نیست که حدیث مذکور بر آن حمل کرده شود و ادعای آن محض جزاف و اعتساف است ، و منشأ آن جز عدم تدبر و ترك تأمل امری دیگر متصور نمی تواند شد ، و عجب تر آنکه عبارت نهایی را فاضل رشید هم نقل کرده ، و برخلاف بین آن متنبه نشده ، در « ایضاح لطافة المقال » گفته :

[بعض علماء در این حدیث یعنی حدیث غدیر از لفظ « مولی » تصریح بصحت ارادة حب (بالكسر) که مرادف محبوب است نموده اند ، چنانکه صاحب « صواعق » میفرماید : ونحن وهم متفقون على صحة ارادة الحب (بالكسر) وعلي رضي الله عنه سيدنا وحبنا - انتهى .

و نیز صاحب « صواعق » قبل از این به چند سطر مصرح است باینکه محبوب نیز از معانی حقیقی « مولی » است ، حیث قال : لانه أى لفظ المولى مشترك بين معان كالمتعق ، والمتعق ، والمتصرف في الامر ، والناصر ، والمحبوب ، وهو حقيقة في كل منها - انتهى .

و همچنین صاحب « صواعق » محبوب را منجماه معانی حقیقی « مولی » گفته ، حیث قال :

ولانه مشترك بين معان كالمالك ، والعبد ، وهو المتعق ، والصاحب ، والقريب كابن العم ونحوه ، والجار ، والحليف ، والصديق ، والناصر ، والمنعم عليه ، والرب والنزيل ، والمحب والمحبوب ، والتابع ، والظهير - انتهى .

و بعض ذکر معانی « مولی » ذکر کرده گفته اند که حمل « مولی » در این حدیث بر اکثر معانی مذکوره جائز است ، چنانکه ابن اثیر در « نهاییه » ، و محمد طاهر فتنی ^(۱) در « مجمع البحار » فرموده اند : قد

(۱) الفتی : محمد طاهر الصدیقی الهندی جمال الدین المفتول سنة

تکرار ذکر المولیٰ فی الحدیث و هو اسم یقع علی جماعه کثیره ، فهو الرب والمالك والسيد والمنعم ، والمعنى ، والناصر ، والمحِب والتابع والجار ، وابن العم ، والحليف ، والعقيد ، والصهر ، والعبد ، والمعنى ، والمنعم علیه - انتهى .

وبعد آن فرموده :

ومنه الحدیث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » یحمل علی اکثر الاسماء المذكورة - انتهى .

وصاحب « تحفه » نیز « مولی » را در این حدیث بلفظ « دوست » ترجمه کرده ، کما سیانی ، و دوست در فارسی ترجمه حب بمعنی محبوب است کما فی « الصراح » انتهى مافی « الايضاح » .

فقیر میگویم : بار صف اعیان نظروجهی برای حمل « مولی » بر « حب » بالکسر که مرادف محبوب است نه بر محبوب ، بمخاطر فاجر نمیرسد ، چه هرگاه نزد صاحب « صواعق » محبوب از معانی حقیقیه (مولی) است ، پس حیرانم که چرا عدول از آن نموده ، آنرا بر حب بالکسر انداخته ؟ امع هذا مجيء « مولی » بمعنی حب بالکسر هم دلیلی میخواهد یا مجرد ادعا کفایت میکند ؟

سبحان الله ! ائمة قوم برمجی « مولی » بمعنی « اولی » اینهمه خرافات انگیزته اند ، و خود چنین تأویلات و توجیهات بی سرو پا ذکر می کنند ، که اصلاً سند آن بیان نمی کنند .

واز عجائب آنست که صاحب « صواعق » بر محض ادعای صحت اراده حب از « مولی » اکثفا نکرده ، دعوی اجماع شیعه و سنی بر صحت این اراده نموده ، و عجب که فاضل رشید چگونه چنین کلام

مخزن النظام بمقابلة اهلحق ذکر نموده ا و آنچه فاضل رشید افاده نموده که صاحب «صواعق» محبوب را از جمله معانی حقیقه «مولی» گفته، پس آنهم محل استعجاب است، زیرا که کابلی با وصف این ادعا حدیث را بر محب حمل کرده کما سمعت آنفاً .

اما آنچه فرموده که بعضی دیگر الخ پس دانستی که افاده ابن اثیر از غرائب افادات است، و نقل فاضل رشید از آنهم اُغرب .

ظاهراً ابن اثیر، و رشید تحریر معنای لفظ «اکثر» و لحاظ اضافت آن با اسماء مذکوره، و تعداد اسمای مذکوره در ذهن عالی نداشته، بلا تدبیر، دفعاً، لافادات اهل الحق و توهیناً لها، که افاده دلالت «مولی» در این حدیث بر معنای اولی بالتصرف یا متصرف فی الامر و مثل آن می کنند، چنین افاده فرموده اند که حمل این حدیث بر اکثر اسماء مذکوره جائز است .

و آنچه فاضل رشید، افاده فرموده که صاحب «تحفه» نیز «مولی» را در این حدیث با لفظ «دوست» ترجمه کرده، پس مدفوعست با آنکه شاه صاحب بسبب غایت ذکا بر بیان حاصل معنی اکتفا کرده، گفته اند: [پس هر که مرا دوست دارد، علی را دوست دارد] ^(۱) انتهى .

و ظاهر است که این ترجمه لفظی فقره «من کنت مولاه، فعلي مولاه» نیست تا ادعا کرده شود که شاه صاحب در آن «مولی» را بدوست ترجمه کرده اند، بلکه این بیان حاصل معنی است، و از آن هرگز ثابت نمی شود که در آن «مولی» را بر محبوب حمل کرده اند یا بر محب حمل نموده، و استفاده امر بمحبت بسبب حذف و تقدیری که محب طبری

ذکر نموده ، فرموده .

واز طرائف امور این است که شاه صاحب و اسلاف متعصبینشان از حمل حدیث بر امامت بهول و خوف ظهور بطلان امامت ثلاثه چنین ابا و تحاشی دارند ، و حمل آن بر ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام می کنند ، و گمان کرده اند که بحمل آن بر ایجاب محبت جان سلامت از اتجاه اشکالات خواهند برد ، حال آنکه به ثبوت وجوب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ازین حدیث نیز اشکالات عظیمه بر حضرات سنیہ برپا میگردد ، که هرگاه جناب رسالت صلی الله علیه و آله در مجمع کثیر روی هزاران صحابه محبت آنجناب واجب کرده ، و آنرا مثل محبت خود مفروض فرموده ، پس حضرت عائشه و طلحین و اتباعشان و معاویه و احزاب او چگونه بر محاربه آنحضرت جسارت کردند ، و عالم عناد و شقاق و مخالفت و معاندت آنجناب افراشتند ، پس ثبوت ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام مثل ثبوت نص بر خلافت هادم اساس واهی مذهب سنیہ در اعتقاد عدالت کل صحابه و اعتقاد غایت عظمت و جلالت طلحین و عائشه و احزابشان ، و اعتقاد استحاله کتمان نص بر صحابه است .
و شاه ولی الله در رساله « قرة العینین بتفصیل الشیخین » میفرماید :
[و بروی فی حدیث عمرو ^(۱) بن العاص حین قال رسول الله صلی الله علیه و آله و «ابوها»
یعنی حدیث عمرو : انه سأل رسول الله صلی الله علیه و آله : من أحب الناس اليك ؟ قال :
عائشة . قلت : من الرجال ؟ قال : أبوها . قلت : يا رسول الله فأين علي ؟ فالتفت
إلى أصحابه ، فقال : إن هذا يسألني عن النفس .

واین زیادت باطله است ، در روایت هیچیک از ثقات یافتن نشده ،

(۱) عمرو بن العاص : بن وائل السهمي الهالك بالقاهرة سنة (۴۳) هـ .

و اگر این زیادت ثابت باشد، عمرو بن العاص عجب کسی بود که خود با مرتضیٰ مقاتله کند، و خود او را نفس آنحضرت اعتقاد نماید! این تناقض از اجهل قوم نمی آید، فکیف از اربابون^(۱) عرب؟ [انتهی].

از این کلام صراحة واضح است که بر عمرو عاص و غیره ثابت نبود که مقاتله جناب امیر المؤمنین علیه السلام حرام و ناجائز است، زیرا که شاه صاحب اقدام عمرو عاص را بر مقاتله جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد علم بحرمت آن مستحیل دانسته اند و بهمین جهت فقره «هذا يسألني عن النفس» را که دلیل قتال جناب امیر المؤمنین علیه السلام است، موضوع و مفتری میدانند، پس حمل حدیث غدیر بر ایجاب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که مخاطب و امثال او اهتمام تمام در اثبات آن مینمایند، برای تخجیل شاه ولی الله و امثال او کافی و وافی است، زیرا که حدیث غدیر بر تقدیر حمل آن بر ایجاب محبت بلاشبه دلیل حرمت مقاتله آنجناب است، پس حیرت است که معتقدین شاه ولی الله در باب حدیث غدیر کدام تدبیر و تزویر خواهند برانگیخت، و بکدام تقریر تشبث خواهند نمود؟ که شناعة مقاتله جناب امیر المؤمنین چنانچه از بودن جناب امیر المؤمنین علیه السلام نفس رسول ثابت می شود، همچنان که سال قبح و فظاقت آن از ثبوت وجوب محبت آنجناب از حدیث غدیر ظاهر و واضح است، پس انکار فقره «هذا يسألني عن النفس»، و فرار از اعتراف بآن، با وصف تصدیق حدیث غدیر، فائده به اولیای شاه ولی الله نمی رساند، و بودن مقاتلین جناب امیر المؤمنین علیه السلام بدتر از اجهل قوم بر این تقدیر هم ظاهر میگردد.

(۱) اربابون (بر وزن ارغنون) : زیرک، عاقل - دانا.

ونیز باید دانست که مخاطب اراده ایجاب دوستی را از این حدیث
بقرینه ما بعد ، اعنی قوله : « اللَّهُمَّ وَالْ مَنْ وَالَاه ، وَعَادَ مَنْ عَادَاه »
مستفاد دانسته .

و ابن تیمیہ کہ مناقب و محامد او محیر اذهان میباشد در جواب « منهاج
الکرامة » گفته است کہ این فقرہ باتفاق اهل معرفت بالحديث موضوع
است ، چنانچہ گفته :

[الوجه الخامس : ان هذا اللفظ وهو قوله : « اللَّهُمَّ وَالْ مَنْ وَالَاه وَعَادَ
مَنْ عَادَاه ، وَانْصَرَّ مَنْ نَصَرَهُ وَانْخَذَلَ مَنْ خَذَلَهُ » كَذِبٌ باتفاق اهل المعرفة بالحديث .
وأما قوله : « مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ ، فَعَلِي مَوْلَاهُ » فَلَهُمْ فِيهِ قَوْلَانِ سَنَذْكَرُ ذَلِكَ فِي مَوْضِعِهِ
ان شاء الله تعالى .

الوجه السادس : ان دعاء النبي صلى الله عليه وسلم مجاب وهذا الدعاء ليس
بمجاوب ، فعلم انه ليس من دعاء النبي صلى الله عليه وسلم ، فانه من المعلوم انه
لما تولى كان الصحابة وسائر المسلمين ثلاثة أصناف : صنف قاتلوا معه ، وصنف
قاتلوه ، وصنف قعدوا عن هذا وهذا . واكثر السابقين الاولين من القعود ، وقد
قيل ان بعض السابقين الاولين قاتلوه .

وذكر ابن حزم^(١) : ان عمار بن ياسر قتله أبو الغادية^(٢) وان أبو الغادية هذا
من السابقين الاولين ممن بايع تحت الشجرة وأوائك جميعهم قد ثبت في « الصحيحين »

(١) ابن الحزم : علي بن أحمد بن سعيد الظاهري الاندلسي المتوفى سنة
(٤٥٦) هـ .

(٢) أبو الغادية الجهني : اختلف في اسمه ، اعترف بقتل عمار في مجلس
الحجاج وقال : لو أن عماراً قتله أهل الأرض لدخلوا النار . راجع أسد الغابة
ج ٥ / ٢٦٧ .

انه لا يدخل النار منهم أحد^(۱) .

ابن تیمیہ در این عبارت سراسر خسارت ادعای اتفاق اهل معرفت حدیث بر کذب فقره « اللهم وال من والاه » نموده ، پس قرینه معنایی که شاه صاحب در اثبات آن اهتمام دارند ، حسب مزعوم ابن تیمیہ منتفی باشد .

و نیز ابن تیمیہ (معاذ الله) بوضع ابن فقره استدلال من کند بآنکه ابن دعا مجاب نیست ، و در وجه عدم اجابت آن ، مقاتله صنفی از صحابه با آنحضرت ، و قتل ابوالغادیة که از سابقین اولین (حسب مزعوم سنیه) بود ، عمار بن یاسر را ذکر میکند ، و زعم عدم دخول مقاتلین جناب امیرالمؤمنین عليه السلام در نار استدلال میکند بر بطلان ابن دعا !

فانظروا معاشر المنصفين الى مثل هذا التعصب الفاحش المحير للافكار
وتمرذرا بالله من العناد المورث للنار .

قوله : [و اگر « موالی » بمعنی متصرف فی الامر ، یا مراد از « اولی » اولی بتصرف می شد ، توقع این بود که میفرمودند که : بار خدایا دوست دار کسی را که در تصرف او باشد ، و دشمن دار کسی را که در تصرف او نباشد^(۲)] .

أقول : توقع ابن توقع از شاه صاحب نبود که باینهمه جلاات و تبرح بسبب عدم تصرف فهم ، ذکر « تصرف » در دعا در صورت اراده متصرف فی الامر یا اولی بتصرف لازم دانسته اند ، حال آنکه ظاهر است که مجرد بودن کسی در تصرف امام برحق ، مستلزم ثبوت اطاعت و حقیقت او

(۱) منهاج السنة ج ۴ / ۱۶ .

(۲) تحفة اثنا عشرية : ۳۲۹ .

نمی تواند شد ، چه بسا است که مخالفین امام برحق در تصرف او باشند حسب نفاذ احکام ، لیکن معتقد حقیقت او نباشند و ابطان خلاف و شقاق کرده باشند ، یا تظاهر بعدم اعتقاد امامت امام برحق کنند ، و چاره از اینکه در تصرف او باشند ندارند ، بسبب غلبه و استیلای امام برحق ، مثل کفار اهل ذمه که در تصرف نبی یا امام باشند ، لیکن معتقد حقیقت نبی و امام نیستند .

پس مجرد ثبوت اینکه فلانی در تصرف امام برحق است ، مستلزم آن نیست که درحق او دعا بدوستی کرده شود ، پس توقع ذکر «تصرف» در اینجا بی مصرف است .

آری «موالات» بلاشبیه مستلزم اطاعت امام و اعتقاد به حقیقت او است ، و «معادات» مستلزم عدم آن ، پس ذکر موالات و معادات در دعا کمال مناسب با اراده متصرف فی الامر و اولی بتصرف دارد .

قوله : [دوستی و دشمنی او را ذکر کردن ، دلیل صریح است بر آنکه مقصود ایجاب دوستی او و تحذیر از دشمنی او است ، نه تصرف و عدم تصرف ^(۱)] .

أقول : ذکر دوستی و دشمنی را دلیل صریح بر نفی معنای امامت گردانیدن ، دلیل صریح بر دوستی اعتساف و دشمنی انصاف است ، چه از احادیث عدیده که بعضی آن سابقاً منقول شد ، واضح است که جناب رسالت آید صلی الله علیه و آله وسلم در تبلیغ حکم مولا ئیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، از عداوت مردم خائف و تنگدل بوده ، چنانچه در روایت

منقوله از « أربعین » جمال الدین محدث مذکور است که آنحضرت فرموده :

« رأیت الناس حدیثی عهد بکفر ، ومتی أفل هذا به یقولون صنع هذا باین عمه . »

و در « در منثور » مذکور است که آنجناب فرموده : « وعرفت ان الناس مکذبی . »

و نیز در آن مذکور است که آنحضرت گفت : « یارب انما انا واحد ، کیف أصنع یجتمع علی الناس . »

و از این همه واضح است که جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله میدانست که عداوت مردم بسماع این حکم محکم بهیچان و ثوران نخواهد آمد ، لهذا دعای بد در حق معادین جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و دعای خیر بحق موالین آنجناب در کمال ارتباط با اراده امامت آنحضرت باشد .

و محب الدین أحمد بن عبدالله طبری در « ریاض النضرة » در جواب حدیث « علی منی و أنا منه ، وهو ولی کل مؤمن بعدی » گفته :

[أما الحدیث الثالث : فقله : فتعین حمل الموالی علی الناصر ، والمتولی الی آخر ما قرر . قلنا : الجواب عنه من وجهین : الاول القول بالموجب علی المعنیین مع البیان بانه لادلیل لكم فیه . أما علی المعنی الناصر ، فلما بیناه فی الحدیث قبله . وأما بمعنی المتولی ، فقد کان ذلك ، وان کان بعد من کان بعده اذ یصدق علیه بعده حقیقة ، ومثل هذا قد ورد و سیأتي فی مناقب عثمان ان النبی صلی الله علیه وسلم رأى فی منامه حورية ، فقال لها : من أنت؟ قالت : للخليفة من بعدك عثمان .

و بكون فائدة ذلك التنبيه علی فضيلته والامر بالتمرن علی محبته ، فانه سیلی

علیکم ویتولی أمرکم ومن یتوقع امرته فالاولی ان یموت القاب علی مودته
ومحبته ومجانبة بغضه لیکون ادعی علی الانقیاد واسرع للطواعیه وأبعد من
الخلف ویشهد لذلك ان هذا القول ، یعنی : «ان علیاً منی وأنا منه ، وهو ولی کل
مؤمن بعدي» صدر حین وقع فیه من وقع وأظهر بغضه علی ماتضمنه الحديث ،
فأراد نفی ذلك عنهم والتمرن علی خلافته لحاجتهم الیه وحاجته الیهم [(۱)] .

از این عبارت صاف ظاهر است که ترغیب بر محبت و تحذیر از
عداوت کسی که خلافت و امامت او متوقع باشد ، در کمال ارتباط با
بیان خلافت و امامت او است ، زیرا که مودت و محبت و مجانبت از بغض
ادعی الی الانقیاد و اسرع للطواعیه و أبعد من الخلف می باشد .

وعجب است که حضرت مخاطب در حق حسان بن ثابت که حدیث
غدير را نص قاطع بر امامت و خلافت آنجناب دانسته ، «ورضیتک من
بعدي اماماً و هادياً» از زبان وحی ترجمان سرور انس و جان در اشعار
بلاغت شعار خود نظم کرده ، چه خواهد گفت ؟ آیا خواهد گفت که
چنین صحابی جلیل الشان و شاعر و ملاح سرور پیغمبران که از اقحاح
عرب عربا و مشاهیر فصحا و بلغا بوده ، حمل کلام بر غیر محمل صحیح
بقطع نظر از دلیل صریح نموده ؟! معاذ الله افترا و بهتان بر جناب سرور
کائنات ﷺ کرده ، و پناه بخدا آنجناب هم بر این افتراء راضی شده ؟!
نعوذ بالله من غوائل الضلالة و وساوس الجهاة .

ومعهذا دانستی که خود جناب امیر المؤمنین عليه السلام امامت خود را از
حدیث غدير ثابت فرموده .

و همچنین قیس بن سعد بن عبادہ امامت آنحضرت را از حدیث غدير

ثابت کرده .

و علمای سنی هم امامت آنحضرت را از این حدیث ثابت می سازند .
پس ذکر دوستی و دشمنی را دلیل صریح بر نفی اراده امامت گردانیدن
دلیل صریح بر تعصب قبیح و عناد فضیح است .

قوله : [و ظاهر است که پیغمبر علیه الصلوة والسلام ادنی واجبات را ،
بلکه سنن ، بلکه آداب قیام و قعود و اکل و شرب را بسوجهی ارشاد
فرموده که آن معانی مقصود از الفاظ او در فهم هر کس از حاضر و غائب
بعد از معرفت لغت عرب بی تکلیف حاصل می شود] ^(۱)

أقول : مخاطب باجلالت بر اراده امامت از حدیث غدیر اینهمه شورش
و جفا بر پا کرده ، علمای انخیار و صحابه کبار را که امامت و خلافت
جناب امیر المؤمنین علیه السلام را از این حدیث شریف ثابت کرده اند ،
زیر مشق طعن و تشنیع بلیغ گردانیده ، بلکه معاذالله اثبات مساهلت در
تبلیغ و مخالفت منصب هدایت و ارشاد در مقدمه بس عمده بر ذمه ایشان
ثابت گردانیده ، و عجب تر آنکه از عجائب افادات أسلاف متبحرین
وائمة معتمدین خود خبری نگرفته ، که ایشان درباره حدیث اثنا عشر
خلیفه که آنهم در باب خلافت وارد است ، بسبب مخالفت حق و اعراض
از احادیث مفسره که بطرق اهلحق ، بلکه در طرق خود ایشان وارد
است ، چهارسراییده اند ، و به چها تأویلات رکیکه و توجیهاات مخیفه
که دست نینداخته اند ! و آخر الامر بعض أهاظمشان تن بمعجز در داده ،
روبه اعراض و طی کشح از تأویل آن نهاده ، زبان باعتراف و اقرار به
عدم اقتدار بر حل آن گشاده ، و دورتر چرا باید رفت ؟ اینک فاضل رشید

در «ایضاح» که ایضاح أسرار و کشف عوار أسلاف أخیار، و روات عالی تبار، و صحاح جلیل المقدار خود پیش نظر داشته، همت عالی به هتک ناموس خود و بروی خصم گماشته، چنانچه میفرماید:

[اکثر احادیث اثنا عشر خلیفه باعتبار سند صحیح، لیکن بجهت بودن آن از احادیث فتن و انطباق آن بلانکلف بر دوازده شخص مورد اشکال صریح، و وجود احادیث مشکله در هر فرقه بطوریکه علمای آن در تأویلانش بر احتمالات دور از کار همت بر گمارند، و امری که موجب تیقن صحت احدا احتمالات و بطلان احتمالات دیگر باشد، بدست نیارند واقع، و هذا عند الماهر أظهر، غیر محتاج الی أن يستخرج له شاهد و يذكر.

بل علمای امامیه تصریح کرده اند باینکه متشابهات در احادیث مثل متشابهات در آیات قرآنی موجود، چنانکه صاحب^(۱) «شافی» شارح «کافی کلینی» در شرح باب ابطال الرویة گفته: المتشابهات كما تكون في الايات كذلك تكون في الاحادیث انتهى.

پس وقوع احادیث عویصة الحل در طریق اهل سنت بطوریکه موجب افتراق آرای علمای ایشان در تأویل و عدم اعتمادشان بر تأویلی بود، استبعادی نداشته باشد.

و چون این معنی بر صفحه خاطر ناظر ماهر منقش گشت، حالا گذارش آنکه تأویل احادیث مباحوث عنها بجهت آنکه لفظ «خایفه» باعتبار عرف و شرط مقنضی تسلط فعلی مصداق خود است، و بجهت آنکه ألفاظ بعضی طرق احادیث مذکوره مشعر بر حسن حال آنهاست، و الفاظ بعضی طرق دیگران از این اشعار معرا، و بجهت آنکه ظاهرش

(۱) هو خلیل بن الغازی القزوی المتوفی (۱۰۸۹) هـ.

معارض است بحديث : « الخلافة بعدي ثلاثون سنة ، ثم تكون ملكاً عضواً » وديگر وجوه اشكال دشوار است ، و علمای مارضوان الله عليهم تصريح کرده اند باینکه یقین رادر تعیین مصداق آن راهی نیست ، بل کل آنچه در تأویل آن گفته شد تخمینی است .

شیخ الاسلام ابن حجر عسقلانی رحمه الله در جلد ثانی عشر «فتح الباری» در شرح کتاب الفتن ، در شرح این حدیث میفرماید :
قال ابن بطال ^(۱) ، عن المهلب ^(۲) : لم ألق أحداً يقطع في هذا الحديث ،
يعني بشيء معين ^(۳) - انتهى .

وبعد از این بفاصله یسیره میگوید :

وقال ابن الجوزي في « كشف المشكل » : قد أطلت البحث عن معنى هذا الحديث وتطلبت مظانه وسألت عنه ، فلم أقع على المقصود به ، لان الالفاظ مختلفة ولا أشك ان التخليط فيها من الرواة ^(۴) انتهى .

از این عبارات بلیغه بظهور تمام واضح است که اکثر احادیث اثناعشر خلیفه باوصف صحت سند ، مورد اشکال صریح است ، و علمای سنی در تأویلات آن بر احتمالات دور از کار همت بر گمارند ، و امر لائق قبول در توجیه آن بدست ندارند ، و تأویل این حدیث ، دشوار و عسیر ،

(۱) ابن بطال : علی بن خلف بن عبدالملك بن بطال من شراح البخاری
كان قرطبياً توفى (۴۴۹) .

(۲) المهلب : بن احمد بن ابي صفرة الاسدي الاندلسي من شراح البخاری
المتوفى سنة (۴۳۵) .

(۳) فتح الباری ج ۱۳ / ۱۸۰

(۴) فتح الباری ج ۱۳ / ۱۸۱ .

تا آنکه ابن الجوزی قائل بتخلیط روات گردیده، بر سر تهجین آن رسیده.
 پس الله انصاف باید کرد که حسب افاده شاه صاحب در این مقام شنائع
 عظام لازم میآید که در این مقدمه بس عمده، «اعنی» خلافت، چنین
 کلامی واقع شده، که معنی مقصود از آن در فهم علمای متبحرین و اکابر
 جهابذه محققین، باوصف کمال مهارت در معرفت لغت عرب، بی تکلف
 چه بعد تکلف هم حاصل نمی شود، چه جا که بفهم هر کس از حاضر
 و غائب بیاید؟ پس معاذ الله مخالف کمال بلاغت و مقتضای منصب ارشاد
 و هدایت، و قصور گویایی و بلاغت، و مساهلت در تبلیغ و هدایت لازم
 آید!

و ابوبکر محمد بن عبدالله الاشبیلہ المعروف بابن^(۱) العربی که از
 اکابر ائمه سنیه است، نیز ناچار اعتراف بعدم علم خود بمعنای این حدیث
 نموده، چنانچه در «عارضه الاحوذی شرح صحیح ترمذی»، که نسخه
 آن در کتب خانة حرم مکه معظمه (زادها الله تشریفاً و تکریماً) دیدم
 و از آن بعض فوائد انتخاب کردم، گفته:

[روی ابو عیسی، عن جابر^(۲) بن سمرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه
 وسلم: «يكون بعدي اثنا عشر أميراً كلهم من قريش». صحیح فوجدنا بعد رسول
 الله صلى الله عليه وسلم من ملك باسم الملك العام اثني عشر أميراً، فوجدنا: أبا بكر
 عمر، عثمان، علي، الحسن، معاوية، يزيد بن معاوية، معاوية بن يزيد، مروان
 عبد الملك بن مروان، الوليد سليمان، عمر بن عبد العزيز، هشام بن عبد الملك، يزيد

(۱) ابن العربی: ابوبکر محمد بن عبدالله بن محمد المعافری الاشبیلی
 المالکی المتوفی سنة (۵۴۳) هـ

(۲) جابر بن سمرة الصحابی المتوفی بالكوفة سنة (۶۶) هـ.

بن عبدالمالك، مروان بن محمد بن مروان السفاح ، المنصور ، المهدي ، الهادي ،
الرشيد ، الامين ، المأمون ، المعتصم ، الواثق ، المتوكل ، المتتصر ، المستعين ،
والمعتز ، المهتدي ، المعتمد ، المعتضد ، المكتفي ، المقنن ، القاهر ، الراضي
المتقي المستكفي المطيع الطائع ، القائم ، المهتدي .

وادر كنه سنة أربع وثمانين وأربع مائة ، وعهد السی المستظهر أحمد ابنه
وتوفی فی المحرم سنة ست وثمانين ، ثم بايع المستظهر لابنه السی المنصور
المفضل ، وخرجت عنهم سنة خمس ، وتسمين ، واذا عددنا منهم اثني عشر انتهى
العدد بالصورة الى سليمان بن عبدالمالك ، واذا عددناهم بالمعنى كان معنا منهم
خمسة الخلفاء الاربعة ، وعمر بن عبدالعزيز ، واسم أعلم للحديث معنى ، ولعله
بعض حديث ، وقد ثبت ان النبي ﷺ قال : « كلهم من قريش » (۱) .

و نیز بنا بر افاده مخاطب لازم می آید که چون جناب رسالت مآب ﷺ بسیاری
از احکام شرعیه را بطوری بیان فرموده که در فهم علما ی ماهرین باوصف
کمال مهارت در زبان عرب بی تکلف حاصل نمی شود ، بلکه مهره فنون
در فهم معانی آن اختلاف دارند و متحیر می شوند ، العباد بالله نقصان بلاغت
و خلاف مقتضای منصب ارشاد و هدایت ، بلکه مساهلت در تبلیغ ثابت
گردد ، و نیز در فهم آیات بسیار اکابر علما متحیر می شوند ، پس در اینجا
هم مخالفت بلاغت و مضادت ارشاد و هدایت لازم آید ، معاذ الله من ذلك !
و نیز کمال عجب آنست که ارشاد حدیث غدیر که دلیل صریح است بر
امامت جناب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب موافق لغت و فهم صحابه و عرب عربا ،
معاذ الله قصور گویایی و بلاغت ، و مساهلت در تبلیغ و هدایت ، و خلاف
ارشاد و منصب نبوت باشد ! وترك اصل نص بر خلافت و امامت که

باعتراف شاهصاحب امر بس عمده است ، و گذاشتن امت در شذر و مذر و اختلاف و تشاجر و تخصم و تجاذب اهواء و آراء و شعب غریب که پایانی ندارد ، هرگز خلاف منصب ارشاد و مساهلت در تبلیغ و هدایت نباشد .

و ملاحظه تناقض و تهافت قوم عاقلی بصیر را به عجب می آرد! شاهصاحب باین اهتمام مزید شناعت و فظاعت اراده امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام از حدیث غدیر ثابت می نمایند ، که آنرا موجب ثبوت قصور گویابی و بلاغت ، و مخالف منصب ارشاد و هدایت میگردانند ، و می گویند که : بنابراین مفاد حدیث اجتماع تصرفین و ولایتین در زمان واحد خواهد شد ، و در آن محذورات بسیار است . و فاضل رشید ارشاد مینماید که ثبوت خلافت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام از حدیث غدیر منافی مذهب اهل سنت نیست ، چنانچه در « ایضاح لطافة المقال » میگوید :

[مبرهن بودن خلافت حضرت امیر از این حدیث منافی مذهب اهل سنت نیست ، پس چرا جناب مستدل بتجشم تکثیر مقدمات دلیل مختصر را مطول نموده ، مجال کلام را در آن وسیع تر فرموده ؟] . الخ .

و هرگاه دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام منافی مذهب اهل سنت نباشد ، باز این دماغ سوزی شاهصاحب و اسلافشان در ابطال دلالت آن ، و ارتکاب اکاذیب و خرافات در رد آن بر چه چیز محمول توان نمود؟ و عجب است که فاضل رشید از ذکر آن دلیل مختصر که محتاج بمقدماتی که اهلحق ذکر می کنند نباشد ، و منوع حضرات اهل سنت بر آن وارد نشود ، چرا اعراض فرموده؟ کاش از راه سماجت و جسارت به تبیین آن هم مبادرت میفرمود ، و به ضنت و کتمان کار بند

نمی‌شد، و ناظرین را در اوهام نمی‌افکند، لیکن بمقاد «عمرت دراز باد که این هم غنیمت است» این اقرار مختصر بوجود دلیل مختصر برای ثبوت مرام اهلحق کافی، و بالاجمال برای دفع خرافات متعصبین جاحدین که از دلالت حدیث شریف بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام انکار دارند وافی است.

و هرگاه دلالت این حدیث بر خلافت و امامت آنحضرت ثابت شد، مطلب اهلحق که ثبوت امامت بی فاصله آنحضرت است بالبدهیه ثابت گردید، چه پر ظاهر است که قید «بعديت خلقای ثلاثه» در این حدیث مذکور نیست، پس دلالت مطلق خواهد شد، و معنای «من كنت مولاه» فعلی مولاه این خواهد بود: «من كنت امامه» فعلی امامه. و گو فاضل رشید معنای آن چنین قرار دهند: «من كنت امامه» فعلی امامه فی وقت خلافت، و باین مضموم لاحاصل خوشدل شوند، لیکن چون بطلان آن از اوضح و اضحات است و اجلای بدیهیات، خصوصاً بنظر ارشاد خلافت‌آب، اعنی: «هنيئاً لك يا ابن ابي طالب» اصبحت مولای و مولای كل مؤمن ومؤمنة، لهذا باین تأویل علل ضرری به اهلحق نمیرسد.

و سواى فاضل رشید دیگر اسلاف اهل سنت هم دلالت این حدیث شریف بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام اثبات کرده‌اند، کما سبق.

و ملك العلماء شهاب الدين دولتا بادی، که جلائل فضائل فاخرة او از «سبحه المرجان» و امثال آن ظاهر و واضح، در کتاب «هداية السعداء» گفته:

[وفي «التشريح»: قال ابو القاسم (رح): من قال: «ان علياً افضل

من عثمان « ، فلا شيء عليه ، لانه قال ابو حنيفة رضي الله عنه : وقال ابن (۱) مبارك : من قال : « ان علياً أفضل العالمين » أو : « أفضل الناس » أو : « أكبر الكبراء » ، فلا شيء عليه ، لان المراد منه أفضل الناس في عصره وزمان خلافته ، كقول صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، أى في زمان خلافته . ومثل هذا الكلام قد ورد في القرآن والاحاديث وفي أقوال العلماء بقدر لا يحصى ولا يعد .

از اين عبارات ظاهر است كه حديث غدیر بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام دلالت دارد ، و مراد از « مولی » در آن امام است ، و اگر مراد از آن ایجاب دوستی می بود ، چنانچه مخاطب تقریر کرده ، پس احتیاج بتقید آن بزمان خلافت آنحضرت نمی افتاد .

و نیز در « هدایة السعداء » گفته :

[وفي « حاصل التمهید فی خلافة أبي بكر » و « دستور الحقائق » : ان النبي صلى الله عليه وسلم لما رجع من مكة نزل في غدیر خم ، فأمر أن يجمع رجال الابل ، فجعلها كالمئبر ، فصعد عليها ، فقال : « أأست بأولي المؤمنين من أنفسهم ؟ » فقالوا : نعم : فقال النبي صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل من خذله » . وقال الله عز وجل : ﴿ انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا الذين يقيمون الصلاة ويؤتسون الزكاة وهم راكعون ﴾ (۲) . قال أهل السنة : المراد من الحديث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » أي في وقت خلافته وامامته .

یعنی هر كه تاقیامت بر من ایمان آرد علی ولی او است ، بر علی ارادت آرد و بر من تصدیق ، و بر علی اعتقاد در غیبت ما تاقیامت باشد ،

(۱) ابن المبارک : عبد الله الحنظلي المروزي المتوفى سنة (۱۸۱) هـ .

(۲) المائدة : ۵۵

والشاهد علیه قوله تعالى : ﴿ يَوْمَنُونَ بِالْغَيْبِ ﴾ [(۱)] .

از این عبارت هم ظاهر است که اهل سنت گفته اند که مراد از حدیث « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » آن است که حضرت امیر المؤمنین عليه السلام مولای هر کسی که جناب رسالت صلی الله علیه و آله مولای او بود در وقت خلافت و امامت خود بوده . پس صاف ظاهر شد که نزد این حضرات « مولی » در اینجا بمعنی امام است ، و اگر « مولی » بمعنی محب و ناصر یا محبوب میبود ، و غرض از آن ایجاب دوستی می بود لاغیر ، پس تقیید غیر سدید بزمان خلافت و امامت آنحضرت وجهی نداشت ، و هر گاه باعتراف اهل سنت دلالت این حدیث بر امامت جناب امیر المؤمنین عليه السلام ثابت شد ، این همه تقریرات سخیفه و اعتراضات رکیکه مخاطب بر اراده « امام » از لفظ « مولی » هباء منبثا گردید ، و غایت شناعة تشنیعات و فظاوت استهزآت او بوضوح انجامید .

و اعجابه که حضرت مخاطب اهاحق را بسبب ادعای دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین عليه السلام مورد تشنیعات عظیمه ، و عیاداً بالله اثبات قصور گویایی و بلاغت ، و مخالفت منصب ارشاد و هدایت ، و مساهلت در تبلیغ ، و عدم مطابقت لغت عرب بر افاده ایشان لازم میکند و نمی داند که اینهمه تشنیعات او بر حضرات اهل سنت که بنا بر افادات ملك العلماء دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین عليه السلام اثبات می کنند ، متوجه میشود .

قوله : [و در حقیقت کمال بلاغت هم در این است و مقتضای منصب

ارشاد و هدایت نیز همین^(۱).

أقول : بحیرتم که حضرات اهل سنت لحاظ کمال بلاغت و مقتضای منصب ارشاد و هدایت را در حدیث اثنا عشر خایفه بکجا انداختند ، که اصلاً بنابر مزعومات باطله ایشان مراد آن متضح نمیگردد ، و شقی خالی از اعتراض و اشکال و ایراد برای آن پیدا نمیگردد که بر محملی قرار نمیگیرد ، و بر هیچ توجیهی درست نمی‌نشیند ، گاهی آنرا بأمثال یزید و دیگر مغلبان عنید میگردانند ، و گاهی یزید تحت بال آنرا بفرق اتصال راجع میگردانند ، و گاهی گویند (كما اناد المخاطب في حاشية الباب الاول) که معنای آن این است که در قریش دوازده کس باین صفت موصوفند که در ولایت و تصرف ایشان دین پیغمبر بکمال صفا و خلوص از شوائب تغییر و تبدیل و مزج بدعات اهواء و عقائد زائغه محفوظ ماند ، گو ولایت و تصرف همه اینها واقع نشود ، بلکه چهار کس از آنها باین منصب سرفراز شوند .

پس از این حدیث زیاده بر این استفاد نمی‌شود که در قریش که در زمان آنحضرت ﷺ و فرمودن این حدیث موجود باشند ، دوازده کس لائق خلافت راشده پیغمبر بودند - انتهى .

و این افاده از ترهات عجیبه است ، چه اولاً تخصیص صلوح خلافت راشده به دوازده کس بر مذهب سنیہ معقول نمی‌شود ، چه اگر افضلیت شرط خلافت نباشد ، و مجرد عدالت و اجتهاد مزعوم سنیہ کافی باشد ، بنابراین لائق خلافت بسیاری از اصحاب خواهند بود ، تخصیص به دوازده کس یعنی چه ؟ و اگر افضلیت شرط است ، پس باز هم حسب

ترتیب افضلیت استحقاق خلافت بسیاری را حاصل خواهد بود .
و نیز قول او که : [در ولایت و تصرف ایشان دین پیغمبر بکمال صفا
و خلوص از شوائب تغییر و تبدیل و مزج بدعات اهواء و عقائد زائغه
محفوظ ماند] ، دلالت بر ثبوت ولایت و تصرف ایشان میکند .

و قول او : [گو و ولایت و تصرف همه اینها واقع نشود] الخ ، دایل
عدم وقوع ولایت و تصرف همه ایشان است ، و این هر دو باهم متنافی
و متناقض است ، و دیگر خدشات هم بعد ملاحظه طرق این حدیث و تدبر
الفاظ آن واضح میشود ، بسبب تطفلی بودن اعراض از آن کرده شد .
قوله : [در این مقدمه پس عمده اگر بر مثل این کلام اکتفا فرماید که
اصلاً موافق قاعده لغت عرب آن معنی از او بر ننتوان داشت ، در حق
نبی قصور گویائی و بلاغت ، بلکه مساهمت در تبلیغ و هدایت ثابت کردن
است و العیاذ بالله] ^(۱) بر تحقیق کامپیوتر علوم اسلامی

أقول : أولاً ادعای این معنی که موافق قاعده لغت عرب ، اصلاً معنی
امامت از حدیث غدیر بر ننتوان داشت ، از عجائب افادات و غرائب
تقولات است ، زیرا که بتصریح خود جناب امیر المؤمنین علیه السلام و تصریح
اشعار حسان بن ثابت و تقریر نبوی ، و تصریح اشعار قیس بن سعد بن
عباده ، و تصریحات ائمه سنیّه ، که علامت آنفاً ، ثابت است که حدیث
غدیر دلالت بر امامت آنحضرت میکند ، پس ادعای عدم فهم امامت
حسب لغت عرب از این حدیث و مبالغه و اغراق در نفی دلالت آن هرگز
عاقلی از عقلای عالم نخواهد کرد ، مگر آنکه از اسلام دست بردارد ،
و آنچه خواهد در حق جناب امیر المؤمنین علیه السلام و صحابه عظام و علمای

اعلام ، بلکه سرور انام ﷺ آلاف التحية والسلام بر زبان خرافت ترجمان آرد.

وعلاوه بر این مجيء « مولى » بمعنی اولی بالتصرف سابقاً حسب افادات اعظم وافاضم محققین سنیه ظاهر شده ، و نیز مجيء « مولى » بمعنی متصرف فی الامر ومتوالی امر ومثل آن بلا شبهه بتصریح اکابر محققین سنیه ، کما علمت سابقاً، ثابت است، و در «صواعق» تصریح کرده که متصرف فی الامر معنای حقیقی لفظ «مولى» است، پس ادعای این معنی که خلافت و امامت اصلاً بر قاعده لغت عرب از این حدیث بر نتوان داشت، مثل نفی دلالت کلمه ﴿ لا اله الا الله ﴾ بر توحید و نفی دلالت ﴿ محمد رسول الله ﴾ بر رسالت جناب رسالت مآب ﷺ است، و از عجائب آن است که حضرات اهل سنت ارشاد میفرمایند که در «حدیث خوخته»^(۱) امر به سد دیگر خوختهها سوای خوخته ابی بکر اشاره واضحه است بامامت و خلافت ابی بکر .

پس حیرتم میر باید که در اینجا جناب رسول خدا ﷺ در این مقدمه پس عمده بر مثل این کلام چسان اکتفا فرمود ؟ سبحان الله ! در حدیث غدیر که دلالت صریحه بر امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام دارد ، تا آنکه حسان و غیر او از صحابه اعیان همین فهمیدند ، هیچ قرینه هم برای دلالتش بر مطلوب پیدا نمی شود ، و از «خوخته» سوراخ خلافت مراد گرفته می شود .

ملا علی قادری در «مرقاة» شرح حدیث «لا یبقین فی المسجد خوخته الا خوخته ابی بکر» گفته :

[قال التوربشتی: وهذا الكلام كان في مرضه الذي توفي فيه في آخر خطبة خطبها ولاخفاء بأن ذلك تعريض بأن أبا بكر هو المستخاف بعده ، وهذه الكلمة ان اريد بها الحقيقة ، فكذلك لان أصحاب المنازل اللاصقة بالمسجد قد جعلوا من بيوتهم مخترقاً يمرّون فيه الى المسجد او كوة ينظرون اليها منه، وأمر بسد جملتها سوى خوخة أبي بكر تكريماً له بذلك أولاً، ثم تنبيهاً للناس في ضمن ذلك على أمر الخلافة حيث جعله مستحقاً لذلك دون الناس وان اريد به المجاز فهو كناية عن الخلافة وسد باب المقالة دون التطرق اليها وانطاع عليها والمجاز فيه أقوى ، اذ لم يصح عندنا ان أبا بكر كان له منزل بجانب المسجد ، وانما كان منزله بالسبخ من عوالي المدينة ، ثم انه مهد المعنى المشار اليه وقرره بقوله : « ولو كنت متخذاً خليلاً لاتخذت أبا بكر خليلاً » ليعلم انه أحق الناس بالنيابة عنه ، وكفانا حجة على هذا التأويل تقديمه إياه في الصلوة وإبائه كل الإباء أن يقف غيره ذلك الموضع] .

از ابن عبارت صراحة واضح است که توربشتی ادعا کرده که مراد از سد خوخات «سواي خوخة ابي بكر امر خلافت است، وهمچنين ابوحاتم بهمين ادعا گراييده ، حيث قال في « المرقاة » :

[قال ابوحاتم : وفي قوله : « سدوا » الخ - دليل على حسم أطماع الناس كلهم من الخلافة الا أبا بكر] .

حالاً از ارباب فهم ودانش امیدوارم که لله انصاف دهند که آیا ادعای دلالت « حدیث خوخه » بر خلافت ابي بكر لائق استبعاد است که هرگز هیچ لغت را استعمال را شاهد این معنی نتوانند آورد که خوخه بمعنای خلافت و امامت می باشد ؟ یسا آنکه دلالت « حدیث غدیر » بر امامت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام لائق انکار است که مطابق لغت و استعمال قرآن

و تنصیصات ائمه افرویین و اکابر مفسرین و فهم عرب عربا و فصحا و بلغا از صحابه فخام و ائمه عظام و تصریحات ثقات اعلام است؟ ولکن ما أفاد صاحب «الوجیزة» فی هذا المقام، حیث قال: [اسبغ الله علیه أیادیه الجسام]: میفرمایند، یعنی اهل سنت که مراد از بند کردن روزنها سوای روزن ابی بکر امر خلافت است که سوای ابی بکر دیگری مستحق آن نیست، و اصحاب سلیقه و فهم اشارات نبوی این معنی را دریافتند.

حسب الله انك انصاف را کار باید کرد، کجا روزن دیوار؟! و کجا خلافت حضرت رسالت ﷺ؟ گاهی عادی بارشاد لغز و معما نبودند، خصوصاً در بیان شرائع، و از این بند نکردن روزن عتیقی صحابه امر خلافت را فهم نمایند، و ارشاد اینکه «هر کس که من مولای او باشم، علی مولای او است، و علی بعد من مولای هر مؤمن و مؤمنه» و امثال آن اصلاً امر خلافت را فهم ننمایند، فو او یلاه و والیهفاه! و صاحب «ریاض النضره» چون در ادعای دلالت حدیث خوخته بر خلافت ابی بکر و هنی صریح یافته، از آن روتافته و تصریح بعدم نهوض آن وحده برای دلالت بر خلافت ساخته، لکن گفته که این دلالت با نظام قرائن حالیه باین حدیث حاصل شده، حیث قال:

[عن ابن عباس: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج في مرضه الذي مات فيه عاصباً رأسه، فجلس على المنبر، فحمد الله وأثنى عليه، ثم قال: «انه ليس من الناس أحد آمن على نفسه وماله من ابن أبي قحافة ولو كنت متخذاً خليلاً لا اتخذت أبا بكر، لكن خلة الاسلام سدوا عني كل خوخة في المسجد غير خوخة أبي بكر».

خرجه أحمد، و البخاري، و أبو حاتم، و اللفظ له و قال في قوله: «سدوا

عني كل خوخة » الى آخره : دليل على حسم أطماع الناس كلهم من الخلافة الا أبابكر .

قلت : وهذا القول وحده لا ينهض في الدلالة ، وانما بانضمام القرائن الحالية اليه حصلت ، وذلك بارتقائه المنبر في حال المرض ، ومواجهة الناس بذلك ، وتعريفهم بحق ابی بکر وتفضيله بذكر الخلقة وذلك تنبيه على انه الخليفة من بعده ، وكان هذا القول كالتوصية لهم به ، لانه قرب الموت وكذلك فهمه الصحابة من [القال والحال] .

ومحتجب نماند که از این عبارت ظاهر است که حدیث خرخه بسبب انضمام قرائن حالیه بآن مفید خلافت ابی بکر گردیده ، واز آن قرائن است ارتقاء سرور انبیاء علیهم السلام بر منبر در حالت مرض و تعریفشان بحق ابی بکر و تفضیل او بذكر خلقت ، که این تنبیه است بر آنکه ابوبکر خلیفه است بعد آن حضرت ، و بعدیهای اولی است که قرائن هدیده اضعاف این قرائن که محب طبری ذکر کرده ، در حدیث غدیر موجود است ، چه در اینجا هم ارتقاء بر منبر قریب وفات و تعریف بحق جناب امیر المؤمنین علیه السلام با ثبات مولائیت آنحضرت مثل مولائیت خود و تساوی آن من جمیع الوجوه ، و تفضیل آنجناب باین معنی (کما فهمه الفهری) واقع شده .

و دیگر قرائن مانند نزول آیات در این واقعه و اظهار سرور کائنات علیهم السلام خوف از ایذاء و تکذیب اصحاب و مراجعت رب الارباب در این سبب و شدت اهتمام سرور انام علیه وآله آلاف التحية والسلام بنزول در مکان و زمان غیر متعارف و جمع جموع عظیمه بهر دمن تقدم و الحاق من تخلف ، و ساختن منبری از کجاوه ها در حالت شدت و حرارت و غلبة قیظ ،

و برداشتن جناب امیر المؤمنین عليه السلام با خود ، و بلند ساختن آنحضرت و تبدیل آنحضرت و تبدیل لباس وزی آنحضرت که در وقت تسو لیت عهد معمول است بستن عمامه بر سر آنحضرت بدست مبارک خویش و ذکر اصول دین ، و ذکر استیداع آنحضرت ، و ذکر اولویت خود از نفوس مسلمین و ایجاب تمسک و اطاعت اهلیت عليه السلام مثل تمسک قرآن ، و تهنیت شیخین و عمامه اصحاب و ازواج و امثال آن ، و ترتب ثواب عظیم بر صوم این یوم فحیم ، علاوه بر این است .

و بستن جناب رسالتآب عليه السلام عمامه را بر سر حضرت امیر المؤمنین علیه السلام بدست مبارک خود در روز غدیر ، بسیاری از اساطین محدثین و اجلة معتمدین روایت کرده اند ، مثل :

« اسماء ناقلین روایت تعمیم جناب رسالتآب »

حضرت امیر را روز غدیر»

۱ - سلیمان بن داود بن الجارود أبوداود الطیالسی البصری المتوفی

۲۰۴/ (۲۰۳) .

۲ - عبدالله بن محمد بن أبی شیبة العبسی المتوفی سنة (۲۳۵) هـ .

۳ - أحمد بن منیع البغوی بن عبدالرحمن المتوفی سنة (۲۴۴) هـ .

۴ - أحمد بن الحسین بن علی البیهقی المتوفی سنة (۴۵۸) هـ .

۵ - محب الدین أحمد بن عبدالله الطبری المتوفی سنة (۶۹۴) هـ .

۶ - ابراهیم بن محمد الحموینی المتوفی سنة (۷۲۲) هـ .

۷ - محمد بن یوسف الزرنندی المتوفی سنة (۷۴۷) هـ .

- ٨- علي بن محمد المعروف بابن الصباغ المتوفى سنة (٨٥٥) هـ .
٩- جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي المتوفى سنة (٩١٠) /

٩١١ هـ .

- ١٠- جمال الدين عطاء الله بن فضل الله المحدث المتوفى (٩٢٦) / ١٠٠٠ هـ .
١١- علاء الدين علي بن حسام الدين الشهير بالمتقي المتوفى سنة (٩٧٥) هـ .
١٢- محمود بن علي الشبخاني القادري

- ١٣- أحمد بن محمد قشاشي المتوفى سنة (١٠٧١) هـ .

در « كنز العمال » ملا علي متقي مذکور است :

« عن علي قال : « عمني رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم بعمامة فسدلها خلقي » وفي لفظ : « فسدل طرفيها على منكبي » ، ثم قال : « ان الله أمدني يوم بدر وحنين بملائكة يعمون هذه العمة » .

وقال : « ان العمامة حائزة بين الكفر والإيمان » وفي لفظ : « بين السماء وبين الأرض » .

ورأى رجلا يرمى بقوس فارسية ، فقال : ارم بها ، ثم نظر الى قوس عربية فقال : عليكم بهذه وأمثالها ورماح القنا ، فان بهذه يمكن الله لكم في البلاد وبؤيد لكم . ش ط وابن منيع ق [(١)] .

ومحب الدين أحمد بن عبدالله الطبري در «رياض النضرة» در فضائل جناب أمير المؤمنين عليه السلام گفته :

[ذكر تعميمه اياه بيده عن عبدالاعلى (٢) بن عدي البهراني : ان رسول الله

(١) كنز العمال ج ٨ / ٦٠ ، والمراد من (ش) هو ابن أبي شيبه عبدالله بن محمد

ومن (ط) أبوداود الطيالسي ، ومن (ق) البيهقي .

(٢) عبدالاعلى بن عدي البهراني قاضي حمص ، له ترجمة في الجرح

صلى الله عليه وسلم دعا علياً يوم غدير خم، فعممه وارنحى عذبه من خلفه [(١)] .
 وشهاب الدين أحمد در « توضيح الدلائل على ترجيح الفضائل »
 گفته :

[عن جعفر بن محمد ، عن أبيه ، عن جده رضى الله عنه تعالى عنهما ، ان
 رسول الله ﷺ عمم علي بن ابي طالب كرم الله وجهه عمامته السحابة ، وأرخاها
 من بين يديه ومن خلفه ، ثم قال صلى الله عليه وآله وبارك وسلم : « اقبل فاقبل » ،
 ثم قال صلى الله عليه وآله وبارك وسلم : « ادبر فادبر » ، فقال صلى الله عليه وآله
 وبارك وسلم : « هكذا جائئني الملائكة » ، ثم قال صلى الله عليه وآله وبارك وسلم :
 « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه ، وانصر من
 نصره وأخذل من أخذه » .]

وابراهيم بن محمد الحموي في كتاب « فرائد السمطين في فضائل
 المرتضى والبتول والسبطين » على ما نقل عنه گفته :

[اخبرنا القاضي جلال الدين أبو المناقب محمود بن مسعود بن أسعد بن
 العراقي الطائوس القزويني اجازة ، بروايته عن الشيخ امام الدين عبد الكريم (٢)
 ابن محمد بن عبد الكريم اجازة ، قال : أنبأنا أبو منصور شهردار بن شبرويه بن
 شهردار الحافظ اجازة ، قال : أنبأنا أبو زكريا (٣) يحيى بن عبد الوهاب بن

والتعديل لابن أبي حاتم ج ٦ / ٢٥ .

(١) رياض النضرة : ج ٢ / ٢٨٩ .

(٢) عبد الكريم بن محمد بن عبد الكريم الرافي القزويني المتوفي سنة

(٦٢٣) هـ

(٣) ابو زكريا الحافظ المعروف بابن منده المتوفي سنة (٥١١) هـ وقد تقدم

ذكره .

الامام أبی عبد الله محمد بن اسحق بن محمد بن یحیی بن مندة الحافظ بقراءتی علیه باصفهان فی داره ، أنبأنا ابو عمر عثمان بن محمد بن أحمد بن سعید الخلال ، أنبأنا أبو أحمد عبد الله بن یعقوب بن اسحق بن ابراهیم بن جمیل ، أنبأنا جدي اسحق ، ^(۱) اخبرنا أحمد بن منیع ، عن علي بن ^(۲) هاشم ، عن أشعث بن ^(۳) سعید ، عن عبد الله ^(۴) بن بسر ، عن أبی راشد ، عن علي بن أبی طالب ، قال : قال رسول الله ﷺ : «ان الله عز وجل أيدني يوم بدر وحنين بملائكة معتمين هذه العمة ، والعمة الحاجز بين المسلمين والمشركين» . قاله ^(۵) لعلي : «لما عممه يوم غدیر خم بعمامة سدل طرفها علی منكبيه ^(۵) .

ونیز در آن مذکور است :

أنبأني عبد المنعم ابن یحیی بن ابراهیم الزهري ، عن نقيب الهاشميين

مرکز تحقیق کتب پیر علوم اسلامی

(۱) اسحاق بن ابراهیم بن محمد بن جمیل أبو یعقوب الاصفهانی المتوفی سنة (۳۱۰) حر (۱۱۷) سنة .

(۲) علي بن هاشم : بن البرید ابو الحسن الخزاز الکوفی المتوفی سنة (۱۸۱) هـ .

(۳) اشعث بن سعید : ابو الریبع السمان البصری له ترجمة في الجرح والتعديل للرازی ج ۲/۲۷۲ .

(۴) عبد الله بن بسر : الحبرانی الحمصی ، ترجمه الذهبی فی المیزان ج ۲/۳۹۶ وروی الحدیث المذكور عنه .

(۵) فرائد السطین ج ۱/۷۵ .

بواسطة أبي طالب عبد السميع^(١) اجازة ، أنبأنا شاذان^(٢) بن جبرئيل بقرائتي عليه
 أنبأنا محمد بن عبد العزيز القمي ، أنبأنا حاكم الدين محمد بن أحمد بن علي ،
 قال : حدثنا الحافظ أبو نصر الحسن بن محمد بن إبراهيم املاء ، قال : حدثنا
 أحمد بن محمد بن عبد الله الخليلي يبلخ ، قال : حدثنا أبو القاسم^(٣) علي بن أحمد
 ابن محمد الخزاعي ، قال : أنبأنا الهيثم بن كليب^(٤) الشاشي ، قال : أنبأنا عبد الرحمن^(٥)
 ابن منصور الحارثي ، قال : أنبأنا أحمد بن عيسى بن عبد الله المعروف بأبي
 طاهر^(٦) ، حدثني أبي ، عن أبيه ، عن جعفر بن محمد ، قال : حدثني أبي ، عن
 جدي : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم عم علي بن أبي طالب رضي الله عنه
 عماته السحاب ، فادخلها من بين يديه ومن خلفه ، ثم قال : « اقبل فاقبل » ، ثم
 قال : « أدبر فادبر » ، قال : « هكذا جائتني الملائكة »^(٧).

(١) أبو طالب بن عبد السميع الهاشمي : عبد الرحمن بن محمد بن عبد
 السميع الواسطي المقرئ المعدل المتوفى سنة (٦٢١) هـ .

(٢) شاذان بن جبرئيل : بن اسماعيل القمي نزيل المدينة كان حياً سنة
 (٥٥٨) هـ .

(٣) أبو القاسم الخزاعي : علي بن أحمد بن محمد الباهلي المتوفى سنة
 (٤١١) هـ .

(٤) الهيثم بن كليب الشاشي : الحافظ أبو سعيد المتوفى سنة (٣٣٥) هـ .

(٥) عبد الرحمن الحارثي : بن محمد بن منصور أبو سعيد البصري المتوفى
 بسامراء سنة (١٧١) هـ .

(٦) أبو طاهر العلوي : أحمد بن عيسى بن عبد الله بن محمد بن عمر بن
 علي بن أبي طالب عليه السلام .

(٧) فرائد السمطين ج ١ / ٧٦ .

أَبَانِي الشَّيْخِ الْمُسْنَدِ شَرَفُ الدِّينِ أَبُو الْفَضْلِ بْنِ عَسَاكَرِ الدَّمَشْقِيِّ^(١)، بِإِسْنَادِهِ
عَنِ الشَّيْخِ الْحَرَسْتَانِيِّ^(٢)، إِجَازَةً عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَبْدِ الْجَبَّارِ^(٣) بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَيْهَقِيِّ
إِجَازَةً، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ^(٤) عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الْمَفْسَرِ، قَالَ: أَبَانَا أَبُو مَنْصُورٍ^(٥)،
الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: أَبَانَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادِ الدَّقَاقِ، أَبَانَا مُحَمَّدُ
بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبُوشَنجِيِّ^(٦)، أَبَانَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَفْصِ الْقُرَشِيِّ، وَيَعْرِفُ
بِابْنِ عَائِشَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو الرَّيِّعِ السَّمَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَسْرٍ، عَنْ أَبِي رَاشِدٍ
الْحَرَّانِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: عَمِنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍ بِعِمَامَةٍ فَسَدَلَ طَرَفَهَا عَلَيَّ مِنْكَبِي، وَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ أَمَدَنِي^(٧) يَوْمَ بَدَرَ
بِمَلَائِكَةٍ مَعْتَمِينَ بِهَذِهِ الْعِمَامَةِ^(٨).

(١) ابن عساكر شرف الدين أبو الفضل أحمد بن هبة الله بن أحمد الدمشقي
المتوفي سنة (٦٩٩) هـ.

(٢) الحرستاني: عبد الكريم بن عبد الصمد بن محمد الانصاري الدمشقي
المتوفي سنة (٦٦٢) هـ.

(٣) أبو محمد عبد الجبار بن محمد بن أحمد الخواري البيهقي النيسابوري
المتوفي سنة (٥٣٦) هـ - والظاهر أنه سقط بين الحرستاني وعبد الجبار راو
واحد.

(٤) هو الواحدى المفسر المتوفى سنة (٤٦٨) تقدم ذكره.

(٥) أبو منصور البغدادي عبد القاهر بن طاهر الشافعي المتوفى سنة (٤٢٩) هـ.

(٦) البوشنجي: محمد بن إبراهيم أبو عبد الله المحدث الخراساني المتوفى

سنة (٢٩١).

(٧) في المصدر المطبوع: أيدني.

(٨) فرائد السمطين ج ١/ ٧٦.

ومحمد بن یوسف زرندی در «نظم درر السمطین» گفته :

[عن جعفر بن محمد ، عن أبيه ، عن جده : ان رسول الله ﷺ عمم علي بن أبي طالب عمامته السحابة ، وارخى من بين يديه ومن خلفه ، ثم قال : «اقبل فأقبل» ، ثم قال : «أدبر فأدبر» ، فقال : هكذا جائتني الملائكة» ، ثم قال : «من كنت مولاه فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه ، وانصر من نصره واخذل من خذله»^(۱) - الخ .

ونورالدین علی بن محمد المعروف بابن الصباغ در «فصول مهمه في معرفة الائمة» گفته :

[عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، قال : «عممني رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم بعمامة ، فسدل طرفها على منكبي وقال : ان الله تعالى أمدني يوم بدر حين بملائكة متممين هذه العمامة»^(۲) .

وجمال الدین محدث در «أربعين فضائل جناب امير المؤمنين عليه السلام» گفته :

[نرجع الى حديث غدیر خم فنقول : ورواه جعفر بن محمد ، عن أبيه ، عن جده ﷺ وفيه من الزيادة ان رسول الله ﷺ عمم علي بن أبي طالب عمامته السحابة ارخاها بين يديه ومن خلفه ، ثم قال : «اقبل فأقبل» ، ثم قال : «أدبر فأدبر» ، فقال : «هكذا جائتني الملائكة يوم بدر» ، ثم قال : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» الحديث].

ومحمود بن محمد بن علی الشیخانی القادری المدني در «صراط سوی» گفته :

(۱) نظم درر السمطین : ۱۱۲ .

(۲) الفصول المهمة : ۲۷ .

[وفي «الفصول المهمة» أيضاً عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، قال :
«عممني رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم بعمامة ، فسدل نمرقها على
منكبي وقال : ان الله تعالى أمدني يوم بدر وحنين بملائكة معتمين هذه العمامة»
وشیخ أحمد بن یونس بن محمد القشاشي در کتاب «السمط المجید
في سلاسل التوحید» گفته :

[قلت لنا اتصال بطریق کمیل بن زیاد^(۱) من جهة الشيخ نجم الدين الكبرى^(۲)
من طریق شیخه اسمعیل القصري وقد مر بهض أسانیدها الى النجم الكبرى
ولنورد غیره تبرکاً وتأییداً .

فنقول : لبست الخرقه من شیخنا أبي المواهب أحمد بن علي الشناوي^(۳)
قدس سره وهو من والده علي بن عبد القدوس الشناوي ، وهو من الشيخ عبد
الوهاب بن أحمد الشعراني^(۴) ، وهو من شیخ الاسلام زين الدين^(۵) أبي يحيى زكريا
بن محمد الانصاري السبكي القاهري ، وهو من محمد بن عمر الواسطي الاصل
العمری ، وهو من الشيخ أبي العباس أحمد الزاهد ، وهو من شهاب الدين

(۱) کمیل بن زیاد : بن نهيك النخعي من اصحاب أمير المؤمنين عليه السلام قتله
الحجاج سنة (۸۲) .

(۲) نجم الدين أحمد بن عمر الصوفي المقتول سنة (۶۹۸) هـ .

(۳) الشناوي : أحمد بن علي بن عبد القدوس المصري المتوفي سنة (۱۰۲۸) .

(۴) الشعراني : ابو المواهب عبد الوهاب بن أحمد الشافعي المتوفي سنة

(۹۷۳) هـ .

(۵) زين الدين ابو يحيى زكريا بن محمد الانصاري المصري الشافعي

المتوفي سنة (۹۲۶) هـ .

الدمشقي ، وهو من عبدالرحمن الشرقي ، وهو من أحمد الرودباري ، وهو من الشيخ رضي الدين علي بن سعد بن عبد الجليل الغزنوي المعروف بلالا ، وهو من المجد البغدادي ، وهو من الشيخ نجم الدين أبي الجناح أحمد بن عمر بن محمد الخوارزمي الخيوقي المشهور بالكبرى ، وهو من الشيخ اسمعيل القصري ، وهو من الشيخ محمد بن المانكيل ، وهو من الشيخ داود بن محمد المعروف بخادم القصري ، وهو من الشيخ أبي العباس بن ادريس ، وهو من الشيخ أبي القاسم بن رمضان ، وهو من الشيخ بن أبي يعقوب الطبري ، وهو من الشيخ عبدالله بن عثمان ، وهو من الشيخ أبي يعقوب النهرجوري ، وهو من الشيخ أبي يعقوب السوسي ، وهو من عبد الواحد بن زيد ، وهو من كميل بن زياد ، وهو من علي أبسها من يد النبي صلى الله عليه وسلم فقد روينا بالسند السابق الى الحافظ جلال الدين السيوطي ، انه قال في « الجامع الكبير » : معزوا الى ابن أبي شيبة والطيالسي ، وابن منيع ، والبيهقي ما نصه عن علي رضي الله عنه ، قال : « عمنى رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم غدیر خم بعمامة فدلاها خلفي » وفي لفظ : « فدلى طرفها على منكبي » ثم قال : ان الله أمدني يوم بدر وحنين بملائكة يعتمون هذه العمة وقال : « ان العمامة حاجزة بين الكفر والايمان » وفي لفظ : « بين المسلمين والمشرکين » الحديث .

وقال ابن شاذان في مشيخته عن علي رضي الله عنه : ان النبي صلى الله عليه وسلم عمه بيده فذنب العمامة من ورائه ومن بين يديه ، ثم قال انه النبي صلى الله عليه وسلم : « ادبر فادبر ، ثم قال : « اقبل فأقبل » وأقبل النبي صلى الله عليه وسلم على أصحابه ، فقال : « هكذا يكون تيجان الملائكة » [(١) . انتهى .

ومحتجب نماند که شیخ احمد قشاشی صاحب « سمط مجید » که

استدلال و احتجاج به حدیث تعمیم جنساب امیر المؤمنین علیه السلام روز غدیر نموده ، از اکابر و اعاظم مشایخ اجازه والد مخاطب است ، چنانچه مخاطب در رساله « اصول حدیث » گفته :

[آخراً حضرت والد ماجد در مدینه منوره و در مکه معظمه از اجله مشایخ حرمین این علم باستیعاب و استقصا فرا گرفتند ، و بیشتر استفادة ایشان از جناب حضرت شیخ ابو طاهر مدنی قدس سره بود که یگانه عصر خود بودند ، در این باب (رحمة الله علیه و علی أسلافه و مشایخه) ، و از حسن اتفاقات آنکه شیخ ابو طاهر قدس سره سند مسلسل دارند بصوفیان و عرفا تا شیخ زین الدین زکریا انصاری ، و هو انه أخذ عن أبيه الشيخ ابراهيم الكردي ، و هو عن الشيخ أحمد القشاشي ، و هو عن الشيخ أحمد الشناوي ، و هو عن والده الشيخ عبدالقدوس الشناوي ، وأيضاً عن الشيخ محمد بن أبي الحسن البكري ، وأيضاً عن الشيخ محمد بن احمد الرملي ، وأيضاً عن الشيخ عبدالرحمن بن عبدالقادر بن فهد ، و هؤلاء كلهم من أجلة المشايخ العارفين بالله] .

و محمد بن فضل الله المحبی در کتاب « خلاصة الاثر في أعيان القرن الحادی عشر » فضائل علیه و مدائح سنیه و مفاخر و فییه و مآثر بهیه قشاشی بیان نموده ، چنانکه گفته :

[السيد احمد بن محمد بن یونس المدعو عبدالنبي بن احمد بن السيد علاءالدین علي بن السيد الحسیب النسیب یوسف بن حسن بن یس البدری نسبة الى السيد بدر الولی المشهور المدفون بزوايته بوادی النور ظاهر القدس الشریف وله ذرية لا یحصون کثرة . قال صاحب « الانس الجلیل بتاریخ القدوس والخلیل » : و مناقبهم لا تحصى . و ذکر منهم جماعة و ماق نسب السيد بدر ،

فقال : بدر بن محمد بن يوسف بن بدر بن يعقوب بن مظفر بن سالم بن محمد بن زيد بن علي بن الحسن بن العريض الاكبر بن زيد بن زين العابدين علي بن الحسين بن علي بن ابي طالب رضى الله عنه .

الا ان الشيخ احمد كان يخفى نسبه اكتفاء بنسب التقوى المفضى التنصل من أسباب الفخر والجاه في الدنيا ، فتبعته على ذلك ذريته ، وكانت والدته الشيخ محمد المدني من ذرية سيدنا تميم الداري رضى الله عنه ، وهم كثيرون ببيت المقدس ، ووالدة صاحب الترجمة من بيت الانصاري ، ولهذا كان يكتب بخطه احمد المدني الانصاري ، ونارة سبط الانصار ورباه والده واقرأه بعض المقدمات الفقهية على مذهب الامام مالك ، لان والده تذهب بمذهب شيخه الشيخ محمد بن عيسى المتلمساني كان من كبراء العلماء والاولياء بالمدينة ، ورحل به والده الى اليمن في سنة احدى عشرة بعد الالف ، فأخذ عن أكثر علمائه واوليائه ، خصوصاً شيوخ والده الموجودين اذ ذاك ، كالشيخ الامين بن الصديق المراوحي ، والسيد محمد الغرب ، والشيخ احمد السطحية الزبلعي ، والسيد علي القبع ، والشيخ علي مطير .

ومكث عند والده مدة ، ثم حدث له وارد مزعج ، فخرج سائحاً من اليمن حتى وصل الى مكة ومكث بها مدة ، وصحب جماعة كالسيد ابي الغيث شجر ، والشيخ سلطان المجذوب .

وعاد الى المدينة وصحب بها الشيخ احمد بن الفضل بن عبد النافع بن الشيخ الكبير محمد بن عراق ، والشيخ الولي عمر بن القطب بدر الدين العاداي ، والشيخ شهاب الدين الملكاني وغيرهم ، ثم لزم الشيخ الكبير احمد بن علي الشناوي الشهير بالخامي ، وتمذهب بمذهبه وسلك طريقه ، وقرأ كتباً في شربه وأخذ عنه الحديث وغيره ، ولا زال ملازماً له حتى اخنص به وزوجه ابنته

واستخافه ، ثم أخذ عن رفيق شيخه في الإرادة السيد أسعد البلخي ولازمه حتى مات ، وورث أحواله ، ثم صحب خلقاً يطول تعداد أسمائهم وكان جملة من أخذ عنهم في طريق الله تعالى نحو مائة شيخ :

منهم الشيخ عبدالحكيم خاتمة أصحاب الفوت مؤلف «الجواهر الخمس» .
ومنهم العلامة المنلا شيخ الكردي ، قرأ عليه في العربية ، وغيرها ، ولم يزل على قوة حاله ، حتى انتفع به الناس على اختلاف طبقاتهم ، وانتشر صيته وكثرت أتباعه في اقطار الارض وشهد له أولياء وقته بأنه الامام المفرد ، كالشيخ أيوب الدمشقي ، فإنه كتب اليه كتباً يقول في بعضها : اني لاعلم ان لكل وقت صمداً وانك والله صمد في هذا الوقت .

ومنهم الولي العارف بالله تعالى ، مقبول المحجب الزيلعي ، والسيد عبد الله بن شيخ العيروس بحيث انه أخذ عنه في أيام زيارته المدينة .

ومنهم السيد العلامة الولي بركات التونسي ، والسيد عبدالمخاق الهندي .
بل أخذ عنه كبار الشيوخ ، كالسيد العارف بالله عبدالرحمن المغربي الأدرسي والشيخ عيسى المغربي الجعفري ، والشيخ مهنا بن عوض بازرع ، والسيد عبدالله بافقيه ، وجماعة من علماء السادة بني عاوي ، ومن فقهاء اليمن من جعمان وغيرهم .

ومنهم نتيجة النتائج خليفته الروحاني ابراهيم بن حسن الكوراني السهراني فإنه به تخرج وبعلمه انتفع لازمه مدة حياته ، وصار خليفته في التربية والارشاد بعد مماته .

وله مؤلفات كثيرة الموجود منها نحو خمسين مؤلفاً ، منها : «حاشية على المواهب» و « حاشية على الانسان الكامل » للجبلي و « حاشية على الكمالات الالهية » ، له ، و « شرح حكم بن عطاء الله » في مجلد ضخيم ، و « شرح عقيدة ابن عفيف »

و « كتاب النصوص » ، و « الكنز الاسنى في الصاوة » ، و « السلم على الذات المكاملة الحسنی » ، و « عقيدة » منظومة في غاية الحسن والاختصار .

وكان امام القائلين بوحدة الوجود ، حافظاً للمراتب الشرعية ، متضلعا من أذواق السنة ، كثير النوافل والصيام ، كامل العقل والوقار ، ووصل الى مقام الختمة في عصره . فقد قال فيما وجد بخطه على هامش رسالة العارف بالله سالم بن أحمد بن شيخان باعلوي المسماة بـ « شق الحبيب في معرفة رجال الغيب » عند قوله : والختم وهو واحد في كل زمان يختم الله به الولاية الخاصة وهو الشيخ الأكبر ، انتهى مانصه : الذي يتحقق وجدانه ان الختمة الخاصة مرتبة الهية ينزل بها كل أحد لها حسب وقته وزمانه غير منقطعة أبداً لا بقاء الى أن يبقى على وجه الارض من يقول : الله الله ، لعدم خلو المراتب الالهية عن القائمين بها حتى يصير القائم بها كالصفر الحافظ لمرتبة العدد فيما قبله وبعده ، وبأنفاسه تتم الصالحات وتفضى الحاجات ، وقد تحققنا بذلك حقاً ونزلنا منازل صدقاً وممن رأيت من مشايخي من أهل الختمة المذكورة سنداً متصلاً منهم اليانا من غير انقطاع بإذن الله تعالى خمسة أنفس سادسهم كلهم لارجما بالغيب وربهم ، ثم قال بعدها : قال عبد الجميع أحمد بن محمد المدني ومثاله لا يتكلم بمثل هذا الكلام الا عن اذن الهى ونفت روى .

وله ديوان شعر ، منه قوله :

اضاعت لنا بارقمتين على نجد   لو اجمع أنوار فهايجن اى وجدي (١)

قوله : [پس معلوم شد كه منظور آنجناب افاده همين معنى بود كه بى تكلف از اين كلام فهميده مى شود ، يعنى محبت على فرض است مثل پیغمبر ، و دشمنی او حرام است مثل دشمنی پیغمبر ، و همین است مذهب

اهل سنت وجماعت، و مطابق است فهم اهل بیت را [.
 أقول : از بیان سابق معلوم شد که منظور آنجناب افاده همین معنی بود
 که بی تکلف از این کلام فهمیده می شود ، یعنی اولویت جناب امیر
 المؤمنین علیه السلام بتصرف ثابت است ، مثل اولویت جناب رسالت صلی الله علیه و آله
 بتصرف ، و اطاعت آنحضرت فرض است ، مثل اطاعت جناب پیغمبر
 صلی الله علیه و آله وسلم ، و همین است مذهب اهل دیانت و امانت ،
 و مطابق است فهم اهلیت اطهار و صحابه کبار را .

در « بحار » آورده : [عن أبي اسحاق قال : قلت لعلي بن الحسين عليه السلام :
 ما معنى قول النبي صلی الله علیه و آله : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ؟ ، قال :
 اخبرهم انه الامام بعده ^(۱) .

ومثله روایات عديدة في « البحار » وغيره من كتب الاخبار [.
 و ایراد روایت « بحار » در این مقام بمحض مشاکلت و معارضت صنیع
 مخاطب قمعام است ، که چون او در اینجاروایت از طریق خویش آورده
 فقیر هم بجواب او این روایت از طریق خود آوردم ، با آنکه فرق بین
 است در تمسک فقیر و تمسک مخاطب تحریر ، چه مصدق این روایت است
 اشعار جناب امیر المؤمنین علیه السلام که از آن صراحة واضح است که نزد
 جناب امیر المؤمنین علیه السلام حدیث غدیر دلیل امامت آنجناب بوده ، و علاوه
 بر آن تصدیق می کند آنرا اشعار حسان بن ثابت که جناب رسالت صلی الله علیه و آله
 صلی الله علیه و آله وسلم تقریر آن فرموده ، و هم مصدق آن اشعار قیس
 بن سعد است ، و دیگر دلائل و قرائن سابقه هم تصدیق آن میکنند ،

(۱) بحار الانوار ج ۳۷/۲۱۳ عن امالی الصدوق : ۷۵ و معانی الاخبار : ۶۵

و مع هذا كله فضل^(۱) بن روزبهان که مقتدای مخاطب والاشان ، أعنى کابلی سلیط اللسان ، کاسه لیس او است ، بر تمسک بروایات اهل سنت برای الزام وافحام شان تشبیح میزند ، وعدم احتجاج علامه حلی را به روایات خود دلیل نقص میگرداند ، وباین تشبیح غریب اهلحق را اجازت صریح بروایاتشان میدهد ، حیث قال فی جواب « نهج الحق » :

[والعجب ان هذا الرجل لا ينقل حديثاً الا من جماعة أهل السنة ، لان الشيعة ليس لهم كتاب ولا رواية ولا علماء مجتهدون مستخرجون الاخبار ، فهو في اثبات ما يدعيه عيال على كتب أهل السنة] .

از این عبارت صاف ظاهر است که نزد ابن روزبهان نقل نکردن علامه حلی احادیث را مگر از اهل سنت و ترك نقل روایات طریق خود ، باعث عجب ابن روزبهان گردیده ، و گمان کرده که وجهش آنست که برای شیعه کتابی و روایتی و علماء مجتهدین مستخرجین برای اخبار نیستند ، پس صاحب « نهج الحق » در اثبات دعاوی خویش محتاج کتب اهل سنت است ، و این نهایت صریح است ، در آنکه حصر نقل در احادیث جانب ثانی عیب و نقص ، و دلیل فقدان علماء مجتهدین مستخرجین اخبار در مذهب ناقل است ، و مورث عجب و حیرت است !

پس این اجازت صریح است برای اثبات مطالب و دعاوی خویش بروایات خویش ، پس فقیر امتثالاً لامر ابن روزبهان ، و رفعاً لتعجبه و حیرته اگر بروایت طریق خود تمسک کنم اصلاً طعنی و تشییعی بر فقیر لازم نیاید ، که این تمسک حسب ارشاد مقتدای سنیان است .

فاضل رشید در « شوکت عمریه » بعد کلامی گفته است : لیکن احقر

(۱) فضل الله بن روزبهان الشیرازی المتوفی بعد سنة (۹۰۹) هـ

العباد در حق احادیث ائمه اطهار که در طریق شیعه مروی است بدون کدام بینه یا قرینه قویه بوضع آن اصلاً خدشه بخاطر نمی گذارند تا بتلفظ آن چه رسد . بلکه آنرا علی الرأس والعین می نهند . الخ .
از این عبارت بکمال صراحت ظاهر است که فاضل رشید در حق احادیث ائمه اطهار که در طریق شیعه مروی است بدون کدام بینه یا قرینه قویه بوضع آن اصلاً خدشه بخاطر نمی گذارند تا بتلفظ آن چه رسد ، بلکه آنرا علی الرأس والعین می نهند .

پس حسب افاده فاضل رشید روایت بحار و امثال آن که دلالت صریحه دارد بر دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که هرگز کدامی بینه یا قرینه قویه بوضع آن قائم نیست نیز لایق خدش خادشین و قدح قاذبین ، و ریب مرتابین نباشد ، بلکه اتباع رشید باید آنرا علی الرأس والعین نهند ، و اظهار عدوان و اعتساف بآباء و استنکاف از قبول آن نکنند ، خصوصاً باین نظر که فاضل رشید دلالت حدیث غدیر را بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام منافی مذهب اهل سنت نمی داند ، کما صرح به فی « الايضاح » و قد سبق .

تمسك واهي دهلوی بحديث مروی از حسن مثنی

قوله : ابو نعیم از حسن ^(۱) مثنی بن الحسن السبط رضی الله عنهما آورده که از او پرسیدند که حدیث « من كنت مولاه فعلي مولاه » آیا نص است برخلاف علی رضی الله عنه ؟ گفت : اگر پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم

(۱) الحسن بن الحسن بن علی بن ابیطالب علیه السلام المتوفی بالمدينة سنة (۹۰) هـ

بدان خلافت را اراده میکرد هر آینه برای مسلمانان واضح میگفت، چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم اوضح الناس وواضح گوترین مردم بود هر آینه میگفت : يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَذَا وَالِي أَمْرِكُمْ وَالْقَائِمُ عَلَيْكُمْ بَعْدِي فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا لَهُ، بعد از آن گفت : قسم خداست اگر خدا و رسولش علی را جهت این کار اختیار میکردند، وعلی امثال آمر خدا و رسول نمیکرد، و اقدام بر این کار نمی فرمود، هر آینه بسبب ترك امثال فرموده حق تعالی و حضرت سیدالوری اعظم الناس از روی خطایا می بود . شخصی گفت : آیا نگفته است رسول خدا صلی الله علیه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ؟ حسن گفت : آگاه باش قسم خدا است اگر اراده میکرد پیغمبر صلی الله علیه وسلم خلافت را ، هر آینه واضح میگفت و تصریح میکرد ، چنانچه بر صلوٰة و زکوٰة کرده است و میفرمود « يَا أَيُّهَا النَّاسُ ، إِنَّ عَلِيًّا وَالِي أَمْرِكُمْ مِنْ بَعْدِي وَالْقَائِمُ فِي النَّاسِ »^(۱)

« اختلال استدلال دهلوی بوجوه عدیده »

أقول : احتجاج واستدلال مخاطب با کمال باین روایت موضوعه و فریه مکتوبه ، صریح الاختلال است بچند وجه :

اول : آنکه این روایت از طریق سنیه است ، احتجاج واستدلال بآن بمقابله اهل حق وجهی از حجت ندارد ، و اگر روایات سنیه بر شیعه حجت گردد ، روایات شیعه چرا بر اهل سنت حجت نخواهد شد ؟
دوم : آنکه استدلال بساین روایت عین اخلاف و عسد ، و نکث عهد

و نقض عقد است ، که در همین باب امامت ادعای التزام نقل از کتب اهلحق آغاز نهاده حیث قال بعد ذکر الایات التي استدلت بها بزعمه علی خلافة أبي بكر : [واما اقوال عترة : پس آنچه از طریق اهل سنت مروي است ، خارج از حد حصروا حصا است ، در همان کتاب ، یعنی « ازالة الخفا » باید دید ، و چون در این رساله التزام افتاده که غیر از روایات شیعه متمسک در هیچ امر نباشد ، آنچه از اقوال عترة در این باب در کتب معتبره و مرویات صحیحة ایشان موجود است به قلم میآید]
- انتهى .

کمال عجب است که در این مقام باین تصریح صریح ادعای التزام عدم نقل غیر روایات شیعه نموده و باز در این مقام و مقامات بسیار اختلاف و اخفاریه اعلان و اجهار آغاز نموده ، و من نکث فانما ینکث علی نفسه .
سوم : آنکه مخاطب در صدر کتاب خود گفته :

و در این رساله التزام کرده شد که در نقل مذهب شیعه و بیان اصول ایشان و الزاماتی که عائد بایشان می شود ، غیر از کتب معتبره ایشان منقول عنه نباشد ، و الزاماتی که عائد به اهل سنت میباشد ، میباید که موافق روایات اهل سنت باشد ، والا هریک را از طرفین تهمت تعصب و عناد لاحق است ، و بایکدیگر اعتماد و وثوق غیر واقع^(۱) - انتهى .

این عبارت دلالت صریحه دارد بر آنکه روایات يك فرقه بفرقة دیگر حجت نمی تواند شد که یکی را بر دیگری اعتماد و وثوق واقع نیست پس چرا این قاعده ممهده خود را فراموش نموده ، مخالفت آن در این مقام و دیگر مقامات آغاز نهاده .

و نیز در این عبارت ادعای التزام نقل در الزاماتی که عائد بشیعه می-
شود از کتب معتبره شیعه نمود ، پس قصد التزام شیعه باین روایت ،
سراسر تکذیب خود است .

چهارم : آنکه مخاطب در مسا بعد همین باب بجواب حدیث ششم
گفته :

[قاعده مقررۀ اهل سنت است که حدیثی را که بعضی ائمه فن حدیث
در کتابی روایت کنند وصحت ما فی الکتاب را التزام نکرده باشند ،
مثل بخاری ، و مسلم و بقیۀ اصحاب صحاح ، و بصحت آن حدیث
صاحب آن کتاب یا غیر او از محدثین ثقات تصریح نکرده باشد ،
قابل احتجاج نیست] - انتهی .

از این عبارت ظاهر است که حدیثی که بصحت آن کسی از ثقات
محدثین تصریح نکرده باشد و نه در کتاب ملتزم الصحه مروی باشد ،
قابل احتجاج نیست ، و چون ظاهر است که بصحت روایت ابو نعیم
کسی از محدثین ثقات تصریح نکرده ، و نه در کتاب ملتزم الصحه
مروی است ، حسب افادۀ خود مخاطب قابل استدلال و احتجاج نباشد
و تشبیه و احتجاج بآن ناشی از محض مسراء و لجاج و مزید اعتساف
و اعوجاج است .

پنجم : آنکه شاه صاحب بجواب طعن سوم از مطاعن ابی بکر بعد
انکار شدید از وجود جمله «لعن الله من تخلف عنها» در کتب اهل سنت
و افترای حکم بوضع و افترای آن بر شهرستانی صاحب «ملل و نحل»
که مثبت آن است ، می فرمایند :

[و بعضی فارسی نویسان که خود را از محدثین اهل سنت شمرده‌اند و در سیر خود این جمله آورده ، برای الزام اهل سنت کفایت نمی‌کند زیرا که اعتبار حدیث نزد اهل سنت بیافتن در کتب مسنده محدثین است مع الحکم بالصحة ، و حدیث بی‌سند نزد ایشان شتر بی‌مهار است که اصلاً گوش بآن نمی‌نهند^(۱) . انتهى .

از این عبارت واضح است که حسب حکم شاه صاحب اعتبار حدیث نزد اهل سنت بیافتن آن در کتب مسنده حدیث محدثین است مع الحکم بالصحة ، پس چون حکم بصحت این حدیث ثابت نگردیده ، حسب افاده خودش معتبر نباشد .

و نیز از این عبارت ظاهر است که حدیث بی‌سند نزد اهل سنت شتر بی‌مهار است که اصلاً بآن گوش نمی‌نهند ، حال آنکه خودش بمصدق ﴿ لم تقولون مالا تفعلون کبر مقتاً عند الله ان تقولوا مالا تفعلون ﴾^(۲) بحديث «ما صب الله في صدري شيئاً الا وصيته في صدر ابي بكر» که اصلاً سندی ندارد ، بجواب حدیث پنجم در همین باب^(۳) امامت تمسك نموده ، و راكب شتر بی‌مهار ، و مؤثر صریح ذال و عثار گردیده و حسبك هذا مثبتاً لکمال العار و الشنار ، و الله الموفق للنتبه والاستبصار . ششم : آنکه از عجائب تعسفات و غرائب تهورات این است که مخاطب در مابعد در همین باب^(۴) ، حدیث «هو وای کل مؤمن من بعدی» ،

(۱) تحفه اثنا عشرية : ۳۲۲ .

(۲) الصف : ۳ .

(۳) تحفه اثنا عشرية : ۳۳۶ .

(۴) تحفه اثنا عشرية : ۳۳۴ - ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۷ .

وحدیث طبر، وحدیث «أنا مدينة العلم وعلي بابها»، وحدیث تشبیه، که همه این را اکابر اساطین و صدور ماهرین، و حذاق بارعین، و اجله معتمدین محدثین سنیه روایت کرده اند، و با آنکه هر سه روایت اولین را نیز والد ماجدش در فضائل جناب امیر المؤمنین عليه السلام ذکر کرده و صحت «حدیث تشبیه» هم از کلامش ظاهر، کما سیظهر فیما بعد انشاء الله تعالی، رد نموده، و مبالغه و اغراق تمام در ابطال آن بکار برده. پس از خدا و رسول شرم باید کرد که بعد رد این احادیث شریفه، چگونه روایت ابونعیم قابل احتجاج و استدلال خواهد بود.

هفتم: آنکه مخاطب بعد جسارت بر رد و ابطال حدیث «أنا مدينة العلم» و نقل اقوال زائغه در این باب گفته:

[پس تمسک بساین احادیث موضوعه، که اهل سنت آنرا از دائرة تمسک و احتجاج خارج کرده اند، در مقام الزام ایشان دلیل صریح است بر دانشمندی علماء شیعه، و این بدان ماند که شخصی معرفت پیدا کند با نوکر شخصی که او را از نوکری برطرف کرده، و تقصیرات او را دیده و خیانت او را معلوم نموده، از خانه خود بر آورده، منادی در شهر گردانده که فلان نوکر را با من سروکاری نیست، من ذمه دار او نیستم و عهده معاملات او ندارم. این شخص ساده لوح این همه مراتب را دانسته، با آن نوکر معامله دین نموده، و زر معامله از آن شخص در خواستن آغاز نهاده. این ساده لوح نزد عقلادر کمال مرتبه سفاهت خواهد بود] ^(۱). انتهى.

هر گاه احتجاج و استدلال املحق بحدیث «أنا مدينة العلم وعلي بابها»،

که والد مخاطب مثبت آن است ، و دیگر احادیث مثل « حدیث طیر » و « حدیث ولایت » بمفاد این کلام خسارت نظام (معاذ الله) مثبت سفاقت در کمال مرتبه ، و موجب صدق این مثال محیر اهل کمال باشد ، پس احتجاج و استدلال مخاطب با کمال بروایت ابو نعیم که هرگز بدرجه « أنا مدینه العلم وعلی بابها » و « حدیث طیر » و « حدیث ولایت » و مثل آن نمی رسد ، بالاولی مثبت کمال دانشمندی مخاطب وخواجه کابلی صاحب « صواقع » و صاحب « نوافض » و امثالشان خواهد بود .

هشتم : آنکه چنانچه بطلان احتجاج و استدلال بروایت ابو نعیم بمقابله اهل حق از افادات عدیده خود مخاطب ظاهر و واضح و لائح است ، همچنان شناعة و فظاعت آن از افادات والد ماجد حضرتش ظاهر و باهر .

والد مخاطب در « قرۃ العینین » گفته :

[این است تقریر آنچه در این رساله از دلائل نقلی و عقلی بر تفضیل شیخین اقامت نموده ایم ، بقیة الکلام دفع شبهات مخالفین است ، و ما را در این رساله باجوبه امامیه و زبیدیه کار نیست ، مناظره ایشان بر طور دیگر می باید ، نه با احادیث صحیحین و مانند آن . و بعد قطع نظر از امامیه و زبیدیه باستقراء معلوم شد که مخالفان و متوقفان در این مسئله سه گروه اند] . انتهی .

از این عبارت صراحة ظاهر است که با احادیث صحیحین ، فضلا عن غیرها ، مناظره زبیدیه ، بلکه امامیه هم نتوان کرد ، پس احتجاج بروایت ابو نعیم بمقابله اهل حق ، چنانچه اظهار براءت خود از کذب و غدر و اخلاف و اعتساف حسب افاده خود است ، همچنان اظهار مجانبت کمال عقوق و مخالفت والد ماجد خود است .

نهم : آنکه فاضل رشید در « شوکت عمریه » گفته :

[اگرچه ائمه اطهار علیهم السلام بحکم احادیثی که صاحب رساله ذکر کرده و دیگر احادیث شائعه مستفیضه مستند امتند ، و اخبار آن اخبار مفاتیح مغلفات ، و مصابیح ظلمات ، و مصادر حکمت و مظاهر شریعت است ، لیکن کلام در طریق وصول آن اخبار است ، و بسا اوقات رَوَاة يك فرقه نزد اهل آن مأمون و نزد غیر آن مطعون میباشند ، لهذا هر فرقه روایات مرویه را در طریق خود مسلم میدارد ، و اخبار مرویه را در فرقه مخالف خود مقدوح می انگارد] .

از این عبارت واضح است که هر فرقه اخبار مرویه را در فرقه مخالف خود مقدوح می انگارد ، پس حسب افاده رشیدیه هم روایت ابو نعیم که از فرقه مخالفین شیعه است ، نزد شیعه مقدوح و مجروح باشد ، نه لائق اعتبار و اعتماد نزد ایشان .

فَلله الحمد که شناعة و فظاعت استدلال مخاطب بر روایت ابو نعیم ، حسب افادات خود او و افاده والد ماجدش و تلمیذ رشید او ظاهر و باهر گردید .

و نیز از این عبارت رشید ، بحمد الله و حسن توفیقه ، لزوم تسلیم خبر « ولایت » و خبر « طیر » و خبر « مدینه العلم » و حدیث « تشبیه » و امثال آن ، که شاه صاحب دماغ سوزی در ابطال و انکار آن کرده اند ، بکمال وضوح ظاهر است ، زیرا که بلاشبه این روایات در طریق سنیّه مروی است ، پس حسب قاعده مقرر فاضل رشید ، سنیّه را لازم است که تسلیم آن نمایند ، و گردن کبر و غرور برد و ابطال آن دراز نسازند .

پس باین کلمه مختصره رشیدیه کمال شناعة و فظاعت رد شاه صاحب

واسلافشان کالکابلی، وابن حجر، وابن تیمیه، وامثالهم، وعدول ونکول
وصدود ونکوصشان از قاعده مقررۀ مسلمۀ عند الفرق کلها علی حسب
افساده الرشید ظاهر گردید، ومزید انصاف وحذق ومهارت ودیانت
وامانتشان بر زبان رشید عمده الاعیان هویدا شد ولله المحجة البالغة.

دهم: آنکه این چه بلاء تعصب است که اگر اهلحق از همین ابونعیم
بعض احادیث فضائل جناب امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نمایند، حضرات
اهل سنت زبان طمن وتشنیع دراز میکنند، وروایات او را از قابلیت
احتجاج ساقط میفرمایند وخود بچنین روایت واهی او وامثال آن بر
اهلحق احتجاج واستدلال نمایند، ان هذا لشیء عجاب!

ابن تیمیه در « منهاج » گفته:

[فسان أبا نعیم روی كثيراً من الأحادیث التي هي ضعيفة، بل موضوعة
باتفاق علماء الحديث وأهل السنة والشيعة].
ونیز در همان کتاب گفته:

[مجرد رواية صاحب « الحلیة » ونحوه لا یفید ولا یبدل علی الصفحة، فسان
صاحب « الحلیة » قد روی فی فضائل ابی بکر وعمر وعثمان وعالی والاولیاء
وغيرهم أحادیث ضعيفة، بل موضوعة باتفاق أهل العلم].

یازدهم: آنکه مخاطب در رساله « اصول حدیث » در بیان طبقات کتب
حدیث ناقلان والده میفرماید:

[طبقه رابعه: احادیثی که نام و نشان آنها در قرون سابقه معلوم نبود
ومتأخر آنها را روایت کرده اند: پس حال آنها از دوشی خالی نیست: یا
سلف تفحص کردند و آنها را اصالی نیافتند تا مشغول بروایت آنها
می شدند، یا یافتند و در آن قدحی وعلتی دیدند که باعث شد همه آنها را

بر ترك روايت آنها .

وعلى كل تقدير اين احاديث قسايل اعتماد نيست كه در اثبات عقیده يا عملي بآنها تمسك كرده شود ، وانعم ماقال بهض الشيوخ فسي امثال هذا :

فان كنت لاتدرى فتلك مصيبة وان كنت تدرى فالمصيبة اعظم

واين قسم احاديث راه بسيارى از محدثين زده است ، وبجهت كثرت طرق اين احاديث كه در اين قسم كذب موجودند ، مغرور شده ، حكم بتواتر آنها نموده ، ودر مقام قطع و يقين بدان تمسك جسته ، برخلاف احاديث طبقه اولي وثانيه وثالثه مذهبي بر آورده اند ، ودر اين قسم احاديث كذب بسيار مصنف شده اند ، برخي را بشماريم : « كتاب الضعفا » لابن حبان ، « تصانيف الحساكم » ، « كتاب الضعفا » للعقيلي ، « كتاب الكامل » لابن عسدي ، « تصانيف خطيب » ، « تصانيف ابن شاهين » ، « تفسير ابن جرير » و « فردوس ديلمى » ، بلكه سائر تصانيف او ، تصانيف ابو نعيم ، و تصانيف جوزجاني ، تصانيف ابن عساكر ، تصانيف ابو الشيخ ، و تصانيف ابن نجار .

وبيشتر مساهله و وضع احاديث در باب مناقب و مثائب ، ودر تفسير و بيان اسباب نزول ، ودر باب تاريخ و ذكر احوال بنى اسرائيل ، و قصص انبياي سابقين ، و ذكر بلدان و اطعمه و اشربه و حيوانات واقع شده ، ودر طب و رقى و عزائم و دهوات و ثواب نوافل نيز اين حادته رو داده .

ابن الجوزي در « موضوعات » خود غالب اين احاديث را مجروح و مطعون ساخته ، دلائل وضع و كذب آنها را مبرهن نموده ، و كتاب

«تنزیه الشریعة» در دفع غائلة این احادیث کافی است [- انتهى .
 پس بملاحظه این عبارت ظاهر شد که این روایتی که شاهصاحب اراده
 استدلال بآن بر اهل حق کرده اند ، نزد خودشان و والد مساجدشان از آن
 قسم است که نام و نشان آن در قرون سابقه معلوم نبود ، و بعض متأخرین
 آنرا روایت کرده ، پس حال از آن دوشق خالی نیست ، که یاساف
 برای آن اصلی نیافتند تا مشغول روایت آن می شدند ، یادر آن علتی
 و قدحی دیدند که باعث شده همه آنها را بر ترك روایت آن ، و علی کل
 تقدیر این روایت قابل اعتماد نیست که در اثبات عقیده یا عملی بآن
 تمسك کرده شود .

پس عجب است که چنین حدیث را که حسب افاده خودشان مقدوح
 و مجروح است ذکر کرده و تمسك بآن نموده ، و اعتبار و اعتماد بر آن
 ورزیده ، شعری که انشاد کرده ، آغنی :

فان كنت لاتدري فتلك مصيبة وان كنت تدري فالمصيبة أعظم

بلکه مصراع اخیر را حتماً و جزماً بر خود صادق نمودند ، و در مصیبت
 عظمی و داهیه کبری گرفتار شده ، نفس شریف را در جماعه کسانی که
 خرافات متأخرین راه ایشان رازده است داخل ساخته .

سبحان الله ! طرفه ماجرا است که برای دیگر مردم این نصائح
 و مواعظ بسارده برای احتراز و اجتناب از کتب ابونعیم و امثال او
 میخوانند ، و خود بر آن عمل نمی فرمایند ، و بروایاتی که حسب افاددشان
 مجروح و مقدوح و بی اصل است استدلال مینمایند .

دوازدهم : آنکه ابن الجوزی که جلالت و امامت و فضل و تحقیق او
 مسلم این حضرات است (کمالایحقی علی ناظر «جامع مسانید ابی

«حنيفة» للخوارزمي، و«منهاج ابن تيمية» وغيرهما) أبونعیم رابه حیب
ومذمت کما ینبغی ممتاز ، وقدح وجرح واجبی سرفراز نموده، یعنی
اورا بذکر اشیاء قبیحه در حدود تصوف وعدم استحیا بذکر خلفا
وسادات صحابه در صوفیه و ذکر عجب از ایشان، یعنی ایراد اکاذیب
ومفتریات منسوب ساخته، حیث قال فی «تلیس ابلیس» :

[وجاء أبونعیم الاصفهانی ، فصنف لهم ، أی للصوفیة ، أبابکر وعمر
وعثمان وعلي بن أبي طالب وسادات الصحابة رضي الله عنهم ، فذكر عنهم فيه
العجب] (۱) .

سیزدهم : آنکه ابن خبیر مخاوق از فضیل بن مرزوق مروی است ،
چنانچه در کتاب «الاکنفاء» تصنیف ابراهیم وصائی شافعی مذکور
است :

[وروی عن فضیل بن مرزوق، قال: سمعت الحسن، أی المثنی ابن الحسن
السیط، وقال له رجل: ألم يقل رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من كنت مولاه،
فعلي مولاه»؟ قال: بلى ، أما والله لو يعني بذلك الامارة والساطان لانصح لهم
بذلك، كما انصح بالصلوة والزكاة والصيام والحج، فان رسول الله صلى الله عليه
وسلم كان أفصح الناس للمسلمين ولقال لهم: يا أيها الناس هذا والي الامر والقائم
عليكم من بعدي، فاسمعوا له وأطيعوا) - الخ .

وفضیل بن مرزوق مقدوح ومجروح وغیر موثوق است . نسائی که
یکی از اصحاب «صحاح سته» است، تضعیف او نموده ، ویحیی بن

معین^(۱) و عثمان بن^(۲) سعید هم او را تضعیف کرده اند، و حاکم ارشاد کرده که فضیل بن مرزوق نیست از شرط صحیح، و عیب کرده شده بر مسلم اخراج او را در «صحیح»، و گفته است ابن حبان که او منکر الحدیث است، و از جمله کسانی است که خطا می کنند بر ثقات، و روایت میکرد از عطیه موضوعات را.

ذهبی در «میزان» بترجمه فضیل گفته:

[قال النسائي: ضعيف وكذا ضعفه عثمان بن سعيد]^(۳).
و نیز گفته:

[قال أبو عبد الله الحاكم: فضيل بن مرزوق ليس من شرط الصحيح، عيب على مسلم اخراجه في «الصحیح».
وقال ابن حبان: منكر الحديث جداً، كان ممن يخطئ على الثقات، و بروى عن عطية^(۴) الموضوعات]^(۵).
و نیز ذهبی در «غنی» گفته:

[فضیل بن مرزوق الکوفی: عن أبي حازم الاشجعي، والكبار وثقه غير واحد. وضعفه النسائي وابن معين أيضاً، قال الحاكم: عيب على مسلم اخراجه

(۱) یحیی بن معین: بن عون بن زیاد البغدادي أبو زكريا الحافظ المتوفى سنة (۲۳۳) هـ.

(۲) عثمان بن سعید: بن خالد أبو سعيد الدارمي السجستاني المحدث المتوفى سنة (۲۷۰) هـ.

(۳) میزان الاعتدال ج ۳/۳۶۲.

(۴) عطیه: بن سعد بن جنادة الكوفي العوفي التابعي المتوفى سنة (۱۱۱) هـ.

(۵) میزان الاعتدال ج ۳/۳۶۲.

في «الصحيح» [(١)] .

و در حاشیه «کاشف» که از آن شیخ عبدالحق در «رجال مشکوۃ» نقلها می آرد، بترجمه فضیل مذکور است :

[قال أبو حاتم: يهم كثيراً يكتب حديثه ولا يحتج به . وقال س: ضعيف] .

وابن حجر عسقلانی در « تهذيب التهذيب » بترجمه فضیل گفته :

[قال عبدالمخارق بن منصور، عن ابن معين : صالح الحديث ، صدوق ، يهم كثيراً يكتب حديثه .

قلت: يحتج به ؟ قال: لا .

وقال النسائي: ضعيف] الى أن قال ثم

[قال مسعود، عن الحاكم : ليس هو من شرط الصحيح، وقد عيب على مسلم اخراجه لحديثه .

قال ابن حبان في الثقات: يخطئ .

وقال في «الضعفاء» : يخطئ على الثقات وروى عن عطية الموضوعات .

وقال ابن شاهين في « الثقات » : اختلف قول ابن معين فيه ، وقال في

«الضعفاء»: قال أحمد^(٢) بن صالح: حدث فضيل عن عطية، عن أبي سعيد حديث

«ان الذي خلقكم من ضعف» ليس له عندي أصل ولا هو بصحيح .

وقال ابن رشد بن^(٣) : لأدري من أراد أحمد بن صالح بالتضعيف عطية ،

(١) المغنى في الضعفاء ج ٢ / ٥١٥ .

(٢) أحمد بن صالح : المحافظ المصري المعروف بابن الطبري المتوفى

سنة (٢٤٨) هـ .

(٣) ابن رشد بن : أحمد بن محمد بن الحجاج بن رشد بن سعد المهري

المصري المتوفى سنة (٢٩١) هـ .

أم فضیل بن مرزوق؟^(۱) الخ .

وبالجملة لا یستریب منصف هو من الفهم مرزوق، ان رواية فضیل بن مرزوق لا تصلح للاعتماد والوثوق، وان الاحتجاج والاستدلال بها عين المخالفة والعقوب لا کابرهم الذین لهم جلائل الحقوق .

چهاردهم: آنکه در « ریاض النضره » گفته :

[ذکر ماروی عن الحسن بن الحسن أخی عبدالله بن الحسن، انه قال لرجل ممن یغلو فیهم : ویحکم أحبونا بالله ، فان أطعنا الله فأحبونا ، وان عصینا الله فابغضونا، فقال له رجل : انکم ذوو قرابة من رسول الله صلی الله علیه وسلم وأهل بیته ، قال : ویحکم لو کان نافعا بقرابة رسول الله صلی الله علیه وسلم بغیر عمل بطاعته لنفع بذلك من هو أقرب الیه منا أباه وأمه ، والله انی أخاف أن یضاعف الله للعاصي منا العذاب ضعفين ، والله انی لأرجو أن یؤتسی المحسن منا أجره مرتین .

قال: ثم قال : لقد اساءنا آباؤنا وامهاتنا ان کان ماتقولون من دین الله ، ثم لم یخبرونا به ولم یطاعونا علیه، ولم یرغبوا فیہ ونحن کنا أقرب منهم قرابة منکم وأوجب علیهم وأحق أن یرغبونا فیہ منکم ، واوکان الامر کما تقولون ان الله جل وعلا ورسوله صلی الله علیه وسلم اختار علیاً لهذا الامر والقیام علی الناس بعده، فان علیاً أعظم الناس خطیئة وجرمأ اذ ترک أمر رسول الله صلی الله علیه وسلم أن یقوم فیہ کما أمره ویعذر الی الناس، فقال له الرانضي : ألم یقل النبی صلی الله علیه وسلم لعلي : «من کنت مولاه، فعلي مولاه»؟ فقال: أما والله لو یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم بذلك الامر والسلطان والقیام علی الناس لأصح به ، کما أفصح بالصلاة والزکوة والصیام والحج وقال : أیها الناس ، ان هذا

الولي بعدي ، فاسمعوا وأطيعوا .

خرج جميع الاذكار عن أهل البيت الحافظ أبو سعد اسمعيل بن عاي بن الحسن السمان الرازي في كتاب الموافقة بين أهل البيت والصحابة رضوان الله عليهم أجمعين^(۱) .

در این روایت واضح این هم وضع کرده که حسن مثنی قبل نفی دلالت حدیث غدیر بر امامت ، نفی نفع حق تعالی پدر و مادر جناب رسالتآب علیه السلام را نموده . و شناعت و فظاعت نفی نفع از والدین جناب رسالتآب علیه السلام نزد أهل ایمان و أهل اسلام مخفی نیست ، کما هو ظاهر علی من طالع رسائل السبوطی فی هذا الباب ، پس حق تعالی باین کذب واضح و فریه ظاهره ، این واضح کذاب را بآبج و جوه تفضیح نموده و این کذب اول او را دلیل نهایت قبح و شناعت کذب ثانی او گردانیده .

مرکز تحقیق کتب پوز علوم اسلامی

پانزدهم: آنکه نسبت عدم امتثال امر خدا و رسول بجناب امیر المؤمنین علیه السلام و کونه أعظم الناس خطاء در صورت صدور نص خلافت بر آنجناب که در این روایت واهی مذکور است ، از عجائب خرافات و غرائب شبهات و طرائف ترهات و اضاحیک خزعبلات است ، چه جناب امیر المؤمنین علیه السلام طالب خلافت از متغابین بوده ، و حق خود را بدلائل و براهین اظهار می ساخت ، و امتناع از بیعت اول هم کرده ، پس اگر متغابین حق را بآنجناب ندهند ، و مردم ناحق شناس از اعانت آنجناب دست بردارند ، و آنجناب را مجبور و مضطر سازند ، هرگز الزام خطای لازم نمی آید ، و این کلام خسارت نظام بدان میماند که منکر این

نبوت انبیاء در حق انبیای مظلومین که بسیاری از آنها شهید شدند و متمکن نشدند از انفاذ احکام شرعیه ، بگویند که اگر ایشان مبعوث بنبوت می بودند لازم آید که ایشان (معاذ الله) امتثال امر خدا نکرده

باشند، و ایشان اعظم الناس خطاء باشند !

و ابن حجر مکی در «تطهیر الجنان واللسان عن الخطور والتفوه بثلث معاویة بن ابي سفیان» ، که بتصنیف آن کشف اسرار مذهب سنییه کما ینبغی نموده ، میگوید :

[استدلال أهل السنة بمقاتلة علي لمن خالفوه من أهل الجمل والخوارج ، وأهل صفين مع كثرتهم ، وبامساكه عن مقاتلة المبایعين لابي بكر والمستخلفين له مع عدم احضارهم لعلي رضي الله عنهم وعدم مشاورتهم له فسي ذلك مع أنه ابن عم رسول الله صلى الله عليه وسلم وزوج بنته رضي الله عنها والمحبو منه بمزايا ومناقب لا توجد في غيره ، ومع كونه الشجاع القرم ، والعالم الذي يلقى كل منهم الى علمه السلام ، والفاثق لهم فسي ذلك المنحمل عنهم مشقة القتال في أوعر المسالك ، وبامساكه أيضاً عن مقاتلة عمر المستخلف له ابوبكر وام يستخلف علياً كرم الله وجهه ، وعن مقاتلة أهل الشورى ، ثم ابن عوف المنحصر أمرها فيه باستخلافه لعثمان ، على أنه لم يكن عنده علم ولا ظن بأنه صلى الله عليه وسلم عهد له صريحاً ولا ايماء بالخلافة ، والا لم يجزاه عند أحد من المسلمين السكوت على ذلك لما يترتب عليه من المفاصد التي لا تدارك ، لانه اذا كان خليفة بالنص ، ثم مكن غيره من الخلافة ، كانت خلافة ذلك الغير باطلة وأحكامها كلها كذلك، فيكون اثم ذلك كله على علي كرم الله وجهه وحاشاه من ذلك .

وزعم انه انما سكت لكونه كان مغلوباً على أمره يطله انه كان يمكنه أن

یعلمهم باللسان لیبراً من آثام تبعة ذلك ، ولا یتوهم أحد انه اوقال : عهد الی رسول الله ﷺ بالخلافة ، فان اعطیتهمونی حقی والا صبرت ، انه یحصل له بسبب هذا الکلام لوم من أحد من الصحابة بوجه وان کان أضعفهم ، فاذا لم یقل ذلك کان سکوته عنه صریحاً فی أنه لا عهد عنده ولا وصیة الیه بشیء من أمور الخلافة فیبطل ادعاء کونه مغلوباً^(۱) .

از این عبارت ابن حجر مکی که از اکابر ائمه و مشایخ متعصبین ، واعاظم متعنتین ، و مستندین متسننین است واضح است که اگر خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بنص ثابت می بود ، و آن حضرت اعلام متغلبین بلسان میفرمود ، یعنی ایشان را آگاه می نمود که خلافت بنص برای من ثابت است ، همین قدر برای براءت آنحضرت از تبعات کافی بود ، و نیز گفتن آنحضرت به آخذین خلافت که : « اگر می دهید مرا حق مرا والا صبر خواهیم کرد » برای اتمام حجت وافی بود ، و زیاد از این کلام در براءت از آثام محتاج الیه و ضروری نبود ، چه جا که محاربه و مقاتله بر آنجناب واجب باشد ؟! و ظاهر است که اعلام جناب امیر المؤمنین علیه السلام متغلبین را بشبوت خلافت و امامت خود بنص نبوی ، بروایات متعدده ثابت است ، چنانچه انموذج آن از روایت واحدی ، و أسعد اربابی سابقاً گذشته ، و سیجیء الباقی فیما بعد ان شاء الله تعالی .

پس حسب افاده ابن حجر براءت جناب امیر المؤمنین علیه السلام از تبعات و آثام باوصف محاربه و مقاتله متغلبین ثابت شد و لله الحمد علی ذلك .
پس نسبت هدم امثال امر حق تعالی و حضرت سید الوری ، و بودن اعظم الناس از روی خطا بسرور اوصیا ، که در این بهتان و افترا از حسن مثنی

نقل کرده اند، خرافات محض و هذیان صریح و مجازفت قبیح، و جسارت شنیع و تهجم فضیع است که جز نواصب کسی بر آن اقدام نمی تواند کرد.

شانزدهم: آنکه آنچه در این روایت مذکور است: «قسم خدا است اگر اراده میکرد پیغمبر خدا خلافت را واضح میگفت» السخ مخدوش است باینکه نزد عاقل بصیر و ناقد خبیر کلام جناب رسالت صلی الله علیه و آله بدلائل عدیده که بیان ساختیم، بوضوح تمام دلالت دارد بر خلافت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام و بعدی دلالت آن بر امامت و خلافت واضح و ظاهر است که حسان بن ثابت در تبیین حدیث غدیر «رضیتک من بعدی اماماً و هادياً» از زبان سرور انس و جان رضی الله عنه ما اختلف الملوان گفته. و آنحضرت تقریر آن فرموده، و کسی از صحابه انکاری بر آن نکرده، پس ایضاح و افضاح ببالغ وجوه و آكد طرق ثابت و متحقق گردید، و شبهات و وساوس مستنکره، و توهمات و هواجس مستبشعه زائل و باطل گردید و لله الحمد علی ذلك!

بالجمله هرگاه کلام، ولو بلحاظ القرائن و العلائم، مفید معنای مطلوب باشد، اکمال حجت و اکمال نعمت متحقق می شود، و نص ثابت میگردد، و اگر متعصبی احتمالات بعیده در آن برآورد، مانع افاده نمی گردد، چه بر ظاهر است که اگر چنین احتمالات بعیده که حضرات سنیة در معنای حدیث غدیر ذکر میکنند بر آورده شود، مثل: ﴿قل هو الله أحد﴾ و «محمد رسول الله» و امثال آن نیز نص در مطلوب نباشد.

غزالی در کتاب «منحول» گفته:

[ولو شرط في النص انحصار الاحتمالات البعيدة، كما قال بعض اصحابنا

لم يتصور لفظ صريح ، وما عدوه من الايات والاخبار يتطرق اليها احتمالات ،
 فقوله : ﴿ قل هو الله أحد ﴾ يعنى اله الناس دون الجن ، وقوله : « محمد
 رسول الله » أى محمد والى أى اقليم وفى أى زمان ، وقوله : « يجزى عنك »
 أى يثاب عليه ، وقوله : « ان اعترفت فارجمها » أى اذا لم تتب . فهذه احتمالات
 بعيدة تطرق اليها [.

هفدهم : آنكه هرچند حضرات اهل سنت باين كلام كه آنرا به حسن
 مثنى نسبت داده اند ، بسزعم خود رد بلبخ براهام حق مهيا ساخته ، ليكن
 بعنايت الهى بعدانك تأمل از آن كمال تأييد دعاوى حقه اهل حق ثابت
 مى شود ، چه اولاً از آن واضح است كه اگر جناب رسالتآب صلى
 الله عليه وآله وسلم ارشاد ميفرمود : « يا ايها الناس ، ان علياً والى امركم
 من بعدى والقائم فى الناس بأمرى » ، اين عبارت نص واضح وتصريح
 ظاهر مى بود ، مثل نص آنحضرت بر صلوة و زكوة .

و نزد شاه صاحب هم بنا بر اين عبارت قصور گويائى و بلاغت ، و مساهلت
 در تبليغ و هدايت لازم نمى آيد ، و بى تكلف از آن خلافت فهميده مى شد
 حال آنكه متعصبين مسولين كه اصلاً از اختلاق و اختراع با كى ندارند ،
 در اين الفاظ هم تأويلات ركيكه و توجيهات سخيفه مى توانند بر آورد .
 مثلاً مى توانند گفت كه : « مراد از « امر » امر نصرت و محبت است
 نه امارت و خلافت ، و يا مراد از « امر » امر قطبيت و ارشاد باطن است
 و قيام در ناس بأمر جناب رسالتآب ﷺ همین است كه از آنجناب اخذ
 كرده بود ، مردم را تعليم ميكرد » .

پس لازم آيد كه « ان علياً والى امركم بعدى والقائم فى الناس بأمرى »
 هم مفيد خلافت و نص بر آن نباشد ، و همان مفاسدى كه شاه صاحب تقرير

کرده اند لازم آید، پس ناچار بجواب خواهند گفت که: «قرینه کلام دلیل قطعی است بر آنکه تأویل «أمر» به أمر نصرت و محبت باطل است، لهذا حمل آن بر خلافت واجب باشد» و همچنین ما هم در حدیث غدیر میگوئیم که قرینه کلام و مقام دلالت قطعی دارد بر آنکه مراد از ولایت «امارت» است نه نصرت و محبت.

پس بعنایت لم یزلی بکمال وضوح ظاهر شد که کلام منسوب به حسن مثنی در حقیقت تأیید عظیم برای اهل حق است و احتجاج بدان مشتل بر غفلت یا تغافل صریح است.

و ثانیاً از این کلام ثابت می شود که قید «من بعدی» نص صریح است در اتصال، و احتمال انفصال را بر نمی تابد، و الا ظاهر است که کلمه «یا ایها الناس، ان علیاً و الی امرکم من بعدی» مفید خلافت بی فاصله جناب امیر المؤمنین علیه السلام، که همین است مبحث عنها، در این مقام نخواهد شد. پس ثابت و متحقق شد که کلمه «من بعدی» در بیان خلافت نص بر اتصال است، پس حمل حضرات سنیّه حدیث «علی و لیکم بعدی» و امثال آنرا بر انفصال صریح البطلان و الاخلال است و کفی الله المؤمنین القتال.

و ثالثاً: هرگاه کلمه «یا ایها الناس، ان علیاً و الی امرکم من بعدی» و القائم علیکم فی الناس بأمری» نص صریح خلافت بی فاصله آنحضرت باشد، و افاده مطلوب از آن بتوضیح و تصریح کما ینبغی حاصل گردد، و تأویل و توجیه و خلاف مقصود را در آن مدخلی نباشد.

پس دیگر نصوص امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که در آن لفظ «امامت» یا «خلافت» وارد است، و مستمع منها فیما بعد انشاء الله

جملة وافية ، نیز بالقطع مفید خلافت آنحضرت خواهد شد ، و تأویلات و تسویلات حضرات حسب افاده شان باطل خواهد شد .

هیجدهم : آنکه محمد ^(۱) بن عبدالله بن الحسن المثنی که سبط همدین حسن مثنی است ، که بر او این افترا بسته اند و قلوب اهل ایمان خسته ، جناب امیر المؤمنین علیه السلام را خلیفه بسلافصل بعد جناب رسالت آید صلی الله علیه و آله می دانست .

چنانچه فخرالدین رازی در « تفسیر کبیر » خود ، در تفسیر آیه کریمه ﴿ واولوا الارحام بعضهم اولى ببعض ﴾ ^(۲) علی مانقل الوالد الماجد روح الله روحه و اجزل علیه فتوحه ، گفته :

[تیسک محمد بن عبدالله بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهم فی کتابه الی ابی جعفر ^(۳) المنصور بهذه الایة فی ان الامام بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم هو علی بن ابی طالب ، فقال : قوله تعالی : ﴿ واولوا الارحام بعضهم اولى ببعض ﴾ يدل علی ثبوت الاولویة و لیس فی الایة شیء معین فی ثبوت هذه الاولویة ، فوجب حملة علی الكل الا ما خصه الدلیل و حیث یندرج فیہ الامامة ، ولا يجوز أن یقال : ان ابابکر کان من اولی الارحام ، لما نقل انه صلی الله علیه وسلم اعطاه سورة براءة لیبلغها الی القوم ، ثم بعث علیاً خلفه و أمر بان یكون المبلغ هو علی و قال : « لا یؤدیها الا رجل منی » . و ذلك يدل علی ان ابابکر ما کان منه ،

(۱) محمد بن عبدالله بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب علیه السلام الملقب بالنفس الزکیة قتله عیسی بن منصور العباسی سنة (۱۴۵) بالمدينة .

(۲) الانفال : ۷۵ .

(۳) ابو جعفر المنصور : عبدالله بن محمد بن علی بن العباس ، ثانی خلفاء بنی العباس الهالك سنة (۱۵۸) هـ .

فهذا هو وجه الاستدلال بهذه الآية ^(۱) [الخ .

از این عبارت ظاهر است که محمد بن عبدالله بن الحسن بن الحسن
قائل بخلافت بی فاصله جناب امیر المؤمنین علیه السلام بود ، و ابوبکر را خلیفه
بالاستحقاق نمی‌دانست .

سبحان الله ! خرافتی که بعض کذابان بحسن مثنی نسبت نمایند ،
بمقابله شیعه حجت شود ، حال آنکه این روایت بر حسب افادات خود
این حضرات لائق اعتماد نیست ، و شیعه هرگز روایت آن نمی‌کنند ،
بلکه آنرا کذب و بهتان محض میدانند ، و کلام متینی که خود اهل سنت
از حنفیه حسن مثنی روایت کنند ، و آنرا قطعاً و حتماً ثابت دانند ، هرگز
بر اهل سنت حجت نشود و دلیل نگردد ، این تعصب را چه توان کرد ؟
و ابوالعباس محمد بن یزید الازدی البصری المعروف بالمبرد ^(۲) در
کتاب « کامل » ، که بعنایت رب الارباب یک نسخه عتیقه آن بخط عرب
و دیگر نسخه جدیدة الاستکتاب بنظر خادم الطلاب رسیده ، می‌گوید :
نحن ذا کرون الرسائل بین امیر المؤمنین المنصور و بین محمد بن عبدالله
بن حسن العلوی ، کما وعدنا فی اول الکتاب و مختصر ما يجوز ذکره
منه و نمسک عن الباقي ، فقد قيل : الراوية أحد الشاتمین .

قال : لما خرج محمد بن عبدالله علی المنصور ، کتب الیه المنصور : بسم
الله الرحمن الرحیم من عبدالله امیر المؤمنین الی محمد بن عبدالله ، أما بعد :
انما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله ویسعون فی الارض فساداً ان یقتلوا

(۱) تفسیر مفاتیح الغیب ج ۱۵ / ۲۱۳ .

(۲) ابوالعباس المبرد : محمد بن یزید البصری النحوی المتوفی سنة (۲۸۶)

أو يصلبوا أو تقطع أيديهم وأرجلهم من خلاف أو ينفوا من الأرض ذلك لهم خزي في الدنيا ولهم في الآخرة عذاب عظيم .

الا الذين تابوا من قبل أن تقدروا عليهم فاعلموا ان الله غفور رحيم ﴿١﴾
ذلك عهد الله وذمته وميثاقه وحق نبيه ان تبين من قبل أن أقدر عليك أو منك على نفسك وولدك واخوتك ومن بايعوك وتابعوك وجميع شيعتك ، وان أعطيتك ألف ألف درهم وانزلت من البلاد حيث شئت ، وأفضيت ما شئت من الحاجات ، واطلق من سجنى أهل بيتك وشيعتك وأنصارك ، ثم لا تتبع أحداً منكم بمكروه فان شئت ان تتوثق لنفسك ، فوجه الى من يأخذك من الميثاق والعهد والامان ما أحببت والسلام .

فكتب اليه محمد بن عبدالله : بسم الله الرحمن الرحيم من عبدالله محمد المهدي امير المؤمنين الى عبدالله بن محمد ، أما بعد ﴿ طسم تلك آيات الكتاب المبين ﴾ * فتلو عليك بن نبأ موسى وفرعون بالحق لقوم يؤمنون ان فرعون علا في الأرض وجعل أهلها شيعاً يستضعف طائفة منهم يذبح أبناءهم ويستحيي نساءهم انه كان من المفسدين * ونريد أن نمن على الذين استضعفوا في الأرض ونجعلهم أئمةً ونجعلهم الوارثين * ونمكن لهم في الأرض ونرى فرعون وهامان وجنودهما منهم ما كانوا يحذرون ﴿٢﴾ وأنا اعرض عليك من الامان مثل الذي اعطيتني ، فقد تعلم أن الحق حقنا وانكم طلبتموه بنا ونهضتم فيه بشيعتنا وحظيتموه بفضلنا ، وان أبسانا علياً كان الوصي والامام ، فكيف ورثتموه دوننا ونحن احياء ؟! واقد علمتم انه ليس أحد من بنى هاشم يمت ﴿٣﴾ بمثل فضلنا ، ولا يفخر بمثل قديمنا وحديثنا ونسبنا وسببنا ، وأنا بنو امير المومنين

(١) المائدة : ٣٣ - ٣٤ .

(٢) القصص : ١-٢-٣-٤-٥

(٣) يمت : يصل ويتوسل بالقرابة .

صلی الله علیه وسلم فاطمة بنت عمرو فی الجاهلیة دونکم ، وبنو فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الاسلام من بینکم ، فأنا أوسط بنی هاشم نسباً وخیرهم أما وأبالم تلدنی العجم ، ولم تعرق ^(۱) فی امهات الاولاد .

وان الله وتبارک وتعالی لم یزل یختار لنا ، فولدنی من النبیین أفضلهم محمد صلی الله علیه وسلم ومن الاصحاب أقدمهم اسلاماً وأوسعهم علماً وأكثرهم جهاد علی بن ابی طالب ومن نسائه أفضلهن سیدة نساء الجاهلیة خدیجة بنت خویلد رضی الله عنها أول من آمن بالله من النساء وصالی الی القبلة ومن بناته أفضلهن وسیدة نساء أهل الجنة [الخ .

از این عبارت ظاهر است که محمد بن عبدالله بن الحسن تصریح کرده بآنکه جناب امیر المؤمنین علیه السلام و امام بود و آنحضرت أقدم اصحاب از روی اسلام ، و اوسع شان از روی علم ، و اکثر ایشان از روی جهاد بود .

و فی کل ذلك اثبات لامامته و خلافته بلا فصل و ابطال لدعای ارباب الزور و الهزل ، و کتابی که منصور بجواب این کتاب محمد بن عبدالله نوشته ، دلالت صریحه دارد بر آنکه جناب امیر المؤمنین علیه السلام طلب خلافت بحضرت فاطمه علیها السلام بهر وجه نموده ، و حضرت فاطمه علیها السلام را برای مخاصمه بیرون آورده .

قال المبرد فی «الکامل» بعد ذکر کتاب محمد بن عبدالله :
[کنب الیه المنصور : بسم الله الرحمن الرحیم من عبدالله امیر المؤمنین الی محمد بن عبدالله ، أما بعد فقد أنانی کتابک وبلغنی کلامک ، فاذا جل فخرک بالنساء لتضل به الجفأة والغوغاء، ولم یجعل الله النساء كالعمومة ولا الالباء كالعصبة

(۱) فی الکامل للجزری ج ۵/۵۳۷ : ولم تنازع فی امهات الاولاد .

والأولياء ، ولقد جعل العم أبا وبدأ به على الوالد الأدنى ، فقال جل ثناءه عن نبيه
«واتبعت ملة آباي إبراهيم واسماعيل واسحق ويعقوب» (١) ولقد علمت أن الله
بعث محمداً وعمومته أربعة ، فأجابه اثنان وكفر اثنان .

وأما ما ذكرت من النساء وقربائهن ، فلو أعطين على قرب الأنساب وحق
الأحساب لكن الخير كله لأمنة بنت وهب ولكن الله يختار لدينه من يشاء من
خلقه .

فأما ما ذكرت من فاطمة أم أبي طالب ، فإن الله لم يهد أحداً من والدها إلى
الاسلام ، ولو فعل لكان عبد الله بن عبدالمطلب أولاهم بكل خير في الآخرة والأولى
وأسعدهم بدخول الجنة غداً ولكن الله أبى ذلك ، فقال : ﴿انك لا تهدي من أحببت ،
ولكن الله يهدي من يشاء﴾ (٢)

وأما ما ذكرت من فاطمة بنت أسد أم علي بن أبي طالب وفاطمة أم الحسن
والحسين ، وإن هاشما ولد علياً مرتين ، وإن عبدالمطلب ولد الحسن مرتين ، فخبر
الأولين والآخرين رسول الله لم يلد هاشم الأمرة واحدة .

وأما ما ذكرت من أنك ابن رسول الله ، فإن الله جعل وعز أبي ذلك ، فقال :
﴿ما كان محمد أباً أحد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين﴾ (٣) ولكنكم
بنو بنته وإنها لقرباة قريبة غير أنها امرأة لا تحوز الميراث ولا نكح ، فكيف تورث
الإمامة من قبلها ولقد طلب بها أبوك بكل وجه ، فأخرجها تخاصم ، ومرضها
سراً ودفنها ليلاً ، فأبى الناس إلا تقديم الشيخين ولقد حضر أبوك وفاة رسول الله ،

(١) يوسف : ٣٨ - لا يخفى أن الآية ليس فيها «اسماعيل» فاستشهاد المنصور

بها ليس في محله .

(٢) القصص : ٥٦

(٣) الأحزاب : ٤٠

فأمر بالصلوة غيره ، ثم أخذ الناس رجلا رجلا ، فلم يأخذوا أبداً فيهم ^(۱) - الخ .

هر گاه جناب امیر المؤمنین علیه السلام طالب خلافت و امامت باشد ، وجد و جهد آنجناب در این باب بمثابة ای رسد که باعتراف مصور طالب خلافت بحضرت فاطمة علیها السلام بهر وجه فرماید ، و حضرت فاطمة علیها السلام را برای مخاصمه بیرون آرد ، بعد از این چگونه مؤمنی نفی خلافت و امامت از آنجناب نماید .

و مخفی نماند که خطوط منصور و محمد بن عبدالله را که مبرد در «کامل» وارد کرده ، ابن الاثیر در «تاریخ کامل» ^(۲) و ابن خلدون در کتاب «العبر» ^(۳) هم ذکر کرده‌اند .

نوزدهم : آنکه زیاده‌تر بحیرتم می‌اندازد ، جسارت و عدم مبالات ابن حضرات از تورط ، و اقتحام در متناقضات که در اینجا و امثال آن حسن مثنی و امثال او را بطمع محال ابطال دلالت حدیث غدیر بر امامت حق و غیر آن واجب الاتباع و الانقیاد و الامتثال و مفترض الطاعة گردانیده‌اند ، و حال آنکه متعصبین اهل سنت خود را دور از اتباع و انقیاد حضرات اهل بیت طاهربن فائمة معصومین علیهم السلام می‌کشند .

مگر نمی‌دانی که در کتب اصول فقه بشرح و بسط مقرر کرده‌اند که (معاذ الله) اجماع اهل بیت علیهم السلام قابل حجیت نیست ، و اعجاب که بمزید انحراف از عزت و آل اجماع اهل بیت علیهم السلام را حجیت ندانند ، و در مقام

(۱) الكامل للمبرد ج ۲/ ۳۸۲

(۲) الكامل في التاريخ لابن الاثير الجزري ج ۵/ ۵۳۶ - ۵۴۲ .

(۳) العبر و دیوان المبتدء والخبر ج ۳/ ۱۹۱ .

مناظره و مقابله بروایت موضوعه بر حسن مثنی دست اندازند .
 و نیز حضرات اهل سنت در کتب کلامیه و فقهیه خطایا را بجناب امیر
 المؤمنین علیه السلام نسبت کرده اند ، و جاها تخطیبه آنجناب نموده ، خود را
 در جهلاء و سفهاء و حمقاء بقول شاه صاحب و والد ماجدشان داخل
 ساخته اند ، بلکه خود شاه صاحب در باب مطاعن ، بلکه در همین باب
 امامت ، و والد ماجدشان در «قرة العینین» نسبت خطا بجناب امیر المؤمنین
 علیه السلام کرده اند ، و قلوب اهل ایمان باین جسارت خسته .
 پس مزید تحیر است که بجناب امیر المؤمنین علیه السلام با آنکه سید و سردار
 اهلیت طاهرین و امام ائمه معصومین صلوات الله علیه و علیهم اجمعین
 است ، (عیاذاً بالله) نسبت خطا کنند ، و اغلاط را بر آنجناب بر بندند ،
 و اقوال و اعمال آنجناب را واجب الاتباع ، چه جائز الاتباع هم ندانند ،
 و باز بمزید ای پاکی روایتی که بعضی روات مقتربین شان بر حسن مثنی
 بر بافته اند ، و مثل آن از مزابل مندرسه بر آرند و در قلوب عوام اتباع خود
 اهلیت علیهم السلام را با اعتماد و اعتبار بر امثال این فتریات ثابت
 سازند .

این بدان میماند که اهل کتاب با وصف آنهمه عناد و تعصب با جناب
 سرور کائنات علیه آلاف التحیات و آنهمه شورش و جفا بر آن سید انبیاء ،
 و آنهمه اهتمام تمام در نسبت نقائص و مطاعن بآن خیر الانام و عدم اعتماد
 و اعتبار بر احکام و ارشادات آن سرور کرام .

هر گاه بعضی از کذایین ایشان افترای موافق مطلوب ایشان بر
 آنحضرت بندند ، مثلاً گویند که (عیاذاً بالله) آنجناب با الوهیت عیسی
 قائل شده ، و نبوت خود را باطل کرده ، و اعتراف بعدم آن نموده ، در

این وقت نصاری این روایت موضوعه را بمقابله اهل اسلام برخوانند، و دم مباحات و اتباع جناب رسالت‌آب ﷺ بزنند، و گویند که فهم ما مطابق فهم آنحضرت است، پس (معاذالله) عیسی خدا باشد و آنحضرت نبی بر حق نبود.

بیستم: آنکه اگر این روایت موضوعه بر سبیل فرض باطل مسلم هم شود و از آن نفی يك كس از اولاد اهل بیت معصومین علیهم السلام دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین ﷺ و موافقت او با سنی لازم می‌آید، چه جا که موافقت جمیع اولاد اهل بیت علیهم السلام با سنی ثابت شود؟ و چه جا که موافقت خود اهل بیت علیهم السلام با سنی در نفی دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر المؤمنین ﷺ واضح گردد؟ پس احتیاج و استدلال بآن بر موافقت فهم سنی با فهم اهل بیت علیهم السلام زلل صریح و خطای قبیح است، و اگر اولاد ائمه معصومین علیهم السلام را هم داخل اهل بیت سازد، پس قیامت عظمی دیگر باره بر سر سنی حساب این افاده ظاهر خواهد شد، زیرا که ائمه و مشایخ سنی در جمعی از اولاد ائمه معصومین علیهم السلام قدح و جرح کرده‌اند.

پس آنجمله است محمد بن جعفر بن محمد بن علی، که ابن عدی^(۱) او را در مقدوحین داخل ساخته، و خطیب از خود او تصریح بتزویر احادیث و شق مردم کتبی را که از او شنیده بودند نقل کرده.

ذهبی در «میزان» گفته:

[محمد بن جعفر بن محمد بن علی الهاشمی الحسینی، عن أبيه تكلم فيه،

(۱) عبدالله بن عدی الحافظ الجرجانی المتوفی سنة (۳۶۵).

حدث عنه ابراهيم بن المنذر ، ومحمد بن (١) يحيى العدني ، دعا الى نفسه في دولة المأمون ، وبويع بمكة سنة مائتين ، فحج حينئذ المعتصم ، وهو امير ، وظفر به واعتقله ببغداد ، فبقى فيها قليلا ، وكان بطلا شجاعا ، يصوم يوما ويفطر يوما . مات سنة ثلاث ومائتين وقد نيف على السبعين وقبره بجرجان .

ذكره ابن عدى في « الكامل » .

وقال البخاري : أخوه اسحق أوثق منه [(٢)] . الخ .

وابن حجر عسقلاني در « لسان الميزان » بعد ذكر عبارت « بزان »

بترجمه محمد بن جعفر ، گفته :

[وقول المؤلف : انه مات ببغداد ، غير مستقيم ، فقد روى الخطيب في ترجمته انه لما ظفر به أصدق المنبر ، فقال : يا أيها الناس اني قد حدثتكم بأحاديث زورتها ، فشق الناس الكذب والسماع الذي كانوا سمعوه منه ، ثم خرج الى المأمون بخراسان ، فمات هنده ، وتولى المأمون دفنه وهو أخو موسى الكاظم بن جعفر الصادق [(٣)] .

ونيز ابن حجر عسقلاني در « اصابه بتميز الصحابه » بعد ذكر حديثي در

باب حضرت خضر عليه السلام بسندي كه در آن محمد بن جعفر است ، گفته :

[ومحمد بن جعفر هذا هو أخو موسى الكاظم حدث عن أبيه وهیره ، روى عنه ابراهيم بن المنذر وغيره ، وكان قد دعا لنفسه بالمدينة ومكة ، وحج بالناس

(١) محمد بن يحيى بن ابى عمر الحافظ العدني صاحب « المسند » توفي

سنة (٢٤٣) هـ .

(٢) ميزان الاعتدال ج ٣ / ٥٠٠ .

(٣) لسان الميزان ج ٥ / ١٠٣ .

سنة مائتين وباعوه بالخلافة ، فحج المعتصم فظفر به فحمله الى أخيه المأمون
بخراسان ، فمات بجرجان سنة ثلاث ومائتين . وذكر الخطيب في ترجمته انه
لما ظفر به صعد المنبر ، فقال :

أيها الناس ، اني قد كنت حدثتكم بأحاديث زورتها ، فشق الناس الكتب
التي سمعوها منه ، وعاش سبعين سنة .

قال البخاري : أخوه اسحق أوثق منه . واخرج له الحاكم حديثاً .

قال الذهبي : انه ظاهر النكارة في ذكر سليمان بن داود عليه السلام [(١)] .

واز آنجمله است علی بن جعفر ، که ذهبی بحق حدیث او در فضل
حسنین وجناب امیرالمؤمنین وحضرت فاطمة علیهم السلام ، می گوید
که منکر است جداً .

در « میزان الاعتدال » گفته :

علی بن جعفر بن محمد الصادق عليه السلام عن أبيه ، وأخيه موسى ، والثوري .
وعنه عبدالعزيز الاويسی (٢) ، ونصر بن علی الجهضمی (٣) ، وأحمد البزّي (٤)
وجماعة .

ماهو من شرط کتابی ، لانی مارایت أحداً لینه ، نعم ولامن وثقه ، ولكن
حديثه منكر جداً ، ماصححه الترمذی ولاحسنه ، رواه عنه نصر بن علی ، من
أخيه موسى ، عن أبيه ، عن أجداده : من احبني ..

(١) الاصابة ج ١ / ٤٢٨ .

(٢) عبدالعزيز الاويسی : بن عبدالله العدني من شيوخ البخاري .

(٣) الجهضمی : أبو عمرو نصر بن علی الحافظ البصري المتوفي سنة (٢٥٠) هـ .

(٤) البزّي : أحمد بن محمد بن عبدالله المقرئ المكي مؤذن مسجد الحرام

توفي سنة (٢٥٠) هـ .

أخبرني ابن قدامة^(١) اجازة ، أخبرنا عمر بن محمد^(٢) ، أخبرنا ابن ملوك^(٣) ،
وابوبكر القاضي^(٤) ، قال : أخبرنا ابو الطيب الطبري^(٥) ، أخبرنا أبو أحمد^(٦) ،
القطري ، حدثنا عبدالرحمن بن المغيرة ، حدثنا نصر بن عاصي ، حدثنا علي بن
جعفر بن محمد ، حدثني أخي موسى ، عن أبيه محمد ، عن أبيه علي ، عن أبيه
عن جده علي رضي الله عنه : أن النبي صلى الله عليه وسلم أخذ بيد الحسن والحسين
فقال : «من أحبني وأحب هذين وأبويهما كان معي في درجتي يوم القيامة» .
قال الترمذي : لا يعرف الا من هذا الوجه^(٧) .

وازان جملة است حسن بن محمد بن يحيى بن الحسن بن جعفر بن
عبدالله بن زين العابدين علي بن الحسين عليه السلام ، كه ذهبى بر ملا كذب

-
- (١) شمس الدين بن قدامة : عبدالرحمن بن محمد بن أحمد بن محمد بن
قدامة الحنبلي المتوفي (٦٨٢) .
- (٢) عمر بن محمد : بن معمر أبو حفص المؤدب المعروف بأبن طبرزد
البغدادي المتوفي (٦٠٧) هـ .
- (٣) ابن ملوك : ابو المواهب أحمد بن محمد بن عبدالملك الورق
البغدادي المتوفي سنة (٥٢٥) .
- (٤) أبوبكر القاضي بن العربي محمد بن عبدالله بن محمد الاشبيلى الحافظ
المالكي المتوفي سنة (٥٤٦) هـ .
- (٥) ابو الطيب الطبري : طاهر بن عبدالله بن طاهر القاضي الشافعي المتوفى
سنة (٤٥٠) هـ .
- (٦) القطري : أبو أحمد محمد بن أحمد بن الحسين بن القاسم الحافظ
الجزائري المتوفي سنة (٣٧٧) هـ .
- (٧) ميزان الاعتدال ج ٣ / ١١٧ .

او بسبب روایت حدیث فضیلت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بزرگم باطل خود ثابت میسازد ، و بسبب کثرت حیاء نسبت قات حیاء به او میدهد ، چنانچه در «میزان الاعتدال» گفته :

الحسن بن محمد^(۱) بن یحیی بن الحسن بن جعفر بن عبیدالله بن الحسین بن زین العابدین علی بن الشهید الحسین العلوی ، ابن أخی طاهر ، النسابة ، عن اسحاق الديری^(۲).

روی بقلة حیاء عن الديری ، عن عبدالرزاق^(۳) ، باسناد كالشمس «علی خیر البشر».

وعن الديری ، عن عبدالرزاق ، عن معمر^(۴) ، عن محمد^(۵) ، عن عبدالله^(۶) بن الصامت ، عن أبي ذر ، مرفوعاً ، قال : «علی وذریته یختمون الاوصیاء الی یوم القيامة».

فهذان دالان علی کذبہ ورفضه ، عفی الله عنه^(۷).

(۱) الحسن بن محمد بن یحیی العلوی النسابة المعمر مدنی الاصل سكن بغداد وتوفي بها سنة (۳۵۸) هـ وكان ملقباً بأبي محمد الدندانی، ومعروفاً لجلالة عمه طاهر بابن أخی طاهر .

(۲) الديری اسحاق بن ابراهيم بن نصرالازدي الكوفي توفي سنة (۲۴۲) هـ

(۳) عبدالرزاق : بن همام الحافظ الصنعانی المتوفي سنة (۲۱۱) تقدم

ذكره .

(۴) معمر بن راشد ابو عروة الازدي البصري المتوفي سنة (۱۵۳) هـ .

(۵) هو محمد بن زياد الجمحي أبو الحارث البصري مولى عثمان بن مظعون.

(۶) عبدالله بن الصامت : ابن أخی أبي ذر الغفاري ، كان بصرياً .

(۷) ميزان الاعتدال ج ۱ / ۵۲۱ .

وازان جمله است حسین بن زید ، که ابن المدینی و غیر او قدح در او کرده اند .

ذهبی در «میزان الاعتدال» گفته : الحسین بن زید بن علی بن الحسین بن علی العلوی ، أبو عبدالله الکوفی .

عن أبیه وأعمامه : أبی جعفر الباقر وعمر ، وعبدالله ، وام علی ، وعدة من آل علی .

و عنه أبناه : اسماعیل ، و یحیی ، و عباد الرواجنی ^(۱) ، و أبو مصعب الزهري ^(۲) و ابراهیم بن المنذر ، و علی بن المدینی ^(۳) ، و قال : فيه ضعف .
و قال ابو حاتم : يعرف وينكر .

و قال ابن عدی : وجدت في حديثه بعض النكرة ، وأرجوانه لأبأس به ^(۴) الخ .

قوله : و نیز در این حدیث دلیل صریح است بر اجتماع ولایتین در زمان واحد ، زیرا که تقييد بلفظ «بعد» واقع نیست .

أقول : سابقاً در بافتی که جناب رسالتآب علیه السلام بعد نزول آیه ﴿اليوم أكملت لكم دينكم﴾ ارشاد فرموده : «الحمد لله على اكمال الدين وتمام

(۱) الرواجنی : عباد بن يعقوب الکوفی المتوفى سنة (۲۵۰) هـ .

(۲) أبو مصعب الزهري : أحمد بن أبي بكر الحافظ المدني المتوفى سنة (۲۹۲) هـ .

(۳) ابن المدینی : علي بن عبدالله بن جعفر البصري المتوفى سنة (۲۳۴) .

(۴) رواه أبو نعيم في «مانزل من القرآن في علي»، والحافظ أبو سعيد

السجستاني في كتاب «الولاية» والحسكاني ، والخوارزمي في «المناقب» : ۸۰ وغيرهم .

النعمة ورضي الرب برسالتی والولاية لعلي من بعدي»^(۱).

پس تقيید ولایت به «بعديت» در این حدیث دلیل صریح است بر آنکه مراد آنجناب در حدیث «من كنت مولاه» هم همین است که مولائیت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام بعد آنحضرت است.

و نیز کلام حسان بن ثابت صریح است در اینکه مراد از حدیث غدیر ولایت و امامت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام بعد جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله است، زیرا که او تصریح نموده باینکه جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله ارشاد نمود به علی بن ابی طالب که: «من پسندیدم ترا بحالی که بعد من امام و هادی هستی».

و در روایت عبدالرزاق که ابن کثیر در تاریخ خود نقل کرده (وقد سمعت ألفاظها فيما سبق) حدیث غدیر باین الفاظ منقول است: «من كنت مولاه، فان علياً بعدي مولاه»^(۲).

پس قید «بعدي» هرگاه در نفس حدیث غدیر مروی باشد، دیگر طرق که در آن این لفظ مروی نیست، بر آن محمول خواهد شد، فان الحدیث يفسر بعضه بعضاً، كما في «فتح الباری» و غیره.

و در بعض طرق حدیث غدیر وارد است که جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله بحق جناب امیرالمؤمنین عليه السلام ارشاد فرموده: «هذا وليكم بعدي»، چنانچه سمعانی در فضائل جناب امیرالمؤمنین عليه السلام علی ما نقل روایت کرده:

[من البراء: ان النبي صلى الله عليه وسلم نزل بغدير خم وأمر فكسح

(۱) تقدم في ج ۷ من هذه الطبعة ص ۹۲ عن البداية والنهاية ج ۳۴۹/۷

ولكن في المطبوع من البداية سقط لفظ (بعدي).

بین شجرتین وصیح بالناس ، فاجتمعوا ، فحمد الله واثنی علیه ، ثم قال : «ألمست أولى بالمؤمنین من انفسهم ؟» قالوا : بلی ، فدعا علیاً ، فأخذ بعضده ، ثم قال : «هذا ولیکم من بعدي ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه» . فقام عمر الی علی ، فقال : لیهنثک یا بن ابیطالب ، اصبحت ، أو قال : امسیت مولی کل مؤمن .

و علاوه بر این همه در اجتماع ولایتین در زمان واحد هیچ محذوری لازم نمی آید ، و هیچ امتناعی رو نمی نماید ، و چنان چنین نباشد ، حال آنکه احادیث عدیده دلالت بر ثبوت امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در زمان نبوی دارد ، و اگر چه حضرات اهل سنت در انحراف آثار و انوار حق سعی لاطائل خود را بغایت قصوی رسانیده اند ، لیکن باز هم بمقاد «الحق یعطو ولا یعطی» ثقات همین حضرات روایاتی می آرند که احقاق حق و از هاق باطل بابلغ وجوه می نماید ، و تعسفات و نقولات رکیکه ایشان را از پا در می آورد ، و رقم بطلان بر سخائف توهمات ایشان می نگارد .

علامة تحریر عمدة الکبار شیرویه^(۱) بن شهردار دیلمی ، که ابو القاسم عبدالکریم بن محمد بن عبدالکریم اراقعی القزوینی در «تدوین فی ذکر اهل العلم بقزوین» بمدح او گفته :

[شیرویه به شهردار بن فنا خسرو الدیلمی أبوشجاع الهمدانی الحافظ من متأخری اهل الحدیث المشهورین الموصوفین بالحفظ ، کان قانعاً بما رزقه الله تعالى من ربع أملاکه . سمع وجمع الكثير ورحل .

قال أبوسعید السمعانی : وتعب فی الجمع ، صنف کتاب «الفردوس» و کتاب

(۱) شیرویه بن شهردار الدیلمی أبوشجاع الهمدانی المتوفی سنة (۵۰۹) هـ

«طبقات الهمدانیین» و غیره ما^(۱) - الخ .

در کتاب «الفردوس» که بعنایت رب حمید بعد جهد جهید و کد شدید نقل آن بدست این اقل العبید آمده ، در فصل «لو» از باب اللام میگوید :
[حذیفة : لو علم الناس متى سمي علي أمير المؤمنين ما أنكروا فضله ، سمي أمير المؤمنين وآدم بين الروح والجسد ، قال الله تعالى : ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَى آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ﴾^(۲) ؟ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ : بلى ، فقال : أنا ربكم ومحمد نبيكم وعلي أميركم].

وسید علی همدانی که از مشایخ اجازه والد مخاطب است ، و بعض فضائل جمیله و محامد جزیلہ اوسابقاً از «نفحات جامی» و «کنائب اعلام الاخبار کفوی» و غیر آن شنیدی ، در کتاب «مودة القربی» که فاضل رشید بر تصنیف آن و امثال آن فخر و مباهات دارد ، و آنرا از دلائل ثبوت ولای اهل نحلۃ خود با اهل بیت علیهم السلام ، و دافع منقصت تخلف از این حضرات می پندارد .

و از اول آن ظاهر است که علی همدانی در آن جواهر اخبار ولای آثار سرور انبیای اخبار صلوات الله وسلامه علیه و آله الابرار که در حق اہلیت اطہار وارد شده ، جمع نموده و از حق تعالی امید کرده که آنرا وسیلۃ خود باہلیت علیہم السلام و سبب نجات خود با این حضرات گرداند و نیز از حق تعالی سؤال حفظ از خبط و خلل در قول و عمل و عدم تحویل قلم بسوی مالاینقل نموده ، میگوید :

[عن حذیفة رضى الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «لو علم

(۱) التدوين في أخبار قزوين ج ۳/ ۸۵ .

(۲) الاعراف : ۱۲۱ .

الناس متى سمى علي أمير المؤمنين ما أنكروا فضله، سمى أمير المؤمنين وآدم بين الروح والجسد^(١) .

وسيد علي همدانی در کتاب «روضة الفردوس» که از شروع آن ظاهر است که از قعر بحر کتاب «فردوس» استخراج اشرف جواهر، و از اغصان ریاض آن اجتناء انفس زواهر نموده، در این کتاب جمع کرده در باب رابع عشر که در مریات حذیفة است میگوید :

[وعنه (یعنی عن حذیفة رضي الله عنه) قال: قال ﷺ: «لو علم الناس متى سمى علي «أمير المؤمنين»، ما أنكروا فضله، سمى أمير المؤمنين وآدم بين الروح والجسد .

قال الله تعالى: ﴿وَإِذَا أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ، أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾^(٢) ؟ قالت الملائكة: بلى، فقال الله تبارك وتعالى: «أنا ربكم ومحمد نبيكم وعلي أميركم» .

وحاجی عبدالوهاب^(٣) بن محمد بن رفیع الدین احمد در تفسیر خود در تفسیر آیه: ﴿فَلَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾^(٤) در ذکر فضائل جناب أمير المؤمنين ﷺ گفته :

[عن حذیفة^(٥) رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لو

(١) ينابيع المودة: ٢٤٨ عن المودة في القربى .

(٢) الاعراف: ١٧١ .

(٣) عبدالوهاب بن محمد بن رفیع الدین أحمد الحنفی الهندی المتوفى سنة (٩٣٢) هـ .

(٤) الشورى: ٢٣ .

(٥) حذیفة : بن الیمان حنبل بن جابر العبسی المتوفى بالمدينة سنة (٣٦) هـ .

یعلم الناس متى سمى علي «أمير المؤمنين»، ما أنكروا فضله، سمى بذلك و آدم بين الروح والجسد حين قال: ﴿أأست بر بكم؟﴾، قالوا: بلى، فقال الله تعالى ﴿أنار بكم ومحمد نبيكم وعلي أميركم﴾. رواه صاحب «الفردوس».

از این روایت بحمد الله کفلی الصبح درخشان است که چنانچه نبوت جناب خاتم النبیین ﷺ قبل از خاق حضرت آدم ثابت بود، همچنین امامت جناب امیر المؤمنین ﷺ هم در این زمان ثابت بود که جناب امیر المؤمنین ﷺ بامیر المؤمنین مسمی گردیده.

پس توهم لاطائل مخاطب و از خود رفتگی او در باره تحقق امامت جناب امیر المؤمنین ﷺ بزمان جناب رسالت مآب ﷺ از هم پاشید و «هباءاً منبثاً» گردید، چه هر گاه امامت آنحضرت قبل از خاق حضرت آدم ثابت باشد، در ثبوت آن بزمان جناب رسالت مآب ﷺ که بمدت دراز منأخر از آن بوده، چه جای قال و قبل است؟

و نیز سید علی همدانی در «مودة القربی» گفته:

[عن أبي هريرة رضي قال: قيل يا رسول الله متى وجبت لك النبوة؟ قال: «قبل أن يخلق الله آدم وينفخ الروح فيه» وقال: ﴿واذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم واشهدهم على أنفسهم أأست بر بكم؟﴾^(۱) قالت الملائكة: بلى فقال: أنار بكم ومحمد نبيكم وعلي أميركم [(۲)] .

از این روایت ظاهر است که جناب امیر المؤمنین ﷺ قبل خلق حضرت آدم امیر ملائكة معصومین بوده که حق تعالی بمخاطب ملائكة، هر گاه

(۱) الاعراف: ۱۷۱ .

(۲) ينابيع المودة: ۲۴۸ عن مودة القربی .

ایشان اقرار بر بوبیت او تعالی شأنه روز الست نمودند ، فرموده که من رب شما هستم و محمد نبی شما و علی امیر شما .

پس هر گاه امامت و امارت جناب امیر المؤمنین روز الست بانبوت جناب رسالت آن بزرگوار جمع شود، در اجتماع ولایت علویه با ولایت نبویه در زمان متأخر از آن کدام استحاله رودهد ؟

و أبوعلی أحمد بن محمد المرزوقی ^(۱) در کتاب «الازمنة والامکنه» در آخر «باب حادی وخمسين» علی ما نقل عنه العالم التحریر المفید محمد سعید طاب ثراه گفته :

[روی لنا أبو الحسن البیهقی قال: سمعت أبا عبد الله ابراهيم ^(۲) بن محمد ابن عرفة الازدی يقول: وأخبر أن النبي صلى الله عليه وسلم تولى دفن فاطمة ^(۳) بنت أسد، وكان اشعرها قميصاً له، فسمع ^(۴) وهو يقول ابنك ابنك، فسئل صلى الله عليه وسلم، فقال ^(۵): أنها سئلت عن ربها فأجابت، وعن نبیها فأجابت وعن امامها فلجلجت، فقلت: ابنك ابنك] .

این روایت دلالت واضحه دارد بر آنکه جناب امیر المؤمنین ^(۶) امام بود در زمان جناب رسالت آن بزرگوار ، که هر گاه از فاطمه بنت اسد در قبر بعد سؤال از «رب» و «نبی» ، سؤال کردند که امام تو کیست ؟

(۱) المرزوقی : أبوعلی أحمد بن محمد بن الحسن الاصفهانی المتوفی سنة (۴۲۱) هـ .

(۲) أبو عبد الله ابراهيم بن محمد بن عرفة الازدی المتکي المعروف بنفطویه المتوفی ببغداد سنة (۳۲۳) هـ .

(۳) فاطمة بنت أسد بن هاشم بن عبد مناف أم امیر المؤمنین ^(۷) روت عن النبي ^(۸) (۴۶) حديثاً توفيت بالمدينة .

جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله تلقین کرد اورا که امام او فرزند او است، یعنی جناب امیر المؤمنین علیه السلام .
پس امامت آنحضرت بالفعل در زمان جناب سرور کائنات صلی الله علیه و آله ثابت باشد .

وعبدالکریم بن محمد الرافعی القزوينی که از اکابر ائمه و اعظام آجاء و افاحم اساطین و امثال محدثین سنیه است و فضائل عظیمه و محامد فخریه او از «عبر» ^(۱) ذهبی و «مرآة الجنان» ^(۲) یافعی و «طبقات شافعیه» ^(۳) اسنوی و «طبقات» ^(۴) ابوبکر اسدی و امثال آن ظاهر است، در کتاب «التدوین فی ذکر اهل العلم بقزوین» که رب معین نسخه عتیقه آن باین حزین شجین عنایت فرموده، میگوید :

[أبو عبدالله الرازی حدث بقزوین عن محمد بن أبوب، قال میسرة ^(۵) فی «المشیخة»: ثنا أبو عبدالله الرازی الشیخ الصالح فی الجامع بقزوین، ثنا محمد ابن أبوب، ثنا علی بن المؤمن، ثنا اسمعیل بن ابان، عن ناصح ^(۶) بن عبدالله،

(۱) العبر فی خبر من خبر ج ۵/ ۹۴ .

(۲) مرآة الجنان للیافعی ج ۴/ ۵۶ .

(۳) طبقات الاسنوی ج ۱/ ۵۷۱ .

(۴) طبقات الاسدی ج ۴/ ۷۵ .

(۵) میسرة: علی بن الحسن بن ادريس بن خفاف أبو سعید القزوينی المتوفی

سنة (۳۵۳) هـ .

(۶) ناصح بن عبدالله الکوفی أبو عبدالله المحلمی الحائک من اصحاب

الصادق علیه السلام .

عن سماك^(۱) بن حرب، عن جابر بن^(۲) سمرة قال: كان علي رضي الله عنه يقول: أرايتم لو ان نبي الله صلى الله عليه وسلم قبض من كان أمير المؤمنين الا أنا ؟ قال: وربما قيل له: يا أمير المؤمنين، والنبي صلى الله عليه وسلم ينظر اليه ويتبسم، ويمكن أن يكون هذا أبا عبد الله الارنبوي الذي روى عنه أبو الحسن^(۳) القطان، وذكر حديثه عن يحيى بن درست، وأبي مصعب^(۴) وغيرهما .

از این روایت ظاهر است که مردم جناب علی بن ابی طالب عليه السلام را در حیات جناب رسالت ص و در ویرای آن جناب بـ«امیر المؤمنین» مخاطب می ساختند، و جناب رسالت ص بسوی حضرت امیر المؤمنین علیه السلام نظر می فرمود و تبسم می فرمود .

و نیز از این روایت واضح است که جناب امیر المؤمنین عليه السلام در حیات جناب رسالت ص می فرمود که اگر جناب رسالت ص وفات خواهد یافت ، کدام کس خواهد بود امیر المؤمنین سوای من ؟

و این نص واضح است بر آنکه جناب امیر المؤمنین عليه السلام خود را خلیفه و امام و امیر مؤمنین بعد جناب رسالت ص می دانست ، و امارت و امامت دیگران نزد آنحضرت امارت جائره و امامت باطله بود .

و جمال الدین محدث که از مشایخ اجازه والد شاه صاحب است ، در «روضه الاحباب» که بنص شاه صاحب در رساله «اصول حدیث» نسخه صحیحه آن بهتر از همه تصانیف این باب است، روایت کرده که سرور

(۱) سماك بن حرب: بن اوس الكوفي المتوفى سنة (۱۲۳) هـ .

(۲) جابر بن سمرة: بن جنادة الصحابي المتوفى بالكوفة سنة (۷۰) أو (۷۴) .

(۳) الحافظ علي بن ابراهيم بن سلمة القزويني المتوفى (۳۴۵) .

(۴) هو أحمد بن القاسم بن الحارث الزهري المدني المتوفى (۲۴۲) .

کائنات صلی الله علیه و آله فرموده :

« علي خليفتي عليكم في حياتي ومماتي ، فمن عصاه فقد عصاني » .

چنانچه از زبان ام المؤمنین ام سلمه رضی الله عنها می آرد که بتحقیق که من شنیده ام از پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم که میفرمود :
« علي خليفتي عليكم في حياتي ومماتي ، فمن عصاه فقد عصاني » ای عائشه گزاهی میدهی که از آن سرور شنیده ای ؟ گفت آری - انتهى .

از این حدیث که عائشه هم بآن اعتراف کرده و تاب انکار آن نداشته، صراحة ثابت است که جناب امیر المؤمنین علیه السلام درحالت حیات جناب رسالت صلی الله علیه و آله هم امام و خلیفه بر مردم بوده و اطاعت و امتثال او امر و نواهی آنجناب در این حال هم لازم و واجب بود ، اختصاصی بزمان ما بعد جناب رسالت صلی الله علیه و آله نداشت .

و محتجب نماید که مراد از امامتی که اختصاص دارد بزمان ما بعد جناب رسالت صلی الله علیه و آله و الله علیه و آله وسلم آنست که تنفیذ احکام شرعیه و تصرف در امور رعایا مختص بجناب امیر المؤمنین علیه السلام باشد ، و ظاهر است که این معنی در حیات نبوی و جهی نداشت .

و مراد از امامتی که برای جناب امیر المؤمنین علیه السلام در حیات جناب رسالت صلی الله علیه و آله ثابت بود این است که بر مردم انقیاد و اتباع آنحضرت و امتثال او امر و نواهی آنجناب واجب بود ، و اگر آنجناب نیابة عن رسول الله صلی الله علیه و آله تصرف در امری از امور مسلمین میفرمود ، قبول آن بر مؤمنین لازم و متحتم بود .

و علاوه بر این اثبات امامت و امارت مؤمنین برای جناب امیر المؤمنین

علیه السلام در حال حیات جناب رسالت‌آب ﷺ ، بلکه در زمان سابق از آن (کما یسدل علیه خبر الفردوس) مثل اثبات نبوت برای جناب رسالت‌آب ﷺ قبل از وجود ظاهری آنحضرت است .
 محمد بن (۱) یوسف شامی در «سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد» گفته :

[ویستدل بخبر الشعبی (۲) و غیره مما تقدم فی الباب السابق علی انه صلی الله علیه وسلم ولد نبیاً ، فان نبوته وجبت له حین أخذ الميثاق حین استخرج من صلب آدم ، فكان نبیاً من حیثه ، لكن كانت مدة خروجه الی الدنیا متأخرة عن ذلك ، وذلك لایمنع کونه نبیاً کمن یولی ولاية ویؤمر بالتصرف فیها فی زمن مستقبل فحكم الولاية ثابت له من حین ولایته ، وان کان تصرفه بتأخر الی حین مجيء الوقت ، والاحادیث السابقة فی باب تقدم نبوته صریحة فی ذلك] .
 وحديث شعبی که بدان اشاره کرده این است :

[قال ابن (۳) سعد ، عن الشعبی مرسل قال رجل : یا رسول الله ، متى استنبثت ؟ قال صلی الله علیه وسلم : « و آدم بین الروح والجسد حین أخذ منی الميثاق »] .

از اینجا ظاهر است که جناب رسالت‌آب ﷺ قبل از حضرت آدم هم نبی بوده ، گو وقت تصرف آنجناب در امور خاق و ظهور در دنیا متأخر بوده باشد .

پس اگر جناب امیر المؤمنین علی در دار دنیا در حیات جناب رسالت‌آب

(۱) محمد بن یوسف : بن علی الحافظ الشامی المتوفی سنة (۹۴۲) هـ .

(۲) هو عامر بن شراحیل الحمیری الکوفی المتوفی (۱۰۳) .

(۳) محمد بن سعد بن منیع الحافظ البصری المتوفی (۲۳۰) .

صلی الله علیه و آله وسلم متصرف بوصف امامت و ولایت باشد و تصرف کلی آنجناب متأخر گردد، چه جای استعجاب است؟
و خود محمد بن یوسف صالحی تصریح کرده که اگر کسی را والی ولایتی گردانند و امر کنند او را که تصرف در آن بزمان مستقبل کند در این صورت حکم ولایت برای او از وقت والی کردنش ثابت خواهد شد، گو تصرف او متأخر باشد تا زمان مجیء آنوقت که در آن مأمور بتصرف شده، پس همچنین تأخر تصرف کلی جناب امیرالمؤمنین علیه السلام از حیات جناب رسالت صلی الله علیه و آله وسلم مستلزم عدم حصول حکم ولایت و امامت برای آنجناب در حالت حیات آنسور صلی الله علیه و آله وسلم، و موجب امتناع و اجتماع نبوت جناب خانم النبیین و امامت حضرت امیرالمؤمنین نمی گردد، فتدبر و تشکر.
قوله: [بلکه سوق کلام برای تسویه ولایتین است فی جمیع الاوقات ومن جمیع الوجوه، چنانچه پر ظاهر است]^(۱).

اقول: هر چند سوق این کلام برای ابطال حق است، لیکن بعد اندک تأمل ظاهر است که آنهم برای اثبات مطلوب اهل حق کافی است، زیرا که هر گاه دوستی جناب امیرالمؤمنین علیه السلام من جمیع الوجوه برابر دوستی جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم باشد، افضلیت آنجناب بلا ارتباب ظاهر گردید، که برای دیگری این مرتبه حاصل نیست.

و نیز ظاهر است که محبت جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم محبت مطلقه بود که همیشه در همه حالات بهمة جهات ثابت بود، و چنین محبت جز برای معصوم برای دیگری متحقق نمی تواند شد، و هر گاه وجوب محبت مطلقه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ثابت شد، عصمت آنجناب ثابت گردید

وفیه المطلوب .

و همه حیرت آن است که جمعی از صحابه را که با حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام مقاتله کردند ، و علم عداوت آنجناب برافراشتند ، و تبیغ در روی آنجناب آختند ، آیا شاه صاحب مثل عدو حضرت رسول خدا ﷺ خارج از زمره مسلمین میدانند ، یا بتقلید اسلاف و حمیت مذهب از این اعتراف که ولایت جناب امیرالمؤمنین ﷺ مثل ولایت جناب رسول خدا ﷺ است من جمیع الوجوه ، نیز فرار می کنند .

قوله : [و پیدا است که شرکت امیر با آنحضرت ﷺ در تصرف در حین حیات آنحضرت صلی الله علیه و سلم ممنوع بود] (۱) .

أقول : پیدا است که شرکت حضرت امیرالمؤمنین ﷺ با آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در تصرف در حین حیات آنحضرت ﷺ اصلاً ممنوع نبود ، زیرا که مراد از این شرکت من حیث النیابة و الخلافه است ، لا من حیث الاستقلال و الاصاله ، پس اگر تصرف در رعایا برای جناب امیرالمؤمنین ﷺ بوجه نیابت جناب رسالت ﷺ در حیات آنحضرت ثابت باشد ، اصلاً محذوری و امتناعی لازم نمی آید ، و مدعی امتناع آن دلیلی با خود ندارد که کلام او لائق اصفا تواند شد .

قوله [پس این ادل دلیل است بر آنکه مراد وجوب محبت او است] (۲) .
أقول : این ادل دلیل است بر آنکه جناب مخاطب نبیل تخدیع عوام و تبلیس امر بر سفهاء الاحلام پیش نظر دارد ، زیرا که صحت و تمامیت این دلیل موقوف بود بر اثبات امتناع استحقاق تصرف برای جناب

(۱) تحفه اثنا عشریه : ۳۳۰

(۲) تحفه اثنا عشریه : ۳۳۰

امیر المؤمنین علیه السلام ، و جناب مخاطب از اثبات آن ولو بأضعف دلیل اعراض کرده، بر محض دعوی امتناع اجتماع تصرفین اکتفا نموده.
 قوله : [زیرا که در اجتماع محبتین محذوری نیست ، بلکه یکی مستلزم دیگری است] (۱) .

أقول : هرگاه با احترام شاه صاحب در محبت جناب امیر المؤمنین عليه السلام و محبت جناب رسالت عليه السلام تلازم است و یکی مستلزم دیگری است.
 پس ثابت شد که هر کس که محبت امیر المؤمنین نداشته ، او محبت جناب رسالت عليه السلام هم نداشته .

پس لله الحمد که حقیقت حال پر اختلال معاریه که بنص جناب امیر المؤمنین علیه السلام عدو آنجناب بود کما فی «تاریخ الخلفاء» للسیوطی ، و غیره و اتباع و اشباع او ، و همچنین حقیقت حال عاتشه ، و طامحتین ، و موافقینشان که مرتکب محاربه جناب امیر المؤمنین عليه السلام که از اشد انواع بغض و عداوت است گردیدند ، بنهایت وضوح و ظهور رسید .

قوله : [و در اجتماع تصرفین محذورات بسیار است] (۲) .

أقول : عجب است که بر مجرد دعوی کثرت محذورات اکتفا فرمودند، و با اینهمه طلاقت و ذلاقت اسانیک محذور را هم بیان نفرمودند ، و هرگاه ادعای محذورات بسیار در اجتماع تصرفین دعوی بی دلیل است، مجرد منع آنرا مترازل خواهد کرد ، و حقیقت آنست که در این اجتماع هیچ محذوری نیست ، چه جا محذورات بسیار ؟

در «احقاق الحق» بعد بیان این معنی که امامت برای جناب امیر المؤمنین

(۱) تحفه اثنا عشریه : ۳۳۰

(۲) تحفه اثنا عشریه : ۳۳۰

علیه السلام در حیات جناب رسالت مآب ﷺ هم ثابت بود ، فرمود :
[لایقال : کیف بمکسن التزام ذلك مع امتناع اجتماع أوامر الخليفة مع
أوامر المستخلف بحسب العرف والعادة .

لانا نقول : الامتناع ممنوع ، وذلك لانه ان أراد انه یمتنع اجتماعها
لاختلاف مقتضى أوامرها ، فبطلانه فيما نحن فيه ظاهر ، لان ذلك الاختلاف
انما يحصل اذا حکموا بموجب بموجب اشتهاهم كالحکم الجائرة وبالاختلاف
الذي لا یخلو عن الخطاء وليس الحال في النبي ﷺ ووصیه المعصوم كذلك ،
لان النبي ﷺ انما ینتطق من الوحي وأمیر المؤمنین علی باب مدینه علمه وهیبه سره ،
فلا اختلاف .

وان أراد انه یمتنع اجتماعهما بمعنی انه لا یتصور في كل حکم صدور الامر
منهما معاً ، فهذا غیر لازم في تحقق الخلافة ، بل یکفی في ذلك کون الخليفة بحيث
لولم یبادر النبي ﷺ الى انقاذ الحکم الخاص ، لکان له ان یبادر الى انفاذه ،
ولامتناع في ذلك عقلاً ولا عرفاً [(۱)] .

قوله : [وان قیدناه بما یدل علی امامته في المال دون الحال ، فمرحّباً بالوفاق ،
لان أهل السنة قائلون بذلك في حين امامته] (۲) .

أقول : این تأویلی مسخیف قابل آن نیست که چنین فاضل جلیل آنرا
بر زبان آورد ، و احدى از متبحرین و ماهرین چنین حرف رکبک متفوه
شود و بطلان آن واضح است بوجه عذیده :

اول : آنکه هرگاه نص بر امامت و امارت جناب امیر المؤمنین علی
ثابت باشد ، بنیان خلافت ثلاثه از سر منهدم خواهد گردید زیرا که عدم
صدور نص بر حضرات ثلاثه بدلائل قاطعه و براهین ساطعه و اهترافات

و تصریحات ائمهٔ اعلام اهل سنت ثابت است، و هر که ادنی تأملی بنظر انصاف کند، و حالات سقیفه و شوری و غیر آن ببیند، یقین جازم بهم می‌رساند بآنکه بر ثلثه نص نبود، و خود شاه‌صاحب در صدر همین باب بفقدان نص بر ثلثه اعتراف کرده‌اند و ناهیک به.

و هر گاه بر ثلثه نص متحقق نباشد، و بر جناب امیر المؤمنین علیه السلام نص ثابت، خلافت ثلثه با وجود آنجناب چطور صحیح تواند شد، و غیر منصوص علیه بر منصوص علیه چگونه متقدم تواند گردید؟

دوم: آنکه شاه‌صاحب در مقام استدلال بر خلافت ابی بکر به آیه: ﴿مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ ^(۱) بکلمه «من» استدلال بر وجوب عموم اتیان بقومی موصوف بصفات مذکوره در آیه، هر گاه ارتداد متحقق شود، نموده‌اند، چنانچه گفته:

[وقاعده اصولیه مقرر است که حرف «من» چون در مقام شرط و جزاء واقع شود، عام میگردد، چنانچه در مثال «من دخل حصن کذا فله کذا» گفته‌اند، پس در این آیه هر که مرتد شود برای او قومی موصوف باین صفات پیدا شود، و چون در زمان خلیفه اول ارتداد بکثرت و شدت واقع شد، اگر قومی موصوف باین صفات مقابله آنها موجود نشوند، بلکه خود هم مرتد مثل آن مرتدین باشند، خلاف در وعده الهی لازم آید] ^(۲) . انتهى .

نهایت عجب است که در مقام اثبات خلافت ابی بکر قاعده اصولیه بیاد آوردند، و در غیر مصرف آنرا مصرف کردند، کما اوضحناه فی المنهج

(۱) المائده : ۵۴

(۲) تحفه اثنا عشریه : ۲۹۵

الاول ، ودر مقام امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ابن قاعده را پس پشت انداختند ، و عیاذاً بالله کذب و خلف را در کلام رسالت پناهی ، که عین وحی الهی است ، حسب افاده خود تجویز ساختند ، و ندانستند که افظ « من » عام است .

پس ثلاثه هم در آن داخل باشند ، و معنای حدیث آن است که « هر کسی که من مولای اویم ، علی بن ابی طالب مولای او است » و اهل سنت انکار مولائیت جناب رسول خدا صلی الله علیه و آله بنسبت ثلاثه نمی توانند کرد ، گو در دل منکر باشند ، پس جناب امیر المؤمنین علیه السلام هم مولایشان باشد .

پس تخصیص این حدیث بزمان ما بعد عثمان و اخراج ثلاثه از این عموم مثل اخراج زناده و ملاحده صوفیه عرفا و واصلین مزعومین خود را از عموم وجوب تکالیف شرعیه هباء منثوراً گشت و لله الحمد علی وضوح الحق و دحوض الباطل .

سوم : آنکه بعضی اکابر ثقات سنیّه خود ابن احتمال سخیف و توجیهه رکیک را باطل کردند ، و به امر حق تصریح نمودند و گفتند که چون ولایت جناب رسالت صلی الله علیه و آله عام است کما یدل علیه کلمه « من » می باید که ولایت جناب علی بن ابی طالب علیه السلام هم عام باشد . پس واجب است که علی بن ابی طالب علیه السلام ولی ، یعنی امام و امیر ابو بکر باشد نه بالعکس .

ملا یعقوب لاهوری که از احاطم ثقات متأخرین اهل سنت است و «خبر جاری شرح صحیح بخاری» از افادات او دائر و ساری و مشهور و جاری در «شرح تهذیب کلام» گفته :

[ولماتوا تر من قواه صلى الله عليه وسلم: «من كنت مولاه، فعلى مولاه»
و«أنت مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لانبى بعدى» .
بيان التمسك بالحديث الاول انه صلى الله عليه وسلم جمع الناس يوم غدیر
نخم (وغدیر خم موضع بين مكة والمدينة بالجحفة) وذلك اليوم كان بعد رجوعه
عن حجة الوداع، ثم صعد النبي صلى الله عليه وسلم خطيباً مخاطباً: «معاشرة
المسلمين أليست أولى بكم من أنفسكم؟» قالوا: بلى، قال: «فمن كنت مولاه
فعلى مولاه، اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه، وانصر من نصره، واخذل
من خذله» .

وهذا الحديث أورده علي رضي الله عنه يوم الشورى عندما حاول ذكر
فضائله ولم ينكره أحد، ولفظ المولى جاء بمعنى المعتنق الأعلى والأسفل،
والحليف، والجار، وابن العم، والناصر، والأولى بالتصرف .
وصدر الحديث يدل على أن المراد هو الأخير، إذ لا احتمال لغير الناصر
والأولى بالتصرف ههنا .

والاول منتف لعدم اختصاصه ببعض دون بعض، بل يعم المؤمنين كلهم، قال
الله تعالى: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾^(۱) .
وبيان التمسك بالثاني ان لفظ المنزلة اسم جنس وبالإضافة صار عاماً بقرينة
الاستثناء، كما اذا عرف باللام، فبقى شاملاً لغير المستثنى وهو النبوة، ومن جملة
ما يدخل تحت ذلك اللفظ: الرياسة والامامة، وإلى الاول يشير قوله لان المراد
المتصرف في الامر اذ لا صحة لكون علي معتقاً وابن عم مثلاً لجميع المخاطبين،
ولا فائدة لغيره ككونه جاراً أو حليفاً لانه ليس في بيانه فائدة، أو ناصراً لشول
النصرة لجميع المؤمنين .

والی الثانی بشیر قوله ومنزلة هارون عامة اخرجت منه النبوة ، فتعینت الخلافة ، ورد بأنه لاتواتر فیما ادعی الخصم فیہ التواتر، بل هو خبر الواحد ولا حصر فی علی ، یعنی ان غایة مالزم من الحديث ثبوت استحقاق علی رضي الله عنه للامامة وثبوتها فی المال ، لكن من أين يلزم نفي امامة الائمة الثلاثة ؟ وهذا الجواب من المصنف وتوضیحه انه لم یثبت له الولاية حالاً بل مالا ، فلعله بعد الائمة الثلاثة وفائدة التنصيص لاستحقاقه الامامة الا لزام علی البغاة والمخوارج .

أقول : یرد علیه انه كما كانت ولاية النبي ﷺ عامة ، كما يدل علیه كلمة من الموصولة ، فكذا ولاية علی فیجب أن يكون علی هو الوالی لا ابی بكر دون العکس] .

از این کلام نصفت نظام بوضوح تمام بر خواص وعوام ظاهر و باهر گردید که احتمال تخصیص حدیث بزمان مابعد خلفای ثلاثه بغرض اخراج ایشان از دخول در تحت امارت و ولایت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که تفتازانی ذکر کرده باطل است، و اصلاً وجهی از صحت ندارد، که نفس الفاظ حدیث شریف بطلان و فساد آن ظاهر میکند، که حسب دلالت کلمه « من » واجب است که جناب امیر المؤمنین عليه السلام « ولی » یعنی رئیس و امیر ابی بکر باشد ، نه بالعکس که ابوبکر امیر باشد و جناب امیر عليه السلام مأمور ، که این معنی بمراحل از صواب دور ، و من لم يجعل الله له نوراً فما له من نور .

وعجب است از تفتازانی که باینهمه تحقیق و تبهر و عربیت دانی بچنین تأویل رکبیک و واهی منشبت گردیده ، و باین توجیه لایعنی که پادر هوا است متمسک شده ! حیرانم که آیا در وقت جواب بیخود و سراسیمه گشته، تدبر الفاظ حدیث نکرده و آنچه خواسته نگاشته، یا آنکه علم و فضل او بسبب معادات باب مدینه علم مسلوب گردیده که باوصف

ملاحظه آن بچنین امر ظاهر پی‌برده ۱۹

و محتجب نماید که ملا یعقوب مذکور از مشاهیر علمای سنی است ،
خود مخاطب در حاشیه این کتاب بجواب حدیث ثقلین گفته :
[ملا یعقوب ^(۱) ملتانی که از علمای اهل سنت است گفته است که در
حدیث پیغمبر صلی الله علیه وسلم تشبیه اهل بیت به « سفینه » و تشبیه
صحابه به « نجوم » اشاره میکند که شریعت را از صحابه باید گرفت
و طریقت را از اهل بیت] - الخ .

و محمد صالح مورخ در « عمل صالح » که در حال شاه جهان نوشته ، در
مدح و ثنای یعقوب لاهوری میفرماید :
[بهار گلشن دانشوری ملا محمد یعقوب لاهوری که ذات نجسته
صفاتش مظهر فیض ایزدی و مورد عنایت سرمدی است ، در فقه و اصول
و تفسیر و حدیث و منطق و معانی و کلام و دیگر فضائل و کمالات انسانی
و ملکات ملکی و انسانی نظیر و ثانی ندارد ، چون تابنده هور از افق
لاهور طلوع نموده ، و وجود مسعودش ، که سرچشمه فیض و محض خیر
است ، آبروی پنجاب افزوده ، در علم و فضل شهره آفاق است ، و در
هندسه و هیئت و جزویات دیگر نیز طاق ، بعد از تحقیق دقائق و تشخیص
حقائق در حالت بیان منطق و معانی سحر مبین بر روی کار می آورد ،
و هنگام درس بکلید اندیشه و الا قفل از در گنج خانه عالم گشاده ، البروم
در همه باب بهمه حساب بر دیگر فضلا مزیت نمایان دارد] .

و شاه نواز خان در « مرآت آفتاب نما » گفته :

[ملا محمد یعقوب بنیانسی : در « مرآت عالم نما » مرقوم است که وی

(۱) ملا یعقوب ابویوسف البنبانی اللاهوری المتوفی سنة (۱۰۹۸) .

فاضل دانشمند و عالم متبحر ، و صاحب فطرت عالی و ذهن باندامت . علوم عقلی و نقلی را بسارها درس گفته ، و بر کتب درسی حواشی مفید نوشته ، در این اوقات بر « تفسیر بیضا » حاشیه مرقوم نموده که اهل استعداد و دانش ، و ارباب فهم و تقریر را از حواشی دیگر مستغنی و بی نیاز گردانید ، تحقیقات ارجمند و تدقیقات عایه در آن مندرج است . آن صدر آرای محفل کمال همواره مورد مراجع خلیفه الهی است ، و بخدمت میر عدلی حضور و الاسرفراز گردید ، و بدرس علم اشتغال دارد] .

و مولوی رزق الله مآقب بحافظ عالم خان در طبقة نهم از « افق المبین فی أحوال المقرین » می نگارد :
[والمولی الاعز ، قدوة العلماء واسوة الصالحاء ، مولانا محمد یعقوب البنبانی رحمة الله علیه وهو من أكابر المشایخ ، كان عالماً و عارفاً ، جمع بین المعقول والمنقول ، و حوى بین الفروع والاصول .

كان أوحده العلماء فی وقته ، و كان یعتقد فی التصوف طریق صاحب کتاب « عوارف المعارف » و صاحب کتاب « كشف المحجوب » و تحریر طریق کتاب « فصوص الحکم » ، ولی التدریس بالمدرسة الشاهجانية ، و انتفع به كثير من طلبة العلم .

و كان ثقة ، و حجة ، دیناً ، و شفیقاً علی الطلبة غاية الشفقة .

وله تصانیف كثيرة من أشهرها کتاب « الخیر الجاری فی شرح البخاری » و کتاب « المسلم » فی شرح « صحیح الامام أبی الحسین مسلم » قدس سره و کتاب « المصنفی فی شرح المؤطا » و شرح « تهذیب الکلام » ، و « شرح الحسامی فی أصول الفقه » ، و « شرح شرعة الاسلام » ، و کتاب « أساس العلوم فی علم الصرف »

و « حاشیه الرضی » .

وله باع طویل فی علم الحدیث ، ورأیته فی درسه کان یعرض بتعریضات علی الفاضل السیالکونی ^(۱) رحمه الله : هکذا یقول بهض الناس فاندفع ما قبل مراراً ، وله أيضاً حاشیه علی « شرح العضدی والبیضاوی » .
وکان وفاته فی شاهجهان آباد وحول داره قبره مشهور بزارو یتبرک به ، رحمه الله رحمة واسعة ونفعنا به منفعة کاملة] .

چهارم : آنکه این تأویل علیل و تسویل غیر جمیل را نص صریح و تصریح فصیح خلیفه ثانی ، که بکمال ایضاح و انصاح مولائیت جناب امیر المؤمنین برای خود و هر مؤمن و مؤمنه ثابت فرموده ، به اسفل درکات جمعی فرستاده و ابواب کمال ابطال و استصال بر روی آن گشاده .
سابقاً دریافتی که حسب روایت احمد بن حنبل در فضائل جناب امیر المؤمنین علیه السلام علی ما نقله سیوطی ابن الجوزی فی « تذکرة ^(۲) خواص الامة » خلافت‌آب وقت ملاقات جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد از شاد جناب رسالت‌آب صلی الله علیه و آله حدیث غدیر را گفته : هنیئاً لك يا ابن ابي طالب ، أصبحت وأمست مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنة .

و این کلام نصفت نظام دلالت تمام دارد بر آنکه مولائیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام برای خلیفه ثانی حاصل بود ، پس تأویل این حدیث بحمل آن بر اینکه مراد مولائیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد از خلفای ثلاثه بوده (معاذ الله) ، تکذیب و تجهیل و تسفیه و تحمیق خلافت‌آب است ، و تهنیت خلیفه ثانی جناب امیر المؤمنین علیه السلام را بحصول مولائیت

(۱) السیالکونی : عبد الحکیم بن محمد الہندی الحنفی المتوفی سنة (۱۰۶۷)

(۲) تذکرة خواص الامة : ۱۸ .

آنجناب برای خود و برای هر مؤمن بمنابۀ ثابت است که فخر رازی با اینهمه تعصب و مبالغه در انکار ثبوت اثبات آن کرده ، چنانچه در «نهایة العقول» بجواب حدیث غدیر گفته :

ثم ان سلمنا دلالة الحديث من الوجه الذي ذكرتموه على الامامة ، ولكن فيه ما يمنع من دلالة وهو من وجهين [.
وقال بعد بيان الوجه الاول :

والثاني : ان عمر قال له : « أصبحت مولاي ومولى كل مؤمن » مع انه لم يصبح اماماً لهم ، فعلمنا انه ليس المراد من المولى الامامة .
لا يقال : انه لما حصل الاستحقاق في الحال للتصرف في ثانی الحال حسنت التهنئة لاجل الاستحقاق الحاضر .

لانا نقول أنا لانحتاج بحسن التهنئة ، بل نحتاج بأن قواه : « أصبحت مولاي » يقتضى حصول فائدة المولى في ذلك الصباح مع ان الامامة غير حاصلة في ذلك الصباح ، فعلمنا ان المراد من المولى غير الامامة ، ولا يمكن حمل المولى على المستحق للامامة ، لان المولى وان كان حقيقة في الامامة ، لكنه غير حقيقة في المستحق للامامة بالانفاق ، فحمل اللفظ على هذا المعنى يكون على خلاف الاصل [.

کمال عجب است که این حضرات را در اختراع این تأویل علیل و توجیه سخیف از رد صریح و مخالفت قبیح خلیفه ثانی هم استعجاب دامنگیر نمی شود ! کاش اگر از عقل و نقل دست برداشتند ، از تہجین خلافت آب باکی برمی داشتند .

پنجم : آنکه سید علی ہمدانی در کتاب « مودة القرى » گفته :
[عن عمر بن الخطاب قال : نصب رسول الله صلى الله عليه وسلم علياً علماً فقال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه وعاد من عاداه ، وانخذل

من خذله وانصر من نصره ، اللهم أنت شهيد عليهم .
 قال : وكان في جنبی شاب حسن الوجه طيب الريح ، فقال : يا عمر ، لقد
 عقد رسول الله ﷺ عقداً لا يحله الا منافق ، فاحذر ان تحله .
 قال عمر : فقلت : يا رسول الله انك حيث قلت في هاهي كان في جنبی شاب
 حسن الوجه طيب الريح ، قال : كذا وكذا ، فقال : « يا عمر انه ليس من ولد
 آدم ، لكنه جبرئيل اراد أن يؤكد عليكم ما قلته في علي »^(۱) .

این روایت دلالت واضحی دارد که حضرت جبرئیل حسب ارشاد
 جناب رسالت ﷺ ارشاد آنحضرت را درباره جناب امیرالمؤمنین
 هایش السلام بر عمر بن الخطاب و دیگر اصحاب تأکید فرموده .
 پس حسب ارشاد حضرت جبرئیل و ارشاد جناب رسالت ﷺ ثابت
 شد که ثانی و اول و ثالث هم به اجماع مرکب در عموم « من » داخل
 بودند ، و این حکم همه ایشان را شامل .
 پس اخراج ثلاثه از این حکم عام عین ضلال نافرجام ، و تحکم باطل
 مورد ملامت ، و تحریف صریح مخالف ارشاد سرور انام علیه وآله آلاف
 التحية والسلام خواهد بود .

ششم : آنکه بر ظاهر است که این تأویل علیل ، یعنی حمل حدیث
 هدیر بر امامت مرتبه رابعه و صرف آن از خلافت بلا فصل مبنی بر آن
 است که جناب رسالت ﷺ بخلاف شیخین و ثالث راضی بوده باشد ،
 حال آنکه حسب روایات جهابذه حذاق ثابت است که آنجناب باستخلاف
 شیخین راضی نبود .

(۱) ینابیع المودة : ۲۴۹ نقلا عن مودة القربی .

بدرالدین^(۱) محمد بن عبدالله شبلی حنفی در کتاب «آکام المرجان فی احکام الجان» که بالطاف ایزد منان نسخه عتیقه‌ای از آن پیش این هیچمدان حاضر است، در ذکر اجتماع جناب رسالت^(ﷺ) باجن وحضور ابن مسعود، میگوید :

[وقد ورد ما يدل على ان ابن مسعود حضر ليلة اخرى بمكة غير ليلة الحجون. فقال ابو نعيم : حدثنا سليمان^(۲) بن احمد ، حدثنا محمد بن عبدالله الحضرمي^(۳) ، حدثنا علي بن الحسين بن أبي بردة البجلي ، حدثنا يحيى بن يعلى الاسلمی^(۴) ، عن حرب بن صبيح ، حدثنا سعيد بن مسلم ، عن أبي مرة الصنعاني ، عن أبي عبدالله الجدي ، عن عبدالله بن مسعود قال : استبغني رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة الجن ، فانطلقت حتى بلغنا اعلى مكة ، فخط على خطأ وقال : لا تبرح ، ثم انصاع في الجبال ، فرأيت الرجال ينحدرون عليه من رؤس الجبال ، حتى حالوا بيني وبينه ، فاخترطت السيف وقلت : لا ضربن حتى استنقذ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ثم ذكر قوله : لا تبرح حتى آتيك .

قال : فلم ازل كذلك حتى اضاء الفجر ، فجاء النبي صلى الله عليه وسلم وأنا قائم ، فقال : ما زلت على حالك ؟ قلت : لو مكثت شهراً ما برحت حتى تأتيني ، ثم اخبرته بما أردت ان أصنع ، فقال : لو خرجت ما التقيت أنا وأنت الى يوم

(۱) بدرالدین محمد بن عبدالله شبلی الحنفی الدمشقی المتوفی سنة (۷۶۹).

(۲) سليمان بن احمد : الطبرانی المتوفی سنة (۳۶۰) هـ تقدم ذكره .

(۳) محمد بن عبدالله : بن سليمان الحضرمي الحافظ المعروف ببطن

توفی سنة (۲۹۷) هـ .

(۴) يحيى بن يعلى الاسلمی القطواني ابو زكريا الكوفي ، له ترجمة في

الجرح والتعديل للرازي ج ۱۹۶/۹ .

القیامة ، ثم شبك أصابعه في أصابعي وقال : اني وعدت أن تؤمن بي الجن والانس ، فأما الانس فقد آمنت بي ، وأما الجن فقد رأيت وما أظن اجلي الا وقد اقرب قلت : يا رسول الله ألا تستخلف أبا بكر ، فأعرض عني ، فرأيت انه لم يوافقه ، قلت : يا رسول الله ، ألا تستخلف عمر ؟ فأعرض عني ، فرأيت انه لم يوافقه ، قلت : يا رسول الله ، ألا تستخلف علياً ؟ قال ذاك : « والذي لا اله غيره ، لو بايعتموه وأطعتموه أدخلكم الجنة » [(۱)] .

این حدیث که ابونعیم تاج المحدثین سننسان روایت آن کرده ، نص واضح است بر آنکه جناب رسالت صلی الله علیه و آله از استخلاف شیخین استنکاف و اعراض نموده ، و بر استخلاف جناب امیر المؤمنین علی بن ابیطالب علیه السلام رضا و خوشنودی خود ظاهر فرموده ، که هرگاه ابن مسعود ذکر استخلاف اول و ثانی کرد ، آنحضرت اعراض از او فرمود ، و ابن مسعود دانست که این معنی موافق مرضی مبارک نیست .

و هرگاه ابن مسعود ذکر استخلاف جناب امیر المؤمنین علیه السلام نمود ، آنحضرت قسم حق تعالی یاد فرموده ارشاد کرد که : « او است که اگر بیعت کنید او را و اطاعت نمایید او را داخل کند شما را در جنت » و در این ارشاد اشعار صریح و تعریف بین است باینکه اگر بیعت دیگری غیر جناب علی بن ابیطالب علیه السلام خواهند کرد ، حق تعالی ایشان را داخل جنت نخواهد نمود .

فماذا بعد الحق الا الضلال ؟ وهل الهادی مثل المضل الزال ؟ وبالجملة ففي هذه الرواية هداية المسترشدين ، وكفاية للمهتدين ، وشفاعة لصدور قوم مؤمنين ، وانها تستأصل شافة الجاحدين ، وتقطع دابر المنكرين ، فانه

قد وضع منها ولاح وظهر بأین الظهور وباح ان الشیخین ما کان مستأهلین للاستخلاف ، وانما کان نصبهما عین الحیف والجور والاعتساف ، وان الذین بايعوهما وأطاعوهما نکصوا عن سواء السبیل ، وترکوا الجنة واختاروا العذاب الویل .

ومحتجب نماند که این حدیث را بتغیر یسیر امام احمد بن حنبل که از ارکان اربعه اهل سنت است ، وسبط ابن الجوزی در « تذکره خواص الامة » بحق او گفته :

[وأحمد مقلد في الباب متى روى حديثاً وجب المصير الى روايته ، لانه امام زمانه وعالم أوانه والمبرز في علم النقل على أقرانه ، والفارس الذي لا يجاري في ميدانه] .

نیز روایت کرده ، چنانچه در « اکام المرجان » مسطور است :

[قد روى الامام احمد ، عن عبد الرزاق ، عن أبيه ، عن مينا ^(۱) ، عن عبد الله بن مسعود قال : كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم ليلة وفد الجن ، فتنفس ، فقلت : مالك يا رسول الله ؟ قال : « نعبت الى نفسي يا بن مسعود » ، قلت : استخلف ، قال : ومن ؟ قلت : ابوبكر ، قال : فسكت .

ثم مضى ساعة ، ثم تنفس ، قلت : ما شأنك بأبي وامي يا رسول الله ؟ قال : « نعبت الى نفسي يا بن مسعود » قلت : استخلف ، قال : من ؟ قلت : عمر ؟ فسكت .

ثم مضى ساعة ، ثم تنفس ، قلت : ما شأنك ؟ قال : « نعبت الى نفسي يا بن مسعود » ، قلت : فاستخلف ، قال : من ؟ قلت : علي ، قال : « أما والذي نفسي

(۱) مينا بن ابی مینا مولی عبدالرحمن بن عوف له ترجمة في الجرح

بیده ، لئن أطاعوه لیدخلون الجنة اکتعبن » [(۱)] .

این روایت که امام احمد بن حنبل که محامد و مناقب او بالاتر از آن است که احصاء آن توان نمود ، و سبط ابن جوزی که از مشایخ حنفیه است ، اعتماد و اعتبار را بر روایت او عموماً واجب و لازم دانسته ، و مبالغه و اهتمام او در تحقیق و تنقید بحدی بود که حدیث ابی هریره را دربارهٔ اعتزال از مهلکین قریش (با وصفی که رجال اسناد آن ثقاتند ، لیکن چون خلاف احادیث مشاهیر) دانست ، پسر خود را در مرض موت امر به قلم زدن بر آن فرمود ، کما فی « الطبقات الکبری » للسبکی اخراج آن نموده ، مثل روایت سابقه دلالت صریحه دارد بر آنکه جناب رسالت‌آب ﷺ باستخلاف شیخین راضی نبوده ، و ایشان را لائق خلافت و امامت نمی‌دانست ، و مستحق آن جز جناب امیر المؤمنین ﷺ نبود که جناب رسالت‌آب ﷺ رضا و خوشنودی تمام باستخلاف آن حضرت ظاهر فرمود .

و محتجب نماید که مصنف « آکام المرجان » از فقهاء و علمای اعیان ، و فضلا و نبهای محدثین عالی شأن است .
ذهبی در « معجم مختص » گفته :

[محمد بن عبدالله الفقیه العالم المحدث بدرالدین ابوالبقاء الشبلی السابقی الدمشقی الحنفی من نبهاء الطلبة و فضلاء الشباب . سمع الكثير و عنی بالروایة و قرأ علی الشيوخ ، و سمع فی صغره من ابی بکر (۲) بن عبدالدائم ، و عیسی

(۱) آکام المرجان : ۴۸ .

(۲) ابوبکر بن احمد بن عبدالدائم بن نعمة المقدوسی المتوفی سنة (۷۱۸) هـ .

المطعم^(١) . ألف كتاباً في الاوائل . مولده سنة اثنتى عشرة وسبعمائة .
كتب عني وفي الحاشية بخط مرزا محمد بن معتمد خان وكانت وفاة الشبلي
هذا في سنة تسع وستين وسبعمائة . أرخها السخاوى في ذيل «دول الاسلام» [.
وكتاب «آكام المرجان» از كتب مشهورة معروفة است . مصطفى بن
عبدالله القسطنطينى الحلبي در «كشف الظنون» كفته :

«آكام المرجان في أحكام الجان» للقاضى بدر الدين محمد بن عبدالله الشبلي
الحنفي المتوفي سنة تسع وستين وسبعمائة .

أوله : الحمد لله خالق الانس والجن . رتب على مائة واربعين باباً في أخبار
الجن وأحوالهم [^(٢) .

واكابر الامة سنه جابجا از كتاب «آكام المرجان» نقل مى كنند .

علامه سيوطى در رساله «تحفة الجلسا برؤية الله للنسا» كفته :

[وأما الرؤية في الجنة : فأجمع أهل السنة على انها حاصلة للانبياء والرسول
والصديقين من كل امة ورجال المؤمنين من البشر من هذه الامة ، واختلف بعد ذلك في
صور ، ثم قال بعد ذكر الصورتين الثالثة الجن : وقد نقل صاحب «آكام المرجان»
مقالة الشيخ عز الدين في الملائكة ، ثم قال : والجن أولى بالمنع منهم] - الخ .
وشيوخ على بن احمد بن نور الدين محمد بن ابراهيم العزبى در «سراج
المنير شرح جامع الصغير» كفته :

[تنبيه أخذ من قوله : انكم ان الجن والملائكة لا يرونه وقد صرح بذلك ابن
عبد السلام في الجنة ، فقال : الملائكة في الجنة لا يرونه تعالى اقوله تعالى : لا تدركه

(١) عيسى المطعم بن عبد الرحمن بن معالى الصالحى شرف الدين المتوفى

سنة (٧١٩) هـ -

(٢) كشف الظنون ج ١/ ١٤١

الابصار ﴿^(۱)﴾ وقد استثنی منه مؤمنو البشر ، فبقی علی عمومہ فی الملائکۃ .
قال فی «آکام المرجان» : ومقتضاه أن الجن كذلك ، لأن الآية باقية فيهم
أيضاً] .

ومحتجب نماند کہ حدیث ابن مسعود را کہ ابونعیم واحمد بن حنبل
روایت کرده اند ، وشبلی در «آکام المرجان» وارد کرده ، دیگر ائمہ
سنیہ ہم در کتب خود وارد کرده اند .

موفق بن احمد المعروف بأخطاب خوارزم در کتاب «مناقب جناب
أمیر المؤمنین عليه السلام» گفته :

[أنبأني الإمام الحافظ أبو العلاء الحسن بن أحمد العطار^(۲) ، والإمام الأجل
نجم الدين أبو منصور^(۳) محمد بن الحسين بن محمد البغدادي قالاً: أنبأني الشريف
الإمام الأجل نور الهدى^(۴) أبو طائب الحسين بن محمد بن علي الزينبي ، عن
الإمام محمد بن أحمد بن علي بن حسين بن^(۵) شاذان ، حدثنا سهل بن

(۱) الانعام : ۱۳

(۲) أبو العلاء الحسن بن أحمد العطار الحافظ الهمداني المتوفي سنة

(۵۶۹) هـ

(۳) أبو منصور : محمد بن الحسين بن محمد بن المعلم القاضي الحنفي

المتوفي سنة (۵۷۱) هـ

(۴) نور الهدى أبو طائب الحسين بن محمد بن علي الزينبي العراقي الحنفي

المتوفي سنة (۵۱۲) هـ

(۵) ابن شاذان : أبو الحسين محمد بن أحمد بن علي بن الحسن بن شاذان

القمي كان حياً في سنة (۴۱۲) فانه في تلك السنة حدث بمكة المكرمة على مافي

«الروضات» للخوانساري ج ۶/ ۱۷۹

احمد^(١)، عن علي بن عبدالله ، عن الدبري^(٢) اسحق بن ابراهيم .
 قال : حدثني عبدالرزاق بن همام ، عن ابيه ، عن ميناء مولى عبدالرحمن
 بن عوف ، عن عبدالله بن مسعود قال : كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وقد اصبح ، فتنفس الصعداء ، فقالت : يا رسول الله ، مالك تتنفس ؟ قال : « يا ابن
 مسعود ، نعت الى نفسي » ، قلت : استخلف يا رسول الله ، قال : من ؟ قلت : ابا بكر
 فسكت .

ثم تنفس ، فقلت : مالي اراك تتنفس يا رسول الله ؟ قال : « نعت الى نفسي »
 قلت : استخلف يا رسول الله ، قال : من ؟ قلت : عمر بن الخطاب ، فسكت .
 ثم تنفس ثالثاً ، فقلت : مالي اراك تتنفس يا رسول الله ؟ قال : « نعت الى
 نفسي » ، فقلت : استخلف يا رسول الله ، قال : من ؟ قلت : علي بن ابي طالب ،
 قال : اوه ولن تفعلوا اذا ابدأ ! والله لئن فعلتموه ليدخلنكم الجنة [(٣)] .
 وملا عمر در « وسيلة المتعبدين » على ما نقل آورده :

عن ابن مسعود قال : كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة الجنة ،
 فتنفس ، فقلت : يا رسول الله ماشأناك ؟ قال : « نعت الى نفسي » ، قلت : فاستخلف
 قال : من ؟ قلت : ابا بكر .

قال : فسكت ساعة ، ثم تنفس ، فقالت : ماشأناك يا رسول الله ؟ قال : « نعت

(١) سهل بن احمد بن عبدالله بن احمد بن سهل الديباجي البغدادي المتوفي
 سنة (٣٨٠) هـ

(٢) الدبري اسحاق بن ابراهيم صاحب عبدالرزاق بن همام ، هاشم الى
 سنة (٢٨٧) هـ

(٣) مناقب الخوارزمي : ٦٤ - ورواه الحموي في فرائد السمطين ج

الى نفسی » ، قلت : استخلف ، قال : من ؟ قلت : عمر .

فسکت حتی ذهب ساعة ، ثم تنفس ، فقلت : ماشأنک ؟ ، قال : « نعت الى

نفسی » ، فقلت : استخلف ، قال : من ؟ قلت : علی بن ابی طالب ، قال : أما

والذی نفسی بیده لئن أطاعوه لیدخلن الجنة أجمعون ^(۱)] .

وشهاب الدین احمد در کتاب « توضیح الدلائل علی ترجیح الفضائل »

گفته : [عن عبدالله بن مسعود رضی الله عنه یحکی عن ایلة الجن] الى

أن قال : [ثم شبک صلی الله علیه وسلم أصابعه فی أصابعی ، وقال : « انی

وعدت أن يؤمن بی الجن والانس ، فأما الانس فقد آمنتم ، وأما الجن

فقد رأیت ، وما ظن أجلی الا قد اقترب » ، قلت : یا رسول الله ، ألا

تستخلف أبا بکر ؟ فأعرض عني ، فرأیت انه لم یوافقہ ، قلت : یا رسول

الله ، ألا تستخلف عمر ؟ ، فأعرض عني ، فرأیت انه لم یوافقہ ، قلت : یا

رسول الله ألا تستخلف علیاً ؟ ، قال صلی الله علیه وسلم ذاك : « والذی لا اله

غیره لو بايعتموه ادخلکم الجنة أجمعین اکتعین » .

رواه الحافظ ابونعیم فی کتابه « دلائل النبوة » [^(۲)] .

وعبدالقادر بن محمد الطبری که از اکابر علمای مکه معظمه بوده و محامد

جمیل و مدائح جلیله او از « خلاصة الاثر » ^(۳) و « وسیلة المآل » و غیر

(۱) ملاحقات احقاق الحق ج ۲۰۵/۱۵ عن مناهج الفضلین للعلامة محمد

بن محمد بن اسحاق الحموی بنی الخراسانی ص ۱۷۹ مخطوط .

(۲) تفسیر القرآن لابن کثیر الدمشقی ، المطبوع بهامش فتح البیان ج ۲۰۰/۹

ط المیریہ بیولاق مصر عن دلائل النبوة وفی آخره : أما والذی نفسی بیده لئن

أطاعوه لیدخلن الجنة اجمعین اکتعین .

(۳) خلاصة الاثر ج ۲/۵۷

آن ظاهر و باهراست ، در كتاب « حسن السيرة في حسن السيرة » على
ما نقل گفته :

[وفي « دلائل النبوة » عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ، قال : استتبعني
النبي صلى الله عليه وسلم ليلة ، فاناطلقت معه حتى بلغت أعالي مكة ، فخط على
خطاة ، فقال : لا تبرح ثم انصاع في الجبال ، فرأيت الرجال ينحدرون عليه من
رؤس الجبال ، حتى حالوا بيني وبينه ، فاخترطت السيف وقلت : لا ضرر بن حتى
استنقذ رسول الله ﷺ ، ثم ذكرت قوله : لا تبرح حتى آتيك ، قال : فلم أزل
كذلك حتى اضاء الفجر ، فجاء النبي صلى الله عليه وسلم وأنا قائم ، فقال :
« ما زلت على حالك » ؟ ، قلت : لو كنت شهراً ما برحت حتى تأتيني ، ثم أخبرته
بما أردت أن أصنع ، فقال : لو خرجت ما التقيت أنا ولا أنت الى يوم القيامة ، ثم
شبك أصابعه في أصابعي وقال : « اني وعدت أن يؤمن بي الجن والانس ، فأما
الانس فقد آمنتم بي ، وأما الجن فقد رأيت وما أظن أجلي الا وقد اقترب ، فقلت
يا رسول الله ، ألا تستخلف أبا بكر ؟ ، فأعرض عني ، فرأيت انه لم يوافق ، قلت
يا رسول الله ، ألا تستخلف عمر ؟ ، فأعرض عني ، فرأيت انه لم يوافق ، قلت :
يا رسول الله ، ألا تستخلف علياً ؟ ، قال ذلك : « والذي لا اله غيره او بايعتموه
وأطعتموه ادخلكم الجنة اكتبين » .

وعن ابن مسعود رضي أيضاً ، قال : « كنت مع النبي صلى الله عليه وآله وسلم
ليلة وفد الجنة ، فتنفس ، فقلت : مالك يا رسول الله ؟ ، قال : « نعت الى نفسي
يا ابن مسعود » ، فقلت : استخلف ، قال : من ؟ قلت : ابا بكر ، فسكت ، ثم مضى
ساعة ، ثم تنفس ، فقلت : ما شأنك بأبي أنت وأمي ؟ ، قال : « نعت الى نفسي
يا ابن مسعود » ، قلت : فاستخلف ، قال : من ؟ قلت : عمر ، ثم مضى ساعة
ثم تنفس ، فقلت : ما شأنك ؟ ، قال : « نعت الى نفسي يا ابن مسعود » ، قلت :

فاستخلف ، قال : « من ؟ » ، قلت : علي بن ابي طالب ، قال : « أما والذي نفسي بيده لئن أطاعوه ليدخلن الجنة أجمعون اكنعمون .

وبالجملة فعلى بن ابي طالب هو الصديق الاكبر وخليفة رسول الله الاظهر»
فمن ابي رافع رضى الله عنه انه قال: أنيت أباذر أودعه، فقال : انه ستكون فتنة ولا أراكم الا انكم ستدركون كونها ، فعليكم بالشيخ علي بن ابي طالب ، فاني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول له : « أنت أول من آمن بي ، وأول من يضافحني يوم القيامة ، وأنت الصديق الاكبر وأنت الفاروق الاعظم ، تفرق بين الحق والباطل ، وانت يعسوب المؤمنين ، وأنت أخى ووزيرى وخائفتي في أهلى وخير من أخلف بعدى ، تقضى ديني وتنجز عهدي » [.

قوله : [ووجه تخصیص حضرت مرتضی ابن خواهد بود که آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بوحی معلوم شد که در زمان امامت حضرت مرتضی بغی و فساد خواهد شد و بعضی مردم انکار امامت او خواهند نمود (۱)] .
أقول: این وجه ناموجه که ناشی است از هوای تخدیع و تلمیع مخدوش است بچند وجه :

اول: آنکه بغی و فساد و انکار تخصیص زمان امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام ندارد، پس وجه مشترك غیر خاص را وجه تخصیص گردانیدن حسن فهم و تدقیق و مشکافی را بپایه قصوی رسانیدن است، چه بر ظاهر است که در زمان خلیفه اول بغی و فساد و انکار امامت او واقع شده ، و بغی و فساد و انکار در زمان ثالث بنهایت مرتبه رسیده ، و صاحب سه کبار حسب افماده مخاطب عالی تبار در مطاعن همداستان منافقین اشار گردیدند .

بس عجب که بنی و فساد قریب را که به مجرد رحلت آن سرور علیه السلام روداده اصلاً مطمح نظر نداشتند ، و همچنین بنی و فساد و انکار را که در زمان ثالث واقع شده بپایه التفات نگذاشتند ، و بنی و فساد را که در مرتبه رابع واقع شده باعث تخصیص تنصیص گردانیدند ، مگر اینکه بگویند که عدم التفات به بنی و فساد و انکار خلافت اول و ثالث ، بلکه عدم لحاظ بانکار خلافت ثانی هم که از طلحه و غیر او ، بلکه کل صحابه ، وقت وصیت اول واقع شده باین سبب است که این انکار منکر نبود^(۱) .
فهذا عين المرام وبه يبطل حمل التخصيص بالتنصيص على هذا الوجه المريض ويظهر ان بنيانه رضيع .

دوم : آنکه حاصل این توجیه غیر وجیه ، بعد احاطه اعتراف مخاطب نبیه بفقدان نص بر خلفاء ثلاثه نزد اهل سنت ، این است که جناب

(۱) در کنز العمال مسطور است : عن عائشة قالت : اما حضر ابا بكر الوفاة استخلف عمر فدخل عليه علي وطلحة فقالا : من استخلفت ؟ قال : عمر ، قالا : فماذا انت قائل لربك ؟ قال : ايا الله تفرقاني ؟ لانا اعلم بالله وبعمر منكما ، اقول : استخلفت عليهم خير اهلك - ابن سعد .

و نیز در کنز العمال مذکور است : عن عبدالرحمن بن عوف قال : دخلت على ابي بكر في مرضه الذي توفي فيه ، فقال : جعلت لكم عهداً من بعدي واخترت لكم خيركم في نفسي فكلكم ورم لذلك انفه رجاء ان يكون الامر له ورأيت الدنيا قد اقبلت واما تقبل وهي جائية وستنجدون بيوتكم بسور الحرير ونضائد الديبا ج وتاملون ضحائع الصوف الاذرى كان احدكم على حسك السعدان فوالله لان يقدم احدكم فيضرب عنقه في غير حد خير له من ان يسبح في غمرة الدنيا ... منه قدس سره .

رسالت‌آب علیه السلام بر جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بسبب علم بوقوع بنی و فساد و انکار در زمان امامت آنجناب تنصیص فرموده ؛ و برخلافت خلفای ثلاثه نص نفرموده ، و بنا بر این طعنی که آنفاً قصد توجیه آن بر اهل حق نموده ، بافحش وجوه بر او منقلب می‌شود ، یعنی مساهلات در تبلیغ و هدایت بابلغ وجوه لازم می‌آید ، که بر خلفای متقدمین نص را ترك کردن ، و برخلافه منأخر بسه مرتبه تنصیص نمودن همانسا صراحة بخلاف هدایت و ارشاد ، و مساهلت واضحه در تبلیغ و اصلاح عباد است .

واعجابه که ارشاد فقرة « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » بمقام افاده امامت که جناب امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر اکابر صحابه همین معنی از آن فهمیدند ، مساهلت در تبلیغ و هدایت باشد ، و ترك نص بر سه خلیفه متقدم و نص بر خلیفه منأخر مساهلت در تبلیغ و هدایت نباشد .
سوم : آنکه بنا بر این توجیه هم اساس مذهب اهل سنت برکنده می‌شود ، و قیامت عظیم بر سر ایشان می‌خیزد ، زیرا که هرگاه جناب رسالت‌آب صلی الله علیه و آله وسلم بسبب علم این معنی که در زمان امامت حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام بنی و فساد واقع خواهد شد ، و بعض مردم انکار امامت آنجناب خواهند کرد ، بالتخصیص خلافست و امامت آنجناب بیان فرمود .

پس باوصف اینهمه که عائشه ، و طلحین ، و معاویه و اتباع او محاربه و مقاتله جناب امیرالمؤمنین علیه السلام کردند ، بلا شبه از دین و اسلام ، و ترك معاندت حضرت خیر الانام علیه و آله آلاف التحية والسلام بدراجل قاصیه دور خواهند کرد ، پس غالباً اولیای شاه صاحب بر این وجهه

تخصیص هم قرار نمی گیرند ، و فرار از آن اختیار می سازند ، که بمذهبشان نمی ماند ، و سراسر مبطل خرافات ایشان است .

قوله : [و طرفه آنست که بعضی از علمای ایشان در اثبات آنکه مراد از « مولی » اولی بتصرف است ، تمسک کرده اند بلفظی که در صدر حدیث واقع است و هو قوله : « ألت اولی بالمؤمنین من أنفسهم ؟ » ^(۱) .

أقول : طرفه آن است که شاه صاحب چنان گمان کرده که این تمسک مختص بأهل حق است ، لهذا در ابطال آن خیلی دماغ سوزی بکار برده اند ، تا آنکه از تحریف کلام الهی و تفسیر آن برأی باطل ، و نفی معنای صحیح و واقعی ، و ادعای عدم مناسبت آن اصلاً هم مبالغت نکردند ، حال آنکه از بیان سابق دانستی که بصدر حدیث سبط ابن الجوزی ، و سید شهاب الدین هم تمسک کرده اند .

پس اینهمه شورش شاه صاحب لائق جواب نیست ، که هرگاه مثل سبط ابن الجوزی و سید شهاب الدین شریک اهل حق در این تمسکند ، رد شاه صاحب بر آن مسموع نمی تواند شد ، و غنیمت است که شاه صاحب در ثبوت فقره [ألت اولی بالمؤمنین من أنفسهم ؟] قدح نکرده اند ، گو در نفی قرینه بودن آن بر اولی بالتصرف داد انصاف و تحقیق داده باشند ، و فخر رازی و بعض مقلدین او را چندان عصبیت و ناحق کوشی سراسیمه و بیخود ساخته ، که بعد قدح اصل حدیث ، نفی این فقره هم کرده اند کما سبق سابقاً .

قوله : [باز همان سخن است که هر جا لفظ « اولی » می شنوند ، اولی

بتصرف مراد میگیرند] (۱) .

أقول : باعتراف خود شاهصاحب این لفظ پیغمبر ﷺ ، أعني : «أنت أولی بالمؤمنین من أنفسهم ؟» مأخوذ از آیت قرآنی است ، یعنی : ﴿النبي أولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾ (۲) ، چنانچه در مابعد بآن تصریح کرده اند ، و بتصریحات أئمة مفسرین وجهابذة محققین در این آیه اولویت در جمیع امور مراد است ، پس در ارشاد نبوی هم که مأخوذ از این آیه کریمه است ، اولویت در جمیع امور مراد باشد و اولویت در جمیع امور هر گاه ثابت شد ، اولویت بتصرف خود بخود محقق شد .

قوله : [چه ضرور است که این لفظ را هم بر اولی بتصرف حمل نمایند] (۳) .

أقول : ضرور است که این لفظ را بر اولی بالتصرف حمل نمایند ، چه اولی حسب افادات محققین سنیه محمول بر عموم است ، یعنی جناب رسالت مآب ﷺ اولی است بمؤمنین از نفس هایشان در جمیع امور ، چنانچه أئمة مفسرین و اکابر محققین در تفسیر آیه : ﴿النبي أولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾ تصریح بآن نموده اند ، و از این آیه اثبات وجوب اطاعت آنحضرت و نفوذ امر آنحضرت در مؤمنین ثابت کرده ، پس همچنین وجوب اطاعت جناب امیر المؤمنین علی و نفوذ امر آنحضرت در مؤمنین ، و اولویت آنحضرت بر مؤمنین در جمیع امور ثابت خواهد

(۱) تحفه اثناعشریه : ۳۳۱ .

(۲) الاحزاب : ۶ .

(۳) تحفه اثناعشریه : ۳۳۱ .

شد، پس امامت آنحضرت بالبداهة محقق خواهد شد .

قوله : [بلکه در اینجا هم مراد همین است که «أولی» بالهؤمنین من أنفسهم فی المحبة »] (۱) .

أقول: حیرانم که شاه صاحب بر ارادة این قید کدام دلیل دارند ؟ آیا تخصیص مطلق را بقیدی خاص بمجرد تشبیه نفس جائز می پندارد ، و از تفسیر بالرأی که منهی عنه است مطلقاً، چه جا که باوصف ظهور عدم اتجاء آن باکی بر نمی دارند ، بالجملة تقبید «أولی» بقید خاص محبت برخلاف تصریحات محققین مفسرین لائق قبول و اصفا نیست .
قوله : [بلکه «أولی» در اینجا مشتق از ولایت است که بمعنی محبت است، یعنی: أأست أحب الی المؤمنین من أنفسهم] (۲) .

أقول: این سرعت ذهول و شدت غفول مخاطب مخدوم الفحول موجب استعجاب ارباب عقول است ، که آنفاً در تخطئة مجيء «مولی» بمعنی «أولی» بفرق اهل عربیت بر بسته که ایشان گفته اند که:

[اگر این قول صحیح باشد، لازم آید که بجای فلان اولی منك، مولی منك گویند و هو باطل منکر بالاجماع] - انتهى .

پس در این قول اتحاد طریقه استعمال مترادفین را لازم گردانیده ، حال آنکه پر ظاهر است که بنابراین اگر «أولی» بمعنی أحب باشد ، لازم می آید که چنانچه «أحب الیکم» استعمال میکنند، همچنین استعمال «أولی الیکم» جائز باشد ، و هو باطل منکر ولنعم ما فید فی البوراق .
اما حمل آن بر «أحب» باوجود آنکه غیر متبادر و غیر مناسب بمقام است

(۱) تحفة الثنا عشریه : ۳۳۱ .

(۲) تحفة الثنا عشریه : ۳۳۱ .

مردودست ، بآنکه این حرف او مناقض کلام اول اوست، چه اگر اولی بمعنی أحب باشد ، ومعنی کلام : ألت أحب الی المؤمنین ، چنانچه خودش گفته ، پس لابدست که اولی الیکم نیز صحیح باشد ، لئلا فیهما بعین ماقال فی مولی بکم واولی بکم .

قوله : [تاتلائم أجزاء کلام وتناسب جمل متسقة النظام حاصل شود]^(۱).

أقول : تلاءم اجزاء کلام وتناسب جمل متسقة النظام در صورت ارادة معنی امامت و امارت بغایت وضوح و ظهور حاصل می شود چنانچه دانستی ، والا لازم آید که معاذ الله جناب امیر المؤمنین علیه السلام و دیگر صحابه مثل حسان ابن ثابت ، و قیس بن سعد بن عبادہ ، و اکابر علماء محققین سنیه که حمل حدیث بر خلافت کرده اند ، کلام بلاغت سرور انام صلی الله علیه و آله الکرام را از تناسب و التیام و اتساق و انتظام بدر کرده باشند ، و بر عدم ارتباط و رکاکت و اختلاط فرود آورده ، و چنین جسارت را احدی از اهل اسلام و ایمان تجویز نخواهد کرد جز مخاطب جسور ، و عبارات داله بر اینکه علماء سنیه حدیث غدیر را حمل بر خلافت کرده اند اگر چه سابقاً شنیدی لیکن بعض عبارات در اینجا هم باید شنید :

ملک العلماء شهاب الدین الدوانی بادی که به بهار باریق فاضل رشید در « ایضاح » از عظامای علمای سنیه و ائمه دین و قدمای معتدیین نزد اهل سنت و جماعت است ، در « هدایة السعداء » می فرماید :

[واحتجوا بخبر المولی ، وتمام الحدیث ذکرناه فی الجاوة الخامسة من الهدایة التاسعة قال أهل السنة یحمل فی وقت خلافته] - انتهى .

از این عبارت ظاهر است که اهل سنت حدیث غدیر را بر امارت و خلافت حمل کرده‌اند ، لیکن آنرا مخصوص بمرتبه رابعه گردانیده ، یعنی مراد از حدیث آنست که جناب امیر المؤمنین علیه السلام بعد عثمان خلیفه و امام است ، و هر چند بطلان این تقیید غیر مدید در کمال وضوح و ظهور است ، چنانچه شنیدی ، لیکن در این مقام مضرتی بماند ، چه هر گاه نزد اهل سنت مراد از حدیث غدیر خلافت باشد ولو فی المرتبة الرابعة اینهمه افادات و ترهات مخاطب عالی درجات و ائمه و الاصفات او نقش بر آب ، و محض هباء و سراب میگردد ، و کمال صحت و منانیت افادات اهل حق در اثبات امامت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام از حدیث غدیر ظاهر و واضح میگردد .

قره : [و حاصل معنی این خطبه چنین باشد که ای گروه مسلمانان مقرر است که مرا از جان خود دوست تر میدارد ، پس هر که مرا دوست دارد ، علی را دوست دارد ، بار خدایا دوست دار کسی را که دوست دارد او را و دشمن دار کسی را که دشمن دارد او را] (۱) .

أقول : کمال حیرت است که شاه صاحب بر اراده اولی از « مولی » آنهمه شورش و جفا و طغیان و اعتدا بر پا کردند ، که از تتبع احادیث و تفاسیر و کلمات لغویین و علمای محققین اعراض کرده ، آنرا حتماً باطل و غیر صحیح گردانیدند ، و دلیلی باطل و واهی که در کمال بطلان است بیان نمودند ، و از بیان توجیه معنایی که خود مکرر بیان می کنند رأساً اعراض کردند ، و اصلاً بیان نفرمودند که استفادة این معنی از فقره « من کنت مولاه ، فعلی مولاه » بچه طور کرده‌اند ، در کلام سابق محیط

نظر لفظ ولایت را که « مولی » یا « اولی » هر چه باشد فهمیده شود گردانیدند و آنرا بمعنی محبت گرفتند، و آنرا دلیل افاده ایجاب دوستی جناب امیر المؤمنین علیه السلام ساختند، لیکن اصلاً بیان نکردند که آخر مراد از لفظ « مولی » چیست .

آیا محب است یا محبوب ؟ و در اینجا که نوبت بیان حاصل معنای حدیث رسید نیز از ذکر معنای « مولی » اعراض ساختند ، و قدرت بر بیان آن نیافتند، و معنای فقره « من كنت مولاه، فعلى مولاه » باین الفاظ ادا کردند : پس هر که مرا دوست دارد، عالى را دوست دارد .

و ظاهر است که از این کلام هیچ ثابت نشد که آیا لفظ « مولی » را بمعنی محب گرفته اند، یا بمعنی محبوب ؟ عالى الاول ظاهر است که این معنی اعنى : « پس هر که مرا دوست دارد، عالى را دوست دارد » هر گز از فقره « من كنت مولاه، فعلى مولاه » حاصل نمى شود، بلکه بالعکس . بنابراین ایجاب محبت دیگران بر جناب امیر المؤمنین علیه السلام ظاهر مى شود ، و اگر « مولی » را بر محبوب حمل کرده اند، پس ميباید اولاً اثبات مجىء « مولی » بمعنی محبوب بتصریحات لغوین ثابت سازند، بحیثیتی که منوع مورد این حضرات بر اثبات مجىء « مولی » بمعنی « اولی » وارد نشود، و بعد از آن اب بافاده فقره « من كنت مولاه، فعلى مولاه » این معنی را بگشایند .

قوله : [عاقل را باید که در این کلام مربوط غور کند و حسن انتظام او را در باید] ^(۱) .

أقول : عاقل را باید که در این تعصب مربوط شاه صاحب غور کند ،

و حسن انتظام آنرا دریابد ، که معنائی را که اهل حق ذکر کرده اند ، و دلائل و براهین آن وارد نموده ، باطل محض میگردانند ، و خود مدعی افاده فقره « من كنت مولاه ، فعلى مولاه » ایجاب دوستی را می شوند ، و اصلاً بیان نمی کنند که « مولی » بمعنی محب است یا محبوب . اگر بمعنی محب است پس افاده ایجاب دوستی جناب امیرالمؤمنین عليه السلام چگونه بطور ثابت می شود ؟ و اگر بمعنی محبوب است پس معنی « ولى » بمعنی محبوب از کجا ثابت گردیده ؟

و آنفاً شنیدی که جناب رسالت صلی الله علیه و آله در حدیثی که سیدعلی همدانی در « مودة القربى » آورده ، ارشاد فرموده :
 [« ألسأولى بكم من أنفسكم » آمرکم و انہا کم ، ایس لکم ہلى أمر ولا نہی] .

و این صریح است در آنکه مراد از اولویت آنحضرت به مؤمنین از نفس هایشان اولویت بتصرف است ، زیرا که آمر و ناهی بودن آنجناب برای مؤمنین عین اولویت بتصرف است ، پس بحیرتم که الحال اولیای حضرت مخاطب با کمال چه حيله خواهند انگیزخت ؟ ! آیا بعد سماع ارشاد نبوی هم اصرار بر انکار خواهند کرد ؟ و پناه بخدا ، خواهند گفت که : آن جناب این کلام را ، باوصف آنکه از آیت قرآنی اخذ کرده ، بر معنای مراد حمل نکرده ، و بر محملی که اصلاً مناسبت ندارد فرود آورده ؟ یا آنکه ناچار اقرار بحق میکنند و رو براه صواب می آرند ؟

قوله : [و این لفظ پیغمبر کہ : « ألسأولى بكم من أنفسكم ؟ » مأخوذ از آیت قرآنی است و از همین راه اورا از مسلمات اهل اسلام

قرار داده، بر وی تفریع حکم آینده فرموده [(۱)] .

أقول : لله الحمد والمنة که باین لفظ شاه صاحب مطالب اهل حق بنهایت وضوح ثابت می شود . بیانش آنکه جنابشان افاده فرموده اند که این لفظ جناب رسالتآب ﷺ اعنی : « ألت اولی بالمؤمنین من أنفسهم » مأخوذ از آیت قرآنی است، وحسب افادات وتصریحات ائمة حذاق وجهابذة محققین سنیه ثابت شده که مراد از آیت قرآنی اعنی : ﴿النبی اولی بالمؤمنین من أنفسهم﴾ (۲) اولویت در تصرف است که «اولی» را بر عموم حمل کرده اند، ووجوب امثال امرآنحضرت ﷺ از آن ثابت کرده .

پس مراد از این لفظ آنحضرت ، اعنی : « ألت اولی بالمؤمنین من أنفسهم » همان باشد که مراد است از آیت قرآنی، وهرگاه از این لفظ اولویت بتصرف آنحضرت ووجوب امثال اوامر آنحضرت ثابت شد ، واضح گردید که مراد از «من کنت مولا ، فعلی مولا» هم اثبات اولویت بتصرف وایجاب اتباع آنحضرت است کما سبق بیانه .

قوله : [ودرقرآن این لفظ جایی واقع شده که معنی اولی بالتصرف در آنجا اصلاً مناسبت ندارد وهو قوله تعالى : ﴿النبی اولی بالمؤمنین من أنفسهم وأزواجه أمهاتهم وأولوا الارحام بعضهم اولی ببعض فی کتاب الله﴾] (۳) (۴) .

(۱) تحفه العاشریة : ۳۳۱ .

(۲) الاحزاب : ۶ .

(۳) الاحزاب : ۶ .

(۴) تحفه العاشریة : ۳۳۱ .

أقول : شاه صاحب باوصف این همه امامت و جلالت ، و محدثیت و مفسریت و نبالت ، و جامعیت معقول و منقول ، و حیازت آه ب السبق در مضمار فروع و أصول ، برای تخدیع عوام و ره زنی معتقدین و هوا خواهان خود تفسیر صحیح کلام الهی را تغلیط و ابطال میکنند ، نمی دانم که چسان حضرات سنیہ چنین بزرگی را که هرگز از انکار و رد و ابطال احادیث و دخل بی اصل در تفسیر کلام الهی و ارشاد نبوی باکی ندارد ، امام و مقتدای خود می دانند ، و هرگز بر طرائف افادات جناب او نظر بصیرت نمی اندازند ، و حق را از باطل ، و کذب را از صدق تمیز نمی سازند ؟ !

لله انصاف باید داد که تفسیر صحیح را ، که بتصریحات علمای محققین ثابت باشد ، محض بی ربط و انمودن و باطل محض پنداشتن در چه مرتبه مستبعد است از طریقه علمای فحام و فضلائی ادلام ؟ ایکن چون شاه صاحب کاری به مراجعت کتب حدیث و تفسیر نداشتند ، و خرافات کابلی می نگاشتند ، و جایی که در انبان او چیزی نمی یافتند ، و اجسر ناسانیہ خود را حلق نفیس می انگاشتند ، و تحریر می ساختند ، از ایشان صدور چنین افادات و اختراعات هیچ عجبی نمی آرد .

ولله الحمد والمنة که در ماسبق واضح شد که بتصریحات اکابر ائمة مفسرین سنیہ مثل واحدی ، و بغوی ، و زمخشری ، و بیضاوی ، و نسفی ، و خوبی ، و نيسابوری ، و شربینی مراد از آية : ﴿الانبي اولى بالموءمنين من انفسهم﴾ اولویت جناب رسالت مآب ﷺ بمؤمنین اولویت آن حضرت در جمیع امورات ، و وجوب طاعت و نفوذ حکم و لزوم انقیاد و اتباع آنجناب از آن ثابت .

و چنانچه شاهصاحب در این مقام از تفاسیر مشاهیر و تحقیقات منسبین
نهار بر خبری بر نداشتند، همچنان از کتب شائعه حدیث و اقادات جهابذ
محققین سنیّه مثل عراقی، و عینی، و قسطلانی، و مناوی، و عزیزی که
شرح حدیثند، باوصف حصول ادعای ملکه معند بها در فهم معانی
احادیث و ادراک دقائق آسانید (کما فی رسالته الصغیره الفارسیه فی
أصول الحدیث) بهره نیافتند، والا بچنین حرف یاوه و مهمل تفوه نمی
ساختند.

پس جای آن است که گریبانها دستخوش چاک شود که شاهصاحب
چنین معنای صحیح را انکار و ابطال فرمودند، و ارشاد نمودند که این
معنی أصلا در اینجا مناسبت ندارد، و أصلا در این مقصود دخلی ندارد،
و در حقیقت باین افاده غریبه بصراحت تمام تسفیه علمای اعلام، بلکه
ایراد و اعتراض بر سرور انعام صلی الله علیه و آله اکرام نمودند، فاهوذ بالله من
شرور النفس و غفلاتها و حصائد اللسان و هفواتها.

قوله: [پس سوق این کلام برای نفی نفی نسبت متبنی به متبنی است،
و بیان آنست که زید بن حارثه را زید بن محمد نباید گفت، زیرا که
نسبت پیغمبر صلی الله علیه و سلم بجمیع مسلمان نسبت پدر شفیق، بلکه
زیاده بر آنست، و زنان پیغمبر همه مادران اهل اسلام اند، و اهل قرابت
در نسبت احوال و آوای میباشند از غیر ایشان، اگر چه شفقت و تعظیم دیگران
زیاده تر باشد.

پس مدار نسبت بر قرابت است که در متبنی و متبنی مفقود است، نه بر
شفقت، و تعظیم همین است. کتاب الله یعنی حکم خدا، و معنی اوایی
بتصرف در این مقصود اصلا دخلی ندارد. پس در اینجا هم مراد همان

معنی است که در حدیث اراده کرده باشد ^(۱) .

أقول: سوق این کلام برای تخذیع عوام و مخالفت سرورانام علیه و آله آلاف التحية والاكرام است ، که از قبیل تفسیر بالرأی است که وعید شدید بر آن وارد شده، و اهجباه که شاه صاحب با این همه جلالت و امامت از دخل مدخول در کلام خدا و رسول هم خود را معذور نمی دارد ، و آنچه می خواهند جریاً علی هوس المخاطر می نگارند ! .

سابقاً دانستی که این آیه حسب روایتی که بغوی ، و بیضاوی وارد کرده اند در شأن کسانی که از امثال امر نبوی در جهاد سرتافتند و آنرا معاق باستیدان از آبا و امهات ساختند نازل شد. پس سوق این کلام برای نفی نسبت متبنی بمتبنی نیست، و بالفرض اگر سوق این کلام رب منعم متعاق بسابق باشد ، باز هم معنایی که شاه صاحب اختراع کرده اند مراد نیست بلکه بنا بر این برای دفع دخل مقدر است ، و محمول است بر معنایی که مراد اهل حق و سداد است ، چنانچه از تقریر علامه نبیل و محقق جلیل احمد بن خلیل ، و نظام الدین نيسابوری دانستی .

قوله : [و اگر بالفرض صدر حدیث را بمعنی اولی بتصرف گردانیم نیز حمل « مولى » بر اولی بتصرف مناسبت ندارد ^(۱)] .

أقول : این افاده غیر سدیده مخدوش است بوجه عذیده :

اول : آنکه نفی مناسبت حمل اولی بر « مولى بتصرف » بفرض اینکه صدر حدیث بمعنی اولی بتصرف باشد ، از غرائب تقولات و عجائب تمحلات است ، و کاش بر محض ادعای احتمال دیگر اکتفاء میکرد . اما نفی مناسبت پس غایت معاندت و نهایت مکابرت است، چه ثبوت

مناسبت بالبداهه است ، و هیچ عاقلی نفی مناسبت نتوان کرد ، زیرا که
اولا اثبات اولویت خود بتصرف در مؤمنین نمودن ، و بعد از آن بیان
فرمودن که هر کسی که من مولای او ، یعنی اولی بتصرف در او هستم ،
علی مولای او ، یعنی اولی بتصرف در او هست ، در کمال مناسبت و ارتباط
و غایت اتساق و انتظام است ، و این کلام بلا تشبیه مثل آنست که سلطان
نافذ الامر اولاً بخطاب رعایا اثبات متصرف بودن خود در امورشان بیان
نماید ، و بعد از آن بگوید که کسی که من متصرف در امور او بودم ،
این پسر من متصرف در امور او است .

پس نفی ارتباط و مناسبت در این کلام نمودن کمال وقاحت و عداوت
بدهات است ، و اگر مناسبت در این کلام نیست ، پس در هیچ کلام مناسبت
نیست .

فاضل مخاطب بلا رویه و فکر ، و بلا تدبیر و تأمل الفاظ مبالغه و اغراق
در ابطال مقالات اهل حق بر زبان می آرد ، و بانحقی معانی آن اصلا کاری
ندارد ، و نمی داند که گو عوام کالانعام باین ارعاد و ابراق و مبالغه و اهتمام
نهایت خوش دل می شوند ، و می پندارند که دهلوی اهل حق خیلی باطل
و بی ربط است ، و بیک لفظ بدیع شاه صاحب بی اصل می گردد ، لیکن
در حقیقت بعد از آنکه این همه مجازفت و عدوان نزد علمای اعیان مورث
غایت خسران و هوان می گردد .

دوم : آنکه مولوی حسام الدین سهارنبوری در « مرااض الروافض »
که شاه صاحب در مطاعن ابوبکر بهض خرافات او را هم انتحال کرده اند
بجواب حدیث غدیر گفته :

[و نیز چنانچه صدر حدیث قرینه ای است که تقاضای اراده معنی اولی

میکند ، همچنین آخر آن قرینه‌ای است که اقتضای معنی ناصر و محبوب مینماید ، پس هر دو قرینه باهم متعارض شدند ، و اذا تعارضتا تساقطا ، پس مشترك گویا بی قرینه ماند ، و تعیین احد المعانی مشترك ، خصوصاً معنی که محل نزاع بود بدون قرینه تحکم است ، نیز عند التعارض اقوی از متعارضین معتبر است ، در اینجا قرینه ناصر و محبوب اقوی است [- الخ . از این عبارت بصراحت تمام اعتراف باینکه صدر حدیث اُحیی « أَلست أولى بالمؤمنین من أنفسهم » قرینه‌ای است که تقاضای اراده معنی اولی می‌کند و اضحست ، پس نفی مناسبت غایت مجازفت است ، شاه صاحب را کثرت تعصب و تصلب چندان از تأمل و تدبر دور تر افکنده که جابجا بر افادات علمای خویش ، که قلاده تقلید ایشان در گردن انداخته ، و همت بافتح حال خرافاتشان گماشته‌اند ، هم نظری نمی‌اندازند ، و پا را فراتر از ایشان گذاشته ، بانکار اموری که ایشان بآن معترفند نیز می‌پردازند . اما جواب شبه تعارض و تساقط و ادعای اقوی بودن قرینه ناصر و محبوب پس بطلان آن از بیان سابق بنهایت ظهور و واضح گردیده .

سوم : آنکه سابقاً دانستی که علامه یوسف بن قزاعلی سبط ابن العجوزی که از اکابر ائمه محققین و اساطین دین سنی است ، و خود مخاطب هم بافاده او احتیاج می‌کند ، استدلال بفقرة « أَلست أولى بالمؤمنین من أنفسهم » بر حمل « مولی » بر معنی اولی بالتصرف نموده است ^(۱) .

چهارم : آنکه سابقاً دانستی که علامه شهاب الدین احمد در « توضیح الدلائل » تأیید اراده معنی سید از « مولی » که از بعض اهل علم نقل کرده بفقرة « أَلستم تعلمون انی أولى بالمؤمنین ؟ » نموده که بتصریح

تمام گفته که تصدیق این قول بقول آنحضرت ﷺ : « أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ » تأیید این قول می‌کند .

پس بحمدالله ثابت شد که عدم حمل « موالی » بر معنایی که از فقره سابقه مستفاد شده ، مخالف تبادل و صراحت است ، و فقره سابقه تأیید می‌کند این معنی را که آنچه از این فقره مستفاد است بهمان معنی لفظ « موالی » در فقره « مَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ ، فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ » مستعمل شده ، پس اینهمه که و کاوش و کوشش در ابطال استدلال اهلحق لاطائل محض و بیکار و منشأ آن عین تعصب ناهنجار است ، که هر گاه امری به مثابه در ظهور باشد ، که اکابر علمای شما بآن اعتراف کرده باشند ، باز برد آن مشغول شدن علاوه بر مصادمت صراحت ، معاندت هم منتهیان خود است .

پنجم : آنکه شاه صاحب بتقلید اسلاف متعصبین و اتباع و ساوس جاحدین گرفتار شده ، از تتبع آثار و تفحص اخبار و احفاظ قرائن و تأمل شواهد اعراض فرموده ، بر تمسک صحیح و استدلال متین اهلحق خنده می‌زنند ، و مبانی انصاف بمعاول اعتساف می‌کنند .

ولله الحمد که حقیر سابقاً بالخصوص ازوم حمل « موالی » در فقره : « مَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ ، فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ » بر معنایی که مراد است از فقره : « أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ » بنص حدیث صحیح که حاکم در « مستدرک » روایت کرده ، ثابت کرده ام .

ششم : آنکه در بعض طرق حدیث غدیر ، « مَنْ كُنْتَ أُولَىٰ بِهِ مِنْ نَفْسِهِ » بجای « مَنْ كُنْتَ مَوْلَاهُ » وارد است ، چنانچه در « مفتاح النجا » مذکور است :

[والطبرانی بروایة اخرى عن ابي الطافيل ، عن زيد بن أرقم بلفظ « مَنْ

كنت أولى به من نفسه ، فعلي وليه » [(۱)] .

وثناء الله در « سيف مسلول » گفته :

[ودر بعضی روایات آمده : « من كنت أولى به من نفسه ، فعلي وليه » .

وسبط ابن جوزی ، وسید شهاب الدین از ابوالفرج (۲) یحیی بن سعد الثقفی الاصبهانی روایت کرده اند که او در کتاب « مرج البحرين » این حدیث را باین طور آورده : « من كنت وليه وأولى به من نفسه ، فعلي وليه » .

پس بوضوح تمام ظاهر شد که مراد از این قول همان است که مراد است از فقره سابقه آهنی : « ألت أولى بالمؤمنين من أنفسهم » ، فلا يرتكب الفصل والتفريق الا من يستنكف عن الايمان والتصديق ، والله ولي التوفيق .

نهایت عجیب و غریب است که مخاطب ارب غفلت از چنین روایات ورزیده ، بتقلید اسلاف مسولین پابند ایشار عار تأویل بدیع و ارتکاب صنعت تحریف شنیع گردیده .

قوله : [زیرا که در آن صورت این عبارت برای تنبیه مخاطبین است تا بکمال توجه واصفا تلقی کلام آینده نمایند و اطاعت این امر ارشادی را واجب دانند ، مانند آنکه پدر در مقام وعظ ونصیحت به پسر خود بگوید که آیا من پدر تو نیستم ؟ و چون پسر اقرار کند ، او را

(۱) نقله أيضاً الحافظ الهيثمي في مجمع الزوائد عن الطبراني ج ۹/ ۱۰۴

(۲) ابوالفرج یحیی بن محمود بن سعد الثقفی الاصبهانی المتوفی سنة

بآنچه منظور دارد بفرماید ، تا بحکم پدری و پسری قبول نماید ، و بر طبق آن عمل کند . پس « أَلَسْتُ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ » در این مقام مثل « أَلَسْتُ رَسُولَ اللَّهِ إِلَيْكُمْ » یا « أَلَسْتُ نَبِيَّكُمْ » واقع شده [(۱)] .

أقول: روایت طبرانی بسند صحیح که مرزا محمد بدخشانی در «مفتاح النجا» نقل کرده ، و در ما سبق (۲) منقول شده ، و غیر آن دلالت واضحه دارد بر آنکه جناب رسالت صلی الله علیه و آله اقرار بوحدانیت و رسالت ، بلکه اقرار بیعت و معاد و جنت و نار بتصریح تمام قبل ذکر اولویت خود گرفته که آنحضرت بتصریح تمام به ایشان گفته :

« أَلَيْسَ تَشْهَدُونَ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ - الْخ » .

و بعد اخذ اقرار بوحدانیت و رسالت و غیر آن ارشاد فرمود : « يَا أَيُّهَا النَّاسُ ، إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَأَنَا مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنَا أُولَىٰ بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ ، فَهَذَا مَوْلَاهُ ، يَعْنِي عَلِيًّا » .

پس هر گاه حسب دلالت این حدیث اقرار و احترام مردم بر رسالت خود از مردم گرفته ، و بعد آن تقریر اولویت خود بمؤمنین از نفس هایشان فرموده ، بصراحت تمام از آن معلوم شد که اولویت خود بهمین غرض ارشاد فرموده که قرینه باشد بر حمل « مولى » بر معنی اولی بالتصرف ، نه برای غرضی که شاه صاحب ذکر کرده اند که برای این غرض فقره « أَلَسْتُ تَشْهَدُونَ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ؟ كَافِي وَوَافِي » است .

قوله : [مناسبت بك لفظ از کلام آینده برای این عبارت جستن

(۱) تحفة اثنا عشرية : ۳۳۱ .

(۲) العباة ج ۲/۲۷۲ من هذه الطبعة عن نزل الابرار للبدخشانی .

و درخواستن کمال سفاقت است ، تمام کلام را باین عبارت ربطی که هست کافی است [(۱)] .

أقول : مخاطب نبیه در این تسفیه با کابر علمای اهللام و اساطین محققین فخرام مذهب خود کمال اساعت ادب ندوده . چه دانستی که مناسبت « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » با « ألت أولى بالمؤمنين من أنفسهم » سبط ابن الجوزی و سید شهاب الدین درخواسته اند ، و علم احقاق حق و از دقاق باطل افراشته .

پس قول مخاطب که این نهایت سفاقت است ، نهایت کیاست و فطانت و کمال امانت و دیانت ، و غایت طلاقت و ذلاقت است .

و نیز دانستی که صاحب « مرافض » هم اعتراف بودن صدر حدیث ، یعنی : « ألت أولى بالمؤمنين من أنفسهم » قرینه که تقاضای اراده معنای اولی می کند نموده ، کو بتساقط آن بقرینه دیگر قائل شده .
پس صاحب « مرافض » هم در این اقرار بزعم مخاطب هالی تبار نهایت سفیه ناهنجار خواهد بود .

و از همه بالاتر آن است که علامه تحریر حسن بن محمد طیبی (۱) که از مشاهیر کبرا و أجلة نبها است ، نیز اثبات مناسبات در هر دو کلام نموده ، در « کاشف شرح مشکوة » بشرح حدیث غدیر گفته :
[قوله : « اني أولى بالمؤمنين من أنفسهم » یعنی به قوله تعالى : ﴿ اني انبي

(۱) تحفة اثنا عشرية : ۳۳۱ .

(۲) الطیبی : الحسين بن محمد بن عبد الله شرف الدين المتوفى سنة (۷۴۳) هـ

— وفي الشذرات وبذية الوعاة : الحسن بن محمد .

أولی بالمؤمنین من أنفسهم ﴿١﴾ اطلاق فلم يعرف بأي شيء هو أولى بهم من أنفسهم ، ثم قيد بقوله : ﴿ وأزواجه امهاتهم ﴾ ليؤذن بأنه بمنزلة الامهات ، وبؤيده قراءة ابن مسعود رضي الله عنه : ﴿ النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ وهو أب لهم .

وقال مجاهد (٢) : كل نبي فهو أبو امته ، ولذلك صار المؤمنون اخوة ، فأذن وقع التشبيه في قوله : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » في كونه كالاب ، فيجب على الامة احترامه وتوقيره وبره وعليه رضي الله عنه أن يشفق عليهم وبرأف بهم رافة الوالد على الاولاد ، ولذا هنا عمر بقوله : يا ابن ابي طالب أصبحت وأمست مولى كل مؤمن ومؤمنة] .

از این عبارت بکمال وضوح ظاهر است که طیبی «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» را بر همان معنی حمل کرده که استفادة آن از «انی أولى بالمؤمنین من أنفسهم» نموده .

پس نمی‌دائم که معتقدین شاه صاحب در حق حضرت طیبی هم همین کلمه طیه ، اعنی اثبات کمال سفاقت بر زبان می‌رانند ، یا سر بدامن خجلت و ندامت می‌افکنند ، و ترویج روح شاه صاحب بقاب این منقبت در حقشان می‌نمایند ، و علاوه بر این اهل حق مناسبت صرف يك لفظ از کلام آینده اعنی : «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» برای این عبارت ، یعنی : «أست أولى بالمؤمنين من أنفسهم» نمی‌خواهند و نمی‌جویند ، بلکه مناسبت تمام کلام آینده را با این عبارت ملحوظ می‌دارند ، چه بر

(١) الاحزاب : ٦ .

(٢) مجاهد : بن جبر ابو الحجاج التامی المفسر المکی المتوفی سنة

ظاهر است که بر تقدیر حمل «مولی» بر اولی مناسبت تمام کلام لاحق با کلام سابق حاصل می شود ، نه مناسبت صرف يك لفظ .

و بس کمال حیرت است که شاه صاحب ، با اینهمه جلال و امامت ، در اذهان معتقدین خود چنان راسخ می سازند که الاحق مناسبت صرف يك لفظ از کلام آینده برای این عبارت میجویند و میخواهند ، یعنی ارتباط تمام کلام را ملحوظ ندارند و فوایدی که از چنین تمخّذ تبع پیش کی شکایت توان برد ؟

قوله : [واز این طرفه تر آنکه بعضی از مدققین ایشان بر نفی محبت و دوستی دلیل آورده اند که افاده دوستی حضرت امیر امری است که در ضمن آیه : ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ ثابت شده پس این حدیث نیز اگر افاده همین معنی نماید ، لغو باشد] (۱).

أقول : غرض مدققین الاحق آنست که چون وجوب مودت جناب امیر عليه السلام بالخصوص والعموم در احادیث کثیره و آیات حدیده ثابت گشته ، و در خواص و عوام مشهور گشته ، و مع هذا وجوب مودت اختصاص هم برای آنحضرت نداشته ، بلکه برای تمام صحابه این معنی نزد سنیّه ثابت ، باز برای ذکر آن چنین اهتمام معقول نمی شود ، و بنا بر زعم سنیّه که قائل به افضلیت شیخین بلکه ثلاثه بر آنحضرتند ، محبت ثلاثه لاسیما شیخین اکد و ألزم و مهم تر و عظیم تر از محبت آنجناب است . پس ترك اهم و ایثار غیر اهم با وصف ارتکاب چنین اهتمام تمام چگونه از سرور انام علیه آلاف التحية والسلام معقول شود ؟

(۱) الذوبة : ۷۱ .

(۲) تحفة اثنا عشرية : ۳۳۱ .

پس لابد از این اهتمام تمام ثابت گشت که امری را که آنجناب در این حال بیان فرموده امری است بس عظیم و جلیل ، که اختصاص بذات کرامت سمات جناب امیرالمؤمنین علیه السلام داشت ، و ایصال آن امر در قرب رحلت خود میباید فرمود ، و آن نیست جز خلافت و امامت .

و ظاهر است که اگر پادشاهی در سفری بوده باشد و دفعه در میان راه بدون انتظار وصول بدارالملکه در عین شدت حرارت و قیظ که وقوف در آن وقت موجب زحمت شدید باشد ، همه مصاحبین و اتباع خویش را که نوبتشان بالوف رسیده باشد جمع کند ، و برای خطبه منبری از کجاوها سازد ، و بعد آن بسا وصف ایذان بقرب رحلت خود و بیان اولویت خود بتصرف ، اگر امری سهل را برای بعض اقارب خود ثابت کند ، که همه حاضرین آنرا بکرات و مرآت شنیده باشند ، و مثل آن برای کل حاضرین یا جل ایشان حاصل باشد ، بلکه برای جمعی از ایشان بهتر از آن ثابت و متحقق بود ، بلاشبهه این معنی موجب استعجاب و استغراب اولی الالباب خواهد بود ، علی الخصوص بنظر ترك اهتمام در بیان افضل و اختیار اهتمام در بیان مفضول .

قوله : [و نفهمیده اند] که افاده دوستی شخصی در ضمن عموم چیزی دیگر است ، و ایجاب دوستی همان شخص بالخصوص امری دیگر^(۱)

أقول: همه حیرتم که شاه صاحب نفهمیده اند که ایجاب دوستی جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بالخصوص بنابر مذهب سنی که آنجناب را مثل شیخین هم نمی دانند ، بلکه العیاذ بالله از دشمنان هم پست تر گردانند ، کی اینقدر لائق اهتمام و اعتنا بوده باشد ، که در این حالت شات حر

و قیظ جناب رسالت‌آب ﷺ مجمع عظیم صحابه را متوقف ساخته ، منبری از کجاوها ساخته ، بالای آن رفته و جناب امیرالمؤمنین علیه السلام را طلب فرموده ، بدست مبارک معمم ساخته و آنجناب را بالا برداشته ، بیان محبت و مودت آنجناب باوصف بیان قرب و فاقیت خود فرماید ، که در آن عبث صریح لازم می آید ، بنابر ترك امر بمودت و محبت خلفاء ثلاثه ، که محبت و مودت ایشان (العیاذ بالله) نزد سنیه اولی و ازم و آكد از مودت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بوده ، و خلافتشان به خود بنابر خرافات جمعی از متعصبین سنیه دریافته .

پس مودت متقدمین را خصوصاً ابی بکر را که بی فاصله قائم مقام آنجناب شدنی است ترك کرد ، و جناب امیرالمؤمنین علیه السلام را با خود برداشته ، و ثلاثه را بحضیض عدم التفات انداخته ایجاب مودت آنحضرت باین اهتمام کردن در عقل هیچ عاقلی نمی آید ، خصوصاً باحفاظ این معنی که ثلاثه افاضل هم در این حکم عام داخل وزیر منبر حاضر .

پس برداشتن جناب امیرالمؤمنین علیه السلام با خود ، و بیان ایجاب مودت آنجناب بر ثلاثه و دیگران باین اهتمام ، دلیل صریح بر انضایت جناب امیرالمؤمنین برایشان خواهد شد ، و مکابره و عناد را علاجی نیست ، گاهی کسی از آحاد ناس عقلا چنین معامله با کسی که ادنی مفضولیت داشته باشد به نسبت افاضل نمی کند ، چه جا سرور کائنات علیه و آله آلف التحیات چنین معامله تفضیل و ترجیح بسا کسی که به مرتبه مفضول باشد ، بغایت مفضولیت بفرماید .

قوله : [اگر شخصی بجمیع انبیاء الله و رسل الله ایمان آورد و با خصوص نام محمد رسول الله نگیرد اسلام او معتبر نیست . اینجا دوستی حضرت

امیررضی الله عنه بشخصه منظور افتاد ، و در آیت دوستی بوصف ایمان که عام است مفاد شده بود] .

اقول : از این کلام ثابت می شود که مودت و محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام مثل ایمان بجناب رسالت مآب ﷺ بوده ، و عظمت و جلالت و اهتمام آن بمرتبه ای بود که اگر کسی جناب امیر المؤمنین ﷺ را بوصف عام ایمان دوست دارد ، دوستی او معتبر نمی شود ، و مثل او مثل کسی ایمان بنبوت جناب رسالت مآب ﷺ در جمله دیگر انبیاء آرد ، و نام آنحضرت بالخصوص نگیرد که این ایمان معتبر نمی شود .

پس محبت و مودت آنجناب بالخصوص ، مثل ایمان بجناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم بالخصوص لازم و واجب است ، و ظاهر است که هر گاه محبت و مودت جناب امیر المؤمنین ﷺ بمثابه ایمان بجناب رسالت مآب ﷺ باشد ، و عظمت این مودت بمرتبه رسد که اتیان بآن بلحاظ وصف عام معتبر نباشد ، افضای آنحضرت بالبداة ثابت خواهد شد ، که خلفای ثلاثه را این مرتبه حاصل نبود ، و افضل متعین است برای خلافت حسب دلائل قاطعه ، حتی که والد ماجد مخاطب هم اعتراف بآن دارد ، و در کتاب « ازالة الخفا » که خود مخاطب کثیر الحباء باغراق مدح و ثنا و تبجیل و اطراء آن نموده ، بشرح و بسط بیان کرده . و کابلی سؤال هدایت را بحب کسی ، دایل قطعی مفضولیت سائل ، و برهان افضلیت محبوب دانسته ، چنانچه در « صواقع » در مکائد گفته :

[الرابع والخمسون اشاعة ما يروون من الموضوعات ان الله تعالى أمر نبيه سيد الرسل أن يسأله أن يهديه الى حب علي كما يحب الله تعالى . فينخدع الخدوع ويوقن ان من أمر الله سيد رسله ان يسأله ان يهديه الى حبه ، فهو أفضل

الناس وانه حقیق بالزعامة الكبرى وان الخلفاء غصبوا حقه ، فیضل عن سواء السبیل ضللاً بعيداً . ولا یدری انه من کذباتهم وافترياتهم الواضحة ، کیف وهوناص علی ان علیاً افضل من خاتم النبیین صلی الله علیه وآله أجمعین وهو باطل ^(۱)] - انتهى .

هر گاه امر خدای تعالی جناب رسالت‌آب علیه السلام را باینکه سؤال کند آنجناب حق تعالی را که هدایت کند او را بسوی حب علی بن ابیطالب نص افضلیت علی علیه السلام باشد (معاذ الله من ذاك) ، پس ایجاب مسودت جناب امیر المؤمنین علیه السلام باین اهتمام تمام بر خلفای ثلاثه و غیر ایشان ، تا که خلیفه ثانی آنحضرت را تهنیت کرده و گفت : اصبحت مولای و مولی کل مؤمن ، و ابوبکر هم مثل این کلام گفته ، کما فی « الصواعق » و غیره پس این معنی دلیل صریح بر افضلیت جناب امیر المؤمنین علیه السلام خواهد بود قوله : [و بر تقدیر اتحاد مضمون آیه و حدیث باز چه قباح است ؟ کار پیغمبر خود همین است که تأکید مضامین قرآن و تسذکیز آنها مکرر شده باشد] .

أقول : مخاطب در « مکاید » تأکید را دلیل قطعی و برهان یقینی وقوع تغافل و اهمال و تساهل گردانیده ، باین دلیل وضع بعض اخبار که نسبت روایت آن باهلحق نموده ، و از کمال فراخ حوصلگی و انهماك در تقلید کابلی ، حواله آن را بکنای و لو بالاجمال فضلاً عن نقل العبارة اهمال نموده ثابت کرده ، چنانچه گفته :

[کیدچهل و ششم : آنکه در کتب احادیث خود موضوعات چند روایت کنند باین مضمون که باری تعالی همیشه وحی میفرستاد بسوی

پیغمبر ﷺ که سؤال کن از من تا ترا هدایت کنم به حب علی بن ابی طالب ، و متأخرین ایشان این اخبار را ترویج و تشهیر کنند، و نمی فهمند که در این وضع و افتراء قصوری عظیم بجناب پیغمبر لاحق می شود بچند وجه :

اول آنکه محبت علی که فرض ایمان و رکن دین است او را حاصل نبود.

دوم آنکه در تحصیل این امر ضروری قصور و تغافل و اهمال داشت ، که باربار تأکید این معنی از حضور اقدس میرسید .

سوم آنکه باری تعالی او را در این امر ضروری محتاج بسؤال داشت، و خود بخود بسی طلب او نداد ، حال آنکه جمیع انبیاء را ضروریات ایمانی از ابتداء خلقت حاصل می باشد ^(۱) - انتهى .

این کید که شاه صاحب بحب ترمرع و تحذاق از کابلی هم در آن پا را فراتر نهاده، در اصل حاصل مضمون لفظ همیشه زیاده کرده، و کابلی آنرا ذکر نکرده ، و نیز از دلائل کابلی بجهت کدامین مصاحبت سانحه اعراض فرموده ، سه دلیل متین بر تکذیب مضمون منحوت خود ذکر نموده اند ، صریح است در آنکه کسی را برای امری تأکید کردن دلیل است بر آنکه این امر برای او حاصل نیست ، و او در آن قصور و اهمال و تغافل دارد .

پس بنا بر این ثابت میگردد که اینهمه صحابه که در حجة الوداع حاضر بودند ، و بحديث غدیر مخاطب ، و از جمله ایشانند حضرات ثلاثه ، محبت جناب امیر المؤمنین ﷺ که فرض ایمان و رکن دین است ، تا

این زمان آخر نداشتند ، و در آن قصور و اهمال و اغفال و تساهل و تغافل داشتند ، و بالتزام آن نمی پرداختند ، العیاذ بالله من ذلك .

پس کاش شاه صاحب در این احوال فحیم ، که بنابر افاده خودشان لازم آمده ، بنظر بصیرت تأمل میکردند ، و از مقابله اهل حق دست کشیده بفکر کار خود مشغول می شدند .

قوله : [خصوصاً هرگاه و هنی و سستی از مکلفین در عمل بموجب قرآن دریابند ، قوله تعالى : ﴿وَذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ يَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱)] (۲) .
أقول : از این کلام مستفاد می شود که جناب رسالتآب ﷺ و هنی و سستی از صحابه در عمل بحکم و جوب و محبت و مودت جناب امیر المؤمنین ﷺ دریافته بود ، و الا ذکر این کلام در این مقام بحث خواهد شد ، و هرگاه و هنی و سستی صحابه در التزام مودت و محبت جناب امیر المؤمنین ﷺ از کلام مخاطب قمعاً ثابت گردید ، تقریرات سخیفه او که در صدر این باب در تیرتیه اصحاب از مخالفت جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله و سلم در باب صرف خلافت از مستحق آن وارد کرده .

و همچنین تزویقات و رکیکه او که در باب مطاعن در رفع شأن صحابه از ارتکاب فضائح و قبائح بکار برده ، سراسر باطل و مضحک گردید ، که هرگاه این حضرات در محبت و مودت جناب امیر المؤمنین ﷺ و هنی و سستی میکردند ، اگر در امتثال اوامر جناب رسالتآب ﷺ در خلافت و امامت جناب امیر المؤمنین ﷺ که بلا شبهه گران تر از مجرد مودت

(۱) الذاریات : ۵۵

(۲) تحفه اثنا عشریه : ۳۳۲

و محبت است، تهاون و تسامل کرده باشند، کدام مقام استغراب و استعجاب است ؟

قوله: [و هیچ مضمون در قرآن نیامده، الا همان مضمون را در چند آیت تأکید فرموده اند، باز از زبان پیغمبر تأکید و تقریر آن کنانیده اند تا الزام حجت و اتمام نعمت کرده باشند] ^(۱) .

أقول: اولاً این کلیه که هیچ مضمون در قرآن نیامده والا همان مضمون را در چند آیت تأکید فرموده اند، ممنوع است، و المانع ظاهر علی من قرأ القرآن .

و ثانیاً عجب است که مخاطب در این مقام باهتمام عظیم و تأکید شدید حسن تأکید و تکریر ثابت میفرمایند، و تأکید مؤکدات قرآنی را بزبان جناب رسالت صلی الله علیه و آله باعث الزام حجت و اتمام نعمت میدانند، حال آنکه در باب مطاعن سراسر خلاف این افاده میفرمایند، و هفالت کلی از این تحقیق مینمایند، که باهتمام تمام بی فائده بودن وصیت جناب رسالت صلی الله علیه و آله که در مرض موت میخواست آنرا تحریر فرمایند ثابت کرده، و تأکید آنجناب را بی فائده و محض زحمت لاطائل انگاشته چنانچه بجواب طعن اول از مطاعن عمر گفته :

[وجه اول از طعن مبنی بر آن است که عمر رد وحی کرد، و جمیع أقوال پیغمبر وحی است اقواله تعالی: ﴿و ما ینتاق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی﴾ ^(۲) و در هر دو مقدمه خلل بین است .

اما اول: پس از آنجهت که عمر رد قول آنحضرت صلی الله علیه

(۱) تحفة اثناعشریه: ۳۳۲ .

(۲) النجم: ۳ .

وسلم ننموده، بلکه ترفیه و آرام و راحت دادن پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورنج نکشیدن آنجناب درحالت شدت بیماری منظور داشت، و این معامله را بالعکس رد حکم پیغمبر فهمیدن کمال تعجب است.

هر کسی بیمار عزیز خود را از محنت کشیدن ورنج بردن حمایت میکند، و اگر احیاناً آن بیمار درحالت شدت درد و مرض بنا بر مصاحبت حاضرین وفائده آنها میخواهد که خود مشقتی نماید، آنرا بتعال و مدافعت مانع می آیند، و استغناء از آن مشقت و عدم احتیاج بآن و ضرور نبودن آن بیان می کنند، و این معامله نسبت به بزرگان و عزیزان زیاده تر مروج و معمول است.

پس چون عمر دید که آنحضرت، برای فائده اصحاب و امت میخواستند که در این وقت تنگ که شدت مرض باین مرتبه است خود املاء کتاب فرمایند یا بدست خود نویسند، و این حرکت قوای فعلی در این حالت موجب کمال حرج و مشقت خواهد بود، تجویز این معنی گوارا نکرد و بآن حضرت خطاب ننموده از راه کمال ادب، بلکه بمردم دیگر از آیه کریمه ثابت کرد که استغناء از این حرج دادن حاصل است، تا بگوش آنحضرت برسد، و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدانند که این مشقت برخود کشیدن در این حالت چندان ضرور نیست، و فی الواقع در این مقدمه نزد عقلاء صد آفرین و هزار تحسین بردقت نظر همراست، زیرا که قبل از این واقعه سه ماه آیه کریمه : ﴿اليوم اكملت لكم دينكم وأنممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الاسلام ديناً﴾^(۱) نازل شده بود، و ابواب نسخ و تبدیل و زیادت و نقصان را در دین مطلقاً مسدود ساخته،

مهر ختم بر آن نموده گذاشته، و بهمین آیه اشاره کرد عمر در این عبارت که حسبنا کتاب الله.

پس اگر آنحضرت در این حالت چیزی جدید که سابق در کتاب و شریعت نیامده بنویسانند موجب تکذیب این آیه خواهد بود، و آن محال است، پس مقصد آنحضرت در این وقت نیست، مگر تأکید احکامی که سابق قرار یافته، و تأکید آنحضرت ما را بیشتر و چسبان‌تر از تأکید حق تعالی در وحی منزل خود نخواهد بود پس در این وقت چه ضرور است که آنحضرت این مشقت زائد که چندان در کار نیست، بر ذات پاک خود گوارا نماید، بهتر که در آرام و راحت بگذارد، و این لفظ که: «ان رسول الله قد غلبه الوجع وعندنا كتاب الله حسبنا» صریح بر این قصد گواه است.

پس معلوم شد که رد حکم پیغمبر را در این مساجرا نسبت به عمر کردن کمال غلط فهمی و نادانی، یا کمال عداوت و بغض و عناد است [(۱)].
انتهی.

عاقل المعی را باید که باندك امعان در این کلام غرابت نظام تأمل کند، و دریابد که چگونه شاه صاحب بهوای مذهب، و مزید جسارت، و قات مبالات، و فدا هتناء و کثرت جزاف، شريك خلیفه ثانی در رد و استحقاف گردیده، بکمال اهتمام و تأکید و تکریر عبث و بی فائده بودن وصیت و تأکید آنحضرت را ثابت کرده، و بر رأی عمر، که مانع از وصیت و تأکید گردیده، صد آفرین و هزار تحسین فرستاده، و بقول خود تأکید آنحضرت بیشتر و چسبان‌تر از تأکید حق تعالی در وحی منزل نخواهد

بود ، بی فائده بودن تأکید آنحضرت ظاهر کرده ، و نیز تأکید حکم سابق را مشقت زائد که چندان در کار نیست ، نام نهاده .
و نیز گفته : که استغنا از آن حاصل است ، و نیز از قول او استغنا از آن مشقت و عدم احتیاج بآن و ضرور نبودن آن بیان می کنند ظاهر است که این تأکید مستغنی عنه بود ، و احتیاج بآن نبود و ضرور نبود ، و محض مشقت لاحاصل بود .

پس الحال معتقدین شاه صاحب را باید ، که بعد ملاحظه کلامی که در اثبات حسن تأکید و تکریر ، و ذم نفی آن در اینجا افاده فرموده اند ، نعره و اوایلا بر کشند ، و دیوانهوار بر بصحرا نهند ، که چسان حضرتشان باین افادات سزیده کمال شناعة و فظاقت افادات خود که در مبحث مطاعن سراییده اند ، ثابت کردند ، و دقت رأی حضرت مانع را بخت عقل و دقت دین ، و صد آفرین را بهزار نفرین ، و هزار تحسین را بلك تهجین مبدل ساختند ، که از این کلام و کلام سابق و کلام لاحق ایشان ، شنائع حدیده و قبائح عظیمه انکار حسن تأکید و تکریر جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله وسلم ظاهر است .

پس انجاه و انسیاق این شنائع و فظائع بافحش وجوه بساحت علیای خلیفه ثانی که مانع از وصیت جناب رسالتآب علیه السلام گردیده ، و حسب افادات مخاطب عالی درجات تأکید آنحضرت را عبث دانسته ، ظاهر و واضح است .

اما تعداد شنائع انکار حسن تأکید که از کلمات مخاطب ظاهر است :
پس اول آنکه از قول سابق او : « کار پیغمبر خود همین است » . الخ .
ظاهر است که منکر ، حسن تأکید کار جناب رسالتآب علیه السلام را از

آنحضرت سلب می کند ، پس خلافت مآب در منع وصیت تأکید «مماذ الله» آنحضرت را از کارشان باز داشتند ، و شاه صاحب در تصویب آن و تحسین آن شریک خلافت مآب در صرف کار پیغمبر از آنحضرت شدند ، فواسقانه و اثبوره .

دوم : آنکه از قول او : « تا الزام حجت و اتمام نعمت کرده باشند » واضح است که تأکید سبب الزام حجت و اتمام نعمت است ، پس مانع از وصیت نبویه مانع از الزام حجت و اتمام نعمت باشد ، و شاه صاحب در تصویب و تحسین آن مصوب و مستحسن منع الزام حجت و اتمام نعمت ، و هرگز مسلمی اعتقاد امامت چنین خلیفه ، که مانع از الزام حجت و اتمام نعمت باشد ، نخواهد کرد .

لله انصاف باید کرد که احق و اولی بخلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام است ، که مولایت آن جناب سبب اکمال دین و اتمام نعمت گردید ، و یا خلیفه ثانی ، که حسب افاده خود شاه صاحب ، مانع از الزام حجت و اتمام نعمت گردیده ؟

سوم : آنکه از قول آتی او [و هر که قرآن و حدیث را دیده مثل این کلام پوچ نخواهد گفت] ظاهر است که انکار حسن تأکید کلام پوچ و مخالف قرآن و حدیث است .

پس شاه صاحب بزبان بلاغت ترجمان خود مخالفت خود و مقتدای خود باقر آن و حدیث ثابت فرمودند و ظاهر فرمودند که کلمات غرابت آیاتشان در تصویب منع وصیت نبویه سراسر پوچ است .

چهارم : آنکه از قول او : [والا تأکیدات و تقریرات پیغمبر] . الخ ، ظاهر است که بنا بر لغو دانستن تأکید لازم می آید که تأکیدات و تقریرات

جناب رسالت‌آب ﷺ در باب روزه و نماز و زکوة و تلاوت قرآن معاذ الله همه لغو باشد .

پس ثابت شد که خلافت‌آب بسبب منع وصیت نبویه و بی فائده دانستن آن ، حسب اعتراف خود شاه صاحب ، تأکیدات و تقریرات پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم ، را در باب روزه و نماز و زکوة و تلاوت قرآن همه لغو می دانست ، معاذ الله من ذلك الكفر الصراح والضلال البواح . و چون شاه صاحب خود هم وصیت نبویه و تأکید آنحضرت را لا حاصل و بی فائده و انموده اند ، اعتقاد خود ایشان هم در باب تأکیدات و تقریرات جناب رسالت‌آب ﷺ در باب روزه و نماز و زکوة و تلاوت قرآن مثل اعتقاد مقتدای والا نزدشان باشد .

قوله : [و هر که قرآن و حدیث را دیده باشد ، مثل این کلام پوچ نخواهد گفت ، والا تأکیدات و تقریرات پیغمبر در باب روزه و نماز و زکوة و تلاوت قرآن همه لغو خواهد شد] (۱) .

أقول : هر که قرآن و حدیث را دیده باشد ، مثل این کلام پوچ نخواهد گفت ، که با وصف نزول آیه : ﴿ يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك وإن لم تفعل فما بلغت رسالته ﴾ (۲) و آیه ﴿ ألایوم أكملت لكم دینکم و انعمت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دیناً ﴾ (۳) در واقعه غدیر خم ، و ارشادات صریحه جناب رسالت‌آب ﷺ که دال است بر خلافت و امامت آنحضرت ، و تصریح حسان بن ثابت با امامت آنحضرت

(۱) تحفه اثنا عشرية : ۳۳۲ .

(۲) المائدة : ۶۷ .

(۳) المائدة : ۳ .

در اشعار درر بار خود نقلا عن لسان النبی ﷺ و تصریح خود جناب
امیر المؤمنین علیه السلام بشیوۃ امامت آنحضرت در روز غدیر، مراد از
حدیث غدیر امامت و خلافت آنحضرت نیست.

و از اینجا است که جمعی از متفطنین ایشان بر حقیقت حال متنبه شدند،
و انکار دلالت این حدیث شریف بر امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام
باطل محض دانستند، ناچار با وصف قبول امر حق تأویلی دیگر در
غایت فساد و بطلان تراشیدند، یعنی گفتند که مراد خلافت و امامت آنجناب
بعد عثمان است.

قوله: [و نزد خود شیعه نص امامت حضرت امیر را بار بار گفتن و تأکید
کردن همه لغو و بیهوده خواهد بود، معاذ الله من ذاك].
أقول: این توهم مخدوش است بچندوجه:

اول: آنکه هر چند امر امامت مکرراً مبین شده، لیکن آنچه در واقعه
غدیر واقع شده بلا شبهه امری جدید بود، که آن استخلاف بود در جمع
عظیم بقرب وفات با اخذ بیعت از مردم.

دوم: آنکه هر گاه حسب مزعوم حضرات سنی سه کس دیگر در لزوم
مودت و محبت (معاذ الله) بر جناب امیر المؤمنین علیه السلام فائق و سابق بودند
و مودت و محبت آنحضرت متأخر و مفضول بود بسه مرتبه، و نیز ظاهر
است که مرتبهٔ عمر از ابوبکر بمذارج کثیره کمتر بود، که عمر دوست
می داشت که موسی در صدرایی بکر باشد، و نیز دوست می داشت که
در جنت بجایی باشد که ابو بکر را ببیند، و نیز هر بقسم شرعی گفته:
که يك شب از ابی بکر بهتر است از آل عمر، و يك روز ابی بکر بهتر
است از آل عمر.

در «کنز العمال» مذکور است :

[عن عمر قال : وددت انى شعرة في صدر ابي بكر، مسدد ^(۱) عن عمر ^(۲)]

و نیز در «کنز العمال» مذکور است :

[عن الحسن ^(۳) قال : قال عمر : وددت انى من الجنة حيث ارى ابا بكر - ^(۴) ش] .

و نیز در «کنز العمال» مسطور است : [عن ضبة ^(۵) بن محصن العنزی

قال : قلت لعمر بن الخطاب : أنت خير من ابي بكر ، فبکی وقال : والله

لليلة من ابي بكر و يوم خير من عمر ، هل لك ان احدثك بليته و يومه ؟

قلت : نعم يا امير المؤمنين ، قال :

أما ليلته ، فلما خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم هارباً من أهل مكة خرج

ليلاً ، ف تبعه ابو بكر ، فجعل يمشى مسرة امامه ، ومرة خلفه ، ومرة عن يمينه ،

ومرة عن يساره ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : « ما هذا يا ابا بكر ؟ ما

أعرف هذا من فعلك ؟ » ، فقال : يا رسول الله اذكر الرصد ، فأكون امامك ، و اذكر

الطلب ، فأكون خلفك ، ومرة عن يمينك ، ومرة عن يسارك ، لا آمن عليك ، فمشى

رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة على اطراف أصابعه حتى حفيت رجلاه ، فلما

رآه ابو بكر قد حفيت رجلاه حمله على كاهله يشتم به حتى أتى به فم الدار ،

(۱) مسدد : بن مسرهد الحافظ البصرى المتوفى سنة (۲۲۸) هـ .

(۲) كنز العمال ج ۱۴ / ۱۳۸ .

(۳) الحسن : بن يسار البصرى التابعى المتوفى سنة (۱۱۰) هـ .

(۴) كنز العمال ج ۱۴ / ۱۳۷ .

(۵) ضبة بن محصن العنزی : التعابى له ترجمة في الجرح والتعديل ج

فأنزله ، ثم قال : والذي بعثك بالحق لا تدخله حتى ادخله ، فان كان فيه شيء نزل
بشيء قبلك ، فدخل فلم ير شيئاً ، فحمله ، فادخله وكان فسي الفار خرق فيه حيات
والأفاعي ، فخشى أبو بكر أن يخرج منهن شيء يؤذي رسول الله صلى الله عليه وسلم
فألقاه قدمه ، فجعلن يضربنه ويلسعن الحيات والأفاعي ، وجعلت دموعه تنحدر
ورسول الله صلى الله عليه وسلم يقول له : « يا أبا بكر لا تحزن إن الله معنا » ، فأنزل
الله سكينته طمأنينته لآبي بكر ، فهذه ليلته .

أما يومه ، فلما توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وارتدت العرب ، فقال
بعضهم : لا نصلي ولا نذكر فأنيت ولا آله (١) نصحاً ، فقلت : يا خليفة رسول الله
تألف الناس وارفق بهم ، فقال : جبار في الجاهلية ، خوار في الإسلام ، فبماذا
أنافهم ؟ أبشع مفتعل ، أرسع مفتري ؟ قبض النبي صلى الله عليه وسلم وارتفع
الوحي ، فوالله لو منعوني عقلاً مما كانوا يعطون رسول الله صلى الله عليه وسلم
لقاتلتهم عليه ، فقاتلنا معه وكان والله رشيد الأمر ، فهذا يومه .

الدينوري (٢) في « المجالسة » . وأبو الحسن بن بشران في « فوائده » . هـ . ق
في « الدلائل » اللالكائي (٣) في « السنة » ، كر [(٤) .

ونيزدر « كنز العمال » مسطور است :

(١) الأبالو : قصر ، بقصر .

(٢) الدينوري : أحمد بن مروان القاضي المالكي المتوفى بالقاهرة سنة
(٣٣٣) هـ .

(٣) اللالكائي : هبة الله بن الحسن بن منصور الطبري الرازي الحافظ المتوفى
سنة (٤١٨) هـ .

(٤) كنز العمال ج ١٤ / ١٣٥ .

عن محمد بن (۱) سيرين قال : ذكر رجال على عهد عمر ، فكانهم فضلوا عمر على ابي بكر ، فبلغ ذلك عمر ، فقال : والله لليلة من ابي بكر خير من آل عمر . وليوم من ابي بكر خير من آل عمر - لقد خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم لينطلق الى الغار ومع ابوبكر ، فجعل يمشي ساعة بين يديه وساعة خلفه ، حتى فطن له رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : يا ابا بكر مالك تمشي ساعة خلفي فقال : يا رسول الله اذكر الطلب ، فأمشي خلفك ، واذا ذكر الرصد ، فأمشي بين يديك ، فقال : يا ابا بكر لو كان شيء احببت أن يكون بك دوني ؟ قال : نعم والذي بعثك بالحق ما كانت لتكون مثله الا أن تكون بي دونك ، فلما انتهى الى الغار ، قال ابوبكر : مالك يا رسول الله ، حتى استبرئ لك الغار ، فدخل واستبرأه حتى اذا كان في اهله ذكر انه لم يستبرأ الحجر ، فدخل واستبرأ ، ثم قال : يا رسول الله فنزل ، قال عمر : والذي نفسي بيده لئلك الليلة خير من آل عمر . ك - ق في «الدلائل» (۲) .

ونیز ظاهر است که مرتبه عثمان پست تر بود بمدارج کثیره از مرتبه عمر ، پس در صورت مفضولیت جناب امیر المؤمنین عليه السلام از عثمان (معاذ الله من ذلك) مرتبه آنحضرت بمراتب بی انتها کمتر از ابوبکر خواهد بود ، پس محبت آنحضرت بمراتب بی انتها کمتر از محبت ابي بكر خواهد بود ، پس بلاریب در این صورت صرف اهتمام عظیم در بیان وجوب مودت مفضوله باین مفضولیت ، وترك اهتمام بمودت فاضله نهایت مستبعد و مستغرب است ، و این استغراب در صورت تکریر

(۱) محمد بن سيرين : ابوبكر بن ابي حمزة البصري المبر المنوفى سنة

(۱۱۰) ۵ .

(۲) كنز العمال ج ۱۴ / ۱۳۴ .

نص هرگز لازم نمی آید .

واز هراتب آنست که مخاطب بجواب « آیه تطهیر » اراده حق تعالی اذهاب رجس و تطهیر اهل بیت علیهم السلام را دلیل عدم عصمت این حضرات گردانیده، و دعای جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله وسلم را باذهاب رجس و تطهیر در حق ام سلمه، تحصیل حاصل انگاشته، و از سوره فاتحه که اهل اسلام در نماز بومیه آنرا لا اقل ده مرتبه می خوانند، غفلت نموده و ندانسته که جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله وسلم باوصف حصول هدایت بلکه هدایت هزارها بصراط مستقیم چگونه هر روز لا اقل پنج مرتبه طلب هدایت خود بصراط مستقیم می فرمود، آیا (معاذ الله) هدایت با اینهمه دعای مکرر شبانه روزی حاصل نمی شد، یا هر روز پنج مرتبه (نعوذ بالله) فعل هبت و تحصیل حاصل واقع می شد .

بس حسب است که باوصف جسارت بر این اعتراض زکیک چگونه ایقاع این اهتمام عظیم برای صرف بیان وجوب محبت جناب امیر المؤمنین علیه السلام که (معاذ الله) مفضل از محبت ثلاثه بوده، و بارها بارشادات نبویه ثابت شده، روا داشته، و از لزوم هبت و تحصیل حاصل حسب افاده خرد ناندیشیده .

و نیز مخاطب در باب مکاید سؤال حضرت ابراهیم را در شب معراج که او را از شیعه علی گرداند باوصف تشیع از ابتدای نبوت تحصیل حاصل دانسته، تکذیب این سؤال باین دلیل صریح الاختلال خواسته، پس بنا بر این حمل حدیث غدیر بر ایجاب محبت ممتنع گردد که بسبب ثبوت ایجاب محبت در مقامات حدیده این حمل، حسب افاده اش، مستلزم تحصیل حاصل است، در مکاید بعد ذکر این عبارت که باز حلیمه

گفت: که من شنیدم از پیغمبر خدا ﷺ که روزی نشسته بود و گرداگرد او جماعت مؤمنین و منافقین بودند، پس فرمود که: «ای گروه مؤمنان شب معراج برای من منبری را نصب کردند، پس بروی نشستم و پدر من ابراهیم آمد و بالای منبر برآمد، و فروتر من یک پایه منبر نشست، و جوق جوق پیغمبران می آمدند، و بر من سلام میکردند، تا آنکه ابن هم مرا که علی بن ابی طالب است آوردند، بر ماده شتران جنت سوار بود، و بدست اولوای «الحمد»، و گرداگرد او قومی بودند که چهره های نورانی ایشان مثل ماه شب چهاردهم می درخشیدند، پس ابراهیم پرسید که این جوان کدام پیغمبر است؟ گفتم: پیغمبر نیست، ابن هم من هلی بن ایطالب است. پس گفت: این قوم گرداگرد کیستند؟ گفتم: اینها شیعه محبین اویند. ابراهیم گفت: بار خدایا مرا هم از زمره شیعیان علی بگردان». *کتاب تاریخ علوم اسلامی*

فلذلك قوله تعالى من سورة الصافات: ﴿وإن من شيعة لإبراهيم إذ جاء ربه بقلب سليم﴾^(۱)^(۲) - انتهى.

در جوه رد آن گفته: [هشتم آنکه سابق در حدیث جارود عبدی^(۳) مذکور شد که همه انبیا بولایت علی مبعوث شده اند، و معنی تشیع در اثر قول

(۱) الصافات : ۸۳ .

(۲) تحفة اثنا عشرية : ۱۱۳ .

(۳) الجارود العبدی : بن حنش بن یعلی من الوافدين علی أمير المؤمنين عليه السلام . قاله الشيخ في الصحابة ، سكن البصرة وقتل بنهاوند ، او ساحل فارس سنة (۲۱) هـ .

بولایت علی امری دیگر نیست ، چنانچه قاضی^(۱) نورالله شوشتوی بآن تصریح نموده، پس حضرت ابراهیم را این معنی از ابتداء نبوت حاصل بود . پس در شب معراج تحصیل لاحاصل نمودن، و در خواست آنچه نزد خود موجود است از جناب باری تعالی معنی ندارد] .

سوم : آنکه از احادیث عدیده که سابقاً مذکور شد ، واحادیث دیگر که انشاءالله تعالی در مابعد مذکور خواهد شد ، ظاهر است که حسب روایت اکابر اساطین سنیه جناب رسالت^ﷺ نص امامت جناب امیر المؤمنین ^{علیه السلام} مکرر ارشاد فرموده ، پس تکریر و تأکید نص امامت آنحضرت اختصاصی بشیعه ندارد که بسبب مزید ثبوت و وضوح واشتهار و اعتبار آن اعظم محدثین افاحم منقذین و اکابر اعلام دین سنیه روایت آن در کتب دینیّه خود مینمایند .

قوله: [و سبب فرمودن این خطبه، چنانچه مورخین و اهل سیر آورده اند، صریح دلالت میکند که منظور افاده محبت و دوستی حضرت امیر بود، زیرا که جماعه از صحابه که در مهم ملک یمن با آنجناب متعین شده بودند، مثل بریده اسلمی ، و خالد ابن الولید ، و دیگر نامداران هنگام مراجعت از آن سفر شکایتهای بیجا از حضرت امیر بحضور ^ﷺ عرض نمودند ، چون جناب رسالت^ﷺ دید که این قسم حرفها مردم را بر زبان رسیده است، و اگر من يك دو کس را از این شکایتها منع خواهم نمود ، محمول بر پاس علاقه نازکی که حضرت امیر را با جناب او بود خواهند داشت ، و ممتنع نخواهد شد ، لهذا خطبه عام فرمود ، و این نصیحت را مصدر ساخت بکلمه که منصوص است در قرآن ، «ألست

(۱) قاضی نورالله بن شریف الدین الشوشتری الشهید سنة (۱۰۱۹) هـ

اولی بالمؤمنین من أنفسهم» یعنی هر چه میگویم از راه شفقت و خیرخواهی میگویم ، محمول بر پاسداری کسی ننمایند ، وعلاقة کسی را بامن در نظر نیارند .

محمد^(۱) بن اسحاق و دیگر اهل سیر بتفصیل این قصه را آورده اند [۲] .
اقول : این افاده که خاتمه افادات و آخر تسویلات مخاطب عالی درجات است مدفوع است بوجوه عدیده :

اول : آنکه استدلال بروایت محمد بن اسحاق بمقابله اهلحق از غرائب آفاق است ، زیرا که ابن اسحق از اهل خلاف و شقاق است نه از اهل حق و وفاق ، پس احتجاج بروایت او بوجوه عدیده موجب تحیر مناظرین حذاق ، و بطلان این استدلال از افاده والد ماجد مخاطب و افادات مکرره خود مخاطب ، که در رد روایت موضوعه بر حسن مثنی که مخاطب سابقاً نقل کرده اند مذکور شد ، ظاهر و واضح است ، و علاوه بر این سابقاً در جزء^(۳) اول این جلد دانستی که ابن اسحق نزد جمعی اساطین سنیه مقدوح و مجروح است .

دوم : آنکه سابقاً دانستی که فخر رازی در «نهایة العقول» دعوی عدم نقل ابن اسحق حدیث غدیر را بر زبان دارد ، و بادعای عدم نقل او ، و ذکر عدم نقل واقعی ، و بخاری ، و مسلم قدح در ثبوت آن بسبب مزید دانشمندی و نهایت تبحر و مهارت در فن حدیث میگرداند .

(۱) محمد بن اسحاق بن یسار المدنی صاحب «السيرة» المتوفی ببغداد

سنة (۱۵۱) هـ -

(۲) تحفه اثناعشرية : ۳۳۲

(۳) هبات الانوار ج ۳/ ۴۹ - ۶۸ من ط قم

پس هرگاه حسب دعوی رازی ابن اسحق حدیث غدیر را ذکر نکرده باشد، دعوی این معنی که ابن اسحق نقل کرده که سبب حدیث غدیر شکایت بریده و غیره بود نیز نامقبول و غیر مسموع، بلکه مردود و مدفوع خواهد بود.

و أبو محمد عبد الملك بن (۱) هشام در « تلخیص سیرت ابن اسحق » گفته :

[موافاة علي رضي الله عنه في قوله من اليه رسول الله صلى الله عليه وسلم في الحج .

قال ابن اسحق وحدثني عبد الله (۲) بن أبي نجيع : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان بعث علياً رضي الله عنه الى نجران، فلقبه بمكة وقد أحرم، فدخل على فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فوجدتها قد حلت وتهبأت، فقال: مالك يا بنت رسول الله ؟ ، قالت: أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان نحل بعمرة ، فحللنا، قال: ثم أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلما فرغ من الخبر من سفره، قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : « انطلق فطاف بالبيت، وحل كما حل أصحابك »، قال: يا رسول الله اني أهملت كما أهملت، فقال : « ارجع فاحل كما حل أصحابك، قال: يا رسول الله، اني قلت حين احرمت، أنا هم اني أهل بما أهل به نبيك وعبدك ورسولك محمد ﷺ ، قال : فهل معك من هدى ، قال : لا فأشركه رسول الله صلى الله عليه وسلم في هديته ، وثبت على احرامه مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى فرغ من الحج، ونحر رسول الله صلى الله عليه

(۱) عبد الملك بن هشام بن أيوب أبو محمد البصري المورخ المتوفي سنة

(۲۱۳) هـ .

(۲) عبد الله بن أبي نجيع يسار الثقفي أبو يسار الدكي المتوفي سنة (۱۳۱) هـ .

وسلم الهدی عنهما .

قال ابن اسحق: وحدثني يحيى بن عبدالله بن عبدالرحمن بن أبي حمزة ، عن يزيد بن طلحة بن يزيد بن ركانة ، قال: لما أقبل علي رضي الله عنه من اليمن ليلقي رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة تعجل الى رسول الله صلى الله عليه وسلم واستخلف على جنده الذين معه رجلا من أصحابه ، فعمد ذلك الرجل ، فكسى كل رجل من القوم حلة من البز الذي كان مع علي رضي الله عنه ، فلما دنا جيشه خرج ليلقاهم ، فاذا عليهم الحل ، قال: ويلك ما هذا؟ قال: كسوت القوم ليتجهلوا به اذا قدموا في الناس ، قال: ويلك انزع قبل ان تنتهي به الى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: فانتزع الحل من الناس ، فردها في البز ، قال: وأظهر الجيش شكواه لما صنع بهم .

قال ابن اسحق: فحدثني عبدالله بن عبدالرحمن بن معمر بن حزم ، عن سليمان بن محمد بن كعب بن هجرة ، عن عمته زينب بنت كعب ، وكانت عند أبي سعيد الخدري ، عن أبي سعيد الخدري ، قال: اشتكى الناس علماً رضي الله عنه ، فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فينا خطيباً ، فسمعته يقول: «لا تشكوا علماً ، فوالله انه لا خشن في ذات الله أوفي سبيل الله» [(۱)] .

از ملاحظه این عبارت ظاهر است که ابن اسحق سبب بودن شکایت مردم جناب امیرالمؤمنین عليه السلام را برای خطبه جناب رسالت صلی الله علیه و آله ، که مشتمل است بر نهی از شکایت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام و اخشن بودن آنحضرت در ذات خدا یاد ر سبیل خدا روایت کرده ، و روایت ابن اسحق این معنی را که سبب حدیث غدیر هم شکایت مردم بود ، از این عبارت اصلاً ظاهر نمی شود .

(۱) السيرة لابن هشام ج ۲/ ۶۰۳ .

سوم: آنکه مدلول قول او: [واگر من یک دو کس را از این شکایتها منع خواهم نمود]، محمول بر پاس علاقه نازکی که حضرت امیر را با جناب او بود، خواهند داشت و ممتنع نخواهند شد. از روایت ابن اسحق و دیگر روایات مشتمله بر ذکر قصه شکایت ظاهر نمی شود. پس جز آنکه این افاده محمول شود بر پاس علاقه اختراع و ایجاد که دیدن قدیم مخاطب و الانزاد است، چاره نیست.

چهارم: آنکه از این قول ظاهر است که صحابه احکام جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم و ارشادات آنجناب را عیاذاً بالله بر غرض نفسانی حمل می نمودند، و حق و صدق و مطابق واقع و واجب الاتباع و الانقیاد نمی انگاشتند، و هر گاه صحابه مودت جناب امیر المؤمنین علیه السلام را که سینه هم و جوب آنرا منکر نیستند، و با احادیث متکثره و ارشادات مؤکده نبوی ثابت است، و بقول خود مخاطب ایمان بآن مثل ایمان بجناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم فرض و متعین است، بسمع اصغاء قبول نشوند، و امر جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم را بآن بر غرض باطل نفسانی حمل کنند، و عیاذاً بالله آنجناب را در این باره صادق نپندارند، و دست از اتباع و انقیاد آن جناب بردارند.

نمی دانم که حضرات اهل سنت بکدام رو و کدام زبان بمقابله اهل حق ادعای فضائل و مناقب صحابه، و استحاله وقوع شنائع از ایشان، و امتناع صدور مخالفت نص نبوی از ایشان میکنند.

و فرق بر آوردن در نصی که بخطاب یک دو کس واقع شود و نصی که بخطاب جمع کثیر باشد، وجهی ندارد، که هرگز در اقوال و افعال آنحضرت فرقی نیست، خواه در ملا واقع شود، خواه در خلا، خواه

بخطاب يك دو كس واقع شود، وخواه بخطاب جمع كثير، و همه آن واجب الاتباع والانقياد است، و منكر آن كافر و ملحد و بی ایمان .

پس مزعوم مخاطب عالی شأن كما يدل عليه كلامه المنهك البنيان كه: [ارشاد جناب رسالتآب ﷺ كه بخطاب يك دو كس واقع شود ، محمول بر علاقة قرابت می شد، و هر گاه در مجمع واقع می شد محمول بر واقع می کردند، و آنرا خلاف حق نمی دانستند] باطل است، و اصلاً سمتی از واقعیت ندارد، چه در نفس الامر من حيث الشرع ارشادات آن جناب در همه حالات مساوی است، خواه بخطاب يك دو كس واقع شود خواه بخطاب جمع عام .

اما حمل كردن صحابه ارشاد آنحضرت را در صورت اولی بر غرض و در صورت ثانی بر واقع : پس مدفوع است باینكه صحابه مؤمنین و ابرار موقنین در هر دو صورت قول و ارشاد آنجناب را بدل و جان می خریدند، و آنرا عین حق و صواب می پنداشتند، بلکه هر گاه مخصوص به يك دو كس باشد ، باید كه اهتمام سامع زیاده تر بآن باشد .

اما صحابه بی یقین و اشرار منافقین، پس ایشان ارشادات نبویه را خواه در خلا باشد ، خواه در ملا تصدیق نمی کردند ، و همه آنرا محمول بر غرض نفسانی (پناه خدا) می کردند .

پنجم: آنكه از كلام مخاطب ظاهر است كه جناب رسالتآب ﷺ منع يك دو كس از این شكایت نكرده، و آنرا بیفائده دانسته، حال آنكه از احادیث سنیه ظاهر است كه آنحضرت منع بریده بالخصوص از این شكایت فرموده، یعنی بخطاب بریده ارشاد کرده: «لا تفع في علي ، فانه

منی وأنا منه وهو وایکم بعدی» کما فی «مسند أحمد بن حنبل» ^(۱) و فی «انسان العیون» ^(۲) : «یا بریدة لاتقع فی علی ، فان علیاً منی وأنا منه» . الخ .

و ابن حجر مکی در کتاب «صواعق محرقة» بجواب حدیث غدیر گفته :

[وأيضاً فسبب ذلك كما نقله الحافظ شمس الدين الجزري، عن أبي اسحاق: ان علياً تكلم فيه بعض من كان معه في اليمن، فلما قضى صلى الله عليه وسلم حجه خطبها تنبيهاً على قدره ورداً على من تكلم فيه كبريدة لما في «البخاري» انه كان يبغضه وسبب ذلك ما صححه الذهبي انه خرج معه الى اليمن ، فرأى منه جفوة ، فنقصه للنبي صلى الله عليه وسلم ، فجعل يتغير وجهه ويقول : « يا بریدة ! أأنت أولى بالمؤمنين من أنفسهم؟ » ، قال : بلى يا رسول الله ، قال : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه »] ^(۳) .

از این عبارت ظاهر است که جناب رسالت صلی اللہ علیہ وسلم حدیث «من كنت مولاه ، فعلي مولاه» بعد تصدیق آن بکلمة مخصوص در قرآن بخطاب خاص بریده ارشاد فرموده .

ششم : آنکه از افادات اکابر ائمه حذاق و اساطین مهرة سباق سنیه ، مثل ابن ابی حاتم ، و احمد شیرازی ، و ابن مردویه ، و ثعلبی ، و ابو نعیم ، و واحدی ، و مسعود سجستانی ، و عبدالله حسکانی ، و ابن عساکر ، و فخر رازی ، و فریدالدین عطار ، و محمد بن طلحه شافعی ، و عبدالرزاق

(۱) مسند ابن حنبل ج ۵ / ۳۵۶ .

(۲) انسان العیون ج ۳ / ۳۳۸ .

(۳) الصواعق المحرقة : ۲۵ .

رسعنی ، ونظام الدین نیسابوری ، وعلی همدانی ، وحسین میبذی ،
وابن الصباغ مالکی ، ومحمود عینی شارح «بخاری» ، وجلال الدین
سیوطی ، ومحبوب عالم ، وحاجی عبدالوهاب ، وجمال الدین محدث
سید شهاب الدین احمد ، ومرزا محمد بن معتمد خان ، که مؤید است
بروایات کثیره اهل حق ، ظاهر است که سبب ارشاد جناب رسالت‌آب
صلی الله علیه وآله وسلم حدیث غدیر را وحی آسمانی وحکم یزدانی
بود نه شکایت انسانی ، که تأکید شدید در این حکم شدید از جانب رب
مجید نازل شده ، و آن دلالت صریحه دارد بر آنکه مراد جناب رسالت‌آب
صلی الله علیه وآله وسلم از این حدیث شریف نص بر امامت جناب
امیرالمؤمنین علیه السلام بود ، پس شکایت بعض اهل کشاحت دلیل سلب
دلالت بر امامت و خلافت گردانیدن ، کمال تیغظ و کیاست ، ونهایت
تدبر و فطانت را بغایت قصوی رسانیدن است .

هفتم : آنکه از روایات اهل سنت ثابت است که ماجرای شکایت بریده ،
وارشاد جناب رسالت‌آب صلی الله علیه وآله وسلم حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام را بخطاب او
مقدم بوده ، و واقعه غدیر متأخر از آن ، و هر دو واقعه علیحده علیحده
بودند .

علی بن ابراهیم حلبی در «انسان العیون» در وجوه رد استدلال بحدیث
غدیر گفته :

[ثانیها ان اسم المولی یطلق علی عشرين معنی : منها السيد الذي ينبغي
محبه و یجتنب بغضه ، ویؤید ارادة ذلك أن سبب ایراد ذلك ان علیاً تکلم فیہ
بعض من کان معه باليمن من الصحابة وهو بریده ، ولما قدم هو وأثناء صلی الله
علیه وسلم فی تلك الحجة التي هي حجة الوداع جعل يشكوه صلی الله علیه وسلم

منه لانه حصل له منه جفوة . فجعل يتغير وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال: « يا بريده ، لاتفح في علي ، فان علياً مني وأنا منه ، ألسنت أولى بالموءنين من أنفسهم ؟ » قال : نعم يا رسول الله ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » ، فقال ذلك لبريدة خاصة ، ثم لما وصل الى غدیر خم أحب أن يقول ذلك للصحابه عمومأ ، اي فكما عليهم أن يحبوني ، فكذلك ينبغي أن يحبوا علياً [(۱)] .

از این عبارات صراحة واضح است که حدیث غدیر متأخر بسود ، و ماجرای شکایت بریده و ارشاد جناب رسالت ﷺ : « من كنت مولاه ، فعلي مولاه » را بجواب او متقدم بر آن بوده .

پس ادعای ابن معنی که سبب ارشاد حدیث غدیر نیز همین شکایت است ، محض ادعای بی دلیل و تخمین غیر قابل التعلیل است .

هشتم : آنکه اگر بفرض غیر واقع سبب ارشاد حدیث غدیر شکایت بعض صحابه باشد ، باز هم دلالت آن بر عدم اراده امامت و خلافت مسلم نیست ، و مخاطب بر محض دعوی صراحت دلالت این سبب بر اراده معنی و محبت دوستی اکتفا کرده ، و اصلاً وجه دلالت فضلاً عن صراحة الدلالة بیان نکرده ، و محض دعوی هرگز کفایت نمی کند ، و بجواب آن محض منع کافی است .

نهم : آنکه بطلان دلالت صدور این حدیث بجواب شکایت بعض صحابه بر نفی اراده معنی امامت بعدی ظاهر و واضح است که قاضی

القضاة عبد الجبار^(۱) ، که اساطین سنیہ کاسہ ایس افادات او بجواب
اهلحق می باشند ہم رد آن نموده ، چنانچه در کتاب « مغنی » بجواب
حدیث غدیر گفته :

[وقد قال شيخنا ابو الهذيل^(۲) في هذا الخبر انه او صح لكان المراد به
الموالاتة في الدين ، وذكر ان بعض أهل العالم حملاه على ان قوماً نكروا على
علي بعض اموره ، فظهرت مقالاتهم له وقولهم فيه ، فاخبر صلى الله عليه وآله
بما يدل على منزلته وولايته دفعاً لهم عما خاف فيه الفتنة .

وقال بعضهم في سبب ذلك : انه وقع بين امير المؤمنين وبين اسامة^(۳) بن
زيد كلام ، فقال له امير المؤمنين : أنقول هذا لمولاك ؟ فقال : لست مولاي ، وانما
مولاي رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « من
كنت مولاه ، فعلي مولاه » ويريد بذلك قطع ما كان من اسامة وبيان انه بمنزلته
في كونه مولى له .

وقال بعضهم مثل ذلك في زيد بن حارثة وانكروا ان خبر الغدير بعدموته ،
والمعتمد في معنى الخبر على ما قدمناه ، لان كل ذلك لو صح وكان الخبر خارجاً
عليه ، فلم يمنع من التعلق بظاهره وما يقتضيه لفظه ، فيجب أن يكون الكلام في
ذلك دون بيان السبب الذي وجوده كعدمه في ان وجود الاستدلال بالخبر لا يتغير .
از این عبارات ظاهر است که قاضی عبد الجبار صدور این خبر را

(۱) القاضي عبد الجبار بن احمد بن عبد الجبار الهمداني الاسدي
ابو الحسين المتوفي سنة (۴۱۵) هـ .

(۲) ابو الهذيل العلاف : محمد بن الهذيل بن عبد الله بن مكحول المعتزلي
المتوفي بسامراء سنة (۲۳۵) هـ .

(۳) اسامة بن زيد بن حارثة ابو محمد الصحابي المتوفي سنة (۵۴) هـ .

بجواب کسانی که قسم کرده بودند بر جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بعضی امور آنحضرت را ، و همچنین صدور آنرا بسبب نزاع اسامة بن زید یا زید بن حارثه مانع نمی دانند از تعلق بظاهر آن و مقتضای لفظ آن ، و کلام را در بیان سبب لاحاصل و بی فائده و ا می نماید .

و نیز از این عبارت تشکیک در این اسباب که حضرات ذوی الاذنان برای رد دلالت حدیث غدیر بر امامت بآن آویخته اند ظاهر است ،
ولله الحمد علی ذلك .

وجالات شأن وعظمت مرتبة قاضی عبدالجبار از افادات محققین کبار و منقدین عالی فخار هویدا و آشکار است .

ابوبکر اسدی در « طبقات شافعیه » گفته :

[عبدالجبار بن احمد بن عبدالجبار ابن احمد بن الخلیل القاضي أبو الحسن الهمداني قاضي الري وأعمالها وكان شافعي المذهب، وهو مع ذلك شيخ الاعتزال . وله المصنفات الكثيرة في طريقهم ، وفي اصول الفقه .

قال ابن كثير في « طبقاته » : ومن أجل مصنفاته وأعظمها « دلائل النبوة » في مجلدين ، أبان فيه عن علم وبصيرة حميدة وقد طال عمره ، ورحل الناس اليه من الافطار ، واستفادوا به .

مات في ذي القعدة سنة خمس عشرة وأربعمائة [(۱)] .

وعبدالغفار بن ابراهيم العلوي العكي العدثاني الشافعي در « عجالة الراكب » گفته :

[عبدالجبار بن أحمد القاضي أبو الحسن الهمداني قاضي الري وأعمالها ، كان شافعي المذهب ، وهو مع ذلك شيخ الاعتزال . له المصنفات الكثيرة في

طريقهم ، وفي اصول الفقه ، ومن أجل مصنفاته كتاب « دلائل النبوة » أبان فيه عن علم وبصيرة حميدة [.

وعبدالرحيم اسنوی در « طبقات شافعية » گفته :

[القاضي أبو الحسن عبد الجبار بن أحمد بن عبد الجبار الاسترآبادي امام المعتزلة ، كان مقلداً للشافعي في الفروع ، وعلى رأى المعتزلة في الاصول ، وله في ذلك التصانيف المشهورة ، تولى قضاء القضاة بالرى ، ورد بغداد حاجاً وحدث بها عن جماعة كثيرين .

توفى في ذي القعدة سنة خمس عشرة واربعمائة . ذكره ابن الصلاح [(۱) .
ويافى در « مرآة الجنان » در سنة خمس عشرة (۲) واربعمائة گفته :
[وفيها القاضي عبد الجبار بن أحمد بن عبد الجبار من رؤس ائمة المعتزلة وشيوخهم ، صاحب التصانيف والخلاف العنيف] (۳) .

دهم : آنکه ارشاد نمودن جناب رسالتآب ﷺ مولايت جناب ابر المؤمنين عليه السلام را بجواب شکايت بریده دلالت بر ارادة معنای امامت میکند ، زیرا که بریده که بسوی يمن همراه جناب امیر المؤمنين عليه السلام رفته بود ، بجهت تصرف آنجناب بر کنیزی از سبايا شکايت آنحضرت بخدمت نبوی عرض نموده بود ، پس بجواب شکايت ذکر مولايت دلالت واضحه دارد بر آنکه غرض از آن اثبات اولويت آنحضرت بتصرف در امور است ، که کسی که اولی باشد بتصرف در امور امت احدی را مقام اعتراض و ایراد وجای شکايت از او و منازعت و مخالفت

(۱) طبقات الشافعية للاسنوی ج ۱/ ۳۵۴ .

(۲) في مرآة الجنان المطبوع في حيدرآباد : في سنة أربع عشرة واربعمائة .

(۳) مرآة الجنان ج ۳/ ۲۹ .

با او نیست ، بلکه اطاعت او لازم و انقیاد او محتتم .

و در «کنز العمال» مذکور است :

[«یا بریده ، ان علیاً ولیکم بعدی ، فاحب علیاً ، فانه یفعل ما یؤمر» الدیلمی

عن علی] .

این روایت دلالت صریحه دارد بر آنکه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام می کرد آنچه حکم کرده می شد ، یعنی خلاف امر خدا و رسول از آنحضرت سر نمی زد ، پس عصمت آنحضرت صراحة ظاهر گردید .

وقال فی «الحجج الباهرة» : [وقول ابن اسحق که مالک امام اهل سنت در حق او «دجال من الدجاله» گفته ، و دیگران یکسر تضعیف و تکذیب او نموده اند، بجهت الزام شیعه آوردن کمال دانشمندی است، و بالفرض که سبب ارشاد آن در غدیر خم نیز همین باشد ، کی دال بر اراده محبت از لفظ «مولی» می تواند شد]

بلکه علتش آنست که چون بعضی از اصحاب در اختیار وظیفه از خمس برای خود رأی آنجناب را برصواب نپنداشتند که خبر آنرا بحضرت رسالتآب صلی الله علیه و آله رسانیدند ، آنحضرت بجهت تنبیه براینکه او معصوم است و اولی بتصرف چون من است ، و هیچکس را بر قول و فعل او اعتراضی نمی رسد ، چنانکه بر اقوال و افعال من این حدیث فرموده باشد] - انتهى .

و نیز بریده اُحَبِیْتُ جناب امیرالمؤمنین علیه السلام از ارشاد جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله مستفاد دانسته .

شیخ عبدالحق در «مدارج النبوة» گفته : [واز بریده اسلمی مروی است و بصحت پیوسته است که حضرت خالد بن ولید را به یمن فرستاده بود ،

بعد از آن علی بجای او فرستاد ، و بروایتی علی را برای آن فرستاد تا
خمس غنائمی که خالد تحصیل کرده باشد بستاند .

و هم از بریده مروی است که من در آن لشکر بودم ، چون خمس
جدا شد ، سیایا در آن میان بود ، علی کنیزکی را که از بهترین کنیزکان
سبی بود ، اختیار نمود و بساوی صحبت داشت ، و مرا باوی کدورتی
و انکاری پیدا شد ، با خالد گفتم : می بینی این مرد را ، یعنی علی را که
چه میکند ؟! و گفتم که : یا ابالحسن این چیست ؟ گفت : نمی بینی این
جاریه از سبی که در خمس واقع شده بود از آن در قسم آل محمد واقع
شد ، بعد از آن نصیب آل علی شد ، باو نزدیکی کردم .

گویا از حضرت صلی الله علیه وسلم اذن یافت به قسمت خمس و ذوی
القربی را در آن نصیبی است ، پس وی رضی الله عنه قسمت کرد و این
جاریه در نصیب وی برآمد .

بریده گوید ، چون بنزد آن حضرت صلی الله علیه وسلم آمدم ، این
قصه را بروی عرض کردم ، فرمود : « ای بریده ، اگر علی را دشمن
داشتی ؟ » ، گفتم : آری ، فرمود : « ویرا دشمن مدار و اگر باوی دوستی
داری ، در دوستی وی بیفزای ، ای بریده نصیب او در خمس بیش از
کنیزك بود » .

و در روایتی از بریده آمد که گفت : رنگ رخسار حضرت از این
گفتار افروخت و فرمود : « درشان های گمان بدمبر که او از من و من
از اویم و او مولای شما است ، هر کس که من مولای اویم ، علی مولای
او است » .

و بعضی از شراح حدیث گفته که : شکایت بریده از علی آن بود که

وی وطی کرده است جاریه را بسی استبراء ، و این محل انکار نیست ،
و مسئله استبراء مسئله فقهی اجتهادی است ، شاید که با جهاد وی رضی
الله عنه بجایی رفته باشد ، و بهر تقدیر آنچه در خم غدیر از اعلای شأن
علی و ترغیب بر موالات وی واقع شده ، باعث بر آن همین شکایت بریده
از وی بود ، چنانچه در قصه غدیر خم بیاید انشاء الله تعالی .

بریده گوید : بعد از آن در میان یاران هیچکس نبود که دوست تر
باشد نزد من از علی بن ابی طالب] - انتهى .

و در « مسند احمد بن حنبل » از بریده منقول است : [فما كان من
الناس من أحد بعد قول النبي صلى الله عليه وسلم أحب الي من علي] .
و ابن کثیر هم آنرا در « تاریخ » ^(۱) خود از احمد بن حنبل نقل کرده
و سید شهاب الدین در « توضیح الدلائل » نقل کرده که بریده گفته :
[فما كان أحد الناس بعد قول رسول الله صلى الله عليه وسلم أحب الي
من علي] .

و برزنجی در « نوافض » از بریده نقل کرده که او گفته :
[فما كان من الناس أحد أحب الي من علي بعد قول رسول الله صلى الله عليه
وسلم] .

و نفی احبیت غیر از جناب امیر المؤمنین عليه السلام دلالت بر احبیت جناب
امیر المؤمنین عليه السلام نزد بریده دارد ، چه این ترکیب مفید افضالیت است .
ملا یعقوب لاهوری در « شرح تهذیب تفنازانی » در ذکر افضالیت
ابی بکر گفته :

[واقوله صلى الله عليه وسلم : « والله ما طلمت الشمس ولا غربت بعد النبيين

والمرسلین علی أحد أفضل من أبي بكر، ومثل هذا الكلام لبيان الافضلية، إذ الغالب من حال كل اثنين هو التفاضل دون التساوی، فاذا نفی افضلية أحدهما ثبت افضلية الآخر].

وثبوت أحییت جناب امیر المؤمنین عليه السلام، مثبت افضلیت آنحضرت است کما سبق، وسیجیء بیانه انشاء الله تعالی فی حدیث الطیر، و افضلیت آنحضرت مثبت امامت آنحضرت و مبطل خلافت متقدمین بر آنحضرت است.

یازدهم: آنکه کمال اختلاف واضطراب حضرات سنیة عالی نصاب در اختراع و ایجاد اسباب برای ارشاد جناب رسالت صلی الله علیه و آله الاطیاب از اقوای اسباب انتباه و تيقظ اولی الالباب و منبیء از غایت انصاف و تدین و تورع و صدق و نهایت حیا و خوف و خدا ترسی ابن حضرات عالی صفات است، که گاهی بسبب ارشاد این حدیث غدیر شکایت بریده می گردانند، و گاهی آنرا بنزع زید بن حارثه که قبل واقعة غدیر بسالهای دراز وفات یافته معال می سازند، و گاهی بشرم از مؤاخذه و ملامه بنزع پسر زید یعنی اسامه مسبب می سازند.

اما تعلیل این حدیث شریف بشکایت بریده: پس ابن حجر در «صواعق» ذکر نموده، و برزنجی، و شیخ عبدالحق، و صاحب «مراقص» و امثالشان بتقلید حجری آنرا پسندیدند، و غایت مناص و حيلة خلاص آنرا گردانیدند، و مخاطب هم آنرا اختیار نموده، و شکایت خالد و دیگر نامداران بر آن افزوده.

اما تعلیل حدیث بمنازعت زید که صاحب «مغنی» نقل آن از بعض نموده، پس فخر رازی بسبب کمال مهارت در فن حدیث و غایت تورع

و تدین و تخرج از قول بغیر علم در «اربعین» اختیار آن فرموده ، چنانچه گفته :

[سلمنا انه محمول على الاولى ، لكن لانسلم أنه يجب أن يكون أولى بهم في كل شيء ، بل يجوز أن يكون أولى بهم في بعض الاشياء ، وهو وجوب محبته وتعظيمه والقطع على سلامة باطنه ، فانه روى انه عليه السلام انما قال هذا الكلام عند منازعة جرت بين زيد وعلي ، فقال علي لزيد : أنت مولاي ، فقال زيد : لست مولى لك ، انما أنا مولى رسول الله عليه السلام ، فقال عليه السلام هذا الكلام عند هذه الواقعة ، فينصرف الاولوية الى حكم هذه الواقعة وهو ان من كنت أولى به في المحبة والتعظيم والقطع على سلامة الباطن ، فعلى أولى به في هذه الاحكام^(۱) اما تعليل اين حدیث بنزاع اسامه بن زيد که در «مغنی» از بعض نقل کرده ، پس يوسف^(۲) اهور واسطی بسبب غایت حياء و عدم مبالغت بتبعات اکاذیب و افتراءات بر ذکر آن جسارت نموده ، چنانچه در رساله خود که در رد اهل حق نوشته میگوید :

[الرابع : قول النبي صلى الله عليه وسلم : «من كنت مولاه» قلنا : لادلالة في هذا الحديث على امامة علي ، لانه جاء لسبب نزاع زيد بن حارثة عند النبي صلى الله عليه وسلم مع علي حين قال : أتنازعني وأنا مولاك ، فشكى ذلك الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : «من كنت مولاه فعلى مولاه». ولا شك ان أقارب الانسان موالى حقيقة] - الخ .

و این روزبهان چون در این اسباب مخترعه و هنی صریح یافته ، و بر

(۱) الاربعین للرازي : ۴۶۳ .

(۲) يوسف الاهور الواسطي الشافعي نزيل مكة كان في القرن التاسع كما

في الضوء اللامع ج ۱۰ / ۳۳۸ .

تقدیر تسلیم ، عدم منافات آن بامطلوب اهلحق معاوم ساخته ، رو از ذکر آن تافته ، بایجاد سببی دیگر مغایر این اسباب پرداخته .

و خلاصه اش این است که چون جناب رسالتآب ﷺ از حجة الوداع رجوع کرد ، و غدیر خم که محل افتراق قبائل بود رسید ، و آنحضرت می دانست که این زمان آخر عمر آنحضرت است ، و مجتمع نخواهند شد عرب بعد این زمان نزد آنحضرت مثل این اجتماع ، لهذا آنجناب خواست که وصیت نماید عرب را بحفظ اهلیت و قبیله خود .

و هذه عبارته في جواب «نهج الحق» : [واما ماروى من ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكره يوم غدیر خم حين أخذ بيد علي وقال : «أنت أولى؟» فقد ثبت هذا في الصحاح ، وقد ذكرنا سر هذا في ترجمة كتاب «كشف الغمة في معرفة الائمة» ومجمله : ان واقعة غدیر خم كان في مرجع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام حجة الوداع ، وغدیر خم محل افتراق قبائل العرب ، وكان النبي صلى الله عليه وسلم يعلم انه آخر عمره ، وانه لايجتمع العرب بعد هذا عنده مثل هذا الاجتماع ، فأراد أن يوصي العرب بحفظ محبة اهليته و قبيلته ، ولا شك ان هلياً كرم الله وجهه كان بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم سيد بني هاشم واكبر أهل البيت ، فذكر فضائله وسأواه بنفسه في وجوب الولاية والنصرة والمحبة ، ليأخذ به العرب سيداً ويعرفوا فضله وكماله].

و ظاهر است که این وجه روزبهانی نافی و منافی وجوه ثلاثة متقدمه است ، و مع هذا از آن اعتراف مساوی ساختن جناب رسالتآب ﷺ حضرت امیر المؤمنین ﷺ را بنفس مبارك خود در وجوب ولايت و نصرت و محبت ثابت است ، و آن برای اثبات افضلیت آنحضرت کافی و وافی است ، و نیز از کلام او دلالت حدیث غدیر بر سیادت

جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ظاهر و واضح است ، فیکون علی علیه السلام سید
الثلاثة ولامتبوعهم ، كما هو مزعوم هؤلاء ، والله الموفق للاهتداء .
دوازدهم: آنکه بطلان این استدلال صریح الاختلال که مخاطب با کمال
بتقلید صاحب «مراوض» مقلد ابن حجر مکی آغاز نهاده ، از افادات
بسیاری از ائمه سنیه که اثبات دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب
امیرالمؤمنین علیه السلام کرده اند، مثل ابن زولاق، و ابو حامد غزالی، و حکیم
سنائی، و فریدالدین عطار، و محمد بن طلحة شافعی ، و شیخ شمس الدین
أبوالمظفر سبط ابن الجوزی ، و محمد بن یوسف کنجی شافعی ،
و سعیدالدین فرغانی ، و ملک العلماء شهاب الدین دولتا بادی ، و محمد بن
اسمعیل الامیر الیمانی ، و مولوی محمد اسماعیل دهلوی ظاهر و واضح
می شود .

و برای مزید تخجیل اولیای مخاطب نبیل در اینجا بعضی افادات دیگر
از افاخم سنیه که مبطل ابن استدلال و دیگر تلمیحات صریحه الافتعال
است نقل کنم .

پس باید دانست که شیخ علاء الدوله ^(۱) أبوالمکارم أحمد بن محمد
السمنانی در کتاب «هروه وثقی» گفته :

[وقال لعلي عليه السلام وسلام الملائكة الكرام: « أنت مني بمنزلة
هارون من موسى، ولكن لا نبي بعدي » .

وقال في غدیر خم بعد حجة الوداع على ملا من المهاجرين والانصار
أخذاً بكفه : « من كنت مولاه، فعلي مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه »

(۱) علاء الدولة أحمد بن محمد بن أحمد السمنانی أبوالمکارم المتوفی سنة

و هذا حديث متفق على صحته، فصار سيد الاولياء ، وكان قلبه على قلب محمد عليه النحية والسلام ، والى هذا السر أشار سيد الصديقين ، صاحب غار النبي صلى الله عليه وسلم أبوبكر حين بعث أبا عبيدة ^(۱) بن الجراح الى علي لاستحضاره يا أبا عبيدة أنت أمين هذه الامة، ابعثك الى من هو في مرتبة من فقدناه بالامس ينبغي أن تتكلم عنده بحسن الادب الى آخر مقالته بطولها] .

از اين عبارات ظاهر است كه حديث غدير و حديث منزلت دليل است بر آنكه جناب امير المؤمنين عليه السلام سيد اوليا است، و قلب آنحضرت بر قلب جناب رسالتآب ص است .

و نیز از آن واضح است كه أبوبكر هم بهمين سر در كلام خود اشاره کرده كه بحق جناب امير المؤمنين عليه السلام گفته كه آنحضرت در مرتبه جناب رسالتآب ص است ، و أبو عبيده را بهمين سبب تأكيد کرده كه با آن حضرت بحسن ادب كلام نمايد .

پس هرگاه حديث غدير داليل باشد بر آنكه جناب امير المؤمنين عليه السلام سيد اوليا است، و قلب آنحضرت بر قلب جناب رسالتآب ص است و آنحضرت در مرتبه جناب رسالتآب ص است ، افضليت حضرت امير المؤمنين، از كل، و تقدم آنحضرت بر جميع، و تعين آنحضرت بر اى امامت و خلافت بالبداهة ثابت شد .

و أساس تأويلات و تلميعات و تزويقات و تلفيقات مخاطب و اسلاف او كه بصيانت عرض متغلبين و منعم مصين قميص خلافت انعام نفوس نازنين خود در اختراع و ابتداء آن بغايت قصوى رسانيده اند ، بآب رسيد و كرماد اشتدت به الريح گرديد، و لله الحمد على ذلك .

(۱) أبو عبيدة بن الجراح: عامر بن عبد الله الصحابي المتوفى سنة (۱۸) هـ.

و شیخ علاءالدوله از اکابر علماء و عرفای بارعین عالی درجات و افتخام
اساطین و ائمه جامعین اصحاب کرامات است .
ابوبکر اسدی در «طبقات شافعیه» گفته :

[أحمد بن محمد بن أحمد الملقب بعلاء الدولة وعلاء الدين أبوالمكارم
السمناني ذكره الاسنوي في طبقاته ^(۱) وقال : كان عالماً مرشداً له كرامات
وتصانيف كثيرة في التفسير والتصوف وغيرهما . توفي قبل الأربعين وسبعمائة
بقليل] ^(۲) .

و ابن حجر عسقلانی در «درر کامنه» میگوید :

[أحمد بن محمد بن أحمد بن محمد السمناني البياضاني يلقب بعلاء الدين
وركن الدين .

ولد في ذي الحجة سنة (۵۹)، وتفقه وطالب الحديث وسمع من الرشيد ^(۳)
ابن أبي القاسم وغيره وشارك في الفضائل، وبرع في العلم، واتصل بأرغون بن
البغا ثم تاب وأتاب، ولازم الخلوة، وصحب ببغداد الشيخ عبد الرحمن، وخرج
عن بعض ماله وحب مراراً، وله «مدارج المعارج» .

قال الذهبي: كان إماماً جامعاً، كثير التلاوة، وله وقع في النفوس، وكان يحط
على ابن العربي وبكفره، وكان مليح الشكل، حسن الخلق، عزيز الفتوة، كثير
البر، يحصل له من أملاكه في العام نحو تسعين ألفاً، فينفقها في القرب .

(۱) طبقات الاسنوي: ۲۵۸ .

(۲) طبقات الاسدي ج ۲/ ۲۴۸ .

(۳) رشيد الدين محمد بن أبي القاسم المقرئ الحنبلي البغدادي المتوفى

أخذ عنه صدرالدين بن حمويه^(۱) ، وسراج الدين القزويني^(۲) ، وإمام الدين علي^(۳) بن مبارك البكري ، وذكر ان مصنفاته تزيد على ثلاثمائة ، وكان ملبح الشكل ، كثير التلاوة ، كثير البر والايثار ، وكان أولا قد داخل التتار ، ثم رجع وسكن تبريز وبغداد .

ومات في رجب ليلة الجمعة من سنة (۷۳۹) [(۴)] .

ومحمود بن سليمان كفوي در « كتائب أعلام الاخيار » گفته :

[الشيخ العارف الرباني والمرشد الكامل الصمداني ركن الدين أبوالمكارم علاءالدولة أحمد بن محمد البياضكي السمناني .

وفي « النفعات » : « وی دراصل از ملوک سمنان است ، بعد از پانزده سالگی بخدمت سلطان وقت شغل گرفت ، در یکی از حروب که سلطان را باعدا بود وی را جذبہ رسید ، بعد از آن درشہور سنة تسع وثمانین وستمائة در بغداد بصحبت شیخ نور الدین عبدالرحمن کسرنی رسید ، در وقت مراجعت از حجاز و در سنة تسع وثمانین وستمائة اذن ارشاد یافت .

وبعد از سنة عشرین و سبعمائة در خانقاه سکاکیہ در مدت شانزده سال

(۱) ابن حمويه : صدرالدين ابراهيم بن محمد بن المؤيد بن حمويه الجويني الشافعي المتوفى سنة (۷۲۲)/ ۷۳۰ .

(۲) سراج الدين القزويني : عمر بن عبدالرحمن الفارسي أبوحنس المنصور المتوفى سنة (۷۴۵) هـ .

(۳) امام الدين علي بن مبارك شاه الشيرازي المواد سنة (۷۰۹) - الدرر الكامنة ج ۳/ ۹۷ - .

(۴) الدرر الكامنة ج ۱/ ۲۵۰-۲۵۱ .

صد و چهل اربعین بر آورده ، گویند که در سائر اوقات صدوسی اربعین دیگر بر آورده است ، و چون عمر وی بهفتاد و هفت سال رسید ، شب جمعه بیست و دوم رجب سنة ست و ثلاثین و سبعمائة در برج احرار صوفیاباد بجوار حق پیوست ، و در حظيرة قطاب زمان عماد الدین عبد الوهاب مدفون گشت» الى هنا من «النفحات» .

ورأيت في آخر الفاتحة السادسة في « الفواتح » شرح الديوان المنتسب الى علي بن أبي طالب رضي الله عنه للمولى معين الدين الميبدی نقلا عن « عروة » الشيخ علاء الدولة انه قال :

«قطب زمان ما عماد الدين نارسینی است، و نارسین دهی است از قزوین» - الخ] .

وامیر دولت ^(۱) شاه بن علاء الدولة بختیشاه در « تذكرة الشعرا » گفته :

[أما شيخ عارف ركن الملة والدين علاء الدولة السمناني وهو أحمد ابن محمد بن أحمد البلبانكي : كمال اواز شرح مستغنی است ، و رسوم صوفیه را او احیا داده ، و بعد از شیخ جنید ^(۲) بغدادی قدس الله سره العزیز هیچکس چون او در این طریق قدم ننهاده ، و در رساله ای که موسوم است به « فلاح » میگوید که هزار طبق کافیه در راه رسم

(۱) الامیر دولت شاه بن علاء الدولة بختیشاه المتوفی سنة (۹۱۳) فرغ

من التذكرة سنة (۸۹۲) .

(۲) الجنید البغدادي : بن محمد بن الجنید أبو القاسم الخزاز الهروي

المتوفی سنة (۲۹۷)/(۲۹۸) .

تصوف سیاه کردم، و صدهزار دینار ملک پدری و میراث صرف و وقف
صوفیان نمودم، و شصت سال بدهاگوئی و نیکوایی مسلمانان بسر بردم،
و اکنون مرد عاجزم و ترک همه گفتم و بگوشه نشستم و در بر روی خلق
بستم].

الی أن قال : [وسن مبارك شيخ هفتاد و هفت سال و دو ماه بوده ، و در
تاریخ وفات آنحضرت عزیزی میفرماید :

تاریخ وفات شیخ اعظم	سلطان محققان عالم
رکن حق و دین علاء الدوله	بر مسند خود نشسته خرم
بست و سوم مه رجب بود	اندر شب جمعه مکرم
از هجرت خاتم النبیین	هفصد و بیست و سی و شش هم]

ودالات حدیث غدیر بر امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام
بمرتبه ای واضح و ظاهر است که ابوشکور^(۱) محمد بن عبدالسید بن محمد
الکشی السالمی الحنفی که تعصبش بمرتبه ای رسیده که عیاداً بالله کفر
اعدای جناب امیر المؤمنین علیه السلام در اول امر ثابت می سازد، نیز ثابت نموده
و ثاب و مجال قدح و جرح در آن مثل دیگر اهل ممارات نیافته ، آری
بتقید آن بزمان ما بعد عثمان دل خوش کرده ، بصراحت بطلان این
تقید غیر سدید اعتنای نکرده ، در « تمهید فی بیان التوحید » اولاً گفته :
[وقالت الروافض : الامامة منصوبة لعلي بن ابي طالب رضي الله عنه
بدليل ان النبي صلى الله عليه وسلم جعله وصياً لنفسه وجعله خليفة من
بعده ، حيث قال : « أما رضي أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى الا

(۱) ابو شکور : محمد بن عبدالسید بن شعیب الکشی السالمی الحنفی ،

و کتابه « التمهید » مختصر فی اصول المعرفة والتوحید - کشف الظنون ج ۱ / ۸۴

انه لانی بعدی ، ثم هارون علیه السلام كان خليفة موسى علیه السلام ، فكذلك علي رضي الله عنه .

والثاني : وهوان النبي صلی الله علیه و آله جعله ولياً للناس لما رجع من مكة ونزل في غدیر خم ، فأمر النبي أن يجمع رجال الابل ، فجعلها كالمنبر وصعد عليها ، فقال : « أأست بأولی المؤمنین من أنفسهم ؟ » فقالوا : نعم ، فقال صلی الله علیه و آله : « من كنت مولاه فعلي مولاه ، اللهم وال من والاه ، وعاد من عاداه ، وانصر من نصره ، واخذل من خذله » .

والله جل جلاله يقول : ﴿ انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا الذين يقيمون الصلوة ويؤتون الزكاة وهم راكعون ﴾ ^(۱) - الآية - نزلت في شأن علي رضي الله عنه ، دال انه كان أولى الناس بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم [.
وبمقام جواب ابن هبارت گفتنه :

[وأما قوله : بان النبي صلی الله علیه و آله جعله ولياً : قلنا : أراد به في وقته ، یعنی بعد عثمان رضي الله عنه ، وفي زمن معاوية رضي الله عنه ، ونحن كذا نقول ، وكذا الجواب عن قوله تعالى : ﴿ انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا ﴾ الآية ، فنقول : ان علياً رضي الله عنه كان ولياً وأميراً بهذا الدليل في أيامه ووقته وهو بعد عثمان رضي الله عنه وأما قبل ذلك فلا] .

از این عبارت بصراحت تمام ظاهر است که ابوشکور اثبات دلائل حدیث غدیر بر ولی بودن جناب امیرالمؤمنین علیه السلام برای مردم میکند ، و ظاهر است که مراد از ولایت آنحضرت در قول مستدل ولایت امامت است ، فكذا في الجواب ، ومع ذلك تقييد آن بزمان ما بعد عثمان دلائل صریحه بر آن دارد که مراد از ولایت ، ولایت امامت است .

و نیز از این عبارت ظاهر است که آیه ﴿انما ولیکم الله﴾ هم دلیل ولایت و امارت جناب امیر المؤمنین علیه السلام است .

پس کمال شجاعت و فطانت قدح و جرح مخاطب و دیگر اسلاف عالی نصاب او در این باب، حسب افاده ابوشکور بکمال وضوح و ظهور رسید و قد بینا ذلك مفصلاً فی « المنهج الاول » .

اما تنقید مدلول حدیث غدیر و مدلول آیه ﴿انما ولیکم الله﴾ بزمان ما بعد عثمان : پس بطلان آن از افاده خود خلیفه ثانی واضح و ظاهر است که اثبات مولائیت آنحضرت برای خود و برای هر مؤمن و هر مؤمنه نموده استیصال این احتمال کثیر الاختلال فرموده ، و این تأویل علیل سنیه چقدر مشابه و مانا است بتأویل سخیف جمعی غفیر از اهل کتاب که با وصف اعتراف و اقرار بنبوت جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله ماول می سازند آنرا باینکه نبوت آنحضرت مخزن بود برای عرب ، که آنحضرت مبعوث بود بسوی عرب خاصه ، و معاذ الله آنحضرت نبی عیسائیان و امثالشان نبوده . پس همچنین حضرات سنیه بتقلید اهل کتاب می گویند که امامت و خلافت جناب امیر المؤمنین علیه السلام از حدیث و کلام الهی ثابت است ، لکن امامت آنحضرت مخصوص بود بزمان ما بعد عثمان ، و معاذ الله آنحضرت امام ثلاثه و اتباعشان نبوده ، فهذا التأویل مثل تأویل اهل الكتاب حذوا النعل بالنعل وحذوا القذة بالقذة .

اما حمل اهل کتاب نبوت جناب رسالتآب صلی الله علیه و آله را بر نبوت خاصه برای عرب : پس خواجه نصرالله کابلی در « صواقع » گفته :

[وقد اعترف اليهود والعيسوية وجم غفير من القادرين من النصارى ومن تبعهم من نصارى افرنج بشوته الا انهم يزعمون انهم مبعوث الى العرب خاصة

وقد سألت قادرياً عنه عليه السلام، فقال : هو نبي ، واسمه في كتبنا ، فقلت : أم لا تؤمنون؟ فقال : رسولنا فوق رؤسنا الى السماء] .

سيزدهم : آنکه دلائل عدیده و پراھین سدیده که مثبت دلالت حدیث غدیر بر امامت و خلافت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام هست ، و سابقاً مذکور شد، مبطل این استدلال و دفع این مقال است، و علی الخصوص اشعار جناب امیرالمؤمنین علیه السلام، و اشعار حسان، و اشعار قیس بن سعد، که نصوص صریحه است بر اینکه مراد از حدیث غدیر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام است این استدلال و دیگر تلمیحات و تسویلات را هباء منثورا می سازد .

و می پندارم که حضرات سنیہ بسبب ابتلاء بمزید عجز و حیرانی، و غایت وحشت و پریشانی چاره کار در اعراض از کتاب و سنت و افادات علمای اخبار خواهند دید ، و دست از تصویب فهم صحابه اعیان کشیده ، بلا مخافت از داروگیر محققین نهار بر خواهند سرایید که مراد از امامت که حدیث غدیر بر آن دلالت دارد ، خلافت نیست ، بلکه مراد از آن امامت تصوف است .

و همچنین مراد از امام در اشعار جناب امیرالمؤمنین علیه السلام ، حسان ، و قیس امام تصوف است ، چنانچه مولوی سلامت علی در « تبصره » گفته :

[نزد اهل سنت در امامت امیرالمؤمنین شکی نیست ، و آن عین ایمان است ، و سزاوار است که مفاد احادیث غدیر امامت معنوی باشد ، نه خلافت، و آن مستفاد می گردد از کلام اهل سنت و علمای صوفیه ، از اینجا است که بیعت همه سلسله بامیرالمؤمنین علی بن ابی طالب میرسد ، و بوسیله آن حضرت بر رسول الثقلین] - الخ .

و هر چند این کلام هم مبطل تأویلات و افادات شاه صاحب که کمال جد و جهد و کوشش و کشش در تلفیق آن بکار برده اند ، و هم مبطل تسویلات دیگر اسلاف منیه است ، که در صورت ثبوت امامت معنوی هم اساس اینهمه تمحلات و تعسفات بآب میرسد ، لکن الله الحمد والمنة که فقیر بسان سفیده صبح بطلان این تأویل علیل و تحریف صریح بوجوه عدیده ثابت می سازم :

اول : آنکه این تأویل علیل بمدارج بسیار او هن و اسخف و اشنع و اقیح از تأویلات منکرین نبوت است . برای بشارات داله بر نبوت جناب رسالت مآب ﷺ که اهل اسلام بمساعی جمیله استخراج و استنباط آن از کتب سابقه کرده اند ، و جاحدین و منکرین بمزید اعتساف و انحراف از انصاف بانواع تأویلات رکبکه و توجیهات سخیفه منع دلالت آن بر نبوت آنحضرت می کنند ، که بعد موازنه این تأویل با آن تأویلات قطعاً و یقیناً ظاهر می شود که این تأویل اضعف و اشنع و افظع از آنست . پس اگر این تأویل رکبک لائق اصفا باشد ، جمیع دلائل الزامیه نبوت آنحضرت مخدوش ، و کل بشارات مستخرجه از کتب مغشوش گردد و بسیاری از حجج اهل اسلام ساقط و موهون و بوصمت اختلال مقرون گردد .

و ظاهر است که اهل کتاب هم اولاً منع دلالت ثبوت جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم از کتب سابقه می نمایند ، و بر تقدیر تسلیم نبوت را از نبوت مصطلحه بر می گردانند ، و بر مذهب ارتفاع و بلندی مرتبه حسب دنیا حمل می کنند ، پس حمل امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر امامت تصوف ، مثل حمل منکرین اسلام نبوت جناب رسالت مآب ﷺ

بر معنای لغوی است .

دوم : آنکه حمل امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام بر امامت تصوف مبنی بر آنست که آنحضرت و دیگر صحابه از صوفیه باشند ، حال آنکه علامه ابن الجوزی ، ابونعیم را بجهت اینکه جناب امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر صحابه را در صوفیه ذکر کرده ، هدف سهام تشنیع نموده ، حجت قال فی کتاب « تلخیص ابلیس » :

[وجاء ابونعیم الاصفهانی ، فصنف لهم ، ای للصوفیة کتاب « الحلیة » و ذکر فی حدود التصوف أشياء قبیحة ولم یشحی أن یذکر فی الصوفیة أبا بکر ، وعمر وعثمان ، وعلي بن ابي طالب ، وسادات الصحابة رض ^(۱)] .

و هر گاه بمقاد این عبارت ذکر جناب امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر صحابه در صوفیه مستلزم فقدان حیا باشد ، پس اثبات امامت تصوف برای آنحضرت و حمل کلام جناب امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر صحابه بر اراده امامت تصوف نیز دلیل فقدان حیا و برهان انهماک در کذب و افترا خواهد بود .

سوم : آنکه شاه ولی الله والد ماجد مخاطب ، که حسب تصریح خودش در صدر این باب امامت ، آیتی از آیات الهی و معجزه ای از معجزات نبوی است ، در استیصال مطالب صوفیه و نهایت تهجین و توهین آن و بیان عدم ثبوت آن از شرع ، مبالغه تمام فرموده است ، چنانچه در « قرة العینین » گفته :

[بعد ذکر سؤالی که اولش این است : اگر گوئی که فضل کلی که بنیابت انبیا علیهم السلام اتباع ایشانرا حاصل می شود ، فنا و بقا است ، و معارف

وحدت وجود ، ورؤیت اضمحلال کثرت در وحدت ، و معرفت تنزلات و دوام شهود ، و تصفیة باطن که منتج خوارق عادات بانواعها می شود و مانند آنست .

اما علم طهارت و صلوة و زکوة و حج ، پس رسوم ظاهر شریعت است که عوام را بآن الزام میکنند تا «مالایدرک کله ، لایترک کله» بکارداشته باشند ، و علم نسکاح ، و طلاق ، و عناق ، و بیع ، و تجارت ، و مانند آن تدبیر منزل است که برای اصلاح منازل بآن امر کرده اند ، و زیاده از رسوم کدخدائی نیست ، و جهاد ، و قضا ، و جراحات رسم سلطنت عادلانه است ، و نحو و حریت زیاندانی است ، و تجوید تشبه است بعرب در تلفظ .

پس اگر حفظ در زمان نبوت همین علوم باشد ، از علماء قشر ممتاز نشوند]
- الخ ، میفرماید : کتاب تفسیر علوم اسلامی

[جواب : استفسار میکنم که غرض صاحب شبهه چیست ؟ اگر غرض او آنست که اعمال جوارح مانند نماز و روزه و جهاد و حج سبب قرب و رضائزدیک خدای تعالی نمی باشد ، بلکه امر باین اشیاء محض بر اقامت مصلحت عوام و تدبیر مدینه و منزل است .

پس این عقیده زندقه صرف است ، و خروج است از ربقة اسلام ، زیرا که انکار ضروریات دین می شود ، و صاحب این عقیده نه تنها جنگ دارد با ملت اسلامیة ، بلکه وی با جمیع ملل در جنگ است ، و اعتماد ملت یهود بر اعمال جوارح و طلب قرب و رضا با اعمال اکثر است از اعتماد ملت اسلامیة بر آن ، و حینئذ جواب قطع این زندیق ضربة سیف است واجب است بر ولی امر که این شخص را گردن زند ، و زمین را از او

وجود او پاک سازد .

و اگر غرض او آنست که اینها همه قرباتند ، که رضای الهی و ثواب اخروی و فضیلت و افضلیت بر آن دائر باشد ، و عقوبت اخروی و سخط الهی بر اضرار آن متفرع است ، لیکن اشیای نامبرده احق و اولی و اقرب است در معنی قربت .

پس لازم است که از وی اولاً تصور حقائق این اشیاء باز دلیل اصل ثبوت این اشیاء از جهت شرع ، باز دلائل افضلیت او بر اعمال دیگر طلب کنیم ، فنا و بقا بمعنی تبدل اوصاف رذیله با اوصاف حمیده داخل است در شریعت ، و تحقیق آنها در شریعت و تحقق آنها در شیخین بیان کردیم ، لیکن بمعنی غلبه کون الحق علی کون الخلق باروایت اضحلال در کثرت ، و سقوط احکام کثرت در نظر عارف باز عود آنها در نظر او در شریعت کجا اثبات کرده اند ؟

و همچنین توحید بمعنی ترك عبادت غیر و استعانت بغير از اصل شریعت است ، و توحید بمعنی تفرد خدای تعالی بخلق خیر و شر از جواهر و اعراض و افعال عباد و غیر آن مسئله کلامیه است ، ولیکن توحید بمعنی که در کتب وحدت وجود ذکر کرده اند ، در شریعت کجا است ؟

و همچنین معرفت تنزلات از وحدت ، و احدیت ، و اعیان ثابته ، و مرتبه ارواح و مثال ، و غیر آن ، در شریعت کجا از آن خبر داده اند ، و کجا بمعرفت آن امر فرموده اند ؟ و تصفیة باطن بمعنی شغل باذکار و مراقبات امر حق است ، و وجود خوارق نیز واقع است و داخل در اصل شریعت لیکن امور زائده بر آن که در کتب این قوم مذکور است ، در شریعت کجا است ؟ و چون اصل حقائق این اشیاء در شریعت معلوم نباشد ، طالب آنها و دوران افضلیت بعرف اهل شرع بر آن محال بود .

واینکه گفتم که این امور در شریعت مذکور نیستند بدووجه :

اول استقرا : پس دلیل شرع یا کتاب است یا سنت یا آثار صحابه و تابعین که اجماع و اختلاف های قولین از آن دانسته شود ، یا قیاس ، و ما منطوق جمیع کتاب الله را تتبع کردیم ، زیاده از پنج علم نیافتیم : علم تذکر بآلاء الله ، و علم تذکر بایام الله ، و علم تذکر بوقائع حشریه ، و علم مناصمه با فرق ضاله که مشرکین و منافقین و بهود و نصاری باشند .

و مفهومی که در لغت عرب اعتداد توان نمود ، نیز تتبع کردیم جای اشاره باین معانی نیافتیم ، و همچنین از «سته» احادیث صحاح و حسان و ضعاف بضعفی که متحمل است ، و استدلال فی الجملة بآن توان نمود ، و این همه تقریباً ده هزار متن است ، بغير تکرار ، و بغير اعتبار تعدد بسبب تعدد روایات از صحابه و تابعین .

و اگر ملاحظه این تعدد بر شمریم ، زیاده از الوف الوف باشد ، تتبع کردیم ، منطوق آن منحصر است در پانزده فن : فن اعتصام بکتاب و سنت ، و فن ایمان که عبارت از طهارت و نماز و روزه و زکوة و حج و اذکار و احسان و مانند آنست ، و فن ابتغای معیشت مانند احکام خوردن و نوشیدن و پوشیدن و سخن گفتن ، و فن اخلاق ، و فن رقائق ، و فن فضائل اعمال و مناقب صحابه ، و فن قصص انبیا و غیر ایشان از گذشتگان ، و فن فتن یعنی وقائع که آنحضرت صلی الله علیه و سلم بآن خبر داده اند از زمان وفات خود تا وجود قیامت ، و فن بیان کیفیت حشر و صفت جنت و دوزخ ، و فن سیرت آنحضرت صلی الله علیه و سلم ، و فن تفسیر قرآن ، و فن علوم شتی از بدو عالم و صفت ملائکه و شیاطین و طب و نسب و غیر آن .

و مفهوم معتد به نزدیک اهل لسان نیز تتبع کردیم از این معانی چیزی نیافتیم ، و همچنین شیء کثیر از آثار صحابه و تابعین منطوقاً و مفهوماً تتبع کردیم چیزی از این باب نیافتیم ، و محمل قیاس احکام فرعیه است از وجوب و حرمت و مانند آن ، نه این معانی .

پس به تتبع بلیغ دانستم که این معانی در شریعت نیست ، و دلیلی بر آن از ادله شرع نتوان اقامت کرد ، و دو باب است که باین معانی مشتبیه می شوند و بحقیقت از آن نیست : یکی آنکه صوفیه علوم اعتبارات و اشارات متکلم می شوند ، و آن فی الحقیقه متولد است از حال سالک و استماع این کلام ، و از قبیل انتقالات خطرات است ، و کشیدن بعضی بعض را بسبب علاقه های خفیه ، نه از قبیل دلائل لفظ ، آن فن را از جمله دلائل هر مسئله ذکر کردن بی انصافی محض است .

دیگر آنکه در شریعت ما احسان که عبارت از استفاده اخلاق اربعه از مظان مضروبه در شرع برای آنهاست مثلاً از نماز و ذکر بحضور پی بردن ، و از زکوة بسماحت نفس ، و از صوم بانوار کسر بهیمیه رسیدن و رقائق و زهد و یقین و خرق عوائد همه از فروع این فن است ، و جمیع اهل سنت بآن قائل ، و بتفصیل تمام مذکور است ، آنرا بر توحید و جدی و تنزلات و غیر آن فرود آوردن ، و یکی را بجای دیگری شمردن سخت بیمزه است .

وجه دوم آنست که در هر مالت چیزی است که فی الحقیقه از آن مالت است و چیزی است که ثابت است در مالت ، و فی الحقیقه از آن نیست ، مثل گیاهی که در زراعت بروید تا او را از زراعت دفع نکنند زراعت بکمال خود نرسد ، و هر دو نوع را علامتی است که بآن شناخته می شود

علامت آنچه از ملت است در حقیقت آن است که اوائل حمله علم که صحابه و تابعین باشند، آنرا اعتقاداً و عملاً اثبات کنند، اگرچه آهسته آهسته کم شود و بآخر منلاشی گردد.

و علامت آن نوع دیگر آن است که اوائل حمله علم باصل آن آشنا نباشد و از ایشان منقول نباشد، بعد از آن شیئاً فشیئاً حادث شود، اگرچه رفته رفته استحکام پذیرد، و اشاره بهمین معنی واقع است در حدیث «ما انا علیه و اصحابی» و اثر معاذ بن جبل و غیر آن.

و در مسائلی که صاحب شبهه تقریر میکند علامت ثابت وجود است زیرا که اوائل حمله دین باین معانی آشنا نبودند، و از هیچکس از این جماعه این مسائل منقول نشده، و در آن معانی مناظره و مباحثه در میان نیامده، بعد از آن درسردابها و خلوتها از آن پیدا شد، و رفته رفته بر سر مجالس و محافل مذکور گردید، و در رسائل و کتب تدوین کردند و بهمین علامت بعینها شناختیم که معتزله و امامیه و زیدیه و اسماعیلیه نوابتند و از اصل ملت نیستند.

بلکه مارا میرسد سخن فراختر گوئیم که این مسائل را فرق خیر ناجیه مانند معتزله و غیر آن نیز نمی شناسند.

پس اگر حضرت مرتضی و ذریعت او این معانی منقول می بود، لافل امامیه و زیدیه می شناختند، و بآن قائل می بودند و لبس فلیس.

بلکه مارا میرسد که از این نیز فراختر گوئیم که این عقیده است که یهود و نصاری بآن قائل نیستند، و اگر صاحب شبهه عود کند و گوید که این علم مکنون است که سینه بسینه انتقال میکند، اگر در شریعت بر آن دلیلی قائم نیست، چه زیان گوئیم؟ قال الله تعالی: ﴿وَلَا تَنْفَعُ مَا لِسِ

لك به علم ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسئولا^(۱).
اگر در شریعت دلیلی بر آن قائم است مسلم، و اگر دلیلی بر آن قائم نیست حجت بآن متحقق نمی شود، از کجا دانسته شد که این علوم بعینها از سینه فلان بسینه فلان رسید، اگر سبیل معرفت آن نقل است تصحیح نقل میباید کرد، و اگر وجدان و کشف است آن کشف و وجدان بر ما حجت نیست، و بنسبت صاحب کشف نیز لازم نیست الا بشرطی که تحقق آن غیر معلوم است.

و علی تقدیر التسلیم فرود آوردن امری که اصطلاح جمهور مسلمانان از صحابه و تابعین است بر امری که خود متفرد است بوجدان آن، چه قدر بیمزگیها دارد؟ و اگر مجرد تخمین میکند سفسطه صرف و باطل محض است، یا اینست که میگویند که هیچ روایتی نیامده است و هیچ شخصی نقل نکرده است، و هیچ قرینه بآن دلالت ننموده، و مهذا ما میدانیم که این علوم در سلف بود.

پس در این صورت خرق متسع شد، و سفسطه در نقول عامیه لازم آمد و در هر مسئله میتوان مثل این تشویش داد، پس یکی بیاید و بگوید که فلان ولی شما او را مرشد خلق و کذا و کذا میدانید، ساحر بود یا مشرک؟ یا گاهی با علوم فلاسفه ورزیده بود، و طلسمات نیک میدانست، و این کرامات و خرق عوائد همه از همین باب بودند، اگر چه هیچ ناقلی این را نقل نکرد، و همچنین دیگری گوید که ابن هبنقه عاقلی بود، و صاحب ذهن ثاقب، و عالم بود بعلم دین و رسید به مرتبه اجتهاد، ولیکن علم خود را مستور میداشت، و هیچ قرینه بر علم خود نصب نکرد، و مردمان

از وی غافل ماندند ، و هیچ چیز از او نقل نکردند ، و همچنین هریکی احتمالات عقلیه نقل کند و خواهد که کارخانه نقل را خراب سازد ، البته عقلا آنرا نخواهند پسندید ، فهكذا الحال ههنا] - انتهای مسأله اردنا نقله .

وبعد سماع این افادات متبینه و تحقیقات رزینة حضرت شاه ولی الله گمان ندارم که هیچ محصلی که ادنی بهره از شرم و حیا و مجانبت از کذب و افترا داشته باشد ، جسارت کند بر حمل احادیث غدیر بر امامت تصوف ، که والد شاه صاحب موصوف داد حسن بیان در قلع و قمع مطالب صوفیه داده ، پایه سخن بمرتبه عالی نهاده اند ، و در کمال تعبیر و تحقیر و استیصال آن بالنقیض و القمطیر ، و اظهار غایب بی اصل و احتقار و ارسال آن بدار البوار سعی جمیل بتفادیم رسانیده ، اهل حق را از توجه به بسیاری از کلمات بسی اصل و تأویلات صریحه الهزل و ارهانیده ، فله دره و علیه أجره !

چهارم : آنکه مولوی اسمعیل در «رساله امامت» گفته : [نکنه اول : امامت ظل رسالت است .

بنای آن بر اظهار است ، نه بر اخفا ، بخلاف سائر ارباب ولایت . پس چنانکه ادعای منازل و جاهت ، و ادعای مقامات ولایت ، و بیان معاملات ربانی ، و کشف اسرار روحانی در حق ارباب ولایت مظنه سلب و زوال است ، همچنین در حق ایشان باعث ترقی و کمال ، و آنچه از قسم کلمات فخریه ائمه هدی سر بر میزند ، مثل آنچه از حضرت امیر المؤمنین علی مرتضی منقول است : «أنا الصديق الاكبر ، لا يقولها بعدي الا كذاب ، وأنا القرآن الناطق» و آنچه از سید الشهداء در معرکه کربلا از اشعار

مفاخرت مروی است، و همچنین از سائر ائمه اهلبیت، و سیدی عبدالقادر^(۱) جیلانی، و دیگر ائمه هدی این کلمات را از قبیل تحدیث بنعمة الله، و تثبیت بر حمة الله باید شمرد، نه از جنس هرزه سرائی و خود ستائی. کار پاکان را قیاس از خود مگیر گرچه ماند در نوشتن شیر شیر از این عبارت ظاهر است که ادعای منازل و جاهت، و ادعای مقامات ولایت، و امثال آن در حق ارباب ولایت که فائز بعزته امامت نیستند، مظنة سلب و زوال است، و بنای امامت بر اظهار است، و ادعای مقامات در حق ائمه باعث ترقی و کمال. و ظاهر است که جناب امیر المؤمنین علیه السلام در اشعار خود امامت خود را باظهار و افتخار ذکر فرموده، پس اگر مراد از آن امامت باطنه می بود، اظهار و ادعای آن نمی فرمود. پنجم: آنکه فاضل مخاطب در باب اول این کتاب تصریح فرموده است باینکه مذهب اهل سنت آنست که کلمات طیبات حضرت امیر المؤمنین علیه السلام محمول بر ظاهر است، چنانچه گفته: [و مذهب این فرقه، یعنی اهل سنت و جماعت آن است که کلمات طیبات مرتضی را محمول بر ظواهر آن باید داشت، نه بر تقیه و خلاف نمائی، چنانچه کلام الرسول را نیز بر ظاهر آن حمل باید کرد، چه امام بحق نصاب پیغمبر است، و نصوص پیغمبر همه محمول بر ظاهر است] ^(۲) الخ.

و هر گاه حمل کلمات طیبات و ارشادات نیرات جناب امیر المؤمنین

(۱) الجیلانی عبدالله بن موسی المنصرف البغدادی المتوفی (۵۶۱)

(۲) تحفة اثناعشریه ۷۱:

علیه السلام بر ظاهر واجب باشد، و صرف کلام امام که نائب نبی است از ظاهر، مستلزم مخالفت نائب بامنوب عنه گردد. پس بالبدها ثابت شد که حمل لفظ امام در اشعار جناب امیر المؤمنین علیه السلام بر ظاهر واجب و لازم است و ظاهر است که ظاهر از لفظ «امام» امامت مصطلح است نه امامت تصوف پس صرف لفظ امام از معنای متبادر حسب افاده خود شاه صاحب ناجائز و ناروا خواهد بود، و اثبات اراده معنای دیگر از لفظ امام حسب این افاده مستلزم اثبات مخالفت جناب امیر المؤمنین علیه السلام با جناب رسالت مآب صلی الله علیه و آله وسلم، و قدح در خلافت و امامت آن حضرت خواهد بود، و لایجتری علیه الا ناصب عنود، او مبغض حقود.

ششم: آنکه مخاطب در باب نبوت گفته :

[عقیده دوازدهم : آنکه نصوص قرآن و احادیث پیغمبر صلی الله علیه و سلم همه محمول بر معانی ظاهره اند. سبیه از اسماعیل، و خطایه و منصوریه، و معمریه، و باطنیه، و قرامطه، و زرامیه از فرق شیعه بآن رفته اند که آنچه در کتاب و سنت از وضوء و تیمم و صلاوة و صوم و زکوة و حج و جنت و نار و قیامت و حشر وارد شده بر ظاهر آن محمول نیست، بلکه اشاره است به چیزهای دیگر که آنها را جز امام معصوم نداند. پس نزد این فرق اعظم ثقلین که کتاب الله است قابل تمسک نماند، چنانچه سبیه گفته اند که «وضو» موالات امام است، و «تیمم» اخذ از مأذون در غیبت است، و «صلوة» عبارت از ناطق بحق که رسول الله صلی الله علیه و سلم بدلیل ﴿ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنکر﴾^(۱) و «زکوة» عبارت از تزکیه نفس بمعارف حقه، و «کعبه» نبی است، و «باب علی، و صفا و مروه» حسنین، و «مبقات» مردمند، و «تلبیه»

اجابت دعوت امام، و «طواف هفتگانه بکعبه» عبارت است از موالات ائمه سبعه که فیما بین نطقاء بالشرائع می باشند، و شریعت سابق را تا آمدن لاحق برپا میدارند، و «احتلام» عبارت از افشاء اسرار ائمه بسوی نااهلان، اگر بغیر قصد واقع شود، و «غسل» عبارت از تجدید عهد بامام، و «جنت» راحت بدن است از تکلیفات شرعیه، و «نار» مشقت تکالیف برداشتن و عمل بظواهر نمودن.

و قرامطه و باطنیه نیز از این قسم خرافات و هذیانات بسیار دارند، و عمل بظواهر را دشمنند، و لهذا قتل حجاج در حرم و نهب اموالشان نمودند، و حجر الاسود را کنده بردند، و او را بر خاک ریزی از خاک ریزه ها کوفه انداختند، و همه اینها به اباحت محارم و محرمات قائلند، و بر قبیله اکثر انبیارا انکار کنند و این نمایند. و باطنیه گویند که صوم و صلوٰه و حج و زکوة همه پیدا کرده و ساخته خلفاء ثلاثه است، و روزه ماه رمضان بدعت عمر رضی الله عنه است.

و خطابیّه و منصوریّه و معمریه و جنابیّه گویند که فرائض مذکوره در شریعت نام مردانی است که ما را بدوستان فرموده اند، و «محرمات» نام مردانی که ما را بدشمنان فرموده اند.

و منصوریّه و رزامیه «جنت» را تأویل کنند بامام، و «نار» را بدشمنان او مثل حضرت ابوبکر و عمر (رض).

و معمریه گویند که «جنت» نعیم دنیا، و «نار» آلام دنیا است و دنیا را فنا نخواهد بود، و در زمان مطیع بالله این فرق را باوصف این شعوری که دارند، غلبه و تسلط کلی حاصل گشت، و عالمی را گمراه کردند، تا عبرت عاقلان باشد، و آخر بدست ترکان چنگیزی علف تیغ انتقام

پروردگار گشتند، و همراهشان خشک و تر بسیار سوخت. قوله تعالی : ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ [(۱) (۲)] - انتهى .
از این عبارت ظاهر است که صرف نصوص قرآن و احادیث از ظاهر کار ملاحظه و زنادقه است ، و بارتکاب این شیعه بسیاری از شناسان و فضائح لازم می آید، و دعائم دین العباد بالله منهدم میگردد .

پس اگر مراد از امامت در حدیث غدیر و اشعار جناب امیرالمؤمنین علیه السلام، و حسان بن ثابت، و قیس بن سعد، و دیگر احادیث داله بر امامت جناب امیرالمؤمنین علیه السلام که بعضی آن سابقاً مذکور شد، و جمله ای از آن انشاء الله تعالی در مابعد مذکور خواهد شد، معنای ظاهری آن نباشد و محمول کرده شود بر امامت باطنه، تأیید و تصویب این زنادقه و ملاحظه بآبلغ وجوه متحقق گردد، العیاذ بالله من ذلك !

هفتم : آنکه امامت را از خلافت صرف ساختن، و بر معنای دیگر انداختن بحقیقت علم معاندت و مشاقت خلیفه اول افراختن، و رایت هتک ناموس او، و علم قدح در دلیل خلافت او برداشتن است، چه حضرت او بحدیث «الائمة من قریش» استدلال بر خلافت خود فرموده، چنانچه از تصریحات ائمه سنیّه ثابت و محقق است .

پس اگر امامت بر خلافت دلالت ندارد، چنان خلیفه اول بحدیث «الائمة من قریش» بر خلافت خود استدلال نموده، و امامت را بمعنی خلافت گرفته ؟

شاه ولی الله در «ازالة الخفا» در شروط خلافت گفته :

(۱) الانفال : ۲۵ .

(۲) تحفه اثناعشریه : ۲۶۹-۲۷۰ .

[از آنجمله آنست که قرشی باشد باعتبار آبای خود، زیرا که حضرت ابوبکر صدیق دفع کردند انصار را از خلافت باین حدیث که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود: «الائمة من قریش»].

و نیز در «ازالة الخفا» مسطور است :

[اما آنکه قرشیت شرط خلافت اختیاریه است و لیس الکلام فی الخلافة الضرورية : پس با حدیث بسیار ثابت است، از آنجمله حدیث صدیق اکبر رضی الله عنه مرفوعاً «الائمة من قریش»].

و عضدالدین^(۱) ابجی در «شرح مختصر الاصول» گفته : [وعمل الصحابة بخبر أبي بكر «الائمة من قریش»، والانبیاء یدفنون حین یموتون ونحن معاشر الانبیاء لانورث» الی غیر ذلك].

و مواوی عبد العالی^(۲) در «شرح مسلم» در بیان وقوع تعبد بخبر واحد گفته :

[فمن ذلك انه عمل الكل من الصحابة رضوان الله تعالى عليهم بخبر خليفة رسول الله أبي بكر الصديق الاكبر رضي الله عنه: «الائمة من قریش» ونحن معاشر الانبیاء لانورث»].

هرگاه حضرت ابی بکر امامت را در خلافت نص دانست، و بحدیث «الائمة من قریش» احتجاج و استدلال بر خلافت فرمایند، باز صرف امامت از خلافت و اراده قطبیت و پیشوائی تصوف عین تعصب و تعسف است.

هشتم : آنکه شاه ولی الله در «ازالة الخفا» در مقصد اول که حاصل

(۱) هو عبدالرحمن بن أحمد الشيرازي الشافعي المتوفي (۷۵۶) هـ.

(۲) محمد بن نظام الدين الهندي الحنفي المتوفي سنة (۱۲۲۵) هـ.

آن تنقیح خلافت خاصه قرار داده، از فصل هفتم در اقامت دایل عقی
بر خلافت خلفا گفته :

[اینجا نکته باید فهمید که گفتگوی امامیه در این بحث نزاع لفظی
است ، بلکه شغب محض است ، نزاع لفظی هم نیست ، زیرا که
خلافت غیر امامت است عند الامامیه ، و مرادف او است اهل سنت] -
الخ .

از این عبارت واضح است که امامت مرادف خلافت است نزد اهل
سنت ، پس بنابراین مراد از امام در اشعار جناب امیر علیه السلام ، و حسان ،
و قیس بن سعد خلیفه خواهد بود ، نه پیشوای صوفیه .

پس در بطلان این تأویل علیل ریی نماند ، و ثابت شد که آن خلاف
اهل سنت است ، چه هرگاه امامت نزد اهل سنت مرادف خلافت است ،
باز چگونه ممکن است که برخلاف آن از «امام» غیر خایفه مراد گرفته
شود ؟

نهم : آنکه مراد از امامت مصطلح که مرادف خلافت است ، ریاست
در جمیع امور دین و دنیا است ، چنانچه ملاحظه تعریف آن باین معنی
شاهد است .

فخر رازی در « نهاية العقول » گفته :

[الامامة ریاسة فی الدین والدنیا عامة لشخص من الاشخاص ، وانما قلنا :
عامة احتراماً عن الرئيس والقاضي وغيرهما ، وانما قلنا : لشخص من الاشخاص
احتراماً عن کل الامة اذا عزلوا الامام عند فسقه ، فان کل امسة لیس شخصاً
واحداً] .

و تفنازانی در « شرح مقاصد » گفته :

[والامامة رياسة عامة في أمر الدين والدنيا خلافة عن النبي صلى الله عليه وسلم وبهذا القيد خرجت النبوة، وبقيد العموم مثل القضاء والرياسة في بعض النواحي وكذا رياسة من جعله الامام نائباً عنه على الاطلاق، فانها لاتعم الامام] - انتهى وكذا في « شرح التجريد » للقوشجي وغيره .

و خود مخاطب در صدر این باب فرموده: [و چون پیشوا در دین در جمیع امور باشد ظاهراً و باطناً، پس همین است خلافت حق که منحصر در پنج شخص مذکور است] - انتهى .

پس بنا بر این لازم است که خلیفه و امام رئیس در جمیع امور دین و دنیا باشد و تمام خلق در جمیع امور دین و دنیا مأموم او خواهند بود، و جائز نیست که کسی از خلق از امامت این امام در امری از امور دین یا دنیا خارج تواند شد، چه جا که در امری از امور کسی بر این امام و خلیفه امام گردد و پیشوای او شود، و هر گاه امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در روز غدیر بنص اشعار آنحضرت و نص اشعار حسان و قیس بن سعد ثابت شد و این هم یقینی است که این امامت آنحضرت برای شیخین هم ثابت بود، كما يدل عليه قول عمر: هنيئاً لك يا ابن ابي طالب، أصبحت مولاي ومولى كل مؤمن ومؤمنة .

پس الحال در ثبوت امامت عامه آنحضرت ریبی نماند، زیرا که مراد از امامت آنحضرت یا امامت عامه است، فذاك المطلوب، و یا آنکه امامت در بعض امور است و آن بعض از امور دین است یا دنیا، و علی التقادیر کلها ثبوت امامت آنحضرت ولو فی أمر من الامور و او کان واحداً مستلزماً بطلان خلافت ثلاثه و مثبت امامت عامه آنحضرت است، چه هر گاه امامت آنحضرت ولو فی أمر من الامور ثابت شد،

واضح گردید که خلفای ثلاثه در این امر امام نبودند ، پس عموم امامت ثلاثه برهم خورد، و هرگاه عموم امامتشان باطل شد، جور ایشان و بطلان خلافت و امامتشان محقق گردید، زیرا که خلیفه و امام برحق کسی است که در جمیع امور دنیا و دین امام باشد . و هرگاه ثابت شد که کسی در بعض امور امام نیست ، او امام مصطلح نخواهد بود ، زیرا که امام مصطلح رئیس عام است در جمیع امور دین و دنیا .

و از این بیان یقیناً و حتماً کالشمس فی رابعة النهار واضح و روشن گردید که تأویل امامت ثابته از احادیث غدیر، و تأویل لفظ امام در اشعار جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و حسن ، و قیس اصلاً نفی به مجادلین و مسولین نمی‌رساند ، و گلوی ایشان را از ضیق اشکال نمی‌رهاند ، چه ثبوت امامت جناب امیر المؤمنین علیه السلام در هر امری که باشد، مثبت خلافت امامت عامه و مبطل خلافت ثلاثه است و لله الحمد علی ذلک حمداً جمیلاً .

دهم : آنکه هرگاه بتصریح اشعار جناب امیر المؤمنین علیه السلام ، و اشعار قیس بن سعد بن عباده ثابت شد که آنحضرت امام بود، عصمت آنحضرت از جمیع ذنوب ثابت شد، و هرگاه عصمت آنحضرت ثابت شد ، خلافت دیگران باطل خواهد گردید ، که باوصف وجود معصوم امامت غیر معصوم ، و تقدم او بر معصوم از اقبیح قبائح است، و هیچ عاقلی و متدینی آنرا گاهی تجویز نخواهد کرد .

اما دلالت لفظ «امام» بر عصمت از جمیع ذنوب : پس بعنایت ربانی ثابت است باعتراف فخر رازی ، چنانچه در « تفسیر کبیر » گفته :
[قوله تعالى : ﴿ اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ﴾ ^(۱) يدل علی انه علیه الصلوة

والسلام كان معصوماً عن جميع الذنوب لان الامام هو الذي يؤتم به ويقتدى ، فلو صدرت المعصية منه لم يجب علينا الاقتداء به في ذلك والافيلزم أن يجب علينا فعل المعصية وذلك محال ، لان كونه معصية عبارة عن كونه ممنوعاً عن فعله ، ووجوبه عبارة عن كونه ممنوعاً من تركه ، والجمع بينهما محال [(۱)] .

ومحتجب نماند كه اين وجوه عشره كه مصداق « تلك عشرة كاملة » می باشد، برای ابطال تأویل سائر احادیث ونصوص داله بر امامت جناب امیرالمؤمنین عليه السلام کافی ووافی است .

والحمد لله حمد الشاكرين .

انتهی کلام المصنف قدس سره فی حدیث الغدير

قال العبد الفقير غلام رضا بن علي اكبر مولانا البروجردی : الحمد لله رب العالمين وله الشكر على أن أنعم علي ووفقني بتحقيق هذا الكتاب القيم ، وأرجو أن يجعله ذخراً ليوم فاقني بحق اكرم رسله محمد وآله المعصومين مصاييح الظلم وعصم الامم .

الموضوعات

ص ۵	شان نزول «سأل سائل» بنقل ابن الصباغ مالکی
۷	شان نزول «سأل سائل» بروایت عطاء الله شیرازی
۹	شان نزول «سأل سائل» بروایت مناوی
۲۱-۲۳	شان نزول «سأل سائل» بروایت قادری و حلبی
۲۹	شان نزول «سأل سائل» بروایت باکثیر شافعی
۳۱	شان نزول «سأل سائل» محمد محبوب عالم
۳۴	شان نزول «سأل سائل» محمد صدر عالم
۳۶	شان نزول «سأل سائل» بروایت امیر صنعانی
۴۹	شان نزول «سأل سائل» بروایت حفظی شافعی
۶۰	شان نزول «سأل سائل» بروایت شبلینجی
۷۱	دلالت قصه حارث بر امامت امیر المؤمنین <small>علیه السلام</small>
۷۵-۱۲۳	بطلان شبهات ابن تیمیہ
۱۲۴	استشهاد امیر المؤمنین <small>علیه السلام</small> بحديث غدیر
۱۲۶	حديث مناشده بروایت أبوبکر شافعی

- ۱۳۳-۱۳۱ حدیث مناشده بروایت ابن المغازلی و خوارزمی
 ۱۴۳-۱۳۴ حدیث مناشده بروایت ابن الاثیر و سمهودی
 ۱۸۱ دلیل هشتم بر امامت امیر المؤمنین علیه السلام
 ۱۸۵ دلیل نهم بر امامت امیر المؤمنین علیه السلام
 ۱۹۷ اولویت پیغمبر صلی الله علیه و آله و امیر المؤمنین در جمیع امور
 ۲۴۲ حدیث غدیر بروایت حاکم
 ۲۵۶ حدیث غدیر بروایت ابن کثیر
 ۲۶۰ حدیث غدیر بگفتار صدیقه کبری علیها السلام
 ۲۶۲ حدیث غدیر بروایت نسائی
 ۲۶۴ حدیث غدیر بروایت متقی هندی
 ۲۷۰-۲۶۸ دلیل نوزدهم و بیستم از ادله غدیر
 ۲۸۷ حدیث رکیان بروایت ابن حنبل
 ۲۹۴ اعتراف عمر بمولویت امیر المؤمنین علیه السلام
 ۳۱۴ حدیث ابن عقیله در غدیر
 ۳۱۹ خطبه پیغمبر صلی الله علیه و آله در غدیر
 ۳۲۷ حدیث غدیر بنقل ابن المغازلی
 ۳۲۹ شواهد داله بر امامت امیر المؤمنین علیه السلام
 ۳۴۱ تهنیت در حدیث غدیر
 ۳۴۸-۳۴۷ غدیر بگفتار سنائی و عطار
 ۳۵۳ غدیر بگفتار ابن طلحه شافعی
 ۳۵۷ دلالت غدیر بگفتار سبط ابن الجوزی
 ۳۷۹ دلالت غدیر بگفتار گنجی و فرغانی

- ۳۸۵ تصریح ابن زولاق باستخلاف امیر المؤمنین علیه السلام
- ۳۸۹ افادات دولت آبادی در حدیث غدیر
- ۳۹۱ افادات امیر صنعانی در حدیث غدیر
- ۳۹۴ افادات محمد اسماعیل دهلوی در حدیث
- ۴۰۱ - ۴۳۷ بطلان مناقشات دهلوی در دلالت غدیر
- ۴۳۸ حدیث عمامه در روز غدیر
- ۴۵۳ تمسک واهی دهلوی بروایت موضوعه و جواب او
- ۴۵۴ - ۴۸۰ جواب از روایت موضوعه در رد ولایت
- ۴۹۷ - ۵۶۰ جواب شبهات دهلوی بنحو مبسوط

فهرس اعلام مترجمه

۱۹۵	ابن حبيب الحلبي	۱۶۴	ابراهيم بن ادهم بلخي
۴۱۸	ابن حزم	۲۲	ابراهيم بن عبدالله الشهيد
۱۰۷	ابن الحصار الاشبيلي	۲۱۱	ابراهيم بن المنذر
۱۷۷	ابن الحصين الشيباني	۲۱۲	ابن أبي حاتم
۲۵۲	ابن خزيمة	۱۶۳	ابن أبي الدنيا
۱۳۴	ابن خلکان	۱۸۴	ابن الاثير الجزري
۳۷۴	ابن الدر جي الحنفي	۳۱۶	ابن الاكفاني
۳۳	ابن راهويه	۴۲۵	ابن البطال
۴۶۵	ابن رشدین	۱۳۲	ابن البطريق
۱۹۳	ابن زيد بن اسلم	۳۱۵	ابن بهته البزاز
۲۳	ابن سيد الناس	۲۱۸	ابن تيمية
۱۴۱	ابن شاهين	۲۱۶	ابن جرير الطبري
۱۲۸	ابن صاعد	۲۲۱	ابن الجوزي
۳۷۸	ابن الصباغ المالكي	۲۵۲	ابن حبان

٢٥٢	ابن المنذر النيسابوري	١٥٢	ابن عائشة البصري
٢٢٤	ابن نمير الحافظ الكوفي	٢٢١	ابن العباس المفسر
٣٧٣	ابن الوردي الشافعي	١٣٦	ابن عبد البر القرطبي
١٢٧	ابن هبيرة الوزير	٤٢٦	ابن العربي
٢١٩	ابن الهمام القاهري	٤٤٣	ابن صاكر أحمد
٣٨٨	ابن يونس الصدي	٢٠٨	ابن عطية الدمشقي
١٣٥	أبو أحمد الصوفي	١٣٦	ابن عقدة
٢٨٨	أبو أحمد الكوفي الزبيري	٩	ابن العلقمي
٧٨	أبو اسحاق الانماطي	١٢٩	ابن علي البصري
١٣٤	أبو اسحاق السبيعي	١٢٨	ابن غيلان أبوطالب
١٢٧	أبو اسراييل الملائي	٣٦٣	ابن قتيبة
١٣٩	أبو أيوب الانصاري	١٦٣	ابن كثير الدمشقي
١٢٧	أبو بكر الباغندي	٣٢٨	ابن لهيعة
٣٤٦	أبو بكر الباقلاني	٢٢١	ابن ماجة القزويني
١٢٩	أبو بكر البغدادي	٤٣٠	ابن المبارك
٣١٨	أبو بكر الجرجاني	١٥٨	ابن مردويه الاصبهاني
٢٥٠	أبو بكر الجوزقي	٤٨٦	ابن المديني
٤٨٤	أبو بكر بن العربي	١٣١	ابن المغازلي
٧٨	أبو بكر القفال	٣٦٨	ابن المقفع
٥١٣	أبو بكر المقدسي	٤٨٤	ابن ملوك البغدادي
٢٨٧	أبو الجارود الخراساني	١٣٦	ابن مندة الاصبهاني

٣١٥	أبوسعيد السجستاني	١٢٨	أبو جعفر تمتاز البصري
٢٠٧	أبوسامة الزهري	١٧٥	أبو جعفر الطوسي
٢٤٧	أبوسهل الصعلوكي	١٧٤	أبو جعفر القمي
٢٤٩	أبوسهل القطان	٣٢٩	أبوالجوزاء البصري
٢٠٠	أبوشامة الدمشقي	١٨٣	أبو حاتم البستي
٢٨٦	أبوشريح الخزاعي	٧٨	أبو حامد الهروي
١٥٨	أبوالشيخ الاصفهاني	٣٤٦	أبوالحسن الاشعري
٢٠٧	أبوصالح المدني	٤٢	أبوالحسن السندي
٤٤٢	أبوطاب الواسطي	٣١٥	أبوالحسين البزاز
٤٤٢	أبوطاهر العلوي	٢٧٧	أبوالحسين الحنظلي
١٣٩	أبوالطفيل الصحابي	٣١٥	أبوالحسين الشروطي
٤٨٤	أبوالطيب الطبري	٣٧٠	أبو حفص البغدادي
١٩٣	أبو عامر البصري	٢٢	أبو حنيفة النعمان الكوفي
٢٥٠	أبوالعباس الاصم	١٧٧	أبوالخطاب الاندلسي
٤٧٥	أبوالعباس المبرد	١٥٠	أبوداود السجستاني
٣٥٨	أبو عبيدة البصري	٢١١	أبو ذر الهروي
٤٩٢	أبو عبدالله نفلوية	٢٠٦	أبوزرعة العراقي
٥١٥	أبوالعلاء الهمداني	٣٣١	أبوزكريا المخزومي
١٢٨	أبو علي بن شاذان	٢٠٨	أبوالزناد المدني
٢٥٠	أبو علي النيسابوري	٢٩٤	أبوسعد السمان
٢٤٧	أبو علي بن أبي هريرة	٣٧	أبوالسعود الحنفي
٢٤٩	أبو عمرو بن السالك	١٥٢	أبوسعيد الخدري

١٣٦	أبو موسى المديني	٤١٨	أبو الغادية الجهني
١٣٦	أبو نعيم الاصبهاني	١٤٠	أبو غيلان الشيباني
٢٤٢	أبو نعيم بن دكين	٢٥٠	أبو الفتح بن أبي الفوارس
٢٧٩	أبو الوقت الهروي	١٦١	أبو الفتح الهمداني
٣٤١	أبو الهذيل العلاف	٢٨٥	أبو الفتح العجلي
١٥٢	أبو هريرة الدوسي	٢٣٩	أبو الفرج الثقفى الاصفهاني
١٤٩	أبو الهيثم الانصاري	٤٤٢	أبو القاسم الخزاعي
١٤٣	أبو يملى بن أوس	٢٨٦	أبو قدامة الانصاري
١٣٧	أبو يملى الموصلي	١٢٨	أبو قلابه الرقاشي
١٦٦	أبو يوسف القاضي	٢٧٤	أبو الليث السمرقندي
١٥٢	الاجلح الكوفي	٢٨٦	أبو ليلى الانصاري
١٧٥	أحمد الانصاري	٣٧٣	أبو المؤيد الخوارزمي
١٣٢	أحمد الثقفى	٣٧٢	أبو المحامد البخاري
٢٤٢	أحمد بن حازم الغفاري	١٥٠	أبو محمد البلاذري
٣٤	أحمد بن حرب الزاهد	٤٤٣	أبو محمد البيهقي
١٨١	أحمد بن حنبل	٧٧	أبو مسلم الاصفهاني
٢٤٩	أحمد بن سليمان الحنبلي	٤٨٦	أبو مصعب الزهري
٤٦٦	أحمد بن صالح المصري	١٧٥	أبو المفضل الشيباني
٣٤٧	أحمد الزوالي	٤٤٣	أبو منصور البغدادي
٢٩٦	أحمد العجياي	٥١٥	أبو منصور الحنفي
٢٩٦	أحمد بن فضل باكثير	١٦٠	أبو منصور السمعاني
٤٩٤	أحمد بن القاسم الزهري	٢٣	أبو المواهب البكري

١٣٦	الباطر قاني الاصفهاني	١٩٣	أحمد النعيمي السرخسي
٣٧٣	البخاري الكلاباذي	١٣٣	أخطب خوارزم
٥١٠	بدر الدين الشبلي	٣٦٤	الاخطل الشاعر
٢١٠	بدر الدين العيني	٤٤١	اسحاق أبوي مقوب الاصفهاني
٣٦١	بديع الزمان الهمداني	٣٥٦	الاسدي ابن شهبة
١٣٨	البراء بن عازب	١٣٤	اسرائيل السبيعي
٢١٧	بريدة بن الحصيب	١٣٢	اسماعيل البجلي
٤٨٣	البري أحمد بن محمد	١٣١	اسماعيل بن أبي خالد
١٩٢	البغوي الحسين بن مسعود	٢٩٥	اسماعيل السمان
٣٢٨	بكر بن سودة	١٢٩	اسماعيل القاضي البصري
١٥٠	البلاذري أحمد بن يحيى	١٦١	الاسنوي الشافعي
١٦٥	بلال الحبشي	١٥٧	اسيد بن حضير
٧٧	البلخي أبو القاسم	٢٠٨	الاعرج بن هرمز
٩٢	البوريني الحسن بن محمد	١٧٨	الاعمش بن مهران
٤٤٣	البوشنجي الخراساني	٣٦٤	امرؤ القيس الشاعر
٨٣	بهز بن أسد البصري	٢٢٣	أم سلمة أم المؤمنين
٤٢	البهكلي اليماني	٢٩٩	الامير الصنعاني
١٩٥	البيضاوي	١٥٠	أنس بن مالك
١٣٣	البيهقي	١٦١	الاودني البخاري
٢٣٣	التفتازاني	٢٨٩	الاودي الكوفي
١٩٥	تقي الدين ابن شهبة		الايجي الشيرازي

٢٢٤	الحسن بن سفيان	٣٨٢	التلمساني سليمان الرومي
٢٨٩	الحسن بن الحكم	٢٩١	ثابت بن قيس
٤٨٥	الحسن الدنداني	١٧٨	الثوري سفيان الكوفي
٢٩٤	الحسن السكوني	٤٢٦	جابر بن سمرة الكوفي
٢٩٥	الحسين الاشقر	٥٥٨	الجارود العبدي
٢٧٥	الحسين بن حربث المروزي	٧٧	الجبائي البصري
١٨١	الحسين بن محمد المروزي	١٥١	جرير بن عبدالله
٣٦٨	الحسين بن منصور الحلاج	٣٨٢	جلال الدين الرومي
٢٨٩	الحضرمي محمد الكوفي	٢٠٤	جلال الدين المحلي
١٢٧	الحكم بن عتبة الكوفي	٥٨١	الجنيد البغدادي
١١٧	حكيم بن حزام المدني	٤٨٣	الجهضمي البصري
٢٧١	الحكيم الصوفي الترمذي	١١٧	الحارث المخزومي
١٤٧	الحلي نور الدين	٣٤٦	الحافظ ابن عساكر
٨٠	حماد بن زيد البصري	٤٩٤	الحافظ القزويني
٢٨٩	الحماني يحيى الكوفي	٢٤٢	الحاكم النيشابوري
١٣٦	حمزة بن العباس العلوي	١٦٦	حبيب بن أبي ثابت
١٣٠	حمزة السهمي الجرجاني	٢٢٥	حذيفة بن اسيد
١٤٩	خزيمة بن ثابت	٤٩٠	حذيفة بن اليمان
٩٤	الخطائي نظام الدين	٣٧٣	الحارستاني الدمشقي
٢٠٩	الخطابي الفقيه	٣٦٠	حسان بن ثابت
٢٥٠	الخطيب البغدادي	٥٥٤	الحسن البصري
		١٣٦	الحسن بن زياد اللؤلؤي

١٩	الزهرى ابن شهاب	٢٠٤	الخطيب الشربيني
٣٦٤	زهير بن أبي سلمي	١٣٥	الخطيب الطوسي
٣٥٩	الزيادى النحوى البصرى	٢٤٨	الخليلى ابوبعلي القزوينى
٢٥	الزيادى الفقيه المصرى	٢٢١	الدارقطنى
١٤٢	زيد بن أرقم	٥١٦	الدبري اسحاق
٢٢٠	زيد بن ثابت	٢٤٩	دعاج بن احمد
١٤٥	زيد بن الحباب	٣١٩	الدقاق الاصبهاني
١٦٢	الزبلى القاهري	٥٥٥	الدينورى
٢٠١	زينب بنت جحش	٣٤٢	الذهبي شمس الدين الحافظ
٤٤٥	زين الدين الانصارى	٣٦٤	الراعي أبوجندل
١٢٨	سالم بن أبي الجعد	٢٠٠	الرافعي القزويني
٢٣١	سبط ابن الجوزى	٣٠	رضي الدين العالمي
١٩٥	السبكي الدمشقي	١٣٣	الرمادى البغدادي
١٠٨	السخاوى	٧٧	الرماني أبو الحسن
٦٦	السختياني	٢٦	الرملي المصرى
٧٩	السدي	٤٨٦	الرواجني الكوفي
١٦٣	سريج بن يونس	٢٨٧	رياح بن الحارث
١٦٤	سعد بن أبي وقاص	١٦٢	زاذان الكندي
١٣٤	سعيد بن وهب	١٦٥	الزبير بن العوام
٤٩٤	سماك بن حرب	١٤٩	زوين حبيش
٢٢٦	السمعاني المروزي	١٩٩	الزمخشري
٢٢٥	السهودي	٩٥	الزوزني

٦٢	الشنشوري الازهري	٢٣٨	سناء الله بانى بتي
٢٣١	شهاب الدين الخفاجي	٣٤٧	السناي الغزنوي
١٦١	شهر دار الديلمي	٥١٦	سهل بن احمد الدياجي
٢٤٢	الشيواني ابن دحيم	٢٨٦	سهل الساعدي
٢٥	شيخ الاسلام الانصاري	٥٠٧	السيالكوتي
٤٨٨	شيرة الديلمي	٦١	السيد بن طاوس
٢٣١	الصالحاني أبو حامد	٦١	السيدة نفيسة
٢٦	صالح البلقيني	٣٦١	السيد الحميري
٣٨٢	صدر الدين القونوي	١٩٩	السيوطي جلال الدين
٢٧٤	الصفدي صلاح الدين	٤٤٢	شاذان بن جبرئيل
٢٢٥	الضياء المقدسي	٢٢	الشافعي محمد بن ادريس
١٣٢	الطبراني سليمان بن أحمد	٣١٣	الشاه اسماعيل الصفوي
٧٨	الطبري ابن جرير	٢١٧	شاه صاحب عبدالعزيز دهلوي
٣٦٣	طرماح بن حكيم	٣١١	شاه ولي الله دهلوي
١٣٢	طلحة بن مصرف	٢٧	الشبراملي نور الدين المصري
٢٠٠	الطوسي أبو حامد	٢٦	الشبستري سالم الشافعي
٢١٦	الطيالسي أبو داود	٣٩	شرف الدين المغربي
٥٣٨	الطبيبي الحسين شرف الدين	٥٠٠	الشرواني أحمد اليمني
١٣٠	عامر بن شراحيل	٢٨٨	شريك النخعي الكوفي
٣٢٠	عبادة بن الصامت	٤٤٥	الشعراني أبو المواهب
٢٨٠	عبدان المروزي	٤٨٤	شمس الدين بن قدامة
٢٤٤	عبد الحق الدهلوي	٢٣	شمس الدين الشامي

٢٥٦	عدي بن ثابت	٣٨	عبد الخاق المزجاني
٢٨٦	عدي بن حاتم	١٣٧	عبد الرحمن بن أبي ليلى
٢١٥	العزبي البولافي	١٤٨	عبد الرحمن الجامي
١٩٣	عطاء بن يسار	٤٤٢	عبد الرحمن الحادى
٣٤٨	الطار النيشابوري	١٦٧	عبد الرحمن السهيلي
٤٦٥	عطية الكوفي	٣٦٣	عبد الرحيم العباسي
٢٢٤	عقان بن مسلم	١٣٣	عبد الرزاق الصنعائي
٢٨٦	عقبة بن عامر	١٦٠	عبد القادر القرشي
٥٧٧	علاء الدولة السمناني	٤٥	عبد القادر كدك المدني
٢٩٤	علي بن مردك الرازي	١٩٣	عبد الله البخاري الجعفي
٤٤١	علي بن هاشم الخزاز	٤٨١	عبد الله الجرجاني ابن عدي
٢٩١	عمار بن ياسر	٢٨٧	عبد الله بن حنبل
٣٤٦	عمر بن عبد العزيز	٢٤	عبد الله الشرقاوي
٩٥	عمرو بن كاثوم	٣٢٨	عبد الله العجلي
١٤٤	عمرو بن مرة	١٢٩	عبد الله المدائني
٥١٤	عيسى المطعم	٢٢٠	عبد الله بن مسعود
٤٨٤	الغطريفي الجرجاني	٢٨٥	عبد الله النخعي
٣١٢	غياث الدين خواندمير	١٩٥	العبري الفرغاني
٢٧	الفاكهي النحوي	٣٦٤	عبيد بن الأبرص
٤١٣	الفنني الهندي	٢٨٨	عبيد بن غنام
٩٢	فخر الدين الطريحي	١٦٧	عبيد الله العبيسي
٢٢٢	فخر الرازي	٩٤	العتيبي أبو نصر

٣١٦	محمد طاهر الكجراتي	٣٥٨	الفرزدق الشاعر
٤٢	محمد عابد السندی	١٥٥	فضل الله بن روزبهان
٤٩٦	محمد بن يوسف الشامي	١٣٩	فطر بن خليفة
٥٥٤	مسدد بن مسرهد	٢٥٣	القاضي عياض
١٣٢	مسعر بن کدام	١٥٨	قتادة بن دعامة
٢٠٧	مسعر بن الحجاج	٨٠	القطان الحافظ البصري
٣٦٤	معاذ الهراء	٢٠٠	القطب المصري
٤٨٥	معمر بن راشد	٢٣٣	القوشجي
٧٩	مقاتل بن سليمان	٣٦٠	قيس الانصاري
٢٧٦	الملا علي القاري	١٦٠	الكفوي محمود بن سليمان
٢١٤	المنائي عبدالرؤف	٧٩	الكلبي محمد بن سائب
٩٤	المنيني الطرابلسي	٣٦٠	كميت الشاعر
٢٢٧	ميرزا محمدخان	٤٤٥	كميل بن زياد النخعي
٥١٢	مينا بن مينا	٢٧٤	الكواشي
٣٦٦	نصر بن مزاحم	١٦٦	ليث بن سعد
٢٠٢	نظام الدين النيشابوري	٢٢٠	مالك بن أنس
٢٥٢	النووي يحيى بن شرف	٣٦٤	المتقي الهندي
٤٤٣	الواحدى المفسر	٧٩	مجاهد بن جبر
١٤٥	الوكيعي	٢٩٨	محب الدين الطبري
٢٠٦	همام بن منبه الصنعاني	٥٦٠	محمد بن اسحاق المدني
١٩٢	الياغمي الشافعي المورخ	١٢٨	محمد بن الجهم
٤٦٥	يحيى بن معين الحافظ	٥٥٦	محمد بن سيرين البصري
١٣٥	يعيش بن صدقة		